Türk Dünyasının Ortak Mirası

Nevruz

TÜRKİYE YÜZYILI

Editör:

Prof.Dr. Kürşad Zorlu

AK PARTİ

TÜRK DÜNYASININ ORTAK MİRASI

NEVRUZ

TÜRK DÜNYASININ ORTAK MİRASI NEVRUZ
Editör: Kürşad Zorlu

Kadim Yayınları: 267

1. Baskı, 2026
ISBN: 978-625-8651-18-8

Sertifika No: 17590
Cevizlidere Mahallesi, 1245. Sokak, 8/A Çankaya/Ankara
www.kadimyayinlari.com

Basım: İhlas Gazetecilik A.Ş.
Sertifika No: 45589

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır ve Kadim Yayınlarına aittir.
Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

TÜRK DÜNYASININ ORTAK MİRASI

NEVRUZ

Editör
Prof. Dr. Kürşad ZORLU

kadim

TAKDİM

Tarih, yalnızca akıp giden zamanın yahut geçmişte yaşanmış hadiselerin kronolojik bir dökümü değildir. Tarih; milletlerin hafızası, medeniyetlerin kök hücresi ve geleceğe yön veren sarsılmaz bir pusuladır. Bizi biz yapan, bizi bir kılan ve asırlar boyunca ayakta tutan en mühim unsurlardan biri de köklerimize ve ortak kültürel değerlerimize olan güçlü aidiyetimizdir.

Adriyatik kıyılarından Çin Seddi'ne, Türkistan bozkırlarından Balkanların zümrüt yeşili dağlarına kadar uzanan o devasa gönül coğrafyamızda, yüzlerce yıldır aynı coşku ve aynı heyecanla kutladığımız Nevruz Bayramı, bu aidiyetin en müşahhas, en renkli nişanesidir. Nevruz; tabiatın kış uykusundan uyanışını, toprağın yeniden dirilişini ve baharın gelişini müjdeleyen bir takvim yaprağı olmanın çok ötesindedir. Sivaslı Âşık Ali Nebi'nin,

Dede Korkut torunları, Bayram eyler yarınları

Dost biliriz hep canları, Sultan nevruz sefa geldin

mısralarında dile getirdiği gibi, Nevruz milletimizin zorluklar karşısındaki dirayetinin ve kardeşliğinin bayramıdır. Bizim inancımızda ve medeniyet tasavvurumuzda Nevruz; ayrılığın, gayrılığın değil; birlik ve beraberliğin, iri olmanın, diri olmanın ve her şeyden öte kardeş olmanın günüdür. Nevruz; 86 milyonun, sınırları aşan gönül ve kültür coğrafyamızın ortak şenliğidir.

Maalesef, son iki asrımız Türk dünyası ve İslam âlemi için büyük zorluklara, çilelere, asimilasyon politikalarına sahne oldu. Münevverlerimizin zindanlara atılarak, sürgünlere gönderilerek susturulmaya çalışıldığı, kadim kimliklerin, dillerin ve inanç değerlerinin yasaklandığı o "hazan mevsimini" hamdolsun hep birlikte geride bıraktık. Tek parti döneminin, Türkiye sınırları dışında "Türk var" demeyi dahi suç sayan, kendi soydaşını Boraltan Köprüsü'nde ateşe atan o karanlık ve şaşı bakan zihniyetini tarihin çöplüğüne gömdük.

Bugün, merhum İsmail Gaspıralı'nın *"Dilde, fikirde, işte birlik"* diyerek yaktığı o meşale, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında devasa bir küresel güce dönüşmüştür. Türkiye olarak, Türk dünyası ile kucaklaşmayı ve her alanda iş birliğini dış politikamızın en temel gayesi olarak belirledik.

İlan ettiğimiz 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi ile siyasetten ekonomiye, enerjiden Orta Koridor'un inşasına kadar her alanda kader ortaklığımızı perçinlerken; asıl kalıcı ve sarsılmaz bağın eğitim, bilim, kültür ve sanatla atılacağının da bilincindeyiz. Nitekim Cengiz Aytmatov'un eserlerini ve Oğuznameleri ortak Türk alfabesiyle basarak tarihi bir adım attık. Ortak tarih, coğrafya ve edebiyat müfredatlarımızla, Türk dünyasındaki üniversitelerimizin, TÜBA'nın ve Türk Akademisi'nin değerli çaba ve gayretleriyle, evlatlarımızı ortak bir tarih şuuruyla geleceğe hazırlıyoruz. İnanıyoruz ki, ilim ve fikir köprüleri sağlam kurulduğunda, siyasi ve ekonomik köprüler yıkılmaz birer abideye dönüşecektir.

Nevruz Bayramı'nın, tıpkı 3 Ekim Türk İş Birliği Günü gibi, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında tüm Türk dünyasının "Ortak Anma ve Kutlama Günü" olarak ilan edilmesi yönündeki irademiz, işte bu ortak bilincin kurumsallaşması gayesini taşımaktadır. Zira bizler; Ahmet Yesevi'nin, Yunus Emre'nin, Mahtumkulu Firaki'nin, Ahmet Cevat'ın ve Süleyman Çolpan'ın ruhunu aynı hamurla yoğuran ve aynı ufukta buluşturan; dertleri ortak, sevinçleri ortak, idealleri ortak büyük bir ailenin mensuplarıyız. Bugün Gazze'deki mazluma ağlarken de Karabağ'da azatlık ateşini yakarken de aynı hissiyatla çarpan kalpleriz.

Elinizdeki bu kıymetli eserin, böylesine kutlu ve tarihi bir hedefe hizmet ettiğini büyük bir memnuniyetle müşahede ediyorum. Türk dünyasının dört bir yanından değerli bilim insanlarımızın katkılarıyla vücut bulan bu kitabın; kültürel hafızamızı diri tutacağına, gençlerimize ilham vereceğine, "Türkiye Yüzyılı" ve "Türk Dünyası Asrı"nın inşasında sağlam bir irfan tuğlası olacağına yürekten inanıyorum.

Eserin hazırlanmasında emeği geçen Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanlığımızı ve tüm akademisyenlerimizi tebrik ediyor, tesirinin ziyade olmasını diliyor; baharın müjdecisi Nevruz'un tüm insanlığa, ülkemize ve Türk dünyasına barış, huzur ve refah getirmesini Rabbimden niyaz ediyorum.

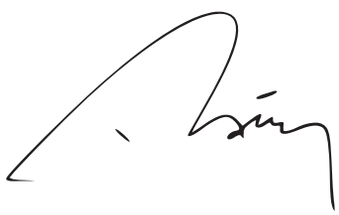

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI
RECEP TAYYİP ERDOĞAN

EDİTÖRDEN

Nevruz, baharın gelişini müjdeleyen mevsimlik bir eşiğin çok ötesinde, Türk milletinin tarih boyunca taşıdığı müşterek hafızanın, kültürel devamlılığın ve kardeşlik idealinin en güçlü sembollerindendir. Asırlardır Türkistan'dan Anadolu'ya, Kafkaslar'dan Balkanlar'a uzanan geniş coğrafyada aynı sevinç ve coşkuyla kutlanan bu kadim bayram, özünde bir yenilenmeyi, dirilişi ve ortak aidiyeti ifade eder. Türk dünyasının ortak mirası olan Nevruz, geçmiş ile gelecek arasında kurduğumuz kültürel köprünün en canlı unsurları arasındadır. Hunlardan Göktürklere, Selçuklulardan Osmanlı'ya, oradan Cumhuriyet dönemine uzanan tarihsel çizgide tabiatın uyanışıyla birlikte milletimizin de kendisini yeniden hatırladığı, kökleriyle yeniden temas kurduğu anlamlı bir zaman dilimi olmuştur. Bu yönüyle Nevruz, sıradan bir takvim gününü aşan, köklü bir medeniyet bilincidir.

Bugün Nevruz'u yeniden düşünmek, onu salt folklorik bir unsur olarak görmekten çıkarıp toplumsal bütünleşmeyi güçlendiren, kültürel dayanışmayı büyüten ve Türk dünyası arasındaki manevi bağları kuvvetlendiren stratejik bir değer olarak ele almayı gerektirir. Çünkü Nevruz'un ruhu ayrışmayı reddeden birleşme, dışlamayı aşan kuşatıcılık ve sınırları kaldıran ortaklaşma üzerine kuruludur. Bu bakımdan Nevruz, hem ülkemizde millî birliğin tahkim edilmesi hem de Türk devletleri ve toplulukları arasındaki müşterek şuurun derinleştirilmesi adına son derece kıymetli bir imkân sunar. Özellikle çağımızda kültürel kodların yeniden ihyası, geçmişe saygının ötesine geçerek geleceğe dair sağlam bir vizyonun zorunluluğuna dönüşmüştür. Ulaştırmadan enerjiye, ekonomiden diplomasiye kadar pek çok alanda gelişen Türk dünyası iş birliğinin kalıcı ve güçlü bir zemine kavuşması, ancak ortak tarih ve kültür bilincinin toplumsal düzeyde kökleşmesiyle mümkündür. Nevruz ise Türk devletleri arasındaki ilişkilerin sosyal ve kültürel boyutunu besleyen en hayati kaynakların başında gelir.

Bu kadim gelenek, Türk milletinin ortak değerler etrafında kenetlenmesine imkân tanıyan kültürel bir zemin sunmakla kalmaz, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında gelişen birliktelik ruhuna da eşsiz katkılar sağlar. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde 21 Mart 2025 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Nevruz programı, bu bakımdan tarihi bir dönüm noktasıdır. Uzun yıllar boyunca hak ettiği kamusal görünürlükten mahrum kalan Nevruz, artık milletimizin birlik ve beraberliğini taçlandıran müşterek bir değer olarak tüm ihtişamıyla yeniden hatırlanmaktadır. Bu gelişme, Türkiye kadar bütün Türk dünyası açısından da büyük bir mana taşır. Nitekim bu toplantı tarihi bir müjdeye de sahne olmuş; Cumhurbaşkanımız, törende Nevruz'u Türk Dünyası'nın ortak bayramı ilan etmeye hazırlandıklarının müjdesini vermiştir. İstanbul'daki kutlamalarda yankılanan bu irade, çok geçmeden Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de, Mayıs 2025'te düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Zirvesi'nde somutlaşmıştır. Cumhurbaşkanımız, zirvedeki konuşmalarında, "21 Mart Nevruz, Türk dünyasının ortak anma ve kutlama günü olacak" sözleriyle önerisini resmen sunmuş, bu teklif oybirliğiyle kabul edilmiştir. Zirvenin sonuç

bildirgesinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın girişimi üzerine Nevruz'un TDT bünyesinde anılması ve kutlanmasına karar verildiği ifadesi yer almış; teşkilat bünyesinde kutlama etkinlikleri düzenlenmesi için sekretaryaya talimat verilmiştir. Cumhurbaşkanımızın iradesiyle Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında alınan bu karar, diplomatik bir mutabakatın çok ötesine geçerek asırlık bir kültürün uluslararası düzeyde tescillenmesi anlamına gelir. Budapeşte'de yükselen bu ortak irade, Türk dünyasının kalplerini aynı gün, aynı umut ve aynı ideal etrafında buluşturan tarihi bir dönüm noktası olarak kayda geçmiştir. Nevruz'un resmî ve kuşatıcı bir zeminde yeniden sahiplenilmesi, ortak medeniyet havzamızın kültürel damarlarını yeniden canlandırmaktadır.

Elinizdeki bu eser, bu yüksek bilinçle kaleme alınmış; Nevruz'u sınırları belli bir şenliğe indirgemeden onun tarihi, kültürel, toplumsal ve düşünsel boyutlarını derinlemesine inceleyen önemli bir kaynak olarak hazırlanmıştır. Kitapta yer alan yazılar, Nevruz'un Türk dünyasındaki farklı tezahürlerini, tarihsel kökenlerini, sembolik anlamlarını ve günümüz için taşıdığı potansiyeli çok yönlü bir perspektifle ortaya koyar. Böylece okuyucu, bir yandan Nevruz'un kadim geçmişine tanıklık ederken diğer yandan ise onun bugünkü manasını ve yarınlara ışık olan gücünü daha yakından keşfetme fırsatı bulacaktır. İnanıyorum ki, bu çalışma, Nevruz'un genç kuşaklara en doğru şekilde aktarılmasına, ortak kültür mirasımızın sıkıca sahiplenilmesine ve Türk dünyası arasındaki gönül köprülerinin sağlamlaştırılmasına mütevazı fakat son derece kıymetli bir katkı sunacaktır. Farklı ülkelerden ve araştırma alanlarından akademisyenlerin katkılarıyla şekillenen eser, Nevruz'un tarihsel, kültürel ve folklorik boyutlarını disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almaktadır. İçerisinde yer alan 33 makale, Nevruz'un Türk toplulukları arasındaki zengin uygulamalarını ve ortak kültürel kodlarını aydınlatan ufuk açıcı bilimsel çalışmalardır. Bu kapsamda eser; Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Makedonya, Rusya Federasyonu ve Uygur Türkleri başta olmak üzere çok geniş bir coğrafyada Nevruz geleneğinin nasıl yaşatıldığını haritalandırmaktadır. Makalelerde, Nevruz'un tarihsel kökenleri, mitolojik temelleri, ritüel uygulamaları, geleneksel inanışları, kutlama biçimleri, oyunları, müzikleri ve yemek kültürü gibi pek çok unsur detaylı bir şekilde işlenmektedir. Tüm bu bulgular, Nevruz'un sıradan bir bayram olmanın ötesine geçerek ne denli çok katmanlı, köklü bir kültürel sistem olduğunu gözler önüne sermektedir.

Son olarak çalışmanın hazırlanmasındaki değerli katkılarından ötürü Prof. Dr. Sadullah Gülten'e, Prof. Dr. Fatih Ünal'a, Prof. Dr. Kemal Polat'a, Prof. Dr. Mesut Karakulak'a, Doç. Dr. Muhammed Ceyhan'a, Doç. Dr. Halil Çetin'e, Doç. Dr. Emrah Yılmaz'a, Doç. Dr. Zafer Sever'e, Dr. Halim Kılıç'a ve Dr. Harun Arslantürk'e ve eserin hayat bulmasında emeği geçen tüm araştırmacılara yürekten teşekkür ederim.

Prof. Dr. Kürşad ZORLU
Türk Devletleri ile İlişkiler Başkanı
Ankara Milletvekili

İçindekiler

Takdim 1

Editörden 5

1. Bölüm

NEVRUZ'UN MİTOLOJİK KÖKENİ

Bir Ritüel Bin Mit: Nevruz...
M. Öcal Oğuz **15**

Türkiye ve Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarına Mitolojik ve Kozmolojik Kökleriyle Birlikte Genel Bir Bakış
Abdullah Gündoğdu **21**

Nevruzu Mitolojik Göstergeler Açısından Yeniden Okumak
Derya Nacaroğlu **47**

Kutsal Nevruz Ateşi ve Sembolik İmgelemi: Ritüel Pratikler, Kolektif Hafıza ve Kültürel Süreklilik
Veysel Özbey **65**

2. Bölüm

NEVRUZ'UN EDEBÎ VE KÜLTÜREL HAFIZASI

Türk Lehçelerinde Nevruz Ritüellerini Yansıtan Özel Söz Varlığı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme
Jo'liboy Danabayevich Eltazarov- Rahmon Ernazarov **77**

Nevruz Bayramı İle İlgili Sözlü Halk Edebiyatı Örnekleri
Rohila Ruzmanova **91**

Klasik Türk Edebiyatında Nevruz ve Sevgili
Hilal Yiğit **109**

Millî Kültür ve İnanç Sistemi İçerisinde, Alevilik-Bektaşilik Özelinde Nevruz
Gıyasettin Aytaş **135**

Kuzey Makedonya/Kanatlar Köyünde "Sultan Nevruz" ve Nevruz Nefesleri Üzerine
Satı Kumartaşlıoğlu **159**

Devrin Sesli Şahitleri: Alevi ve Bektaşi İnanç Kültürleri Açısından Nevrûz Makamı ve Nevrûziyeler
Cenk Güray **175**

Geleneksel Tıptan Gastronomi Turizmine: Nevruziye Macunu
Mehmet Kabacık **189**

Türk Dünyasında Nevruz'un Modern Yorumu: Millî Kimlik ve Kültürel Miras Arasındaki Uyum
Tulkin Sultanov- Umida Otayarova **195**

Türk Dünyasında Nevruz'un Sosyopolitik Gücü
Dilay Nakış **205**

3 Bölüm

TÜRK ASRINDA NEVRUZ

Türkiye'de İlk Resmî Nevruz Kutlamalarına Tarihsel Bir Bakış
Sebile Yıldız Aybak **233**

Cumhuriyet Döneminde Nevruz
Mustafa Arıkan **247**

Azerbaycan'da Nevruz
Makbule Sabziyeva **259**

Azərbaycan Yazılı Ədəbiyyatında Novruz Ənənələrinin Əksi
Orhan İsayev **279**

Nevruz Çarşambalarının Regional Özellikleri
Güllü Yoloğlu **299**

Nevruz Bayramı Ekseninde Türkmenistan'ın Kültürel Belleği
Emrah Yılmaz **317**

Türkmenistan'ın Millî Bahar Bayramı-Novruz
Maral Töre **341**

Turkiy-O'zbek Adabiy Manba'larida Navro'z-Yilboshi Mavzusi Va Talqini
Salohiy Dilorom Isomiddin-Qizi **363**

Kırgız Kültüründe Nevruz
Amantur Caparov **379**

Kırgız Türklerinin Nevruz Kutlamalarında Dinî Unsurlar
Kemal Polat **407**

Kırgız Halkının Nevruz Bayramı'nda Geleneksel Yemekleri
Nurudin Kıdıraliyev-Nadira Turganbayeva **443**

Kazak Kültüründe Nevruz: Mit, Ritüel ve Kültürel Bellek Bağlamında Geleneksel Süreklilik
Halil Çetin **456**

Nevruz Bayramında Kazak Halkının Dünya Görüşü, Gelenekleri ve Milli Oyunları
Bağdat Yertayeva **479**

Uygur Türklerinde Nevruz Kutlama Gelenekleri
Alimcan İnayet **491**

Geçmişten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları ve Uygur Türk Kültüründeki Yeri
Vâris Çakan **503**

4. Bölüm

KÜLTÜREL KARŞILAŞTIRMALAR, GÖÇ VE MİRAS

Türk ve Rus Kültürlerinde Baharın Müjdecileri: Nevruz ve Maslenitsa
Muhammed Taşkesenligil **519**

Türk ve Kelt Halklarında Nevruz, Beltane ve Samhain Bayramları Üzerinden Mevsimsel Döngü ve Mitolojik İzler
Fidan Gasımova **533**

Göçmenlik Deneyiminde Nevruz: İran'dan Türkiye'ye Göçen Türkleın Nevruz Kutlama Pratikleri ve Bu Pratiklerin Dönüşümü
Zeynep Serap Tekten Kültür **561**

Baharın Gelişini Müzede Kutlamak: Nevruz Bayramı
Zeynep Safiye Baki Nalcıoğlu **581**

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Açısından Nevruz ve Türk Dünyası
Selcan Gürçayır Teke-Dilek Türkyılmaz **597**

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
E.T.	: Erişim Tarihi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
KK.	: Kaynak Kişi
MEB.	: Millî Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı

1. BÖLÜM

Nevruz'un Mitolojik Kökeni

BİR RİTÜEL BİN MİT: NEVRUZ...

M. Öcal OĞUZ*

Yeryüzündeki kültürel ortaklıkların ve benzerliklerin nedenlerinin yoğun olarak merak edildiği ve araştırılmaya başlandığı 18. ve 19. yüzyıllardan günümüze pek çok bilimsel çalışma yapılmış, pek çok kuramsal yaklaşım ortaya konmuştur.

Bu cümleden olarak kültürlerin kaynağı ve kökeni konusunda sosyolojinin, halk biliminin ve kültürel antropolojinin yoğun ilgisine mazhar olan pek çok kuram arasında ikisinin öne çıktığını görüyoruz: bunların birincisi kültürlerin göçü; diğeri ritüellerin kaynağı...

Göç, yayılma ve tarihî-coğrafi kuram gibi adlar alan "difüzyonist/yayılmacı kuramlar"a göre kültürler başlangıçta bir kaynaktan çıkmış ve dünyaya oradan "5K Göçü" olarak özetlenebilecek "kavim", "kitap", "kelime" ve komşu topluluklarla yapılan evlenmelerle sıkça yaşanan "kadın" göçü ile sınırlı da olsa erken dönemlerden beri var olan "küreselleşme" yoluyla yayılmıştır. Bu yayılmacı yaklaşıma göre belli yayılma merkezleri vardır ve bunlardan ikisi kültürlerin kaynağı olarak çıkmıştır; daha doğru bir ifadeyle bilimsel çalışmalara yön veren ülkeler/toplumlar tarafından öne çıkarılmıştır.

Kültürlerin kökenini Hindistan olarak gören birinci görüş, daha çok Aryan, Anglo-Sakson topluluklar arasında ve Kuzey Avrupa'da; Mısır olarak gören ikinci görüş ise Latinler, Güney Avrupa ve Akdeniz çanağında öne çıkmıştır.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-mail: ocal.oguz@hbv.edu.tr

Ne var ki, Hindistan ve Mısır gibi iki kültür havzasının ortak kültür unsurlarının kaynağı olarak tartışıldığı dönemlerde Türkistan bozkırları, Uzak-Doğu, Amerika yerlileri ve Sahra altı Afrika'nın kültür havzaları ve dünya kültürlerinin oluşumuna olası etkileri pek dikkate alınmamış ve üzerinde yeterince durulmamıştır. Yeryüzündeki dillerin tasnifi, gruplandırılması ve dil aileleri yaklaşımları da bu mantıkla ve bu sınırlı bilgiyle yapılmıştır. Mesela bu yönüyle Nevruz söz konusu olduğunda köken araştırmaları yapılırken Japonya, Kore, Çin ve Türkistan'da yaygın olan "12 Hayvanlı Takvim" üzerinden bir kültür havzası veya ur-form çalışması yapılmamıştır.

Bilim dünyasını meşgul eden Kuzey ve Güney Avrupa odaklı ve birbiriyle çatışmalı Hindistan ve Mısır görüşleri, tarihî-coğrafi kuramla daha uzlaşmacı bir biçime sokulmuş; kültürlerinin kökeni için belli bir yeri ve kültürü işaret eden peşin hükümler vermek yerine, ilk biçimin araştırmalar sonunda bulunabileceği fikri benimsenmiştir.

Bu kuram, kültürler arasındaki benzerlikleri, "akarsu geçtiği yeri ıslatır" ve "kültür unsurları durgun suya atılan taşın dalgaları gibi etrafa yayılır" metaforlarıyla açıklamaya çalışmıştır.

Kültürlerin kaynağını ve kökenini ırmakların doğduğu su gözesine veya taşın durgun suya ilk atıldığı yere benzeten bu görüş, tarihî derinlikte ve coğrafi genişlikte yapılacak iyi bir araştırmayla kültürlerin kökeninin, bir unsurun ilk biçiminin yani "urform"unun bulunabileceğini savunmuştur.

Ancak bir kültür unsurunun coğrafi yaygınlığına derlemelerle, araştırmalarla ulaşmak görece daha kolayken, başlangıca ait tarihî kayıtların yetersizliği, binlerce belki on binlerce yıl önceye ait sözlü kaynaklara ulaşmanın imkânsızlığı, zaman içinde "urform" yani "köken" ve "ilk biçim" bulmayı bilimsel bir sonuç olmaktan çıkarmış "peri masalı" benzeri bir hayale dönüştürmüştür.

"Urform" bulmaya yönelik ısrarlı derleme ve denemelerinin her defasında başarısızlıkla sonuçlanması, bilim insanlarını bir kültürel unsurun kökenini bir yere, bir coğrafyaya veya bir topluluğa bağlama yerine yeryüzündeki yayılımını görmeye ve yorumlamaya yöneltmiştir. Nitekim uzun çalışmaların sonunda gelene bu itiraftan sonra bir kültür unsuru için yaygınlığın araştırılması ve tespiti "köken" araştırmalarının önüne geçmiştir. Böylece "bizimdir" ısrarı yavaş yavaş yerini "bizde de var" görüşüne bırakmıştır.

Nitekim uzun çalışmaların sonunda gelene bu itiraftan sonra bir kültür unsuru için yaygınlığın araştırılması ve tespiti "köken" araştırmalarının önüne geçmiştir. Böylece "bizimdir" ısrarı yavaş yavaş yerini "bizde de var" görüşüne bırakmıştır.

Bu nedenle yaygın bilimsel yaklaşım, kronolojisi oluşturulamayan, somut tarihî-arkeolojik belgelerine ulaşılamayan, çizgisel takvimde yeri gösterilemeyen; buna

karşılık döngüsel takvimle, sözlü kültürle, mit ve ritüellerle varlığı kavranan kültür unsurlarının "urform"unun aranmasından vazgeçilmiştir.

Böylece kökleri sözlü kaynaklara dayanan ve pek çok yerde görülen kültür unsurları için "buraya aittir" yerine "burada da var" görüşü ağırlık kazanmıştır. Buradan hareketle Nevruz'un artık bulunması imkânsız kökenini, ilk biçimini yani "urform"unu aramak ve bir gruba, bir dar alana bağlamak yerine yaygınlığı üzerinden değerlendirmeler yapmak gerekmektedir.

Öte yandan Nevruz'un kökenini araştırırken karşılaşılan sorulara cevap ararken başvurulabilecek bir yaklaşım olan ve Lord Raglan tarafından geliştirilen mit-ritüel kuramı ise; ritüelin esas olduğunu, ritüelin neden var olduğunu anlatan mitin ise kültürlere, çağlara ve coğrafyalara göre değiştiğini söylemektedir.

Kuzey Yarımküreye baharın gelişinin sembolü olan Nevruz'un geceyle gündüzün eşitlendiği, gündüzlerin uzamaya başladığı bir doğa olayına işaret eden 21 Mart'ta kutlanması, bu ritüelin değişmez yanıdır. Buna karşılık Nevruz kutlayanların kutlama gerekçeleri yani mitleri çok farklıdır ve çeşitlilik göstermektedir.

Mit-ritüel kuramı, ritüeli temel; miti onun izahı olarak görmektedir. Ancak kimi araştırıcılar tarafından önce mit vardı, mitin kutlanması anlamında ritüel oluştu görüşü de yabana atılmamaktadır. Yani önce mit mi vardı yoksa ritüel mi sorusu da, sözlü kültürlerin başlangıcına erişemeyeceğimiz ve "urform"una ulaşamayacağımız için cevapsız kalmaktadır. Aslında mit-ritüel konusu bir anlamda halk arasında yaygın bir merak sorusu olan "yumurta mı tavuktan çıkar tavuk mu yumurtadan" benzeri bir hususdur.

Bu durumda Ortadoğu-Ortaasya, İran-Turan eksenindeki "Nevruz bizimdir" tartışmaları bu kuramların ulaştığı, daha doğrusu ulaşamadığı sonuçlar üzerinden ele alınabilir ve bilim insanlarının "urform" bulunamaz ve bir ritüelin pek çok miti olabilir tespitine itibar edilerek "Nevruz bizde de var" görüşü öne çıkarılabilir.

Nitekim UNESCO da İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesine Nevruz'u on dört ülkenin ortak mirası olarak bu yaklaşımla kaydetmiştir. Bu on dört ülkeye Ortaasya, Kafkaslar, Sibirya, Balkanlar gibi coğrafyalardaki on civarında diğer ülke de zaman içinde katılabilir ve sayı giderek artabilir. Ayrıca bu ülkelerin "diaspora" denilen toplulukları da işin içine katılırsa dünyanın her yerinde Nevruz'un kutlandığı sonucu çıkar.

Mesela mitolojisi eski Roma ve erken Hıristiyanlık dönemine uzanan bir bahar ritüeli olan Sevgililer Günü küreselleşen bir buluşma, kavuşma ve kutlama nesnesi olurken; Nevruz'un "benimdir" veya "senin değildir" şeklindeki tartışmaların konusu olması, Nevruz kutlayan coğrafya için kültür ve sürdürülebilir kalkınma ekseninde ciddi bir kayıptır. Oysa UNESCO, son dönemde "Mondiacult Konferansları" aracılığıyla "kültür insanlığın ortak kamu malıdır" veya "kültür

sürdürülebilir kalkınmanın lokomotifidir" gibi yaklaşımlarla kutlamaları daraltmayı değil, geniş kitlelerle dostluk ve barış ilkeleri etrafında paylaşmayı önermektedir.

Nevruz Moğolistan'dan Hindistan'dan, Pakistan'dan Balkanlarda Bulgaristan'a, Makedonya'ya kadar çok geniş bir coğrafyanın yerli halklarının ortak ritüeli olarak yaşamaktadır. Neden bu ritüeli icra ettiklerinin öyküleri olan mitlerde ise farklılıklar bulunmaktadır. Mitlerin arasından en doğrusunu aramak yerine mit çeşitliliğini benimsemenin bir diğer ölçütü olarak kabul etmek gerekir. Bu kabul doğrultusunda Nevruz pekâlâ sürdürülebilir kalkınmanın, kültür endüstrisinin, tüketim alışkanlıklarının, kültür aktarımının, insan sevgisinin, doğa ve çevre bilincinin lokomotifi olabilir.

Şunu unutmayalım ki hangi kadim ve köklü mitin etrafında kutlarsak kutlayalım Nevruz ritüeli tektir ve kutlamaları, şölenleri, şenlikleri etrafında hepimizi birleştirebilir.

TÜRKİYE VE TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ KUTLAMALARINA MİTOLOJİK VE KOZMOLOJİK KÖKLERİYLE BİRLİKTE GENEL BİR BAKIŞ

Abdullah GÜNDOĞDU*

Bayram yêli çardaḫların yıḫanda
Novruz güli, gar çiçeği çıḫanda
Şehriyâr, Haydar Baba'ya Selam

Giriş

Türk dünyasında Nevruz kültürünün mahiyetinin daha iyi anlaşılması için, tarih, antropoloji, edebiyat, halkbilim gibi beşerî bilimlerde daha çok ortak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da Nevruz Bayramı'nın mitolojik ve kozmolojik kökenleriyle de birlikte bütün olarak ele alınmasını gerektirir. Nevruz, sadece İranî halklar tarafından değil, diğer Avrasya halkları tarafından da yeni yılla birlikte "yeni bir yaşam evresi" olarak kutlanır. Nevruz kutlamalarının tarihi kökleriyle birlikte, yayıldığı bölge halklarının kültürlerindeki yeri, incelenmesi gereken temel konuların başında gelmektedir. Bir diğer konu ise, bozkır kültür tabanını paylaşan Türk halkları arasında Nevruz kültürünün karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesidir. Son dönemde bu konularda hatırı sayılır bir edebiyat vücuda getirilmiş olsa da her bir konu başlığı çok kapsamlı ve derinlikli çalışmaları gerektirmektedir. Bu hususları dikkate alarak burada konuyu genel hatları ile ele almaya çalışacağız.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü. abdullahgundogdu@yahoo.com ORCID: 0000-0002-9171-6965.

Bozkır Yaşam Biçimi

Çağdaş antropolojinin verileri, göçebeliğin ve hayvancılığın, insanlığın sosyal ve ekonomik evriminde yerleşik tarımla eş zamanlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. İnsanoğlunun en eski zamanlardan, özellikle Neolitik Çağ'dan itibaren, yaygın bitki ve hayvan yetiştiriciliği yoluyla tarım ve hayvancılık alanında kaydettiği büyük ilerleme, yalnızca tarım devrimi olarak eksik bir şekilde tanımlanmaktadır. Ancak bu süreç, büyük ölçekli bir hayvancılık devrimini de içermektedir.[1]

Göçebe ekonomisinin hayvancılığa dayalı olduğu ve bunun yüzyıllarca değişmeden kaldığı konusunda bir fikir birliği vardır. Sinolog W. Eberhard, dönemin etnik ve kültürel etkilerini taşıyan göçebeleri, hayvancılık ekonomisinin üretim araçlarına göre sınıflandırır. Buna göre, Hint-Germenler ve Türkler at yetiştiriciliğiyle, Moğollar sığır yetiştiriciliğiyle, Tibetliler koyun yetiştiriciliğiyle ve Tunguzlar domuz yetiştiriciliğiyle farklılaşmıştır.[2]

Bununla birlikte, bu görüşler eskimiş olsa da göçebeliğin doğasının göçebe kabilelerin yetiştiriciliğinde uzmanlaştığı hayvan türleri tarafından belirlendiği görüşü değerlidir. Belirli kabileler belirli hayvan türlerini yetiştirmede uzmanlaşmış olsa da göçebe ekonomisinin ekonomik verimliliğe ulaşması, özellikle tarım ve avcılık olmak üzere diğer üretim araçlarının kullanımını gerektirmiştir. Bozkır imparatorluklarının kendileri de yerleşik tarım toplumlarıyla ticarete ihtiyaç duymuş ve güneyden bozkır kuşağını çevreleyen tarım toplumlarını da ekonomik düzenlerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Göçebelerin, mevsimlere göre göç etme ilkesine dayalı, kendilerine özgü yaşam alanları vardı; kışın ovalardaki kış otlaklarında, yazın ise yüksek platolarda yaşıyorlardı. Ancak bu alanlar, diğer kabilelerin yaşam alanlarıyla sınırlıydı. Sahip oldukları hayvan türüne bağlı olarak, bazı topluluklar, özellikle at çobanları, kışlık yerleşim yerleri ve yazlık otlaklarından ayrı olarak, sonbahar ve ilkbaharda göç ettikleri yerlere de sahipti.[3]

Göçebe antropolojisi üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Khazanov, göçebeliği dört tip altında inceler. Bunlardan Orta Doğu ve Doğu Afrika göçebeliğinden farklı mahiyete sahip olarak tanımladığı Avrasya bozkırlarındaki göçebeliği, Kuzey ve Avrasya bozkır tipleri olarak ikiye ayırıyor. Buna göre bozkır devletlerinin coğrafi olarak somutlaştığı Avrasya bozkır tipi, Tuna'dan (Macaristan) Kuzey Çin'e uzanan ılıman bölgenin geniş bozkırlarını, yarı çöllerini ve çöllerini kapsamaktadır.[4]

---

1 Damgaard, *P.de Barros et al*. (2018). *360*. 1422 (1-9). https://science.sciencemag.org/content/360/6396/eaar7711/tab-pdf; M. Baskıcı, 1998, s. 73-94.

2 W. Eberhard, "Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci", Çev. O. G. Özgüden, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 18, 2008, s. 4.

3 A. M. Khazanov, Nomads and Outside World, J. Crookenden (trans). Madison: The University of Wisconsin Press, 1994, s. 19, 26, 27.

4 Khazanov, a.g.e., s. 41, 44, 53, 63.

Esnek ve taşınabilir medeniyetleri, kararlı siyasetleri ve toplumsal başarılarıyla göçebeler, yalnızca İç Asya'da bir güç olmakla kalmadılar, aynı zamanda medeniyetler tarihinde de kalıcı izler bıraktılar. Aslında, göçebelerin göç yolu İpek Yolu'ndan ziyade Sibirya ormanlarının güney sınırları boyunca, bozkırlar ve çöller arasında uzanıyordu. Bu, İç Moğolistan'dan Kırgızistan'a ve daha sonra Kazakistan üzerinden, kuzey Aral Denizi'ni geçerek Doğu Avrupa'ya uzanan Kuzey Rotasıydı. Bu yol, çoğu kabilenin aktığı kara yolu bağlantılarının bir başka güzergâhıydı.[5]

Hayvancılıkta uzmanlaşmış göçebeler, Avrasya kıyı bölgeleri boyunca yayılan medeniyet vahaları arasındaki geniş boşluğu doldurarak bunlar arasında kalıcı bir ilişki düzeni sağladılar.[6] Böylece, bozkır halkları ticaret yollarının koruyucu efendileri oldular. Bu geniş alana yayılan bozkır halklarının faaliyetleri, birçok medeniyet ortamıyla ilişki kurmalarına olanak sağladı. Bu şekilde, eski medeniyetlerin çeşitli kültürel unsurlarının taşıyıcısı olmanın yanı sıra, bunları kendi kültürlerinin bir bileşeni haline de getirdiler. Bu durum, bozkır halklarının kozmolojisine ve mitolojisine de yansımıştır.

Türk Mitoloji ve Kozmolojisinde Evren ve Zaman Algısı

Bilinmeyen zamanların stenografisi anlamına gelen mitoloji, günlük yaşamı simgeler yardımıyla, olağanüstü bir biçimde aktarırken, bozkırda yaratılış ve kıyamet döngüsel olarak anlatılır. Bozkır halklarının mitolojisi, erken dönemlerini daha çok sözlü kültür biçiminde kuşaktan kuşağa aktarır. Bu sözlü kültür, hayvancılığa dayalı göçebe bir yaşam tarzının ürünüdür. Bozkır halklarının mitolojilerinde, kendilerine özgü bir zaman ve evren algıları vardır. Bozkır halklarının Nevruz kültürü onların bu evren ve zaman algısını yansıtır. Baharı ve bereketi, yeni yılı ve yılın başlangıcını çağrıştıran Nevruz, Türk halklarının kültüründe baharı, yaşam sevincini, suyu ve kutsal arınmayı, yenilenmeyi, bolluğu ve üremeyi, uyanan doğayı simgeleyen anlam ve unsurlarla yüklüdür. Doğanın uyanış zamanı, en eski zamanlardan beri tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda farklı zamanlarda kutlanmıştır. Nevruz, hayatlarının çoğunu hayvancılıkla geçiren Avrasya halkları arasında yaygın olarak kutlanan bir bayramdır. Avrasya genelinde yayılmış Türk halklarının kültürlerinde Nevruz'un kutlanmasında doğal olarak bazı farklılıklar olsa da pek çok ögesi ortak bir değer olarak varlığını sürdürmektedir.

Kozmoloji, genel olarak evrenin doğasıyla ilgilenir. Tarih bilimi de dâhil olmak üzere sosyal bilimleri ilgilendiren kozmolojinin ana kısmı, inanç ve mitolojik boyutudur. Bu boyut, gizlemli (ezoterik) anlatılarla birlikte anonim bir nitelik

5 F. Altheim, *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*. Çev. E. T. Elliçin, Özne Yayınları, İstanbul 1998, s. 14-15.

6 This vast central region of Eurasia covers more than 20 million square kilometers. R. N. Taaffe, 1994. "The Geographic Setting". The Cambridge History of Early Inner Asia. Ed. D. Sinor. Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 33.

kazanmış yaratılış mitlerine ve kıyamet (eskatoloji) tasvirlerine dayanmaktadır. Bu yönüyle, insanın varlığı ve evrenin işleyişi hakkında mitler içeren mitolojilerden beslenir. Bu mitler, doğal olayları ve varlıklarını kişilik kazandırarak tanımlar. Türk halklarının kültürel temelini oluşturan bozkır kültürü, eski zamanlardan başlayarak binlerce yıl boyunca şekillenmiştir. Mitolojileri de hayvancılığa dayalı göçebe bir yaşam tarzının ürünüdür. Bozkır halklarının mitolojilerinde zamana ve evrene dair kendilerine özgü bir algıları vardır.[7] Nevruz kültürü de Türk halkların evren ve zaman algılarının bir yansıması olarak başka kültürlerle etkileşerek kendi özgün içeriğine kavuşmuştur.

Hocamız Bahaaddin Ögel'in Türk Mitolojisi üzerine yazdığı iki ciltlik eseri, Türk halklarının mitolojilerinin genel bir dökümünden ibarettir. Eserinin ilk cildini Türk halklarının efsanelerine ayırmıştır. Hun döneminden başlayarak Göktürk ve Uygur dönemlerine ait soy, köken ve yaratılış efsaneleri, kurttan türeyiş, kutsal ağaç ve nur, Ergenekon efsaneleri ve Oğuz destanları ele alınmıştır. Burada, Altay, Yakut ve Sibirya bölgelerine ait masallar ve yaratılış destanları, günümüze kadar uzanan tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirilmiştir. Çoğunlukla Türk kozmolojisine ayrılan ikinci ciltte ise gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar, kutup yıldızı, Samanyolu, gökkuşağı, şimşek, dağ, deniz, su, ateş vb. doğanın mitolojik unsurları değerlendirilmiştir. Burada genel bir bakış açısıyla, Türk halklarının mitolojisinde dünyanın sonuyla ilgili neredeyse hiç kıyamet/eskatolojik efsane bulunmadığına dikkat çekilmiştir.[8] Sayıları az olsa da rastlanılan eskatolojik mitler ise yerleşik dünya ve tarım toplumlarıyla temas sonucunda edinilmiş ve üretilmiştir.

Türk mitolojisinin kıyamet mitlerinden yoksun olmasının temel nedeni, Türk halkının evrene ve doğrusal olmayan zamana dair eşsiz algısında aranmalıdır. Doğayla uyum içinde, sade bir yaşam tarzı sürdürmeleri sonucunda, kendilerini doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdir. İyimserlik ve işlevsellikten beslenen ve döngüsel bir zaman algısının ürünü olan onların yaşam deneyimleri, eskatolojik bir sonu beklemeye uygun değildi. Yeniden doğuşu ve yenilenmeyi simgeleyen "büyük şaman ruhunun geri dönüşü" gibi inançları, bu zaman anlayışının bir tezahürü olarak görebiliriz.[9]

Türk yazıtlarındaki "üstte mavi göğün çökmesi, altta yağız yerin delinmesi" anlatısı, döngüsel bir doğal felaketle bağlantılı bir kıyamet tasviridir. Burada, devletin ve geleneğin/törenin bozulmasını bu felaketle ilişkilendiren ve Türk Oğuz beylerine dünyevî (seküler) bir hitap söz konusudur.[10]

---

7 Andrey Markoviç Sagalayev, *Ural- Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboler,* Çev. Ali Toroman, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 19-38.

8 Bkz. Ögel Bahaaddin, *Türk Mitolojisi* I-II, TTK Yayınları, Ankara 2010.

9 Ekber Enveri, "Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 2019, C. 12, S. 26, s. 292-304

10 Köl Tigin Yazıtları, Doğu Tarafı, Satır 22 ve devamı.

Doğanın uyanışı, Hun döneminden başlayarak "Atalar kültü" ekseninde, bozkır halkları tarafından devletin resmi ve kutsal bayramı olarak kutlanmıştır. Kutlama törenleri İlkbahar (21 Mart), Yaz (Mayıs) ve Sonbahar (Ağustos) mevsimlerinde yapılmıştır. Eski Türkler ve diğer göçebe topluluklar aslında doğal olayların tekrar zamanlarına dayanan fenolojik takvimi kullanmışlardır. Fenolojik takvimde, canlıların gelişim aşamalarının dönemleri çok hassas bir şekilde hesaplanır.[11] Bunun en bariz örneği kuşkusuz, "On İki Hayvanlı Takvim"dir. Bu takvime ilk defa Türk takvimi adını veren Kaşgarlı Mahmut olmuştur. Bars sözünü açıklarken bu konuda ayrıntılı bilgi veren Kaşgarlı'ya göre; Türkler Çocuklarının yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha birçok şeyi birbirini izleyen bu yıllar aracılığıyla hesaplarlardı. Gökteki on iki burca tekabül eden, on iki değişik hayvanın adını sırayla yıllara vermek suretiyle, on iki yıllık bu döngüsel takvimi öneren de Türk hakanlarından birisidir. Hakanın bu önerisinin Kurultay tarafından onaylanmış olması da ayrıca dikkate değer.[12]

Avrasya'da eskiden beri kullanılan bu takvimi, Türk takvimi olarak tanımlamak belki abartı olarak görülebilir. Bununla birlikte, takvimin hem döngüsel zaman anlayışıyla hem de hayvancılığa dayalı yaşam biçimiyle görülen belirgin bağlantısı, bu takvimin bozkır halklarının evren ve zaman algısının bir ürünü olduğunu düşünmemizi sağlar. Eduard Chavannes de bu görüşte olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir.[13]

Bu döngüsel zaman algısının bir diğer göstergesi de Türk halklarında kutlandığı şekliyle Nevruz kültürüdür. Kaşgarlı Müslüman olmayan göçebe Türklerin yılı, üçer aylık dört mevsime bölerek ayları belirlediklerini vurgular. Bu her üç aylık dönemin bir adı vardır ve bunların takip edilmesiyle yılın geçişi bilinir. Nayruz'dan (Nevruz) sonra ilkbaharın başlangıcına "Oğlak Ayı", bunu izleyen aya, oğlağın bu dönemde büyümesine dayanarak "Uluğ Oğlak Ayı", yaz ortasına denk gelen, sütün bereketli olduğu, yaşamın ve dünyanın tüm nimetlerinin ortaya çıktığı, bu dönemin son ayına da "Uluğ Ay" denir. Diğer aylar da benzer bir biçimde ilerler.[14] Buna karşın, Türk kültürünün klasiklerinden bir diğeri olan Kutadgu Bilig'de baharın gelişi çok canlı bir şekilde tasvir edilmesine rağmen, nevruz sözü kullanılmaz, Yusuf Has Hacib'in Güneşin Koç burcuna girdiği baharı "Yay" olarak Türkçe ifade etmesi ilginçtir.[15]

---

11 Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Curr Res Soc Sci*, 2 (2), 2016, s. 67-78.

12 Kâşgarlı Mahmud, *Divanu Lugati-t Türk (Giriş-Metin-*Çeviri,*Notlar-Dizin)*, Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 149.

13 Édouard Chavannes, *Le Cycle Turc des Douze Animaux*, E. J. Brill, Leide 1906.

14 Kaşgarlı, a.g.e., s. 150.

15 Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. R. R. Arat, Haz. Ç. Şan, S. T. Yurteser, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008, s. 102, 103, 112, 113.

Nevruz Kutlamalarının İranî Kökleri

Nevruz festivali ilk olarak Part İmparatorluğu döneminde (MÖ. 247-MS. 224) Arsacid hanedanlığı altında yazılmış Farsça metinlerde ortaya çıkmış ve Zerdüştlüğün devlet dini haline geldiği Sâsanî döneminde (MS 224-651) daha yaygın olarak kutlanmaya devam etmiştir. Sasani dönemine ait Pehlevî metinlerinde festivalin ilk doğrudan bahsi "nōg rōz" olarak geçmektedir. Eski kaynaklar çok az ayrıntı verse de Zerdüştlükte Nevruz, ilkbahar gündönümü (ekinoksu) ve baharın başlangıcıyla ilişkilidir. Kış ve yaz arasındaki salınım, iyi ve kötü arasında bir savaş öngören Zerdüştlük ikili ahlaki kozmolojisiyle yankı bulmaktadır. Baharın dönüşünün neşeli bir şekilde kutlandığı bu festival, aynı zamanda Zerdüşt kıyameti/ eskatolojisiyle de bağlantılı görülmektedir. Bu kıyamet/eskatoloji, nihai bir kıyametin ardından istikrarlı ilahi bir barış ve mutluluk durumuna dönüşü de öngörür. Bugün, hala Batı Hindistan'daki Parsi Zerdüşt topluluğu arasında bu bayram, manevi bir yenilenme zamanıdır.[16]

Nevruz'un ortaya çıkışında siyasi mülahazalar da dikkati çeker. Zerdüşt Avesta metinlerinde *Yima* olarak geçen *Cemşid*, uzun ömrü içerisinde medeniyeti kurup müreffeh bir krallığı yönettikten sonra, başarılarını kutlamaya karar vermiş, göğe yükselen mücevherlerle süslü bir taht yaptırdıktan sonra o günü "yeni (nō) gün (rūz)" ilan etmiştir.[17] Bu konuda, Taberî (839-923)'nin tarihinde ve Firdevsī (yaklaşık 935-1020-26) tarafından derlenen Şehnâme'de sıkça nakledilen bir anlatı yer almaktadır. İslâmî ananelerle eski İran ananelerini terkip eden Taberî'ye göre; İran mitolojisinin efsanevî hükümdarı Cemşid'in bütün ülke hükümdarlarını topladığı ve halkın dertlerini dinleyip tahta geçtiği güne Nevruz/ yeni gün denildi.[18] Şahname'ye göre de Nevruz kutlamaları, hükümdar Cemşid tarafından başlatılmıştır. Yine Şehname'de Keyumars'ın padişahlık makamına geçişini güneşin koç burcuna girdiği zaman olarak verir.[19] Nizamü'l-mülk, Nevrûz günü, halkın dertlerinin dinlemesinin Acem meliklerinin bir âdeti olduğunu vurgular.[20]

Büyük Selçuklu imparatoru Sultan Melik Şah adına hazırlanmış olan Celali Takvimini düzenleyen heyette yer alan ve aynı zamanda matematik ve astronomi bilgini olan Ömer Hayyam (d. 1048), Nevruz hakkında bir risale yazmıştır. Eski İran ananelerinin tahassüründe olan Ömer Hayyam da Nevrûz adını Cemşid'in

16 Mary Boyce, "NOWRUZ In The Pre-Islamic Period." *Encyclopaedia Iranica*, Published January 1, 2000. https://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-i/

17 James Darmesteter, The Sacred Books Of The East: The Zend-avesta Part 1 The Vendidad, ed. F. M. Müller, Orford Clarendon Press: 1880) / Prods Oktor Skjærvø, "Jamšıd I. Myth Of Jamšıd", *Encyclopaedia Iranica*, https://www.iranicaonline.org/articles/jamsid-i/?generate_pdf=1

18 Ebü Ca'fer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, Terc. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, C. I, İstanbul, s. 134.

19 Firdevsi, *Şehnâme I,* Çev. N. Lugal, K. Akyüz, MEB Yayınları, Ankara 1956, s. 41, 42, 421-422

20 Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, Çev. S. Yalsızuçanlar, Antik Kitap, İstanbul 2018, s. 52.

koyduğunu belirtir. Nevruz'un içinde bulunduğu (21 Mart-20 Nisan), yılın ilk ayı olan Ferverdin'in Pehlevî dilinde olduğunu, bitkilerin Güneş'in baştanbaşa Koç burcunda olduğu bu ayda bittiğini kaydeder.[21]

Nevruz, neşeli bir bahar festivali olarak başlamış olsa da Zerdüşt tarafından derin kıyametsel/ eskatolojik bir anlam yüklenerek yüzyıllar boyunca kullandıkları takvim değişimleriyle karmaşık, çok katmanlı ve en coşkulu festivallerden birine dönüşmüştür. Efsanevi kral Cemşid (Jamšēd/Yima) ile ilişkilendirilen, resmi takvimin yanı sıra var olan popüler bir bahar başlangıcının (Nevruz/ Bahār Jašn) kanıtı durumundadır. Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Belh'te Navbahar adında bir manastır ve eski bir yerleşim yerinin bu kutlamalar ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Burası, Budistlerin ziyaretgâhlarından biri olduğu gibi Zerdüştîler için de büyük önem taşıyordu. Sasani döneminde şahlar, Nevruz için büyük festivaller düzenlemişlerdir. O gün insanlar sokaklara dökülür, ateş yakar ve su şakaları yaparlardı. Bu şenlikler, zamanla kalıcı bir geleneğe dönüşmüştür. Yine Taberî'nin anlattığına göre, Zerdüşt dininde olanların bir geleneği vardı ki Nevruz, yani senenin yeni yıl gününde ne kadar kız varsa, gelin varsa hepsi süslenirler. Sahralarda içer eğlenirlerdi.[22] 662'de Arapların Belh'in yanındaki büyük tapınak Navbihar'ı yıktıkları anlaşılmaktadır.[23] Bu manastırın rahipleri ve yöneticileri seçkin bir Budist aileden gelen Barmakî ailesiydi. 8. yüzyılın ikinci yarısında Abbasi halifesine vezirler sağlayan Barmakîlerin bölgede kalan yakınları Budist kimliklerini uzun süre korumuşlardır.[24] Nevruz, şahıs ismi olarak İlhanlılarda ve Buhara Şibanîlerinde kullanılmıştır.[25] Bu yönüyle Nevruz, Türk dünyasında gördüğümüz kutlamalarıyla benzerlik göstermektedir. Eski İran Zerdüşt anlatılarının canlandırılmaya çalışıldığı döneme şahit olan Mes'ûdî'nin nakline göre; Efridun, Ahura Mazdan'ın düşmanı olan karanlık dünya ile özdeşleştirilen

21 Nevruz ismin konmasının sebebi şöyle izah eder; "*Bildiler ki, güneşin iki devri vardır. Biri 365 gün ve gece-gündüzün dörtte biridir. Güneş, Koç burcunun ilk dakikasına geldiği zaman geçmiş olan o vakit ve gün, bu ana gelemez. Zira her yıl müddetten hep azalma olur. Cemşid I o günü idrak edince Nevrûz adını koydu. Bayram âdetini getirdi. Ondan sonra padişahlar ve diğer insanlar onu izlediler. Yılın ilk gününde ayin ve tören yapmak, uğur getirmesi ve tarihin yenilenmesi bakımından padişahlara vaciptir. Çünkü Nevrûz gününde bayram yapan ve mutluluk duyan herkesin diğer Nevrûz'a kadar ömrü neşe ve mutluluk içinde geçer. Bilgeler bu tecrübeyi, padişahlar için yapmışlardır.*" Ömer bin Hayyam, "Nevrûznâme", Çev. Mürsel Öztürk, *TAD*, C.36/S.61, 2017, s. 149-182.

22 *Tarih-i Taberi*, II, s. 208.

23 Emel Esin, "VI. Yüzyılda Batı Türk Hakanlığına İlhâkında İslâma Kadar Belhin Kültür ve Sanat Tarihçesi", *Uluslararası Mevlâna Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 186.

24 Johan Elverskog, *Buddhism and Islam on the Silk Road*, University Of Pennsylvania Press, Philadelphia 2010, s. 59, 60, 66.

25 Emir Nevruz, 13. yüzyıl ikinci yarısında İlhanlı siyasetinde önemli bir rol oynayan güçlü bir Oyrat emiriydi. Michael Hope, Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the Īlkhānate of Iran, Oxford University Press 2016, s. 168, 169; Buhara Şibanilerinden Nevruz Ahmed Baraq, bkz. Svat Soucek, *A History of Inner Asia*, Princeton University, New Jersey 2000, s. 325.

Ehrimen'in oğlu, Dahhak'ı yakalayıp hapsettiği o günü bayram ilan etti ve ona "mihrecan (نا جرهم) /nevruz" adını verdi.[26] Günümüze kadar geldiği şekliyle, İran dünyasında, kutlamaya katılanlar yeni kıyafetlerle, kışın bitişini müjdeleyen Nevruzu, Fars dilinde "s" sesiyle başlayan "Heft Sin" sofrası hazırlayarak karşılarlar.[27]

Nevruz, Arapça kaynaklarda "Nayruz" olarak da yazılır. Yılbaşını sonbahara karşılayan Ay esasına dayanan takvimi kullan, Sami mitolojisinin ve zaman algısının hâkim olduğu Ortadoğu'da Nevruz geleneği yaygın değildir. Ancak Sasanî Devletinin Araplar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, özellikle Abbasî, döneminden sonra Irak ve Mısır'da İslâmî ananelerle birleştirilerek görünür hale gelmiştir.[28]

Türk Halklarında Nevruz Kutlamalarının Kökleri

Somut olmayan kültürel mirasın adeta çok katmanlı müzesi gibi, çok çeşitli unsurları bünyesinde barındıran Nevruz kutlamaları, Avrasya halkları arasında Türkiye'den doğuya ve günümüzden de geçmişe doğru gidildikçe, daha belirgin ortak bir kültürel miras mahiyeti kazanır.[29] Tarih boyunca Nevruz, Mısır'dan, İran'a, Rusya'ya, Hindistan'a ve Türkistan'a kadar geniş bir coğrafyada kutlanmıştır. Bu nedenle Nevruz, sadece belirli bir halkın veya coğrafyanın bayramı olarak görülemez. Uzun kış günlerinden sonra doğanın uyandığı ve baharın başlangıcı olarak kabul edilen bu yeni gün, dünyanın tüm halkları arasında farklı ayinler (ritüel) ve törenlerle kutlanmaktadır. Doğanın bölgesel iklim koşullarına göre farklı tarihlerde uyanması nedeniyle bu kutlamanın tarihi değişse de, Güneş'in "Koç" burcuna girdiği ve gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart, zamanla ortak bir tarih olarak yerleşmiştir.

Nevruz sözü, Farsça olup "Yeni Gün/Yengi Kün" anlamına gelir, ancak bundan hareketle, onun yalnızca İran kökenli olduğunu söylemek yüzeysel bir değerlendirme olacaktır. Zira Türkler, temasta bulunduğu yerleşik kültürlerin gün, ay, mevsim adlandırmalarını sıklıkla kendi sözleri ile birlikte, bazen de onun yerine kullanmaktan çekinmemişlerdir. Yine Yalvaç yerine Peygamber,

---

26 Mesudî, *Muruc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2005, s. 121.

27 Bazı farklılıklar olmakla birlikte İran dünyasında her biri ayrı anlamı ifade eden bu yedi ürün; Sumak, sümbül, semenü (bir tür tatlı), sib (elma), sir (sarımsak) serke (sirke), sikke (para), sebze (mercimek, buğday gibi çimlenmiş yeşillikler) ve gibi yiyeceklerden oluşur. Bunlar tabaklara, yerleştirilip her tabağın üzerine bir mum yakılır. 13 gün hazır tutulan sofrada aynayla birlikte, saat, süslenmiş yumurta, akvaryumda tutulan kırmızı bir balık gibi malzemeler de konulur.

28 Nizamettin Onk, "Aras Boyu Örf ve Âdetleri Nevruz Bayramı", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 119, Ankara 1972, s. 120-121.

29 Öcal Oğuz, "Türk Dünyası Nevruz Açık Hava Müzesi", *Millî Folklor*, Bahar/ Yaz, 1996, S. 29/30, s. 3-5.

Tanrı yerine Huda gibi Farsça kelimelerin kullanılması Türkler arasında yaygın bir adet olarak karşımıza çıkar. Gagavuzlarda Nevruz, Türkçe "İlkyaz bayramı" adıyla anılmaya devam eder.

Bozkır halklarının İran dünyasıyla yoğun bir teması olmadığı, özellikle 5. yüzyıldan önceki dönemlerde baharın gelişinin yaygın olarak kutlandığı, Çin kaynaklarında belirtilmektedir.[30] Bozkurt ve Ergenekon efsaneleri, bu erken dönemlerin hatırası olarak Türk mitolojisinde Nevruz ile ilişkilendirilir. Ergenekon'da 400 yıl kaldıktan sonra ayrılış günü Nevruz olarak kabul edilir. Ebulgazi Bahadır Han, bunu Kıyan kabilelerinin Ergenekon'dan çıkışı olarak teyit eder.[31]

5. yüzyıldan sonra Türk halklarının İran dünyası ile ilişkilerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak, Türk ve İran inanışlarının etkileşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu husus, bilhassa Nevruz konusunda daha belirgin bir mahiyet kazanmıştır. Maniheizm, Zerdüşlük gibi inanışların yayıldığı bu dönemde, Türk halkları da söz konusu yeni inanışları ve mitolojileri kendi inanışları ve mitolojileri ile uyarlamışlardır.

Hun, Göktürk, Uygur ve Karahanlılarda bir bahar bayramı olarak, zengin ve köklü geleneklerle kutlanması, onların hayvancı, konargöçer yaşam biçimlerinin doğal sonucudur. Bu esnek yaşam biçiminde, üretim araçlarının ortaklığı, otlakların yeşermesi, hayvanların meralara çıkarılması, çiftleştirilmesi, doğumları, sağılması, kırkılması, ürünlerin imece usulüyle törensel bir mahiyet taşımasına sebep olmuştur. Doğadaki görkemli uyanışa toplulukların aynı görkemle iştirak etmesi anlamına gelen bu törenlerde Tanrıya baharı getirdiği için şükranlar sunulur, geceleri çerağlar yakıyorlardı. Şiirler, maniler, yırlar söyleniyor, komuzlar, dombıralar, kopuzlar çalınıyor, oyunlar oynanıyordu. Herkes durumuna göre sofralar hazırlayıp bunları diğer insanlarla paylaşıyordu. Söz konusu bu eğlenceli kutlamalar, Tanrı Dağları, Tarım ve Cungar vadisinde yaşayan Uygurlarda yaygın olarak görülmekteydi. Buna bağlı olarak gerek bozkır inanışları ve gerekse sonradan kabul edilen Maniheizm, Zerdüşlük, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerin yerleşik gelenekleriyle tarım kültürlerini de etkisini bünyesine katıp şekillenerek günümüze kadar gelmiştir. Bu bakımdan Nevruz, Türk kültüründe hem sürekliliğin hem de çeşitliğin birlikte var olduğu bir nitelik kazanmıştır.

Türk topluluklarının 10. yüzyıldan başlayarak İran ve Ön Asya'ya göçü nedeniyle, Şemsi ve Hicri takvimlerini eş zamanlı olarak kullanmışlar ve bunları İran ve İslam gelenekleriyle birleştirmişlerdir.[32] Selçuklu Sultanı Melik Şah adına 21 Mart'ı yılın ilk günü olarak kabul eden Celali takvimi buna iyi bir örnektir. Celâli

30 Nuraniye Hidayet Ekrem, a.g.m.

31 Abulgazi Bahadur Khan, Histoire des Mogols et des Tatares par Aboul-Ghazi Behadour Khan, publiée, traduite et annotée par le baron Desmaisons, St.-Pétersbourg 1871-1874, s. 31-34.

32 Arslan Topakkaya, (2021), s. 17-22.

takviminde Nevruz, 'ilkbaharın il günü, yani gündönümüdür (equinox). Nevruz, temelde baharın gelişini simgeleyen İslam öncesi bir gelenek olsa da İslam'ın gelişiyle birlikte, bu gelenek bazı bölgelerde İslami bir biçime sokulmaya çalışıldığı için kutlamalarda farklılıklar da ortaya çıkmıştır. İran düalist inançlarından etkilendiği tahmin edilen Eski Türk inanışlarına göre, yaz ve kış mevsimleri iyilik ve kötülük güçlerinin birbirleriyle mücadelesinden doğar. Baharın gelişi, ışığın karanlığı yendiği anlamına gelir. Nevruz kutlamaları, iyiliğin sembolü olan ışığın, kötülüğün sembolü olan karanlığı yendiği günü müjdeler. Bu süreçte, Semitik ve İslami inançlar Nevruz gelenekleriyle tamamen iç içe geçmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Nevruz, ilk insan Âdem'in yaratıldığı ve kutsal topraklarda Havva ile karşılaştığı gündür. Nevruz, Peygamber Yunus'un balığın karnından ve zindandan çıktığı gündür. Peygamber Musa, Nevruz günü asasıyla Kızıldeniz'i geçerek karşı kıyıya ulaşmıştır. Nevruz, Peygamber Muhammed'e peygamberlik müjdesinin verildiği, hacca gittiği ve atının otlamaya çıktığı gündür. Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Fatıma ile evlendiği gün ve halife olduğu gün de Nevruz'dur.[33]

Türk Dünyasında Nevruz Kültürü

Türk dünyasında Nevruz kültürü, hayatın döngüsel akışında yenilenmeyi ve umudu, bolluk ve bereketi, sevinç ve mutluluğu temsil eden, en eski devirlerden günümüze gelen ortak bir yeni yıl kutlaması görünümündedir. Buna bağlı olarak Türk ad verme geleneğine uygun olarak kişi, topluluk, bitki, yer, yiyecek ve hediye adı olarak da kullanılagelmiştir.[34] Türk dünyasında benzer toplumsal ve kültürel bir işleve sahip olduğu kadar bölgesel farklılıkları da içerir. Bu gelenek, sözlü kültürde olduğu kadar yazılı kültüre de aktarılan köklü bir bahar ve nevruz edebiyatın doğmasına da imkân hazırlamıştır. Halk edebiyatından divan edebiyatına, *Nevruziye* denen tarzda pek çok şair eser verilmiştir. Kadı Burhaneddin Ahmed'den Ali Şir Nevâî'ye, Nef'î'den Mahdum Kulu'na kadar, bu tarzda şiirlerine rastlamaktadır.[35] Kutlamaların doğal akışına uygun olarak terennüm edilen musikinin makamı da bu adla anılır. Uygurlar, belli bir kutlama alanında toplanarak, "Nevruz Geldi, Hoş Geldi", "Nevruz Güli", "Nevruz Göklemi" gibi konularda kaside ve gazel gibi şiirler, maniler, koşuklar okur, âşıklar atışmalar yaparlardı. Uygur nazmının önemli bir unsurunu teşkil eden "Nevruz Koşakları" bunun sonucunda ortaya çıkmıştır.[36]

33 Öcal Oğuz, "Somut Olmayan Kültürel Miras: Türkiye'de Nevruz/Yenigün", *Millî Folklor*, Yıl 17, S. 65, C. 9, Bahar 2005, s. 5-16.

34 İlhami Durmuş, "Türk Kültür Resinde Nevruz Adı", *Kafdağı*, C. 2, S.1, Haziran 2017, s. 11-23.

35 Mehmet Temizkan, "Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, C. 2 /1, Kış 2007, s. 317-333.

36 Alimcan Ziyaî, Veli Savaş Yelok, "Uygur Türklerinde Nevruz", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2 2005, s. 183-199.

Türk halkları arasında Nevruz geleneklerini en iyi koruyanların başında Kazaklar gelir. Kazaklarda Nevruznâme denilen gün boyu süren kutlamalar, kendine özgü bazı özellikler ile farklılıklar içermektedir. Özellikle Batı Kazakistan'da 14 Mart'a başlayan Nevruz kutlamaları on gün kadar sürmektedir.[37]

Halk bu törenlerde kurulan çadırları (Kiyiz Üy) gezerek birbirlerinin bayramını kutlar. Bu ev ziyaretlerde yemek (aş) ikramı ve sofra kurmak büyük önem taşır. Zira sofra adabı ve düzeni, Türklerde devlet ve toplum hayatının kısa bir özeti niteliğindedir. Bu düzen Nevruz'da tam teşekküllü olarak hayata geçirilir. Yeni yılın ilk günü anlamına gelen Nevruz gelenekleri arasında ilk sırada Kazaklarda (Naurız Köje).[38] Kırgızlarda da "Nooruz Köcö" adı verilen çorbanın pişirilmesi gelir. "Köcö", darı yarması veya bulgur konulmak suretiyle yapılan bir nevi tirittir.[39] Özbekistan'da da kutlamalar bir haftayı bulmaktadır. Çiçek demetleriyle gelen misafirlere kazan dolusu yemekler pişirilir. Açık havada kurulan sofrada sebzeli çuvare, çelpek, çözme, yalpız ve samsa gibi yiyecekler topluca sunulur. Türk dünyasının birçok yerinde olduğu gibi, Özbekistan'da da bayram sofrasına "S" ile başlayan yedi çeşit yiyecek koyma âdeti vardır. Bunlar: samsa, seb, sümelek, sebzi, sedene, seryağ ve süt gibi geleneksel yiyeceklerdir. Ayrıca Nevruz için yarma buğday, arpa, nohut, mısır, pirinç, maş ve fasulye gibi yedi çeşit yiyecek kattıkları, aşure de hazırlanır.[40]

Kırgızlar ve Kazaklarda Nevruz kutlamalarının temel unsurlarından biri kutlama yapılacak alana misafirlerin ağırlanacağı keçeden yapılan göçebe yaşam biçiminin yaşam mekânı olan oval keçe çadırın (Bozüy/Jurt/Yurt) kurulmasıdır. Bir diğer unsur da Nevruz günü pişirilen Türk dünyasında sağlık, bolluk, bereket, muhabbet ve sabrı temsil eden Sümelek tatlısıdır. Nevruz öncesinde uzun hazırlıklar sonucunda buğday filizlendirerek yapılan bu muhallebi türü tatlı, "sumalak, sümelek, sümölök, samanu, veya semenek gibi farklı şekillerde söylenir. İmece usulüyle kurulan Nevruz sofrasında yedi çeşit yiyecek bulundurmaya özen gösterirlerken, sümölöke de yedi çeşit malzeme katarlar. Özbekler de benzer şekilde görülen sümelek, Azerbaycan'da Semeni helvası, Türkiye'de Uğut tatlısı olarak da bilinir.[41]

---

37 Cemile Kınacı ve Fatih Balcı. "Geleneğin İcadı ve Yeniden Canlandırılması Tartışmaları Ekseninde Bir Kazak Geleneği: Amal Merekesi-Körisüv Küni (Amal Bayramı/Görüşme Günü)". *Milli Folklor*, C. 16, S. 125, Mart 2020, s. 46-59.

38 Kartaeva, Tattigul, Habijanova, Gulnar, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri, Özellikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, Haziran 2017, s. 107-124.

39 K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, Çev. Abdullah Taymas, TDK Yayınları, Ankara 1998.

40 İlker Evrim Binbaş, "Türklerde Nevruz Geleneği", *Avrasya Etüdleri*, Yaz 1999, S.15, s. 61-79.

41 Mustafa Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", *Dini Araştırmalar*, Mayıs- Ağustos 1999, (2/4), s. 169-176; Olcabay K. Karatayev, "Kırgız Tarihi ve Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 229-232; Birol İpek, "Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2012, C. 22, S. 2, s. 34-44.

Yaşam mekânlarının baştan aşağı temizlendiği bugünde bayram icabı yeni elbiseler giyilmektedir. Nevruzu kutlamaya gelenler, birbirlerine sarılarak selamlaşırlar; genç erkeklerin kızlara hediyeler sunması (Körisu/görüşme); genç erkeklerin kızlara hediyeler vermesi (Selt Yetkizer); kızların da onlara ayrı sofrayı hazırlanması (Yuku Aşar), yine yetişkinler için sofra hazırlamak (Bel Köterer) adetleri dikkat çeker. Gün içinde atalarının mezarlarını ziyaret etmek, ateşten atlamak (Ottan Sekiru), göçü ateşle temizlemek (Köşti Alastau), taze su içmek, çift mum yakmak, kabak kırmak (Kauak Sındıru) gibi kutlama ve adetler vardır.[42]

Orta Asya'da, Uygur, Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmenler arasında benzer eğlencelik oyunlar dikkati çeker. Güreş, at yarışları, cirit, sinsin gibi yarışlar ve gösteriler düzenlenir. Türkistan'da oynanan Millî oyunların başında yer alan kökbörü oyununa "oğlak/ulak, buzkaşi, köpkari, kökpar, kükbar" gibi isimler de verilir. Bu oyunların bir kısmı ise geleneksel Türk seyirlik oyunlarıdır. Halk âşıkları, ozanlar, akınlar, manascılar, bir birleriyle atıştıkları gibi kendi eserlerini de icra ederlerdi. Yerel eğlencelere de yer verilen bu eğlence ortamında gençler kendi aralarında mani atıştırırlar.[43]

1829-1913 yılları arasında yaşamış olan ünlü tarihçi, etnograf ve gezgin Kurban Gali Halidi, Kazakların yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan'ın Tarbakatay vilayetine bağlı Çöçek şehrinde yaşamış ve imamlık ile kadılık görevlerini üstlenmiştir. Kazakçayı sonradan öğrendiği için "Çala Kazak" lakabını almıştır. 1910 yılında Kazan'da yayımlanan ve 797 sayfa olan hacimli eseri Tevârih-i Hamse-i Şarkî'de Kurbangali, çoğunlukla kendi gözlemlerine dayanarak Kazak folkloru, tarihi ve kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kazak kozmolojisi ve Nevruz hakkında da bilgiler içeren bu eserde; Kazakların ilk aya "Birdiñ Ayı" dediklerini ve Nevruz'u bu ayın yirminci gününden sonra kutladıklarını belirtmektedir. Nevruz'un bazen Ocak ayının sonuna, bazen de Şubat ayının başına denk geldiğini ifade etmektedir. Kurbangali, Nevruz'u Yeni Yıl olarak kutladıklarını ve geleneklerine göre en önemli kutlamanın birbirleriyle buluşmak olduğunu anlatıyor. Kurbangali, yaşadığı bölgeden derlediği Kazak aylarını şöyle sıralıyor: Birdiñ Ayı = Mart, Kökek = Nisan, Mamur = Mayıs, Mausım= Haziran, Çilde = Temmuz, Tamuz = Ağustos, Mizam = Eylül, Kazan = Ekim, Çaraça = Kasım, Jel Toksan = Aralık, Qañtar = Ocak, Üç Dâñ Ayı = Şubat.[44]

---

42 Tattigul Kartaeva, Habijanova, Gulnar, a.g.m., s. 107-124.

43 Enver Kapağan, "Gelenekten Geleceğe 'Nevruz". *Karabük Türkoloji Dergisi*, 1/1, Eylül 1, 2019, s. 46-60; Yavuz Selim Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri", Yıl 2025, C. 9 S. 18, s. 311- 344.

44 "*Birdiñ Ayı didikleri birinçi ay olub uşbu ayıñ yikirmesinden soñra Nevruz qılurlar") Nevruz ba'zen Ganvar ahirine ve ba'zen Febral başlarına tesâdüf ider. Nevruzdan yılbaşı qılıb birbiriyle körüşmeye başlarlar. Resmlerinçe kününde bir selam, yılında bir körüşmek kifâye ider. Bir kişiye kününde iki selam virmek bir kişiye yılında iki körüşmek ayıbdur.*" Kurban Gali Halidi, *Tevârih-i Şarki-i Hamse*, Örnek Matbaası, Kazan 1910, s. 531-532. Kurban Gali'nin bu eserinin Türkçe neşri konusunda bkz. Nizameddin Topcu, *Gurban Gali Halidî'nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019.

Bütün Azerbaycan'da her yıl Mart'ın 21 ve 23'ünde, Nevruz Bayramı büyük törenlerle kutlanır. Mezarlık ziyaretleri yapılır. Bu ziyaretlerde hazırlanan helva pilav ve diğer yiyecekler fakirlere dağıtılır. "Gapı Pusma", "Suya Yüzük Atma", "Su Başı", "Baca Baca" adetlerinde uzun yılların gelenekleri çeşitli motif ve oyunlarla sürdürülür. Semeni göğertilir (çimlendirilir). Nevruz eski kozmolojinin temel bileşenleri olarak görülen su, rüzgâr (yel), ateş, toprak çarşambasında köklü geçmişi bulunan ayinler gerçekleştirilir. Elma, anahtar, ayna, iğde, kapı, sürahi, mum, ip gibi nesneler üzerine çeşitli fallar açılır.[45] Nevruz Bayramı'nda önemli yeri olan ve bayramın simgesi Köse/ Kel (Kosa/ Keçel) bu gösterilerin seyirlik karakterleridir.[46] Bu karakterler hiciv sanatını kullanarak toplumsal eleştiriyi mizahi bir şekilde dile getirmektedir. Türk folklorunda yeri olan keloğlan, köse gibi figürlerin Nevruz'da sahnelenen Türk seyirlik oyunları olduğu, Türk orta oyunlarının bir uzantısı olduğu ancak zamanla Nevruz'un önemini yitirmesine bağlı olarak Osmanlı Türklerinde bağımsız bir mahiyet kazandığı anlaşılıyor.[47]

Kars, Ardahan, Erzurum, Nahçıvan ve Tebriz bölgelerinde Nevruz'da oynanan *Köse–Keçi* oyununda eski düalist inanışlarla birlikte hayatın diyalektik döngüsünün betimlendiğini görürüz. Keçi, baharı temsil ederken Köse kışı temsil eder. Nihayet keçi ve yavrularının Köse'yi öldürüp üstün gelmeleri ile bahar gelir.[48] Güney Azerbaycan'da da Nevruz Bayramı'ndan önceki son salı akşamı taş koyun heykellerinin altından geçen kadınların çocuk doğuracaklarına dair inanış, köklü hayvancı geleneklere ve göçebe mirasa işaret eder.[49]

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Nevruz Kutlamaları

Uzun Osmanlı asırları boyunca Nevruz'un devlet ve toplum hayatındaki yeri değişiklik göstermiştir. Osmanlılar bugünü resmi olarak *Nevrûz-ı Fîrûz* (uğurlu) veya *Nevrûz-ı Mübârek* olarak tanımlarlar. Bugünde devlet adamları arasında resmi tebrikler yapılır ve sultana bağlılık ifade edilirdi. Osmanlı'da Nevruz, sadece bir bahar bayramı değil, aynı zamanda sağlık, bereket, kudret ve yeni başlangıç sembolüydü. Nevrûziyye sözü, Osmanlılarda da Nevruz ile ilgili olan hediyelere,

45 Sona Rzayeva, "Azerbaycan`da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri", *Folklör Edebiyat Dergisi*, 2021; 27(1), s. 229-244; Masuda Sadığlı, "Azerbaycan'da Nevruz İnanışları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2022, s. 93-100.

46 İlgar İmamverdiyev, "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Âşık Şiirinde Nevruz", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu Özel Sayısı*, S. 28 Erzurum 2005, s. 223-239

47 Metin And, "Komşu Kültürlerde Dramatik Köylü Oyunları ve Türk Etkisi", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1976, s. 2-3; Eflatun Neimetzade, "Tiyatromuzun Oluşumu ve Estetik Prensipleri Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2004, s. 49-61.

48 İbrahim Bozyel, "Iğdır, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği", *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, Yay Haz. S. Tural, E. Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 114-120.

49 Behmen Aliyev, "Azerbaycan'ın Gazakh-Ağstafa Bölgesinde Mezar Taşları Üzerindeki Koç-Koyun Motifleri", *XIX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 3-7 Ekim 2022 4 (1), s. 91.

şiirlere, ilaç, macun ve tatlılara verilen genel bir ad olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Osmanlı klasik döneminde Topkapı Sarayı'nda yapılan törenlerde konumuna göre herkesin birbirini kutladığı, karşılıklı olarak hediyeleşmenin yaşandığı bir gün olarak kayıtlara geçmiştir. Bu âdetin ne zaman başladığı tam olarak bilinmese de kaynaklarda "*mu'tad olduğu üzere*" tabirine bakarak bunun çok erken zamanlardan beri uygulandığını söylemek mümkündür.[50] Bu hediyeler, resmi yazışmalarda *Nevrûziye* olarak adlandırılmıştır. Sultan tarafından verilen nevruziyelerin ücreti, hazineden karşılanırdı. Bu görevlilerin isimleri bir liste olarak kaydedilmiştir.[51] Belgelere yansıdığı şekliyle, sultanlar bugünde adet olduğu üzere başimamlarına bahşiş (akça) verirlerdi.[52] Önde gelen devlet görevlerine *Nevrûziye* takdiminde hilatler giydirilirdi.[53] Müneccimbaşı nevruz günü sarayda padişaha yeni yıl takvimini sunar, padişah tarafından da kendisine ve hekim başına nevruz bahşişi verilirdi. Daha sonraki dönemlerde samur kürk gibi hediyeler verilmiştir.[54] Nevrûz'da uygulanan bu hediyeleşmelerin eski bir kanun olduğunu anlıyoruz. Hatta III. Selim zamanında 1799 tarihli bir padişah emriyle Kalyoncu gediklileri ve tüfenkçilerine verilecek elbiselerin, Nevruz'da verilmesinin bir kanun olarak kanunnameye yazılması istenmiştir.[55]

Bazen Nevruz bayramları, vezirlerin sultanlara dualar eşliğinde hediyeler vermesiyle kutlanırdı. Bunlardan birinde, Kaptan-ı Deryâ Silahdar Yusuf Paşa (1604-1646), Sultan İbrahim'e (1640-1648) "her gün Nevruz gibi olsun" dileğiyle hediyeler sunmuş ve bu hediyeler sultan tarafından kabul edilmiştir.[56]

---

50 Emine Dingeç, "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme", *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall, 2009, s. 1055-1073.

51 Belge 20: Nevruziye takdim edilen devlet ricalinin isimlerini gösteren defter. Defterde, Adile Sultan (II. Mahmud'un kızı) ve validesi Zenginâr Sultan, Sadrazam (Mustafa Reşid Paşa), Rauf Paşa, Hüsrev Paşa, Zabtiye Nazırı Mehmed Paşa, Evkaf Nazırı Nafiz Paşa ve sâir üst düzey devlet erkânının isimleri zikredilmektedir. 1851). BOA, İ. MVL, 202/6427- 1.

52 Belge 10: Adet olduğu üzere Nevruz gününde Padişah'ın baş imamına bahşiş verilmesi hakkında emir (14 Ocak 1754) BOA, C.SM, 141/7073.

53 Belge 5: Padişah'a (III. Ahmed Han) Nevruziye takdiminde hilat (kaftan) giydirilen kişilerin isimleri: Haremeyn müfettişi, imrahor-ı sâni Ağa, telhis ağa, silahşör ağa, imrahor kedhüdası, ahır kethüdası, ahır ruznamçecisi, Haremeyn muhasebecisi, Haremeyn mukataacısı, İsmail mütevellisi Mustafa ağa, telhis ağa, Galata voyvodası, Atina voyvodası, Haremeyn muhasebe halifesi, serraclar kâtibi, serraclar halifesi, ahır halifesi, ahır cizyedarı, ikinci kethüda, rahvan, katib ağa, ıstablı-ı amire kaşıkçısı, kürsüdar, seroda, veznedar, mehterağa, karakulak, sernalbandan, konusunda emir 18 Nisan 1713/BOA, C.SM, 139/6955.

54 Belge 11: Adet olduğu üzere Nevruz gününde hassa müneccimbaşına bahşiş verilmesi hakkında emir (14 Mart 1761). BOA, C.SM, 12/644; belge 19: Saraya ve Babıali'ye Nevruziye takdim eden hekimbaşısı ve müneccimbaşına hediye edilen Samur kürklerin ücretinin hazineden karşılanması konusunda yazılan emir sureti (9 Mart 1826). BAO, C. DH, 59/2940; Nevruz gününde saray baştabibine Padişah (III. Ahmed Han) huzurunda giydirilecek kürkün alınması için verilen emir. (19 Temmuz 1721) BOA, İE.HLT, 365.

55 Belge 18: Kalyoncu gediklileri ve tüfenkçilerine verilecek elbiselerin, Nevruz'da verilmesinin bir kanun olarak kanunnameye yazılması hakkında hatt-ı hûmâyûn (Padişah III. Selim'in el yazısı) 1213=1799). BOA, HAT, 271/15850.

56 Osmanlı Arşivleri'ndeki bu belgenin okunuşu ekte verilmiştir. Ek 1'e bakınız.

Klasik dönemde Veziriâzamların Nevruziye Pîşkesi adıyla verdikleri hediyelerin emsalsizliği ile ilgili Naimâ Tarihinde yer alan İpşir Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed'e takdim ettiği Nevruziye pişkeşi dikkat çeker.[57] Hatt-ı Hümâyûn ile huzura kabul edilen Sadrazam tarafından da *Nevrûziyye Pişkeşi* adıyla, padişaha donatılmış atlar, mücevherli eyer takımları (raht), silahlar ve değerli kumaşlar hediye edilirdi. Bunların bazı zamanlarda hazineye irat olarak kaydedildiğini de görüyoruz.[58]

Nevruz günü yapılan kırmızı renkli ve kokulu nevrûziye macunları, Osmanlı sarayında helvahanede hekimbaşılar, tarafından özel bir törenle hazırlanırdı. Bostancı başının nezaretinde yürütülen bu törenlerde Hayalbaz, Hokkabaz, İncesaz takımı çağrılarak, helvahane ocağında sabaha kadar şenlik yapılırdı. Nevruz gecesi bunları porselen kaplar içerisinde önce padişah, şehzade ve sultanlara, kadın efendilere, veziriâzama ve devlet ricaline takdim ederler, buna karşılık çeşitli hediyeler alırlardı. Nevrûziyyelerin hazırlandığı bu geceye "Od Gecesi" denirdi.[59] Bir anlamda şifa verici bir özel karışım olarak hazırlanan Nevrûziye macunlarına, başta hanım sultanlar olmak üzere sarayın hanımları büyük bir alaka gösterirdi. Nevruziye takdim eden hekimbaşıya padişah huzurunda kürk giydirilmesi usuldendi.[60] III. Selim dönemi Nevrûz kutlamaları hakkında bilgi veren *Teşrîfât Defteri* kayıtları 1791 tarihlerine tesadüf eden nevrûz bayramı kutlamalarında Sultan III. Selim'in saray hekimlerine verdiği nevruziyeleri hakkında bir fikir vermektedir. Buna göre; hekimbaşı ve cerrahbaşı ya 6 adet â'lâ çuka ipekli bir kumaş çeşidi olan 2 adet hatayî üstüfe donluk, sevaî hind 2 adet, 1 adet donluk şal, 1 adet çuka, 1 adet destar verilmiştir.[61]

Sarayda resmiyet, hediyeleşme, tören ve gösteriş ön plandayken; halk arasında mesireye gidilerek doğayla iç içe, bitki ve macunlarla dolu daha sade ama coşkulu bir kutlama yapılırdı. Nevrûziyye kavramı, Osmanlılarda avam ile havasın ortak noktasıydı. Hem şifalı bir macun/ ilaç, hem hediye, hem de kültürel bir simge olarak yüzyıllarca yaşatılmıştır. Bu gelenek, Osmanlı'dan Manisa'daki Mesir

57 Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz ve Renkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 183-188

58 Belge 7: Sadrazamın, Padişaha Nevruz münasebetiyle hediye ettiği donatılmış at sebebiyle Sultan III. Ahmed'in memnuniyetini ifade ettiği Hatt-ı Hümâyûn (1703-1730) BOA, AE.SAMD.III, 17044; belge 9: Sadrazam Abdullah Paşa'nın Nevruziye olarak Padişah'a (I. Mahmud) hediye takdim ettiği raht takımlarının hazineye gelir kayıt olunması hakkında emir (19 Nisan 1748). BOA, C.SM, 172/8650; Belge 13: Nevruz münasebetiyle Padişahı (I. Abdulhamid) ziyaret talebinde bulunan Sadrazam'ın (Halil Hamid Paşa) huzura kabul edileceğine dair Hatt-ı Hümâyûn (padişah el yazısı) (26 Mart 1784) BOA, HAT, 1450/27-2.

59 Arslan Terzioğlu, *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, İstanbul 1992.

60 Belge 16: Eski bir kaide olarak (Mihrişah) Valide Sultan hazretlerine Nevruziye takdim edecek olan ehl-i tıbbanın isimlerini mübeyyindir. 1792 nevruzu) BOA, C.SM, 107/5392; Halaçoğlu, a.g.e., s. 183-188.

61 Asuman Aydın, "Osmanlı SarayındaTeşrîfât ve 950 Numaralı Teşrîfât Defteri'nde Bayram ve Nevrûz Hediyeleri". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 12, 2021, s. 20-31.

Macunu şenliklerine kadar uzanan bir miras bırakmıştır. Osmanlı'dan günümüze değişerek gelen Nevruz geleneklerini, en iyi yansıtan örneklerden biri de Manisa'da Mesir Macunu şenlikleridir. Adını Arapça gezinti yeri anlamına gelen mesir sözünden alan bu şenlikler, insanların kıra çıktıkları Nevruz haftasında (21-24 Mart) kutlanmaktadır.[62]

Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın, Manisa'da yaptırdığı külliyedeki hangâh için Sünbül Efendi'den bir şeyh istemesiyle, oraya gönderilen Musa Merkez Efendi, bu sürede Manisa'da Kanuni Sultan Süleyman'ın ile yakın ilişki kurmuştur.[63] Kesin bir bilgi olamamakla birlikte onun hazırladığı Nevruziye macununun sağlık konusundaki faydaları anlaşılıp, zamanla macuna rağbet artınca da halka dağıtılmaya başlandığına inanılmaktadır. Ancak, 1664 Haziranı'nın sonuna (Evâil-i Zilhicce 1074) Manisa'ya ait bir sicile kaydedilen bir belgede, vakfın yönetiminde görülen bazı suiistimaller üzerine, mahalli dârüşşifânın vakıf şartına atıfta bulunularak, "beher sene Nevrûz-ı Sultânî'de vakıf fazlası ile macun karılarak muhtaç olanlara dağıtılması" yöneticilere hatırlatılmaktadır.[64] Bu kayıt, Mesir Macunu şenlikleri âdetinin nevruz ile bağını açıkça göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı mali tarihi açısından Nevruz, aynı zamanda mali yeni yıl demekti. Bugünde, tarihli hesaplar ve bütçeler hazırlanır veya hesaplanır. Ayrıca Osmanlı kara ve deniz askerleri için de önemli bir gündür. Osmanlı Ordusunun Nevruz'da sefere hazır olması, donanma da genellikle Nevruz'da denize açılırdı. Askerler Nevruz'dan önce toplanır ve seller ve yağmurlar azaldığı için köprüler Nevruz'dan sonra inşa edilmeye başlanırdı.[65]

---

62 Hulûsi Tuser, "Manisa'da Mesir Bayramı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1960, Yıl.11, C.6, S.128, s. 2097-2100. 2012 yılında ise "UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesine giren bu şenlikler, iklim şartlarına bağlı olarak, bazı zamanlarda daha ileri bir tarihe kaydırılarak da kutlanmaktadır.

63 Reşat Öngören, "Merkez Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 200-202.

64 Mustafa Alkan, "Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası Bîmarhanesi)", *Turkish Studies*, C. 9/10 Sonbahar 2014, s. 19-31.

65 Belge 1: Nevruzda sefere çıkılması kararlaştırıldığından Cezayir Beylerbeyi Kapudan Piyâle Paşa ile Kocaeli ve Karesi sancak beylerinin hazır olmaları hakkında Kanuni Sultan Süleyman'nın 28 Ocak 1560 tarihli emri. BOA, A.DVNS.MHM.d., 3/732; Belge 15: Padişah'ı nevruz ve üç ayların girişi sebebiyle tebrik etmek isteyen Saderet kaymakamı ve Şeyhülislam'ın tersanede kalyon denize indirmek töreni esnasında hazır bulunmaları hakkında emir (1204= 1789-1790 (nevruz?). BOA, HAT, 205/10704; belge 12: Düşmanla savaşmak üzere Nevruz günü Diyarbekir valisi Mustafa Paşa'nın komutasındaki askerleriyle birlikte hazır bulunmak üzere Harput ve Çemişkezek ve diğer kaza naiblerine, Diyarbekir'in köy ve kasabalarındaki yeniçeri ağaları ve alemdarlarına, ocağın ileri gelenlerine ve Hacı Bektaş köçeklerine (müridlerine) hitaben Padişah (I. Abdulhamid Han)'ın Halep ve Malatya'ya da gönderilen emri. BOA. AE.SMST.III, 7777; belge 14: Nevruz günü Yanya mutasarrıfı Ali Paşa'nın Rumeli Seraskeri'nin maiyetine, İbrahim Paşa'nın da Vidin Seraskeri yanında askerleri ile birlikte hazır olması hakkında emir (26 Şubat 1789) BOA, C.AS, 107/4803; Erdoğru, Mehmet Akif, "Tarih Boyunca Nevruz", İzmir 9 Eylül Gazetesi, 21. 03.2022.

Üretim ilişkilerindeki değişikliklere ek olarak, Fatih Sultan Mehmed'in 15. yüzyılda devleti büyük bir merkezi imparatorluğa dönüştürmesiyle toplum giderek daha kozmopolit bir karakter kazanmıştır.[66] 16. yüzyıl ve sonrasında Nevruz kutlamalarının Osmanlı Türkleri için giderek önemini yitirmiştir. 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı toprak düzeninin bozulması nedeniyle, ordunun temelini oluşturan Tımarlı sipahilerin devlet hayatındaki etkinliği giderek azaldı. Osmanlı kırsal yaşamını oluşturan göçebelerin zamanla yerleşik köylülere dönüşmesiyle tarım toplumunun koşulları belirleyici hale geldi.[67] Nevruz, göçebelerin hayvanlarını yaylaya götürdükleri zamanı işaret eden mevsimlik bir bayram iken, Mayıs ayında tarlaların sürüldüğü zaman kutlanan tarımcıların mevsimlik bayramı Hıdırellez daha sık kutlanmaya başlandı.[68] Buna bağlı olarak Nevruz kutlamalarına karşı devletin resmi alakası topluma nispetle, giderek daha çok azalmış olsa da, bu kutlamalar meşruiyetini hiçbir zaman yitirmemiştir.[69] Hatta bazı zamanlar Mecusîlerden kalma bir adet olabileceğine dair iddialar estirilmiş olsa da, Şer-i Şerîf'e uyup uymadığına dair sorulara karşı en üst fetva makamından bunun "örf-i Sultanî" olduğuna dair fetvalar verilmiştir.[70]

Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin incelenmesinden Nevruz kutlamalarının ve hediyeleşmenin Topkapı Sarayı'nın devlet idaresinde işlevsel kullanıldığı dönemler boyunca devam ettiği anlaşılıyor. Ancak devlet maliyesinin bozulmaya yüz tuttuğu 19. yüzyıl ortalarında dönemin siyasi ve iktisadi şartları altında tasarruf tedbirlerine başvurulmuş ve hazine için ciddi bir yük oluşturan Nevrûziye harcamalarının Sultan I. Abdülmecid'in 11 Mart 1851 tarihli emri ile kaldırılmıştır.[71] Yüzyılın ikinci yarısında Nevruz giderek resmi mahiyetini yitirmiş ve daha çok İran'ın millî bayramı olarak görülmeye başlanmıştır.[72] Bu tarihten sonra Nevruz, giderek eski resmî bir anane ve sivil bir bayram mahiyetine dönüşmüştür. Bu değişimden şikâyet eden ve eski ananenin tahassüründe olan Osmanlı aydın ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), eşine yazdığı 22 Mart 1875

66 İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu (Klasik Çağ, 1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2003, s. 30

67 Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi / Toplu Eserleri 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 873-895.

68 Lütfi Sezen, "İlkyaz Bayramları Nevruz-Hıdırellez", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum 1999, s. 81-86.

69 Ali Şükrü Çoruk, "Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı", *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, s. 292-313.

70 Hikmet Atik, "Kültür Ve Edebiyatımızda Yeni Başlangıçların Habercisi Nevruz", *Yeni Şafak Gazetesi*, 21/03/2022, Pazartesi.

71 Belge 21: Tasarruf tedbirleri gereğince Nevruziye harcamalarının kaldırılması hakkında padişah emri 11 Mart 1851). BAO, İ. MVL, 202/6427-6.

72 Belge 23: İran Devleti tarafından milli bayram ve yılbaşı olarak kabul edilen nevruz gününde yapılan resmi törende, Şah'ın (Nasıreddin Şah) ilk olarak Osmanlı elçisini kabul ettiği ve Padişah'ın (II. Abdulhamid) hal ve hatırını sorduğuna dair Tahran Sefiri'nin (Münif Bey) gönderdiği yazı. 22 Mart 1879. BOA, Y.PRK. EŞA, 1/48.

tarihli Nevruzu kutladığı mektubunda "*Gözümün nuru Efendim, Nevruzunuz mübarek olsun, bu sene nevruziye buldunuz mu? Buralarda nevruziyenin ne demek olduğunu bilen yok, nevruzu arayıp soran yok, nevruz'a benzer gün dahi olmadı, gece yağmurlar yağmadı, ertesi gün güneş çıkmadı ve hala havalar açılmadı, nevruzu yalnız müneccimbaşının takviminde gördük. Ali Sedad, Aliye ve Seniyye'nin gözlerinden öper, sizlere selam ederim*" şeklinde şikâyet etmektedir.[73] Yine oğlu Ali Sedad'a yazdığı 14 Şubat 1876 tarihli bir mektubunda Nevruz'un yeterince bilinmediğinden bahsetmekte ve oğlunun Nevruz gününü heyecanla kutlamaktadır.[74]

İklim ve doğanın döngüsel uyanışı her yerde aynı zamanda olmaması yanında kullanılan farklı takvimlerden dolayı bunun kutlama tarihinde bazı farklılıklar görülür. Güneş'in Koç Burcu'na girdiği gün olan Nevruz, Miladi takvime göre 21 Mart'a olarak tarihlendirilirken, Rumi takvime göre bu 9 Mart'a karşılık gelir. Bundan dolayı, Nevruz için Anadolu ve Balkanlarda "Mart Dokuzu" tabiri de yaygın olarak kullanılır. Orta Anadolu'da Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş-ı Veli geleneğini sürdüren Beğdili Türkmenleri olarak bilinen Sıraç Alevîleri, her yıl 25 Şubat'ta baharın gelişini kutlarlar. Bu bayrama "Gilavan Bahar Bayramı" veya "Çiğdem Gezdirmek" denir. Ayrıca Nisan ayının son haftasında Ficenk Bayramı'nı da kutlarlar.[75]

Benzer şekilde, Nevruz'un yerini alan mevsimlik bayramlardan biri de Tatarlar ve Başkurtların millî bayram olarak kutladığı "Sabantoy"dur. İdil Ural Türkleri arasında Nevruz Bayramı'nın ekin ekildikten sonra yapılan Sabantoy bayramına benzeyen bazı tarafları bulunmaktadır. Sabantoy eskiden ekim işlerine başlamadan önce Mayıs ayının son haftalarında veya Haziran ayının ilk haftalarında kutlanırken, bugün ekim işleri tamamlandıktan sonra kutlanmaktadır.[76] Benzer bir durum, Saha/ Yakut Türklerinin yaşadıkları zorlu coğrafi bölgenin özel konumuna uygun olarak, günlerin en uzun olduğu, 21 Haziran'da kutladığı "Isıyah" bayramında karşımıza çıkar.[77]

---

73 Belge 22: BOA, Y.EE, 142/5.

74 "Nev-aynım efendim, Nevruzunuz mübarek olsun. Bu sene bilmem nevruziye buldunuz mu? Burada nevruziyenin ne demek olduğunu bilen yok. Nevruzu arayıp soran yok. Fakat nevruza benzer gün dahi olmadı. Nevruzu yalnız Müneccimbaşı'nın takviminde gördük". BOA, Y. EE. 142/5.

75 Orhan Yılmaz, "Hoca Ahmet Yesevî'yi Pir Kabul Eden Tek Anadolu Alevi Kolu: Zile Sıraç (Beydilli) Türkmenleri", *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Eylül 2016*, C. II, İstanbul 2016, s. 1087-1092.

76 Ahat Salihov, "Başkurtlarda Eski Türk Takvimi ve Nevruz Bayramı'nın Kutlanması", *Bilig*, Kış 2019/S. 88, s. 189-203.

77 Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 254-255.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu işgal edilmiş ve yıkılmıştır. Türkiye'yi işgalden kurtarmak için bağımsızlık mücadelesini başlatan Atatürk'ün bu mücadelesi, millî kamuoyunda Ergenekon'dan çıkış bayramı, yani Nevruz Bayramı olarak algılandı. Bu dönemde Kütahya Milletvekili Besim (Atalay) Bey, Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde yayımlanan "Ergenekon-Nevruz" başlıklı makalesiyle bunu desteklemiştir. Yine bu dönemde, 1921 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümet başkanı Neriman Narimanov, Mustafa Kemal Paşa'ya Nevruz Bayramı'nı kutladığını belirten bir telgraf göndermiştir. Bu dönemde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Nevruz, ulusal bayram olarak kutlanmıştır.[78]

Sovyetler Birliği'nin1991'de dağılmasının ardından Türk dünyasının ortaya çıkmasıyla birlikte, Türkiye'de Nevruz kutlamaları resmi ve kamusal düzeyde daha belirgin bir şekilde yapılmaya başlandı. İzleri Anadolu'nun tamamında görülen Nevruz kutlama geleneği, pastoral yaşamı sürdüren bazı bölgelerde daha canlıdır. Nevruz, Anadolu'da doğayla ve inançla birleştirilmiştir. Nevruz'un farklı inanç guruplarına göre farklı algılandığı da görülür. Mesela Emirdağ-Karacalar bölgesi, Nevruz'un hem doğayla hem de inançla birleştirilerek kutlandığı pek çok örnekten birini oluşturur.[79] Nevruz kutlamalarının Anadolu'da izlerini canlı tuttuğu bölgeler Alevî-Bektaşî kültür ve inanç çevreleri olmuştur.[80]

Nevruz kutlamalarının kökenlerine baktığımızda, tek bir kaynaktan gelmediği, ancak tüm Avrasya halkları arasında yaygın olarak kutlandığı görülmektedir. Dahası, Nevruz'u coşkuyla kutlayan bozkır halklarının mitolojileri ve geleneklerinde derin kökleri vardır. Evren algısı ve döngüsel zamanla olan ilişkisi dikkat çekicidir. Osmanlı Türklerinde ve Türkiye'de izleri bulunan Nevruz kutlamaları, günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

78 Tarıman Cenikoğlu, "Nevruz Bayramı ve Atatürk", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Haziran 2002, s. 1-8.

79 Abdullah Şengül, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları Ve Emirdağ-Karacalar Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), s. 13 – 29.

80 M. A. Yolcu, S. K. Celepoğlu, "Trakya'da Yaşayan Amuca Bektaşilerinde Nevruz Erkânı", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2020, C. 13, S. 31, s. 1003-1024

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Nevruzla ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın hazırladığı belgeler seçkisi:

- https://devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/RecordImages.aspx
- BOA, Y. EE. 142/5; BOA, Y.EE, 142/5; BOA, Y.PRK. EŞA, 1/48; BAO, İ. MVL, 202/6427-6; BOA, C.AS, 107/4803; BOA, HAT, 205/10704; BOA, A.DVNS.MHM.d., 3/732; BOA, C.SM, 107/5392; BOA, HAT, 1450/27-2; BOA, C.SM, 172/8650; BOA, AE.SAMD.III, 17044; BOA, HAT, 271/15850; BOA, İE.HLT, 365; BAO, C.DH, 59/2940; BOA, C.SM, 12/644; BOA, C.SM, 139/6955; BOA, C.SM, 141/7073; BOA, İ. MVL, 202/6427-1; BOA, C.M. 6325.

Araştırma Kaynakları

- Abulgazi Bahadur Khan, Histoire des Mogols et des Tatares par Aboul-Ghazi Behadour Khan, publiée, traduite et annotée par le baron Desmaisons, St.-Pétersbourg, 1871-1874.
- Alkan, Mustafa. "Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası Bîmarhanesi)", *Turkish Studies*, C. 9/10 Sonbahar 2014, ss. 19-31.
- And, Metin. "Komşu Kültürlerde Dramatik Köylü Oyunları ve Türk Etkisi", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976, ss. 1-25.
- Altheim, F. *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*. Çev. E. T. Elliçin, Özne Yayınları, İstanbul 1998.
- Aliyev, Behmen "Azerbaycan'ın Gazakh-Ağstafa Bölgesinde Mezar Taşları Üzerindeki Koç-Koyun Motifleri", *XIX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 3-7 Ekim 2022 4 (1), ss. 81-105.
- Aydın, Asuman. "Osmanlı SarayındaTeşrîfât ve 950 Numaralı Teşrîfât Defteri'nde Bayram ve Nevrûz Hediyeleri". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 12 (2021): ss. 20-31.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi / Toplu Eserleri 1*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Bozyel, İbrahim. "Iğdır, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği", *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, Yay. Haz. S. Tural, E. Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 114-120.
- Cenikoğlu, Tarıman, "Nevruz Bayramı ve Atatürk", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Haziran 2002, ss. 1-8.
- Chavannes, Édouard. *Le Cycle Turc des Douze Animaux*, E. J. Brill, Leide 1906.
- Cenikoğlu, Tarıman, "Nevruz Bayramı ve Atatürk", *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, Issue 6, June 2002, ss. 1-8.
- Çoruk, Ali Şükrü. "Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı", *Büyük İstanbul Tarihi*, İSAM, C. 4, İstanbul 2020, ss. 292-313.

- Damgaard, P.de Barros et al. (2018). "The first horse herders and the impact of early Bronze Age steppe expansion into Asia", *Science*, *360*. 1422 (1-9). https://science.sciencemag.org/content/360/6396/eaar7711/tab-pdf
- Dingeç, Emine. "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme", *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 1055-1073.
- Durmuş, İlhami. "Türk Kültür Çevresinde Nevruz Adı", *Kafdağı*, C. 2, S. 1, Haziran 2017, ss. 11-23.
- Eberhard, W. "Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci", Çev. O. G. Özgüden, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 18, 2008, ss. 1-8.
- Ekrem, Nuraniye Hidayet. "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Curr Res Soc Sci*, 2 (2), 2016, ss. 67-78.
- Elverskog, Johan, *Buddhism and Islam on the Silk Road*, University Of Pennsylvania Press Philadelphia 2010.
- Enveri, Ekber "Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2019, C. 12, S. 26, ss. 292-304
- Erdoğru, Mehmet Akif, "Tarih Boyunca Nevruz", İzmir 9 Eylül Newspaper, 21. 03.2022.
- Erdem, Mustafa. "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", *Dini Araştırmalar*, Mayıs- Ağustos 1999, (2/4), ss. 169-176.
- Esin, Emel, "VI. Yüzyılda Batı Türk Hakanlığına İlhâkında İslâma Kadar Belhin Kültür ve Sanat Tarihçesi", *Uluslararası Mevlâna Semineri (15-17 Aralık 1973) Bildiriler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973, ss. 176-214.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz ve Renkler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 1996, ss. 183-188.
- Hope, Michael, *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the Īlkhānate of Iran*, Oxford University Press, 2016.
- İlgar İmamverdiyev, "Azerbaycan Ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri Ve Âşık Şiirinde Nevruz", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu Özel Sayısı*, S. 28 Erzurum 2005, ss. 223-239.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu (Klasik Çağ, 1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2003.
- İpek, Birol. "Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Elazığ-2012, C. 22, S. 2, ss. 34-44
- Kafkasyalı, Yavuz Selim. "Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri", *The Journal of Social Science*, Yıl 2025, C. 9 S. 18, ss. 311- 344.
- Kapağan, Enver. "Gelenekten Geleceğe 'Nevruz". *Karabük Türkoloji Dergisi*, 1/1, Eylül 1, 2019, ss. 46-60.
- Kartaeva, Tattigul, Habijanova, Gulnar, "Kazak Kültüründe Nevruz Ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri, Özellikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82, Haziran 2017, ss. 107-124.

- Karatayev, Olcabay K. "Kırgız Tarihi ve Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, ss. 229-232.
- Kaşgarlı Mahmud. *Divanü Lûgat-it Türk*, C.I, Çev. B. Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 1992.
- Kâşgarlı Mahmud, *Divanu Lugati-t Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Ankara: TDK 2014.
- Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lügati't-Türk*, Kabalcı Yayınları, Çev. Serap Tuğba Yurtsever, İstanbul, 2005.
- Khazanov, A. M. (1994), *Nomads and Outside World*, J. Crookenden (trans). Madison: The University of Wisconsin Press.
- Kınacı, Cemile ve Fatih Balcı. "Geleneğin İcadı ve Yeniden Canlandırılması Tartışmaları Ekseninde Bir Kazak Geleneği: Amal Merekesi-Körisüv Küni (Amal Bayramı/Görüşme Günü)". *Milli Folklor*, C. 16, S. 125, Mart 2020, ss. 46-59.
- Kurban Gali Halidi. *Tevârih-i Şarki-i Hamse*, Örnek Matbaası, Kazan 1910, ss. 531-532.
- Mustafayev, Beşir. "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, Sayı 3, Temmuz 2013, ss.60-73.
- Neimetzade, Eflatun. "Tiyatromuzun Oluşumu ve Estetik Prensipleri Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2004, ss. 49-61.
- Nizâmülmülk. *Siyâsetnâme*, Çev. S. Yalsızuçanlar, İstanbul: Antik Kitap, 2018.
- Ömer bin Hayyam, "Nevrûznâme", Çev. Mürsel Öztürk, *TAD*, C.36/S.61, 2017, ss. 149-182.
- Oğuz, Öcal. "Türk Dünyası Nevruz Açık Hava Müzesi", *Millî Folklor,* Bahar/ Yaz, 1996, S. 29/30, ss. 3-5.
- Oğuz, Öcal. "Somut Olmayan Kültürel Miras: Türkiye'de Nevruz/Yenigün", *Millî Folklor*, Yıl 17, S. 65, C. 9, Bahar 2005, ss. 5- 16.
- Ögel, Bahaaddin, *Türk Mitolojisi I-II*, TTK Yayınları Ankara 2010.
- Öngören, Reşat. "Merkez Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 2004, C. 29, ss. 200-202.
- ONK, Nizamettin (1972). "Aras Boyu Örf ve Âdetleri Nevruz Bayramı", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 119, Ankara, ss. 120-1216.
- Rzayeva, Sona (2021). "Azerbaycan`da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri", *Folklör Edebiyat Dergisi*, S. 27(1): ss. 229-244.
- Sadığlı, Masuda (2022). "Azerbaycan'da Nevruz İnanışları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, ss. 93-100.
- Sagalayev, Andrey Markoviç. *Ural- Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çev. Ali Toroman, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- Salihov, Ahat. "Başkurtlarda Eski Türk Takvimi ve Nevruz Bayramı'nın Kutlanması", *Bilig*, Kış 2019/S. 88, ss. 189-203.
- Sezen, Lütfi. "İlkyaz Bayramları (Nevruz-Hıdırellez", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum 1999, ss. 81-86.

- Soucek, Svat. *A History of Inner Asia*, New Jersey: Princeton University, 2000.
- Şengül, Abdullah. "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları ve Emirdağ-Karacalar Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss. 13 – 29.
- Taaffe, R. N. (1994). "The Geographic Setting". *The Cambridge History of Early Inner Asia*. D. Sinor (ed). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat 1.
- Temizkan, Mehmet. "Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme", Turkish Studies, C. 2 /1, Kış 2007, ss. 317-333.
- Terzioğlu, Arslan, *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, İstanbul 1992.
- Topcu, Nizameddin, *Gurban Gali Halidî'nin Tevârih-i Hamse-i Şarkî Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019.
- Topakkaya, Arslan. "Eski Türkler'de Zaman". *Temaşa Felsefe Dergisi*, 15 (2021): ss. 17-22.
- Yılmaz, Orhan "Hoca Ahmet Yesevî'yi Pir Kabul Eden Tek Anadolu Alevi Kolu: Zile Sıraç (Beydilli) Türkmenleri", *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2016, İstanbul/Türkiye, 2016, C. II, ss. 1087-1092.
- Yolcu, M. A., Celepoğlu, S. K. "Trakya'da Yaşayan Amuca Bektaşilerinde Nevruz Erkânı", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2020, C. 13, S. 31, ss. 1003-1024.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*, Çev. R. R. Arat, Haz. Ç. Şan, S. T. Yurteser, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.
- Ziyaî, A., Yelok, V. S. "Uygur Türklerinde Nevruz", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2 (2005), ss. 183-199.

Ekler

Ek 1

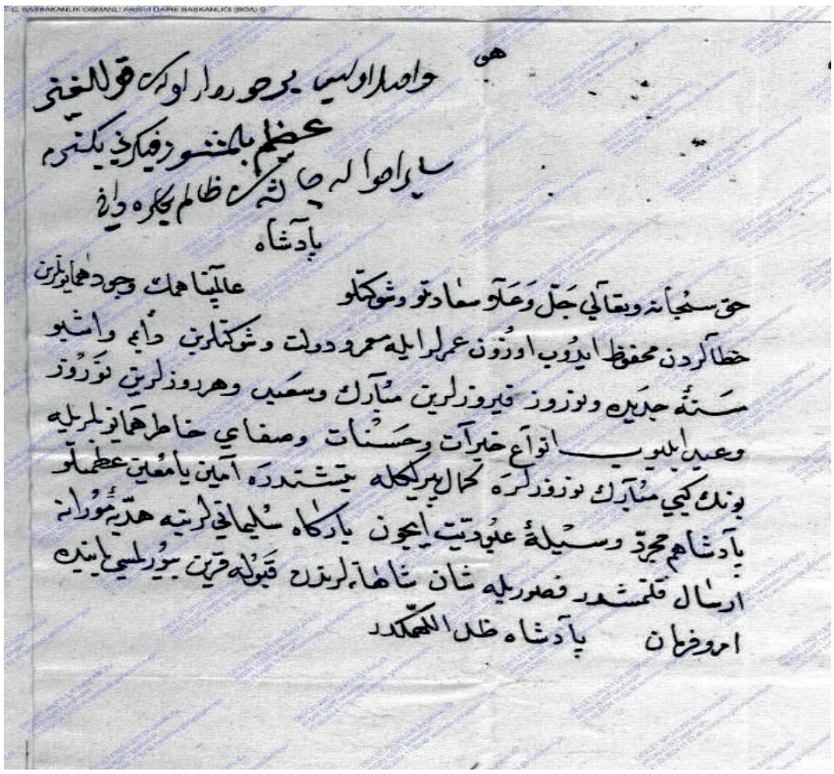

Osmanlı Arşivlerinden bu belgeyi bana ulaştıran sevgili öğrencim Aydın Kurt'a teşekkür ederim.

Belgenin Okunuşu

Hu

Vâsıl olıb berhûdâr olasın kulluğın 'azîm-i bi'l-müsevvir fikrini beğendim sâyir ahvâle..

Hak subhânehu ve te'âla-yi celle ve 'alâ sa'âdetlü şevketlü pâdişah-ı 'âlempenâhımın vücûd-ı hümâyunları hatâlardan mahfuz idüb uzun ömürler ile muammer devlet ve şevketlerin dâ'im ve işbu sene-i cedîde ve nevrûz-ı fîrûzların mübârek ve sa'îd ve her ruzların nevruz ve 'iyd eyleyüb envâ' hayrât ve hasenât ve safâ-yi hâtır-ı hümâyûnlarıyla bunun gibi mübârek nevruzlara kemâl-i birlikle yetiştiddire âmin ya mu'în 'azametlü pâdişâhım mücerred-i vesîle-i 'ubûdiyyet içün bârgâh-ı süleymânîlerine hediyye-i mûrâne irsâl kılınmışdır kusûriyle şân-ı pâdişâhânelerinden kabule karîn buyurılması bâbında emr ü fermân pâdişâh-ı zıllü'llahımındır.

Ek 2

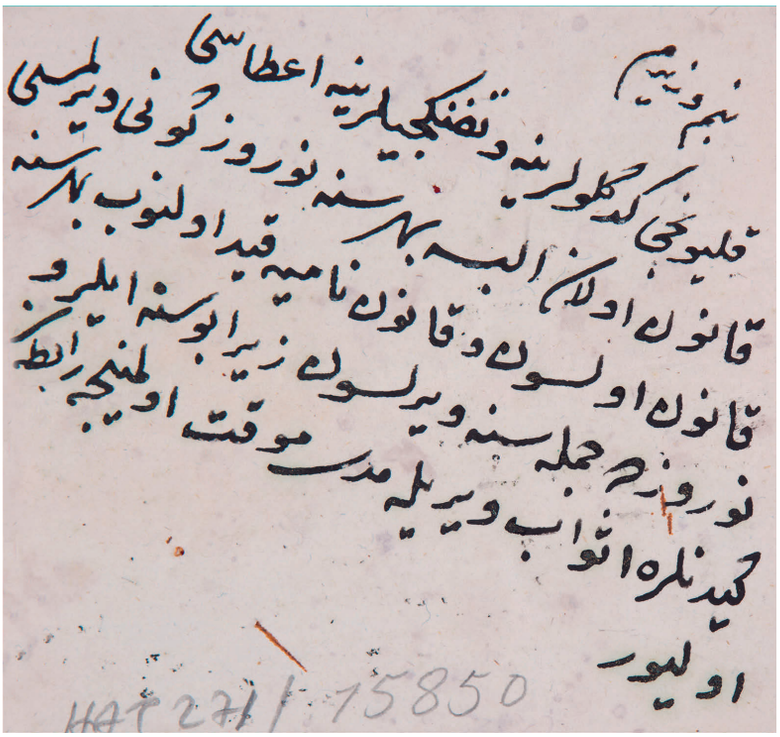

BOA, HAT, 271 / 15850

Benim vezirim,

Kalyoncu gedüklülerine ve tüfenkçilerine i'tâsı kânûn olan elbise beher sene Nevrûz günü virilmesi kânûn olsun ve kânûnnâmeye kayd olunub beher sene nevrûzda cümlesine virilsün zirâ bu sene ilerü gidenlere esvab virilemedi muvakkat olmayınca râbıta ne oluyor.

NEVRUZU MİTOLOJİK GÖSTERGELER AÇISINDAN YENİDEN OKUMAK

Derya NACAROĞLU*

Heyy oğul heyy!
Düz bir yola vardılar
Baharın ilk günü.
Ne bir can yandı
Ne bir burun kanadı.
İşte o bahara çıkış gecesidir,
Ergenekon'dan Çıkış'ın adı.[1]

Giriş

Nevruz'un diriliş ve uyanışın bayramı olarak kutlanmasını ve Nevruz'un köken hikâyesi ile birlikte içinde taşıdığı mitik göstergeleri konu alan bu çalışma iki temel eksene oturmaktadır. İlki Nevruz'un kadim Türklerin Ergenekon'dan çıkış destanına ve gününe yaptığı atıf ve bu eksende yer alan söylenler. İkincisi ise Nevruz'un bir bahar bayramı olarak içinde yer alan göstergelerin sembolik anlamları ile birlikte ifade ettikleri ve oluşan Nevruz Miti.

Doğanın uyanışı ve dirilişini simgeleyen Nevruz'un içerimlediği pek çok kavramın mitik doğası ve karşılığı, Nevruzun beslendiği farklı katmanları bize göstermektedir. Yenigün anlamına gelen Nevruz, Türklerin Ergenekon'dan çıkış hikâyesinden beslenerek yeni bir başlangıç ve dirilişi temsil etmektedir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim, e-posta: derya.nacaroglu@hbv.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-2390-2050.

1 Osman Aktaş, *Bir Yaratılış Efsanes*i, Ötüken, İstanbul 2015, s. 162.

Bu bağlamda Ergenekon destanına ait demir ve ateş kültleri Nevruzun mitolojik katmanlarına ilişkin çok önemli göstergelerdir. Bunlarla biçimlenen Nevruz, kadim Türklerin kutsal yurdu olan Ergenekon'dan çıkış gününün bayram edilmesidir. Dolayısıyla Ergenekon anlatısı Nevruza ilişkin yeni bir başlangıcı temsil ederken, genel anlamda Nevruzun öznesi olan bir Türk miti de yaratmaktadır.

Esasen Türk miti anlatılırken, demirden bir dağı eriterek kendisini sıkıştığı sarp dağ geçidinden kurtaran bir kahraman miti anlatılır. Dolayısıyla Nevruz'un Türk ve Türklük dünyası için olan anlamı, köklerini Ergenekon'dan alan kahraman bir Türk mitinin de her Nevruz'da yeniden dirilişi, varoluşudur. Bu nedenle çalışmada Ergenekon Destanı'nın temel nüvesini oluşturan ateş ve demir kültlerinin yanı sıra kahraman miti de anlatılmaktadır. Nevruz; mitlerin kökeni, işlevi ve teması (öznesi) açısından değerlendirilirken, Barthes'ın Mitolojiler yapıtı ile ileri sürdüğü mit yaratma süreçleri ve Mircea Eliade'nin mitlerin yapısı ve özelliklerine ilişkin yaklaşımı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Barthes'ın anlamlandırmanın ikinci düzeyi olarak tanımladığı "mit" kavramı öncelikli olarak anlatılarak, Nevruz'un köken miti olan Ergenekon, demir ve ateş kültlerine ilişkin çözümlemeler yapılabilir.

Mit ve Anlamlandırmanın İkinci Düzeyi

Bu bölümde; "Mit nedir?", "Kökeni ve kaynağı nedir?" gibi sorulara yanıt verirken çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak olan din tarihçisi Mircea Eliade'nin görüşleri ışığında hareket edilmiş ve Roland Barthes'ın yananlamsal bir düzeyde mit kavramına ilişkin yaklaşımlarından hareket edilmiştir. Sonraki bölümlerde Nevruz'a ilişkin mitik anlatı ve göstergeler bu bağlamda yorumlanmaya çalışılmıştır. Eliade; "Mitler, dünyanın, insanın ve hayatın doğaüstü bir kökeni ve tarihi olduğunu ve bu tarihin de önemli, değerli ve ibret verici olduğunu muhteşem bir şekilde gösterirler" derken özellikle geleneksel toplumlarda mitlerin yapısını ve işleyişini anlayabilmenin insan düşünce tarihinin bir aşamasını aydınlatılabileceğine dikkat çeker. Çünkü mitler insan davranışları için model oluştururken hayata da anlam ve değer katarlar.[2]

Eliade'ye göre mit, gerçek bir öykü'yü belirtir, Üstelik kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için de bu öykü son derece değerlidir. Mit tanımlamasına ilişkin olarak en kapsamlı ve en az kusurlu olduğunu düşündüğü tanımlama ise; mitin en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatması şeklindedir. Dolayısıyla mit her zaman bir "yaratılış"ın öyküsüdür. Başlangıçtaki o eşsiz zamanda yapılan şeylerle tanınan mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını ya da doğaüstü olma özelliğini gözler önüne serer. Sonuç olarak mitler, kutsal ya da doğaüstü olan şeyin dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler.[3]

2 Eliade Mırcea, *Mitlerin Özellikleri,* Çev. Sema Rifat, Alfa, İstanbul 2021, s. 12.

3 Eliade, a.g.e., s.17.

Mitler yalnızca bir köken anlatmakla kalmayıp, aynı zamanda insanın içinde bulunduğu bugünkü duruma gelmesine kadar olup biten bütün önemli olayları da anlatır. Anlatılan öykü bir erk yaratmak içindir.[4] Eliade bunu şöyle açıklar:[5] "Eğer dünya varsa, eğer insan varsa bunun nedeni doğaüstü varlıkların "başlangıçta" yaratıcı bir etkinlik göstermiş olmasıdır. Ama kozmogoniden ve antropogoniden sonra daha başka olaylar da olmuştur ve insan bugünkü haliyle, bu mitsel olayların dolaysız sonucudur, onun yapısı bu olaylarla oluşmuştur." Modern insan, kendini evrensel tarihin akışının bir sonucu olarak görür. Bununla birlikte olayların geriye dönüşlü olmaması olgusu kesindir. Mitleri bilmek ise, nesnelerin kökenindeki sırrı öğrenmek demektir. Dolayısıyla sadece onların nasıl var olma aşamasına geldiğini bilmek değil ortadan kaybolduklarında nerede bulunacaklarını ve nasıl yeniden ortaya çıkarılabileceklerini de bu yolla öğrenmek için mitler çok önemli öyküler içermektedir. Nevruz'un anlamına ilişkin çıkış kaynağı olarak gösterilen Ergenekon miti de Türk'ün varoluşunu anlatan doğaüstü bir öyküyü içermektedir. Nevruz'a ilişkin mitik göstergeleri ve onların anlamına ilişkin bir okuma geliştirirken Barthes'ın göstergelerin anlam düzeyine ilişkin geliştirdiği yaklaşımlara ve özellikle mit konusundaki görüşlerine de değinmek gerekir.

Kültürel ve kişisel deneyimle etkileşim şeklinde, kullanıcının deneyimlediği ve beklediği uzlaşımlar sonucu müzakereli ve etkileşimli anlam düşüncesinin çözümlenmesiyle ilgilenen Roland Barthes; "anlamlandırmanın iki düzeyi" düşüncesi üzerinden ilerleyerek göstergeleri çözümlemeye çalışmıştır. Anlamlandırmanın birinci düzeyi olarak tanımlanan düz anlamı, göstergenin ortak duyusal, aşikâr anlamı olarak tarif ederken; anlamlandırmanın ikinci düzeyinde ise kullanıcıların duygu, heyecan ya da kültürel değerleriyle buluştuğunda oluşan etkileşim sonucu meydana gelen anlamı tanımlamaktadır.[6] Yan anlam olarak tarif edilen bu anlamlandırmada göstergenin kendisinden kaynaklı ya da yorumlayıcıdan kaynaklı öznellik ya da en azından öznelerarasılığa kayan anlamlandırmalar söz konusu olabilir. Ancak Barthes yan anlamlar konusunda nedensizlik (arbitrary) vurgusu yapmakta ve daha çok kültüre özgü olduğuna dikkat çekmektedir.[7] Yananlamı gösterenin ikinci düzeydeki anlamı olarak tanımlarken; mit kavramını gösterilenin ikinci düzeydeki anlamı olarak tanımlar. Dolayısıyla mit kavramını birbiriyle ilişki bir kavramlar zinciri olarak görür. Mit; bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümlerinin açıklanmasını sağlayan bir öyküdür. İlkel mitler yaşam-ölüm, insan ve tanrılar, iyi-kötü hakkında olabilir.[8] Mitlerin ana işlevlerinin tarihi doğallaştırmak olduğunu da ileri süren Barthes'a göre, mitler belli bir tarihsel dönemde egemen olmayı başarmış bir

4 Nefrin, Tokyay, *Perseus'un Yolculuğu: Mitler, Arketipler ve Semboller*, Pan, İstanbul 2015, s.9.
5 Eliade, a.g.e., s. 23-24.
6 John Fıske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Bilim Sanat, Ankara, 2003, s. 116.
7 Fıske, a.g.e. s.117.
8 Fıske, a.g.e. s.118.

toplumsal sınıfın ürünüdürler. Dolayısıyla mitlerin yaydıkları anlamlar bu tarihi de beraberinde taşımaktadır. Ayrıca mitlerin kendi kökenlerini dolayısıyla siyasal ve toplumsal boyutlarını gizemleştiren bir yanına da vurgu yapan Barthes, bu gizem çözüldüğünde sosyo-politik işleyişlerinin açığa çıkacağını belirtmektedir.[9]

Barthes'ın mitin bir kültüre ait gizemli ve kapalı doğası ve köklerinde taşıdığı siyasal ve toplumsal boyutun gizemine ilişkin yaptığı vurgu; bu çalışma için de önemli bir kavramsal çerçeve oluşturmaktadır. Mitin anlattığı öykü topluluk üyelerinden başkasının anlayamayacağı, kapalı türden bir bilgi oluşturmaktadır ki bu yönüyle de Ergenekon miti sadece Türk toplumları için anlamlıdır. Aynı zamanda söz konusu bilgiye büyüsel-dinsel bir gücün eşlik etmesi de onu güçlü kılmaktadır. Sarp dağ geçidinde saklanan ve orada 400 yıl boyunca çoğalan Türk boyları, demirden dağın eritilmesi, Bozkurt'un yol göstericiliği ve onu izleyerek kapalı kaldıkları geçitten ovaya/obaya çıkış gibi. Burada Eliade'nin kökenle ilgili olarak sözünü ettiği mitsel ve güçlü bir zamandan söz edilmektedir. Bu miti her Nevruz Bayramı'nda yeniden okumak, bu masalsı zamana yeniden dönmek, anımsayıp canlandırılan olaylarla "zamandaş" bir durum yaratmak söz konusudur. Mitleri yaşamak, sıradan ve gündelik yaşamdan farklı bir olguya işaret etmektedir. Mitolojiye özgü, onun ruhuna uygun, coşturucu, anlamlı olayların yeniden gerçekleştirilme aşamasına getirilmesi, her zamanki dünyada yaşamın kesintiye uğraması ama aynı zamanda güzelleştirilmiş, parlak ve mitik öyküden derinlemesine etkilenmiş bir dünyaya geçilmesi ve birtakım göstergelerle yinelenmesi miti yeniden yaratmaktadır. Özetle; insan mitleri yaşarken, "kutsal olmayan, kronolojik özellikteki zamanın dışına çıkar, nitelik açısından farklı bir zamana hem en eski hem de sonsuza dek yakalanabilecek olan "kutsal" bir zamana açılır.[10] Malinowski mitin doğası ve işlevini açıklarken, onun ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatı olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Mit bu yönüyle derin bir dinsel gereksinimi, tinsel özlemleri, toplumsal türden baskı ve buyrukları hatta birtakım pratik istekleri karşılar.[11] Eliade'nin mit kavramı da ilahi olanla karşılaşma deneyimidir. "Mit tüm hakikatin, evrenin ya da bu hakikatin herhangi bir parçasının doğaüstü varlıklar vasıtasıyla nasıl yaratıldığını anlatır."[12] Dolayısıyla mit, bir olayın kökenini tekrar edip etmemesine bakmaksızın açıklamaya çalışır. Hatta açıklama ile birlikte bir gelişmeyi de beraberinde getirir. Bir miti duymak, okumak, canlandırmak, insanı sihirli bir biçimde mitin gerçekleştiği zamana, açıklaması yapılan o olayın köklerine götürmektedir.

Mitler genelde söze dayalıdır ve çoğunlukla da hikâye biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bir mit ya okunur ya da dinlenir; özetle bir şey anlatır. Fakat mitin

9 Fıske, a.g.e. s.119.

10 Eliade, a.g.e. s.32

11 Malinowski Bronislaw, Myth in Primitive Psychology, *Magic, Science and Religion,* New York 1955, s.101-108.

12 A. Segal Robert, *Mit,* Dost, Ankara 2012, s.78.

ayinsel bir boyutuna da vurgu yapan yaklaşımlar vardır. Burada mitin varlığı ayine bağlıdır. Bu bağlamda miti salt ifade biçimi olarak değil aynı zamanda bir davranış olarak da görmek gerekir. Köken mitlerinin törensel havası da bunu ifade etmektedir. Eliade'nin "bir şeyin ilk gerçekleşmesi anlamlı ve geçerlidir" şeklinde açıkladığı köken mitinde, o ilk şeyin gerçekleştiği zaman da güçlü ve yeni bir yaratılışı içine kabul eden zaman olarak tanımlanmaktadır.[13] Dolayısıyla başlangıçlar, yani sahip olunan şeylerin en değerlisi olarak korunması gereken kültürün kendi ilkelerinin oluştuğu "an" büyük bir saygı ve sevgiyle anımsanır ve anlatılır. Kökenin bilinmesi, örnek oluşturacak öykünün bilinmesi sihirli bir üstünlük sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kökenin ve öykünün bilinmesi o şeye egemen olmayı da beraberinde getirecektir. Belleğin kaydettiği bu bilgi yeniden anımsama ile sonsuz kere inşa edilerek büyüsel ve dinsel bir güç olarak kültürel birikimde yerini alacak ve çağlar boyunca yaşatılmış olacaktır.

Nevruz ve onun kökenine ilişkin olarak söz edilen Ergenekon Destanı ile Türklerin dünya üzerindeki varlık ve hakimiyetine ilişkin oluşturduğu söylenin belleklerde yer alan izi, yüzyıllar boyunca Nevruz'un bir bayram şöleni gibi kutlanmasını, Türklüğün uyanışı ile baharın uyanışının metaforik bir benzetme ile eş tutulmasını ve çok çeşitli ritüel ve törenlerle ifa edilmesini sağlamıştır.

Nevruzun Anlam ve Önemi

Nevruz, Güneş Takviminin birinci günü yani, Rumî 9 Mart, Miladî 21 Mart tarihine denk gelir ve ilkbaharın başlangıcı yeni gün olarak kabul edilir. İran Takvimi olan Takvim-i Celalî'de de Ömer Hayyam yılın ilk günü, yılbaşı olan bugünü Rumî takvimde 9 Mart, Miladi Takvim'de 21 Mart olarak kabul eder. Nevruz Bayramı olarak kabul edilen bugün Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügat it Türk adlı eserinde de belirttiği üzere Müslüman olmayan Türklerin yüzyıllar boyunca kullandıkları On iki Hayvanlı Takvimde de Nevruz yani ilkbaharın başlangıcı olarak kabul edilir. Türkler de yılı dört bölüme ayırmışlardır ki bunlardan ilkinin başlangıcı Nevruz olarak tanımlanan 21 Mart ve ilkbaharın ilk günüdür. [14]

Yenigün olarak tanımlanan ve Nevruz Bayramı olarak kutlanan bugün; baharın gelişi, toprağın, tabiatın canlanması, yazın ilk gününün karşılanmasıdır. Esasen çok eski çağlara dayanan Nevruz; arkaik mitolojik inanışlardan kaynaklanan, yeni günü karşılama merasimleri ile çevrelenmiş tarihi bir tekâmül süreci neticesinde zengin maddi ve manevi içerikle bezeli geniş bir halk bayramına evrilmiştir. Bu nedenle Nevruz için tek bir günü işaret eden bir bayram demekten ziyade, uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenmiş, olgunlaşmış ve oluşan bu öz etrafında yerleşmiş merasimler bütünüdür demek daha doğru olacaktır.

13 Eliade, a.g.e., s. 54-55.

14 Abdulla Behlül -Tofiq Babayev, *Nevruz Bayramı Ansiklopedisi*, Şark-Garp, Bakü 2008, s.5-6.

Nevruz uzun süren çetin ve zorlu kış şartlarından sonra sıcak, aydınlık ve tohumların uyanışıyla filizlenen bereketli yaza açılan bir ilk gündür. Kış, tabiatın sert iklimidir ve karanlığı, soğuğu, pek çok canlı için gıda sıkıntısını, işsizliği anlatır. Bu nedenledir ki "kara kış", "büyük çile", "çetin kış" gibi semantik anlam taşıyıcısı söz öbekleriyle tasvir edilmiştir. "Zemheri" olarak adlandırılan, farklı toplumlarda yine farklı isimlerle zikredilen Aralık ayının yirminci gününden Ocak ayının otuzuncu gününe kadar süren kırk günlük takvim zamanı çetin ve meşakkatli kış günleri olarak tanımlanır.[15] Örneğin bizim kültürümüzde olduğu gibi Azerbaycan halkının kültüründe de takvimin bu dönemi çetin kış olarak adlandırılır. Şubat ayının birinden yirmisine kadar olan süre ise küçük çile ya da küçük çetinlik olarak isimlendirilir. Kışı yola salmak ya da yazı-yeni günü karşılamak amacıyla yapılan ritüellere "Nevruz Çarşambaları" adını veren Azeriler tabiata tesir etmek, onu mülayimleştirmek, ışığı, güneşi çağırmak amacıyla yedi çarşamba günü merasimler gerçekleştirirler. Nitekim son üç Çarşamba yazın nefesini havaya, suya ve toprağa üflenmesini ihtiva eder. Bizim kültürümüzde de halk arasındaki rivayetlerde "cemre düşmesi" olarak tanımlanan bu üfleyiş, sırasıyla havanın, suyun ve toprağın buzlarından çözülmesi, ısınmaya başlaması ve bütün doğanın uyanışını tarif etmek için kullanılmaktadır.

Bu çarşambaların sonuncusu Nevruz günü ve akşamıdır. Kadim insan toplulukları Nevruz günü ışığın ve güneşin gücüne inandıklarından ötürü ateş yakarlar. Yabancı ruhları, soğuğu, karanlığı alıp götürmesi ve aydınlık getirmesi için yapılan bu ritüelde bütün şer tohumlarının kovulup uzaklaştırılabileceği düşünülür. Ateş güneşin resmi gibidir. Kıştan çıkmak için ateş yakmak, güneşin çağrılması bir anlamda yazın çağrılmasıdır. Ateşin üstünden atlama ritüeli ise kıştan, çileden, soğuk ve karanlıktan çıkma amacını taşır- ki ateş üstünden atlayan kişinin "ağırlığım, uğurluğum dökülsün, bu ateşte yansın" söylemi de kışın ağırlığından uzaklaşmak için güneşe metaforik bir yakınlaşmayı temsil etmektedir.

Özellikle Kuzey yarımkürede yaşayan pek çok halk için kışın uğurlanıp yazın karşılanması anlamına gelen Nevruz çok anlamlıdır ve pek çok merasimle kutlanır. Çünkü Kuzey yarımkürede kış şartları gerçekten çetin ve zorludur. Nevruz'un sadece lokasyon farklılığı nedeniyle bazı ülkelerde mart ayı değil de Şubat ya da Nisan ayına denk geldiği görülmektedir. Örneğin Çin'de Şubat, Rusya'da Nisan ayında Nevruz etkinlikleri gerçekleştirilir. Yazın gelişinin daha yakın iklim kuşağında olan halklar arasında aynı tarihlerde kutlanması da bu nedenle doğaldır. Kırgız, Tacik, Kazak, Yakut, Özbek, Afgan, Azerbaycan, Anadolu, İran ve Irak halklarının iklim uygunluğu ve coğrafi koşullar açısından nevruza ilişkin merasimleri yakın tarihlerde ve ortak özellikler göstererek cereyan etmektedir. Bununla birlikte her bir halkın ve bölgenin birbirine benzemeyen merasim ve ritüellerinin olduğunu da belirtmek gerekir.

15 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 5.

Nevruzun geniş bir coğrafyada ve uygun takvim koşullarında kutlanıyor olması, hâkim ideolojik sistemlerin ondan siyasi amaçlar için istifade etmesine de neden olmuştur. Örneğin Ateşperestler Nevruzu Zerdüştlükle ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Zerdüşte bugün peygamberlik verildiğini düşünürler. Türk Folklor medeniyeti de Nevruz ile ilgili olarak rivayetler üretmiştir. Kadim Türklerin Ergenekon'dan çıkışı yani kurtuluş gününün bugün olduğu söylencesi oldukça yaygındır. İslam dini ile ilgili rivayetlerde ise Hz. Ali'nin anadan olduğu gün ya da tahta oturduğu gün olarak zikredilmektedir. Bütün bunların altında halkın maneviyatına daha güçlü şekilde nüfuz etmek, siyasi ve ideolojik amaçlarını bu bayram merasimine dâhil ederek halkın uzun müddetli desteğini kazanmak niyetini de görmek gerekir.

Bütün bunlara bakılarak Nevruz'un oluşumunda iki önemli katmanın etkisini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki; tabiatın uyanışını esas alan eski bir mitolojiye dayanan katmandır. İkincisi ise; muhtelif tarihi dönemlerin olgularını ifade eden siyasi-ideolojik katmandır. Birinci katman esas ve ayırıcı olarak tarif edilmektedir ki, burada mevsim merasiminin genetik başlangıcı, tekâmül süreci, tarihi tipolojik manzarası ve hümanist-beşeri seciyyesi tezahür eder. İkinci katmanda ise farklı dönemlere ait hâkim sistemlerin merasimden maksatlı şekilde faydalandığı ve ideolojilerine hizmet aracı haline dönüştürdükleri ifade edilmektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Nevruz köklerini yüzyıllar öncesinden alan kadim bir gelenektir. Nevruz, tabiatın uyanışı, yazın gelişi, ışığa, hayata, yeni güne özetle insanın ruh ve bedenin uyanışının etnografik anlamına karşılık gelmiş, bu inancı temsil eden saf ve duru bir halk merasimi olarak yaşatılmaktadır.

Türk Tarihi ve Folklor medeniyetinin Nevruz ile ilgili rivayetleri nevruz törenlerindeki pek çok göstergenin kaynağına işaret etmektedir. Bundan ötürü söz konusu rivayetlere değinmeden Nevruz'un Türk kültüründeki yeri ve önemine ilişkin yeterli anlamı oluşturmak eksik kalabilir. Bu nedenle bundan sonraki kısımda Nevruz'a ilişkin Türk tarihinde yer alan mitolojik anlatılara yer verilmiştir.

Ergenekon Destanına İlişkin Mitik Anlatılar

Dağ Efsanesi ve Miti

Türk mitolojisinde dağ ve oba kültü ritüellerin yapıldığı kutsal mekânlar olarak bilinirler. Türk halklarının hemen hepsinde görülen dağ kültü, mitolojide taş ve oba kültüyle sentez halinde bir durum sergilemektedir. Dağ ve onunla eşleştirilen dağ iyesinin yalnız doğa kültünün terkip kısmı değil, aynı zamanda köken mitinin özelliklerini de yansıttığı ifade edilmektedir.[16] Nitekim boyların, soyların ve kabilelerin birer kutsal dağlarının olması, her soyun kendi ecdadını Dağ ruhuyla

16 Fuzuli, Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi,* C.2, Ötüken, İstanbul 2025, s. 218.

birleştirmesi sıkça görülen bir mitolojik olgudur. Dünya modelinde dağın, yerin ekseni olması inancı da, dağ kültünün bir başka boyutunu oluşturmuştur ki o da dünya dağlarının veya demir dağların varlığına olan inançtır. Kaşgarlı Mahmut Divanü Lugati't-Türk adlı eserinde "Yir basrukı tag, budun basrukı beg" (Yer baskısı dağ, insanların baskısı da beydir) atasözünde dağın yeri tuttuğu vurgulanmış ve onun kutsal merkez simgesine değinilmiştir.[17]

Mitolojik tasavvurlarda da dağ, yeri kemer gibi kuşatan ve dağılmasını önleyen nesne olarak telakki edilmiştir. İster kozmik bir dağ olarak dünyanın ekseni, imparatorluğun merkezi olsun, ormanlık bir yer, karla kaplı, ulaşılmaz ve gizemli; isterse göğe daha yakın yüksekçe bir yer olsun dağ; Türklerin dinsel tasarımlarında her zaman önemli bir yer olmuştur.[18] Orman kültüyle birleşen dağ, eski Türklerin kutsal merkez anlayışını oluşturmakta ve devletin merkezi görevini üstlenmektedir. Nitekim Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezi olmak görevini üstlenmiştir. Merkez her zaman kutsal bir görev üstlendiği için, dağlar ve orada olan her şey de doğal olarak kutsanmış kabul edilmiştir. Folklor malzemelerinde dağın veya ormanın gerçek dünya ile öteki dünyanın, hayatla ölümün, gizli olanla açık olanın, merkezle periferinin sınırını oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle dağ, öteki âleme açılan kapı görevini yerine getirmektedir.[19] Ural-Altay dünyasında da birçok mitolojiyi yaratan hikâye, mitoloji ve efsane üreten, mitolojik evrenin düzenini belirleyen, dünyaya bakış açısının temel elementleri olarak, öncelikle dağ, nehir, ağaç gibi nesneler gösterilmektedir. Bunlar sembol seviyesine yükselen nesnelerdir ve herhangi bir süreci, niteliği ve dünyanın gerçek ve muhtemel durumunu kavramaya, benzetmeye ve tasvir etmeye imkân sağlar.[20]

Zor anlarda dağa sığınma dağın atalık ve en önemlisi iyelik fonksiyonuyla ilgilidir. Tarihi ve yarı efsanevi belgelerde zamanla Türklerin düşmanlardan kaçarak dağlara ve geçitlere sığınması (Ergenekon efsanesi, Moğolların Gizli Tarihi vs. de verilen efsaneler) bu inancın somutlaşmış şeklidir.[21] Ergenekon mitinde savaştan geriye kalan Türklerin, Moğollaşmış varyantta ise Moğolların sığındığı dağ, aynı zamanda demir dağ, demircilik kültü, demirci- hükümdar ilişkisi bağlamında ele alınmalıdır. Nitekim soyun koruyucusu olan dağın, demir dağ olarak tasarlanması Türk düşüncesinde kutsal konumda olanların bir araya getirilmesidir. Dağa sığınan boyların dağda barınmaları ve tehlikelerden korunmaları bir kez daha dağın koruyuculuk işlevini bizlere hatırlatır. Zamanla çoğalarak dağ beline sığmaz olan Türklerin dağdan inerek bozkırlara çıkmasını

17 Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lugât-it Türk Tercümesi,* C. 1, Ankara 1998, s.466.

18 Jean- Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi,* Çev. Musa Yaşar Sağlam, BilgeSu, Ankara 2020, s.62.

19 Bayat, a.g.e., s.219.

20 Andrey Markoviç Sagalayev, *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller,* Çev. Ali Toraman, Bilge, İstanbul 2020, s. 31.

21 Bayat, *a.g.e.*, s. 230.

sağlayan lider "Börteçine" Şaman bir demircidir ve Türk mitolojisinde dağ mitinin ve Ergenekon efsanesinin öznesi konumundadır. Demir dağın eritilmesi sonrası gök yeleli bir Bozkurt'un çıkıp Türklere yol göstermesi ve bozkıra çıkarması da efsanenin bir başka boyutudur ve darlıktan kurtulan, içten dışa itilerek açılan büyüyen Türk toplumunu anlatmaktadır. Ergenekon'da oldukları sürece mutlu ve güvenlikli bir yaşam süren Türklerin burada tehlikelere de kapalı olduğunu ibraz eden mit, dağın koruyuculuk fonksiyonuna da işaret etmektedir.

Ergenekon Miti

Halkların kökenlerine ilişkin söylenler, çoğu kez halkların dağların arasına çekilip kendi içlerine kapanarak uzunca bir süre geçirdiklerinden ve genellikle bir hayvanın önderliğinde buradan çıkarak güç kazandıklarından bahsetmektedir. Bu konuda Boodberg, "dağların arasından çıkışın Orta Asya'daki tüm söylencelerin özünü" oluşturduğuna inanır. Yakın Doğu tarihçilerine göre Türklerin batıya doğru girişi de kendilerini tutsak kılan kapıyı (geçiti) boz bir kurdun önderliğinde zorla kırıp açmak zorunda kalmaları ile olmuştur.[22]

Çin kaynaklarından alınan bilgiye göre Ergenekon, Bozkurt hakkındaki mitolojik anlatılardan hemen sonra başlayan bir dağ mitidir. Bu nedenle Ergenekon miti için; Türklerin devletlerini kaybedip yeniden toparlanmaları hakkındaki anlatıların hepsinin Bozkurt, demirci ve dağ kültü bağlamında değerlendirilmesidir diyebiliriz. Türklerin dağa sığınıp 400 yıl orada kalmaları hakkındaki sözlü tarihlerini mitolojik anlatı bağlamında sunan Çin kaynakları, Reşidüddin ve Ebûl-Gâzi Bahadır Hanı tarihi bazı detaylarda ayrılsalar da bir noktada birleşmektedirler: Türkleri dağa sığınmaya mecbur eden tehlike, dağın koruyuculuğu ile ortadan kalkmış ve yine dağın yardımı ile toparlanan Türkler, yeniden cihan hâkimiyeti mefkûresi idealini gerçekleştirmek için bozkırlara çıkmışlardır.[23]

Dağın ona sığınanları hiçbir zaman ele vermediğine oluşan inanç zamanla bazı tarihî kayıtlara geçmiş, dağın dış dünyanın bütün tehlikelerinden kahramanları koruduğuna ilişkin dağ miti yaratılmıştır. Bunun en büyük kanıtı olarak Ergenekon miti gösterilebilir.

Fuzuli Bayat'ın Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri adlı eserinde Ergenekon Miti ne ilişkin efsane şöyle anlatılmaktadır.[24]

"Doğru sözlü ve bilgin Türk aksakallılarının dediklerine göre tufandan sonra Nuh peygamberin oğlu Yafes'in soyundan Türkler ve Moğollar türemiştir. Önce birlikte yaşayan bu iki kavim daha sonra Moğolların suçu yüzünden ayrılmıştır.... Rivayete göre Hz. İsa'dan bin yıl önce Türklerle Moğolların arası açıldı, birbirlerine

22 Roux, a.g.e., s. 62-63.

23 Bayat, *Türk Mitolojik*..., s. 231.

24 Fuzuli Bayat, *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri,* Ötüken, İstanbul 2021, s.125.

düşman oldular ve durmadan savaşmaya başladılar. Sonra daha iyi savaşçı olan kalabalık Türk Halkı Moğolları ve onlara yardım eden diğer Türk boylarını yenerek onların tamamını kılıçtan geçirmiştir. Geriye Türk boylarından olan iki kadınla iki erkek kaldı ve onlar da ölmemek için kaçıp sarp bir kayalıktaki geçitten geçtiler. Bu geçitten geçerek içinde akarsular, pınarlar, çeşitli bitkiler, çayırlar, meyve ağaçları, çeşitli av hayvanlarının ve kuşlarının bulunduğu bir yere gelince Tanrı'ya şükrettiler ve burada kalmaya karar verdiler. Onların saklandıkları yerin etrafı dağlarla ve sık ormanlıkla örtülü idi. Dimdik dağlarla çevrili bu yerin yalnız girilip çıkılacak bir geçidi vardı. Bu geçitten de binbir zorlukla girilip çıkılırmış. Dağların orta yeri ise dümdüz bir ovalık imiş. Bu dört kişi buraya "sarp dağ geçidi" anlamına gelen " Ergenekon" adını vermişler. Aradan geçen 400 yıl boyunca bu dört kişinin evlatları birbiri ile evlenmek yoluyla aratarak kalabalık oldular. Ayrı ayrı oymaklara ayrıldılar ve ayrı ayrı adlar aldılar. Birbirine akraba olan her oymak giderek o kadar çoğaldılar ki artık ovalığa sığmaz oldular. Tek geçitten de geçmek çok zordu. Hele atları ve develeri geçirmek hiç mümkün değildi. Hepsi bir araya gelip toy verdiler ve bu dar geçitten nasıl geçeceklerini düşündüler, kurtuluş için bir yol aradılar. Bu arada "Börteçine" adlı bir bir demirci, bir kurdun dar bir geçitten geçerek geldiğini ve bir hayvanı parçalayıp gittiğini söyledi. Kurdu takip ettiklerinde orasının bir demir madeni olduğu anlaşıldı. Hepsi bir araya gelip ormandan odunlar topladılar ve eşeklerle yük yük kömürler getirdiler. Sonra körük yapmak için yetmiş baş at ve öküz kestiler. Onların derilerini soyup sepilediler ve körük yaptılar. Bunları demirin bulunduğu yere topladıkları odunların ve kömürlerin önüne koydular ve ateşi yaktılar. Yetmiş yere koydukları yetmiş körükle hep birden körüklediler. Demir eridi, yüklü bir deve geçecek kadar yer açıldı. Ergenekon'dan dışarı çıkıp bozkırlara yayıldılar ve yeniden kaybettikleri devletlerini kurdular."

Kadim Türklerin kutsal yurdu olan Ergenekon ve Ergenekon'dan çıkış gününün bayram edilmesi bu mite dayalıdır. Ergenekon'dan çıkış gününe ilişkin başka bir mit demirden dağın eritilip geçit açıldığında, nereden geldiği bilinmeyen gök yeleli bir Bozkurt'un ortaya çıktığı ve Türklere yol gösterdiğine ilişkindir. Bozkurt yürümüş, Türk boyları da ardından yürümüştür. Kurt'un yol göstericiliği ile ilgili olarak XII. Yüzyıl Süryani tarihçisi Mihael şöyle demektedir:

"Yeryüzü Türkler'i taşımaya kâfi gelmiyordu. Garba doğru ilerlerken önlerine köpeğe benzer bir hayvan (kurt) çıkıyor ve onlar da ona yetişemiyorlardı. Bozkurt hareket etmek istediği zaman Ögç! (Kalkınız!) diye bağırıyor, Türkler de durduğu yere kadar onu takip edip orada çadırlarını kuruyorlardı. Uzun zaman rehberlik eden kurt nihayet kaybolunca Türkler de artık geldikleri yerlerde oturup kaldılar"[25]

25 Gönül Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, Ötüken, İstanbul 2023, s. 119.

Türkler, Bozkurt'un önderliğinde o kutsal yılın, o kutsal Mart ayının 21. gününde Ergenekon'dan çıkmışlardır. Türkler o günü hiç unutmamış, Türk'ün yeniden varlığını gösterdiği gün olarak bayram ilân etmişlerdir. Bu nedenle her yıl 21 Mart'ta büyük törenler düzenlenir. Bir parça demir ateşte kızdırılır. Bu demiri önce Türk kağanı kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Sonra öteki Türk beyleri de aynı işi yaparak bayramı kutlarlar. Ergenekon'dan çıktıklarında Türklerin kağanı, Kıyan soyundan gelen, kendisi de demirci olan Börteçine idi. Börteçine bütün illere elçiler göndererek Türklerin Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. Bütün iller Türklerin buyruğu altına girene dek bu sürdü. Karşı çıkanlarla savaşıldı, Börteçine'yi kağan bilip sayanlar Türk buyruğu altına girdi. Böylece Börteçine Türk Devleti'ni dört bir yana egemen kıldı.[26] Burada Börteçine'nin bir kahraman miti olarak tezahürü ve Ergenekon'dan çıkan Türklerin de bir Türk miti yarattığını söylemek gerekir.

Kahraman Türk Miti

Eliade'nın kahraman mitini anlatırken onun çok zor ve tehlikeli yollardan, ölümcül labirentlerden geçerek kutsal olana ulaştığını belirtmesi, Türklerin Börteçine liderliğinde Ergenekon'dan çıkış öykülerinin içeriği ile son derece uyumludur. Bu insandan Tanrı'ya, sonsuz ve mutlak bir gerçekliğe geçişin yolculuğudur.[27]

Kahramanın mitolojik yolculuğuna baktığımızda da bu yolculuğun çok eski ritüellerin yapısıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yurdundan veya evinden ayrılan kahraman bir dizi maceradan geçtikten ve kendisinden istenen ya da beklenen görevleri yerine getirdikten sonra bir erginleşme ve dönüşüm yaşar. Kahramanın yolculuğunda daima bir yola çıkış vardır.[28] Ergenekon'dan çıkış destanı da Türk'ün yeniden varoluş kahramanlığıdır –ki bunu demir dağı eriterek bir çıkış yolu bulmak gibi olağanüstü, mucizevi bir olayla kanıtlamıştır- ve bu insanüstü bir çaba ve zaferi temsil etmektedir. Nitekim kahramanlar, çoğu kez sıradan bir insanın başaramayacağı şaşırtıcı işleri yaparlar. Ölümlü olabilirler ama öldükten sonra tanrılar tarafından ödüllendirilirler. Doğaüstü güce sahip kahramanın biçim olarak erkek olması da sıklıkla görülmektedir. Örneğin, bir büyücü, keşiş, çoban ya da demirci olabilir.[29] Nitekim Ergenekon Mit'inde de Şaman bir demircinin dağı eritmek ve bir geçit açmak üzere yol göstericiliğinden söz edilmektedir. Eski Yunan'da da kahramanların en önemli özellikleri olarak; sadakât, asalet, cesaret ve doğaüstü bir güçle donatılı olmak gösterilmektedir.[30] Campell'in kahraman miti, Eliade'de mitsel kahramanın aşkın nitelikteki dünyası ile tarif edilmektedir. Ritüeller, dindışı ve kronolojik olan zamanı ortadan kaldırır, böylece mitin kutsal zamanı yakalanır. O zaman yakalandığında tanrıların ya da kahramanın başlangıç zamanında gerçekleştirdikleri başarılarla çağdaş duruma gelinir.[31]

---

26 Bayat, *Kadim Türklerin Yaratılış...*, s. 128-129.

27 Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev. Ümit Altuğ, İmge, Ankara 1994, s.49.

28 Joseph, Campell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev. Sabri Gürses, İthaki, İstanbul 2025, s.53.

29 Campell, a.g.e., s.73.

30 Kathleen Sears, *Mitoloji 101*, Çev. Ekin Duru, Say, İstanbul 2022, s.183-184.

31 Eliade, a.g.e., s. 190.

Esasen modern dünyanın başlangıcında "köken"in hep büyülü bir saygınlığı olagelmiştir. İyice yerleşmiş bir "köken"e sahip olmak demek, sonuçta "soylu bir köken" ile övünmek anlamına gelmektedir. Burada soylu kökene olan ilgi "ırkçı arîlik miti"ne de bir açıklamayı getirmiştir. "Arî" kavramının ilk atayı ve soylu "kahraman"ı temsil ettiği; bununla ırksal saflığa, fiziksel güce, soyluluğa, görkemli ve "yaratıcı" nitelikteki başlangıçlara atıf yapılmaktadır. "Arî" kavramı ile başlangıçların kahramanlarına özgü ahlâka yeniden kavuşmak için örnek oluşturucu bir model anlatılmaktadır.[32] İşte Nevruz kutlamaları bu anımsamayı sağlayarak, o kutsal zaman içindeki kahraman Türk mitini de yeniden inşa etmektedir.

Nevruz'un bayram olarak kutlanmasının altında yer alan mitik anlatının Türklerin Ergenekon'dan çıkışına ait destansı söylence olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak bu anlatının mitik unsurlarının pek çoğunu bugün Nevruz kutlamalarında görmek mümkündür. Bunların içinde Ergenekon'dan çıkışı, yeni bir uyanışı ve dirilişi temsil eden, köken ve yaratılış mitlerine gönderme yapan pek çok ritüel, bereket ve bolluk sembolleri vardır.

Ateş Kültü

Türk mitolojik sisteminde çok farklı şekillerde mevcut olan ateş veya ocak kültünün başlıca fonksiyonu, insanları, onların ailelerini beladan, hastalıktan korumak, hayvanların artışını ve evin bereketini sağlamaktır. Ateş ve ocak kültüne ilişkin olarak da bir ilgi kurulmakta, evdeki ocak ateşine ilişkin kült, ailenin "ateş prensi" anlamında ot-tegin diye adlandırılan en küçük oğul tarafından yürütülmesi anlatılmaktadır. O babadan kalacak malların da doğal varisi kabul edilir.[33] Türklerin ateş kültüne ilişkin çok sayıda belgenin varlığı da bu konuda bir ispattır. Nitekim bunların en eski olanlarından biri Theophylaktos Simokatta tarafından aktarılan 6. Yüzyılda batıdaki T'u-küeler hakkındadır. Theophylaktos, T'u-küelerin dinlerine ayırdığı o kısa bölümde şöyle yazar: "Türkler ateşe fevkalade büyük saygı gösterirler. Fakat sadece gök ve yerin yaratıcısına dua ederler ve onu Tanrı diye adlandırırlar.[34] Fakat ateş gelecekten haber veren bir unsur olarak da kullanılmıştır. Nitekim yanan ateşe bakarak fal açma geleneği de bunu kanıtlar durumdadır. Eski Türklerin ateş aracılığı ile geleceği öğrenmek istedikleri de kaynaklarda mevcuttur. Ateşle fal açmak aslında ateşin veya ateş sahibinin konuşan ve gelecekten haber veren antropomorf bir varlık gibi tasavvur edilmesi ile ilgilidir.[35]

32 Eliade, a.g.e., s. 241.
33 Roux, a.g.e., s. 41.
34 Roux, a.g.e., s. 39-40.
35 Bayat, *a.g.e.*, s.116.

Ateş ve ocak; artış, yaşam, zenginlik kaynağı olarak tasavvur edildiği için bütün canlıların canının ocakta olduğu inancını doğurmuştur.[36] Ayrıca ateşin temizleyici bir fonksiyonu olduğu Türk halklarının hemen hemen tümünde görülmektedir. Bu nedenle hem Müslüman hem Müslüman olmayan Türkler, ateşe ve ocağa çok büyük hürmet göstermekte, ona insan hüviyeti atfetmektedirler. Ç. Velihanov, "Tengri" adlı makalesinde ocağa ayakla basılmayacağını, ateşi su ile söndürmenin ve ateşe tükürmenin hoş karşılanmayacağını yazmıştır.[37]

Altay- Sayan ve Sibirya Türklerinde de Ateş ruhu, ailenin koruyucusu olarak kabul edilir, koca evine giren gelinin önce ocak başında ateşe baş eğerek, ona bir parça et ve bir parça yağ attığı anlatılır. Gelinin koca evine ayak basar basmaz ateşe baş eğmesi, saçı saçmasının felsefi-mitolojik anlamı, onun yeni soyda ve ailede kendisine koruyucu bulması olarak açıklanırken, ateş ruhu, ateş-ocak hamisi de bu şekilde açıklanır.[38] Kısacası Türk mitolojik tasavvurunda gelecek bir şekilde ateş ve ocakla ilgili olarak düşünüldüğünden mitolojik sistemde bu kült bağlayıcı, bir araya getirici, kötülüklerden ve kötü ruhlardan temizleyici fonksiyonu da üstlenmiştir.

Nevruz Ateşi (Tongal)

Ateş kültüyle ilgili uygulamaların büyük bir kısmı Türklerin "Yengi Gün" (Nevruz) olarak kutladıkları ilkbahar bayramında korunmuştur. Ateşin kutsallığı, arındırıcı rolü, birleştiricilik işlevi, diriliği simgelemesi Nevruz kutlamalarında ön plandadır. Doğanın ölüp-dirilmesiyle bağlı olarak bahar bayramında ateş-ocak kültünün belirleyici yönünü temsil eden semboller kullanılmaktadır. Ateş yakılıp üstünden atlanması (Nevruz Ateşi), tepede ateş yakarak güneşi karşılama aslında Nevruz'un karşılanmasında Tanrı'dan mutluluk dilemektir. Nitekim dağda ateş yakmak Kitab-ı Dede Korkut'ta da belirtilmiştir. Karanlığın çökmesiyle dağda ateş yakan Oğuzlar, ateşi korumakla onun varlığını da koruyorlardı. Kâfirlerin yurda baskın yapacağı Oğuzlar'da, yine yanan ateşin dumanından anlaşılırdı.[39]

Bugün de Nevruz günü yakılan ateşin söndürülmesi günah sayılır. Nevruz ateşinin üzerinden atlama ise yeni yıla arınmış, eski yılın bütün olumsuzluklarından kurtulmuş bir vaziyette geçeceklerine olan inançla ilgilidir. Nitekim eski Türklerde de ateşe yakıştırılan kült, onu arındırıcı olarak kabul etmektedir.[40] Nevruz'da yakılan ateşin üstünden de her iki tarafa üçer kez atlanarak şu mani söylenir:

36 Bayat, a.g.e., s.115.
37 Bayat, *a.g.e.*, s. 122.
38 Bayat, *a.g.e.*, s. 122.
39 Bayat, a.g.e., s. 135.
40 Roux, a.g.e., s. 40.

Ağrım uğrum dökülsün
Ateşe düşüp kül olsun
Yansın alev saçılsın
Benim bahtım açılsın.[41]

Nevruz ateşinden ailenin bütün üyelerinin atlaması, nevruz sofrasının da bu ateşte alazlandırılması evin bereketinin de artacağına olan inançtan ötürüdür. Ergen kızların ya da evlilik çağına girmiş gençlerin bahtlarının açılmasına dair dualarla bu ateşin üstünden atladıkları da anlatılmaktadır.[42] Ayrıca Nevruz ateşi olan tongalların üzerinde akşam olunca üzerlik yakılması adeti de eve, ocağa bakan kötü gözlerden korunmak amacını taşır ve ateşin üzerlik kokusu ile birleşen dumanının evi, barkı, eşyayı, malı, parayı koruyacağına inanılır. Görüldüğü üzere Nevruz, gizemli ve bilinmeyen âlemi öğrenmek merakından doğan ve tutulmuş niyetlerle bağlı bir merasim ve ayinler bütünü gibidir. Mitlerin gizemli ve ayinsel özelliklerini taşıdığı da belirgin biçimde görülmektedir. Kadınlar, ergen kızlar, yeni yetişen delikanlı gençler için Vasfi-hal dedikleri gelecek yıl kendilerini bekleyen şeyleri, değişiklikleri ya da yenilikleri öğrenecekleri fal baktırmalar da bugünün merasimleri içindedir.

Bolluk ve Bereket Simgeleri

Nevruz'un yeni güne uyanış, ilkbahara ve yaza merhaba demenin işareti bir bayram olarak kutlanması bu geleneğin içine pek çok ritüel ve inanışı da yerleştirmiştir. Halkların kış mevsiminden ve soğuktan çıkmış olması, metoforik olarak da zorlu kış koşullarının temsil ettiği güçlük, yokluk ve kıtlığın ardından baharın gelmesi, suyun toprağa ve tohuma yürümesi ile gelecek olan sıcak yaz günlerinin muştucusu olan Nevruz'da bereketi temsil eden gelenekler oluşmuştur. Bunların içinde en yaygın olanları Semeni ve Yumurta Tokuşturma'dır.

Semeni

Semeni Nevruz için yeşertilen bir bitkidir. Türk dünyasının büyük bölümünde ve özellikle 9Azerbaycan'da Nevruz'u karşılarken evlerde Semeni adı verilen bitkiler yeşertilir. Baharı çağırmak ve tabiatı yeşil görmek için "tahılı göğertmek" olarak da bilinen ve atalardan gelen bir gelenek olarak yaşatılır. Yaşayışın ve bunun devamlılığını baharın ve yazın gelmesinde gören atalarımız, tahılı yapay bir şekilde ev ortamında yeşerterek yazın gelmesini, bununla toprağın uyanmasını, mahsulün boy verip büyümesi arzularını ifade etmişlerdir. Semeni adı verilen bu buğdayların evde yeşermesinin anlamı, ekin zamanında tarlada mahsulün de yeşerip boy vermesi ve büyümesidir. Bolluk ve bereketin yazla birlikte geleceğine olan bu inanış adeta evlerde mahsulü alacakları yılın bir karşılaması, bereketle geçmesine bir temennidir.[43]

41 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 6.
42 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 17.
43 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 11.

Semeniler yeşertilmekle de kalmaz evlerde helva ve tatlıları da pişirilir, onun için şiirler ve şarkılar bestelenir.[44] Semeniler büyüdüğünde bir santimetrelik kısımlar halinde alınarak tahta bir çanakta taşla ezilirler. Dövülerek suyu sıkılır yedi evden alınan buğday unu ile sıcak bir şekilde yoğrularak helva haline getirilir. Helva içine saklanan badem ya da fındıkla birlikte komşulara dağıtılır. Bunun anlamı şudur: Helvanın içinden çıkan saklı yemiş bereket ve bolluk demektir. Bu yüzden yenmez, saklanır.[45]

Nevruz sofrasında yedi çeşit yemiş ya da nimet olması da bir gelenektir. Yedi rakamının mukaddes sayılması ve uğur getireceğine olan inanışla yedi Çarşamba ritüelleri gibi, burada da yedi çeşit yiyecek ile sofralar kurulur. Bunlar ülkelere göre çeşitlilik gösterse de genellikle su, semeni, sümbül, sumak, sarımsak, elma, sirke gibi yiyeceklerdir. Zerdüştlük döneminde sofraya (şin) "ş" harfi ile başlayan yedi tür yiyecek konulurmuş –ki bunlar şerbet, şeker, şam, şarap, şekerbura gibi ş harfi ile başlayan yiyeceklermiş. İslamiyet'in kabulü ile birlikte şarabın İslamiyet'te yasak oluşu nedeniyle, "ş" harfi "s"(sin) harfi ile değiştirilerek sofraya hazırlanan yedi çeşit yiyeceğin "s" harfi ile başlaması sağlanmıştır.[46]

Yumurta Tokuşturma

Nevruz Bayramının asli geleneklerinden biri de "Yumurta Tokuşturma"dır. Öncelikle yumurtanın Nevruz'la ilişkisi metaforik olarak şöyle açıklanmaktadır: Yumurtanın kendisi katmanlar olarak düşünüldüğünde yerküreyi yani dünyayı temsil etmektedir. Yumurtanın kabuğu dünyanın toprak olarak katmanını, altındaki zar hava küreyi, yumurta akı su küreyi, yumurtanın sarısı ise mağmayı yani ateşi anlatır. Nevruz'da yumurtaların daha çok sarı, yeşil ve kırmızıya boyanması da sembolik bir anlam taşımaktadır. Sarı güneşi, kırmızı ateşi, yeşil renk ise baharı temsil eder. Yumurta tokuşturma oyunu ise hem pişmiş hem de çiğ yumurtalarla yapılır. Yumurtayı tokuşturan kişiler dişleri ile yumurtayı kontrol ederek çiğ mi pişmiş olduğunu anlamaya çalışırlar. Bu "yumurta tatma" olarak adlandırılır. Elbette bir yumurta diğerinden daha sert yani pişmiş olacaktır. Artık bu kimin kısmetine denk gelirse diğer yumurtayı kıracaktır.[47]

Bütün bu oyunların, merasimlerin altında esasen tabiatın uyanması ve dirilişini anlatan Nevruz'u karşılama, kışın bitmesini ve yeni umut ve iyimserliklerle yazın, yeni bir yılın gelmesine olan sevinç ve coşku vardır. Kadim toplumlardan bu yana yaşayarak gelen Nevruz; "halkın hayata iyimserlikle bakmasını, tabiatın yeşermesiyle sevinmesinin bayramıdır. Çok geniş kitleleri içine alan, manevi ruh ve tesirinin yüksek olduğu bir halk bayramıdır."[48]

---

44 Yüksel Topçu, *Dilşad Hatun,* Kamer, İstanbul 2018, s. 41.
45 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 12.
46 Abdulla-Babayev, a.g.e., s. 6.
47 Abdulla-Babayev, a.g.e., s.19.
48 Abdulla-Babayev, a.g.e., s.20

Sonuç

Göstergeler ile kültür arasındaki etkileşimin en etkin olduğu düzey olarak "mit", anlam üretiminde son derece güçlü bir yapı sunmaktadır. Mit, toplumsal ve siyasal kültürün kuşaklar arası aktarımında geleneğe dayalı sembol ve merasimlerle çok önemli bir aktarım aracıdır. Mitin açık biçimde tartışmasız değeri de hep aynı süreler içinde yenilenen ritüellerle yeniden doğrulanmasındadır. Başlangıç zamanında yapılanın hep aynı süreler içinde yinelenmesiyle varlığının kesinleşmesi, kutsanması, aşkın doğası ortaya çıkmaktadır. Bu aşkın düzeyin ritüelde yaşamaya elverişli olması ve giderek insan yaşamının bütünleyici bir parçası haline gelmesi toplumu birleştirir ve mitin siyaset üstü bir görünüm kazanmasına yol açar. Mitlerin içeriğinde yer alan arketip ve semboller, insana dair anlattıkları hikâyelerle geçmişte atalarımızın yaşadıklarını bizlere hatırlatır. Bu hatırlatmada mitin sakladığı anlamı kavrayabilmek önemlidir.

Nevruz'un bir uyanış ve diriliş bayramı olarak kadim Türk toplumlarından günümüze değin kutlanmasının altında yatan mitik anlamları kavramak da bu geleneğin kodlarını çözümlemek ve onu anlamak için önemlidir. Nitekim Nevruz kendi törensel ritlerinde sembol ve simgelerle köken mitini diri tutmakta, Türklerin Ergenekon'dan çıkış hikâyesinden köklerini alan demir, ateş, ocak ve bereket kültleri ile her seferinde kendini yeniden inşa etmektedir. Özellikle Ergenekon'dan çıkış gününe ve bunu başaran Türk soyuna yaptığı atıf ile demirden dağları eriten güçlü bir "Türk Miti" ni alegorik olarak oluşturmaktadır.

Nevruz Bayramı'na ilişkin tüm merasimler, bu ritüellerde kullanılan objeler, nesneler, oyunlar köklerini esasen bir uyanışı, dirilişi, çıkışı ve kurtuluşu anlatan mitik bir öyküden almaktadır. Baharı ve yeni yılı, yeni bir başlangıcı karşılama günü olan Nevruz, sadece düz anlamda kıştan çıkışı, zorluk ve güçlüklerin bitişini, güneşi ve yazı karşılamayı anlatmakla kalmaz; metaforik olarak da bir darlıktan, yok olmaktan kurtuluşu, var oluşu ve zaferi anlatır. Tam da burada, Roland Barthes'ın anlamlandırmada gösterilenin ikinci düzey anlamı olarak tanımladığı mit kavramı ile Nevruz'un içinde gizlenmiş olan mitik göstergeleri yeniden okumak mümkün hale gelmektedir. Özü itibariyle baharı karşılamak, toprağın ve tabiatın uyanışına eşlik etmek coşkusunu anlatan Nevruz; insanın hayat bulduğu yaşam kaynakları ile buluşması ile birlikte bereket ve bolluk dilemesidir. Bunu temsil eden ritüellere bakıldığında ise esasen hepsinde göstergelerin, ikinci düzey anlamlandırma ile gösterilene ilişkin atıflar içerimlediği ve bunun da bizi mit kavramına götürdüğü görülmektedir.

Dolayısıyla Nevruz; Türk tarihi ve Türk soyu adına önemli bilgiler taşıyan evrensel bir şifre gibidir. Mitolojik göstergelerin bir takım simge ve sembollere kodlandığı, bunların ritüellerde vücut bulduğu, bir "başlangıç" anını; yani sahip olunan şeylerin en değerlisi olarak korunması gereken kültürün kendi ilkelerinin oluştuğu "an"ı ve kökeni anımsatmaktadır.

Kaynakça

- Abdulla, Behlül ve Babayev, Tofiq, *Nevruz Bayramı Ansiklopedisi*, Şark&Garp, Bakü 2008.
- Aktaş, Osman, *Bir Yaratılış Efsanesi,* Ötüken, İstanbul 2015.
- Barthes, Roland, *Mythologies,* Paladin, London 1973.
- Bayat, Fuzuli, *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*, Ötüken, İstanbul 2021.
- Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi*, C. 2, Ötüken İstanbul 2025.
- Campell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu,* Çev. Sabri Gürses, İthaki, İstanbul 2025.
- Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu,* Çev. Ümit ALTUĞ, İmge, Ankara 1994.
- Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Alfa, İstanbul 2021.
- Fıske, John, İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev. Süleyman İrvan, Bilim Sanat, Ankara 2003.
- Kaşgarlı, Mahmut, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, C. 1, Ankara 1998.
- Kaşgarlı, Mahmut, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, C. 2, Ankara 1998.
- Malinowski, Bronislaw, Myth in Primitive Psychology, *Magic, Science and Religion,* New York 1955, ss.101-108.
- Roux, Jean-Paul, *Eski Türk Mitolojisi*, BilgeSu, Ankara 2020.
- Sagalayev, Andrey Markoviç, Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller, Çev. Ali Toraman, Bilge, İstanbul 2020.
- Sears, Kathleen, *Mitoloji 101*, Çev. Ekin Duru, Say, İstanbul 2022.
- Segal, Robert, *Mit,* Çev. Nursu Örge, Dost, Ankara 2012.
- Topçu, Yüksel, *Dilşad Hatun: Bir Bağımsızlık Destanı,* Kamer, İstanbul 2018.
- Yonar, Gönül, *Yaratılış Mitolojileri,* Ötüken, İstanbul 2023.
- Tokyay, Nefrin, *Perseus'un Yolculuğu: Mitler, Arketipler ve Semboller,* Pan, İstanbul 2015.

KUTSAL NEVRUZ ATEŞİ VE SEMBOLİK İMGELEMİ: RİTÜEL PRATİKLER, KOLEKTİF HAFIZA VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK

Veysel ÖZBEY*

Giriş

Ateş, insanlık tarihinin en erken evrelerinden itibaren yalnızca yaşamsal bir araç değil, aynı zamanda kültürel, kozmolojik ve sembolik anlamlar yüklü bir unsur olarak varlık göstermiştir. Antropolojik ve arkeolojik bulgular, ateşin denetim altına alınmasının insan topluluklarının beslenme biçimlerinden mekânsal örgütlenmelerine, toplumsal ilişkilerden ritüel pratiklere kadar uzanan geniş bir dönüşümü tetiklediğini ortaya koymaktadır. Isıtma, aydınlatma ve korunma gibi işlevsel niteliklerinin ötesinde ateş; dönüşüm, arınma, yeniden doğuş ve kutsallık gibi kavramlarla ilişkilendirilmiş, bu yönüyle mitolojik anlatılardan ritüel pratiklere uzanan zengin bir anlam evreni üretmiştir. Bu bağlamda ateş, insan ile doğa arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasında merkezi bir rol üstlenmiş, yaşamsal bir araç olmanın ötesinde, anlam üreten bir kültürel simge olarak işlev görmüştür. Özellikle döngüsel zaman algısının belirleyici olduğu geleneksel toplumlarda ateş, kozmik düzen ile toplumsal yaşam arasında kurulan sembolik bağın görünür kılındığı temel unsurlardan biri hâline gelmiştir.

Bu sembolik bağın en yoğun biçimde deneyimlendiği ritüel zaman eşiklerinden biri, Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya uzanan geniş bir kültürel havzada Nevruz aracılığıyla somutlaşmaktadır. İlkbahar ekinoksu etrafında şekillenen Nevruz kutlamaları, doğanın yenilenmesini merkeze alan takvimsel bir dönüşümün ötesinde, Türk topluluklarının kolektif hafızasında yeniden başlama fikrini canlı tutan kültürel bir eşik olarak anlam kazanmaktadır. Bu eşik, sözlü anlatılar, mitolojik göndermeler ve ritüel pratikler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde deneyimlenmektedir. Nevruz ateşi ise bu deneyimin merkezinde yer alan başat sembol olarak öne çıkmaktadır.

* Dr, Bağımsız Araştırmacı. E-mail: veyselozbey@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4454-2317.

Nevruz ateşi, geçici bir aydınlatma unsuru ya da şenlik ateşi olmaktan ziyade, Türk kültürel geleneği içerisinde geçmiş ile gelecek arasında kurulan sembolik sürekliliğin taşıyıcısıdır. Ateşin yakılması, üzerinden atlanması ve etrafında toplanılması gibi pratikler; arınma, sağaltma ve yeniden doğuş temalarını görünür kılarak ritüelin anlam katmanlarını derinleştirmektedir. Bu ritüel bağlamda ateş, bir yandan kozmik yenilenmenin yeryüzündeki temsiline dönüşürken, diğer yandan toplumsal birlik ve aidiyet duygusunu pekiştiren ortak bir deneyim alanı üretmektedir. Bu yönüyle Nevruz ateşi, mitolojik anlatılarla beslenen sembolik imgelem ile gündelik yaşam pratikleri arasında kurulan dinamik bir arayüz işlevi görmektedir.

Bu çalışma, Nevruz ateşini Türk dünyası bağlamında tarihsel, ritüel ve sembolik boyutlarıyla ele alarak, ateşin Türk kültürel mirası içerisindeki çok katmanlı anlam dünyasını tartışmaya açmaktadır. Ateşin yalnızca ritüel pratiğin bir unsuru değil, kolektif hafızanın üretildiği ve aktarıldığı sembolik bir odak noktası olduğu varsayımından hareketle, Nevruz ateşi etrafında şekillenen imgelem, ritüel ve toplumsal bütünleşme ilişkileri değerlendirilmektedir.

Nevruz: Tarihsel ve Kültürel Çerçeve

Nevruz, tarihsel süreklilik içerisinde ve geniş bir coğrafyada, doğanın döngüsel yenilenmesini ve yeni bir başlangıcı simgeleyen kadim bir bahar bayramı olarak şekillenmiştir. Etimolojik olarak Farsça *naw* (yeni) ve *ruz* (gün) kelimelerinin birleşiminden türeyen[1] Nevruz, farklı kültürel coğrafyalarda çeşitli adlandırmalarla anılmaktadır. Ancak ortak bir zaman dilimine ve benzer ritüel pratiklere sahiptir[2]. Bu yönüyle Nevruz, belirli bir etnik ya da dinî topluluğa özgü olmaktan ziyade, geniş bir kültürel havzada paylaşılan müşterek bir kültürel miras olarak değerlendirilmelidir[3].

Tarihsel kaynaklar, Nevruz'un kökenlerinin tarımsal üretim döngüleri ve mevsimsel değişimlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. İlkbahar ekinoksu, doğanın canlanmasını ve üretkenliğin yeniden başlamasını simgelerken, bu kozmik eşik aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir yenilenme anı olarak da anlamlandırılmıştır[4]. Türkistan bozkır kültürlerinde Nevruz, yalnızca bir takvim başlangıcı değil, toplumsal düzenin ve kozmik dengenin yeniden tesis edildiği sembolik bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir[5].

---

1 A. Fallahnejad, "Nowruz Aesthetics: The Interplay of Myth and Ceremony", E.T. 15.01.2025, erişim adresi: https://philpapers.org/archive/FALNAT-2.pdf, s. 2; F. Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 135; A. Koç, "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", *Hikmet*, C. 11, S. 23, Yıl 2025, s. 456.

2 M. Aydın, "Eski Anadolu'da Ateş Kültü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 111, Yıl, 2024, s. 429-430.

3 M. Ş. Nar, "Halk İnanışlarında Toplumsal Bir Sembol Olarak Nevruz Ritüelleri", *International Journal of Human Sciences*, C. 11, S. 2, Yıl 2014, s. 966.

4 Koç, a.g.m., s. 456.

5 F. Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, Yıl 2008, s. 139.

Türk kültürel geleneği içerisinde Nevruz, mitolojik anlatılar, sözlü kültürel unsurlar ve ritüel pratikler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Ergenekon anlatısı başta olmak üzere, yeniden doğuş ve kurtuluş temalı mitopoetik anlatılar, Nevruz'un Türk kültürel hafızasında kazandığı derin anlam katmanlarını yansıtmaktadır[6]. Bu anlatılar, Nevruz'u yalnızca mevsimsel bir dönüşüm olarak değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal yeniden varoluşun sembolik bir ifadesi olarak konumlandırmaktadır.

Anadolu coğrafyasında Nevruz, farklı yöresel uygulamalar ve yerel yorumlarla zenginleşmiş, ancak temel sembolik çerçevesini büyük ölçüde korumuştur. Ateş yakma, ateşten atlama, toplu kutlamalar ve doğa ile kurulan sembolik etkileşimler, Nevruz'un Anadolu'daki pratik tezahürleri arasında yer almaktadır. Bu uygulamalar, bireysel ve kolektif düzeyde *arınma*, *yenilenme* ve *toplumsal birlik* gibi anlamları pekiştirerek[7], Nevruz'un kültürel sürekliliğini sağlamaktadır.

Nevruz Ateşi ve Ritüel Pratikler

Türk topluluklarında Nevruz ateşi, yalnızca mevsimsel bir geçişin habercisi değil, aynı zamanda arınma, yeniden doğuş ve ışığın karanlığa karşı zaferini simgeleyen en güçlü ritüel unsurdur[8]. Bu ateş, kozmik bir yenilenme eşiği olarak kabul edilir ve beraberinde zengin bir sembolik dil ile pratikler bütününü getirir[9].

Nevruz kutlamaları içerisinde ateş, ritüel pratiğin merkezinde yer alan temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. *Ateşin yakılması*, üzerinden atlanması ve çevresinde toplanılması gibi uygulamalar, Nevruz'un sembolik evrenini somutlaştıran başlıca pratiklerdir. Bu ritüeller, doğanın döngüsel yenilenmesini görünür kılarken bireysel ve toplumsal düzeyde dönüşüm fikrini pekiştirmektedir.

Nevruz Ateşinin Yakılması: Nevruz ateşinin yakılması, bayramın başlangıcını işaret eden temel ritüel eylemlerden birisidir. Ateşin belirli bir zamanda ve çoğunlukla toplu katılımla yakılması, bu eylemi gündelik pratiklerden ayırarak sembolik bir çerçeveye taşımaktadır. Ateş, bu bağlamda yeni bir dönemin başladığını haber veren görsel ve işitsel bir odak noktasına dönüşmektedir.

---

6 E. Artun, "Türk Halk Kültüründe Mevsimlik Törenler ve Nevruz", İçel Kültürü, C. 9, S. 39, Yıl 1995, s. 4; Nar, a.g.m., s. 966-969.

7 Koç, a.g.m., s. 454, 457; M. Büyükkuru ve B. Çevik-İskit, "Somut Olmayan Kültürel Miras "Nevruz": Halkın Nevruz Algısı ve Festival Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 3, Yıl 2024, s. 816, 826.

8 A. Bayramova, "The Concept of "Fire" and Azerbaijani Folklore", *Path of Science*, C. 9, S. 12, Yıl 2023, s. 7008.

9 B. Bostancı ve F. Erkök, "Exploring Symbolic and Temporary Spaces in Urban Rituals Using Fire as their Primary Component", *Proceedings of the Performing Space 2023 Conference içinde*, s. 181-192,; P. B. Cruz, A. Stourna, C. Zoniou, G. Kondis (Eds.). University of the Peloponnese / Universidad Politecnica de Madrid, 2025, s. 182; M. N. Sezgin, "Türk Halk Takviminde Zaman ve Doğa Üzerine Cemre, Hıdırellez ve Bahar Ayinlerinin Sembolik Dili", *Turkish Studies- Language and Literature*, C. 20, S. 3, Yıl 2025, s. 1963.

Ateşten Atlama Geleneği: Nevruz kutlamalarının en yaygın ve en dikkat çekici uygulaması ateşten atlama geleneğidir. Bu ritüel, farklı coğrafyalarda benzer anlamlarla icra edilmektedir. Bireyin eski yılın olumsuzluklarından arındığı ve yeni döneme sembolik olarak hazırlandığı bir geçiş eylemi olarak yorumlanmaktadır. Ateşten atlama sırasında dile getirilen sözlü ifadeler ve temenniler[10], bu dönüşüm beklentisini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Ateş Etrafında Toplanma Pratiği: Nevruz ateşi etrafında toplanma, ritüelin toplumsal boyutunu görünür kılan önemli bir pratiktir. Ateşin çevresinde bir araya gelen bireyler, ortak bir mekânsal ve zamansal deneyimi paylaşarak geçici fakat yoğun bir topluluk hâli oluşturmaktadır. Bu durum, ritüelin bireysel anlamlarının ötesinde kolektif bir aidiyet duygusu üretmesine katkı sağlamaktadır. Ateş etrafında gerçekleşen bu birliktelik, sözlü anlatılar, müzik, oyunlar ve çeşitli ikramlar aracılığıyla kültürel aktarımı da mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, Nevruz ateşi etrafında şekillenen ritüel pratikler, kültürel sürekliliğin yalnızca geçmişe bağlı bir aktarım olmadığını, her icra edilişinde yeniden anlam kazanan dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Ateş, bu süreçte hem ritüelin taşıyıcısı hem de kültürel anlamların üretildiği sembolik bir odak noktası olarak değerlendirilmektedir.

Nevruz Ateşi, Sembolik İmgelem ve Anlam Katmanları

Nevruz ateşi etrafında şekillenen ritüel pratikler, ateşi basit bir fiziksel unsurun ötesine taşıyarak çok katmanlı bir sembolik imgelem alanı oluşturur. Bu imgelem, tarihsel deneyimlerin, mitolojik anlatıların ve toplumsal değerlerin iç içe geçtiği bir anlam dünyasına işaret etmektedir. Ateş, Nevruz bağlamında hem bireysel deneyimlerin hem de kolektif anlatıların merkezinde yer alan bir sembol olarak ortaya çıkmaktadır.

Arınma ve Sağaltma Sembolizmi

Nevruz ateşinin temel imgesi, kış mevsiminin temsil ettiği statik, "ölü" zamandan ve beraberinde getirdiği hastalıklardan kurtulmaktır[11].

Kötülüklerden Temizlenme: Ateş üzerinden atlama ritüeli, bireyin geçmiş yıla ait günahlarını, talihsizliklerini ve bedensel rahatsızlıklarını ateşe devrederek ruhsal bir temizlik yaşamasını simgeler[12].

---

10 S. Bekki, "Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları ve Nevruz Ateşi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, Yıl 2007, s. 253.

11 Aydın, , a.g.m., s. 429.

12 E. Avcı-Kurt, "Yaşayan Ateş Kültü: Sanat ve Mitlerde Ateşin Sembolizmi", *Belgü*, S. III. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu Özel Sayısı, Yıl 2023, s. 252.

Alaslama: Ateşin temizleyici gücüyle kötü ruhları kovma eylemi, kolektif hafızada "*Alas, alas, her beladan halas*" tekerlemesiyle yerleşmiş ve bireyin yeni yıla "ak ve pak" girmesini amaçlayan bir "sağaltma" mekanizmasına dönüşmüştür[13].

Ateşe Aktarma: İnsanlar ateşten atlarken "*Ağırlığım, uğurluğum odlara*" diyerek, kışın ağırlığını ve talihsizliğini ateşin yok edici gücüne teslim ederler[14].

Yeniden Doğuş ve Işığın Galibiyeti

Nevruz ateşi, ışığın karanlığa, sıcaklığın soğuğa ve hayatın ölüme karşı kazandığı mitolojik zaferi temsil eder[15].

Güneşin Yeryüzündeki Temsili: Mitolojik açıdan ateş, gökyüzündeki Güneş'in yeryüzündeki izdüşümü olarak kabul edilir. Bu nedenle Nevruz'da yakılan ateş, Güneş'in zayıflayan enerjisini yeniden canlandırma ve baharın gelişini garanti altına alma amacı taşır[16].

Ergenekon ve Kurtuluş: Türk kolektif hafızasında Nevruz ateşi, Ergenekon'dan çıkışı, yani demir dağın eritilerek özgürlüğe kavuşulmasını simgeleyen bir kurtuluş meşalesidir[17].

Nevruz Ateşi, Kolektif Hafıza ve Toplumsal Bütünleşme

Ateşin etrafında toplanmak ve belli ritüelleri icra etmek, toplumun ortak kimliğini ve aidiyet duygusunu sürekli kılar[18].

Sürekli Yanan Ocak: Ateş ve ocak kültü, aile birliğinin ve soyun (atalar kültü) devamlılığının simgesidir; bu nedenle Nevruz ateşi kolektif hafızada "sönmeyen bir ocak" imgesiyle devletin ve milletin bekasını temsil eder[19].

"Communitas" Deneyimi: Ateş etrafında halka olup dönmek veya oyunlar oynamak (örneğin Sin-sin), topluluk üyeleri arasındaki sosyal mesafeleri eritir ve bireysel kimliğin ötesinde bir toplumsal bütünleşme sağlar[20].

---

13 Nar, , a.g.m., s. 971.

14 Bekki, , a.g.m., s. 253.

15 Fallahnejad, , a.g.m., s. 2.

16 S. Kumartaşlıoğlu, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2012, s. 63, 66; S. Y. Gömeç, "Eski Türklerde Ateş Kültürü ve Sosyolojik Gerçekler", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C. 44, S. 78, Yıl 2025, s. 8.

17 Y. Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1990, s. 50-51.

18 M. Batu vd., "Media Coverage of Nowruz Rituals and Reflections: Similarities and Differences Across the Turkic World", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 111, Yıl 2024, s. 263.

19 A. Aydemir, "Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve 'Al Duvak' Geleneği Üzerine", *Turkish Studies*, C. 8/9, Yıl 2013, s. 637; A. Toraman, "Türk Mitolojisinde Ateş Kültü ve Amasya'daki İzleri", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (ASOBİD), S. Amasya Özel Sayısı, Yıl 2022, s. 22.

20 Sezgin, , a.g.m., s. 1972-1973.

Gelecek Tahayyülü: Ateşin alevlerine bakarak fal bakılması veya külde şekiller aranması, toplumun belirsiz geleceği ateşin bilgeliğiyle (iye) anlamlandırma ve kontrol etme çabasını hafızaya kodlar[21].

Özetle, Nevruz ateşi toplumun üzerine çöken kış karanlığını yakan bir arınma fırını ve yeni yılın yolunu aydınlatan bir umut feneri işlevi görerek, binlerce yıllık kültürel kodları bugüne taşır.

Nevruz ateşi etrafında şekillenen ritüel pratikler, dönüşüm fikrini yalnızca sembolik anlatılar düzeyinde değil, doğrudan deneyimlenen bir süreç olarak görünür kılmaktadır. Ateşin yakılması ve üzerinden atlanması, geçmiş zamana ait olumsuzlukların geride bırakılması yönündeki kolektif beklentiyi somutlaştıran bir eşik eylemi niteliği taşımaktadır. Bu eşik, soyut bir anlam alanı olmaktan ziyade, bedenin ısıyla, ışıkla ve hareketle temas ettiği bir ritüel deneyim aracılığıyla kurulmaktadır. Böylece ritüel, yalnızca aktarılan bir gelenek değil, bireylerin katılımıyla yaşanan ve içselleştirilen bir dönüşüm pratiğine dönüşmektedir.

Ateşten atlama eylemi, ritüelin bedensel boyutunu açığa çıkaran temel uygulamalardan biridir. Bedenin ateş karşısındaki hareketi, yaklaşma ve uzaklaşma arasında kurulan gerilim, arınma ve yenilenme fikrinin yalnızca sözlü ifadelerle değil, fiziksel bir geçiş aracılığıyla da anlam kazanmasını sağlamaktadır. Bu deneyim, ritüelin birey üzerindeki etkisini güçlendirirken, ortak hafızanın yalnızca anlatılarla değil, yaşanmış deneyimler yoluyla da şekillenmesine katkı sunmaktadır.

Ritüelin mekânsal boyutu da bu sürecin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Nevruz ateşi etrafında toplanma pratiği, gündelik mekânsal düzenin geçici olarak askıya alındığı ve ateşin merkezde konumlandığı sembolik bir ortam üretmektedir. Bu geçici ortamda bireyler, toplumsal hiyerarşilerden görece arınmış biçimde ortak bir ritüel zamanını paylaşmaktadır. Nevruz ateşi, bu birlikteliğin hem fiziksel hem de sembolik odağı hâline gelmektedir. Böylece ritüel mekân, toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlendiği ve aidiyet duygusunun güçlendiği bir alan işlevi görmektedir.

Nevruz ateşinin anlam dünyası, mitolojik anlatılarla beslenen daha derin bir sembolik arka plana da sahiptir. Özellikle Ergenekon anlatısında görülen demirin eritilmesi ve özgürlüğe çıkış teması, ateşin dönüştürücü gücünü tarihsel ve mitolojik bir düzleme taşımaktadır. Bu anlatılar, ateşi yalnızca arındıran bir unsur olarak değil, kapalı bir zamanı açan ve yeni bir başlangıcı mümkün kılan kurucu bir güç olarak konumlandırmaktadır. Ritüel pratikler aracılığıyla bu mitolojik katman, her Nevruz'da yeniden çağrılmakta ve güncel toplumsal bağlam içerisinde yeniden anlamlandırılmaktadır.

21 Gömeç, a.g.m., s. 8; Kumartaşlıoğlu, a.g.t., s. 455-462.

Bu çerçevede Nevruz ateşi, kolektif hafızanın üretildiği ve güncellendiği dinamik bir odak noktası olarak değerlendirilebilir. Ritüelin her tekrarında ateş, geçmişten devralınan anlamları bugünün deneyim alanı içerisinde yeniden kurmakta ve beden, mekân ve anlatı arasında süreklilik sağlayan sembolik bir bağ üretmektedir. Nevruz ateşi etrafında şekillenen bu bütüncül ritüel deneyimi, kültürel hafızanın durağan bir aktarım süreci değil, her icra edilişinde yeniden üretilen canlı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Nevruz ateşini betimleyici bir ritüel unsuru olarak ele almak yerine, kültürel sürekliliğin kurulmasında işlev gören bir anlam odağı olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Nevruz bağlamında ateşin sahip olduğu sembolik yoğunluk, ritüel icralar aracılığıyla yalnızca geçmişin hatırlanmasına değil, kültürel belleğin güncel toplumsal bağlamlar içerisinde yeniden yapılandırılmasına imkân tanımaktadır. Bu yönüyle çalışma, Nevruz ateşini durağan bir gelenek öğesi olarak değil, anlam üretmeye devam eden yaşayan bir kültürel pratik çerçevesinde konumlandırmaktadır.

Metin boyunca yapılan çözümlemeler, Nevruz ateşi etrafında şekillenen ritüel pratiklerin, bireysel inanç ve beklentilerin ötesinde, ortak bir kültürel referans alanı oluşturduğunu göstermektedir. Bu alan, mitolojik anlatılar, sözlü kültür unsurları ve ritüel tekrarlar aracılığıyla beslenmekte; kültürel aktarımın yalnızca metinsel değil, deneyim temelli biçimlerde de gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Böylece Nevruz, tarihsel sürekliliğini yalnızca geçmişe dayanarak değil, her icra edilişinde yeniden kurulan anlam ilişkileri sayesinde korumaktadır.

Bu çalışmanın sunduğu yaklaşım, Nevruz ateşine ilişkin değerlendirmelerin köken, sahiplik ya da karşılaştırmalı kültür tartışmaları etrafında daraltılmadan, ritüelin içsel anlam yapısına odaklanabileceğini göstermektedir. Ateşin sembolik işlevi, bu bağlamda, kültürel kimliğin tekil tanımlarla sınırlandırılmasından ziyade, paylaşılan deneyim ve hafıza pratikleri üzerinden anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, Nevruz'un Türk kültürel geleneği içerisindeki yerini vurgularken, aynı zamanda onu geniş bir kültürel etkileşim alanı içerisinde değerlendirmeye de imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak Nevruz ateşi, bu çalışma kapsamında, ritüel tekrarlar yoluyla kültürel sürekliliği mümkün kılan sembolik bir eşik olarak ele alınmıştır. Bu eşik, geçmiş ile bugün arasında kurulan ilişkinin sabit bir aktarım süreci değil, sürekli yeniden üretilen bir anlam alanı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede çalışma, Nevruz ateşinin kültürel miras içerisindeki konumunu tartışmaya açarken, benzer ritüel pratiklerin sembolik işlevlerinin anlaşılmasına da katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Artun, E. "Türk Halk Kültüründe Mevsimlik Törenler ve Nevruz", İçel Kültürü, C. 9, S. 39, Yıl 1995, ss. 3-4.
- Avcı-Kurt, E. "Yaşayan Ateş Kültü: Sanat ve Mitlerde Ateşin Sembolizmi", *Belgü*, S. III. *Uluslararası Mitoloji Sempozyumu Özel Sayısı*, Yıl 2023, ss. 242-255.
- Aydemir, A. "Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve 'Al Duvak' Geleneği Üzerine", *Turkish Studies*, C. 8/9, Yıl 2013, ss. 619-655.
- Aydın, M., "Eski Anadolu'da Ateş Kültü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 111, Yıl 2024, ss. 427-437.
- Batu, M., Oz, M., Tos, O. ve Kurban, V. "Media Coverage of Nowruz Rituals and Reflections: Similarities and Differences Across the Turkic World", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 111, Yıl 2024, ss. 263-284.
- Bayat, F. "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, Yıl 2008, ss. 139-148.
- Bayat, F. *Türk Mitolojik Sistemi II*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- Bayramova, A. "The Concept of "Fire" and Azerbaijani Folklore", *Path of Science*, C. 9, S. 12, Yıl 2023, ss. 7008-7012.
- Bekki, S. "Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları ve Nevruz Ateşi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, Yıl 2007, ss. 249-254.
- Bostancı, B. ve Erkök, F., "Exploring Symbolic and Temporary Spaces in Urban Rituals Using Fire as their Primary Component", *Proceedings of the Performing Space 2023 Conference* içinde (ss. 181-192), P. B. Cruz, A. Stourna, C. Zoniou, G. Kondis (Eds.). University of the Peloponnese / Universidad Politecnica de Madrid, 2025.
- Büyükkuru, M. ve Çevik-İskit, B. "Somut Olmayan Kültürel Miras "Nevruz": Halkın Nevruz Algısı ve Festival Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 3, Yıl 2024, ss. 814-829.
- Fallahnejad, A. "Nowruz Aesthetics: The Interplay of Myth and Ceremony", E.T. 15.01.2025, erişim adresi: https://philpapers.org/archive/FALNAT-2.pdf
- Gömeç, S. Y. "Eski Türklerde Ateş Kültürü ve Sosyolojik Gerçekler", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, C. 44, S. 78, Yıl 2025, ss. 1-13.
- Kalafat, Y. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1990.
- Koç, A. "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", *Hikmet*, C. 11, S. 23, Yıl 2025, ss. 454-470.
- Kumartaşlıoğlu, S. *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2012..
- Nar, M. Ş. "Halk inanışlarında toplumsal bir sembol olarak Nevruz ritüelleri", *International Journal of Human Sciences*, C. 11, S. 2, Yıl 2014, ss. 964-979.

- Sezgin, M. N. "Türk Halk Takviminde Zaman ve Doğa Üzerine Cemre, Hıdırellez ve Bahar Ayinlerinin Sembolik Dili", *Turkish Studies – Language and Literature*, C. 20, S. 3, Yıl 2025, ss. 1963-1982.
- Toraman, A. "Türk Mitolojisinde Ateş Kültü ve Amasya'daki İzleri", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (ASOBİD), S. Amasya Özel Sayısı, Yıl 2022, ss. 11-26.

2. BÖLÜM

Newruz'un Edebî ve Kültürel Hafızası

TÜRK LEHÇELERİNDE NEVRUZ RİTÜELLERİNİ YANSITAN ÖZEL SÖZ VARLIĞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

JO‘LIBOY DANABAYEVICH ELTAZAROV*
RAHMON ERNAZAROV**

Giriş

Nevruz (*Novruz, Navruz, Nauryz*), Türk dünyasında baharın gelişini, astronomik ilkbahar ekinoksunu ve yeni yılın başlangıcını ifade eden en eski ve en yaygın kültürel bayramlardan biridir. UNESCO tarafından 2016 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilen bu bayram, başta Türk diyarları olmak üzere Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan'da kutlanmaktadır. Nevruz, sadece takvimsel bir geçiş değil, aynı zamanda toplumsal yenilenme, doğanın uyanışı, bereket ve dayanışmanın sembolik ifadesidir.

Türk lehçelerinde Nevruz Bayramı'na özgü zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Bu terminoloji, ritüel yemekleri (*sumalak, samanu, köje*), törensel uygulamaları (*danatma, hodu-hodu*), geleneksel giysileri (*kiymeşek*), müzikal ve performatif unsurları (nevruz çiçekleri ile söylenen türküler) ve bayramın çeşitli aşamalarını adlandıran özel ifadeleri kapsamaktadır. Bu söz varlığı, hem Türk lehçeleri arasındaki tarihsel bağları hem de her bir toplumun Nevruz'u kendi kültürel bağlamında yorumlama biçimlerini yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Özbek, Azerbaycan, Kazak ve Türkiye Türkçesi lehçelerinde Nevruz ritüellerine özgü terminolojiyi sistematik bir şekilde incelemek, karşılaştırmalı bir analiz sunmak ve bu söz varlığının kültürel önemini ortaya koymaktır. Araştırma, dilbilimsel verilerle etnografik gözlemleri birleştirerek Nevruz terminolojisinin sadece dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir fenomen olduğunu göstermeyi hedeflemektedir.

* Prof. Dr., Semerkant Devlet Üniversitesi Merkezi Asya Halkları Dilleri ve Kültürü Enstitüsü Müdürü, E-mail: Juliboy2@gmail.com, 0000-0002-3082-433X.
** Semerkant Devlet Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü, E-mail: rahmonernazarov94@gmail.com, 0000-0001-9714-4657.

Nevruz Bayramı’nın Tarihsel ve Kültürel Arka Planı

Nevruz kelimesi, Farsça “yeni gün” anlamına gelen “*now*” (yeni) ve “*ruz*” (gün) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bayramın kökenleri, İslam öncesi dönemlere, Zerdüştlük ve eski İran kültürüne kadar uzanmaktadır. Türk toplulukları, İslamiyet’i kabul ettikten sonra bile Nevruz’u kutlamaya devam etmiş ve bayramı kendi kültürel değerleriyle zenginleştirmiştir.

Nevruz, 21 Mart tarihinde, gece ile gündüzün eşit olduğu ilkbahar ekinoksu zamanında kutlanır. Bu tarih, doğanın uyanışının, tarımsal döngünün yeniden başlamasının ve toplumsal yenilenmenin sembolik anıdır. Bayram hazırlıkları genellikle bir ay öncesinden başlar ve dört Salı günü özel ritüellerle işaretlenir: *Su Salısı, Ateş Salısı, Toprak Salısı* ve *Rüzgar Salısı*. Her bir Salı, doğanın dört temel unsurundan birini temsil eder ve bu unsurlara saygı gösterme, arınma ve yenilenme ritüelleriyle kutlanır.

Sovyet döneminde, Nevruz kutlamaları birçok Türk cumhuriyetinde resmi olmayan, hatta zaman zaman yasaklanan bir uygulama haline gelmişti. Ancak toplumlar, bu yasaklamalara rağmen Nevruz geleneklerini özel alanlarda sürdürmeyi başarmıştı ve böylece kültürel kimliklerini korumuşlardı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve diğer Türk cumhuriyetleri Nevruz’u resmi bayram ilan etti ve kültürel miraslarının önemli bir parçası olarak yeniden canlandırdı.

Türkiye’de ise Nevruz, özellikle Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde baharın gelişini kutlayan bir halk bayramı olarak varlığını sürdürmüştür[1]. Son yıllarda, Nevruz’un Türk dünyasındaki birleştirici rolü daha fazla vurgulanmış ve bayram, kültürel diplomasi ve ortak kimlik inşasının bir aracı haline gelmiştir.

Lehçelere Göre Nevruz Terminolojisi

Azerbaycan Türkçesinde Nevruz Söz Varlığı

Azerbaycan’da Nevruz (Novruz Bayramı), en uzun ve en kapsamlı kutlamalara sahip ülkelerden biridir. İran’dan sonra, Azerbaycan Nevruz için en fazla resmi tatil günü veren ülkedir; toplam beş gün resmi tatil uygulanmaktadır. Kazakistan’da daha önceki dönemlerde 10 güne kadar resmi izin velilirdi, daha sonra bu süre kısaldı. Azerbaycan Türkçesinde Nevruz’a özgü zengin bir terminoloji bulunmaktadır.

1 З. О., Назарова, “Шогун – Календарный Праздник Земледельцев Памира (Этнолингвистическое Исследование Лексики Ишкашимского Языка)”, S. 8, 2022, s. 254–267.

Bayram Adı ve Genel Terimler:

Novruz Bayramı: Bayramın resmi adı

Novruz çərşənbələri: Nevruz Salıları (dört Salı günü)

Su çərşənbəsi: Su Salısı

Od çərşənbəsi: Ateş Salısı

Torpaq çərşənbəsi: Toprak Salısı

Yel çərşənbəsi: Rüzgar Salısı

Ritüel Uygulamaları: Azerbaycan Türkçesinde, Nevruz'a özgü yerel ritüel uygulamalarını adlandıran özel terimler bulunmaktadır:

Danatma: Nevruz'a özgü bir ritüel uygulama

Hodu-hodu: Geleneksel bir Nevruz ritüeli

Hahista: Nevruz kutlamalarında yer alan özel bir uygulama

Bu terimler, Azerbaycan toplumunun Nevruz'u kendi kültürel bağlamında yorumlama ve yerel geleneklerle zenginleştirme biçimini göstermektedir.

Yemek Terminolojisi: Azerbaycan Nevruz sofrasında özel yemekler yer alır:

Səməni (*Samanu*): Buğday çiminden yapılan tatlı bir yemek, bereket ve yenilenme sembolü.

Plov: Pilav, Nevruz sofrasının ana yemeği

Şəkərbura: Badem içli tatlı börek, ayı temsil eder

Paxlava: Cevizli tatlı, yıldızları temsil eder

Qoğal: Güneşi simgeleyen yuvarlak çörek

Sembolik Nesneler:

Xonça: Nevruz sofrasında yedi çeşit yiyeceğin sunulduğu tepsi

Səməni: Hem yemek hem de sofrada yer alan sembolik nesne

Şam: Mum, aydınlığı ve ateşi temsil eder

Azerbaycan'da Nevruz terminolojisi, Sovyet baskısına rağmen geleneklerin sürekliliğini ve kültürel direnci yansıtmaktadır.

Özbek Türkçesinde Nevruz Söz Varlığı

Özbek Türkçesinde bayram “*Navruz*” olarak adlandırılır ve Orta Asya Türk kültürünün önemli bir parçasıdır. Özbek dilinde Nevruz terminolojisi, hem İran kültürel etkisini hem de yerel Türk geleneklerini yansıtmaktadır. Bayram Adı ve Etimolojik Yorumlar:

Navruz: Bayramın Özbek Türkçesindeki adı

Özbek dilbilimcileri, “*navruz*” kelimesinin yerel yorumlarını incelemişlerdir. Kelimenin “*nou*” (yeni) unsuru içerdiği ve ikinci unsurun yerel yorumlarda farklı anlamlar kazandığı belirtilmektedir[2].

Nousarji: Özbek dilinde Nevruz kelimesinin yerel yorumunda kullanılan bir form.

Yemek Terminolojisi: Özbek mutfağında Nevruz’a özgü özel yemekler bulunmaktadır:

Sumalak: Buğday çiminden yapılan geleneksel Nevruz yemeği, Azerbaycan’daki “*səməni*”nin karşılığı. Sumalak, kadınların toplu olarak gece boyunca pişirdiği, sürekli karıştırılması gereken ve bereket dileklerinin eşlik ettiği ritüel bir yemektir.

Navruz köje: Nevruz çorbası, yedi çeşit tahıl ve baklagilden yapılır

Halim: Buğday ve etle yapılan geleneksel yemek

Plov: Pilav, Nevruz sofrasının vazgeçilmez yemeği

Ritüel ve Geleneksel Uygulamalar:

Kök börü: Nevruz kutlamalarında oynanan geleneksel at üstünde oynanan oyun

Kupkari: Başka bir geleneksel at oyunu

Yalli: Toplu halk dansı

Özbek Türkçesinde Nevruz terminolojisi, dilbilimsel ve kültürel yorumların zenginliğini göstermektedir.

2 M. Mo‘ydınova, “O‘zbek va Ingliz Tillarida Alla Marosimiga Oid Leksik Birliklarning Lingvokultural Jihatdan Tadqiqi*”, O‘zMU Habarlari*, c. 1, S. 1.3, 2025, s. 298–30

Kazak Türkçesinde Nevruz Söz Varlığı

Kazak Türkçesinde bayram "*Nauryz*" veya "*Nauryz Meiramy*" (Nauryz Bayramı) olarak adlandırılır[3]. Kazak kültüründe Nevruz, göçebe yaşam tarzı, mevsimsel döngüler ve toplumsal yenilenme ile güçlü bağlar taşımaktadır[4].

Bayram Adı:

Nauryz: Bayramın Kazak Türkçesindeki adı

Nauryz Meiramy: Nauryz Bayramı[5]

Yemek Terminolojisi: Kazak mutfağında Nevruz'a özgü özel yemekler:

Nauryz köje: Nevruz çorbası, yedi çeşit malzemeden (et, buğday, arpa, pirinç, darı, süt, tuz) yapılır. Bu çorba, bereketi ve bolluğu simgeler.

Baursak: Kızartılmış hamur, Nevruz sofrasının vazgeçilmez parçası

Kurt: Kurutulmuş peynir

Irimşik: Süzme peynir

Giysi Terminolojisi:

Kiymeşek: Nevruz bağlamında kullanılan özel bir giysi terimi[6]. Bu terim, Kazak toplumunda Nevruz kutlamalarında giyilen geleneksel kıyafetleri ifade etmektedir.

Ritüel ve Geleneksel Uygulamalar:

Altıbakan: Salıncak, Nevruz kutlamalarında kurulan geleneksel oyun

Kökpar: At üstünde oynanan geleneksel oyun

Aytıs: Şairler arası atışma, Nevruz kutlamalarının önemli bir parçası

Kazak Türkçesinde Nevruz terminolojisi, göçebe yaşam tarzı, mevsimsel döngüler ve toplumsal yenilenme kavramlarıyla güçlü bağlar kurmaktadır.

---

3 Mo'ydınova, a.g.m., s. 14-15

4 Mo'ydınova, a.g.m., s. 98-105

5 Mo'ydınova, a.g.m., s. 138-139

6 Л. Р., Додыхудоева "Вербальный Код Навруза: Лингвокультурологический Анализ Сангличских Текстов Ш. П. Юсуфбекова", S. 8, 2022, s. 220–253.

Türkiye Türkçesinde Nevruz Söz Varlığı

Türkiye'de Nevruz, özellikle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde baharın gelişini kutlayan bir halk bayramı olarak varlığını sürdürmüştür[7]. Türkiye Türkçesinde Nevruz terminolojisi, hem Anadolu halk kültürünü hem de diğer Türk lehçeleriyle olan tarihsel bağları yansıtmaktadır.

Nevruz: Bayramın Türkiye Türkçesindeki adı.

Nevruz Bayramı: Resmi kullanımdaki tam adı.

Yemek Terminolojisi: Türkiye'de Nevruz sofrasında yer alan geleneksel yemekler, şöyle sıralanabilir:

Nevruz pilavı: Özel olarak hazırlanan pilav

Semeni: Buğday çiminden yapılan tatlı (Azerbaycan ve Özbek mutfağındaki karşılıkları ile aynı kökten)

Çeşitli börekler ve tatlılar

Sembolik ve Ritüel Unsurlar:

Nevruz çiçekleri: Nevruz kutlamalarında kullanılan çiçekler, bahar türkülerinde sıkça geçer[8]

Nevruz ateşi: Nevruz gecesi yakılan ateş, arınma ve yenilenme sembolü.

Nevruz sofrası: Yedi çeşit yiyeceğin yer aldığı özel sofra.

Müzikal ve Performatif Unsurlar: Türkiye'de Nevruz kutlamalarında türküler, halk dansları ve çeşitli performanslar önemli yer tutar. Folklor araştırmaları, "Nevruz çiçekleri" ile söylenen bahar türkülerini Türk halk müziğinin önemli bir özelliği olarak kaydetmektedir.

Türkiye Türkçesinde Nevruz terminolojisi, Türk etnografyasında Nevruz'un toplumsal birleşmeyi sağlayan bir bahar bayramı olarak vurgulanmasını yansıtmaktadır[9].

---

7 З. О., Назарова "Шогун – Календарный Праздник Земледельцев Памира (Этнолингвистическое Исследование Лексики Ишкашимского Языка)", S. 8, 2022, s. 254–267.

8 Назарова, a.g.e., s. 98-105.

9 Назарова, a.g.e., s. 105-114.

Karşılaştırmalı Analiz: Ortak Kökler ve Yerel Farklılıklar

Bayram Adının Fonetik Varyasyonları

Nevruz Bayramı'nın adı, Türk lehçelerinde fonetik varyasyonlar göstermektedir. Bu varyasyonlar, her lehçenin ses sistemi ve tarihsel gelişimi ile ilgilidir:

Lehçe	Bayram Adı	Fonetik Özellikler
Azerbaycan Türkçesi	Novruz	/o/ ünlüsü, /z/ ünsüzü
Özbek Türkçesi	Navruz	/a/ ünlüsü, /z/ ünsüzü
Kazak Türkçesi	Nauryz	/au/ diftong, /z/ ünsüzü
Türkiye Türkçesi	Nevruz	/e/ ünlüsü, /z/ ünsüzü

Bu fonetik varyasyonlar, Farsça kökenli "*nowruz*" kelimesinin her lehçenin ses sistemine uyarlanmasının sonucudur[10]. Karşılaştırmalı çalışmalar, bayram adının Türk lehçeleri arasında temas ve ödünçleme yoluyla yayıldığını ve her lehçede fonetik adaptasyon geçirdiğini vurgulamaktadır[11].

Yemek Terminolojisi

Nevruz yemek terminolojisi, Türk lehçeleri arasında hem ortak kökler hem de yerel farklılıklar sergiler:

Buğday Çimi Yemeği:

Azerbaycan: Səməni

Özbek: Sumalak

Kazak: (Benzer yemek var ancak özel terim kaynaklarda belirtilmemiş)

Türkiye: Semeni

Bu yemek, dört lehçede de buğday çiminden yapılır ve bereket sembolüdür. Terim, Farsça "samanu" kelimesinden türemiştir ve her lehçede fonetik adaptasyon geçirmiştir.

Nevruz Çorbası/Yemeği:

Özbek: Navruz köje

Kazak: Nauryz köje

---

10 Y. S., Kafkasyalı "Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri", *Sahoe Gwahag Nonchong*, 2025 s.14-15

11 Kafkasyalı, a.g.m., s. 8-11

Azerbaycan: Özel bir çorba terimi kaynaklarda belirtilmemiş, ancak çeşitli yemekler sofrada yer alır

Türkiye: Nevruz pilavı (çorba yerine pilav ön planda)

“Köje” terimi, Özbek ve Kazak Türkçelerinde ortak olarak kullanılmaktadır ve yedi çeşit malzemeden yapılan özel bir Nevruz yemeğini ifade eder.

Pilav: Pilav (plov, plov, pilav), dört lehçede de Nevruz sofrasının ana yemeği olarak yer alır. Bu, Türk mutfak kültürünün ortak unsurlarından biridir.

Ritüel Nesneleri ve Uygulamalar

Yerel Ritüel Terimleri: Azerbaycan Türkçesinde, diğer lehçelerde karşılığı olmayan yerel ritüel terimleri bulunmaktadır:

Danatma

Hodu-hodu

Hahista

Bu terimler, Azerbaycan toplumunun Nevruz’u kendi kültürel bağlamında yorumlama ve yerel geleneklerle zenginleştirme biçimini göstermektedir[12].

Giysi Terminolojisi: Kazak Türkçesinde Kiymeşek terimi, Nevruz bağlamında kullanılan özel bir giysi terimini ifade eder[13]. Bu terim, diğer lehçelerde doğrudan karşılığı olmayan, Kazak kültürüne özgü bir unsurdur.

Sembolik Nesneler:

Nevruz sofrası: Dört lehçede de yedi çeşit yiyeceğin yer aldığı özel sofra geleneği vardır.

Nevruz ateşi: Ateş yakma ritüeli, özellikle Azerbaycan ve Türkiye’de vurgulanır

Nevruz çiçekleri: Türkiye’de özellikle vurgulanan bir unsur.

12 Г. Й., Маммадли, “Place of Novruz in the System of Calendar Rites of the Turkic Peoples”, Научное Обозрение Саяно-Алтая, S. 34, 2022, s. 14–16.

13 Додыхудоева, a.g.m., s. 16-17.

Geleneksel Faaliyetler ve Törensel Söylem

Müzikal ve Performatif Unsurlar: Dört lehçede de Nevruz kutlamalarında türküler, halk dansları ve çeşitli performanslar önemli yer tutar:

Azerbaycan: Geleneksel müzik ve dans gösterileri

Özbek: Yalli (toplu halk dansı)

Kazak: Aytıs (şairler arası atışma)

Türkiye: "Nevruz çiçekleri" ile söylenen bahar türküleri

Geleneksel Oyunlar:

Özbek: Kök börü, Kupkari (at üstünde oynanan oyunlar)

Kazak: Kökpar (at üstünde oynanan oyun), Altıbakan (salıncak)

Bu geleneksel faaliyetler, özellikle Orta Asya Türk toplumlarının göçebe yaşam tarzı ve at kültürü ile bağlantılıdır.

Ortak Törensel Unsurlar: Karşılaştırmalı çalışmalar, Türk lehçelerinde Nevruz'un ortak törensel unsurlarını vurgulamaktadır:

Şarkı söyleme

Çiçek sembolleri

Bahar bereket ritüelleri

Bu unsurlar, Türk Nevruz anlatılarında ve türkü geleneklerinde tekrarlanan ortak törensel ipuçlarıdır[14].

Nevruz Terminolojisinin Kültürel Önemi

Toplumsal Yenilenme ve Bereket Kavramları

Nevruz terminolojisi, sadece dilsel etiketler değil, aynı zamanda derin kültürel anlamlar taşıyan sembolik kodlardır. Yenileme, bereket, toplumsal birlik ve dayanışma kavramları, Nevruz söz varlığının merkezinde yer almaktadır.

Yenilenme Kavramı: Bayramın adı olan "Nevruz" (yeni gün), yenilenme kavramını doğrudan ifade eder. Dört Salı günü (Su, Ateş, Toprak, Rüzgar Salıları), doğanın dört temel unsurunun yenilenmesini ve arınmasını simgeler. Bu törensel döngü, toplumsal ve bireysel yenilenmenin ritüel ifadesidir.

14 Z., Xolmanova "Commonalities in the Lexicon of Uzbekistan Dialects and Turkic Languages", 2025, s. 59-63.

Bereket Kavramı: Nevruz yemekleri, özellikle buğday çiminden yapılan sumalak/səməni/semeni ve yedi çeşit malzemeden yapılan köje, bereket ve bolluk dileklerini somutlaştırır. Bu yemeklerin hazırlanması, genellikle toplu bir faaliyet olarak gerçekleştirilir ve kadınların gece boyunca sürekli karıştırarak pişirdiği sumalak, toplumsal dayanışmanın ve ortak dileğin sembolüdür.

Kültürel Kimlik ve Dayanışma

Nevruz terminolojisi, Türk toplumlarının kültürel kimliklerini ifade etme ve güçlendirme aracıdır. Özellikle Sovyet döneminde, Nevruz kutlamalarının yasaklanmasına rağmen geleneklerin sürdürülmesi, kültürel direncin ve kimlik korumanın bir göstergesidir.

Azerbaycan'da Kültürel Direnç: Azerbaycan'da Nevruz geleneklerinin Sovyet baskısına rağmen sürekliliği, kültürel direnci yansıtmaktadır. Danatma, Hodu-hodu, Hahista gibi yerel ritüel terimlerinin korunması, toplumun kültürel kimliğini koruma iradesinin dilsel ifadesidir.

Kazakistan'da Göçebe Kimlik: Kazak Türkçesinde Nevruz terminolojisi, göçebe yaşam tarzı, mevsimsel döngüler ve toplumsal yenilenme kavramlarıyla güçlü bağlar kurmaktadır. Nauryz köje, kökpar, aytıs gibi terimler, Kazak toplumunun göçebe kültürel mirasını ve at kültürünü yansıtmaktadır.

Türk Dünyasında Birleştirici Rol: Nevruz, Türk dünyasında ortak kültürel mirası temsil eden birleştirici bir bayramdır. Bayram adının fonetik varyasyonları ve ritüel terminolojisindeki hem ortaklıklar hem de farklılıklar, Türk lehçeleri arasındaki tarihsel bağları ve kültürel çeşitliliği aynı anda göstermektedir.

Dilsel Miras ve Kültürel Süreklilik

Nevruz terminolojisi, Türk lehçelerinin dilsel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu söz varlığı, hem kalıtsal Türkçe kelimeleri hem de Farsça ve diğer dillerden ödünçlenmiş terimleri içermektedir. Karşılaştırmalı çalışmalar, bayram terminolojisinin Türk lehçeleri içinde temas ve ödünçleme yoluyla yayıldığını ve her toplumda bağımsız olarak türetilmediğini vurgulamaktadır[15].

Etimolojik Katmanlar: Nevruz terminolojisi, çok katmanlı bir etimolojik yapı sergiler:

Farsça kökenli terimler: Nevruz/Novruz/Navruz/Nauryz (bayram adı), səməni/sumalak/semeni (buğday çimi yemeği)

Türkçe kökenli terimler: Köje (çorba), kiymeşek (giysi), çərşənbə/salı (Salı günü)

Yerel türetmeler: Danatma, hodu-hodu, hahista (Azerbaycan'a özgü ritüel terimleri)

15 Kafkasyalı, a.g.m., s. 15-16

Bu etimolojik çeşitlilik, Türk toplumlarının tarihsel olarak çok kültürlü bir ortamda yaşadığını ve kültürel temasların dilsel zenginliğe katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Kültürel Süreklilik: Nevruz terminolojisinin kuşaklar arası aktarımı, kültürel sürekliliğin sağlanmasında kritik rol oynar. Genç nesillerin bu terimleri öğrenmesi ve kullanması, sadece dilsel bir beceri değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal belleğin aktarımıdır. Modern dönemde, Nevruz'un UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kaydedilmesi, bu terminolojinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için uluslararası bir taahhüt oluşturmuştur.

Sonuç

Bu çalışma, Özbek, Azerbaycan, Kazak ve Türkiye Türkçesi lehçelerinde Nevruz ritüellerine özgü söz varlığını karşılaştırmalı bir perspektifle incelemiştir. Bulgular, Nevruz terminolojisinin hem ortak Türk kültürel mirasını yansıtan paylaşılan unsurlar hem de her toplumun Nevruz'u kendi bağlamında yorumlama biçimini gösteren yerel özgünlükler içerdiğini ortaya koymuştur. Temel bulgular şöyle sıralanabilir:

Etimolojik kökeni Farsçaya dayanan "Nevruz" teriminin Türk lehçelerindeki zengin fonetik varyasyonları (Azerbaycan Türkçesinde *Novruz*, Türkmencede *Nowruz*, Özbekçede *Navruz*, Kazakçada *Nauryz / Nawryz*, Kırgızcada *Nooruz*, Türkiye Türkçesinde *Nevruz*), yabancı bir kavramın Türk dilinin karakteristik ses sistemlerine adaptasyon sürecini açıkça ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, kavramın yalnızca bir ödünçleme olmadığını; Kıpçak, Oğuz ve Karluk gibi farklı lehçe gruplarının fonetik yasaları (ünlü yuvarlaklaşması, *v/w* değişimi vb.) çerçevesinde millîleşerek özgün birer kültürel göstergeye dönüştüğünü kanıtlamaktadır.

Türk dünyasının ortak kültürel mirası olan Nevruz, geniş bir coğrafyada sadece ritüelleriyle değil, bu ritüelleri anlamlandıran zengin terminolojisiyle de yaşayan bir hafıza sahasıdır. Bu söz varlığı, özellikle mutfak kültürü üzerinde şekillenen ortak bir sembolizme dayanmaktadır. Buğdayın yeniden doğuşunu temsil eden buğday çimi yemeği; Azerbaycan'da *səməni*, Özbekistan'da *sumalak* ve Türkmenistan'da *semeni* olarak adlandırılırken, Kazakistan'daki *köje* (Nevruz çorbası) gibi örneklerle birlikte dört ana lehçe grubunda da benzer kültürel kökleri ve bereket imgesini işaret etmektedir. Bu mutfak terminolojisi, somut birer yemek adının ötesinde, toprağın uyanışı ve toplumsal rızkın paylaşılmasına dair ontolojik bir kavrayışı temsil eder.

Yerel düzeyde ise Nevruz söz varlığı, her toplumun kendi otantik dokusunu yansıtan mikro ritüellerle çeşitlenmektedir. Azerbaycan folklorundaki *danatma, hodu-hodu* ve *hahista* gibi terimler ile Kazakistan'daki geleneksel kadın başlığına atıfta bulunan *kiymeşek* gibi pratikler, Nevruz'un yerel kültürel bağlamda nasıl

özgünleştirildiğini göstermektedir. Bu terminolojik katmanlaşma, Nevruz kutlamalarının yalnızca statik birer gelenek olmadığını; aksine müzikal ve performatif unsurlarla (Nevruz türküleri, *yallı*, *aytıs*) beslenen, sanatsal ifade alanlarını da kapsayan dinamik birer kültürel temsil alanı olduğunu kanıtlamaktadır. Yenilenme, bereket ve toplumsal birlik gibi kavramlar, bu terminolojide yalnızca dilsel birer etiket değil, aynı zamanda tarihsel süreçte korunan derin sembolik kodlar ve kültürel birer direnç mekanizması olarak işlev görmektedir.

Kaynakça

- Маммадли, Г. Й., “Place of Novruz in the System of Calendar Rites of the Turkic Peoples”, Научное Обозрение Саяно-Алтая, S. 34, 2022, ss. 14–16. https://doi.org/10.52782/kril.2022.2.34.003.
- Mo‘ydınova, M., “O‘zbek va Ingliz Tillarida Alla Marosimiga Oid Leksik Birliklarning Lingvokultural Jihatdan Tadqiqi”, O‘zMU Habarlari, c. 1, S. 1.3, 2025, ss. 298–300. https://doi.org/10.69617/ nuuz.v1i1.3.6887.
- Додыхудоева, Л. Р., “Вербальный Код Навруза: Лингвокультурологический Анализ Сангличских Текстов Ш. П. Юсуфбекова”, S. 8, 2022, ss. 220–253. https://doi.org/10.58226/2579-275x-2022.8-220.
- Xolmanova, Z., “Commonalities in the Lexicon of Uzbekistan Dialects and Turkic Languages”, (2025), ss. 59–63. https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2025/wacw6667.
- Назарова, З. О., “Шогун – Календарный Праздник Земледельцев Памира (Этнолингвистическое Исследование Лексики Ишкашимского Языка)”, S. 8, 2022, ss. 254–267. https://doi.org/10.58226/2579-275x-2022.8-254.
- Kafkasyalı, Y. S., “Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri”, *Sahoe Gwahag Nonchong* (2025). https://doi.org/10.30520/tjsosci.1773116.

NEVRUZ BAYRAMI İLE İLGİLİ SÖZLÜ HALK EDEBİYATI ÖRNEKLERİ

ROHİLA RUZMANOVA*

Giriş

Halkımızda her bir bayram ve merasim; kendine haslığı, kökeni ve geleneğine göre farklılık gösterir. Merasim ve bayramlar etnografik bir mahiyet arz ederek halkın sosyo-kültürel ilişkilerini yansıtır. Aynı zamanda bunlar, halkımızın kadim animistik, totemistik, fetişistik görüşleri ile Zerdüştlük ve İslami itikatların izlerini bünyesinde barındırmaktadır. Özbek merasim folkloru esas itibarıyla üç türe ayrılarak incelenir:

Mevsimlik Merasim Folkloru.

Ailevi-Maişet Merasimleri Folkloru.

Söz Büyüsüne Dayalı Merasimler Folkloru.

Bu üç gruba ait merasim folklorunun her biri, kendi içinde alt çeşitliliklere sahiptir. Özbek mevsimlik merasim folkloru şu türlere ayrılmaktadır:

Kamerî takvime bağlı folklor türleri*: "Barot keldi" (Beraat geldi), "Yo Ramazan", (Ya Ramazan) "Safar qochdi" (Sefer kaçtı), "Oxir chorshanba" (Son çarşamba);*

Yılın mevsimlerine bağlı merasim folkloru türleri: *"Yas-yusun", "Loy tutish"* (Balçık tutma), *"Shox moylar"* (Boynuz yağlama) veya *"Birinchi qo'sh"* (İlk saban), *"Qozon to'ldi"* (Kazan doldu), Nevruz, mehrjon, sumalak pişirme ile ilgili merasimler (*"Ashshadarozi"* oyunu, *"Sumalak sayli"*), *"Boychechak xabari"* (Kardelen haberi) veya *"Boychechak sayli", "Lola sayli"* (Lale şenliği), *"Qizil gul*

* Doç. Dr., Şeref Raşidov Semerkant Devlet Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü Müdiresi, E-mail: roxilaruzmanova694@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6539-0511.

sayli" (Kızıl gül şenliği), Yağmur yağdırma merasimi ("Sust xotin", "Chala xotin" vb.), rüzgâr çağırma ("Yo, Haydar") ve rüzgâr durdurma merasimleri ("Choy momo", "Yalli momo"), hasat bayramları. Özbekistan'a bahar mevsiminin gelmesiyle başlayan törenlerin ilki; kıştan sağ salim çıkıp ilkbahara ulaşıldığını bildiren boychechak (kardelen) merasimidir.

"Kardelen Müjdesi" (Boychechak Xabari) Merasimi

Özbekistan topraklarında geleneksel olarak kutlanan çiçek festivallerinin en eskisi ve en yaygını "Boychechak Sayli" (Kardelen Şenliği) veya "Boychechak Xabari" (Kardelen Müjdesi) merasimidir. 1920'li yıllarda Zarafşan vahası köylerinde, kardelenler açtığında çocuklar gruplar hâlinde kırlara çıkar, karların eridiği yamaçlarda yeşeren kardelenleri toplarlardı. Bahar nefesi üfleyen bu çiçeklerden küçük demetler yaparak köye döner ve kardelen türkülerini/koşuklarını söyleyerek kapı kapı gezerlerdi. Yaşlılar ve hastalar, kardelenleri şifa niyetine gözlerine sürer; çocuklara ise ekmek, şeker ve tatlılar hediye ederlerdi.

Halkbilimci Musaqulov'un gözlemlerine göre; boychechak kelimesi, Eski Türkçedeki "boy" (kutsal, devlet/zenginlik, yasaklı yani ruhlara kurban edilmek üzere adanmış) ve "chechak" (çiçek) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur[1]. Tıpkı "Boybo'ri"nin kutsal kurt, "Boyko'l"ün (Baykal) kutsal göl anlamına gelmesi gibi "boychechak" sözcüğünün etimolojik anlamı da "kutsal çiçek"tir. Bu nedenle, kardelenle ilgili tüm tören, adet, gelenek ve inanışlar tarihsel olarak majik-ritüel bir öneme sahip olup doğurganlık ve bereket fikirleriyle bağdaştırılır.

Tarihsel olarak büyüleyici bir karakter taşıyan "Boychechak Sayli" (Kardelen Şenliği) veya "Boychechak Xabari" (Kardelen Müjdesi) töreni, kadim zamanlardan beri Nevruz öncesi kutlamalarından biri olarak gerçekleştirilegelmiştir. Bazı bölgelerde çocuklar, bir demet kardeleni uzun bir sırığın ucuna bağlar ve onu havaya kaldırarak köyü dolaşırlardı. Kardelenlerin açması; kışın dondurucu günlerinin geride kaldığını ve ilkbaharın yaklaştığını simgeliyordu. Bu yüzden yaşlı ve hasta kişiler, çocukların getirdiği kardelenleri yüzlerine ve gözlerine sürerek ondan yaklaşan baharın kokusunu duyumsarlardı. Sağ salim Nevruz'a ulaştıkları için şükrederek; "Esenlik, esenlik, hiç görmeyelim kötülük; gelecek yıl bugünlere sağ selamet erişelim! Ağırlığım yere, hafifliğim kendime," (*Omonlik, omonlik, hech ko'rmaylik yomonlik, yanagi yil shu kunlarga eson-omon yetaylik! Og'irligim yerga, yengilligim o'zimga*) derler.

20. yüzyılın başlarında Kaşkaderya ili Yakkabağ ilçesi köylerinde kardelenlerin açması, çocuklar için adeta bir bayrama dönüşürdü. Sekiz-on kişilik gruplar hâlinde kardelen toplayan çocuklar; sokak sokak, ev ev gezerek yaşlılara ve uzun süredir hasta yatan mahalle sakinlerine kardelen götürürlerdi. Kardelen taşıyan çocuklar her evin önüne geldiğinde:

1 Musaqulov, Asqar, *O'zbek xalq lirikasi*, Fan, Toshkent 2010, s. 208.

Boychechagim boylandi,

Qozon to‘la ayrondi,

Ayroningdan bermasang,

Qozon-tovog‘ing vayrondir.

Qattiq yerdan qazilib chiqqan boychechak,

Yumshoq yerdan yumalab chiqqan boychechak,

şeklinde manili söyleyiş görülür.

Eğer ev sahibi bir işe dalıp ‘boyçiçekçilerin’ (kardelen getiren çocukların) yanına hemen çıkmazsa, çocuklar:

Ovratmang, ovratmang,

Bolalarni jovratmang! –

(Oyalamayın, oyalamayın

Çocukları yalvartmayın!) – derlermiş.

Taşkent ilinin dağ eteği köylerinde ise “Boychechak Sayli” (Kardelen Şenliği) kendine has bir tarzda icra edilirdi. Halkbilimci Galiyeva’nın verdiği bilgilere göre; demet demet kardelen toplayan çocuklar, gruplar hâlinde köyü dolaşırlar ve her bir hanenin kapısının önüne vardıklarında:

Adirlar to‘la chechak,

Biz keldik ucha-ucha,

Boychechagim, boychechak,

Kutib oling, hoy chechak,

şeklinde ezgi söylerler[2].

Ev sahipleri ise çocukların getirdiği kardelenleri yüzlerine ve gözlerine sürüp tavaf ederler ve ‘Esenlik, esenlik, Allahım hiç görmeyelim kötülük!’ diyerek dua etmişlerdir. Her bir hane sahibi, kardelen müjdesini getiren çocukları özel bir tatlı ile ödüllendirmeye çalışmıştır. Bundan memnun olan çocuklar ise:

Boychechak olib keldik eshigingizga,

Qo‘chqordek o‘g‘il bersin beshigingizga,

şeklindeki ezgili ifadelerle başka evleri de dolaşırlar. Bazı çocuklar ise ev sahibinin bir oğul evladı olması temennisini dile getirerek şu şarkıyı da söylemişlerdir:

2 Jo‘rayev, *Mamatqul, Navro‘z bayrami*, Fan, Toshkent 2009, s. 132.

Hurli bo‘ling, hurli bo‘ling,
Boychechakday gulli bo‘ling,
Kelasi yil shu mahal,
Qo‘sh kokil o‘g‘illi bo‘ling!

Semerkant ilinin Taylak ilçesindeki Medeniyat köyünde yaşayan Sharofat Ro‘ziyeva’nın belirttiğine göre; genellikle Delv (Kova) ayının 2. veya 3. günü “Kantar döner”, yani yer altı ısınmaya başlar. Kantar döndükten sonra karların eridiği tarlalarda kardelenler görünmeye başlar. Kardelenin en yoğun açtığı dönem esasen Hut (Balık) ayına denk gelir. Bu bahar çiçeği açtığında çocukların “Boychechak” şarkısını söyleme geleneği mevcuttu. Anlatıldığına göre, kardelen çıktığında “Geçen yılki insanlar bu yıl da varmış (yaşıyormuş)” denilirmiş. Bu sebeple çocuklar kardelenlerden demet demet toplayıp köydeki tüm insanlara dağıtırlarmış. Özbekistan’da kutlanan en güzel millî bayramlardan biri olan “Nevruz”, baharın ilk ayı olan Martın 21’inde kutlanır.

Nevruz Bayramı

Halkımızın tefekkürünün benzersiz bir mucizesi olup, kadim zamanlardan günümüze kadar ulaşan muhteşem değerlerimizden biridir. Onun içeriğine ve unsurlarına; eski atalarımızın mitolojik tasavvurlarından günümüz çağdaşlarının görüşlerine kadar uzanan maneviyat dünyası sinmiştir. O, insanlığın kültürel gelişiminin her bir başarısından daima güç ve kuvvet alagelmiştir. Halkın emeğiyle iç içe olan Nevruz Bayramı, ecdadımızın kadim çiftçilik kültürü ile iyiliği yüceltme ve yaratıcılık (üretkenlik) düşüncesine dayanan hayat verici gelenekleri temelinde ortaya çıkmıştır[3]. Nitekim Abu Rayhon Beruniy de Nevruz’un ortaya çıkışı hakkında fikir yürüterek şöyle yazar: *“Farvardin ayı. Bu ayın birinci günü Nevruz’dur. Nevruz yeni yılın ilk günü olup anlamı da bunu gerektirir. O, artık bütün yılın kendisine hizmet edeceği bir vakitte gelir. Yani bahar yağmurunun ilk damlasının düşüşünden çiçeklerin açılışına, ağaçların çiçeklenmesinden meyvelerin olgunlaşmasına, hayvanlarda şehvetin uyanışından neslin vücuda gelmesine ve bitkilerin filizlenmeye başlamasından tekâmül etmesine kadar devam eden vakitte gelir. Bu yüzden Nevruz, âlemin başlangıcına ve yaratılışına delil sayılmıştır. Denildiğine göre, bugün Tanrı gökleri hareketsiz dururken döndürmüş ve ışık saçan gök cisimlerini durmaktayken harekete geçirmiştir. O, güneşi yaratmış; nihayet onun sayesinde zamanın yıllar, aylar, günler ve diğerlerinden ibaret olan bölümleri gizlilikten sonra bilinirliğe dönüşmüş ve hesap başı onlarla başlamıştır. Denildiğine göre, bugün Tanrı aşağı âlemi yaratıp Keyumars’ı ona padişah kılmıştır ve Nevruz onun “jashni”si, yani bayramı olmuştur.”*[4]

3 Jo‘rayev, a.g.e., s. 26.

4 Beruniy, Abu Rayhon. *Tanlangan asarlar (1-tom)*, Fan, Toshkent 1968, s. 253.

Ebu Reyhan Biruni, Nevruz Bayramı'nın ortaya çıkışının eski atalarımızın güneşi yüceltme gelenekleriyle olan bağlantısını kanıtlayan şu bilgileri de aktarır: *"Nevruz gününde bir saat (vakit) vardır ki, o saatte Firuz (yani baht/zafer) gök ruhlarını mahlûkatı yaratmaya sevk eder. O günün en saadetli saatleri Güneş saatleridir. Onun şafağında aydınlık mümkün olduğunca (yeryüzüne) yakınlaşır; insanlar ona bakarak kendilerini bahtiyar sayarlar"*[5].

Kadim efsanelerden birinde anlatıldığına göre Nevruz, Cemşid'in padişah olup tahta oturduğu gündür. Hikâyeye göre o, kendine şahane bir taht yaptırıp her türlü kıymetli taşla süsletmiş; çeşit çeşit inci ve cevherlerle bezeli değerli tacını giyerek seher vakti tahta oturmuştur. O sırada güneş doğmuş ve güneşin altın ışınları Cemşid'in tacını ve tahtını aydınlatmıştır. Tüm dört bir yan nura boğulmuştur. Bu hayret verici mucizeyi gören halk şaşırıp kalarak, Cemşid'in tahta oturduğu günü "Nevruz", yani "yeni gün" diyerek bayram ilan etmişler[6].

Söz konusu efsanenin Muhammed Hüseyin Burhan'ın (XVII. yüzyıl) "Burhân-ı Katı" adlı lügatinde nakledilen başka bir varyantında şöyle denilmektedir: "Cemşid âlemi seyredip gezdiği sırada güneş koç (hamel) burcuna girmişti. Cemşid yüksek bir yere taht kurulmasını buyurdu. Güneş âlem üzerinde parladığında, onun altın ışınlarında padişahın tahtı ve tacı parıldayıp etrafa renk renk şualar saçmaya başladı. Halk ona "Aydınlık Padişah" dedi; büyük şenlikler düzenleyip o günü "Nevruz" olarak adlandırdılar"[7].

Bahar şenliği olan Nevruz-ı Âlem'in kutlanmasının gelenek hâline gelmesini efsanevi Cemşid ismiyle bağdaştırma geleneği, Alî Şîr Nevâî'nin "Tarih-i Mülûk-i Acem" adlı eserinde de ifadesini bulmuştur. Orada şöyle yazılmaktadır: "Ve orada öyle büyük bir bina inşa ettirdi ki, hâlâ eserleri ve nişaneleri mevcuttur; insanoğlunun öyle bir yapı inşa etmesi imkânsız görünür, kişi görmedikçe inanmaz. Ve ona "Çihil/Çar Minar" (Kırk Sütun/Persepolis) derler. Bu imaret tamamlanınca, dünya sultanlarını, eşrafını ve ileri gelenlerini toplayıp orada aziz bir şölen yaptı. Güneşin itidal (gün tün eşitliği) noktasına döndüğü o vakitte, söz konusu binada taht üzerine oturup adalet ününü ve sesini âleme yaydı ve o günün adını Nevruz koydu. Ve saltanatının zamanı yedi yüz yıla kadar sürdü..."[8].

Bu efsanede Nevruz Bayramı'nı gelenek hâline getiren iyi hükümdar Cemşid'e karşı konumlandırılan Bivarasp imgesi; kışı, soğuğu, ölümü ve hastalığı kendisinde mücessem kılan mitolojik bir figür, yani kötülüğün sembolüdür.

5 Beruniy, a.g.e., s. 254.
6 Beruniy, a.g.e., s. 254.
7 Bo'riyev, Omonulla. *Navro'z tarixidan, O'zbekiston*, Toshkent 1990, s. 8.
8 Navoiy, Alisher. *Mukammal asarlar to'plami (16-tom)*, Fan, Toshkent 2000, s. 199-200.

Nevruz Bayramı'nın ortaya çıkışı halk efsanelerinde Cemşid ismiyle ilişkilendirilerek yorumlandığı için, Bivarasp figürünün de dolaylı olarak yılbaşı kutlamalarıyla ilgili olduğu kabul edilmiştir. Çünkü bahar ekinoksu; yılın değiştiği, kışın soğuk günlerinin bitip bereketli bahar mevsiminin başladığı, iyiliğin kötü güçler üzerinde tam bir zafer kazandığı kutlu bir gün olarak kutlanagelmiştir. Demek ki Nevruz; yılbaşı ve bahar bayramı, gelecek olan yeni çalışma sezonunun bereketli, refah dolu ve feyizli geçmesi için temennide bulunulan, aynı zamanda kötülük güçlerinin karanlığın derinliklerine çekilip iyiliğin zafer kazandığı gündür. Bilindiği üzere, Fergana ilinin Rişton ilçesinde yaşayan kadın çömlekçiler, her yıl Nevruz Bayramı'na özel olarak çeşitli efsanevi varlıklar biçiminde düdükler yapmışlardır. Pişmiş topraktan yapılan bu düdük-oyuncaklar arasında özellikle ejderha ve kuş görünümlü olanlar çokçadır.

Çocuklar Nevruz Bayramı günlerinde bu düdükleri çalarak oynamışlar ve yılbaşı kutlamaları sona erdikten sonra bu tür toprak düdükler bir daha çalınmamıştır. Peshchereva'nın kaydettiğine göre, Orta Asya halkları arasında düdük çalmak suretiyle rüzgâr ve yağmur çağrılabileceğine dair inanışlar mevcuttur. Bu sebeple, Nevruz günlerinde ejderha biçimindeki düdükleri çalarak, gelecek yeni yılın bol yağışlı ve verimli geçmesini umut etmişlerdir[9]. Dolayısıyla bahar bayramı Nevruz'un doğuşu, atalarımızın hayat kaynağı olan güneş kültüne duydukları tazim ile gün ışığının ve ateşin ihya edici kudretine olan kadim inanç sistemlerine dayanmaktadır.

Ebu Cafer Nerşahî'nin Buhara Tarihi adlı eserinde, Nevruz kutlamalarının tarihçesinin dört bin yılı aştığını belgeleyen son derece kıymetli bir kanıt mevcuttur. Nerşahî, Buhara halkının arkaik geleneklerinden birini naklederken şunları kaydeder: *"Siyavuş b. Keykâvus, babasından kaçıp Ceyhun nehrini geçerek Afrosiyob'un (Alp Er Tunga) yanına sığınır. Afrosiyob onu hüsnükabulle karşılayıp kızıyla evlendirir ve rivayete göre tüm mülkünü ona devreder. Bu bölgenin kendisine muvakkaten verildiğini düşünen Siyavuş, burada bir yadigâr bırakmak gayesiyle Buhara kalesini (hisarını) inşa ettirir ve ömrünün büyük kısmını orada geçirir. Ancak bir süre sonra Siyavuş ile Afrosiyob'un arasını açan birtakım dedikodular yayılır; neticede Afrosiyob onu öldürterek naaşını hisarın doğu kapısından girişte bulunan ve 'Darvâzai Gâhiyân' (Samanpazarı Kapısı) olarak tesmiye edilen bölgeye defnettirir. Bu hadise sebebiyle Buhara'daki ateşperestler o mekânı mukaddes addederler ve her yıl Nevruz günü güneş doğmadan evvel orada birer horoz kurban ederler. Buhara halkının Siyavuş'un katline binaen yaktığı mersiyeler tüm vilayetlerde şöhret bulmuştur. Musikişinaslar bu hüzne uygun besteler tertip etmiş, hanendeler ise bunları 'Ateşperestlerin Ağıdı' adıyla seslendirmişlerdir. Bu vakaların üzerinden günümüze dek üç bin yıldan fazla zaman geçmiştir"*[10].

9 Peshchereva, Yelena, Mihaylovna, *Goncharnoye proizvodstvo Sredney Azii*, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1959, s. 108.

10 Peshchereva, a.g.e., s. 28.

Hassas bir tarihçi olan yazarın, "şimdi" derken yaşadığı 10. yüzyılı kastederek Nevruz-ı Âlem'in o dönemde dahi "üç bin yıldan fazla" bir geçmişe sahip olduğunu belirttiği göz önüne alınırsa; bin yıllar boyunca halkımızın manevi dünyasını zenginleştiren bu büyüleyici şenliğin, coğrafyamızda dört-dört buçuk bin yıldır yaygın biçimde kutlandığı anlaşılmaktadır.

Nerşahî'nin Nevruz tarihine dair yukarıdaki notlarının güvenilirliğini teyit eden bir başka kanıt daha mevcuttur. Dîvânu Lugâti't-Türk müellifi Kaşgarlı Mahmud, "kaz" kelimesini açıklarken şu bilgileri verir: *"Bazıları Maveraünnehir'in tamamını Türk ülkelerinden kabul etmişlerdir. Burası Yankent'ten başlar. Bir adı da Dizruyin'dir. Bu isim, sarılığından ötürü "Bakır Şehri" anlamına gelir ve Buhara yakınlarındadır. Burası, Afrosiyob'un (Alp Er Tunga) kızı Kazvin'in eşi Siyavuş'un öldürüldüğü yerdir. Mecusi-ateşperestler her yıl bir gün buraya gelerek Siyavuş'un (öldürüldüğü) yerin etrafında toplanıp ağlarlar. Hayvanlar kesip kurban ederler. Kurban edilen hayvanın kanını onun mezarı üzerine dökerler; adetleri böyledir"*[11]. Bu pasajda da Siyavuş'un defnedildiği mahalde her yıl Nevruz günü icra edilen geleneksel merasimden söz edilmektedir. Kanaatimizce Kaşgarlı Mahmut da "her yıl bir gün" ifadesiyle doğrudan yılbaşını (Nevruz'u) kastetmiştir.

Nevruz Bayramı'nın Siyavuş ile ilişkilendirilmesinin temel sebebi, kadim atalarımızın mitolojisinde Siyavuş'un "ölüp dirilen tabiatın" sembolü olarak kabul edilmesidir. Yılbaşı şenlikleri de bir bakıma, sonbaharda sembolik olarak "ölen" tabiatın ilkbahardaki "dirilişini" kutlama töreni olarak addedilmiştir. Nevruz; Orta Asya'da meskûn kadim çiftçi topluluklarının bahar ritüelleri, doğayı tazim etme; su, ateş, toprak ve güneşe tapınma ile ilgili merasim ve inançları temelinde, günümüzden yaklaşık üç buçuk-dört bin yıl önce teşekkül etmiş bir umumhalk bayramıdır.

Halkımızın tefekkür dünyasının eşsiz bir mucizesi olan Nevruz, kadim zamanlardan bizlere miras kalan muhteşem değerlerimizden biridir. Doğadaki ve toplumdaki yenilenmeyi harikulade bir biçimde bünyesinde barındıran Nevruz şenlikleri; halkımızın dünya görüşü, yaşam tarzı, kendine özgü millî gelenekleri ve sanatsal düşüncesinin her bir kazanımından beslenerek asırlar boyu zenginleşmiş, yenilenmiş ve tekâmül ederek günümüze ulaşmış ölümsüz bir bayramdır. Nevruz kutlamaları yılın en huzurlu ve saadet dolu döneminde; yani tüm âlemin bahar letafetiyle canlandığı, hem doğada hem de insan gönlünde yenilenme ve gençleşme mevsiminin başladığı demlerde icra edilir. İnsan ruhuna sonsuz bir neşe, sevgi, sadakat ve asil umutlar bahşeden yılbaşı şenlikleri, son derece ihya edici bir mahiyete sahiptir; aynı zamanda bu muazzam değerleri var eden yüce halkımızın kendisi gibi ölümsüzdür.

---

11 Kaşgarlı, Mahmud. *Devonu lug'otit turk (3-tom)*, Fan, Toshkent 1963, s. 164.

Nevruz şenlikleri kendine has bir usul ile başlar. Tüm şehirler, ilçe merkezleri, köy meydanları ve mahalleler; bahar coşkusunu, ruhsal yenilenmeyi, sevgiyi ve yaratıcı-yapıcı fikirleri yansıtan sloganlar, levhalar ve görsellerle donatılır. Şenlikten bir gün evvel, çiçeklerle süslenmiş araçlardaki ses sistemleri aracılığıyla çığırtkanlar (carçılar), vatandaşları yılbaşı kutlamalarına davet ederler. Bu mübarek törenin duyurulmasında kitle iletişim araçları, radyo ve televizyon çalışanları da aktif rol alırlar. Halk oyunları, kökbörü (oğlak kapmaca), güreş, salıncak ve uçurtma geleneklerinin yanı sıra; folklor-etnografik toplulukların gösterileri, lapar, ölen ve ninni icracıları ile zanaatkârların sergileri düzenlenir. Ayrıca askiyacıların (atışma sanatçıları) müsabakaları, mahalle çevre düzenlemesi, aile refahı ve toplumsal dayanışma temalı çeşitli yarışmalar gerçekleştirilir.

Halkımızın kadim inanışlarından biri olan yılbaşını sumalaksız (semene tatlısı) tahayyül etmek imkânsızdır. Atalarımız, Nevruz hazırlıklarına daha sumalak pişirmek için buğday çimlendirmekle (maysa) başlamışlardır. Nevruz bir beden ise sumalak onun ruhudur; bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ecdadımız asırlar boyu Nevruz akşamı devasa kazanlarda sumalak kaynatarak, gelecek yeni yılın bereketli, kutlu ve verimli geçmesini temenni etmişlerdir. Sumalak pişiren onalarımız (annelerimiz), kadim halk şarkılarını ve beyitleri seslendirerek bayramın feyzine feyz katmışlardır.

Kuzey Yarımküre'de baharın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz, gece ile gündüzün eşitlendiği günlerde (Martın 20, 21 veya 22. günlerinde) başlar. Bazı halklar, bahar mevsiminin gelişini doğanın uyanışıyla ilişkilendirerek bu münasebetle şenlikler düzenler ve bugünü yeni yılın başlangıcı olarak tesit ederler. Kadim zamanlardan itibaren Azerbaycan, Özbekistan, İran, Afganistan, Tacikistan ve daha pek çok Doğu ülkesinde baharın –yani yeni yılın– gelişi bayramlarla karşılanmaktadır. 21 Mart tarihi, İran ve Afganistan'da resmî takvimin ilk günü olarak kabul edilir.

Nevruz, 30 Eylül 2009 tarihinde UNESCO tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne dâhil edilmiş; 23 Şubat 2010 tarihinde ise BM Genel Kurulu'nun 64. oturumunda 21 Mart, "Uluslararası Nevruz Günü" ilan edilmiştir. Bu bayram, halklar arasında hâlen geniş bir kapsayıcılıkla kutlanmaya devam etmektedir. Tarihî kaynaklarda belirtildiğine ve bilim insanlarının görüşlerine göre Nevruz'un teşekkül dönemi, en eski zamanlardan Zerdüştlüğün ortaya çıkışına kadar geçen asırları kapsamaktadır. Özbek halkının yetiştirdiği büyük âlimlerden biri olan Ebu Reyhan Biruni, Asar-ül Bakiye (Kadim Halklardan Kalan Yadigarler) adlı eserinde, Güneş yılına göre yılın ilk ayı kabul edilen Farvardin ayı hakkında bilgi verirken şöyle der: *"Bu ayın birinci günü Nevruz'dur. Nevruz yılın ilk günü olup Farsça ismi de bu anlama gelmektedir. Nevruz, İranlıların 'zîc'lerine (yıldız kataloglarına) göre eski zamanlarda, yılları artık yıl (kabiseli) olarak hesapladıkları vakitlerde Güneş'in Yengeç (Saratan) burcuna girdiği ana denk gelirdi. Sonraları geriye çekilerek bahara gelmeye başladı. Artık o, bütün*

yılın kendisine hizmet edeceği bir vakitte; yani bahar yağmurunun ilk damlasının düşmesinden çiçeklerin açılmasına, ağaçların çiçeklenmesinden meyve vermesine ve bitkilerin filizlenmeye başlamasından tekâmülüne kadar geçen sürede gelir. Bu yüzden Nevruz, âlemin başlangıcına ve yaratılışına delil sayılmıştır"[12].

Eski çağlardan beri Nevruz, halis niyetli kimselerin en sevilen bayramı olagelmiştir. O günlerde savaşlar ve çatışmalar dahi durdurulmuş, kırgınlıklar ve küskünlükler affedilmiştir. Şahlar, halk içinden en liyakatli kişileri ödüllendirmiş; bazı mahkûmların ise suçlarını bağışlamışlardır.

Baharın ve bu yeni günün her yürekte müstesna bir yer tuttuğu o sevinçli demlerde, pek çok kişinin zihnini meşgul eden *"Nevruz nerede ve ne zaman ortaya çıkmıştır?"* sorusuna; Saodat dergisinde yayımlanan "Onaquti'nin Cömertliği" adlı makalede esaslı bir cevap verilmektedir. Söz konusu makalede özetle şu ifadelere yer verilmiştir: *"Dünyaya ilk alfabeyi bahşeden büyük âlimlerin vatanı olan ve dünyevi bilimlerin temellerinin atıldığı Harezm diyarı, kadim devirlerde, hatta milattan önceki binli yıllarda 'Hvayrazam' olarak adlandırılmaktaydı. Son yıllarda yürütülen arkeolojik ve etnografik araştırmalar neticesinde elde edilen maddi bulgular; Nevruz Bayramı'nın ilk kez bu topraklarda, yani Grek ve Avrupa filozoflarının eserlerinde 'Nisa' (kadınlar şehri ve Part Devleti'nin başkenti olan Parfiyona) olarak geçen bölgede kutlandığını doğrulamıştır. Burgutkale, Cambakkale ve Nisa kurganlarında inşa edilen ve günümüze dek muhafaza edilen 'ateş evleri' (ateşgahlar) bunun en somut örnekleridir. Burgutkale'nin merkezinde mavi kubbeli bir makber bulunmaktaydı. Bu makberin mihrabında yer alan Onaquti figürünün havaya kalkmış elinde bir zümrüt taş vardı. Bahar ekinoksunda, şemsî hesapla Hamal ayının birinci günü, mevcut takvimimize göre ise 22 Mart'ta makberin kubbesindeki dehlizden süzülen güneş ışığı, Onaquti'nin elindeki zümrüt taşa vurur ve sumalak pişirmek için hazır bekleyen kazanın ocağını ateşlerdi."*

Diğer efsanelere göre ise Hz. Adem ile Hz. Havva'nın buluştuğu gün, Nevruz olarak kabul edilmiştir. Firdevsî'nin Şehnâme'sinde ise yeni yıl bayramı Şah Cemşid'in ismiyle ilişkilendirilir. Buna göre Cemşid, memlekete iyilik etmek maksadıyla insanlara zanaat öğretmiş; demiri eritip silah yaptırmış, ip eğirtip giysi dokutmuş, binalar inşa ettirmiş, tıbbın sırlarını keşfetmiş, gemiler yaptırmış ve bağlar kurmuştur. Nihayet, *"yaptığı işler meyve verip parladığında"* bir gün bir taht yaptırıp onunla göğe yükselmiştir. Bu efsaneye göre, tam da o gün Nevruz olarak kutlanmaya başlanmıştır.

12 Beruniy, a.g.e., s. 253.

Nevruz Bayramı'ndaki millî sofralarımız.

Alî Şîr Nevâî, *"Tarih-i Mülûk-i Acem"* (Acem Şahları Tarihi) adlı eserinde, Cemşid'in büyük keşiflerinin neticesinde ulu Nevruz'un icat edildiğini beyan eder. Nevâî'nin naklettiğine göre; Cemşid, "Çihil Minar" adında insanoğlunun görmediği ve akılalmaz yükseklikte bir bina inşa ettirerek... "Bu imaret tamamlanınca, dünya sultanlarını, eşrafını ve âlimlerini toplayıp orada azim bir şölen yaptı. Güneşin itidal noktasına yöneldiği o vakitte, söz konusu binada taht üzerine oturup adalet ününü ve sesini âleme yaydı ve o günün adını Nevruz koydu"[13].

Hakikatte, Nevruz'un tam olarak ne zaman ve nasıl vücut bulduğunu kesin olarak tayin etmek güç olsa da bu bayramın arif kimseler tarafından keşfedildiği söylenebilir. Zira Nevruz'un doğuşu; Güneş'in Hamal (Koç) burcuna girmesi, gece ile gündüzün eşitlenmesi, günlerin uzamaya başlaması ve tabiattaki canlanışın ilk adımları gibi derin bilimsel temellere dayanan kâinat ve tabiat kanunlarıyla yakından ilişkilidir. Bu durum, (herhangi bir toplumda) yılbaşının ne zaman başladığına bakılmaksızın, Nevruz'un bir uyanış bayramı olarak kutlanması için esas teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra Nevruz'un derin kökenlerine müracaat edildiğinde, bu kutlamaların en kadim dönemlere; yani ilkel toplulukların yerleşik tarıma geçişinden sonra tarlalardaki yeni çalışma mevsimi öncesinde icra edilen bahar bayramlarına kadar uzandığı görülmektedir.

Halkımızın arzu ve istekleri göz önünde bulundurularak, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 21 Mart günü resmi tatil ilan edilmiştir. Nevruz; tüm vilayetlerin şehir ve köylerinde, işletmelerde ve bilim yuvalarında kendine has bir coşku ve büyük bir heyecanla tesit edilmektedir. Bayram günü çeşitli müsabakalar tertip edilmekte, yaşlılarla hasbihaller gerçekleştirilmektedir. Bahar otlarından hazırlanan çeşit çeşit nimetler ikram edilmektedir. Tüm vilayetlerin en yetenekli ve genç sanatçıları bu kutlamalarda hizmet vermektedir. Hülasa Nevruz; halkımızın muradını ve maksadını terennüm eden, yurdumuzun huzur ve asayişini gözeten, tüm varlığın mürüvvet bulduğu, bağrında nihayetsiz bir sevgi barındıran, kötülüklerin yolunu bağlayıp iyilik destanları söyleyen ve herkesi eşit derecede

13 Navoiy, a.g.e., s. 199-200.

aziz kılan mübarek bir bayramdır. "Bu bayramı; baharı beraber karşılayan, bir ağlayıp bir gülen, on iki hayvanlı Türk takvimini (müçel) bilen ve örfüne hürmet eden pek çok halk ve topluluk, mezhep ve millet yeni yıl olarak kutlamaktadır. 'Doksan'ın (kışın en sert 90 günü) hayırlısıyla geçtiğini, yani 'gök'e (taze çimene/bahara) kavuştuklarını söyleyerek birbirleriyle esenleşirler."

Habeşlilerin rivayetine göre, Hz. Süleyman'ın yüzüğünün kaybolduğu gün krallığı da elinden gitmiştir. Kırk gün sonra yüzüğü bulununca krallığı da ihtişamı da geri dönmüştür. Hükümdarlar onun huzurunda toplanmış; o sırada İranlılar "Nevruz âmed", yani "Yeni gün geldi" demişlerdir. Neticede o gün Nevruz olarak adlandırılmıştır.

Günümüzde 21 Mart'tan 3 Mayıs'a kadar olan tüm günler Nevruz ayı olarak tesit edilmektedir. Bugünlerde çeşitli örf ve adetler yad edilerek çevre temizliği yapılır, ağaçlandırma ve çevre düzenleme çalışmaları hız kazanır; meyveli ve meyvesiz çeşitli koruyucu fidanlar dikilir, çiçekler ekilir. Farklı otlar toplanarak vitaminli yemekler hazırlanır, buğday filizlendirilip sumalaklar pişirilir. Akrabalar ziyaret edilerek halleri hatırları sorulur; atalar ve geçmiş nesiller yad edilip kabirleri ziyaret edilir. Hastalar Nevruz yemekleriyle yoklanarak gönülleri alınır ve bugünlerin ardından tarla işlerine başlanır.

Müslüman devletler, bilhassa Orta Asya halkları, MÖ. III. yüzyılda dahi Nevruz Bayramı'nı Yeni Yıl sıfatıyla geniş çapta kutlamışlardır. Yeni yıl, yılın ilk günü olup dünyadaki pek çok halkın en önemli bayramıdır. Yeni yılı karşılama ve kutlama zamanları farklı dönemlere denk gelmektedir. Örneğin bizde Nevruz 21 Mart iken; Avrupalılar yeni yılı 1 Ocak'ta, Moğol ve Çinliler ise yeni yılı (Sagalgan) şubat ayında kutlamaktadırlar.

Uzmanların bilimsel görüşlerine göre Güneş, tam bugünde hayat verici ışınlarını dik bir açıyla, yani 90 derecelik bir açıyla gezegenimizin tam ortasına, ekvatora yöneltir. Bu anlarda bahar ekinoksu gerçekleşir ve 22 Mart'tan itibaren Güneş'in dik gelen ışınları kuzey dönencesine doğru hareket eder. Bu, Nevruz'un ilk ve kutlu adımı olup doğanın canlanması ile insanların iktisadi faaliyetleri arasındaki uyumu temsil eder. Nitekim çiftçiler ana toprağı büyük bir sevgiyle işlemeye başlar; tabiat ise kırları ve tepeleri adeta bir halı gibi yeşil bir libasa boyar.

Nevruz, Müslüman halkların takviminde sarsılmaz bir yer edinmiş en seçkin bayramlardan biridir. İnsan ve doğa arasındaki harmoniyi ifade eden eşsiz, toplumsal ve tabii bir fenomendir. Ancak şu an karşıladığımız 1 Ocak tarihi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir; zira bu merasim takvimde durağan olmayan, yapay, yani insanların iradesine bağlı olarak belirlenmiş bir tarihtir. Kadim devirlerden beri halkımız, Nevruz arifesinden itibaren rızkımızın kaynağı olan toprak anayı özel bir ihtimamla işlemiş, tohum ekmiş, meyveli ve meyvesiz ağaç dikme merasimleri düzenlemiştir. Çeşitli seçkin yemekler ve hamur işleri

hazırlanmış; müsabakalar, oyunlar ve şenlikler tertip edilmiştir. Hakikaten, öz halkına geri döndürülen yeni yıl Nevruz; herkese dünyalar kadar neşe bahşeden, manevi gıda veren ve takvimimize mühürlenmiş kadim bir geleneğimizdir.

Nevruz, Sovyet döneminde Özbekistan ve Orta Asya'nın diğer bölgelerinde açıkça kutlanamamıştır. Birkaç bin yıllık tarihe sahip bu bayramın, Özbekistan'da bilhassa 1980'li yıllara gelindiğinde resmen yasaklandığına dair bilgiler mevcuttur. Bu dönemde Özbekistan'da milliyet duygusu güçlenmeye başlamıştır. Bağımsızlıktan sonra ise Nevruz, devlet düzeyinde geniş çapta kutlanan bir bayram haline gelmiştir. Başlangıçta kültürel bir gün ve halk şenliği olarak görülen Nevruz, günümüzde oldukça siyasi ve resmi bir mahiyet de kazanmıştır.

Sovyet döneminde Nevruz'un yasaklanması iki aşamalı bir süreçte müşahede edilmiştir. Tarihçi akademisyen Fayzulla İshakov'un belirttiğine göre: "İlk olarak 1920'li yıllarda 'Allahsızlar Cemiyeti'nin kurulduğu ve insanların dinden vazgeçmeye zorlandığı dönemde, Nevruz da yasaklı bayramlar listesine dâhil edilmiştir"[14]. 1985-1986 yıllarında ise Nevruz, bilhassa Özbekistan'da "tehlikeli bir gelenek" olarak addedilmiştir. Perestroyka (Yeniden Yapılanma) dönemine rastlayan bu baskılar, millî uyanış sürecindeki Özbek entelektüelleri arasında geniş yankı bulmuştur. Halk ozanı Dadahan Hasan'ın naklettiğine göre, o yıllarda Özbekistan Halk Şairi Abdulla Oripov, Nevruz'un adını "Baht ve Bahar" bayramı olarak değiştirme teklifinde bulunmuştur. Dadahan Hasan süreci şöyle anlatır: "Özbekistan Merkez Komitesi İdeoloji Sekreteri Ra'no Abdullayeva idi. Komite plenumunda Nevruz'u dinî bir bayram olduğu gerekçesiyle eleştirmişti. Abdulla Oripov ise bunun bir baht ve bahar bayramı olduğunu savundu. Ardından ben de 'Merhaba Nevruz-ı Âlem' adlı şarkımı seslendirdim"[15].

1980-1990'lı yıllardaki sosyo-politik süreçlerin tanığı olan Özbek aydınlarından Hayitboy Abdullayev'e göre ise Nevruz yasağı, bizzat Özbek komünistlerinin bir girişimiydi. Abdullayev: "Bu yasak sadece Özbekistan Komünist Partisi'nin kararıyla uygulanmıştır. Zira o dönemde komşu Tacikistan ve Kazakistan'da Nevruz kutlanmaya devam ediyordu," görüşünü dile getirir[16]. Buna mukabil Fayzulla İshakov, kısıtlamaların asıl kaynağının Moskova'dan gelen emirler olduğu kanaatindedir: "1986 yılında böyle bir karar alındı. Günümüzde pek çok kişi bunun sorumlusu olarak Ra'no Abdullayeva'yı suçlasa da aslında süreç Moskova tarafından yönetiliyordu. Bu hanımın asıl hatası, söz konusu baskılara direnç gösterememiş olmasıdır" [17].

14 Nevruz, Vikipedi, E.T. 2 Mart 2026, (https://uz.wikipedia.org/wiki/Navro%CA%BBz#cite_note-1), par. 4.

15 Nevruz, a.g.e., par. 4.

16 Nevruz, a.g.e., par. 4.

17 Nevruz, a.g.e., par. 4.

Hayitboy Abdullayev ayrıca şu bilgileri de ekler: "İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda Nevruz, 'Kazan Doldu' adıyla da anılırdı. Yerleşik Türk toplulukları bu bayramda yedi çeşit yemek hazırlar ve bugünü yeni yıl olarak karşılarlardı. Bu isim, 'gelecek yıla kadar kazanımız hep dolu kalsın' temennisini taşırdı. Bazı bölgelerde ise kutlamalar lale bayramı şeklinde icra edilirdi" [18].

Bağımsızlık Sonrası Nevruz

1991 yılından sonra Nevruz, Özbekistan'da umumhalk bayramı seviyesine yükseltilmiştir. Günümüzde bu bayram büyük hazırlıklarla karşılanmakta ve Özbekistan Cumhurbaşkanı her yıl halkın Nevruz bayramını resmen tebrik etmektedir.

Edebiyat tarihçisi Naim Karimov'a göre, tarihin zorlu süzgeçlerinden geçmesine rağmen Nevruz ruhu halkı hiçbir zaman terk etmemiştir. Karimov, "Nevruz bayramı aslına rücu edince, onunla bağlantılı ne kadar çok geleneğimizin olduğunu anladık. Ne kadar çok şarkımız, yemeğimiz varmış. Hatta hep bir ağızdan söylenen ortak ezgilerimiz, kabristan ziyaretleri ve ecdadı yad etme gibi köklü adetlerimiz mevcutmuş" diyerek bu uyanışı vurgular[19].

Nevruz, bazı dindar çevreler tarafından İslam'a özgü bir bayram olmadığı gerekçesiyle şeriata aykırı görülse de, toplumsal tarih bilincine sahip kişiler bu yorumu tamamen reddetmektedir. Konuyla ilgili bir ilahiyatçı şunları kaydeder: "Kadim zamanlarda Nevruz belki farklı bir dinî kökene sahip olmuş olabilir; ancak zamanla millî bir geleneğe dönüşmüştür. Nevruz günü güneş bir burçtan diğerine geçer; bu astronomik bir gerçektir ve İslam dünyası bu hakikati tanır. Şeriatta buna bir engel yoktur; aksine bugüne her zaman hürmet edilmiştir. Maalesef dar görüşlü ve mutaassıp akımlar, sadece Nevruz'u değil, pek çok kadim geleneği inkâr edebilmektedir"[20]. Naim Karimov'a göre Nevruz, Özbek kültürü ve edebiyatında yenilenmenin sarsılmaz timsali haline gelmiştir[21].

Nevruz; kadim geçmişi, geniş coğrafi yayılımı ve kutlama zamanlarındaki çeşitliliği sebebiyle somut olmayan kültürel mirasın pek çok farklı hususiyetini bünyesinde barındırır. İran'ın efsanevi şahı Cemşid'e atfedilen "Nevruz-ı Cemşidî" gibi pek çok mitolojik katmandan oluşur. Benzer efsanelere Hint mitolojisinde de rastlanır. Ayrıca Türklerin "Bozkurt" destanında, İran, Afganistan ve Orta Asya efsanelerinde "Ammu Nevruz" (Nevruz Amca) ve "Nane Nevruz" (Nevruz Ana) figürleri dikkat çeker. Efsaneye göre Nane Nevruz, Ammu Nevruz'u beklerken yeni yılın girdiği an uyuyakalır ve Ammu Nevruz o uyurken gelip geçer; bu hadise her yıl tekerrür eder. Bu anlatılar bugün hala masallarda ve "Nevruznameler" denilen klasik şiirlerde varlığını sürdürür. Klasik İran musikisinde "Naz-ı Nevruz", "Yad-ı Nevruz" gibi özel makam ve besteler mevcuttur.

18 Nevruz, a.g.e., par. 4.
19 Nevruz, a.g.e., par. 5.
20 Nevruz, a.g.e., par. 5.
21 Nevruz, a.g.e., par. 5.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer musiki eserleri icra edilmiştir. Özbekistan'da "Mübarekbad", "Şahmaylar", "Sumalak", "Boyçiçek" ve "Menekşe" gibi folklorik ezgiler günümüzde de popülaritesini korumaktadır. Ayrıca Afganistan menşeli "Molla Memecan" şarkısı; Mezar-ı Şerif, İran ve Tacikistan'da da yaygın olarak söylenir.

Nevruz kutlamalarında her etnik grubun kendine has raksları mevcuttur. Azerbaycan ve Özbek dansları, folklorik gösterilerle harmanlanarak icra edilir. İran'da "Han Bazi", Azerbaycan ve Türkiye'de "Köse Gelin", Özbekistan'da "Bahar Hanım", "Nevruz Baba", "Dehkan Baba" ve "Nasreddin" gibi tiplemeler törenlerin parçasıdır. Kırgızistan'da "Aspak Bazi" (maskara) ve "Laklak Bazi" gösterilerinin yanı sıra; binicilik, kökbörü (oğlak kapmaca), güreş, koç ve horoz dövüşleri düzenlenir. Ayrıca bayram vesilesiyle ev eşyaları yenilenir, çocuklar için oyuncaklar yapılır ve özellikle yeni gelinler için değerli taş ve metallerden ziynet eşyaları hazırlanır.

Tarihlerin belirlenmesi kadim astronomi ilmine dayanır. Orta Çağ'da bu takvimler Ebu Reyhan Biruni, Kaşgarlı Mahmud ve Ömer Hayyam gibi büyük âlimler tarafından tashiye edilmiştir. Bayramın en önemli işlevlerinden biri, kültürel etkileşimin sağlandığı toplu buluşmalardır. Su ve ateşle ilgili ritüeller buna örnektir. İran'da yılın son çarşambasında *"Çarşamba Suri"* (Ateş Çarşambası) kutlanarak ateş üzerinden atlanır. Azerbaycan'da ise son dört çarşamba; Su, Hava, Toprak ve Ateş Çarşambası olarak adlandırılır. Kürtler, Zerdüştler, Türkiye ve Orta Asya halkları arasında ateşle ilgili kadim gelenekler mevcuttur. Örneğin Kırgızistan'da Nevruz öncesi borçlar ödenir, evler temizlenir ve küsler barıştırılır. Bolluk ve bereket simgesi olarak kaplar süt, yoğurt ve buğdayla doldurulur. Nevruz sabahı aileler büyükleri, komşuları ve ihtiyaç sahiplerini ziyaret ederek birbirlerine hediyeler sunarlar. Şenlikler; İran'da "Bandbazi" (ip cambazlığı), Afganistan ve Orta Asya'da ise "Buzkaşi" (kökbörü) oyunlarıyla günlerce devam eder.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde düzenlenen geleneksel oyunlara ayrıca değinmek gerekir: At Çabış (at yarışı), Kız Kuumay (at üzerinde kız kovalama), Kök Börü veya Ulak Tartış (oğlak kapmaca), Oodaryş (at üstünde güreş), Küreş (geleneksel yer güreşi), Cambı Atuu (at üzerinde gümüş hedefe ok atma) ve gençler ile çocuklar için düzenlenen özel "Ak Çolmok" oyunu bunlar arasındadır. Vefat edenlerin ruhu için yiyecekler hazırlanır ve kabirlerinde mum yakılır. Azerbaycan'da Nevruz kutlamalarının ikinci gününde erkekler geçmişlerinin ruhuna dualar okurlar; bugüne *Atalar Günü* adı verilir. Kazakistan'da ise bayram arifesinde insanlar kapı eşiğine yakılmış iki adet mum koyarlar.

Nevruz'un iki temel ve kutsal öğünü mevcuttur: Birincisi Nevruz günü veya arifesinde yenen öğle yemeği, ikincisi ise Nevruz vaktindeki ikindi/akşam yemeğidir. Bu menüler; haşlanmış pirinç, sebzeler, tavuk eti, buğday eriştesi ve balık gibi malzemelerden oluşur ve bu içerikler bölgeye göre çeşitlilik gösterir.

Kırgızistan'da bayram yemeğinin ardından halk şenliklere katılmak üzere meydanlara çıkar. Küçük şehir ve köylerde, kurban edilen boğadan *"Nooruz Kedji"* veya *"Çon Kedji"* (büyük çorba) hazırlamak için özel alanlar seçilir. Bu kadim yemek; et, yağ, pirinç, nohut, arpa, buğday, mısır, yulaf unu, darı, patates ve çeşitli baharatlardan hazırlanır. Şunu da belirtmek gerekir ki; Kırgızistan'da bazı yarı-kutsal yemekler sadece aile içi bayram sofralarında sunulur, toplu merasimlerde ikram edilmez.

Bayramın en mühim nişanelerinden biri, üzerine sembolik anlamlar taşıyan nesnelerin ve yiyeceklerin dizildiği sofradır. Bu nesneler temizliği, nuru, barışı ve zenginliği temsil eder. İran'da *"Sofre-ye Heft Sin"* olarak adlandırılan bu sofrada; saflığın simgesi olarak su, aydınlığın simgesi olarak mum veya fener, bitkilerin simgesi olarak *"Sabzeh"* veya yeşilliklerden hazırlanan yemekler bulunur. Ayrıca İran'da *"Samanu"*, Kırgızistan ve Özbekistan'da *"Sumalak"*, Türkmenistan'da *"Semeni"*, Tacikistan'da ise *"Somoluk"* bu sofranın vazgeçilmezidir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Nevruz kutlamalarının en köklü geleneklerinden biri de evleri, insanları ve mal-mülkü arındırmak amacıyla hanelerde ardıç ağacı tütsüsü yakılmasıdır (Alastau). Bu işlem için genellikle *"Adıraşman"* (üzerlik veya iğne yapraklı bitkiler) kullanılırken; İran'da yabani sedef otu ile tütsüleme yapılması adettir.

Bayramın temel unsurları; musiki, raks, sözlü anlatı ve edebiyat ile zanaatkârlık ve resim (bilhassa minyatür sanatı) gibi sahalardan teşekkül eder. Çeşitli zanaatkârlar kendi elleriyle süslemeler ve çocuklar için oyuncaklar yaparlar. Bu oyuncaklardaki motifler, şiirlerdeki ana tema, musiki ve rakslardaki bedii mana ile resimlerdeki muhteva; Nevruz bayramında baharın gelişini ve tabiatın yenilenmesini aksettirir. Misal olarak, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde *"Akın"* denilen sokak sanatçılarının gösterilerinde yeni yılı selamlama teması işlenir. Ayrıca akınlar, efsanevi hadiseleri canlandıran gösteriler sunarlar.

Aynı şekilde Özbekistan'da da Nevruz'u yücelten şarkılar; bahşı, şair ve destancı gibi folklor sanatçılarının repertuarlarında geniş yer tutar. Nevruz'a ithaf edilen bazı epik efsaneler (Harezm, Surhanderya, Kaşkaderya ve Semerkant gibi bölgelerde) günümüze dek muhafaza edilmiştir. Geleneksel musikinin tekâmülünde merasim ezgileri kendine has bir katkı sunmuştur. Bunlar; Buhara'nın *"Şaşmakam"*, *"Harezm Makamları"* ve *"Fergana-Taşkent Makamları"* gibi enstrümantal ve vokal makam serilerinin yaratılmasına temel teşkil etmiştir[22].

Nevruz'da barış, birlik, uyum ve komşuluk gibi ulvi değerler ön plana çıkarılır. Örneğin, aksakallar dargın aileleri barıştırarak yuvaların dağılmasını önlerler. Tacikistan'da münasebetleri bozulan kişiler, bazen aksakalların nasihatine dahi

22 Nevruz, a.g.e., par. 2.

gerek duymadan kendiliklerinden barışırlar. Bu kültürel merasimlerde; kültürel çeşitlilik, insancıllık, sağlıklı yaşam tarzı ve hayat şartlarının yenilenmesi gibi adetler nesilden nesle aktarılmaktadır. Çocuklar da "sofra" geleneğinde, yumurta boyama ve süsleme gibi adetlere aktif olarak katılırlar. Bu yumurtalar hediye olarak çocuklara dağıtılır. Nevruz'un en zarif geleneklerinden biri olan yumurta boyama, esasen çocuklar tarafından icra edilen bir ritüeldir. Hediyeler (çoğunlukla yeni kıyafetler) esasen çocuklara verilir; bu şenlikler çocukların hafızasında iz bırakır ve onlar da ileride bu gelenekleri devam ettirerek kendilerinden sonraki genç kuşağa aktarırlar.

Nevruz bayramında tebrik kartları göndermek de dostlukları pekiştirir. Birbirinden uzak diyarlarda yaşayan insanlar tebrik mektupları göndererek bağlarını güçlendirir ve bu durum birbirine misafirliğe gitme veya seyahat etme isteği uyandırır. Nevruz dönemlerinde posta idarelerindeki mesai diğer günlere nispeten çok daha yoğunlaşır[23].

Nevruz, 21 Mart günü kutlanır ve resmî tatil kabul edilir. Nevruz; yeşerme ve gençleşme bayramı, tabiatın uyanışıyla bağlantılı "yeni gün"ün başlangıcıdır. Gece ve gündüzün eşitlendiği 21 Mart, Şark halkları tarafından Yeni Yıl/Nevruz bayramı olarak geniş çapta kutlanır. Bu tarih çiftçi için ekim-dikim işlerinin başlangıç evresidir.

Atalarımız ve büyüklerimiz bu bayramı kutlayarak birbirinden renkli pek çok gelenek ve merasim icra etmişlerdir. Kadim devirlerde ecdadımız, Nevruz günlerinde kışlaklarından yazlıklarına göç ederlerdi. Tarlalarda bahar mesaisi başlar, çiftçiler toprağa saban vururdu. İmece (haşar) usulüyle toplu çalışmalar düzenlenir, geçmişlerin ruhu yad edilirdi. Toplu halde meyveli ve süs ağaçları dikilirdi. Atalarımız Nevruz için özel kıyafetler diktirir ve bunları giyerek bayram yaparlardı. Nevruz yemekleri de kendine hastır; bunlar arasında bilhassa sumalak ve halim hazırlamak geleneksel bir hal almıştır. Bayramda çocukların iştiraki çok mühimdir; *"at-oyun", "çillak", "kukla", "taş-oyun"* ve *"lapar"* söyleme gibi oyunlarla şenliklere renk katarlar. Gençler, sumalak pişirme merasimine katılmak için çok önceden hazırlıklara başlarlar.

Bu süreçlerde halk oyunları ve bahar şarkıları icra edilir; kitap okuma etkinlikleri ve çeşitli fiziksel yarışmalar düzenlenir. Kökbörü (ulak), güreş, hayvan dövüştürme (horoz, köpek, koç), maskaralık, askiyabozluk, ip cambazlığı ve çeşitli halk gösterileri gerçekleştirilir.

Nevruz; emeğin, sevginin, sadakatin ve insancıllığın bayramıdır. Bugünlerde kabirler ziyaret edilir; yaşlılar, engelliler ve kimsesizler yoklanır. İnsanlar birbirine hediyeler ve tatlılar sunar. Nevruz aynı zamanda bir sevda bayramıdır; bu vesileyle

23 Nevruz, a.g.e., par. 4.

düğünler yapılır, gençler birbirine söz verirler. Yeni gelinlerin elinden çay içmek maksadıyla *"gelin gördü"* ziyaretlerine gidilir. Nevruz; dostluk ve kardeşlik bayramıdır. Bugünü sadece Şark halkları değil; milleti, dini ve inancı ne olursa olsun herkes kutlar. Özbekistan'da resmî bayram ve tatil günü olarak kabul edilen Nevruz, günümüzde de yediden yetmişe herkes tarafından büyük bir tantana ile karşılanmaktadır.

Kaynakça

- Beruniy, Abu Rayhon. *Tanlangan asarlar (1-tom)*, Fan, Toshkent 1968.
- Bo'riyev, Omonulla. *Navro'z tarixidan*, O'zbekiston, Toshkent 1990.
- Jo'rayev, Mamatqul ve O'rayeva, Darmonoy, *O'zbek mifologiyasi,* O'qituvchi, Toshkent 2019.
- Jo'rayev, Mamatqul, *Folklorshunoslik asoslari*, Fan, Toshkent 2008.
- Jo'rayev, Mamatqul, *Navro'z bayrami*, Fan, Toshkent 2009.
- Kaşgarlı, Mahmud. *Devonu lug'otit turk (3-tom)*, Fan, Toshkent 1963.
- Musaqulov, Asqar, *O'zbek xalq lirikasi*, Fan, Toshkent 2010.
- Navoiy, Alisher. *Mukammal asarlar to'plami (16-tom)*, Fan, Toshkent 2000.
- Nevruz, Vikipedi, E.T. 2 Mart 2026, (https://uz.wikipedia.org/wiki/Navro%CA%BBz#cite_note-1).
- Peshchereva, Yelena, Mihaylovna, *Goncharnoye proizvodstvo Sredney Azii*, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1959.

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA NEVRUZ VE SEVGİLİ

Hilal YİĞİT*

Câna cân katmak dilersen bâğa var Nefî hemen
Köhne mey nûş eyle bir dil-dâr ile nevrûzda
Nef'î

Giriş

Farsça "yeni gün" manasına gelen nevruz, güneşin hamel (koç) burcuna girdiği 21 Mart olarak bilinir.[1] Türk tarihinde nevruz, baharın başlangıcı ve kurtuluş günüdür. Bu nedenle Ergenekon veya Bozkurt Bayramı olarak da kabul edilmektedir.[2] Selçuklular'da resmi bayram ilan edilen nevruz, Osmanlılar'da padişahla birlikte devlet erkânının da katıldığı törenlerde çeşitli gelenek ve uygulamalarla birlikte yaygın olarak kutlanmıştır.[3]

Nevruzda yaygın olan geleneklerin başında kırlara çıkılıp eğlence ve şenliklerin düzenlenmesi gelmektedir. Osmanlılarda "nevruziye" veya "nevruziye şekeri" denilen macunlar padişah ve devlet erkânına ikram edilirdi. Türk toplumunda akraba ziyaretleri, ateş yakarak üzerinden atlama, kabir ziyareti ve kurban, iyilikte bulunup baht açıklığı ve sağlık mutluluk için dilekte bulunma, sosyal yardımlaşma, Hızır Baba inancıyla birlikte bolluk bereket için yapılan çeşitli uygulamalar dâhilinde nevruz, coşkuyla kutlanmıştır.[4] Nevruzda hediyeleşmenin de önemli

* Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi.

1 Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009, s. 558.

2 M. Abdülhalûk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1985, s. 7.

3 Şinasi Gündüz, "Nevrûz", C. 33, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, s. 60-61.

4 Türklerde Nevrûz bayramında yapılan uygulama ve inanışlar hakkında bkz. Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevrûz I", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 32, Erzurum 2007; Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevrûz II", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 33, Erzurum 2007;

bir yeri vardır. Osmanlı Sarayında padişah ve devlet erkânı arasında görülen hediyeleşme yaygın bir uygulamadır ve nevruzda verilen hediyeler "nevruziye" olarak adlandırılır.[5]

Klasik Türk şiirinde padişaha ve diğer devlet erkânına sunulmak üzere "nevruziye" kasideleri ve nevruz motifli şiirlerin kaleme alınması bir gelenek hâline gelmiştir.[6] Klasik şiirde "ıyd-ı nevruz" tabiriyle nevruz, bayram olarak telakki edilir. Baharla birlikte tabiatın canlanması, sosyal hayat, zevk ve eğlence, gece gündüz eşitliği, talih ve baht açıklığı, dini bayramlar ve kutsal geceler, saltanata ve devlet yönetime ilişkin unsurlar, adaletin gerçekleştirilip iyilik yapılması nevruz motifli şiirlerde temas edilen genel konulardır. Nevruz, şiirlerde ayrıca musiki terimi olarak da kullanılmıştır. [7] Klasik Türk şiirinde nevruz, aşk konulu şiirlerde sevgiliye dair unsurlarla birlikte zikredilmiştir. Bu çalışmada sevgiliye dair unsurların nevruza teşbih edilmesi, vuslat ve ayrılık zamanlarında âşıkların nevruza bakış açıları ve musiki makamı olarak nevruzun sevgiliyle birlikte işlenişi ele alınmıştır.

Sevgilinin Güzelliği ve Nevruz

Klasik Türk edebiyatı şairleri için nevruz, sevgiliyi görmek için önemli bir fırsattır. Sevgili nevruzda gezintiye çıkar ve âşıklarının kendisini görmesine izin verir. Sevgilinin görülmesi nevruz günü mümkün olduğu için sevgiliye dair unsurlar da nevruzla ilgili benzetmelere konu olur. Sevgilinin vasıflarıyla nevruz arasında ilişki kuran şairlerin başında Ahmedî gelmektedir. Şair *yanağun nevruz, nevruz yüzlü, yüzi nevruz* gibi tabirlerle sevgilinin yüzünü nevruza benzetir. Ahmedî, aşağıdaki beyitte "*Ey servi boylu nigâr! Sonbahar faslı erişti gel, senin nevruz ve ilkbahar (gibi olan) yüzün bize yeter.*" diyerek sonbahar mevsiminin geldiğini haber verir. Nevruz ve taze bahar olarak sevgilinin yüzünün âşıklar için kâfî olduğunu belirterek sevgilinin gelmesini arzu eder:

Fasl-ı hazân irişdi gel iy serv-kad nigâr
Sinüñ yüzüñ yiter bize nev-rûz u nev-bahâr[8] (223/1)

5 Emine Dingeç, Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme, *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 4, S. 8, Yıl 2009, s. 1061.

6 Fatih Köse, "Osmanlılarda Nevrûziyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 51, Yıl 2012, s. 99.

7 Nevrûzun klasik Türk şiirinde genel işlenişi hakkında bkz. İrfan Apay, "Klasik Türk Şiirinde Nevrûzun İşlenişi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Yıl 2008, s. 1-12.; Saadet Karaköse, "Eski Türk Edebiyatında Nevrûz ve Nevrûzla İlgili Unsurlara Genel Bir Bakış", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Yıl 2008, s. 171-187.

8 Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, s. 360. Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html

Nevruzla ilgili benzetmelerde sevgiliye ait en sık kullanılan unsur sevgilinin dudağı, yanağı ve yüzüdür. Ahmed Yârî, nevruzda nar yemenin eski bir adet olduğunu ve bu nedenle sevgiliye seslenerek ondan yanağını ve dudaklarını sunmasını ister. *"Yanağınla dudaklarını sun, nevruz zevki edelim. Ey şah! nevruzda nar yemek eski bir âdettir."* diyen şaire göre sevgiliyi seyretmek nevruzun başlıca zevkidir. Diğer beyitte şair Âsaf, "nevruz" ve "İsa-nefes sevgili" arasında güzel bir bağlantı kurarak nevruzda şifa ilacı içmenin bir gelenek olduğunu bu nedenle sevgilinin kendisiyle konuşmasını arzu eder. Hz. İsa; Cebrail (a.s)'ın nefhi ve diriltme mucizesi ile doğu edebiyatının en sık kullanılan mazmun konularındandır.[9] *"Ey İsa nefesli! Yanağını arz et, dudağını kıpırdat. Zira nevruz'da şifa ilacı içilir."* diyen şair, sevgiliyi âşıklara can veren İsa-nefes olarak telakki eder. Sevgilinin nefesini de şifa ilacına benzetir. Nevruz vakti tabiatın canlanıp ruh bulması gibi âşıklar da sevgilinin güzelliği ile canlanıp şifa bulmaktadır. Sevgilinin dudağı, konuşması, nefesi âşıklara can bahşeder:

Ârızuñla leblerüñ sun zevk-ı nev-rûz idelüm
Resm-i dîrîndür yemek nârı şehâ nev-rûzda[10] (G. 608/ 4)

Ârızuñ 'arz it dudağuñ depret ey 'Îsî-i dem
İçilür zîrâ ki dârû-yı sifâ nev-rûzda[11] (G. 962/3)

Sevgilinin saçları, siyah olmasından dolayı geceyle özdeşleştirilmiştir. Klasik şiirde en uzun gece anlamındaki şeb-i yeldâ, sevgilinin saçlarıyla sıklıkla ilişkilendirilir.[12] Aşağıdaki beyitte de Ahmedî, sevgilinin saçlarını şeb-i yeldâya, yanağını nevruza benzetir. Sevgilinin hilal gibi kaşlarının kıvrımı anber kokulu, teni ise ay gibi aydınlıktır. Diğer beyitte şair "*Yanağın nevruz günü ve saçın en uzun gece gibidir. Buna küfürdür dersem ona iman yaraşmaz mı?"* diyerek sevgilinin saçlarını yine şeb-i yeldâya, yanağını ise nevruza benzetir. Beyitte tezat ve leff ü neşr sanatları görülmektedir. Sevgilinin gece gibi siyah saçları karanlık anlamına gelen küfre, nevruz günü gibi aydınlık yüzü de imana karşılık gelmektedir. Şaire göre sevgilinin saçları küfürle nitelendiğinde yanağının da imanla nitelenmesi gerekir. Burada sevgilinin teni ve saçları arasındaki fark birinci dizede şeb-i yeldâ ve nevruz, ikinci dizede ise küfür ve iman zıtlıkları üzerinden anlatılmak istenir. Sevgilinin saçları gece gibi ve küfür kadar siyah yüzü ise nevruz gibi ve iman kadar aydınlıktır:

9 Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Kurnaz Cemal, Birleşik Yayınları, Ankara 2007, s. 206.

10 Nurgül Karayazı, *Yârî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 823.

11 Hasan Kaya, *18. Yy. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizi*n), C. 1. Marmara Üniversitesi Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 842.

12 Şerife Uzun, "Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ", *Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters* S. 34, Yıl 2015, s. 366.

Saçun-durur şeb-i yeldâ vü yañaguñ nev-rûz

Kaşuñ hilâli mu'anber tenüñ-durur meh-tâb[13] (61/6)

Yañaguñ rûz-ı nev-rûz u saçuñ-durur şeb-i yeldâ

Buña ger küfr dir-isem aña îmân yaraşmaz mı[14] (622/2)

Aşağıdaki beyitlerde benzer şekilde sevgilinin saçları ve yüzü arasındaki zıtlık gece ve gündüz arasındaki zıtlıkla açıklanır. Sevgilinin aydınlık yüzü nevruz ve bayram gibi siyah saçları ise gece gibidir. Sevgilinin gece gibi siyah saçları yüzüyle beraber olduğunda âşıklar da gece ve gündüzü birlikte yaşarlar. *"(Sevgilinin) Saçları yüzüne düştüğünde sanki nevruz vakti erişti. Güya gecemiz ve gündüzümüz beraber oldu."* diyen Azmizâde Haletî'ye göre sevgilinin yüzünde saçları görüldüğünde sanki nevruz vakti erişmiş, âşıkların gece ve gündüzü beraber olmuştur. Hayalî ise "*Ey perî (kadar güzel sevgili), misk kokulu ayva tüyleri güzelliğinin nevruzuna erişeli geceyle gündüzüm beraber oldu."* diyerek sevgilinin misk kokulu ayva tüylerini barındıran nevruz gibi yüzünü gördüğünde şairin gece ve gündüzü bir olur. Şairler sevgilinin saçları veya ayva tüyleri ile aydınlık yüzünü birlikte görmekle hem kutlu bir güne hem de kutlu bir geceye eriştiklerini belirterek sevgiliye eriştikleri günün gecesini de nevruz günü gibi değerli, aydınlık ve sevinçli olarak telakki ederler:

Düşdi zülfi yüzine san dem-i nev-rûz irdi

Oldı gûyâ ki ber-â-ber gicemüz gündüzümüz[15] (G. 331/3)

Nev-rûz-ı hüsnüne ereli hatt-ı müşg-bar

Oldu berâber ey perî geceyle gündüzüm[16] (G. 19/4)

Sevgilinin saçlarının geceye, yüzünün de nevruza benzetilmesiyle gece ve gündüzün beraber olması nevruzla ilgili beyitlerde sıklıkla işlenir. Beyânî'nin aşağıdaki beytinde *"Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde gül ve sünbül filizlenmiş, nevruzun gece ve gündüzünün beraber olması şaşılacak bir iş değildir."* Burada gül, sevgilinin yanağını temsil ederken sünbül de saçlarının benzetilenidir. Nevruzda gece ve gündüzün beraber olması şaşılacak bir şey olmadığı gibi sevgilinin gece gibi saçlarında sünbülün, gün gibi aydınlık ve ferahlık veren yüzünde güllerin açması da garip değildir. İkinci beyitte Muhibbî, sevgilinin yanakları üzerine saçlarını gördüğünde demiştir ki: *"Ey sevgili! Yanaklarının üzerinde saçlarını görüp dedim ki nevruz günü olsa şüphesiz gece ve gündüz bir olur."* Şair burada yine sevgilinin saçlarını geceye ve yüzünü de nevruz gününe benzetir. Beyitlerde yer alan gece ve gündüz beraberliği nevruzda yaşanan gece ve gündüz eşitliğine atfen sevgilinin aslında gizlenmiş olan saçlarının, yüzünün yarısını kaplayacak kadar âşıklar tarafından görülebildiğini ifade etmektedir:

13 Akdoğan, s. 248.

14 Akdoğan, s. 563.

15 Bayram Ali Kaya, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 359.

16 Ali Nihat Tarlan, *Hayalî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1945, s. 279.

Gül ü sünbül gülistân-ı cemâl-i yâra fer vermiş
'Aceb olmaz ber-â-ber olsa nev-rûzuñ şeb u rûzı[17] (G. 789/5)

Ruḫlaruñ üzre nigârâ zülfüñi görüp didüm
Rûz-ı nev-rûz olsa lâ-büd bir olur leyl ü nehâr[18] (G. 723/2)

Muhibbî, sevgilinin yüzünü apaçık görmek ister. Güneşli bir günde bulutların olmamasını sebep gösten şair, istifham sanatıyla sevgilinin nevruz gibi aydınlık yüzünde misk kokulu saçlarının niçin gezindiğini sorar. Benzer bir anlayışla Bahtî, sevgilinin yüzünü aydınlık nevruz gününe saçlarını ise buluta benzetir. Sevgilinin saçlarını görmek isteyen şairlerin aksine Bahtî, sevgilinin, yüzünden saçlarını kaldırmasını ister. Zira nevruz günüdür. Nevruzda hava bulutsuz, güneşli ve aydınlıktır. Tabiat tüm taze ve canlılığı ile görülmektedir. Böyle bir günde şair, sevgilinin yüzünün de saçlarıyla gizlenmesini istemez:

Seḥâb olmaz güneş yüzinde nev-rûz olıcaḳ çün kim
'İẕâruñda n'ider iy ġonca-fem ol zülf-i müşgīn bû[19] (G. 4050/3)

Meded ref' eyle gitsün gün yüzüñden ey perî zülfüñ
Ki ebr olmaz hevâ yüzinde olsa bî-gümân nev-rûz[20] (G. 8/4)

Nevruz, Kadr ü Berat ve Mukaddes Sevgili

Nevruzla ilgili beyitlerde sevgilinin yüzü nevruz ve bayrama benzetirilirken saçları da Kadir ve Berat geceleri gibi hayırlı gecelere benzetilmiştir. Kadir suresinde[21] Kur'an-ı Kerîm'in kadir gecesinde indirildiği ve bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.[22] Duhân suresinde "mübarek bir gecede"[23] denilerek Kur'an-ı Kerîm'in nazil olduğu geceye işâret edilmiştir. Bazı müfesssirlere göre rahmet ve bağışlanma gecesi olarak kabul edilen Berat gecesinde Kur'an-ı Kerîm'in tamamı levh-i mahfuzdan dünya semasına indirilmiştir. Kadir gecesinde ise Kur'ân-ı Kerîm peyderpey nâzil olmuştur.[24] Kuran-ı Kerîm'in indirilmeye başlandığı günün nevruz gününe tekâbül ettiği şeklinde bir inanış da vardır.[25] Aşağıda yer alan ilk beyitte Hecrî "*Ey cihanın mâhı! Saçlarınla yanağının devrinde günümüz nevruz ve bayram,*

17 Fatih Başpınar, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı İnceleme-Tenkitli Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 623.

18 Kemal Yavuz, *Muhibbî Dîvânı- Bütün Şiirleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016, s. 457.

19 Yavuz, s. 1875.

20 İsa Kayaalp, *Bahtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, 53.

21 97/1,3.

22 M. Sait Özervarlı, "Kadir Gecesi", C. 24, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, s. 124.

23 44/3.

24 Halit Ünal, "Berat Gecesi", C. 5, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, s. 475.

25 Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevrûz - Mete Han'dan Atatürk'e-", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S.3, Yıl 2006, s. 166.

gecemiz Kadir ve Berat gecesidir." diyerek sevgiliye seslenir. Şair, sevgilinin saçları yanağında gezindiğinde âşıkların günlerini nevruz ve bayram günlerine, gecelerini ise Kadir ve Berat gecelerine benzetir:

Zülfüñ-ile ʻârızuñ devrinde ey mâh-ı cihân

Rûzumuz nev-rûz u ʻîd ü gecemüz kadr ü berât[26] (G. 7/2)

Sultan şairler Muhibbî ve Bahtî (I. Ahmet), sevgilinin yüzünü nevruz gününe, saçlarını ise Kadir gecesine benzetirler. Vuslat bayramını yaşayan Bahtî'nin beytinde, *"Ey ay yüzlü! Saçların Kadir gecesi, vuslatın bayram günü oldu. Kaşların yeniay ve yanağın ise nevruzdur."* denilmektedir. Muhibbî ve Bahtî için âlemi aydınlatan sevgili, yüzünün güzelliği ile nevruz gibi ve siyah saçları da Kadir gecesi gibidir. İlgili beyitlerde nevruzun Kadir ve Berat geceleri gibi kutlu ve hayırlı telakki edildiği görülmektedir. Sevgiliye dair unsurlar Kadir ve Berat geceleri gibi kutlu ve mübarek kabul edilirken nevruz da Kadir ve Berat gecelerine eş değerde kabul edilmektedir:

Saçuñla ʻârızuñ iy ʻâlem-efrûz

Birisi Ḳadrdür birisi nev-rûz[27] (G. 1270/1)

Leyle-i Kadr oldı zülfüñ vuslatuñ eyyâm-ı ʻîd

Mâh-ı nev kâşuñ ruhuñ ey mehlikâ nev-rûzdur[28] (G. 5/2)

Klasik Türk edebiyatında nevruz, Kadir ve Berat gecesiyle birlikte benzer anlayışlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Beyitlerde nevruz günü de Kadir ve Berat gecesi gibi kutsanmış, sevgilinin vasıfları nevruza ve mübarek gecelere benzetilerek yüceltilmiştir. Ahmedî, *"Gün, yanağının neşesiyle nevruz ve bayram olur, gece ise saçının arzusuyla Kadir ve Berat (geceleri gibi) olur."* şeklinde anlamlandırabileceğimiz ilk beytinde sevgilinin yüzünü görenin hayran kalıp neşeli olacağını dile getirir. Sevgilinin saçlarının Kadir ve Berat gecesine benzetilmesi yalnızca rengiyle ilgili değil âşıklar için son derece değerli ve ulaşılamaz olmasıyla da ilgilidir.[29] Sevgilinin saçları Kadir gecesi gibi nurlu, Rabb'in insana esenlik ve sevinç veren ihsanıdır. "*Yüzüne hayran kalanın gündüzü nevruz ve bayramdır. Saçına hayret edenin gecesi Kadir ve Berat gecesidir."* diyen şair için sevgilinin âşığı hayrete sevk eden saçları Kadir ve Berat geceleri gibi kutlu ve hayırlıdır:

26 Ömer Zülfe, *Hecrî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 59.

27 Yavuz, s. 711.

28 Kayaalp, s. 50.

29 Bahanur Özkan Bahar, "Divan Şiirinde Kadir Gecesi Tezahürleri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 28, Yıl 2022, s. 126.

Gün yañaguñ safâsı-la nev-rûz olur u îd

Gice saçuñ hevâsı-la Kadr ü Berât olur[30] (152/2)

Yüzüñe hayrân kalanuñ gündüzi nev-rûz u îd

Saçuña vâlih olanuñ gicesi Kadr ü Berât[31] (89/3)

Muhibbî gece ve gündüz sevgilinin yüzünü ve saçlarını seyr eder. Sevgilinin cemâliyle şairin gündüzü nevruz ve gecesi Kadir gibidir. Şair, sevgilinin âlemi aydınlatan yüzü görüldüğünde âşıkların günlerini nevruz, gecelerini ise Kadir gecesi olarak tahayyül etmenin şaşılacak veya kınanacak bir durum olmadığını söyler. Diğer beyitte "*Ey Muhibbî, gece ve gündüz (sevgilinin) saçlarını ve yüzünü seyr et! Kadir gecesini ve nevruzu beraber kılan Allah'ın kudretini görün.*" diyerek sevgilinin saçlarının yüzünde gezinmesinin Allah'ın, Kadir gecesini ve nevruzu beraber kılan kudreti olarak görür. Bu kudret karşısında şair, "*Bu (âşığın) Muhibbî, yüzünü saçlarınla gördüğünde dedi ki: "Şükürler olsun gecem Kadir gecesi, günüm nevruz günü imiş!"* diyerek Tanrı'ya şükürler eder:

Görüp cânâ yüzüñi ʿâlem-efrûz

Gicem Ḳadr olsa günüm tañ mı nev-rûz[32] (G. 1289/1)

İy Muḥibbī zülf ü ḫadden seyr kıl şâm u seḥer

Ḳadr ü nev-rûzı bir iden ḳudretu'llâhı görüñ[33] (G. 1747/5)

Bu Muḥibbī zülfini ḫaddi ile görüp didi

Ḥamdülillâh kim gicem Ḳadr ü günüm nev-rûz imiş[34] (G. 1462/5)

Sevgilinin nevruzla ilişkilendirildiği beyitlerde iktibas sanatına başvurularak sevgilinin güzelliği ayetlerle de desteklenip methedilmek istenmiştir. Aşağıdaki beyitde Muhibbî, *"(Sevgilinin) Yüzüne "veddua", saçlarına leylî (geceye mensup) derler. Neruzum (sevgilinin) saçları kadar (uzun) olsa şaşılır mı?"* diyerek sevgilinin yüzünü Duha suresinin ilk ayetine benzetir. Sevgilinin saçları geceye mensuptur. Kuşluk vakti anlamına gelen "vedduha" ise sevgilinin aydınlık ve nurlu yüzüne söylenir. Gazelde yer alan bir önceki beyitte şair sevgilinin yüzünden peçesini kaldırıp zulmet içindeki âlemi gün gibi aydınlığa sevk etmesini ister. Vedduha güneş ışığının bütünüyle yeryüzünü kaplaması demektir. Şair sevgilinin parlak ve nevruz gibi yüzünü seyr edip gününün ruşen yani aydınlık olmasını diler. Sevgili, gece gibi siyah saçları ve kuşluk vakti gibi aydınlık ve nurlu yüzüyle zıtlıkları barındırarak âşıkları hayrete sevk eder. Muhibbî, bu nedenle nevruzun gönül çelen sevgilinin saçları kadar uzun olmasını ister:

30 Akdoğan, s. 307.
31 Akdoğan, s. 262.
32 Yavuz, s. 2012.
33 Yavuz, s. 929.
34 Yavuz, s. 797.

Leylīdür çün zülfine dirler yüzine "ve'ḍ-ḍuḥâ"
Saçı ḳadar olsa ne tañ yüzde nev-rûzum benüm[35] (G. 2215/4)

Ahmedî sevgilinin yüzünü nevruza, saçlarını Kadir gecesine, kaşlarının mihrabını da Kadir suresinin son ayetine benzetir. *"Yüzün nevruz ve saçların Kadir gecesi, kaşının mihrabı "Hattâ matla'il fecr."* diyen Ahmedî için sevgilinin kaşlarının kıvrımı "Hatta matla'il fecr." ayeti gibidir. Ayetin tam hali "Selâmün hiye hatta matla'il fecr."[36] şeklindedir ve "O gece esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar."[37] anlamına gelmektedir. Klasik Türk şiirinde "fitne dükkânı" olarak telakki edilen sevgilinin kaşları kıvrımlı olması dolayısıyla mihraba benzetilir ve imamın mihraba yöneldiği gibi âşık da sevgilinin cemâline ve ebru veya mihrab gibi kıvrımlı kaşlarına yönelir.[38] Ahmedî, mihraba benzettiği sevgilinin kaşlarını Kadir suresinin son ayeti ile nitelendirir. Sevgilinin kaşları dolayısıyla yüzü ta fecrin doğuşuna kadar esenliklerle doludur. Buradan anlaşıldığı üzere sevgilinin hilal-ebru kaşları mihrab gibi kıvrımlı (çatık) olsa da Ahmedî, sevgilinin kaşlarında öfke ya da sitem değil temkin, güven ve huzur bulmaktadır. Bu haliyle sevgilinin yüzü nevruz gibidir:

Yüzüñ nev-rûz u saçuñdur şeb-i Kadr
Kaşuñ mihrâbı "Hattâ matla'il-fecr"[39] (251/2)

Sevgiliyi göremeyip onun hayaliyle nevruzu ve Kadir gecesini yaşayan âşıklar da vardır. Sevgilinin hayali Nebzî'ye şöyle söyletir: *"Senin yüzünün ve saçlarının gece gündüz hayal ve düşüncesiyle gündüzüm nevruz ve bayram gibi gecem Kadir ve Berat gecesi gibidir."* Sevgiliyi görmekle değil onun hayal ve düşüncesiyle dahi âşığın gündüzü nevruz ve bayram gibi, gecesi ise Kadir ve Berat gecesi gibidir:

Rûz u şeb fikr ü ĥayâl-i zülf ü rûyuñla seniñ
Gündüzüm nev-rûz u îd oldı gecem Ḳadr ü Berât[40] (G. 134/3)

35 Yavuz, s. 1141.
36 el-Kadr 97/5
37 Ali Özek; Hayrettin Karaman; Ali Turgut; Mustafa Çağrıcı; İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş,
Kur'an-ı Kerîm ve Açızklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 598.
38 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s. 131.
39 Akdoğan, s. 380.
40 Sait Okumuş, *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s. 295.

Nevruz Nağmelerinde Sevgili

Nevruz zevk ve eğlence günüdür. Nevruzda kırlara çıkılır, şenlikler düzenlenir. Sâz ve musiki nevruzda kurulan meclislerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Şeyhi bir gazelinde nevruz, eğlence meclisi, sâkî, gül (sevgili) ve bülbül (âşık), gül renkli şarap, sevinç ve ferahlık hissi ile musiki arasındaki bütünlüğe dikkat çeker. Şair ilgili gazelin aşağıdaki beytinde nevruzda sâzların çalınıp şarkılar söylenmesini ve ahenk tutularak eğlenilmesini dile getirir. *"Nevruzda mutrip saz çalarak söze başlasın, gûyende (söyleyici) şehnâz eylesin sen de ahengi zengûle tut."* diyen Şeyhî, Şehnâz ve Zengûle makamlarına temas eder. Şehnaz Muhayyer perdesinde terennüme başlayıp Dügâh perdesinde karar verir. Seyir ve çeşnide Nevâ perdesine kadar yükseldikten sonra Muhayyer, Şehnaz ve nevruz perdelerini kullanır. Dügâh perdesinde karar vermesine rağmen bazen Zengûle perdesi de karar esnasında kullanılır. Zengûle makamı ise Gerdâniye ve Muhayyer perdelerinde terennüme başlar ve tiz perdelerde seyreder.[41] Dolayısıyla mutrib ve guyende tiz seslerde gezinirken meclis sakini de neşe ve sevinç duygularıyla ahenk tutar:

Mutrib eger sâz eyleye nev-rûzda âğâz eyleye

Gûyende şeh-nâz eyleye zengûle tut âhengi sen[42] (G. 149/2)

Klasik Türk şiirinde âşıklar, sevgiliye renkli şarkılar söyleyen bülbüllerdir. Şair gül bahçesini şarkıların söylendiği bir aşk meclisi olarak tahayyül ettiğinde meclisin hanendesi de bülbül olur. Kimi beyitlerde bülbül nevruz makamında şarkılar söylerken tasavvur edilir. Sevgilinin vasıflarının güzelliği âşıklara perişan bülbül gibi şarkılar söyletir. nevruz vakti bütün âlem canlanıp neşe bulduğunda baharın habercisi güller açılır. Gül bahçesi ise aşık bülbülün nağmeleriyle ünlüdür. Klasik Türk edebiyatında bülbül ağlayıp inleyen ve daima sevgilinin güzelliklerini anlatarak sevgilisine aşk sözlerini nağmeleriyle arz eden âşığı temsil eder. Bülbül kimi zaman aşığın kendisi, canı ve kimi zaman da gönlüdür. Bülbül daima gülle birlikte tasavvur edilir.[43] Aşağıdaki beyitte *"Gönül nevruzda perişan bülbülün çığlığı gibi güzelliğinin vasıflarında başlangıç etti."* diyen Bâkî, gönlünü gül bahçesinin nevruz vakti nağmeler söyleyen perişan bülbülüne benzetir. Nevruz sevgiliyi görme vaktidir. Bülbüller gülün nağmeleriyle gül bahçesini şenlendirirken âşığın bülbül gibi perişan gönlü de sevgilinin güzelliğinin vasıflarıyla nağmelerine başlar:

Vasf-ı hüsninde ser-âgâz itdi dil nev-rûzda

Bülbül-i şûrîdenüñ itdükleri gulgul gibi[44] (G. 532/4)

---

41 M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikîsinin Nazariye ve Esasları*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2013, s. 106-107, 110.

42 Halit Biltekin, *Şeyhî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 166.

43 Pala, s. 77.

44 Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, s. 307. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html

Şeyhülislam Yahya ve ona nazire yazan Âsaf, sevgilinin âşıklardan ve nevruzdan habersiz oluşuna sitem ederler. Bülbülün nağmesiyle gonca gül açılmaz çünkü sevgili, âşıklardan ve nevruz vaktinin geldiğinden aynı zamanda uşşak ve nevruz makamlarından haberdar değildir. Nevruzda şarkılar nevruz makamında ve nevruz yüzlü sevgilinin vasıflarında söylenir. Nevruz aynı zamanda âşığın sevgiliye kavuşma günüdür. Fakat naz makamındaki gül yüzlü sevgili henüz açılmamıştır. Âşıklardan, baharın gelişinden ve vuslat gününden haberdar değildir. Bülbülün nağmeleri, sevgili uğrunda çektiği ıztırap ve ah u figanları sevgilinin cefadan vazgeçip yüzünü göstermesine yetmez:

Gonce tıflın açmadı Yahyâ hezârun nagmesi
Bî-haberdür dahı ol uşşâkdan nev-rûzdan[45] (G. 277/5)
Ġonça göñlüñ açmadı Âsaf hezâruñ naġmesi
Dahı ol âgeh degül uşşâḳdan nev-rûzdan[46] (G.772/5)

Sevgiliye dair unsurların nevruzla ilişkilendirildiği beyitlerde nevruzun musiki terimi olarak kullanımı ve diğer musiki makamlarıyla irtibatlandırılması da söz konusudur. nevruz, klasik Türk müziğinin günümüzde fazla kullanılmayan makamlarındandır. Safiyüddin Urmevî, nevruzu edvarı oluşturan 10 cinsten biri olarak zikreder ve nevruz cinsini uşşak dörtlüsü olarak isimlendirir.[47] nevruz başlangıçta avaze, şube ve terkip olarak isimlendirilmiş, 18. yüzyıldan itibaren de makam olarak tanımları yapılmıştır.[48] Acem ve Hüseynî makamlarının birleşmesinden meydana geldiği belirtilmiştir.[49] Bahtî'nin aşağıdaki beytinde bülbül, gülün vasfında yeni bir murabbayı nevruz makamında besteler. Sevgilinin güzelliği nevruza teşbih edildiğinden sevgilinin vasıflarının anlatıldığı şarkı da nevruz makamında bestelenir. Bülbül/Âşık sevgiliye murabbalar söylemekte ve bu murabbayı nevruz makamında besteleyip sevgilinin nevruza benzeyen vasıflarını anlatmakta mahirdir. Nevruz, sevgiliye bülbül gibi nağmeler söyleme vaktidir ki Bâkî'ye ait bir gazelde yer alan aşağıdaki beyitte bülbül bu nağmelere nevruz makamından başlar. "Nevruzdan" tabirinde ihamlı bir söyleyiş aramak mümkündür. Bülbül, gül bahçesinde nevruz vaktinin güzelliklerinden ve sevgilinin meclisinde taksim edilmesi bakımında nevruz yüzlü sevgilinin vasıflarından bahseder. Güzel şarkılar söyleyen bülbül, çiçeklerin şahı gülün meclisinde bu güzel gazeli, nevruz makamından taksim eder:

45 Hasan Kavruk, *Şeyhülislam Yahya Dîvânı*, s.302. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78405/seyhulislam-yahya-divani.html

46 Kaya, s. 747.

47 Mehmet Nuri Uygun, *Safiyuddin Abdulmu'min Urmevi ve "Kitabu'l-Edvâr"ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 158.

48 Nevrûz makamının tarihsel süreç içindeki seyri için bkz. Özlem Elitaş - Burak Kaynarca, "Tarihsel Süreç İçinde Nevrûz Makâmı", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 3, Yıl 2024, s. 1066-1083. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1196057

49 M. Ekrem Karadeniz, s. 136.

Gülüñ vasfında bir tâze murabba bağlamış bülbül
Makâmın kılmış üstâdâne ey gonca-dehân nev-rûz[50] (G. 8/3)
Başladı gülşende mürg-i hoş-nevâ nev-rûzdan
Şâh-ı gül bezminde taksîm itdi bir garrâ gazel[51] (G. 310/2)

Fethullah Şirvânî'ye göre Uşşak ve Nevâ makamı "insanda kuvvet, cesaret ve tam bir rahatlýk tesiri"; Rast, İsfehan ve Irak makamları ise "insan duygularında mutedil derecede bir rahatlık ve hoş bir lezzet tesiri yapar". Nevruzun tesiri de Rast, Irak ve İsfehan gibidir.[52] Fârâbî'ye göre İsfehan makamı cevr (eziyet) verdiği gibi âşıkların nefislerinde büyük bir ferahlık meydana getirdiği için sık sık icra edilmesi gerektiği de belirtilmiştir.[53] Ahmedî, sevgilinin nevruz yüzü ile Klasik Türk musikisinin çeşitli makamları arasında benzerlik kurar. Kimi zaman makam isimlerini tevriyeli kullanır. Aşağıdaki ilk beyitte sevgilinin nevruz gibi cemâli renkli, taze ve aydınlık yüzü âşığın duygularında nevruz makamı gibi hoş bir lezzet bırakır. İlgili gazelin bir önceki beytinde şair ayrılıktan ve ah ateşinin dumanından bahsetmektedir. Sevgili nevruz gibi yüzü ile hem âşığa ferahlık verir hem de cevr ü cefasıyla aşığı ah u figanlara salar. Bu nedenle şair nevruz yüzlü sevgilinin makamının İsfehan mı yoksa Irak mı olduğuna karar vermekte zorlanır:

Andan Muhayyerem ki bu nev-rûz yüzlünüñ
Bilemezem makâmı Sıfâhân mı yâ Irâk[54] (343/4)

Aşağıdaki beyitte Ahmedî, *"Nevâda icra eyle ki o yüzü nevruz (sevgili), râst-uşşakı aşkıyla muhayyer eyledi."* diyerek taksimi Nevâ makamından arzu eder. Nevruz yüzlü sevgili rast-uşşâkı (dürüst âşıkları) muhayyer eyler. Fârâbî'ye göre Nevâ, lezzet ve ferahlık hissi verir.[55] Şair Nevâ'da karar kılınmasını isteyerek lezzet, rahatlık ve tam bir ferahlık hâli arzu etmektedir diyebiliriz. Âşığın gönlünün huzura ermesi ise ancak vuslatla mümkündür. Nevâ aynı zamanda nasip, behre gibi anlamlara gelmektedir.[56] Şair nevâ makamından nağmelerle nasibini yani sevgiliye vuslatı arzu etmektedir. Diğer beyitte sevgilinin cemâli ancak nevruza benzetilebilir, gamzesi ise zulümle meşguldür. Nevruz gibi güzelliği ve süzgün bakışlarıyla sevgili nice hile ve aldatmayla âşıkları muhayyer eder. Hüseynî makamının inici şekli olan Muhayyer makamının seyrine tiz durak Muhayyer

50 Kayaalp, s. 53.
51 Küçük, s. 212.
52 Bayram Akdoğan, "Fethullah Şirvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 48, S. I, Yıl 2007, s. 79.
53 Ruhi Kalender, "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, Yıl 1987, s. 362, 364.
54 Akdoğan, s. 426-427.
55 Kalender, s. 362.
56 Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, s. 94.

perdesinden başlanır.[57] Tiz Segâh, tiz Çargâh ve kimi zaman da tiz Gerdâniye seslerine yükselir.[58] Âşıkların Muhayyer oluşu aslında tiz sesler etrafında seyrederek keder, bunalım ve ümitsizlikten uzak olmaları demektir. Fakat sevgili âşıklara cevr eder, hile ve zulm ile meşguldür. Vuslatı vaat eder ancak sözünde durmaz. Sevgilinin nevruz gibi aydınlık ve güzel yüzü, aşkı ve hilesi âşıkları tiz seslere yükselterek coşku, şevk ve heyecan içinde bırakır. Nevruz yüzlü sevgilinin güzelliğiyle şenlenen âşık süzgün bakışlarındaki hile ile gönül huzuru bulamaz. Muhayyer bu nedenle vuslat ümidi ve ayrlık arasındaki âşıkların çığlığını ifâde etmektedir. Bu aşk u şevk içinde şair, sevgiliye seslenerek gamzesinin zulmü bırakması için niyazda bulunur:

Nüvâht eyle nevâda kim ol yüzi nev-rûz
Muhayyer eyledi ışkı-y-la râst-uşşâkı[59] (665/5)
Yüzi nev-rûz digil gamzeñe kim zulmı kosun
Niçe mekr-ile Muhayyer ide ol uşşâkı[60] (719/3)

Nevruz, baharın gelişi ve tabiatın canlanmasıyla sevgiliye duyulan aşkı ve vuslat ümidini kuvvetlendirir. Tabiattaki eşsiz canlılık ve renklilik âşıkların gönüllerinde bayram sevinci yaşatır ve sevgiliye içten nağmeler dökmelerini sağlar. Aşağıdaki beyitte Feyzullah Nâfız, nevruzun nağmesinin âşıklara Sabâ kılınmasından bahseder. "*Bir keman kaşlı (sevgili) yeni sazın mutribine uyarmış, nevruzun nağmesi âşıklara yine sabâ kıldı.*" diyen şair baharın esintisi, nevruzun nağmeleri ve mutribin tesiri arasında anlam ilgileri kurar. Keman kaşlı (sevgili) sazın mutribine uyar ve nevruzun nağmesi âşıklara sabâ kılar. Nevruz, kavuşmayı temsil ettiğinden sevgili nevruzun eğlence ve sevinç günü olmasına iştirak eder. Gazelde güneş gibi parlayan sevgili ikbalin doğusundan nurlu yanağını âşıklara arz eder. Nâfiz'e aydınlık bir talih görünür. Dolayısıyla şair kavuşmanın işaretlerini verir. Mutribin nağmeleri âşıklara yine sabâ kılmıştır. Sabâ makamı Segâh ve Çârgâh perdelerinde terennüme başlayip çıkıcı veya çıkıcı-inici bir makamdır. Ses dizisinin isimleri pestten tize doğru sıralanır.[61] "Sevince en uygun düşen ses, ruhu kederin en derininden sevincin zirvesine yükseltmek için pesten tize intikal eden sestir."[62] nevruz nağmesinin Sabâ kılmasıyla âşıklar kederin en derininden sevincin zirvesine yükselirler:

Bir kaşı kemân mutrib-i nev-sâza uyarmış
Uşşâka sabâ kıldı yine nağme-i nev-rûz[63] (G. 297/4)

57 İsmail Hakkı Özkan, "Muhayyer", C. 31, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2020, s. 23.
58 Karadeniz, s. 100.
59 Akdoğan, s. 585.
60 Akdoğan, s. 613.
61 İsmail Hakkı Özkan, "Sabâ", C. 35, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, s. 329; Karadeniz, 108.
62 Kalender, s. 364.
63 Hiclal Demir, *Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 317.

Sevgilinin ve Vuslatın Nevruzdan Üstün Tutulması

Klasik Türk şiirinin en değerli varlığı ve baş kişisi sevgilidir. Bu nedenle şairler zaman zaman sevgiliyi bütün yeryüzü ve içindekilerden üstün tutarlar, sevgiliyi eşyayla değil eşyayı sevgiliyle yüceltirler. Aşağıdaki beyitlerde de sevgili nevruzdan daha üstün telakki edilmiş, sevgilinin vasıfları ve güzellik unsurları nevruzdan ve baharın güzelliklerinden daha latif ve değerli olarak tasavvur edilmiştir. Azmizâde Haletî, aşağıdaki beyitte sevgilinin saçlarının esintisini nevruz vaktinde esen rüzgârın getireceği cennet gülünün kokusundan üstün tutar. *"Nevruzun rüzgârı cennet gülünün kokusunu getirse bile can hanesinde sevgilinin saçlarının havasının yerinin tutmaz."* Burada sevgili cennetin gülünden, sevgilinin saçlarının havası da nevruz vakti esen rüzgârdan daha güzel ve değerlidir:

Yirin tutmaz hevâ-yı zülf-i yârün hâne-i cânda

Eger bûy-ı gül-i cennet getürse bâd-ı nev-rûzı[64] (G. 822/3)

Ahmedî aşağıdaki beyitte sevgilinin saçlarını Kadir ve Berat gecelerinden daha yüce tasavvur eder. Âşığın gönlü Kadir ve Berat gecelerine değil sevgilinin saçlarına bağlanmıştır. *"Gönül ki (sevgilinin) saçlarına düşer, Berat ve Kadir gecelerini neylesin? Kişi (sevgilinin) yüzünü görürse eğer nevruzla bayramı neylesin."* diyen âşık için sevgilinin yüzünü gören mevruzu ve bayramı armaz. Benzer şekilde ikinci beyitte şair, *"Dilerim ki gün senin yüzünü gördüğüm gün olsun. Ki (gönül) nevruz ve bayrama heves eylemeye."* diyerek gönlü sevgiliye kavuştuğunda nevruza ve bayrama heves etmez:

Göñül kim zülfüñe düşer Berâtı n'eyler ü Kadri

Kişi kim yüzüñi görer n'ider îd-ile nev-rûzı[65] (G. 715/3)

Dilerem ki ola baña yüzüñi görmek rûzî

Kim heves eylemeye îdi vü yâ nev-rûzı[66] (657/1)

Bâkî, sevgiliye kavuştuğu günü kutlu ve talihli bir gün olarak kabul eder ve Kadir gecesiyle eş değer tutar. Klasik şiirde vuslatın nevruza benzetilmesi yaygın bir anlayıştır. Fakat şairin gönlü, vuslat gününü ne bayrama ne nevruza benzetir. Kadir gecesine ulaşanlar ancak sevgiliye erişirler:

Ne 'îde beñzedür rûz-ı visâlün dil ne nev-rûze

Şeb-i Kadr'e ilişenler irer ol rûz-ı firûze[67] (G. 417/1)

64 Kaya, s. 552.
65 Akdoğan, s. 611.
66 Akdoğan, s. 581.
67 Küçük, s. 258.

Âsaf, sevgilinin gönlünde açtığı yaralarından haber verir. Klasik şiirde sevgilinin boyu, kirpikleri, gamzesi ve aşkı ok özelliği gösterir ve aşığı yaralar. Âşık sevgiliden gelen bir armağan olan okun gönlünden çıkarılmasını istemez.[68] Bu yaralar taze ve kırmızı kan rengindeki görünümüyle âşığın sinesinde gül şeklini alır. Sevgilinin âşığın göğsünde gül gibi yaralar açması âlemin bütün nevruz ve baharından âşık için daha değerlidir. Sevgilinin, âşığın gönlünde yaralar açması aslında hışımla da olsa aşığına iltifat etmesi demektir. Yaraların taze olması şairin gönlünde aşkın her dem taze ve daima kanayan bir yara gibi olmasındandır. Âsaf sevgilinin göğsünde açtığı bu yaraları bütün nevruzdan ve bahardan üstün tutar:

Şehâ gül-zâr-ı sînem nev-be-nev ezhâr zaĥmuñla

Baña yegdür fenânuñ cümle nev-rûz u bahârından[69] (G.778/3)

Sevgiliye Kavuşma Vakti: Iyd-ı Nevruz-ı Visâl

Klasik Türk şairleri için nihai hedef, daima vuslattır ve âşıklar bütün zahmet ve çileyi vuslata erişebilmek için çekerler. Şairler vuslatı âb, şeker, şerbet, câm ve meyve gibi lezzetli yiyeceklere veya mücevher, genc, hüma ve devlet gibi değerli nesnelere kimi zaman da gönül huzuru vermesi bakımından Kâbe ve gül bahçesine benzetirler. Ayrıca şairler vuslatı, sabah güneşi ya da bayram sevinci olarak da telakki ederler. Âşık türlü çile ve ıztıraplardan sonra sevgiliye kavuştuğunda her günü ve gecesi bayram gibi sevinçlidir. Klasik Türk şiirinde vuslat, bayramla birlikte nevruz gününe de benzetilmiş veya nevruz gününün gelmesi kavuşmanın da gerçekleşmesi gerektiği anlamını taşımaktadır. Şairler nevruz vakti eriştiğinde vuslat beklentisi içindedirler. Çünkü nevruz, sevgilinin salınarak gül bahçesinde dolaştığı vakittir. Fuzûlî, aşağıdaki beytinde vuslatı nevruza benzetir fakat güllerin açmasıyla yılda bir defa nevruz olurken vuslatın zevki şairin gönlünü her gün açar. Nevruz, maddî âleme dair bir unsurdur. Bu âlemde yılda bir defa nevruz gelir, güller açılır. Hakikat âleminde daima Hak ile olan ve her şeyde Hakk'ı gören şairin gül gibi gönlü her gün açılır. Bu, hak ile beraber olmanın daimî zevkidir.[70]

Her gün açar gönlümi ẕevḳ-ı viṣâlüñ yeñleden

Gerçi güller açmaġa her yılda bir nev-rûz olur[71] (G. 68/3)

Feyzullah Nafiz, nevruz vaktinin gelmesiyle birlikte sevgiliden çemenlikte dolaşmasını şöyle niyaz eder: *"Ey şâh! nevruz vakti çemenliğin seyrine azm et. (Ey sevgili) Süslenmiş gül bahçesinin ağacısın, safa eyle (çünkü) nevruz vaktidir."* nevruz, ihtişamlı gül bahçesinin fidanı olarak sevgilinin çemenlikte neşelendiği,

68 Pala, s. 476.

69 Kaya, s. 750.

70 Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 198.

71 Abdülhakim Kılınç, *Fuzûlî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021, s. 432.

bu vesileyle de âşıklar tarafından görülebildiği bir zaman dilimidir. Şair, *eyle safa* diyerek sevgiliyi, çemenlikte dolaşıp neşelenirken görmek arzusundadır. Feyzullah Nafız, diğer beytinde de herkesin sevgilisiyle gül bahçesinde dolaştığını haber verdikten sonra *"sen de gel ey vefanın parlak yıldızı, nevruzdur"* diyerek sevgiliyi gül bahçesine davet eder. Çünkü nevruz gelmiştir, kavuşmanın vaktidir. Şair, tabiatın soğuk yüzü gibi olan ayrılık günlerinde gösterdiği sabır ve sadakat karşısında kavuşma zamanı olan nevruz'da sevgiliden vefa beklemektedir:

Âzim-i seyr-i çemen-zâr ol şehâ nev-rûzdur

Nahl-i gülşen-zıbsin eyle safâ nev-rûzdur[72] (G. 264/1)

Yâr ile gül-geşt eder herkes ber-â-ber vaktidir

Sen de gel ey neyyir-i evc-i vefâ nev-rûzdur[73] (G. 264/5)

Vuslat nevruzu eriştiği için sevgiliyi gül bahçesine davet eden diğer bir şair de Âsaf'dır. Âsaf "... nevruzda" redifli gazelinde, hoş-eda şairlerin nevruzda yalnız kalamayacaklarını ifade eder. "*Gel bugün yürüyerek bağı seyr et ki; Âsaf'ı nevruzda o ay yüzlü (sevgili) ile aşina gördük desinler.*" diyen şair, ay yüzlü sevgiliyle âşina görünmeyi arzular. Diğer beyitte vuslatı nevruza teşbih eden Muhibbî, *"Ey gönül, müjdeler olsun! Gönlü aydınlatan sevgili gelir. Sanki kış mevsimi geçmiş de nevruz vakti erişmiştir."* diyerek gönlünü sevgilinin gelişiyle müjdeler. Sevgilinin gelişi, kış mevsiminin geçip nevruz zamanın gelişi gibidir.

Gel bugün reftâr ile seyr eyle bâğı diyeler

Âsaf'ı gördük o mehle âsinâ nev-rûzda[74] (G. 962/5)

Müjde iy dil ki bugün yâr-ı dil-fürûz gelür

San geçüp vaḳt-i şitâ 'âleme nev-rûz gelür[75] (G. 740/1)

Sevgiliye kavuşma umuduyla gül bahçesinde dolaşan diğer bir şair de Nef'î'dir. Nef'î'ye göre eğer bir kimse canına can katmak isterse gül bahçesinin köhne yerlerinde nevruz vakti sevgiliyle aşk şarabını yudumlamalıdır. Fakat sevgilinin cilvesi, nazlı ve işveli yürüyüşü ve dahası vuslat, âşıkların güç yetirebilecekleri bir olgu da değildir. Kavuşma için sevgiliye daima yakarışta bulunan âşık, vuslat vakti geldiğine âdeta canını teslim eder. Bu nedenle Nef'î, ilk beytinde *"Sevgilinin nazlı yürüyüşüne takatin varsa eğer, nevruzda bir gül yüzlü servi (sevgili) ile seyre çık."* diyerek hem bir açıdan kendisine hem de âşıklara meydan okur gibidir. Nevruz vakti sevgiliyle gül bahçesini seyre davet eden şair, nevruzun kavuşma vakti olduğunu fakat kavuşmanın bedelenin de âşığın canı olduğunu ifâde eder.

72 Demir, s. 300.
73 Demir, s. 300.
74 Kaya, s. 742.
75 Yavuz, s. 464.

Sevgiliyle kavuşmaya güç yetirebilen âşıklar için ise Nef'î *"Cana can katmak istersen hemen bağa git, nevruzda sevgili ile köhne (yerde) şarap yudumla."* diyerek sevgilinin öldürücü bakışlarının yanında bir anlamda İsa-nefes olduğunu da hatırlatarak köhne yerde sevgiliyle aşk şarabını yudumlamak ister. Sevgiliyle aşk şarabını yudumlamak cana can katar ancak vuslat yolunun çilesinin çekmek gibi vuslatın ağırlığını çekmek de usta âşıkların işidir. Nef'î vuslata takatinin olduğunu ima edercesine hemen ikinci beyitte kendisine seslenerek cana can katmak için nevruz vakti sevgiliyle aşk şarabını yudumlamak gerektiğini belirtir:

Var ise ger şîve-i reftâr-ı yâra tâkatin
Seyre çık bir serv-i gül ruhsâr ile nev-rûzda[76] (G. 120/2)
Câna cân katmak dilersen bâğa var Nefî hemen
Köhne mey nûş eyle bir dildâr ile nev-rûzda[77] (G. 120/5)

Racûlî'nin aşağıdaki beyitleri, Nef'î'nin "...ile nevrûzda" redifli gazeline nazire olarak söylediği gazelindendir. Gazelde şair, nevruzun ve sevgilinin güzelliğini Nef'î'ye öykünerek dile getirir. Râcûlî adeta Nef'î'nin meydan okumalarına cevap verir ve "*Sevgiliyle nevruzda ele ele kırlara çıktık. (Sevgili) nevruzda tekrar tekrar nağmelerle ağzını açtı."* diyerek sevgilinin nazlı yürüyüşlerine takatinin olduğunu ima eder. Hemen matla beytinde sevgiliyle el ele tutuşup sahrada dolaşan şair, sevgilinin kokusunu alıp güzelliğini seyr ettikçe gazelin sonunda aklını yitirir. Sevgiliyle gül bahçelerinde dolaşırken yaşadıklarını tahkiye eden Racûlî, makta beytinde şuhane tarz ile de Nef'î'ye nispet eyler. Racûlî, nevruzda sevgiliyle el ele kırlarda dolaşırken sevgilinin nağmelerini dinler. Sevgilinin sözlerinin nağmesine ise bülbül, düşüncelere dalarak sükût eder. Sevgilinin gül bahçesinden geldiğini sabah rüzgârı âşığa haber verir ve sevgilinin saçları, sümbül ve misk kokularıyla iddiaya düşer. Râcûlî'yi mest etmek için dilberin kokusu ile gülün kokusu da bahse tutuşurlar. Bu hâl karşısında "*Gördüm, aklım gitti gelmez. O güzeller padişahına nevruzda şiirler ile hâlimi arz ettim."* diyen şairin aklı başından gider ve bir daha gelmez. Bu gazel ile sevgilisine hâlini arz eden Racûlî, nevruzun gönül ferahlatan hoş kokularını, tazelik ve canlılığını sevgiliyle irtibatlandırır.

El ele sahraya çıkdık yâr ile nev-rûzda
Açdı agzıñ nağme-i tekrâr ile nev-rûzda[78] (G. 226/1)
Gördüm aklım gitdi gelmez ol güzeller şâhına
Eyledim bir arz-ı hâl eş'âr ile nev-rûzda[79] (G. 226/6)

76 Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 338.
77 Akkuş, s. 339.
78 Esma Karakaş, *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı,* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008, s. 268.
79 Karakaş, s. 269.

Aşağıdaki ilk beyitte Hâtif, sevgilinin nevruz bayramı gibi olan vuslatını hatırladığında çektiği bütün ıztırap ve çileden dolayı ah edip inlemeyi bir başka deyişle şikâyetlenmeyi bilmez. Çünkü ayrılığın sona erip kavuşmanın gerçekleşmesi aşığın çektiği bütün bela ve sıkıntıların da son bulması demektir ki bu durum âşık için bayram sevinci ve mutluluk günleridir. Bu nedenle kavuşma günlerinin hatırlanması dahi âşığın gönlündeki gam ve kederi yok ederek çektiği sıkıntıları ona unutturur. Diğer beyitte ise şair, "*Seninle dudak dudağa kadehin (aşkın) sohbetini ettiğim zamanlar nerede? Vuslat nevruzunla bayram ettiğim zamanlar nerede?*" diyerek gönlündeki ayrılık gamını dağıtmak arzusundadır. Hâtif burada vuslatı yine nevruz olarak vasıflandırır ve sevgili ile kavuşup sohbet ettiği zamanların hasretini çekerek yeniden kavuşmayı arzu eder. Üçüncü beyitte Hâtif, gönlünün arzusuna ulaşmış, kurban olduğu sevgilisine kavuşmuştur. Sevgilinin nevruz bayramı gibi olan vuslatına erişmekle de âlemde bir şöhret edinmiştir:

Iyd-ı nev-rûz-ı visâliñ yâd idince Hâtifâ

Ben neler çekdimse çekdim âh ü zârı bilmedim[80] (G. 231/5)

Seniñle leb-be-leb hem sohbet-i câm itdiğüm demler

Kanı nev-rûz-ı vaslıñ ile bayrâm itdiğüm demler[81] (G. 90/1)

İşte kurbân oldığım âlemde bir nâm eyledik

Iyd-ı nev-rûz-ı visâliñ ile bayrâm eyledik[82] (G. 212/1)

Gelibolulu Âli ilkbaharın gelip nevruzun eriştiğini, bu nedenle sevgiliye kavuşma vaktininin de geldiğini haber verir. "*İlkbahar geldi, sevgilinin yanakları ise gayet gönül yakıcı. nevruz geldi yetişti şimdi nasıl sabr edelim.*" diyen âşık, kavuşmanın müjdecisi nevruz geldiğinde oldukça sabırsızdır. İkinci beyitte ise Gelibolulu Âli, vuslat vakti sevgilinin cemalini ve boyunca saçlarını gördüğünde nevruzda gece ve gündüz beraber olmuştur. Şair nevruzda yaşanan gece gündüz eşitliğine sevgilinin aydınlık teninin ve siyah saçlarının birlikte görülmesini güzel sebep olarak gösterir:

Nev-bahâr oldı ruḫ-ı yâr ise ğâyet dil-sûz

Nice ṣabr eyleyelüm geldi yitişdi nev-rûz[83] (G. 566/1)

Gördi ʿÂlî dem-i vuṣlatda boyuñca zülfüñ

Oldı nev-rûzda gûyâ ki ber-â-ber şeb ü rûz[84] (G. 566/5)

---

80 Sevda Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kisiliği ve Dîvânı (İnceleme-Karsılastırmalı Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 487.

81 Önal, s. 415.

82 Önal, s. 477.

83 İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 781.

84 Aksoyak, s. 781.

Âsaf, "...nevruzda" redifli gazelinin matla beytinde "*Ey şah! Lütfet, nevruzda çemenleri seyr edelim. Mübtela gönül, nevruzda helva şekeri yesin.*" diyerek vuslatı helva şekerine benzetir ve sevgiliye tutkun gönlüyle, nevruz vakti helva şekeri yemek ister. Şair, nevruz vaktinin gelmesiyle vuslat beklentisinin gerçekleşmesi için sevgiliye niyazda bulunur. Nevruz vakti sema açılıp tabiat canlandığında, eşya kendisini gösterdiği gibi sevgilinin de gül yüzünü âşığa gösterme vakti gelmiştir. Nevruz sevinç ve rahatlık vaktidir. Âşığın canının ve bedeninin rahatı için nevruz vakti kâfi değildir. Sevgilinin gül yüzünü göstermesi veya kavuşmanın gerçekleşmesi gerekir:

İdelüm seyr-i çemen lutf it şehâ nevrûzda
Sükker-i helvâ yesün dil-i mübtelâ nev-rûzda[85] (962/1)
Râhat olsun cism ü cân göster yüzüñ ey gül-beden
İnkişâf üzre olur zîrâ semâ nev-rûzda[86] (G. 962/2)

Vuslatın bayram ve nevruza benzetilmesi şairlerin muhayyilesinde oruçla ilgili imgelerin doğmasını da beraberinde getirmiştir. Klasik edebiyatta ekseriyetle sevgilinin ayrılığı oruç, sevgiliye kavuşma ise bayram olarak düşünülmüştür. Aşağıdaki ilk beyitte "*Çünkü Âsaf'a vuslat bayramı bir ayrılık orucudur. Bir devlete ermiş ki onun günü nevruz oldu.*" denilmektedir. Vuslat bayramına ulaşan Âsaf, aynı zamanda ayrılığın orucu tutmaktadır. Âşık ayrılık orucunu tamamladığında vuslat bayramı denilen bir devlete ulaşır ki onun da vakti nevruz günüdür. Gelibolulu Âli ise "*Nur saçan bir günde oruçsuz bir bayram olurmuş. Meğer sana kavuşma günü imiş ki nevruzda rızkı olsun.*" diyerek vuslatı nur saçan bir nevruz gününe benzetir. Nur saçan bugünde şair oruçsuz bir bayramı yaşamaktadır. Burada da nevruz bayramından evvel şair, sevgilinin orucunu tutmaktadır. Bayramlarda oruç tutulmadığı için nevruz bayramında da oruç tutulmaz. Oruç vakti sona erdiğinde şair de bayram gününün rızkı olan vuslata erişir:

Çün Âsaf'a bir savm-ı firâḳ ʿîd-i visâlüñ
Bir devlete irmis k'anuñ oldı güni nev-rûz[87] (G.377/5)
Rûzesüz bir ʿîd olurmış rûz-ı nûr-efrûzda
Rûz-ı vaṣluñdur meger rûzi ola nev-rûzda[88] (G. 1209/1)

Aşağıdaki beyitte "*Vuslat nevruzunun bayramında Muharrem ayı olup ayrılık elbisesini giydirmek hep bana nimet ve lütuf içindir.*" diyen Hâtif gibi ayrılık günlerini bir nimet olarak gören şairler de vardır. Sevgiliye kavuşma bayramında

85 Kaya, s. 841.
86 Kaya, s. 842.
87 Kaya, s. 554.
88 Aksoyak, s. 1089.

Muharrem ayı olmuştur. Savaşmanın haram kılındığı aylardan olan Muharrem ayının dokuzuncu ve onuncu günü veya onuncu ve on birinci günü oruç tutulması Hanefî ve Malikî âlimlerince sünnet olarak Şâfiler'e göre ise müstehap kabul edilmiştir. Muharrem ayı aynı zamanda Hz. Hüseyin ve ailesinin şehit edildiği ay olarak hüzün ayı olarak kabul edilir.[89] Şair, vuslat nevruzunun bayramıyla Muharrem ayının denk düşmesi sebebiyle ayrılık elbisesini giymeyi aslında sevgilinin kendisine gösterdiği bir nimet ve lütuf olarak görür. Her ikisi de yılbaşı olarak kabul edilen nevruz ve Muharrem'in çakışması durumunda nevruza kan bulaşır ve matem baskın gelir. Bu durumda tercih Muharrem ayından yana olur.[90] Klasik şiirin genel eğilimi doğrultusunda Hâtif bir anlamda ayrılık orucuna razı olur. Vuslat nevruzunun Muharrem/matem ayı ile çakışması durumunda nazlı sevgili ayrılığı vuslata tercih etmiş bunu da âşığa nimet ve lütuf için yapmıştır:

Olub mâh-ı muharrem ıyd-ı nev-rûz-ı visâlinde

Giyürmek hilat-i hicri bana inâm içündür heb[91] (G. 23/4)

Ayrılık zulmeti, Şeyhülislam Yahya'nın günlerini karanlık eyler, ahının kıvılcımları da gecesini gündüz eyler. Aşağıdaki beyitte *"Vuslat günün ve ayrılık gecen Yahya'yı öyle bir hâlete ulaştırmıştır ki onun her günü nevruzdur."* diyen şair ıztırapla kendinden geçmiş, onun gece ve günüdüzü bir olmuştur. Diğer beyitte Azmizâde Hâletî ayrılık gecelerinde, kavuşma gününün sevinciyle avunamaz. Azmizâde Haletî *"Firkat zamanının devri ve sevgiliye kavuşmanın mevsimi hemen tam bir sene ve nevruzun bir saatidir."* diyerek ayrılık zamanlarının tam bir yıl, kavuşma zamanlarının ise nevruzun sadece bir saati gibi olduğunu belirterek ayrılıklardan şikâyet eder:

Yahyâ'yı şeb-i hicr ile bir rûz-ı visâlün

Bir hâlete irmiş ki anun her güni nev-rûz[92] (G. 142/5)

Devr-i zamân-ı firkat ü hengâm-ı vasl-ı yâr

Sâl-i tamâm ü sâ'at-i nev-rûzdur hemân[93] (G. 564/7)

89 M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muharrem". C. 31, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2020, s. 5

90 Ali İhsan Öbek, "Nevruzla Muharrem'in Karşılaşması", *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl 2020, s. 30.

91 Önal, s. 378.

92 Kavruk, s. 167.

93 Bayram Ali Kaya, s. 450-451.

Ayrılıklarda Nevruz: Neylesün Nev-Rûz u Iydun Geldügin Erbâb-ı Aşk

Klasik şiirde âşığın temel hedefi sevgiliye kavuşmaktır. Âşık vuslat ümidiyle sevgilinin uğrunda her türlü mihnet ve çileye sabreder. Fakat sevgilisine kavuşamayan âşık kendisiyle dahi kavgalıdır. Bayram nedir bilmez. Bahar günlerinin kış aylarından farkı yoktur onun için. Daima gam ve keder içinde sevgiliyi gözler. Şairler, ayrılık günlerinin acısını yaşadıklarında nevruza karşı umursamaz bir tavır takınırlar. Ayrılığın gam ve kederinin anlatıldığı beyitlerde nevruz ve bayram günlerine kayıtsız kalmış, nevruzun sevincinden kaçınmışlardır. Şeyhülislam Yahya, "*Âşık uğurlu, kutlu talihten hissedâr olmazsa nevruzdan ve bayramdan nasıl mutlu ve sevinçli olur?"* diyerek vuslat gerçekleşmediğinde nevruzdan ve bayramdan âşığın sevinç duyamayacağını ifâde eder. Aşk ehli, büsbütün ateş kesilen gönlünden gâmın gitmesini beklemektedir. "*Nevruzun ve bayramın geldiğini neylesin?"* diyen şair nevruza ve bayrama kayıtsızdır.

Hissedâr olmazsa âşık tâli` -i fîrûzdan
Nice şâd u hurrem olur ıydden nev-rûzdan[94] (G. 277/1)
Neylesün nev-rûz u ıydun geldügin erbâb-ı aşk
Ateş-i gam gitse kânûn-ı dil-i pür-sûzdan[95] (G. 277/2)

Şeyhülislam Yahya'nın yukarıda beyitleri verilen gazeline nazire yazan 18. Yüzyıl şairi Âsaf benzer düşünceleri dile getirerek talihsiz bir aşığın nevruz ve bayramdan sevinçli olamacağını ifâde eder. Onun tek arzusu gönlündeki gam ateşinin dinmesi yani vuslatın gerçekleşmesidir:

Behre-yâb olmazsa âşık kevkeb-i fîrûzdan
Nice mümkin şâd ola yâ 'îdden nev-rûzdan[96] (G. 772/1)
N'işlesün nev-rûz u 'îdüñ irdüğin ahbâb-ı aşk
Ahker-i ğam gitse fânûs-ı dil-i pür-sûzdan[97] (G. 772/2)

Ayrılık çeken aşığın her günü bayram olsa bile gönlü keder içindedir. Neşâtî Ahmet Dede *"Bir gönül ki uzun ayrılıklar çekerse nice bayramda sevinçli olmaz. Nevruz ile bayram gelse bile, sevgilisinden ayrı düşmüş âşığın gönlü sevinçli olur mu?"* diyerek uzun ayrılıklar çeken âşığın nevruz ve bayram gelse bile asla şâd olamayacağını belirtir:

94 Kavruk, s. 302.
95 Kavruk, s. 302.
96 Kaya, s. 747.
97 Kaya, s. 747.

Bir dil ki çeke firkat ile hecr-i medîd
Şâd olmaz o dil olsa nice ʻîyd-be-dîd
Bî-yâr olıcak ʻâşık olur mı dil-şâd
Gelmiş tutalum bir yire nev-rûz ile ʻîd[98] (R. 9)

Beyânî, *"Âlemi aydınlatan güneşimi bir gün görmesem o gün nevruz günü olsa bile bana matem günüdür."* diyerek sevgiliyi bir gün bile görmese nevruz ve bahar günlerini yas ve keder günü olarak adlandırır. Yılın tamamı nevruz günü veya bayram gibi olsa da sevgiliye kavuşamayan âşık için bir ehemmiyeti yoktur. "*Günlerin tamamı nevruz ve bayram olsa bile ne faydası var? Sevgilisinden ayrı düşen Ahmedî'ye zaman sevimli değil."* diyen şair, zamandan ve nevruzdan hoşnut değildir:

Görmesem bir gün Beyânî mihr-i âlem-tâbumı
Rûz-ı nev-rûz olsa ol gün rûz-ı mâtemdür bana[99] (G. 23/7)
Nev-rûz u îd olsa kamu gün ne fâyide
Bî-yâr Ahmedîye degül rûzigâr hoş[100] (297/9)

Nevruzda Kavuşamayanlar

Sevgiliye kavuşamayan şairler kimi zaman ise nevruza olumsuz bir yaklaşım sergilemezler. İlgili beyitlerde nevruza rağmen vuslatın gerçekleşmemesi sebebiyle sevgiliye sitem, zamandan ve talihten şikâyet söz konusudur. Nef'î göz ucucuyla dahi merhabasını kesen sevgiliye kavuşmaktan ümidini neredeyse kesmiştir. *"Bir bayram ve nevruz ile vuslat günü olur mu? Aydınlıkta gece ve gündüz bir olur mu?"* diyen şair bir nevruz ve bayram ile kavuşmayı mümkün görmemektedir. Sevgili daima vefasızdır. Nevruzun gelişiyle vuslatın gerçekleşmesi veya bir başka ifadeyle âşığın, sevgilinin âlemi aydınlatan yüzünü saçlarıyla birlikte görmesi aydınlık günde gece ve gündüzün bir araya gelmesi gibi imkânsızdır:

Rûz-ı vuslat ola mı bir ıyd ile nev-rûz ile
Rûşenâlıkta şeb olur mu berâber rûz ile[101] (G. 119/1)

Kimi âşık sevgiliyi, kavuşma gününde yabancılarla görür. Muhibbî *"Ey ay yüzlü! Seni nevruzda başkalarıyla gördüm, gözüme uyku girmez ki gecem ve gündüzüm bir oldu."* diyerek sevinç ve neşe günü olan nevruz gününün zulmet içinde geçtiğini haber verir.

98 Mahmut Kaplan, *Neşâtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 214.
99 Fatih Başpınar, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı İnceleme-Tenkitli Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 183.
100 Akdoğan, s. 404.
101 Akkuş, s. 338.

Seni nev-rûzda aġyâr-ıla gördüm çün iy meh-rû

Günüm gīcem berâber oldı girmez gözüme uyḳu[102] (G. 4050/1)

Nâfiz ve Âsaf sevgiliden bir merhaba bile duymamışlardır. Âsaf gönlüne seslenir ve "*Ey gönül! nevruz ve bayram olsa da ümit elini çek! O âfet (sevgili) nazından seninle merhabaya el vermez.*" diyerek sevgiliden ümidini kesmesi için niyazda bulunur. Nafiz ise birçok nevruz ve bayram günlerinin geçmesine rağmen yabancılara iltifat ettiği kadar kendisine bir gün bile iltifat etmediği için sevgiliye sitem eder:

Dilâ çek dest-i ümmîdüñ ki her nev-rûz u îd olsa

Senüñle merhabâya nâzdan ol âfet el virmez[103] (G. 368/3)

Bize eller kadar bir merhabâsı olmadı rûzî

Niçe nev-rûz îd ü rûze vü fasl-ı bahâr oldu[104] (G. 647/4)

Sonuç

Nevruz klasik Türk edebiyatında şairlerin severek ve sıklıkla kullandıkları bir motiftir. Bu çalışmada klasik Türk edebiyatı şairlerinin nevruza bakış açıları, aşk konulu şiirler ekseninde ele alınmış, nevruzun klasik şiirde aşk ve sevgiliyle nasıl irtibatlandırıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Nevruz, soğuk kış günlerinin geride kalıp tabiatın canlanmasıyla neşe ve sevinç günlerini müjdelemesi bakımından değerlidir. Bu nedenle klasik Türk edebiyatının en değerli kişisi sevgili ile nevruz arasında ilgi kurulmuş ve sevgilinin güzelliği nevruzla anlatılmak istenmiştir.

Klasik Türk şiirinde, sevgilinin yüzü nevruza ve nevruzla ilgili unsurlara benzetilerek nevruz bir teşbih unsuru olarak ele alınmıştır. Tabiatın bahar vakti canlanıp güzelliğini saçması gibi nevruz yüzlü ve nevruz yanaklı sevgili de âşıklara güzelliğini arz ederek can bahşeden bir şifacı olarak tasavvur edilir. Sevgilinin şeb-i yelda gibi uzun ve siyah saçları nevruz kadar güzel yüzünde göründüğünde âşık gece ve gündüzü beraber yaşar. Nevruz, Kadir ve Berat geceleriyle birlikte de zikredilir. Nevruz yüzlü sevgilinin saçları, Kadir ve Berat gecelerine benzetilir. Nevruz, Kadir ve Berat geceleri gibi kutlu ve değerli kabul edilir. Kimi zaman sevgili, bütün yeryüzü ve içindekilerden dolayısıyla nevruzdan ve baharın güzelliklerinden daha üstün ve değerli tasavvur edilir. Sevgilinin nevruzdan üstün tutulduğu beyitlerde nevruz ancak sevgilinin ihtişamlı güzelliğinin tahayyül edilebilmesini sağlayan yardımcı bir unsurdur.

Nevruzun musiki ile ilişkilendirildiği beyitlerde klasik Türk müziğinin çeşitli makamlarından, nevruzda söylenen nağmelerden ve nevruz makamından

102 Yavuz, s. 1875.
103 Kaya, s. 549.
104 Demir, s. 499.

bahsedilir. Âşıklar nevruz gününde nevruz yüzlü sevgiliye nevruz makamında şarkılar söylerler. Kimi zaman da sevgilinin gönül ferahlatan nevruz gibi güzelliği ve cevr ü cefası âşıkları Muhayyer kılar. Âşık sevgilinin makamına karar veremez. Nevruzun nağmesiyle sevgiliye kavuşan âşık Sabâ makamı gibi üzüntü ve kederden neşeye geçiş yapar.

Nevruza teşbih edilen diğer bir önemli unsur vuslattır. Sevgiliye kavuşmak neşe ve ferahlık verdiği için sevgilinin gül bahçelerinde salınarak âşığa göründüğü vakit, nevruz bayramına benzetilir. Aynı zamanda baharın ve nevruzun gelişi, güllerin açılışı, âşığa vuslat zamanının geldiğini müjdeler. Sevgilinin nazlı yürüyüşüne takat getirebilecek âşıklar da onu görme arzusuyla hemen kırlara koşarlar. Bu nedenle aşıklar için nevruz daima *ıyd-ı nevrûz-ı visâl* olarak anlaşılır. Şiirlerde nevruza sadece ayrılık zamanlarında kayıtsız kalınarak olumsuz bir yaklaşım sergilenir. Nevruz, vuslat günü olarak anlaşıldığı için vuslat gerçekleşmediğinde nevruzun ve baharın güzellikleri şair için bir neşe kaynağı değildir. Nevruz vakti geldiğinde sevgiliye kavuşamayan âşıklar, kimi zaman da nevruza karşı olumsuz bir tavır sergilemeden talihlerinden ve zamandan şikâyet ederek sevgiliye sitemde bulunurlar.

Kaynakça

- Akdoğan, Bayram, "Fethullah Şirvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 48, S. I, Yıl 2007, ss. 77-82.
- Akdoğan, Yaşar, *Ahmedî Dîvânı*. Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html
- Akkuş, Metin, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Aksoyak, İ. Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.
- Apay, İrfan, "Klasik Türk Şiirinde Nevruzun İşlenişi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Yıl 2008, ss. 1-12.
- Bahar, Bahanur Özkan, "Divan Şiirinde Kadir Gecesi Tezahürleri", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 28, Yıl 2022, ss. 118-136.
- Başpınar, Fatih, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı İnceleme-Tenkitli Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- Biltekin, Halit, *Şeyhî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.
- Çay, M. Abdülhalûk, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1985.
- Demir, Hiclal, *Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

- Dingeç, Emine, Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme, *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 4, S. 8, Yıl 2009, ss. 1055-1073.
- Elitaş, Özlem & Kaynarca, Burak, "Tarihsel Süreç İçinde Nevruz Makâmı." *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 3, Yıl 2024, ss. 1066-1083. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1196057
- Gündüz, Şinasi, "Nevruz", C. 33, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007.
- Kalender, Ruhi, "Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, Yıl 1987, ss. 361-175.
- Kaplan, Mahmut, *Neşâtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019.
- Karadeniz, M. Ekrem, *Türk Musikîsinin Nazariye ve Esasları*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2013.
- Karakaş, Esma, *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008.
- Karaköse, Saadet, "Eski Türk Edebiyatında Nevruz ve Nevruzla İlgili Unsurlara Genel Bir Bakış", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Yıl 2008, ss. 171-187.
- Karayazı, Nurgül, *Yârî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- Kavruk, Hasan, *Şeyhülislam Yahya Dîvânı*. Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78405/seyhulislam-yahya-divani.html
- Kaya, Bayram Ali, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- Kaya, Hasan, *18. Yy. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, C. 1, Marmara Üniversitesi Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Kayaalp, İsa, *Bahtî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019.
- Kılınç, Abdülhakim, *Fuzûlî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021.
- Köse, Fatih, "Osmanlılarda Nevruziyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 51, Yıl 2012, ss. 93-102.
- Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*. Erişim Adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html
- Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.
- Nazik, Sıtkı, Klasik Türk Şiirinde Vuslat veya Firkat Bağlamında Oruç, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 40, yıl 2016, ss. 167-188.
- Okumuş, Sait, *Nebzî Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Konya 2007.
- Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Kurnaz, Cemal, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.

- Öbek, Ali İhsan, Nevruzla Muharrem'in Karşılaşması, *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Yıl 2020, ss. 27-46
- Önal, Sevda, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kisiliği ve Dîvânı (İnceleme-Karsılastırmalı Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.
- Özek, Ali; Karaman, Hayrettin; Turgut, Ali; Çağrıcı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi ve GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Özerol, Nazmi, Klasik Türk Şiirinde Vuslat, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. 10, S. 4, Yıl 2024, ss. 537-571.
- Özervarlı, M. Sait, "Kadir Gecesi", C. 24, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.
- Özkan, İsmail Hakkı, "Muhayyer", C. 31, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2020.
- Özkan, İsmail Hakkı, "Sabâ", C. 35, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.
- Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015.
- Şengül, Abdullah, "Türk Kültüründe Nevruz- Mete Han'dan Atatürk'e-", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S.3, Yıl 2006, ss. 161-170.
- Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi,* Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat, *Hayalî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1945.
- Uca, Alaattin, "Türk Toplumunda Nevruz I", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 32, Erzurum 2007, ss. 137-170.
- Uca, Alaattin, "Türk Toplumunda Nevruz II", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 33, Erzurum 2007, ss. 151-182.
- Uygun, Mehmet Nuri, *Safiyuddin Abdulmu'min Urmevi ve "Kitabu'l-Edvâr"ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 158.
- Uzun, Şerife, "Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ", *Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters,* S. 34, Yıl 2015, ss. 353-370.
- Ünal, Halit "Berat Gecesi", C. 5, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Muharrem". C. 31, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Yavuz, Kemal, *Muhibbî Dîvânı- Bütün Şiirleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016.
- Zülfe, Ömer, *Hecrî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010.

MİLLÎ KÜLTÜR VE İNANÇ SİSTEMİ İÇERİSİNDE, ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ÖZELİNDE NEVRUZ

Giyasettin AYTAŞ*

Giriş

Toplumsal birliği sağlayan kültür, milleti meydana getiren unsurların başında gelir. Bu unsur, millet olmanın temel dayanağıdır. Milletler kendi varlıklarını, beslendikleri kültürle birlikte ifade ederler. Bir değer olarak kültür, maddi ve manevi olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir toplumun fiziksel olarak var olan, elle tutulup gözle görülebilen her türlü somut üretimini maddi kültür olarak tanımlayabiliriz. Bir bakıma, insanın doğayı değiştirerek ortaya koyduğu teknik becerilerin somutlaşmış halidir. Maddi kültür unsurları, mimari yapılar, her türlü alet ve edevatlar, giyim kuşam, ulaşım araçları, mutfak eşyaları ve sanat eserleridir.

Maddi kültür bir toplumun "vücudu" ise, manevi kültür o toplumun "ruhu"dur. Manevi kültür; bir toplumu bir arada tutan, insan davranışlarını şekillendiren ve nesilden nesile aktarılan soyut değerlerin bütünüdür. Maddi kültür unsurları elle tutulur olsa da onları anlamlı kılan ve nasıl kullanılacağını belirleyen her zaman manevi kültürdür. Düşünceler, duygular ve geçmişteki birikimlerimizi aktardığımız dil, doğru-yanlış algısını, yaşam amacını ve kutsal değerlerini belirleyen inançlarımız, toplumun alışageldiği davranış kalıplarını oluşturan gelenek ve görenekler, toplumsal düzeni sağlamak için konulan yazılı olan ve olmayan hukuk kuralları, neyin "iyi", neyin "kötü" olduğuna dair toplumsal mutabakatı oluşturan ahlak ve dünya görüşü ve bir toplumun hayata bakış açısı, estetik zevklerini oluşturan zihniyet dünyası manevi kültür unsurlarının başında gelir. Kültürün maddi ve manevi öğeleri arasında sürekli bir geçiş olduğundan, birinde meydana gelen bir değişim diğerini de etkiler.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, E-mail: giyaytas@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1381-1094.

Millî kültür,[1] bir millete özgü değerlerin tamamıdır. Bunlar bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan maddi nesnelerden meydana gelir. Bir milletin hayat tarzı, dili, düşünce sistemi, gelenek ve görenekleri, simgeler dünyası, töreleri, aletleri, teknikleri, sanat yapıtları gibi her türlü maddi ve manevi unsurlar millet olmanın kapsamı içinde yer alır.

Türk kültürü, binlerce yıllık bir birikimin, Orta Asya'dan Anadolu'ya, oradan da Avrupa ve Afrika'ya kadar uzanan devasa bir coğrafyanın ve farklı medeniyetlerle kurulan etkileşimin bir sentezidir. Bu kültürü ayakta tutan ve ona kimliğini veren temel unsurların başında, dil gelmektedir. Kültürün ana taşıyıcı organlarından biri olan dil, Türk milletinin dünya görüşünü ve estetik anlayışını aktarırken hem kültürü yaşatır hem de onu nesilden nesile taşır.

Milleti, millet yapan en önemli unsurlardan biri olan Tarih, mazidir, fakat bu mazi bugünün ve dünün fertlerini millet içerisinde birbirine bağlayarak fertler arasında kader birliğini temin eder. Bir milletin çağlar içindeki yürüyüş ve görünüşüdür. Aynı millete mensup insanlar tarih sayesinde akrabalıklarının farkına varabilirler.

Ortak bir geçmiş, bu geçmişte bağlı olarak elde edilen birikim, kültürün beslenmesi ve zenginleşmesi açısından son derece önemlidir. Türkler, Hunlardan Göktürklere, Selçuklulardan Osmanlıya ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreklilik içinde yaşadıkları tarihi geçmiş ve bu geçmiş içerisinde millî kimliğin omurgasını oluşturmuşlardır.

Türk millî kimliğini besleyen ana kaynaklar arasında, birbirini besleyen birçok unsur bulunmaktadır. Estetik anlayışını yansıtan ebru, hat, tezhip, çinicilik ve halı dokumacılığı bu unsurlardan bazılarıdır. Diğer yandan toplumsal hayatı düzenleyen misafirperverlik, aile hayatı gibi uygulamalar, "Tanrı Misafiri" kavramı ile baş tacı edilen konuklar, büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve aile bağlarının kutsallığı, düğünler, sünnet merasimleri, asker uğurlamaları ve Nevruz kutlamaları Türkleri diğer milletlerle kıyas kabul etmeyecek bir ayrıcalığa dâhil eder. Dünyanın en zengin mutfakları arasında sayılan Türk mutfağı; Orta Asya et ve süt kültürü ile Anadolu'nun sebze ve meyve çeşitliliğinin birleşimidir. Çay ve Türk usulü kahve ise bu kültürün sosyal bağ kurma araçlarındandır.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte, dinî değerler millî kültürle iç içe geçmiştir. Bayramlar, kandiller ve tasavvuf geleneği (Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi figürler) toplumsal hoşgörünün ve birliğin temelini oluşturmuştur.

---

1 Daha geniş bilgi için bkz. Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1978; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984; Sadık K Tural, *Millî Benlik ve Kimlik*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2022.

İnanç sistemleri her zaman kültürün besleyici ve belirleyicisi olmuştur. İnanç ve kültür, bir madalyonun iki yüzü gibidir; biri toplumun manevi, diğeri de bu ruhun dışa vurumunu sosyal davranışlar halinde temsil eder. Aralarındaki bağ o kadar güçlüdür ki, inanç değiştiğinde kültürün çehresi de kökten değişmektedir. Bir toplumda neyin "iyi", neyin "kötü", neyin "sevap" veya "günah" olduğunu inançlarımız besler ve belirler. Bu ahlaki pusula, zamanla kültürel normlara dönüşür. Söz gelimi Türk kültüründeki "paylaşma" ve "sadaka" geleneği, İslamiyet'in yardımlaşma vurgusuyla birleşerek vakıf kültürü gibi devasa bir sosyal yapıyı doğurmuştur. Diğer yandan inanç, bir toplumun neyi "güzel" bulduğunu ve bunu nasıl ifade ettiğini de belirler. Türkler uzun yıllar putperestlik çekincesi nedeniyle heykel sanatı yerine; hat, ebru, tezhip ve geometrik desenleri tercih etmesi bundandır.

Kültürün görünür parçası olan geleneklerin çoğu inanç kökenlidir. Bayramlar **(**Kurban ve Ramazan gibi) dinî kökenli olsa da bugünlerde giyilen kıyafetler, pişirilen yemekler ve el öpme gibi davranışlar tamamen kültürel bir kimlik kazanmıştır. İnançla beslenen doğum, evlilik ve ölüm uygulamaları (bebeğin kulağına ezan okunması, mevlit okutulması vb.) inanç ile kültürün iç içe geçtiği en somut alanlardır.

Bir toplumun yaşadığı şehri nasıl inşa edeceğini de inançlar belirler. Söz gelimi Türk-İslam kültüründe şehirlerin merkezinde cami yer alır ve çarşı, hamam ile evler bu merkezin etrafında şekillenir. "Komşu hakkı" inancı, evlerin birbirinin güneşini ve manzarasını kesmeyecek şekilde inşa edilmesini (Eski İstanbul-Safranbolu evleri) sağlamıştır. Dile yeni kelimeler ve kavramlar da kazandırır. Türkçedeki "inşallah", "hayırlısı", "nasip" gibi kelimeler günlük konuşma dilinin ayrılmaz parçası olmuştur. Tasavvuf inancı ise Yunus Emre gibi şairler aracılığıyla Türk edebiyatının en derin eserlerini ortaya çıkarmıştır.

Nevruzu Anlamak

Türk tarihinin derinliklerinden kopup gelen önemli günlerden biri olan, Nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen, yeni gün anlamını taşıyan Nevruz; Türkler başta olmak üzere, Kuzey yarımkürede birçok halk ve topluluk tarafından yılbaşı olarak kutlanır. Farklı renk ve inançlarla kutlana gelen Nevruz, her toplumun kendi kültür değerleriyle özdeşleştirip sembolleştirdiği, özü itibariyle baharın gelişinin müjdesi olarak kutlanan bir gündür.

21 Mart ile birlikte havalar ısınmaya, karlar erimeye, ağaçlar çiçeklenmeye, göçmen kuşlar yuvalarına dönmeye başlar. Bu tarihte aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, güneş ışınları Kuzey Yarım Kürede Yengeç Dönencesine dik (90°) açı ile gelirse aydınlanma çemberi kutup dairelerine teğet geçer. Bu tarihten sonra gündüzler kısalır, geceler uzamaya başlar.

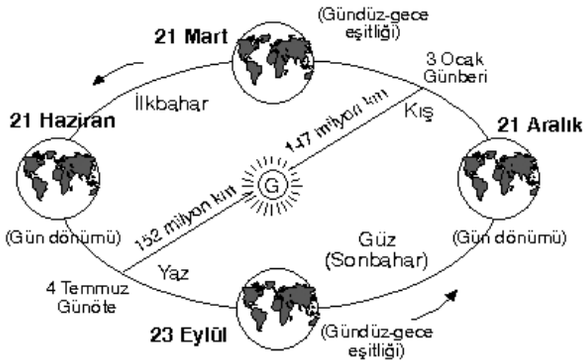

Resim 1: Kuzey yarım kürenin mevsim dönencesi

Nevruzun bir gelenek olarak nasıl başladığı, Türk kültüründe var olma gerekçesi ve uygulama biçimleri ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmektedir. Nevruz ile ilgili iki ana bakış açısı mevcuttur: Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı Türkleri'n Ergenekon'dan çıkışı ile ilişkilendirilmesidir.[2] Bu, Türk dünyasında en yaygın kabullerdendir. Türkleri'n geçit vermez dağlarla çevrili Ergenekon'dan, dağı eriterek çıktıkları ve hürriyetlerine kavuştukları gündür. Bu nedenle "kurtuluş günü" olarak kutlanır. Diğeri de mevsimlerin döngüsü ile ilişkilendirilen görüştür. Bu görüşe göre Nevruz, astronomik olarak güneşin koç burcuna girdiği, gece ve gündüzün eşitlendiği gündür. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kadim topluluklar için bu tarih, doğanın uyanışı ve üretim döngüsünün başlangıcıdır.

Nevruz'un binlerce yıldır Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olmasının en önemli nedenleri arasında, Türkleri'n bugünü bir kimlik belirleme aracı olarak görmüş olmalarındandır. İslamiyet öncesi Gök Tanrı inancından, İslamiyet sonrası döneme kadar taşınmış, Türk milletinin tarihsel devamlılığını simgeleyen ortak bir payda haline gelmiştir. Diğer yandan, toplumsal dayanışma aracı olarak kışın bitmesi, zor şartların geride kalması ile beraber toplumu bir araya getirerek moral ve motivasyonun yükselmesine ve her şeyden önce "küslerin barışması" yeni başlangıçların oluşmasına da zemin hazırlamasından ötürü sosyal bir işleve zemin hazırlar.

Kalıcılığı etkileyen bir başka husus da bereket ve ekonomi ile ilişkili olmasıdır. Göçebe kültüründe hayvanların yavrulamaya başladığı, yerleşik kültürde ise toprağın uyandığı bu dönem, ekonomik döngünün "sıfır noktası" olarak kabul edilir.

2 Daha geniş bilgi için bkz. Abdülhaluk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991.

Diğer Toplumlarda Nevruz

Nevruzun Türk toplumunun dışında, başka toplumlarda da kutlanıp kutlanmadığı, tartışıla gelmiştir. Bazı araştırmacılar, eski Pers Kralı Cemşid döneminde, baharın gelişi üzerine törenler düzenlendiği belirtilmektedir.[3] Mevsim geçişlerine bağlı ve daha çok kıştan bahara geçişin sevinci olarak ele alınan Nevruz kutlamalarının bizimle aynı nitelik ve özelliğe sahip olup olmadığı tam anlamıyla tespit edilmiş değildir.[4]

İranlılar için bugün, yani Nevzur günü, Pers takviminin (Güneş Hicri takvimi) ilk günüdür. Uygulanan en önemli gelenek ise, "Heft Sin Sofrası" olarak bilinen Nevruz Sofrası'nın hazırlanmasıdır. Bu sofranın "Heft Sin (yedi sin)" olarak adlandırılmasının sebebi, baş harfleri "Sin" (S) harfi olan yedi çeşit yiyecek veya nesnenin, üzerinde bulunmasıdır. İranlılar Nevruz Sofrası'nı; kırmızı elma, sirke, sumak, iğde, sarımsak, "semeni" denilen buğday muhallebisi ile üzerlik olmak üzere yedi çeşit yiyecekle süslüyorlar.

İran'da uygulanan bir başka gelenek de Nevruz'da yüzünü siyaha boyayan, kırmızı giysili bir karakter olan Hacı Firaz'ın, Nevruz'un gelişini sokaklarda dans ederek ve şarkı söyleyerek müjdelemesidir.

Tacikistan'da Nevruz[5] Mart ayının başından, 21 Mart gününe kadar baharın gelişini ve tabiatın canlanmasını karşılamak amacıyla kutlanır. Bu eğlencelerde atlı bir spor olan Buzkaşi[6] oynarlar. Nevruz'da yenilen ve muhtemelen İran kültüründen etkilenerek uygulanan "S" harfi ile başlayan yedi yiyecekten süt; temizliği, tatlı; yaşama sevincini, şeker; serinlik ve dinlenmeyi, mum; ateşe tapınmayı, tarak; kadının güzelliğini temsil eder.

Baharın gelişi, bütün toplumlarda bir sevinç vesilesi olarak kabul edilerek kutlandığı mutlaktır. Ancak bu kutlamalara yüklenen anlamlar, kimi zaman inançla beslenmiş, kimi zaman da kültürel bir değer olarak kendini bulmuştur. Bunların her biri ayrı bir inceleme ve araştırma konusu olmakla birlikte, Nevruz özelinde değerlendirilmesi mümkün görülmemektedir.

3 Emine Sonnur Özcan, "Ortaçağ İslam Âlimlerine Göre Nevruz", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Nisan 2013, s. 72-75.

4 M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1971.

5 Ruziye Durmuş, "Türk Dünyası'nda Nevruz". *Atlas Journal*, *1*(1), Aralık 2015, s. 27-32.

6 Buzkaşi (Farsça, "keçi çekme"), Afganistan'ın en sevilen ve millî sporudur. Bu geleneksel oyunda atlı oyuncular, keçi veya dana gövdesini kaparak belirlenen hedefe ulaştırmaya çalışırlar.

Türk Tarih Sürecinde Nevruz

Türk mitolojisinde tabiat ayrı ve özel bir yere sahiptir. Yaratılış Destanı'ndan başlamak üzere, bütün destanlarımızda tabiat ana unsur olarak yer alır. Tabiatla iç içe yaşayan Türkler, toprağı var eden, çoğaltan bir unsur olarak kabul etmiş, onun var olmasını hep önemsemiştir. Toprağın hayat bulması, canlanması, baharın gelmesi kültürümüzde her zaman özel bir anlam ifade etmiştir. Baharın gelişi kutlanmış ve kutsanmıştır. Bu kutlamaların adına da Nevruz denmiştir. Nevruz, Türk coğrafyasının kuzeyinden güneyine, batısından doğusuna kadar kutlanmakta ve sevinçle karşılanmaktadır.

Kış, kapalılığı ve kapanmayı ifade eder. Bahar ise, yeniden hayat bulma, bir başka söyleyişle dirilişi ifade eder. Güneş bütün haşmetiyle doğayı aydınlatırken, kuş ve hayvan sesleriyle oluşturulan orkestranın musikisi insanı coşturur. Kış kuşatır, bahar coşturur, yaz aydınlatır, sonbahar ise soldurur.

Bütün bayramları, dinî ve millî bir inanıştan doğar. İslamiyet'i kabul eden Türkler, geçmiş kültürlerinden getirdiklerini İslamiyet'le uzlaştırmış ve bir çatışmaya meydan vermeden yaşamıştır. Nevruz, sürgün avı, toy, şölen, yuğ vb. gibi İslâmiyet'le çatışmayan âdetlerden biri olarak devam edegelmiştir. Nevruz, eldeki tarihi kaynaklardan hareketle en eski Türk adetlerinden, bayramlarından biri olduğu kesinleşmiştir.

Hunlar Dönemi, Nevruz'un[7] bir "takvim bayramı" ve "devlet töreni" olarak şekillenmeye başladığı en eski tarihsel katmanlardan biridir. Hunlar, doğa olaylarını ve mevsim geçişlerini sadece bir döngü değil, aynı zamanda kutsal birer işaret olarak görmüşlerdir. Eski Çin kaynaklarında, Hunların yılın belirli dönemlerinde toplandıkları ve büyük ayinler düzenledikleri kaydedilmiştir. Yılın ilk ayında Han önderliğinde toplandıkları, atalara, göğe, yere ve doğa ruhlarına kurbanlar sundukları bilinmektedir. Bu, Nevruz kutlamalarının en ilkel ve resmî halidir.

Göktürkler dönemi[8], Nevruz'un hem mitolojik bir temele oturduğu hem de "Resmî Devlet Bayramı" kimliği kazandığı altın çağdır. Bu dönemde Nevruz, sadece bir bahar kutlaması değil, Türk milletinin var oluş hikâyesi olan Ergenekon Destanı ile doğrudan mühürlenmiştir. Destana göre, Türkler geçit vermeyen demir dağı körüklerle ateş yakıp eriterek yolu açmış ve dünyaya yeniden yayılmışlardır. Bu olayın gerçekleştiği gün, 21 Mart baharın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Göktürk Kağanları, her yıl Nevruz günü halkın huzurunda büyük bir tören düzenlerlerdi. Bu törenlerde, Kağan, bir demir parçasını ateşte kızdırır ve örsün üzerinde çekiçle döverdi. Bu sembolik hareket; "Biz demiri eriten, zorlukları aşan ve hür yaşayan

7 Fuzuli Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 2008, s. 139-148.

8 Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevruz", *II. Journal of Turkish Research Institute*. Y. 14 (33), 2007, s. 151-182.

bir milletiz" mesajını taşırdı. Bu gelenek, devletin gücünü ve egemenliğini halka hatırlatan en önemli siyasi gösteriydi. Diğer yandan GökTürkler'de Nevruz, boy beylerinin bir araya geldiği, devlet işlerinin görüşüldüğü ve ordunun denetlendiği bir zamandı. Kışın dağılan boylar, baharın gelişiyle Kağan'ın sancağı altında toplanırdı. Bu dönemde yapılan at yarışları, okçuluk müsabakaları ve güreşler, ordunun savaşa hazırlık durumunu gösteren askerî tatbikat niteliğindeydi. Kutsal sayılan Ötüken ormanlarında veya su kenarlarında Tanrı'ya ve "Yer-Su" ruhlarına teşekkür kurbanları sunulurdu. Hunlardan devralınan ateş kültü devam ettirilir, meşaleler yakılarak kötülüklerin kovulduğuna inanılırdı.

Göktürkler, Nevruz'u bir "millî bayram" haline getirerek kendilerinden sonraki Türk devletlerine (Uygurlar, Selçuklular, Osmanlılar) çok güçlü bir kültürel miras bırakmışlardır. Bugün bile Türk dünyasında demir dövme geleneğinin sürmesi, Göktürklerin bu kadim etkisinden kaynaklanır.

Uygurlar dönemi, Türk kültür tarihinin en büyük kırılma noktalarından biridir. Çünkü Türkler bu dönemde yerleşik hayata geçmiş, şehirler kurmuş ve Maniheizm ile Budizm gibi yeni inanç sistemleriyle tanışmışlardır. Bu değişim, Nevruz kutlamalarına estetik, sanat ve tarımsal bir derinlik kazandırmıştır. Hunlar ve Göktürkler'de daha çok askerî ve hayvancılık odaklı olan Nevruz, yerleşik hayata geçen Uygurlarda bir "hasat ve ekim bayramı" kimliğine bürünmüştür. Baharın ilk günüyle birlikte tarlaların sürülmesi ve ilk tohumların toprağa atılması büyük bir törenle kutlanırdı. Uygurların meşhur "Kariz" adı verilen yeraltı sulama sistemleri, bahar ekinoksunda temizlenir ve suyun tarlalara verilmesi Nevruz sevinciyle birleşirdi.

Uygur müziğinin temeli olan "On İki Makam"ın ilk örnekleri bu bayramlarda icra edilirdi. Uygur folklorunda "Köse-Köse" veya "Seyirlik Oyunlar"ın atası sayılan maskeli danslar, baharın gelişiyle meydanlarda sergilenirdi. Bazı kaynaklar, Uygurların Nevruz'u aynı zamanda bir çiçek bayramı gibi kutladığını, şehirleri çiçeklerle süslediklerini belirtir. Maniheizm'deki ışık (iyilik) ve karanlık (kötülük) mücadelesi, Nevruz'daki gündüz ve gecenin eşitlenmesiyle sembolize edilmiş; ışığın (baharın) zaferi büyük ateşlerle kutlanmıştır. Özellikle yeşil sebzelerden ve tahıllardan yapılan "Kök-aş" (Yeşil aş/çorba), baharın canlılığını simgelemesi için topluca pişirilip halka dağıtılırdı. Uygurlar, Nevruz'u göçebe bir hürriyet kutlamasından, yerleşik bir medeniyet festivaline dönüştürmüşlerdir. Bu gelenek, daha sonra Karahanlılar ve Büyük Selçuklular üzerinden geçerek İslam dünyasının "Nevruziye" geleneğine zemin hazırlamıştır.

Gazneliler dönemi (963-1186), Türk kültür tarihinin en ilginç sentezlerinden birini temsil eder. Bu dönemde Nevruz, eski Türk geleneklerinin İslami bir çevre ve güçlü bir Fars edebiyatı/saray kültürüyle birleştiği ihtişamlı bir festivale dönüşmüştür. Gazneli Sultanları (özellikle Sultan Mahmut ve Sultan Mesut), Nevruz'u devletin gücünü sergiledikleri resmî bir bayram olarak kutlamışlardır. Nevruz günü halk

sultanına, sultan da devlet görevlilerine ve şairlere değerli hediyeler verirdi. Bu gelenek, devlet ile toplum arasındaki bağı güçlendirirdi. Diğer devletlerden gelen elçiler genellikle Nevruz törenlerine davet edilir, Gazne sarayının zenginliği bu törenlerle dünyaya gösterilirdi. Şairler, baharın gelişini ve sultanın adaletini öven "Nevruziye" adı verilen kasideler yazar ve sultana sunarlardı. Bu şiirlerde bahar; "doğanın yeniden dirilişi" ve "sultanın cömertliği" ile eşleştirilirdi. Firdevsi'nin Gazneli Mahmut'a sunduğu *Şehname*, Nevruz'un mitolojik kökenlerini (Cemşid efsanesi) yeniden canlandırmış ve bu bayramın edebi temelini sağlamlaştırmıştır.

Gaznelilerin meşhur fil ordusu, Nevruz törenlerinde süslenerek geçit törenlerine katılırdı. Saray bahçelerinde kurulan büyük sofralarda dönemin müzikleri eşliğinde ziyafetler verilir, halka açık eğlenceler düzenlenirdi. Gazneliler'de Nevruz, Türkleri'n "bozkır bayramı" ile İranlıların "kadim yılbaşısı"nın tam anlamıyla iç içe geçtiği noktadır. Türkleri'n "Yenigün" coşkusu ile İran'ın "Nowruz" estetiği birleşerek, daha sonra Büyük Selçukluların uygulayacağı o büyük imparatorluk protokolünün temelini oluşturmuştur.

Selçuklular dönemi, Nevruz'un hem bilimsel bir zemine oturtulduğu hem de kozmopolit bir imparatorluk kültürü olarak kurumsallaştığı dönemdir. Selçuklular, Nevruz'u sadece folklorik bir kutlama olarak bırakmamış, onu devletin malî ve idarî takviminin merkezine yerleştirmişlerdir. Selçukluların Nevruz'a en büyük katkısı, Sultan Melikşah döneminde yapılan takvim reformudur. Hârezmî ve Ömer Hayyam gibi dönemin en büyük bilginlerinden oluşan bir heyet, Güneş yılı esaslı "Takvim-i Celalî"yi hazırlamıştır. Bu takvimde yılbaşı (Yenigün), tam olarak 21 Mart (Bahar Ekinoksu) olarak belirlenmiştir. Bu, Nevruz'un devlet nezdinde matematiksel ve astronomik bir kesinlikle kutlanmasını sağlamıştır. Selçuklularda bu bayram "Nevruz-ı Sultanî" (Sultan Nevruzu) adıyla anılırdı. Kutlamalar devletin zirvesinde büyük bir ihtişamla yapılırdı. Selçuklu Sultanları, Nevruz günü devlet adamlarına hilatler (onur giysileri) giydirir ve halka paralar saçardı. Nevruz'un getirdiği barış ruhuyla, hafif suçluların affedildiği veya cezaların hafifletildiği görülürdü. Selçuklu şehirlerinde (İsfahan, Rey, Konya) halk meydanlarda toplanır, mesire alanlarına çıkar ve topluca yemekler yerdi. Selçuklu saraylarında baharı ve Nevruz'u konu alan "Bahariyye" ve "Nevruziyye" türündeki şiirler zirve yapmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde Nevruz, tasavvufi bir anlam da kazanmaya başlamıştır. Bahar, "ruhsal uyanışın" ve "ilahi aşkın canlanışının" bir sembolü olarak görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda[9] Nevruz, hem devletin resmî protokolünde hem de halkın sosyal yaşantısında "Nevruz-ı Sultanî" adıyla çok özel bir yere sahipti. Osmanlı, Selçuklu'dan devraldığı bu mirası geliştirerek, ona hem tıbbi hem de

9 Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz ve Renkler*, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987; Fatih Köse, *Osmanlı Devleti'nde Nevruz*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007,

edebi bir kimlik kazandırmıştır. Nevruz'da, Devlet erkânı (Sadrazam, vezirler vb.) tam kadro padişahın huzuruna çıkarak bayram tebrikinde bulunurdu. Sarayın başhekimi, Nevruz sabahı özel baharatlarla hazırladığı şifalı macunu (bugünkü Mesir Macunu'nun kökeni) süslü kâseler içinde padişaha ve hanedan üyelerine sunardı. Bu macunun yıl boyu sağlık ve zindelik vereceğine inanılırdı. Sarayın baş astronomu olan Müneccimbaşı, her yıl Nevruz'dan önce yeni yılın takvimini hazırlar ve padişaha sunardı. Bu takvimde o yıl gerçekleşecek güneş ve ay tutulmaları, hava durumu tahminleri ve uğurlu günler yer alırdı. Bu hizmeti karşılığında kendisine "Nevruziye Pişkeşi" adı verilen bir bahşiş verilirdi. Şairler, baharın gelişini ve padişahın adaletini öven kasideler yazarlardı. Divan edebiyatında bahar tasvirlerine "Bahariyye" denirdi. Nevruz günü sarayda ve konaklarda bugüne özel makamlarla (örneğin Nevruz makamı) bestelenmiş eserler icra edilirdi. İstanbullular Nevruz günü açık alanlara, su kenarlarına akar; piknikler yapar, uçurtmalar uçurur ve spor müsabakaları (güreş, cirit) düzenlerlerdi. Osmanlı esnafı da Nevruz'u kendi lonca gelenekleriyle kutlardı. Özellikle çiçekçiler ve aktarlar için Nevruz, ticaretin canlandığı en bereketli gündü. Sokaklarda çiçekler satılır, evlerin pencereleri bahar dallarıyla süslenirdi. Osmanlı'da Nevruz, "Mart Dokuzu" olarak da anılmış ve Cumhuriyet dönemine kadar canlılığını korumuştur. Bu gelenek, toplumu birleştiren, devleti ve halkı ortak bir sevinçte buluşturan kültürel bir köprü işlevi görmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Nevruz, hem Osmanlı'dan devralınan bir miras hem de Türk dünyasıyla kurulan kültürel köprülerin bir sembolü olarak varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde Nevruz'un algılanışı ve kutlanışı zaman içinde farklı evrelerden geçmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Nevruz, "Ergenekon'dan çıkış" ve "Millî Kurtuluş" temalarıyla devlet nezdinde büyük bir ilgi görmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1921 ve 1922 yıllarında Ankara'da düzenlenen Nevruz (Ergenekon) kutlamalarına katıldığı, törenleri izlediği ve bugünü millî bir uyanış olarak nitelendirdiği bilinmektedir. İlk yıllarda Nevruz, Türk kimliğinin tarihsel derinliğini vurgulamak amacıyla okullarda ve halkevlerinde "Ergenekon Bayramı" adı altında coşkuyla kutlanmıştır. Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında Nevruz, devlet protokolünden ziyade daha çok yerel halk kültürü (folklor) seviyesinde yaşamaya devam etmiştir. Anadolu'nun pek çok köy ve kasabasında "Mart Dokuzu", "Sultan Nevruz" veya "Yenigün" adıyla mesire yerlerine çıkılarak, ateşler yakılarak ve topluca yemekler yenerek kutlanmaya devam etmiştir. Bu dönemde Nevruz, daha çok kırsal kesimin bahar hazırlığı ve doğaya olan saygısının bir ifadesi olarak kalmıştır. 1990'lı yılların başında Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Nevruz, Türkiye'de yeniden güçlü bir şekilde gündeme gelmiştir. Nevruz, Orta Asya'daki soydaşlarımızla ortak bir "üst kimlik" ve "kültürel bağ" olarak görülmeye başlanmıştır. 1991 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı aracılığıyla Nevruz, tüm Türkiye'de resmî törenlerle kutlanan bir "Millî Bayram" statüsüne kavuşmuştur.

Devlet büyüklerinin örs üzerinde demir dövmesi, ateşten atlaması ve Nevruz mesajları yayımlaması bir gelenek halini almıştır. Okullarda resim, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenmekte, üniversitelerde ise "Nevruz Ateşi" yakılarak uluslararası festivaller organize edilmektedir. 2009 yılında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çok uluslu bir dosya ile Nevruz'un UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne kaydedilmesi, bu geleneğin evrensel değerini tescillemiştir.

Türk Cumhuriyetlerinde Nevruz

1990 yılında bağımsızlıklarını ilan eden Türk devletleri ve akraba topluluklarında Nevruz[10] millî bir bayram olarak kutlanmaktadır. Yaygın olarak Nevruz adıyla kutlanan bahar bayramıyla ilgili olarak Türk topluluklarında çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Orta Asya'dan, Balkan Türkleri'ne ve hatta Amerika'daki Kızılderililerin yaşatılan âdetlerinde bu gelenekleri tespit edebiliyoruz.

Kırgız Türkleri'nde bugün de adına "Nouruz Köcö "denilen özel bir yemek yaparlar. "Köcö", darı yarması veya bulgur konulmak suretiyle yapılan bir nevi tirittir. Kazak Türkleri de Kırgız Türkleri'nin yaptığı aşı pişirirler. O günü evler baştanbaşa temizlenir, yeni elbiseler giyilir. Nevruz törenleri sırasında ev duvarlarına veya çeşitli eşyaların üzerine kil kaplar atılarak parçalanır. Ateş üzerinden atlanır. Çadırlar kurulup sofralar açılır.

Azerbaycan'da her yıl Mart'ın 21-23'ünde, Nevruz bayramı büyük törenlerle kutlanır. Mezarlık ziyareti yapılır. Bu ziyaretlerde hazırlanan helva pilav ve diğer yiyecekler fakirlere dağıtılır. "Gapı Pusma", "Suya Yüzük Atma", "Su Başı", "Baca Baca" adetlerinde uzun yılların gelenekleri çeşitli motif ve oyunlarla sürdürülür. Semeni göğertilir. Yani tohum çimlendirilir. Karapapaklar'da Nevruz, Kırım Türkleri'nde Navrez, gündönümü; Batı Trakya Türkleri'nde Mevris, Makedonya ve Kosova Türkleri'nde Sultanı Navrız, Gagauzlarda İlkyaz bayramı adıyla yukarıda bahsettiğimiz ortak coşku ve geleneklerle kutlanmaktadır.

Kazak Türkleri de Kırgız Türkleri'nin yaptığı aşı pişirirler. Ayrıca Nevruz törenlerinde mevlit okuturlar. O günü evler baştanbaşa temizlenir, yeni elbiseler giyilir. Nevruz törenleri sırasında ev duvarlarına veya çeşitli eşyaların üzerine kil kaplar atılarak parçalanır. Ateş üzerinden atlanır. Çadırlar kurulup sofralar açılır.

Türkistan'da oynanan millî oyunların başında "gökböri, köpkâri, oğlak/ulak, buzkaşi, kökpar, kükbar" gibi oyunlar yer alır. At yarışları, cirit oyunu, kılıç sallama, yamba kapma, güreş, at üzerinde güç gösterisi, sinsin oyunu, huntu oyunu. Bu oyunlar genellikle spora dayalıdır. Oyunların bir kısmı ise seyirliktir. Bunları halk tiyatrosu veya Orta oyunu şeklinde değerlendirebiliriz ki bunlar şu şekildedir: Koskosa oyunu; deve oyunu; ekende yoh, biçende yoh, yeyende ortag gardaş oyunu; kış bovay; yolbars; argımak.

10 Ali Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), s. 149-172.

Nevruz bayramında mahalli eğlencelere de yer verilir. Gençler aralarında mâni ve şiir söyleyerek yarışırlar. Bunlardan bazıları: Halay oyunu, Yaşıl yarpag, Gızılgül, Hahışta, Benövşe, Bahtiyar ve atışmalardır.

Özbekistan'ın Semerkant, Buhara, Andican taraflarında, Nevruz günü başlayan törenler bir hafta kadar devam eder. Halk bu törenlerde çadır çadır gezerek birbirlerinin bayramını kutlar. Bu ziyaretlerde ikram edilen yemek "aş" adı verilen pilavdır. Köpkarı, güreş, at yarışları, horoz dövüşleri gibi gösteriler düzenlenir.

Türkmenistan'da Nevruz bayramında halk gününü ülkemizdeki dinî bayramlara benzer bir şekilde geçirmekte, karşılıklı ev ziyaretleri yapılmakta, tebrik mesajları gönderilmektedir.

Afganistan'da Nevruz, Türkler arasında doğum günü olarak kutlanır. Bugün herkes en yeni elbiselerini giyerler. Kabir ve akraba ziyaretleri yapılır, güreş tutulur ve oğlak oyunu oynanır. İnsanlar arasındaki dargınlıkların kaldırılmasına çalışılır. Yeni yıla nasıl başlanırsa, yılın öyle geçeceğine inanılır.

Kültür ve Edebiyatta Nevruz

Eski Çin kaynaklarından başlamak üzere, birçok eserde Nevruz geleneğine ait anlatılara rastlamaktayız. Türk klasikleri arasında önemli bir yere sahip olan Kutad-gu Bilig'de Nevruzun gelişi, *"Doğudan bahar rüzgârı, dünyayı cennet gibi süslemek üzere geldi. Böylece beyaz kış giderek toprak misk ile dolup dünya kendini süsleyerek bezenmek için eziyetli kışı sürüp götürdü. Kurumuş ağaçlar yeşillendi ve tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi"*[11] şeklinde ele alınmaktadır. Divan-ı Lügati't-Türk'te ise, baharın gelişi (Nevruz), yeryüzüne ipek kumaşın serilmesi, havanın ısınarak yeryüzünü çiçeklerin süslediği şeklinde ele alınmaktadır. Kaşgarlı bu bilgilerin dışında, Türkleri'n yılın mevsimlerini adlandırırken bunu dörde ayırdığını, Nevruzu (yeni gün) ilkbahara karşılık olarak kullandığını belirtir.[12] Nizâmü'l Mülk'ün Siyasetname'sinde, baharın gelişi (Nevruz) yılbaşı olarak kabul edilip kutlamaların bir gelenek halinde yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır.[13] Selçuklu Sultanı Melikşah'ın hazırladığı Celali takviminde, 21 Mart yılın başlangıcı olarak kabul edilir.[14] Beylikler döneminde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kanunlarında da Nevruza ait bilgilere rastlamaktayız.[15]

---

11 Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Haz. R. Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

12 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat it-Türk*. Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

13 Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-Name*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara1982.

14 Gıyaseddin Ebul'l-Feth Ömer b. İbrahim Hayyam, "Nevruz-nâme", Çev. Mürsel Öztürk, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.36/S.61, 2017, s. 149-182.

15 Seyfullah Korkmaz, "Selçuklularda Nevruz kutlamaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Yıl: 1999, s. 253-256.

Kadı Burhaneddin Ahmed,[16] söz sahibi olduğu yönetim sahasında Nevruz'un yeni yılın başlangıcı ve baharın gelişinin müjdesi olarak kutlanmasına öncülük eder. Osmanlılarda Sultan I. Ahmed, Nevruzun baharın gelişi, doğanın uyanışı, her türlü güzelliklerin sergilendiği, insanların da bu güzelliklerden olumlu yönde etkilendiğini dile getirir. Mustafa Kemal Atatürk döneminde Nevruz kutlamalarına önem verildiği, bugünün büyük katılımla kutlandığı yolunda dönemin gazetelerinde Hâkimiyet-i Millîye'de yer alan yazılardan öğreniyoruz.

Fuzulî, Nevruzla gönül arasında bağ kurarak gülün açılması ile gönlün açılması arasında ilgi kurar.

Her gün açar gönlümü zevk-i visalden yenleden
Gerçi güller açmağa her yılda bir Nevruz olur.

Nef'î, IV. Murad'a sunduğu Nevruziyede baharın gelişiyle meydana gelen değişmeleri ele alır.

Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nevruz
Şâd etse nola dilleri câm-ı Cem- i nevruz
Gül gibi cihân oldu yine hurrem ü handân
Gör neyledi feyz-i eser-i makdem-i nevruz
Yılda bir olur bu dem-i ferhunde acep mi
Olmazsa her eyyâmda ger âlem-i nevruz
Rind isen eğer ko heves-i bâğ-ı behişti
Cennet mi değil bezmgeh-i hurrem-i nevruz
Nef'î yaraşır bu gazele eylese taksîm
Bülbül gibi bir mutrib-i mu'ciz-dem-i nevruz
Bezm-i şehe bu nazm ile olsan güher-efşân
Gûyâ ki gülistâna düşer şebnem-i nevruz
Ârâyiş için bezmini Sultân Murâd'ın
Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nevruz

Divan şiirinin[17] önde gelen isimlerinden Nedim, bir gazelinde Nevruz ve baharın gelişine atıfta bulunur. "*Erişti nevbahar ayyamı* açıldı gül ü *gülşen*" mısraıyla baharın gelişi ile ilgili değişimi anlatır.

16 Diber İbrahimpur, "Nevruz Bayramında Kadınların Rolü". *Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri Elazığ-1999*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 169.

17 Kadir Güler, "Divan Şiirinde Nevruz", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, Haziran 2000.

Azerbaycanın ve Türk dünyasının önde gelen şairlerinden Şehriyar, Nevruz kutlamalarında yapılan uygulamaları şöyle anlatır:

Yumurtanı göyçük güllü boyardık,
Çakıışdırıp sınanların soyardık,
Oynamaktan birce meğer doyardık,
Eli mene yaşıl âşık vererdi,
Irza mene Nevruz gülü dererdi.

Türkmen şairi Mahdumkulu Nevruzu tazelenme, can bulma ve hayatın yeni başlangıcı olarak görür.

Gelse nevrûz âleme, renk kılar cihân peydâ
Ebrler âvâz urup, dağ kılar duman peydâ,
Bî-cânlar câna gelip, açarlar dehân peydâ,
Göğermedik giyâlar göğerip revân peydâ,

Din adamlarımızdan Şeyhülislam Yahya Efendi, şiirlerinde tabiata özel bir önem atfetmiş, şiirlerinde tabitta meydana gelen değişmeleri, bu değişimler içerisinde baharı, kışı, sonbaharı ve özellikle Nevruzu konu edinen şiirler kaleme aldığı görülmektedir.[18]

Nevruz, aynı zamanda bir musiki makamı olarak kültürümüzde yedi yüzyıldan fazla bir maziye sahip olduğunu da biliyoruz. Bu makam ilk defa Urmiyeli Safıyûddîn Abdu'l-mü'mîn Urmevî (1224–1294) tarafından kullanılmıştır.

Nevruz geleneği, İslamiyet'ten çok önce kutlanan bir gelenek olduğu için, herhangi bir dinsel unsur taşımaz ve dinsel bir guruba mal edilmez. Ancak, İslamiyet'ten sonra çeşitli dinsel anlayışlar, Nevruz'a kendilerine özgü anlamlar yüklemişlerdir. Bunların çoğu da Nevruz'a bir Türk kültür değeri olarak yaklaşmışlardır.

Bu bayramdaki kutlamalar, Türk toplum hayatında farklı fakat bütünleştirici fonksiyonlara da sahiptir. Nevruz kutlamalarının arka planında, insanlar arasında sevgi, saygı ve kardeşlik duygularının pekişmesi, dargınlıkların ortadan kalkması, birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesi söz konusudur. Diğer yandan dargınlıklar son bulur, birlikte yaşama isteği artar. Her şeyden önce birlikte yaşama şuurunun gerekliliklerinde kaynaştırıcı olmanın ötesinde, gelenek ve göreneklerin yaşatılmasında da Nevruz kutlamaları önemli bir fırsattır.

18 Daha geniş bilgi için bkz. Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1980.

Nevruz'a Yüklenen Kutsal Anlamlar

Nevruz'a yüklenen birçok anlam[19] bulunduğu bunlar içerisinde en yaygın olanların başında şunlar sayılabilir:

Hz. Ali'nin Anne karnına düşmesi,

Hz. Ali'nin doğum günü,

Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evlendiği gün.

Dünya'nın yaratıldığı gün,

Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarıldığı gün,

Hz. Muhammed, Gadir-i Humda okuduğu hutbede, Hz. Ali'yi Müslümanlara vasî (önder) ilan ettiği gün. Bu kutsal atıflardan ötürü Nevruz, bayramların sultanıdır. Her şey yeni doğar, yeniden başlar ve taptazedir.

Anadolu Sahasında Nevruz Kutlamaları

Nevruz'da önceden hazırlanmış olan çöreklerle mezarlık ziyaretlerine gidilir, ölüler ziyaret edildikten sonra orada çörekler yenilir. Iğdır Karakoyunlu İlçesi'nde Nevruz, Ölü Bayramı olarak kutlanmaktadır. Melikli Köyü'nde Nevruz'da köylüler mezarlıklara giderek ölülerinin bayramını kutlarlar.

Türkler'de Nevruz bir kurtuluş günü olarak kabul edilmiştir. Türklerin Ergenekon'dan çıkışı, Türkler'de Nevruz, yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilmiş ve günümüze kadar bayramlarda kutlana gelmiştir. Orta Asya'daki Türk topluluklarından Azeri, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar, Uygur Türkleri, Anadolu Türkleri ve Balkan Türkleri Nevruz geleneğini canlı olarak günümüze kadar yaşatmışlardır.

Çeşitli adlarla ve yaygın olarak Nevruz adıyla kutlanan bu bahar bayramıyla ilgili olarak Türk topluluklarında çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Orta Asya'dan, Balkan Türkleri'ne ve hatta Amerika'daki Kızılderililerin yaşatılan âdetlerinde bu gelenekleri ve törenleri tespit edebiliyoruz.

Çok geniş coğrafyaya yayılmış olan topluluklarda Nevruz törenlerinde genellikle şu oyunların değişmeden devam ettiği gözlenir:

Anadolu sahasında da oynanan bu oyunların yanı sıra 21 Mart'ta büyük bir coşkuyla kutlamalar yapılmaktadır. Geçmişte o güne has olarak macunlar, şerbetler, hediyeler hazırlanarak devlet erkânı büyükten küçüğe, bunları birbirlerine takdim ederlerdi.

---

19 Nizamettin Onk , "Aras Boyu Örf ve Âdetleri Nevruz Bayramı", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 119, Anakara 1972.

Bu adetler günümüzde Mesir Macunu Şenlikleri adı altında hâlâ devam etmektedir. Anadolu'da Yörük Bayramı günümüzde de kutlanarak bu âdeti yaşatmaktadırlar. Anadolu'da "Sultanı Nevruz", "Nevruz Sultan", "Mart Dokuzu" ve "Mart Bozumu" gibi adlarla bilinen nevruz, gelenekleriyle bütün Türk toplumu içerisinde yaşamaya devam etmektedir.

22 Mart Nevruz'dan bir gün önceyi karşılamaktadır. Bugün Nevruz hazırlıkları yapılır. Çamaşırlar yıkanır, yemekler hazırlanır Nevruz günü yenilen yemekler arasında ıspanaklı börek, soğan kabuğu ile boyanmış yumurtalar, yufka, sarı burma, şeker, leblebi, lokum sayılabilir. 23 Mart günü öğleden sonra kadınlar geniş bir tabağa çerezler koyarak hak üleştirirler. Yiyecekler dağıtılarak "ölünün ruhuna değsin" dileğinde bulunurlar. Bu bayramda herkes güler yüzlüdür. Suçlar bağışlanır. Bayrama katılmak zorunludur. Katılmayanlar köy halkınca dışlanır.

Yörükler arasında, Nevruz ile birlikte kışın bittiği ve bahar mevsiminin başladığı kabul edilir. Köy ve yaylalarda 22 Mart'ta, şehirlerde ise Nevruz günü pazara rastlamazsa, bu tarihi takip eden Pazar günü kutlanır. Köy halkı 22 Mart sabahı yaylalara doğru yola çıkarlar. Daha önceden davar evlerine yerleşmiş olanlar köylerden gelen akraba ve komşularına ev sahipliği ederler. Köylerden gelen grupla, yayladakiler karşılaştıklarında bir el silah atarak "Nevruzunuz kutlu, dölünüz hayır ve bereketli olsun" denir.

Her milletin kendine göre kültürel birikimi ve bu birikime bağlı olarak kültürel göstergeleri vardır. Bu göstergeler kültürün tanımlanmasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türkler, tarihsel süreç içerisinde, kendilerine ait bir kültürel birikimleri ve yaşamları olmakla birlikte, yaşadıkları çeşitli coğrafyalarda komşularının kültürlerinden de etkilenmişlerdir. Bu etkilenme hiçbir zaman tek yönlü olmamış, başka kültürlerden alınmalar olduğu gibi, o kültürlere de kendi kültürlerini aktardıkları görülmektedir. Bu alma ve vermelerin derecelerini günümüzde tam anlamıyla ölçme, kimin kimden ne ölçüde etkilenmiş olduğunu tespit etme imkânına sahip değiliz. Ancak özgün olanlardan yola çıkarak, alınanları kısmen belirleme durumunda olabiliriz.

Alevî Bektaşî İnanç Sisteminde Nevruz

Türk kültür ve inanç sisteminde Nevruz'un önemi, sosyal ve kültürel hayatın her aşamasında kendini gösterir. Geçmişte mensup olduğumuz inançlar içinde terkedilmeyen, değiştirilerek ve dönüştürülerek kutlana gelen Nevruz, özellikle yukarıda belirtildiği gibi, birtakım özel gün ve anlamlara bağlı olarak Alevî ve Bektaşî inanç sistemi içinde kutlanmakta ve anlamlandırılmaktadır. Bu kutlamaları, daha önce bahsedilen kutlamalardan bağımsız ve çok farklı düşünmek doğru değildir. Özde birbiri ile ilgili ve ilişkili olan bu kutlamalarda çok küçük farklar söz konusudur.

Bektaşîlikte Nevruz, başlı başına özel bir anlam ve ihtimamla kutlanan gündür. Nevruz uygulamalarında belli bir sitem ve hiyerarşi söz konusudur. Çok özel bir hazırlık ve ihtimamla kutlanan Nevruz hem maddî hem de manevî göstergeleriyle dikkat çeker. Bektaşîler, Nevruz'dan bir gece önce hazırlığa başlarlar. Belli başlı duaların okunması ve çeşitli niyazlarda bulunulması esastır.

Nevruz erkânı[20], mürşidin meydana girmesi ile birlikte başlar. Önce çerağlar uyandırılır. Ardından mürşid söze başlar ve şöyle seslenir:

"Ey yılları yıllara ekleyen! Bizim hâlimizi en iyi hâle çevir. Ey gönüllerinizi ve gözlerimizi iyiye döndürücü! Ey geceleri gündüzlere çevirici Tanrım. Senin dönüp dönüp saldıran arslan'ın hakkıyçün. Nevrûz hakkıyçün, iman ısı kişiler ve erlerin şahı Ali Hakkıyçün... İsteklerimizi kabul et... Ey dayanağımız, Yüce Tanrı... Dost Hu"[21]

Baba ve meydanda bulunanlar ayağa kalkar. İki derviş yanında ve ellerinde çerağlar olduğu halde şu gülbenki okur:

"B'ism-i Şâh, Allâh Allâh!... Belleganî murâdî, bihakk-ı Muhammedil-Mustafâ Nebiyyike ve bi-hakk-ı Aliyy el-Murtazâ veli-el-ahyâr. Yâ Alî Düldül-*süvâr, aleyke i'timâdî ve minkel-i'tikaadî v'-el-iktidârî.* Üstur *cuyûbenâ, vağfir zünûbenâ... Yâ Settâr, Yâ Gaffâr!.. Bihurmetil-Ahyâr ve Ashâbikel-Muhtâr. Salavâtullâh-i aleyhim ecma'în."*

Bundan sonra "Nevrûziye" olarak yazılmış şiirlerden biri okunur. Erkân bittikten sonra kahvaltı sofrasına otururlar. Bu sofrada da süt, yumurta kabuğu ayıklanmış iç badem gibi beyaz renkli yiyecekler özellikle tercih edilir. Nevruz Muharrem'e rast gelmişse, sabahtan öğlene kadar Nevruz erkânı yürütülür, öğleden sonra mateme devam edilir.

20 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 9. Ardıç Yayınları, Ankara 2011.

21 Bedri Noyan, *Nevrûz Erkânı*, Erdem, C. *8, S.* 24, Yıl 1996, s. 843-856.

Nevrûziyye

Mey-perestin yine şâd olduğu devrân geldi,
Sâki-i bâkiye de zevk ile seyrân geldi.
Açılub lâle ve sünbül kamusu buldu necât
Yeniden cümlece eşyâya bu dem cân geldi.

Öterek bülbül ile cümle tuyûr buldu sürur,
Ol çemenzâra da şebnem düşerek etti gurûr,
Çağladı zevk ile doldu, dereler etti mürûr,
Şâd olub cümle halâik âleme imkân geldi.

Hele güllerle bezendi bütün âlem düz oldu,
Geldi eyyâm-ı bahâr şevk ile nevrûz oldu,
Dağıdub sâki demin, câna da efrûz oldu
Gitti gam, erdi sürür âşıka dermân geldi.

Geldi dünyâya bu dem lûtf-ı adâletle
Alî, Nûra gark oldu hemân arz u semâvât-ı celî,
Cümlece ins ile cinn yüz sürüb dedi belî
Ehl-i İslâma bu gün vahy ile Kur'ân geldi.

Kutladı hûrî melek her birisi şâd oldu,
Ehl-i Şî'a sevinüb cümlesi dilşâd oldu,
Üzülüb kavm-ı Yezîd hüzn ile nâşâd oldu
Mü'minin kalbine lâ-şekk nûr ile îmân geldi.

Etti da'vâ-yı Nübüvvet o zaman zât-ı Resûl,
Bağrına bastı Alî'yi şükrile etti vusûl,
Dedi lütfetti Hudâ buldu murâdım da husûl
Bize bu şîr-i Hudâ Hazret-i Hakk'tan geldi.

Hiisniyâ şükredelim geldi yine bu eyyâm,
Verelim Âl-i Alî'ye sıdk ile biz de selâm,
Gülelim, söyleyelim, eyleyelim zevk-i müdâm,
Bizlere nûr-i Alî hüccet u burhân geldi.
(Hüseyin Hüsnî Erdikut Baba)

Bektaşîlikte *"Mülk Allah'ındır, rızık hepimizindir"* anlayışı hâkimdir. Nevruz lokması hazırlanırken herkes imkânı dâhilinde bir malzeme getirir (un, yağ, şeker, meyve vb.). Getirilen tüm malzemeler tek bir kazanda pişer veya tek bir sofrada birleşir. Kimin ne kadar getirdiğinin bir önemi yoktur. O artık "canların lokması" olmuştur.

Sofrada bulunanlar kadar, o an orada bulunamayanlar, hastalar ve yoksullar da düşünülür. Lokmanın bir kısmı mutlaka dağıtılmak üzere ayrılır.

Bu, Hz. Ali'nin kapısına gelen yoksulu, yetimi ve esiri kendisi aç kalma pahasına doyurmasını (İnsan Suresi'ndeki fedakârlık) örnek alan bir davranıştır.

Nevruz sofrasında özellikle tuz ve ekmek kutsal görülür. Tuz: tadı ve bereketi simgeler; toplumu bir arada tutan "tuz-ekmek hakkı" hukukunu temsil eder. Su/Şerbet: Hz. Hüseyin'in susuzluğunu hatırlatırken, Nevruz'da bir "hayat suyu" (Ab-ı Hayat) neşesine dönüşür. İnsanlara su ikram etmek, cana can katmak demektir.

Bektaşî için Nevruz lokması yemek; "Ben kendi benliğimden (kibrimden) vazgeçtim, elimdekini kardeşimle paylaştım ve toplumsal barışın bir parçası oldum" demektir. Doğa nasıl tüm cömertliğiyle meyvesini, çiçeğini ayırmadan sunuyorsa; Bektaşî de lokmasını ayırmadan sunar. Nevruz cemleri, diğer cemlerin usul ve esaslarına benzemekle birlikte, bu ceme mahsus bazı incelikli ayrıntılar söz konusudur. Nevruza özgü olarak "Nevruziyeler" ve Hz. Ali'nin faziletlerini dile getiren deyişlere daha çok yer verilir.

Alevîlikte Nevruza ayrı bir önem atfedilir. Nevruz sabahı erkenden kalkılır, temiz kıyafetler giyilir. Öncelikle taze su ile yıkanılır ve taze su içilir. Hayvanların da aynı şekilde taze su içmesine özen gösterilir. Günün en belirgin simgesi süttür. Canlar birbirine süt ikram ederler. Bu, yeni yıla "ak bir başlangıç" yapma arzusunu simgeler. Çünkü süt, renginden ötürü, saflığı, temizliği ve bereketi temsil eder.

Tahtacı Türkmenlerinde Nevruz, ölülerin yedirilip içirildiği gün olarak kabul edilir. Burada eski Türk inanç sisteminin atalar kültürü kendini gösterir.

Nevruz cemi, Nevruz akşamı yapılır. Bugüne mahsus olmak üzere, süt kaynatılır ve içine iki saman çöpü atılarak ağzı kapatılır. İki saman çöpünün birleşmesi beklenir. Bu durum, ceme katılanların gönüllerinin birliğine delalet eder. Dedenin posta oturması ile birlikte cem başlar. Diğer cemlerde olduğu gibi "On İki Hizmet" sahipleri görevlerini icra ederler. Öncelikle "Nur suresi" eşliğinde delil (mum/kandil) uyandırılır. Nevruz'da bu, karanlığın bitişini ve ışığın zaferini simgeler. Cem boyunca dede, Hz. Ali'nin faziletlerinden, On İki İmamın hayatlarından ve erenlerin sohbetlerinden bahseder. Zakirler de Nevruz'a mahsus olmak üzere deyişler okur ve orada bulunan canlar da semaha dururlar. Böylece, baharın gelişi hep birlikte ve muhabbetle kutlanmış olur.

Cemlerde okunan deyişler arasında en yaygın olanlar arasında aşağıdaki deyişi örnek verebiliriz. Pir Sultan Abdal, Nevruzu birlik ve beraberliğin, cem olup bir araya gelmenin zamanı olarak yorumlar.

Sultan nevrûz günü cemdir erenler
Gönülleri şad oldu ehl-i imanın
Cemal yârı görüp doğru bilenler
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Cümle eşya bu gün destûr aldılar
Aşk ile didâre karşı yandılar
Erenler ceminde bâde sundular
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Erenler dergâhı Rûşen bu günde
Doldurmuş bâdeyi sunar elinde
Suyuz kalan kanar kendi gölünde
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Sultan Nevrûz günü canlar uyanır
Hâl ehli olanlar nura boyanır
Muhib olan bu gün ceme dolanır
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Pir himmet eyledi bugün kuluna
Cümle muhib bu gün cemde buluna
Cümle eşya kudret balına
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Âşık olan canlar bugün gelirler
Sultan Nevrûz günü birlik olurlar
Hallâk-ı cihandan ziya alurlar
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Pir sultan'ım eydür erenler cemde
Akır çeşmüm yaşı her dem bu demde
Muhabbet âteşi yanar sinemde
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın

Kaygusuz Abdal ise Nevruzun gelişini bir coşkunluk alameti olarak görür. Diğer birçok şairin şiirinde olduğu gibi, bu şiirde de doğanın döngüsü ve bu döngünün mitik ve mistik arka planı ele alınır.

Erişti bâd-ı nevrûz gülistâne
Gülistân vakti yetti kim uyane
Temamet yeryüzü cünbişe geldi
Behişte benzedi devr-i zamane

Gülistan goncesin açtı donandı
Divâne oldu bülbüller divâne
Yine simurge haber verdi hüdhüd
Otağın başına konmuş şahâne.

Şah İsmail (Hataî) Nevruz'u bir kutlama ve kavuşma anı olarak görür.

Tahkıyk ile şahı tanun
Nevruz edin şaha yetün
Hey gaziler secde kılun
Gaziler deyin şah menem

Dede, lokmaların dağıtılmasından sonra cemi şu gülbankı okuyarak tamamlar: *"Bismişah, Allah Allah! Elhamdülillah, elhamdülillah, elhamdülillah. Lokmalar kabul ola. Muratlar hâsıl ola. Pişirip getirene, yedirip içirene fal mezat ola! Kurban sahiplerinin kurbanları Hak divanında kabul ola. Her tüyüne bin bir sevap yazıla! Gittiği yerler gam kasavet görmeye! Yiyenlere şifa, yedirenlere delil ola! Sofralarımıza Halil İbrahim bereketi vere! Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimizin, Hüssem Şah, Gani Otman Baba efendimizin himmetleri üzerimize olsun. Sultan Nevruz aşkına, Otman Baba aşkına olsun. Kaygusuz Sultan aşkına, lokmasına, gerçeğe Hü!"*

Nevruz, Alevî-Bektaşî toplumu için bir bayram olmanın ötesinde; ikrar tazeleme, doğayla barışma ve insan-ı kâmil olma yolunda atılan bir adımdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Nevruz, Türk milletinin tarihsel hafızasında yalnızca mevsimsel bir dönüşümü değil; aynı zamanda kimliğin, sürekliliğin ve yeniden doğuşun simgesini temsil eden köklü bir kültür ve inanç unsurudur. Görüldüğü üzere Nevruz, Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan geniş bir tarihsel süreçte, farklı siyasal, sosyal ve inançsal yapılara rağmen varlığını koruyabilmiş nadir kültürel değerlerden biridir. Bu süreklilik, Nevruz'un Türk kültürünün taşıyıcı kolonlarından biri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nevruz'un Türk millî kültürü içindeki yeri, onun sadece bir "bahar bayramı" olmanın ötesinde, tarih bilinci, toplumsal dayanışma, ekonomik döngü ve kolektif sevinç etrafında şekillenmiş çok katmanlı bir anlam dünyasına sahip olmasından

kaynaklanmaktadır. Ergenekon Destanı'ndan başlayarak Göktürklerin demir dövme geleneğine, Selçukluların takvim reformuna ve Osmanlı'nın Nevruz-ı Sultanî geleneğine kadar uzanan uygulamalar, bugünün hem mitolojik hem de siyasal bir hafıza mekânı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

İnanç sistemleriyle kurduğu güçlü bağ, Nevruz'un kültürel yaşamdaki kalıcılığını pekiştiren temel unsurlardan biridir. İslamiyet öncesi Gök Tanrı inancı döneminde tabiatın uyanışıyla ilişkilendirilen Nevruz, İslamiyet sonrası dönemde çatışma üretmeden yeni anlam katmanlarıyla zenginleşmiştir. Bu durum, Türk kültürünün dönüştürücü ve uzlaştırıcı karakterini yansıtan önemli bir göstergedir.

Alevî-Bektaşî inanç sistemi özelinde Nevruz ise, bu çok katmanlı yapının en sembolik örneklerinden birini sunmaktadır. Alevî-Bektaşî geleneğinde Nevruz; Hz. Ali merkezli kutsal atıflarla, ikrar tazeleme, lokma paylaşımı, cem erkânı ve doğayla barışma anlayışı çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır. Nevruz cemi, sadece mevsimsel bir kutlama değil, toplumsal eşitliğin, paylaşmanın, rızalığın ve insan-ı kâmil idealinin sembolik bir ifadesi hâline gelmiştir. Lokmanın ortak kazanda pişmesi, süt ve su gibi sembollerin kullanılması, bireysel benliğin aşılması ve "can" olma bilincinin pekiştirilmesi açısından derin anlamlar taşımaktadır.

Bu yönüyle Nevruz, Alevî-Bektaşî toplumu için geçmişle bağ kurulan, toplumsal hafızanın tazelendiği ve inançsal sürekliliğin yeniden teyit edildiği bir eşik zaman niteliği taşır. Aynı zamanda bu gelenek, Nevruz'un belirli bir etnik ya da mezhepsel kimliğe indirgenemeyecek kadar kapsayıcı ve birleştirici olduğunu da göstermektedir.

Sonuç olarak Nevruz; Türk millî kültürünün ortak paydası, farklı inanç ve yaşam biçimlerini aynı tarihsel ve kültürel zeminde buluşturan güçlü bir semboldür. Alevî-Bektaşî inanç sistemi içindeki yorum ve uygulamalar ise, Nevruz'un bu bütünleştirici niteliğini daha da derinleştirerek onu bir barış, paylaşım ve yeniden doğuş metaforuna dönüştürmektedir. Bu bağlamda Nevruz'un doğru anlaşılması ve ideolojik daraltmalardan arındırılarak ele alınması hem kültürel mirasın korunması hem de toplumsal birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Bayat, Fuzuli, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 2008, ss. 139-148.
- Çay, Abdülhaluk, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991.
- Durmuş, Ruziye, "Türk Dünyası'nda Nevruz". *Atlas Journal*, *1*(1), Aralık 2015, ss. 27-32.
- Gıyaseddin Ebul'l-Feth Ömer b. İbrahim Hayyam, "Nevruz nâme", Çev. Mürsel Öztürk, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.36/S.61, 2017, ss. 149-182.
- Güler, Kadir, "Divan Şiirinde Nevruz", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, Haziran 2000.
- Güngör, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1978.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", *Nevruz ve Renkler*, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yay, Ankara 1996.
- İbrahimpur, Dilber, "Nevruz Bayramında Kadınların Rolü". *Türk Dünyasında Nevruz 3. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri Elazığ-1999*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984.
- Kafkasyalı, Ali, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(2), ss. 149-172.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat it-Türk*. Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
- Kavruk, Hasan, *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1980.
- Korkmaz, Seyfullah, "Selçuklularda Nevruz Kutlamaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Yıl: 1999, ss. 253-256.
- Köse, Fatih, *Osmanlı Devleti'nde Nevruz*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-Name*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 9. Ardıç Yayınları, Ankara 2011.
- Noyan, Bedri, *Nevrûz Erkânı*, Erdem, C. *8, S.* 24, Yıl 1996, ss. 843-856.
- Onk, Nizamettin, "Aras Boyu Örf ve Âdetleri Nevruz Bayramı", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 119, Anakara 1972.
- Özcan, Emine Sonnur, "Ortaçağ İslam Âlimlerine Göre Nevruz", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Nisan 2013, ss. 72-75.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1971.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.
- Tural, Sadık K., *Millî Benlik ve Kimlik*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2022.
- Uca, Alaattin, "Türk Toplumunda Nevruz". *II. Journal of Turkish Research Institute*. Y. 14 (33), 2007, ss. 151-182.
- Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, Haz. R. Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

KUZEY MAKEDONYA/KANATLAR KÖYÜNDE "SULTAN NEVRUZ" VE NEVRUZ NEFESLERİ ÜZERİNE

Satı KUMARTAŞLIOĞLU*

Giriş

Farsça kökenli ve "yeni gün" anlamına gelen "nevruz", Türk dünyası coğrafyasında baharın gelişinin kutlandığı ve bir anlamda yeni yılın karşılandığı bir bayram mahiyetindedir. Bahar mevsimi veya yeni yılın gelişi, dünyanın değişik kültürlerinde coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak belirli günlerde kutlanır. Ancak köken olarak bahar mevsiminin veya yeni yılın gelişinin bir kutlaması olsa da bu kutlamaların mahiyeti zamanla toplumların yaşadıkları birtakım olay ve kişilerle bütünleşerek anlam değiştirebilmektedir. 21 Mart'ta kutlanan Nevruz bayramında da böyle bir durum söz konusudur. Nevruz, Türk kültüründe bir bahar bayramı ve yılbaşı olarak kutlanmakla birlikte, bugünün kutlandığı 21 Mart zamanla çeşitli tarihi ve dini olaylarla bütünleşmiştir. Dolayısıyla "Nevruz"un bu tarihi ve dini olaylara atıfta bulunduğu, Nevruz gününde söz konusu olayın hatırlanarak kutlandığı görülmektedir.

Nevruz gününün Türklerin Ergenekon'dan çıktığı günün anısına kutlanması, söz konusu olayların en bilinenidir. Bunun yanı sıra Nevruz günü Hz. Muhammet'in veda haccı, Kuran-ı Kerim'in Hz. Muhammet'e indirilmeye başlaması, Hz. Ali'nin doğumu, Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlenişi ve hilafete oturuşuna tekabül etmektedir. Türk kültüründe Alevî-Bektaşîler arasında da Nevruz büyük öneme sahiptir ve genel itibariyle Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlanmaktadır. Bektaşîliğin hâkim olduğu Kuzey Makedonya'nın Kanatlar köyünde de Nevruz Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilip kutlanmakta ve bundan dolayı en büyük bayram kabul edilip "Sultan Nevruz" adı ile anılmaktadır. Hatta Nevruz

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, satileri@hotmail.com.

gününün bütün günlerden üstün olduğuna inanılmaktadır. "Sultan Nevruz", Kuzey Makedonya'daki diğer Bektaşî tekkelerinde (Hıdır Baba ve Sersem Ali Baba tekkeleri) olduğu gibi Kanatlar köyünde yer alan Dikmen Baba Tekkesi'nde cem yapılarak, kurban keserek ve muhabbetler tertip ederek kutlanmaktadır. Nevruz, Kuzey Makedonya'da Bektaşîler arasında yalnızca 21 Mart'ta kutlanmaz. 19 Mart'tan 21 Mart'a kadar üç gün boyunca kutlanır. Bölgede 19, 20 ve 21 Mart'ta üç gün boyunca kutlanmasının sebebi, Hz. Ali'nin bu üç gün içinde hangi gün doğduğunun tam olarak bilinmeyişidir. Buna dair yörede anlatılar mevcuttur. Kitap bölümünde, Kanatlar köyü Bektaşîleri arasında gerçekleştirilen "Sultan Nevruz" hakkında bilgiler verilecek, bunun yanı sıra "Sultan Nevruz"da okunan nefesler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Kanatlar Köyünde Sultan Nevruz

Pirlepe/Kuzey Makedonya'ya bağlı Kanatlar köyü, bulunduğu coğrafyada Türk kültürü ve Bektaşî geleneğinin yaşadığı yerlerden biridir. Köyün nüfusu yaklaşık 1700 olarak ifade edilmektedir. Kuzey Makedonya'daki üç Bektaşî tekkesinden biri olan Dikmen Baba Tekkesi'nin Kanatlar'da olması, Köyün Bektaşî kültürü açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Kuzey Makedonya'da bugün Bektaşî erkânının yürütüldüğü diğer tekkeler Kalkandelen (Tetova)'da bulunan Harabati Baba (Sersem Ali Baba) Tekkesi ve Kırçova'da bulunan Hıdır Baba Tekkesi'dir[1]. Ancak bu tekkelerde erkânlar Arnavutça yürütülmekte ve nefesler yine Arnavutça icra edilmektedir. Dikmen Baba Tekkesi'nde ise Türk nüfusunun etkisiyle erkânlar Türkçe yürütülmekte, nefesler Türkçe okunmaktadır.

Kanatlar köyünde erkânlar, her Perşembe akşamı düzenlenen ve "muhabbet "adı verilen cem törenleri, Nevruz, Aşure gibi belirli zamanlar ile ikrar, ölüm gibi vesileler ile tertip edilmektedir. Bu erkânlar arasında Nevruz ise, bir bayram olarak kutlanmaktadır.

"Yeni gün" anlamına gelen Nevruz, Türk dünyasında 21 Mart'ta bahar bayramı ve yılbaşı olarak kutlanır. Bu tarih (eski Mart dokuzu) ilkbahara girerken, güneşin balık burcundan çıkıp koç burcuna girmesiyle geceyle gündüzüne eşit uzunlukta olduğu döneme rastlamaktadır. Anadolu ağızlarında "navruz", "navrız biçimlerinde de söylenmektedir[2].

---

1 Metin İzeti, "Günümüz Makedonya Bektaşilerinin Dini inançları ve Yaşayışları", *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010 Çorum Sempozyum Bildirileri*, C. I, Ankara 2011, s. 398.

2 Pertev Naili Boratav, *Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999, s.218; Reşat Genç, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Nevruz Özel Sayısı*, C. 5, S. 12, Yıl 1997, s. 1-7; Mürsel Öztürk, "Nevruz", *Atayurttan Anayurda Türk Dünyası Nevruz Özel Sayısı*, C. 5, S. 12, Yıl 1998, s. 11; Belkıs Temren, "Bektaşi Geleneklerinde Nevruz Kutlamaları: Kırklar Bayramı", *Folklor/Edebiyat*, Yıl: 1995, S. 3, s. 152, Mahmut Tezcan, "Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz", *Anayurttan*

Türk kültüründe Nevruz'la ilgili inanışlara bakıldığında bahar bayramı olarak kutlanmasının yanı sıra bugünün çeşitli mitik, tarihi ve dini olaylara bağlanarak kutlandığı da bilinmektedir. Gerek sözlü gerekse yazılı rivayetlere dayandırılarak Nevruz'un; dünyanın ve ilk insanın yaratıldığı, Hz. Âdem'le Havva'nın Arafat'ta buluştuğu, Hz. Nuh'un tufandan sonra gemisinin karaya oturduğu, Hz. Yusuf'un kuyudan kurtulduğu, Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığı, Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i yardığı, Hz. Muhammet'e peygamberlik verildiği, Hz. Ali'nin dünyaya geldiği, Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlendiği, Hz. Muhammet'in Gadir Hum'da okuduğu hutbede Hz. Ali'yi vasi tayin ettiği, Hz. Ali'nin halife olduğu, gaip erenlerin (kırkların) toplandığı, Göktürkler'in Ergenekon'dan çıktığı, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği güne tekabül ettiğine dair inançlar mevcuttur[3]. Görüldüğü üzere köken olarak baharın başlangıcına dayanan "Nevruz", daha sonraki süreçlerde özellikle İslami bir kisveye bürünmüştür[4]. Ancak yorumlanışı hangi olaya dayandırılırsa dayandırılsın Nevruz'daki ana tema, bir doğumun, başlangıcın simgesi olmuştur[5].

Söz konusu inançlar arasında özellikle Alevî-Bektaşîler arasında Hz. Ali'nin dünyaya geldiği günün Nevruz günü olduğuna dair inanışlar daha yaygındır. Balkan coğrafyasında da Bektaşîler arasında Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlanmakta ve bugün "Sultan Nevruz" olarak adlandırılmaktadır. Kanatlar köyünde de Hz. Ali'nin doğumu vesilesiyle kutlanan "Sultan Nevruz", en büyük bayram olarak ifade edilmektedir.

Hz. Ali'nin doğumundan dolayı Nevruz gününün bütün günlerden üstün olduğuna inanılmaktadır. Sultan Nevruz, Kuzey Makedonya'da Bektaşîler arasında yalnızca 21 Mart'ta kutlanmaz. 19 Mart'tan 21 Mart'a kadar üç gün boyunca hem Kanatlar'da Dikmen Baba Tekkesi'nde hem de Kuzey Makedonya'daki diğer Bektaşî tekkelerinde (Hıdır Baba ve Harabati Baba tekkeleri) cemler yapılarak, kurbanlar kesilerek, muhabbetler tertip edilerek kutlanır. Sultan Nevruz'un bölgede 19, 20 ve 21 Mart'ta üç gün boyunca kutlanmasının sebebi, Hz. Ali'nin bu üç gün içinde hangi gün doğduğunun tam olarak bilinmeyişidir. Buna dair yörede şöyle bir rivayet anlatılmaktadır:

Atayurda Türk Dünyası, C. 5, S. 12, Yıl 1997, s. 26-27.

3 Ali Sümer, "Nevruz'un Anadolu'daki Uygulanışı ve Tarihi Kaynakları", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, C. 6, S. 14, Yıl 1998, s. 33; İsmail Onarlı, "Nevruz Bayramı", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 25, Yıl 2003, s. 43-45; Belkıs Temren, s. 152-153; Harun Yıldız, "Alevî-Bektaşî Toplumlarında Bayramlar", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, Editör: Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 386.

4 İsmail Görkem, "Alevi ve Bektaşi Geleneğinde Nevruz Törenleri", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mart 2000 Ankara,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 50-51.

5 Temren, s. 152-153.

Hz. Ali'nin annesi, Kâbe'yi tavaf ederken (ya da başka bir rivayete göre Kâbe'de hizmet ederken) doğum sancısı başlar. Hz. Muhammet, ona Kâbe'ye girmesini söyler. O da *"Nasıl gireyim?"* diye sorar. O esnada Kâbe duvarına dayanmış vaziyettedir. Tam o sırada duvar yarılır ve Hz. Ali'nin annesi içeri girer. Daha sonra duvar tekrar kapanır. Kâbe'nin içine girdiği tarih, 19 Mart'tır. 21 Mart'ta ise kucağında çocuk ile çıkar. Ama Hz. Muhammet Fatma Ana'ya (Hz. Ali'nin annesi olarak ifade ediliyor) önceden *"Çocuğun yüzünü önce ben göreceğim"* der. Çocuk çıktığında, onu kucağına alarak sağ ve sol kulağına *"Ferman-ı Celil, delil-i Cebrail, kurban-ı Halil, tekbir-i İsmail"* diyerek kamet verir, cümle âlem *"Hayırlı uğurlu olsun, dinimiz için, mezheplerimiz için, insanlık için"* der. Hz. Ali'nin doğduğu gün ya da Kâbe kapısından annesiyle birlikte çıktığı gün Hz. Muhammet tarafından okunan bu dua, bugün Kanatlar'da çocuklara da aynen okunmaktadır (KK1, KK2). Bektaşîler arasında yaygın bir anlatı olan bu rivayetin farklı kaynaklarda çeşitli versiyonları da bulunmaktadır. Bir rivayete göre Hz. Ali'nin annesi Fatma'nın doğum sancıları başlayınca Hz. Muhammet tarafından Kâbe'yi tavaf etmesi söylenir. Tavafı tamamlayan Hz. Fatma Kâbe'nin içine girer ve 21 Mart'ta Hz. Ali dünyaya gelir. Hz. Muhammet, Allah'ın evinde doğan amcasının oğlunu kucağına alarak ona Ali adını verir[6]. Başka bir rivayette tavaf ederken sancılanınca Kâbe'nin içine giren Hz. Fatma, 22 Mart'ta Hz. Ali'yi doğurmuş ve 25 Mart'ta kucağında çocuğu ile evine dönmüştür. Bu nedenle Bektaşî dergâhlarında 25 Mart'ta da toplanılıp "nevruziyye" okunduğu söylenmektedir[7]. Bir rivayete göre ise, sancılanınca annesinin Kâbe'ye girmesi üzerine Cuma günü Kâbe'de Hz. Ali dünyaya gelir. Hz. Muhammet, Hz. Fatma'yı ziyarete gittiğinde ona bir soğan sümbül götürür ve "Nevruz"u getirmişiz diyerek sümbülü verir ve çocuğa Ali adını verir. 21 Mart'ta dünyaya gelen Hz. Ali, 25 Mart'ta evine gelir. Bu yüzden eski Bektaşî geleneklerinde Nevruz kutlamalarının beş gün sürdüğü söylenmektedir[8]. Saffet Sarıkaya'nın aktardığı rivayette Hz. Ali'nin annesi Hz. Fatma, hamileyken Kâbe'ye gidip putlara tapınmak istediğinde karnındaki bebek tepinerek buna müsaade etmez. Fatma Ana'nın doğum sancıları tutunca Kâbe'nin duvarı yarılır, içeri girerek üç gün orada kalır. Bir rivayete göre doğumu melekler, başka bir rivayete göre Havva Ana, Meryem Ana ya da Firavun'un hanımı Asiye Ana yaptırmıştır. Hz. Muhammet Cebrail vasıtasıyla kendine bildirildiği gibi bebeğin adını Ali koyar. Bebeğin ilk yıkanması da Hz. Muhammet tarafından yaptırılmıştır[9].

---

6 Yıldız, s. 386.

7 Bedri Noyan [Dedebaba], *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik Erkân* (II. Kitap) C. IX, Ardıç Yayınları, Ankara 2011, s. 147-148; Bedri Noyan [Dedebaba], "Nevruz Erkânı", *Erdem –Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı*, C. 8, S. 24, Yıl 1996, s. 843-856.

8 Temren, s. 153.

9 Saffet Sarıkaya, "Kütahya-Hisarcık Bektâşî Şeyh Çakır Ocağında Nevruz Erkânı", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Yıl 2020, s. 138-139.

Hz. Ali'nin Kâbe'deki bu olağanüstü kutlu doğumu, Kanatlar köyünde doğum sonrasında Hz. Ali'ye dair başka olaylarla da bütünleştirilip zenginleştirilerek anlatılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Hz. Ali'ye "Eset (Aslan)" denmesi ile ilgilidir. Buna göre, Hz. Ali dünyaya geldiğinde anne ve babası onun yüzüne ilk baktıklarında, onların yüzüne bir tokat atar. Tokadın kuvvetine şaşıran anne babası, *"Allah Allah... Bu eset gibi..."* diyerek şaşkınlıklarını gizleyemezler[10].

Gerek Kanatlar'da anlatılan rivayette gerekse bahsi geçen diğer rivayetlerde görüldüğü üzere, Hz. Ali'nin Kâbe'de gerçekleşen doğumunun bu üç günden hangisinde olduğunun tam olarak bilinememesinden dolayı Sultan Nevruz, Kanatlar köyünde 19-20-21 Mart'ta üç gün boyunca kutlanır. Bu üç gün boyunca Hz. Ali'nin doğum günü vesilesiyle türbeler ziyaret edilir. Yine üç gün boyunca tekkelerde erkân düzenlenir[11]. Bektaşîlikte cemlere kadın-erkek birlikte katılmasına rağmen 19 Mart ve 20 Mart'ta düzenlenen erkâna yalnızca kadınlar katılır. 3. gün düzenlenen erkânda erkek olarak yalnızca mürşit bulunur. 21 Mart akşamında (3. gün akşamı) ise Sultan Nevruz'un muhabbeti olur. Bu muhabbete, kadın erkek hep birlikte katılınır. Meydana yine erkânın ilk aşamasında yalnızca nasipliler (ikrar almış olanlar) girer, ilk merasim bittikten sonra ise muhabbete herkes katılabilir. Muhabbetin bu sürecinde nefesler söylenir. Sultan Nevruz muhabbetinde alınan dem, diğer erkânlardan farklılık arz eder. Farklılık, nefeslerden önce verilen demin, rakı yerine "süt" olmasıdır. O gün içilen demler, "süt"tür. Bu alınan süt, İmam Ali'nin annesinden aldığı ilk sütün sembolü mahiyetindedir.

Kanatlar'da "dem"lerin erkânın ilk aşamasından sonraki "muhabbet"in başından sonuna kadar mürşidin önderliğinde (baba, halifebaba ya da dedebaba) ve sakinin sunumuyla alındığı ve bu sırada nefeslerin okunduğu bilinmektedir. Demlerin alınıp nefeslerin okunması belli bir düzen içinde gerçekleşmektedir. Muhabbetlerde üç nefes söylenip bir dem alınması genel bir kuraldır. Ancak her nefesten sonra boşalan demlerin dolduğu da görülmektedir. Sakilerin sunduğu demleri ilk olarak "Eyvallah" diyerek mürşit ve rehber alır. Demden bir yudum alan demi yanına uzatır. Dem, bir avuç içinden diğer avuç içine aktarılarak verilir. Bu dem hizmeti herkes dem görene kadar devam eder. Bir sıra dem alındıktan sonra aynın usulle lokma tabakları dolaştırılır. Tabaklar mürşidin sofrasından sağ ve sol sıradan uzatılır. Bu, böyle bir dem, bir lokma şeklinde devam eder. Sultan Nevruz muhabbetinde "dem" yerine saki tarafından "süt" sunulur. Bedri Noyan Dedebaba'nın verdiği bilgilere göre, sakinin süt sunumu sırasında hep bir ağızdan "Cennetteki süt ırmağı Ali Hüseyn ve Hasen'den" denir. Süt ikramı sırasında sütü

10 KK 1.

11 Nevruz erkânı için bkz. Noyan, "Nevruz Erkânı", s. 845-852; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik...*, s. 159-165; Abdülkadir Sezgin, "Bektaşî Tekkesinde Bir Nevruz Ayini", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni 18-20 Mart 1999*, Elazığ, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 283-293; Kanatlar köyündeki erkânlar için bkz. Satı Kumartaşlıoğlu, *Kuzey Makedonya "Kanatlar" Köyünde Bektaşi Kültürü*, Palet Yayınları, Konya 2023, s. 42-82.

sunan saki, *"Ey yılları ve hâlleri birbirine ekleyen... Bizim halimizi en iyi hale çevir"* sözleri ile başlayan tercümanını dağıtım bitinceye dek tekrar eder. Bir yandan da süt ikram eder. Sonra saki yere çöküp kendi sütünü içer. Sonra mürşit, gülbank çeker[12]. İsmail Görkem'e göre Sultan Nevruz'da dem yerine süt alınması, bugünün eski Türklerden beri var olan mitolojik kutsallığı ile ilgilidir. Bu mitolojik kutsallık İslamiyet'te Hz. Ali ismi ile ödünçlenmiş gibidir. Nevruz'daki süt sunumu, baharın ilk günündeki manevi temizlik ve yenilenmeye işaret etmektedir[13]

Sultan Nevruz Nefesleri

Kanatlar köyünde "deyiş" olarak da kullanılan "nefes"ler, "muhabbet" adı verilen törenlerin önemli bir parçasıdır. Genel olarak "ilahi" kavramının yerine kullanılan nefesler, törenlerin yanı sıra hayatın her alanında da söylenebilirler. Bektaşîliğe ait bütün sembol, değer ve unsurları içinde barındıran nefesler, geleneğin gelecek nesillere taşınmasında ve canlılığını korumasında önemli bir işleve de sahiptirler.

Kanatlar'da muhabbetlerin başında nefes söylemeye başlamadan önce bir gülbank söylenir. Tamamen Türkçe söylenen ve dua ve iyi dilekleri barındıran gülbenkten sonra nefesler söylenmeye başlanır. Her nefes söylemeye başlamadan önce "Destur Bismişah Allah Allah" denir. Nefesler söylenmesi için "zâkir" veya "sazender" aranmaz. Ne Kanatlar köyünde ne de Kuzey Makedonya'daki diğer Bektaşî tekkelerinde zâkirlik geleneği vardır. Törendeki ilk nefes genellikle mürşidin önderliğinde ve hep bir ağızdan söylenir. Sonra okunan nefesler, muhabbete katılan değişik kişilerin önderliğinde seçilerek yine hep bir ağızdan söylenir. Nefeslerin söylenmesinde kadın-erkek ayrımı söz konusu değildir. Kadınlar da nefeslerin söylenmesinde önderlik ya da eşlik edebilirler. "Muhabbet" törenlerinde söylenen nefesler genelde ezberden ve ezgi ile söylenir. Ancak nefesleri ezbere bilmeyenler yanlarında bulundurdukları "nefes defteri"nden takip ederek nefes söylerler.

Sultan Nevruz" muhabbetinde özellikle okunan "Sultan Nevruz nefesleri" vardır. Bu nefeslerden en bilineni "Tuttum aynayı yüzüme" ile başlayan nefestir. Söz konusu nefes, muhabbet töreninde söylendiği şekilde, ezgisine uygun olarak yapılan tekrarlarıyla ve "Hü" nidalarıyla birlikte verilmiştir:

12 Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik...*, s. 159-160.

13 İsmail Görkem, "Alevi ve Bektaşi Geleneğinde Nevruz Törenleri", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mart 2000 Ankara*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 51.

Sultan Nevruz Nefesi 1

(Destur Bismişah)

Tuttum aynayı yüzüme
Tuttum aynayı yüzüme
Ali göründü gözüme
Şahım göründü gözüme
Kıldım nazarı özüme
Kıldım nazarı özüme
Ali Ali Ali göründü gözüme
Şahım göründü gözüme

Âdem Baba Havva ile
Âdem Baba Havva ile
Ol alemül-esma ile
Ol alemül-esma ile
Çarhı felek sema ile
Çarhı felek sema ile
Ali Ali Ali göründü gözüme
Şahım göründü gözüme

Hazreti Nuh nebiullah
Dahi Âdem safiyullah
Dahi Âdem safiyullah
Turu Sina kelimullah
Turu Sina kelimullah
Ali Ali Ali göründü gözüme
Şahım göründü gözüme

İsa-yı ruhullah oldu
İki âlemde şah oldu
İki âlemde şah oldu
Müminlere penah oldu
Ali Ali Ali göründü gözüme
Hü Alimsin hü şahımsın

Ali candır Ali canan
Ali dindir Ali iman
Ali rahim Ali rahman
Ali Ali Ali göründü gözüme
Hü Alimsin hü şahımsın

Ali evvel Ali ahir
Ali batın Ali zahir
Ali tabip Ali tahir
Ali Ali Ali göründü gözüme
Şahım göründü gözüme
Hü
İlm-i gedayı kemter
Görüp gözüm dilim söyler
Her nereye kılsam nazar
Her nereye kılsam nazar
Ali Ali Ali göründü gözüme
Hü Alimsin hü şahımsın
Allah eyvallah eyvallah hü dost

Her nefesten sonra gülbank söylenmektedir. Gülbank, mürşit tarafından çekilmektedir. Kanatlar köyünde muhabbetler nefeslerden sonra söylenen gülbank şöyledir: *"Allah Allah aşk olsun nefesin gür olsun. Dinleyenler canlar da bin murat eylesinler. Hıdır Baba Sultan, Dikmen Baba Sultan, Eyat Baba Sultan, cümle enbiyalar, evliyalar, ehl-i beyt, Hatice Ana, Fatma Ana yardımcınız olsun. Gerçeğe hü mümine ya Allah Ya Muhammet ya Ali..."* Gülbank çekilirken muhabbet törenindeki "can"lar "Hü" nidalarıyla mürşide eşlik ederler. Gülbank çekilirken başlar öne eğilir; bu sırada iki el, sağ elinin eki parmağı sol elin üzerinde olacak şekilde ve parmaklar birbirine değer vaziyette yere konarak niyaz edilir.

Halifebaba Sabidin Yusufoski'nin aktardığına göre, "Tuttum aynayı yüzüme" ile başlayan nefeste semah yapılır. Semahta eller kilitlenir şekilde bağlanarak herkes birbirinin elini tutar ve halka olur. Bu halka semahında, "Ali geldi, artık hepimiz bir olduk" anlamı vardır[14].

Aşağıdaki verilen üç Sultan Nevruz nefesi ise Kanatlar'daki Bektaşîlerin ellerinde bulundurdukları "nefes defteri"nden alınmıştır:

14 KK1

Sultan Nevruz Nefesi 2

(Bismişahı Merdan Hak Hü)
Şah-ı merdan şir-i Yezdan Murteza doğdu bugün
Pişiva-yı evliya vü esfiya doğdu bugün

Fatma binti Esed'dir ol velinin annesi
Haşimi gülzarının nev goncesi bir danesi

Ol asalet menbaı ol kâmile
Çün Abu Tâlip'ten oldu hamile

Bi sadefveş hayli dem dürdaneyi
Sakladı batında Mehveş haleyi

Geçti hayli haftalar, günler ve mah
Doğdu böyle bir mübarek günde şah

Öyle bir günde doğdu ol, yevme eş
Bürcü hamle girdi her yerde cümle var

Kâinata nur saçıp feyzi bahar
Nev hayata girdi her yer cümle var

Sayesinde hayderin buldu hayat
Fahira serta beser bu kainat

Doğdu beytullahta ol şah-ı Necef
Kimseye vaki değildi bu şeref

Bendeganı ehl-i beyt-i Mustafa
Böyle günde eylesin zevk ü safa

Hü nuru paki hayder etsün iltima
Hep beraber eylesin canlar sema
Dem sürülsün aşkına devranına

Sultan Nevruz Nefesi 3

Akşamlar aşk olsun bayram gecesi
Bu ayın nurudur Sultan-ı Nevruz
Fazl-ı Şah'ım budur dilek gecesi
Ne mübarek gündür Sultan-ı Nevruz

Bayram kutlu olsun açılmış güller
Konmuşlar meydana garip bülbüller
Esma-i Hayder'i zikreder diller
Ne saadet bize Sultan-ı Nevruz

Muhammed Mustafa sultan-ı cihan
Ali'nin sırrını çün kıldı beyan
Hatice sırrından kamusu şâdân
Ruha safa verir Sultan-ı Nevruz

Saadet hırkasına büründü Ali
Velayet tacına vurundu Ali
Melek secde etti bilindi Ali
Nübüvvet sırrında Sultan-ı Nevruz

Muhabbet şehrinin nurdan yapısı
On iki imamdır cennet kapısı
Hakka secde eder kulun hepisi
Dilekler kabuldür Sultan-ı Nevruz

Saki kevseridir ol Şâh-ı merdan
Sundular kevseri ol demde heman
Süreriz demleri yıkılsa cihan
Şah olur kalbimiz Sultan-ı Nevruz

On dört masum-ı pak sırr-ı sırrullah
Ayin-i cem içre nur-ı nurullah
Cümlenin muradın verici Allah
Bizi de şad eder Sultan-ı Nevruz
(Hü Şükrü Baba söyler bu deme şükür)[15]

15 Bu nefes, Bedri Noyan Dedebaba tarafından da nevruziyye şiirleri arasına örnek olarak koyulmuştur. Nefesin sahibi Şükrü Metin Baba olarak verilmiştir: Bkz. Bedri Noyan [Dedebaba], *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*...,s. 171-172.

Sultan Nevruz Nefesi 4

(Bismişahı Merdan Hak Hü)
Gelin ey nazenin canlar,
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Safalar sürsün ihvanlar,
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Bugün müminler bayramı,
Bugün kardaşlar bayramı.

Bütün mümin bütün İslam,
Bugün etmek gerek bayram.
Hemen sun saki bir dolu ver, (Hemen sun sâkiyâ, gel, câm)
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Bugün müminler bayramı,
Bugün kardaşlar bayramı.

Aliyyü'l-Murtaza Hayder,
Cihanı gark-ı nur eyler,
Bütün kurt kuş bunu söyler,
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Bugün müminler bayramı,
Bugün kardaşlar bayramı.

Ali'nin doğduğu gündür,
Bugün her günden üstündür,
Hemen saki kadeh döndür,
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Bugün müminler bayramı,
Bugün kardaşlar bayramı.

Nice sırlar olup zahir,
Ali'den oldu Hak bahir,
Şükreyle sen ey (Hü Fahir), (Şükreyle sen ey Fâhir)
Bugün Nevruz-ı Sultandır.
Bugün müminler bayramı,
Bugün kardaşlar bayramı.
(Allah eyvallah hü dost)[16]

16 Söz konusu nefes, Bedri Noyan Dedebaba tarafından da nevruziyye şiirleri arasına örnek olarak koyulmuştur. Nefesin sahibi Yusuf Fâhir Ataer Baba olarak verilmiştir. Yusuf Fâhir Ataer Baba, Üsküdarlı Haşim Baba'nın torunudur. Bkz. Bedri Noyan [Dedebaba], *Bütün Yönleriyle Bektaşilik...*, s. 172.

Sultan Nevruz Nefesi 5

(Bismişahı Merdan Hak Hü)
Mümünin bayramı Nevruzu Sultan
Meydanlar açılır bülbüller öter
Kucağına aldı Kâbe'den çıktı
Mümünler bayramı Nevruzu Sultan
Kardaşlar bayramı Nevruzu Sultan

Gelin ey kardaşlar secde edelim
Bugün Şah-ı Merdan dünyaya geldi
Muhammed Mustafa onu çok sevdi
Mümünlerin bayramı Nevruzu Sultan
Kardaşlar bayramı Nevruzu Sultan

Bugün Kâbe ışıkla doldu da taştı
Fatıma Anamız nura boyandı
Bugün melekler bile secdeye girdi
Mümünler bayramı Nevruzu Sultan
Kardaşlar bayramı Nevruzu Sultan

Hü Melahat Anabacı gönülden kutlar
En büyük bayramdır Nevruzu Sultan
Allah'ın emridir Kabe'de geldi
Mümünler bayramı Nevruzu Sultan
Kardaşlar bayramı Nevruzu Sultan
(Allah eyvallah hü dost)

Buraya aktarılan son nefes Anabacı Melahat Yusufoski tarafından yazılmıştır. Söz konusu nefeste, Sultan Nevruz'un Bektaşîler arasındaki önemi ve büyük bir bayram olarak kutlanması, sözlü ve yazılı kültür içerisinde yaygın olarak tespit edilen Hz. Ali'nin doğumuna dair rivayete bağlı olarak işlenmiştir.

Bektaşîlik kültürünün bütün canlılığıyla yaşadığı Kanatlar köyünde Bektaşî edebiyatının Yunus Emre, Pir Sultan Abdal gibi büyük şairlerinin yanı sıra o yörede yetişmiş olan yerel şairlerin nefesleri de okunmaktadır. Nefes yazma geleneği bugün Kanatlar köyünde Bektaşîlik kültürünün temsilcileri tarafından devam ettirilmektedir. Anabacı Melahat Yusufoska, Zeynelabidin Baba[17] ve Derviş Zekeriya Memişoski[18], Kanatlar köyündeki nefes yazma geleneğinin günümüzdeki

17 KK3
18 KK4

temsilcilerindendir. Bahsi geçen kişiler hem nasipli olmaları hem de tarikatın önemli aşamalarında (anabacılık, babalık, dedelik) olup Bektaşîlik kültürüne hâkim olmalarından dolayı nefes yazmaya ve söylemeye ilgi duymuşlardır.

Kaynakça

- Boratav, Pertev Naili, *Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.
- Cengiz, Daimi, "Alevi-Bektaşi Nevruz Kutlamalarında Melopoetik Hususlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 99, Yıl 2021, ss. 129-142.
- Genç, Reşat, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Nevruz Özel Sayısı*, C. 5, S. 12, Yıl 1997, ss. 1-7.
- Görkem, İsmail, "Alevi ve Bektaşi Geleneğinde Nevruz Törenleri", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mart 2000 Ankara*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 49-57.
- Kumartaşlıoğlu, Satı, *Kuzey Makedonya "Kanatlar" Köyünde Bektaşi Kültürü*, Palet Yayınları, Konya 2023.
- İzeti, Metin, "Günümüz Makedonya Bektaşileri'nin Dini inançları ve Yaşayışları", *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010 Çorum Sempozyum Bildirileri*, C. I, Ankara 2011, ss. 389-417.
- Noyan [Dedebaba], *Bedri, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik Erkân* (II. Kitap) C. IX, Ardıç Yayınları, Ankara 2011.
- Noyan, Bedri, "Nevruz Erkânı", *Erdem –Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı*, C. 8, S. 24, Yıl 1996, ss. 843-856.
- Onarlı, İsmail, "Nevruz Bayramı", Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 25, Yıl 2003, ss. 41-74.
- Sarıkaya, Saffet, "Kütahya-Hisarcık Bektâşî Şeyh Çakır Ocağında Nevruz Erkânı", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Yıl 2020, ss. 126-160.
- Sezgin, Abdülkadir, "Bektaşî Tekkesinde Bir Nevruz Ayini", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni 18-20 Mart 1999*, Elazığ, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, ss. 283-293.
- Sümer, Ali, "Nevruz'un Anadolu'daki Uygulanışı ve Tarihi Kaynakları", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, C. 6, S. 14, Yıl 1998, ss. 31-43.
- Temren, Belkıs, "Bektaşi Geleneklerinde Nevruz Kutlamaları: Kırklar Bayramı", *Folklor/Edebiyat*, Yıl: 1995, S. 3, ss. 152-155.
- Tezcan, Mahmut, "Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, C. 5, S. 12, Yıl 1997, ss. 26-29.
- Uçkun, Rabia, "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Kutlamaları", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005, ss. 161-168.
- Yıldız, Harun, "Alevî-Bektaşî Toplumlarında Bayramlar", *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, Editör: Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, ss. 374-396.

Kaynak Kişiler

- (Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Doğum Tarihi, Yaşadığı Yer, Mesleği)
- (KK1) Sabedin Yusuoski, 1963, Pirlepe/Kanatlar, Öğretmen/Bektaşî babası (halifebaba).
- (KK2) Melahat Yusufoska, 1965, Pirlepe/Kanatlar, Ev hanımı/Anabacı.
- (KK3) Zeynelabidin Tekeşa, 1963, Pirlepe/Kanatlar, Bektaşî babası.
- (KK4) Zekeriya Memişoski, 1958, Pirlepe/Kanatlar, Bektaşî dervişi.

DEVRİN SESLİ ŞAHİTLERİ: ALEVİ VE BEKTAŞİ İNANÇ KÜLTÜRLERİ AÇISINDAN NEVRÛZ MAKAMI VE NEVRÛZİYELER

Cenk GÜRAY*

Farsça'da "yeni gün" anlamına gelen Nevrûz her yıl 21 Mart'ta, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya ve Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halklar tarafından "baharın başlangıcı" ve "hasat mevsiminin kutsallığı" bağlamında kutlanmaktadır[1]. Antik dönemlerden beri devam eden bu kutlama alışkanlığı edebiyat ve müzik üretimleri adına da her zaman önemli bir esin kaynağı oluşturmuştur.

"Nevrûz" geleneğinin temeline doğadaki ekim-hasat döngüsünün verimliliğini doğrudan etkilediği düşünülen "bereket" inancını yerleştirebilmek mümkündür. Bu bağlamda pek çok inanç sisteminde "bereketi" ortaya çıkardığı düşünülen doğadaki "mevsimsel döngüye" Tanrı temelli bir "kutsallık" atfedilmiş ve bereketin her "baharda" tekrarlanabilmesini sağlayabilmek adına "ritüelik" ibadet uygulamaları ortaya konmuştur[2]. Mevsimsel döngü ve baharın gelişine dair söz konusu "kutsallık" fikri, edebiyat ve müzik üzerinden çok geniş bir kapsam ve çeşitlilik içinde yansıtılmıştır.

Örneğin Aşık Veysel'in "mevsimsel döngüyü" ve baharın gelişini anlattığı aşağıdaki şiirinde kışın sonunda baharın gelmesi, bir yas döneminin bitişi olarak yorumlanmıştır[3]:

---

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Müzik Teorileri Anabilim Dalı; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

1 Şinasi Gündüz, "Nevrûz", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 33, İstanbul 2007, s. 60-61.

2 Ezgi Tekin, Cenk Güray, "Kelâm, Makam ve Anlam Devri Açısından Âşık Veysel Türküleri", *Aşık Veysel Kitab*ı, ed. İhsan Öztürk, Cenk Güray, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2024, s. 114-135.

3 Tekin, Güray, a.g.m., s.115-116.

Cümle ağaç uykusundan uyandı
Giyinmiş donunu yeşil atlastan
İrenk irenk çiçeklere boyandı
Gidermiş kederi kurtulmuş yastan

Veysel bir başka şiirinden alınan aşağıdaki dizelerde ise baharın gelişiyle doğanın yeniden uyanışını şu şekilde dile getirir[4]:

Kış gelince beyaz çarşaf bürünür
Bahar gelir dağlar yunur arınır
Hangisine baksan cennet görünür
Sizi benimseyip coşalı dağlar

Anadolu'nun en kadim makamlarından biri olan ve XV. Yüzyıl'dan itibaren ezgisel ve anlamsal kimliğini hiç kaybetmemiş olan "Nevrûz" da doğrudan baharın ve doğanın uyanışının "müzik temelli" en önemli simgelerinden biri olarak kabul edilebilir. Nevrûz makamı, XIV. yüzyılda Safiyüddin Urmevi tarafından tanımlanan kadim bir "cins" olup, dügâh perdesinden âgaze edip segâh, çârgâh ve nevâ perdeleri ile hareketine devam eden bir yapıdır[5]. Bunun yanında XV. yüzyıl nazariyatçısı Ladikli Mehmed Çelebi de "kebir" ve "sâgir" olmak üzere iki tür Nevrûz tanımlamaktadır. "Nevrûz-u Asl-ı sâgir" nevâ perdesinden başlayarak çârgâh, segâh ve dügâh perdelerini kullanarak ezgi üretirken, "Nevrûz-i Kebir" ise aynı ezgisel hattı hüseynî perdesinden başlayarak takip etmektedir[6].

Nevrûz makamının 17. yüzyıldan sonraki bazı tarihsel nazariyat kaynaklarında "segâh" perdesinden başlayan ve "hisar" ya da "bayatî" perdesini içeren bir seyir yapısı olduğundan da söz edilmektedir. Örneğin 18. yüzyıl nazariyatçısı Kemani Hızır Ağa'nın tarifi şu şekildedir: "*Nevrûz şol agâzedir ki segâhı kopup çârgâh ve nevâ ile nim-hisarı gösterüp ba'dehü nevâ ile çârgâh gösterüp çârgâhtan hisar-ı nimeyn gösterüp ba'dehi yine nevâ ile çârgâh ve segâhı göstere ve perde-i dügâh'da karar ide*"[7]. Benzer bir tanımı 19. yüzyıl nazariyatçısı Panayiotes Kiltzaides de yapmıştır: "*Nevrûz Dügâh'tan meydana gelir ve Segâh'tan başlar, Beyati'ye kadar çıkıp ve Çârgâh'a inerek ki bundan yine Beyati'ye çıkar, Dügâh'a kadar inerek ise ve*

4 Tekin, Güray a.g.m., s.115-116.

5 Cenk Güray, *Bin Yılın Mirası-Makamı Var Eden Döngü Edvar Geleneği*, 2. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul 2017, s.68; M. Nuri Uygun, *Safiyyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve 'Kitâbu'l-Edvâr*'ı, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996, s.158.

6 Hakkı Tekin, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si*. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde 1999, s. 157-158.

7 Abdülkadir Tekin, *Türk Mûsikîsinde Nağmeler ve Makamlar: Kemânî Hızır Ağa'nın Tefhimü'l Makamât fî Tevlîdi'n Nagamât İsimli Edvâr*'ı Örneğinde 18. Yüzyıl Mûsikîsi, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015, s.171.

atlayarak veya tek tek sesle Hüseynî'ye çıkarak döner ve yine Dügâh'ta karar verir" [8]. Klasik repertuvarda, özellikle günümüzde her iki nazariyatçının Nevrûz tariflerini doğrulayabilecek hiçbir örnek bulunmazken Harput, Urfa ve Diyarbakır gibi kentli makam müziği geleneklerindeki Nevrûz örneklerinde Hızır Ağa ve Kiltzanides'in tarif ettiği ezgisel hareketleri bulabilmekteyiz. Tüm bu yörelerde güncel olarak devam eden uygulamalarda dikkat çeken temel husus ise tüm bu bölgelerde hâli hazırda icra edilen Nevrûz makamı eserlerin karar gidişlerini hüseynî perdesi ile de temas eden bir "nevâ" merkezi ile başlatması ve "çârgâh", "segâh" yolu ile "dügâh'ta" karar etmesidir. Bu durum Diyarbakır'dan Celal Güzelses'in icrasından alınan Nevrûz Gazel örneğinde açıkça görülmektedir (Şekil 1):

Şekil 1: Nevrûz Gazel[9]

Erzincan'dan derlenen bir "deyiş" ise Nevrûz makamının Nevrûz-i Kebir olarak adlandırılan şeklinin hüseynî perdesinden agâz edip, sonrasında da dügâh perdesinde nevâ ve çârgâh perdelerini merkez edinen ezgi kalıplarıyla karar veren ezgi hareketini (çekirdeğini) örneklemektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Ezel Bahar Olmayınca[10]

Bu ezgi tipi Nevrûz Gazel'deki bitiş hareketiyle büyük bir benzerlik taşımaktadır. Bu yüzden Nevrûz makamının ezgi kalıplarının Anadolu'daki müzik geleneklerinde uzun bir süredir çeşitli makamların kapsamında varlığını gösteren ezgisel hareketlerin kaynağı olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu makamın günümüzde ismen de Diyarbakır, Urfa ve Elazığ müzik geleneklerinde devamlılık göstermesi, zaman içinde Nevrûz kalıplarınının çok katmanlı, eklemlemeli makam yapılarının "bitiş hareketlerini" tanımlamak ve bu şekilde biten makamları isimlendirmek için kullanıldığı kanaatini oluşturabilir. Örneğin Nevrûz-i Acem

8 Miltiadis Pappas, *Kiltzanidis'in Kitabı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul 1997, s. 35.

9 Cenk Güray, *Türk Müziği Kitabı*, ed. Cenk Güray, Oya Levendoğlu, Mehmet Gönül, Ferhat Çaylı, Nevin Şahin, İsmet Karadeniz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2023, s. 28.

10 Cenk Güray, *Türk Müziği Kitabı*, s. 28.

makamının "Acem" makamının özelliklerini gösterdikten sonra "Nevrûz" makamında karar etmesi bu durumu örnekler niteliktedir[11]. Nevrûz Gazel'in karar hareketini[12] ve Ezel Bahar Olmayınca adlı eserin ezgi yapısını ortaya çıkaran "karakteristik" Nevrûz ezgi çekirdeği aşağıda işaret edilmiştir (Şekil 3):

Şekil 3: Nevrûz Ezgi Çekirdeği[13]

Bu sebeplerden dolayı çalışma kapsamında Hüseynî makamının bitişi için ortaya konulan üçüncü alternatif "Nevrûz-Hüseynî" ezgi çekirdeği olup, ilgili ezgileri Hüseynî makamına ait bir başlangıçtan Nevrûz makamında bir karara taşıyan ezgi çekirdeğine -Hüseynî ve Nevrûz arasında yansıyan ilişkiye binaen- Nevrûz-Hüseynî ismi atfedilmesinin hem güncel yerel uygulamalar hem de tarihsel nazariyat anlayışı ile tutarlı olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda "Nevrûz" makamının halen Anadolu'daki makam geleneğinin nazariyat kaynaklarında geç Ortaçağ Dönemi'ne dek dayanan yazılı izlerinin en özgün ve somut müzikal delillerinden biri olarak özellikle "halk müziği" temelli hafızada kendini koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır ki bu durumun yüksek ihtimalle "Nevrûz" kavramını sembolik olarak anan eserlerin "halk müziği" "geleneğinde" çoklukla bu makâmın etkisiyle icra edilmiş olmasıyla da açıklanması mümkün olacaktır.

Aziz Erdoğan'ın 2023 tarihli "Dersimlilik Fenomeni Bağlamında Tunceli'de Alevîlik Anlayışındaki Değişimin Müzik Üzerinden Yansıması" başlıklı doktora tezinde de Dersim Alevîliği temelli ibadet uygulamalarında kullanılan "pek çok" ezgisel yapının "Nevrûz" makamı içinde kabul edilebilecek mahiyette olduğunun görülmesinin yanında, söz konusu motif temelli yapıların "başta Nevrûz günü doğduğuna inanılan Hz. Ali" ile olmak üzere bölgenin inanç istemine dair pek çok öge ile özdeşleştirilebilecek bir simgesel etkisi olduğu da ifade edilmektedir[14].

11 Alişan Budak, *Diyarbakır-Elazığ-Şanlıurfa Kentli Makamsal M*üzik *Geleneklerine Tarihsel ve Analitik Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Teorileri Anabilim Dalı, Ankara, 2021, s.142.

12 Budak, a.g.e., s. 145-148.

13 Cenk Güray, *Türk Müziği Kitabı*, s.29.

14 Aziz Erdoğan, *Dersimlilik Fenomeni Bağlamında Tunceli'de Alevilik Anlayışındaki Değişimin Müzik Üzerindeki Yansıması*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri 2023.

Nevrûz vesilesiyle yazılan şiirlere ve bu şiirler üzerinde bestelenen eserlere yaygınlıkla Nevrûziye ismi verilmektedir.[15] Nevrûziye'lerin özellikle Alevî ve Bektaşî müziğindeki önemli yerini, "Cem" ve "Semah'ın" doğrudan gönderme yaptığı doğadaki döngüsellik ile ilişkilendirebilmek de mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, sonraki dönemlerde semah/semâ başlığı altında toplanacak olan "döngüsel ayinlerin", "zamanın başlangıcına" dönmeyi sağlayan bir arketipsel eylem aracılığıyla "doğadaki döngüyü" "kozmolojik döngüyle", kozmolojik döngüyü ise "bilgisel ya da irfâni devir" ile "zamanın döngüselliği çerçevesinde buluşturmasıdır. Zira bu ibadette "doğadaki bereketi" temel alan bir ilk fikir, "kozmolojik geleneği" taklit eden bir döngüsel hareket ve "tanrısal bilgiyi" içselleştirmeyi hedef alan bir didaktik anlatım mevcuttur. Bu yüzden semah/semâ kavramları ile simgelenen "döngüsel ibadetler" hem "ilkel tarımsal geleneklere" hem "yıldızlar ve felekler temelli kozmik geleneklere" hem de "irfân ve vahdet kavramlarına" gönderme yapma güçleri ile "insanın" en eski "evren ve Tanrı" tasavvurlarından birini oluşturmaktadır. Böylelikle semah/semâ modeli, "insanlık tarihinin" doğa ve bereket temelli en kadim ibâdet geleneklerinden birini de temsil etmektedir[16]. Dolayısıyla Nevrûziyelerin anlam dünyasının, Alevî ve Bektaşî kültürünün doğa eksenli döngüsel inanç fikri ile yoğun bir ilişkide olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Aşağıda işaret edilen iki adet Bektaşî nefesi bu hususla ilgili ilginç veriler sunabilmektedir:

15 Cemal Bayak, "Nevrûziyye", *TDV* İslam Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul 2007, s. 62.

16 Cenk Güray, "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 87, Ankara 2018, s. 35.

NEVRÛZİYYE

Lâmekân elinden bir sadâ geldi
Nevrûzumuz canlar mubarek olsun.
Kalb-i mü'minana bir safa geldi
Nevruzunuz canlar mubarek olsun.

Viladet günüdür hak Murtazanın
Şehşir-i kudretle ol Kibriyanın
Na'ra-i Haydar tek açub dehanın
Nevruzunuz canlar mubarek olsun.

Bu gün huruc eder cümle mevcudat
Bu dem kıyam eder yevm-i arasat
Bu demde açılır mü'mine mir'at
Nevruzunuz canlar mubarek olsun.

Zirûh gayr-i zirûh baş keser Şah'a
Bu dem izin olub gelirler câha.
F-escidû emriyle ol yüzü maha
Nevruzunuz canlar mubarek olsun.

Bunda handan olur kalbi mükedder
Gözyaşları olur lâl-ü mücevher
Aşk olsun canlara (Dîdârî) kemter
Nevruzunuz canlar mubarek olsun...

Şekil 4: Lâmekan Elinden Bir Sadâ Geldi[17]

17 Divan Makam, https://divanmakam.com/attachments/la-mekan-elinden-bir-sada-geldi-Nevrûziye-belirsiz-rast-v1-pdf.37152/, 2026.

19. yüzyıl Bektaşî şairlerinden olduğu düşünülen[18] Didâri'ye ait olan Nevrûziye'nin İstanbul menşeili arşivlerde yaygın olarak görülmesi[19] söz konusu nefesin İstanbul Bektaşîleri nezdinde yaygın olduğunu ifade etmemizi mümkün kılabilir (Şekil 4). Aynı sözleri Erkan Oğur da müziklendirmiş ve esere 2012 tarihli "Dönmez Yol" albümünde de yer vermiştir.[20] Söz konusu "Nevrûziye Nefesinin" Hz. Ali üzerinden "Tanrısal irfân" ile "insanlar" arasında bağlantı kurma fikrini ortaya koyabilecek bir söz yapısına sahip olduğu da görülmektedir. Eserin arşivdeki kaydı Rast makamındadır, ancak eserin içinde "Nevrûz" makamı temelli yapılara da rastlanmaktadır. Erkan Oğur'un eseri ise Nevrûz makamına, özellikle her iki kısmında da mevcut bulunan neva perdesi üzerindeki ezgi hareketleri ile temas etmektedir (Şekil 5):

Nevrûziye (Nota: Deniz Şahin)

18 Turgut Koca, *Bektaşi Nefesleri ve Şairleri*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1990, s. 396-397.

19 *Divan Makam*, 2026.

20 Erkan Oğur, *Nevrûziye, Dönmez Yol (CD)*, Kalan Müzik, İstanbul 2012.

Hüseyin Yaltırık'ın "Trakya ve Balkan Bektaşîleri" üzerinde yaptığı çalışmalarda "Nevrûz" simgesinin "inanç geleneğinde yansımalarına dair" aşağıdaki detayları tespit etmek mümkün olmuştur:

"*Bektaşîler, Güneş'in Koç burcuna girdiği saatten önce meydanlarında toplanırlar. Baba, oniki imama salavatla ihtiva eden "Salavat-name"yi ve 'Nad-ı Ali"yi (Naat-ı Ali'yi) okur. Sonra sâkilik eden kişi Baba'dan itibaren kıdem sırasıyla herkese, tabiatin canlanmasını, yeşermesini simgeleyen yeşil renkli bir örtü altında bulunan ve içinde lohusa şerbeti ezilmiş sütü sunar. Sürahiden kadehe doldurulurken, "Ya Muhavvi'el hâli ve'l ahvâl" yani "Ey yılı, zamanı ve halleri evirip çeviren Tanrı" der. Süt sunulan kişi, sütü içtikten sonra o ve beraberinde herkes: "Havvil hâlenâ ilâ ahsen'il hâl" yani, "bizim halimizi en güzel hale çevir" der. Nevrûz, ayni zamanda, Türklerin Ergenekon'dan çıkışını da simgeler. Nevrûz, Trakya'daki Bektaşîlerin vazgeçilmez bir adeti olup gelenekte bayram kutlaması olarak önemli bir yere sahiptir. Trakya Bektaşî meydanlarinda özel bir erkân ile kutlanan Nevrûz'da günümüz Milâdi takvime göre 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece, erkânına göre Ayin-i Cem yapılır ve bu erkan gereği 21 tane mum (çerağ) yakılmak (uyandırılmak) suretiyle gece boyunca gülbanklar, dualar, nefesler söylenir ve semah dönülür. Özellikle bu gecede Nevrûz nefesleri (Nevrûziye) söylenir"*[21].

Burada, 21 Mart yani Nevrûz tarihi itibarıyla "Koç Burcu'nun" etkisinin oluşmasının öne çıkarılmasının, aynı zamanda temsil ettiği "bâtını bilgi" vesilesiyle "güneş" simgesi aracılığıyla betimlenen Hz. Ali'nin "kozmik" etkisinin de kutsanmasını amaçladığı ifade edilebilmektedir[22]. Bu hususta Trakya'daki Bektaşî Nefeslerinden bir örneği daha ifade etmek faydalı olacaktır (Şekil 6):

21 Yaltırık, Hüseyin. *Trakya Bölgesinin Tasavvufi Halk Müziği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.85-93.

22 Cenk Güray, "Semah Geleneğinin İslam Orta Çağı Sonrası Anadolu'daki Kökleri: Vahdet-i Mevcut Geleneği ve Tanrısal Bilginin Bir Tezahürü Olarak Hz. Ali", *Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevîlik Sempozyumu,* Alevî İnanç Birliği Vakfı, Ankara 2018, s. 155-181.

Çok Şükür Bahara Eriştik Bugün

Çok Şükür Bahara Eriştik Bugün
Üçleyelim Nevrûz Sultan Demine
Kırkların bayramı dediler bugün
Hü diyelim Nevrûz Sultan demine

Velâyet günüdür Şah-ı Hayder'in
Uyandı Çırağ-ı altın birlerin
Zuhurudur bugün taht-ı evrenin
Hü diyelim Nevrûz Sultan demine

Bugün burçlar Aden burcuna savrulur
Dört köşede gece gündüz bir olur
Baştan başa âlem yeni can bulur
Hü diyelim Nevrûz Sultan demine

Yeşil çimen giydi dağ-ı sahralar
Cennet bağı gibi açılır güller
Yanık yanık öter garip bülbüller
Hü diyelim Nevrûz Sultan demine

Derviş Hasan hü der goncadan bağdan
Geldi Nevrûz Sultan kalmadı güman
Gülüm sâki doldur sürelim devran
Hü diyelim Nevrûz Sultan demine

Şekil 6: Çok Şükür Bahara Eriştik Bugün[23]

Bu nefeste de Nevrûz simgesi üzerinden Hz. Ali'nin doğumunun ve "koç (Aden) burcuna dair etkinin", doğanın baharda uyanması ile aynı zeminde değerlendirildiği dikkat çekmektedir.

Aynı şekilde Daimi Cengiz'in Tunceli ve civarından derlediği "Nevrûz" temalı eserlerin, gerek "Nevrûz" ve "Nevrûz makamı" ile ortak bir müzikal alana işaret eden Hüseyni makamının yoğun kullanımı gerekse de "doğanın baharla beraber uyanması" fikrinin Nevrûz temelli bir "döngüsellik" ile birleştirilmesi hususlarında yukarıdaki örneklerle ciddi benzerlikler taşıdığı görülmektedir[24]. Aşağıda işaret edilmiş olan ve Zaza kimlikli Alevî toplulukların "Nevrûz" günü, bereket niyaz etmek amacıyla "terennüm" ederek okudukları "dua" da benzer özelliklere işaret etmektedir.[25]

23 Yaltırık, a.g.e., s. 91-92.

24 Daimi Cengiz, "Alevi-Bektaşi Nevrûz Kutlamalarında Melopoetik Hususlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 99, Ankara 2021, s. 134-141.

25 Cengiz, a.g.m., s. 134-135.

Ya mılaketê sewa esmoene
Rızke hora ave cırm u cani de
Der u cirani de
Verge yavani de
Dıma hona ma necharune hode

Ey bu günün kutsal melaikesi
Rızkından önce cümle âleme
Kapı komşuma
Yabandaki aç kurda ver.
En son da biz naçarlarına ver.

Sonuç

21 Mart itibarıyla "doğanın uyanmasının" kutlandığı Nevrûz günü, Alevî ve Bektaşî İnanç gelenekleri açısından da bu tarihin Hz. Ali'nin simgesel doğum günü olarak kabul edilmesi vesilesiyle ayrı bir önem arz etmektedir. Esasında söz konusu "doğum günü" fikri, baharla beraber "doğanın uyanışının" ve sonsuz "döngünün" "bereket" eksenli bir biçimde devam etmesinin Hz. Ali tarafından temsil edilen "bâtını Tanrısal bilgi" yani irfân ile bağdaştırılması anlamına da gelmektedir ki bu durum Hz. Ali'nin "cem" ve "semah" geleneklerinde ön plana çıkan "döngüsel ibadet" fikrinin de merkezinde durmasının sebebini bize anlatabilmektedir. Nevrûziye eksenli eserlerin özellikle Anadolu'daki halk müziği hafızasında kadim "Nevrûz" makamı temelinde işlenmesi de, söz konusu makam yapısının "Nevrûz" kavramını temel alan "inanç sembollerinin" ses yapıları aracılığıyla asırlar boyu taşınmasının en güçlü örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Bayak, Cemal, "Nevrûziyye", *Türk Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 62.
- Budak, Alişan, *Diyarbakır-Elazığ-Şanlıurfa Kentli Makamsal M*üzik *Geleneklerine Tarihsel ve Analitik Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Teorileri Anabilim Dalı, Ankara 2021.
- Cengiz, Daimi, "Alevi-Bektaşi Nevrûz Kutlamalarında Melopoetik Hususlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.99, Ankara 2021, ss. 129-142.
- Divan Makam, https://divanmakam.com/attachments/la-mekan-elinden-bir-sada-geldi-Nevrûziye-belirsiz-rast-v1-pdf.37152/, 2026.
- Erdoğan, Aziz, *Dersimlilik Fenomeni Bağlamında Tunceli'de Alevilik Anlayışındaki Değişimin Müzik Üzerindeki Yansıması*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri 2023.
- Gündüz, Şinasi, "Nevrûz", *Türk Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 60-61.
- Güray, Cenk, "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 87, Ankara 2018, ss.23-48, https://izlik.org/JA98NX56LR.
- Güray, Cenk, "Semah Geleneğinin İslam Orta Çağı Sonrası Anadolu'daki Kökleri: Vahdet-i Mevcut Geleneği ve Tanrısal Bilginin Bir Tezahürü Olarak Hz. Ali", *Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevîlik Sempozyumu*, Alevî İnanç Birliği Vakfı, Ankara 2018, ss. 155-181.
- Güray, Cenk, *Bin Yılın Mirası-Makamı Var Eden Döngü Edvar Geleneği*, 2. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul 2017, ss. 68.
- Güray, Cenk, *Türk Müziği Kitabı*, ed. Cenk Güray, Oya Levendoğlu, Mehmet Gönül, Ferhat Çaylı, Nevin Şahin, İsmet Karadeniz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2023, ss. 27-48.
- Koca, Turgut, *Bektaşi Nefesleri ve Şairleri*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1990, ss. 396-397.
- Oğur, Erkan, Nevrûziye, *Dönmez Yol (CD)*, Kalan Müzik, İstanbul 2012.
- Pappas, Miltiadis, *Kiltzanidis'in Kitabı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul 1997, ss. 35.
- Tekin, Abdülkadir, *Türk Mûsikîsinde Nağmeler ve Makamlar: Kemânî Hızır Ağa'nın Tefhimü'l Makamât fî Tevlîdi'n Nagamât İsimli Edvâr'ı Örneğinde 18. Yüzyıl Mûsikîsi*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2015, ss.171.
- Tekin, Ezgi; Güray, Cenk, "Kelâm, Makam ve Anlam Devri Açısından Âşık Veysel Türküleri", *Aşık Veysel Kitabı*, ed. İhsan Öztürk, Cenk Güray, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2024, ss. 114-135.
- Tekin, Hakkı, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si*. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde 1999, ss. 157-158.
- Uygun, M. Nuri, *Safiyyüddîn Abdulmu'min Urmevî ve 'Kitâbu'l-Edvâr'ı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1996, ss.158.
- Yaltırık, Hüseyin, *Trakya Bölgesinin Tasavvufi Halk Müziği*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss.85-93.

GELENEKSEL TIPTAN GASTRONOMİ TURİZMİNE: NEVRUZİYE MACUNU

Mehmet KABACIK*

Nevruz, Türk dünyasının önemli kültür unsurlarından biri olarak astronomik olarak güneşin koç burcuna girdiği ve gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart tarihinde kutlanır. Nevruz sadece mevsimsel bir değişim değil, aynı zamanda bolluk, bereket, kardeşlik ve barışın simgesi olarak kabul edilir. Nevruz, Türk toplum yapısında sadece bir takvim başlangıcı veya yılbaşı olarak görülmez. Türklerde nevruz bir bayram, bir umudun başlangıcı, bir dini ve manevi muhteva, bir adetler ve an'aneler zincir[1] olarak ele alınır. Nevruz, toprağın canlanışıyla insanın ruhsal olarak tazelenmesini birleştiren, küskünlerin barıştığı ve umudun tazelendiği evrensel bir bayramdır.

Türkler, günümüzden asırlar öncesinde de yeni yılı kutlama kültürüne sahiptiler. Ancak günümüzde olduğu gibi yeni yıla 1 Ocak tarihinde değil 21 Mart tarihinde girilmekteydi. Bu tarih bir bayram sevinci ve coşkusuyla kutlanırdı. Çin kaynaklarında Türklerin milattan asırlar önceki dönemlerden beri 21 Mart tarihinde hazırlanan yemeklerle doğaya çıkarak bahar şenlikleri yaptıklarını ve hediyeleştikleri görülmektedir. Aynı gelenek ve adetlerin Hunlar ve sonrasında Uygurlar tarafından uygulandığı kaynaklarda yer almaktadır. Bu kutlamalarda günümüzdeki Nevruz kutlamalarına benzer adetlerin yer aldığı görülmektedir. Kutlamalara dair bilgilere Osmanlı döneminde de rastlanılmaktadır. Bu kutlamalarda hediyeleşmenin, insanlar arasındaki dostluk ve sevgiyi pekiştirmek açısından önemli bir yeri olmuştur. Osmanlı sarayında nevruz yani yılbaşı çok

* Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, mehmetkabacik@gmail.com

1 Ramazan Karaman, "Türkiye'de Nevruz Kutlamaları", *Milli Folklor*: 42, 1999, s. 39-52.

özel görülerek kutlanmış ve bugünlerde öne çıkan bazı kişiler padişah tarafından ödüllendirilmiştir. Bu kişiler arasında Nevruziye olarak adlandırılan macunu yapan hekimbaşı ve yeni yıl takvimini hazırlamaktan sorumlu olan müneccimbaşı yer almaktadır[2].

Nevrûziye, nevruz gününe ait olan, nevruz günü ile ilgili olan anlamına gelen, nevruz günü hazırlanan tatlılara, hediyelere ve şiirlere verilen genel bir addır[2]. Nevruziye, İsin tapınağında altın kâsenin içerisinde dağıtılan macunundan başlayarak, Mithridates'in panzehir formülü ve bugün hala aktarlardan bir formatta bulabileceğiniz Mesir macunu ile devam eden bu coğrafyanın en eski mürekkep devalarından tiryak ailesine ait bir karışımdır.[3]

Tiryak (theriac) eski tıp geleneğinde yer alan ve hazırlanışlarındaki karmaşıklık ve atfedilen şifa etkileri ile antik çağlardan beri üne sahip olan kadım bir ilaç şeklidir. Tiryak aslında günümüzde mesir macunun önceki dönemlerdeki karşılığıdır. Nevruziye macunu da Nevruz kelimesinin kökeninden türeyerek Osmanlı döneminde sarayda oluşturulmuş ve padişah ile çevresine dağıtılmış bir tür tiryaktır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinden modern Türk edebiyatı yazarlarından Elif Şafak'ın eserlerine kadar tiryak, macun ve nevruziye kelimelerini pek çok eserde görmek mümkündür.[4]

Osmanlı Sarayı'nda hediyeleşme kültürünün öne çıkan ürünlerinden olan Nevruziye macunu saray mutfağında helvahane bölümünde hekimbaşı tarafından çeşitli bitkilerden hazırlanan kırmızı renkli ve kokulu macundur. Bu macun 40 çeşit madde içermekteydi. Sarayda hekimbaşı tarafından hazırlanan Nevruziye macunu, porselen kaplara konulurdu. Bu kapların kapakları kurdeleler ile bağlanır ve kurdelenin arasına Nevruziye kulağı olarak adlandırılan güne dair bir not iliştirilirdi. Bu not içinde koç burcuna hangi saat, hangi dakika ve hangi saniyede gireceği yazılı bir not yerleştirilirdi[5]. Osmanlı Sarayında Nevruziye hekimbaşı tarafından hazırlanır, macunun tüketileceği eşref saati ise müneccimbaşı tarafından belirlenirdi. Halkın yediği Nevruziyeler ise ya kendilerinin kırlardan topladıkları 41 çeşit ottan evlerde hazırlanır, ya da İstanbul'da eczacılar tarafından üretilip satılırdı.[3]

2 Emine Dingeç, "Osmanlı Sarayı'nda Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme". *Turkish Studies,* 4(8): 2009, s. 1055-1073.

3 Rana Babaç Çelik, https://www.aromaterapi.co/post/kay%C4%B1p-gelenekler-nevruziye?srsltid=AfmBOoqotzRrIP3y5Y-kof7Lf7ig2HE_LjFhvj5Gh007hGNuRyVuaxmF. E.T. 25.12.2025.

4 Hali Tekiner - Afife Mat. "Les thériaques dans la littérature turque". *Turkish Studies*, *9*, 2014, s. 517-524.

5 Halaçoğlu Yusuf, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları". *Nevruz ve Renkler*, Haz. Sadık Tural-Elmas Kılıç, AKMB, Ankara 1996.

Nevruziye macunun bir diğer adı da Nevruziye şekeridir. Macunun sabah erken vakitte ve aç karnına içilmesi önerilirdi. Macunun iyi geldiği savunulan rahatsızlıklar arasında, hazımsızlık, ishal, taun, böbrek rahatsızlıkları, aft, mide fesadı, dizanteri yer almaktadır. Aynı zamanda yara ve iltihaplara karşı etkili olduğu da düşünülmekteydi. Nevruziye gümüş bir tepside servis edilirken yanında Arapça sin harfi ile başlayan 7 yiyecek bulunurdu. Bunlar, susam, simit, süt, safran, salep, su ve sarımsaktan ibarettir[6]. Halaçoğlu'na[7] göre ise tepside yine Arapçadaki sin harfi ile başlayan süt, simit, salep, sirke (sir), soğan, sukker, semek (balık) veya sefercil (ayva) yer almaktaydı. Tepsi padişaha, şehzadelere, sultanlara, kadılara, sadrazamlara ve devlet erkanına takdim edilirdi. Takdimin ardından padişah huzurunda hekimbaşına kürk giydirilme adeti bulunmaktaydı.[8] Osmanlıların son dönemine kadar Nevruziye geleneğinin devam ettiği bilinmektedir. Günümüzde Manisa ilinde yapılan mesir macunu bu macunun devamı niteliğindedir. Rivayete göre Yavuz Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan rahatsızlanınca, Manisa'da bulunan Merkez Efendi günümüzde mesir macunu olarak adlandırılan macundan hazırlar ve fayda görülünce bu macunun şifa olarak dağıtılmasına karar verilir. Tam olarak başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte her yıl 21 Mart tarihinde nevruz kutlamalarında dağıtılmaya başlanır. Mesir adı ise Pontus Kralı olan Mithirdates'den gelmektedir. Kral zehire karşı etkili olan bir macun oluşturmuştur. Bu madde 54 ürün içermektedir. Bu macuna asırlar boyunca kralın adı kısaltılarak mithir denmiş Anadolu'da ise daha sonraları misir olarak adlandırılmaya başlayan ürün günümüze mesir olarak gelmiştir. Merkez Efendi'nin oluşturduğu macun ise 40 maddeden oluşmaktadır. Merkez efendinin Pontus Kralı Mithirdates'in macunundan esinlenip esinlenmediği ise tam olarak netlik kazanmamıştır.[9]

Nevruziye kırmızı tonlarında şekerlenmiş bir reçele benzeyen ve ağızda çıtırlık sesi veren bir üründür. Nevruziyenin içeriğinde yer alan maddeler ise şunlardır; akanber, misk, gülsuyu, karanfil, gülçiçeği, tatlı badem yağı, koşnil (kırmız böceği), tarçın kabuğu, vanilya, sandal ağacı, şekerci çöveni, kakule, hindistan cevizi, zencefil, melekotu, kişniş, besbâse(Hindistan cevizi zarı), civan perçemi hulasası, yeni bahar, kara biber, tartar, varak-ı zeheb, havlican, kebabiye, anason, sakız, zağferan, udü'l-kahr(bir tür papatya), hıyar, hardal, çivid, meyân balı, tiryak, mürr-i sâfî(reçine), iksir, sarı halile, kimyon, zerdecav, tarçın çiçeği, râziyâne(dere otu), hindistan çiçeği, çörek otu, dâr-i fülfül(siyah zencefil), râvend(kara buğday), limon tuzu, kakule, sinameki, portakal kabuğu, topalak kökü, vanilya ve şeker.

Nevrûziye sadece sarayda İstanbul'daki bazı darüşşifalarda da hazırlanıp dağıtılmaktaydı. 1758 yılında Haseki Sultan Darüşşifası'nda da nevruziye

6 Emine Dingeç, a.g.m, s. 1055-1073.
7 Halaçoğlu Yusuf, a.g.m
8 Emine Dingeç, a.g.m, s. 1055-1073.
9 Süheyl Ünver. "Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye". *Vakıflar Dergisi*, C. XI, 1976, s. 227.

hazırlanarak, Haseki Sultan Vakfı'nın gelirinden maaş ve yardım alan kimselere ve fakirlere dağıtıldığı kayıtlara geçmiştir. Daha sonraki dönemlerde İstanbul'da nevrûziyenin çoğunlukla eczacılar ve şekerciler tarafından yapıldığı görülmektedir. Nevrûziyeler, zarif bir vazonun ya da kâsenin içine konarak kurdele ve tülbentlerle süslenirdi. Nevrûziyelerin üzerine yaldızlarla yazılmış birkaç satırdan oluşan bir kâğıt parçası eklenirdi. Bu kâğıda tarifnâme de denilirken kâğıtta macunun faydalarından da bahsedilmekteydi.[10] Nevruziyelerin satıldığı eczanelerden biri de Üsküdar'da bulunan ve dönemin en meşhur eczanelerinden biri Doğancılar Meydanı'nda hizmet vermekteydi. Nevruz macunları burada satılırken bu macunlarla birlikte bir de zâyiçe denilen ve yıldızların belli zamandaki yerlerini işaret eden cetvel dağıtılırdı.[11]

Nevruziye, sadece baharın gelişini kutlayan bir yiyecek değil; Kadim Türk kültürünün derinliklerinden süzülüp gelen bir toplamsal hafızadır. Doğanın uyanışını, insan bedeninin tazelenmesiyle birleştiren bu şifalı gelenek, olan nevruziye, içeriğindeki onlarca çeşit baharatla bedeni kışın ağırlığından kurtarmayı amaçlayan geleneksel tıbbın mutfak kültürüyle kusursuz bir birleşimidir. Bunun yanında, saraydan halka yayılan bu macun; zengin, fakir ayırmaksızın herkesle paylaşılan bir ikramdır. Özellikle Manisa gibi şehirlerde bir "saçım" geleneğine dönüşmesi, mutluluğun paylaşılarak çoğalacağını simgeler. Yüzyıllar öncesinden bugüne taşınan bu miras, modern dünyanın hızı içinde bize doğayla uyumlu yaşama disiplinini hatırlatan canlı bir köprü niteliğindedir. Nevruziye, ağızları tatlandıran bir macun olmanın ötesinde; bereketin, kardeşliğin ve "sağlıklı bir başlangıç" umudunun somutlaşmış halidir. Geçmişin bilgeliğini bugünün sofralarına taşıyan bu gelenek, kültürel kimliğimizin en renkli ve en şifalı parçalarından biridir. Günümüzde nevruziye, geçmişte Osmanlı Saray mutfağında olduğu gibi, tıp ve gastronomi disiplinlerinin iş birliği ile Türk Mutfağında önemli bir gastronomi turizmi unsuru olabilir.

10 Köse Fatih. "Osmanlılarda Nevruziyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış. *Ekev Akademi Dergisi, Yıl, 16*, s. 93-102.

11 Mehmet Mermi Haskan. "Yüzyıllar Boyunca Üsküdar". Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 3. İstanbul 2001.

Kaynakça

- Babaç Çelik, Rana. https://www.aromaterapi.co/post/kay%C4%B1p-gelenekler-nevruziye?srsltid=AfmBOoqotzRrIP3y5Y-kof7Lf7ig2HE_LjFhvj5Gh007hGNuRyVuaxmF. E.T. 25.12.2025.
- Dingeç, Emine. "Osmanlı Sarayı'nda Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme". *Turkish Studies, 4, 8*. 2009.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları". *Nevruz ve Renkler*, Haz. Sadık Tural-Elmas Kılıç, AKMB, Ankara 1996.
- Haskan, Mehmet Nermi. "Yüzyıllar Boyunca Üsküdar". Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 3. İstanbul 2001.
- Karaman, Ramazan. "Türkiye'de Nevruz Kutlamaları", *Milli Folklor*: 42/39-52, 1999.
- Köse, Fatih. "Osmanlılarda Nevruziyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış. *Ekev Akademi Dergisi, Yıl, 16*, ss. 93-102.
- Tekiner, Halil., & Mat, Afife. "Les thériaques dans la littérature turque." *Turkish Studies*, *9*, ss. 517-524.
- Ünver, Süheyl. "Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye". *Vakıflar Dergisi*, C. XI, 1976.

TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ'UN MODERN YORUMU: MİLLÎ KİMLİK VE KÜLTÜREL MİRAS ARASINDAKİ UYUM

Tulkin SULTANOV*, Umida OTAYAROVA**

Giriş

Nevruz, Doğu Asya'dan Küçük Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyadaki pek çok ülkede coşkuyla kutlanan millî bir bayram olup, tüm Türk ve Fars Müslüman halkları tarafından baharın gelişiyle birlikte idrak edilir. Nevruz Bayramı, İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlerde de kutlanmaktaydı. Bayramın başlangıç tarihi her yerde aynı güne tekabül etmekle birlikte, kutlamaların süresi farklı ülkelerde çeşitlilik göstermektedir.

Günümüzde Nevruz; Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Azerbaycan, İran, Afganistan ve Türkiye gibi devletlerin yanı sıra Rusya'nın Başkurdistan, Dağıstan ve Tataristan bölgelerinde de geniş çapta kutlanmaktadır. Bu bayram; milletler ve halklar arasındaki dostluk, iyi komşuluk, barış ve dayanışma ideallerini yücelterek, karşılıklı saygı ve yakınlık ortamını daha da pekiştirmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Nevruz'un eşsiz gelenekleri ve felsefesi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin kadim örf ve adetlerini bünyesinde barındırarak evrensel bir değer haline gelmiştir. Nevruz kutlamaları, yaşamın doğayla doğrudan uyumunu ve yaratıcılık ruhunu ifade ederek; her bir insanı hayatın ana kaynağı olan tabiat anayı göz bebeği gibi korumaya ve onunla uyum içinde olmaya davet eder.

---

* Assoc. Prof., "Silk Road" International University of Tourism and Cultural Heritage, E-mail: tulkin.sultanov@univ-silkroad.uz, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5282-746X

** Acting Assoc. Prof., "Silk Road" International University of Tourism and Cultural Heritage, E-mail: umida.otayarova@univ-silkroad.uz, ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5892-1614

Nevruz, farklı halklar arasında kendine has geleneklerle kutlanması ve sahip olduğu eşsiz ritüelleriyle bilinir ve tanınır. Bu özel günde her millet, bolluk ve bereketin simgesi olarak kendi sofrasını millî örf ve adetlerine göre donatmaya gayret eder. Özbek sofrası halim, pilav, sumalak ve yeşilliklerle hazırlanan çeşitli yemeklerle süslenirken; Tacikistan, Afganistan ve Pakistan'da *kumoç* (büyük ekmek) pişirmek bir gelenektir. Ayrıca Tacik halkı 'S' harfi ile başlayan, Afganlar ise 'Ş' harfi ile başlayan yedi çeşit yerel lezzeti sofraya sunar.

Nevruz, Özbekistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı'nın 1992 yılındaki Kararnamesi ile Özbekistan'da genel halk bayramı ilan edilmiş ve 21 Mart resmi tatil günü olarak belirlenmiştir. Geçen süre zarfında Nevruz, halkımızın en kitlesel ve en kutsal bayramlarından birine dönüşmüştür. Bu bayram; her ailede, mahallede, ilçe ve şehirde, vilayet ve ülke genelinde geniş çapta kutlanmaktadır. Nevruz kutlama etkinlikleri, gerçek bir halk sanatı bayramına ve halk şenliklerine dönüşmektedir.

Nevruz Bayramı'nın tam da bahar mevsiminde, tüm varlığın uyandığı o huzurlu anda kutlanmasının belirli doğa bilimsel temelleri vardır. Ebu Reyhan Birûnî'nin belirttiğine göre Nevruz; *"...Tüm yılın kendisine hizmet ettiği bir vakitte, yani bahar yağmurunun ilk damlasının düşüşünden çiçeklerin açılışına, ağaçların çiçeklenmesinden meyvelerin olgunlaşmasına, bitkilerin filizlenmeye başlamasından tekâmülüne kadar devam eden süreçte gelir."* Doğadaki ve toplumdaki yenilenmeyi kendisinde muhteşem bir tarzda müjdeleyen Nevruz, halkımızın dünya görüşü ve sanatsal düşüncesinin her bir başarısından güç alarak; asırlar boyu zenginleşmiş, yenilenmiş ve mükemmelleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıda, her halkın bayram kutlama gelenekleri arasında yemeklerin de ayrı bir öneme sahip olduğundan bahsetmiştik. Yüzyıllar boyunca şekillenen Özbek halk geleneklerinden biri de Nevruz sofrasını donatmaktır. Aşağıda, baharın görkemli yemeği olan Nevruz sofrasının en önemli lezzetleri ve bu lezzetlerin faydaları hakkında bilgiler sunacağız.

1. Palov (Pilav)

Pilav, her Özbek evinde pişirilen, en sevilen ve lezzetli yemeklerden biridir. Bu yemek düğünlerde, törenlerde ve özellikle Nevruz Bayramı'nda hazırlanır. Pilav, eşsiz lezzeti ve doyuruculuğu ile diğerlerinden ayrılır.

Faydası: Pilav; organizma için gerekli olan protein, karbonhidrat ve faydalı yağlar bakımından zengindir. Özellikle havucun içeriğinde, göz sağlığı için büyük önem taşıyan ve bağışıklık sistemini güçlendirmeye yardımcı olan beta-karoten bol miktarda bulunur.

2. Ko'k Somsa

Nevruz sofrasının ayrılmaz bir parçası olan otlu somsa (ko'k somsa); yeni yetişmiş yeşillikler olan nane, dereotu, kişniş ve yeşil soğandan hazırlanır. Bu lezzet sadece damak tadına hitap etmekle kalmaz, aynı zamanda vücudu vitamin ve minerallerle zenginleştiren bir besindir.

Faydası: Otlu somsa içeriğindeki yeşillikler; bağışıklık sistemini güçlendirmeye yardımcı olur, organizmayı temizler, toksinlerden arındırır ve sindirim sistemini düzenler.

3. Kök Çuçvara

Otlu mantı, bahar mevsiminde oldukça faydalı bir yemektir; içeriğinde protein ve karbonhidratların yanı sıra yeşilliklerden elde edilen doğal vitaminler, mineraller ve antioksidanlar barındırır. Bu özellikleri sayesinde bağışıklığı güçlendirir, vücudu temizler, sindirim sistemini iyileştirir ve organizmaya uzun süreli enerji sağlar.

Faydası: Bağışıklığı Güçlendirir: Yeşilliklerdeki vitaminler ve antioksidanlar bağışıklık sistemini tahkim eder.

Toksinleri Atar: Vücudun zararlı maddelerden temizlenmesine yardımcı olur. Sindirimi İyileştirir: Bağırsak faaliyetlerini düzenler ve sindirimi kolaylaştırır.

4. Halim

Halim; buğday ve etten hazırlanan, uzun süre pişirilen, Nevruz'un en besleyici yemeklerinden biridir. Bu yemek, esasen tan ağarırken tüketilir.

Faydası: Halim; insan vücuduna uzun süreli enerji sağlar, kasları güçlendirmeye yardımcı olur ve sıcak bir yemek olarak vücudu ısıtır.

5. Norin

Narin, Özbek millî mutfağının şaheserlerinden biri olup, çok ince kıyılmış haşlanmış et ve elle açılmış ince hamur parçalarından hazırlanır. Geleneksel olarak soğuk tüketilen bu yemek, özellikle Taşkent ve Sirderya bölgelerinde meşhurdur. Narin'in kökeni, eski zamanlardan beri Türk halklarının hayvancılıkla bağlantılı yemek kültürüne dayanmaktadır. Geleneksel olarak esasen at eti ve 'kazı-karta' (at eti sucuğu ve sakatatı) ile hazırlanması esastır. Bayramlar, düğünler ve misafir ağırlamalar için özel olarak pişirilir.

6. Tuhum Barak

Yumurtalı mantı; hamur içine yumurta konularak hazırlanan, hafif ve lezzetli bir yemektir. Esas olarak Buhara ve Harezm bölgelerinde hazırlanır. Bu yemek organizmayı proteinle zenginleştirir ve kolay sindirilir.

7. Sumalak

Sümelek, Nevruz Bayramı'nın en önemli sembolik yemeklerinden biridir. Hazırlanışı saatlerce sürer ve çok sayıda kişinin katılımıyla gerçekleşir. Bu yemek

buğday filizinden hazırlanarak insan vücuduna güç ve enerji verir. Sumalak esasen kadınlar tarafından, kazan başında saatlerce (bazen 24 saate kadar) durmaksızın karıştırılarak pişirilir. Bu süreç, karşılıklı birlik ve beraberliğin simgesi olup; karıştırma esnasında iyi niyetlerde bulunmak ve dilekler tutmak bir gelenektir.

Faydası: Sümelek içeriğinde; doğal vitaminler, minerallar ve antioksidanlar barındırır; bu sayede organizmayı temizler ve bağışıklık sistemini güçlendirir.

8. Ekmek Türleri

Özbek ekmekleri, kendilerine has özellikleri ve lezzetleriyle diğerlerinden ayrılır. Her vilayette kendine özgü ekmekler pişirilir:

Cizzalı Patır: İçine küçük et parçacıkları (kuyruk yağı/kıkırdak) katılarak hazırlanır ve oldukça doyurucudur, Anadolu'da katmeri andırır.

Katlama Ekmek: Yağlı ve kat kat açılan bir ekmek türüdür.

Kulça Ekmek: Genellikle tandırda pişirilen, yumuşak bir ekmek türüdür.

Faydası: Ekmeğin içeriğindeki kompleks karbonhidratlar, uzun süre tok kalmayı sağlar ve organizmaya gerekli enerjiyi temin eder.

9. Çak-çak

Özbek halkının en sevilen tatlılarından biri olup; küçük doğranmış hamur parçalarının kızartılarak bal veya şeker şurubu ile karıştırılmasıyla hazırlanır. Tatlı ve lezzetli tadıyla hem çocukların hem de yetişkinlerin severek tükettiği bir yiyecektir.

10. Holvaytar:

Nevruz sofrasının bir diğer ayrılmaz lezzeti olup; esasen un, yağ ve şeker veya bal karışımından hazırlanır. Yumuşak ve hoş bir lezzeti vardır; bazen ceviz veya baharatlarla zenginleştirilir.

Nevruz sofrası, Özbek millî geleneklerinin ayrılmaz bir parçası olup; her bir yemek kendine has bir

anlama sahiptir ve faydaları bakımından birbirini tamamlar. Halkımızda bu yemeklerin hazırlanması her şeyden önce bahara ulaşmış olmanın bir şükran göstergesi, bunun yanı sıra kış mevsiminden halsiz ve bitkin çıkarak bahara giren insanlara güç, enerji ve zindelik verme amacı taşımaktadır.

Nevruz kutlamaları; millî yemeklerin yanı sıra geleneksel ezgiler ve şarkılar, millî danslar ve halk oyunlarıyla da özel bir öneme sahiptir. Asırlar boyunca şekillenen millî kültür, modernizmle harmanlanarak her yıl bahar mevsiminde gönüllere bambaşka bir coşku ve heyecan bağışlar.

Hayat denilen o ezeli eserin güzelliğinden zevk almayı bilen ecdadımızın manevi güzelliği "Boyçeçak", "Bahor keldi", "Binafşa", "Çittigul", "Laylak keldi", "Qaldirg'oç", "Yomg'ir yog'aloq" gibi türkülerde şairane bir yansımasını bulmuştur. Sevinç duygularını daha da keyifli kılan bahar mevsiminin süsü Nevruz Bayramı günlerinde, halkın cazibeli ezgi ve şarkılarının tınısı doruğa ulaşır. Bu sayede asırların derinliklerinde şekillenen ezeli müzikal değerler, aynı zamanda profesyonel bestekârları da klasik müzik şaheserleri üretme konusunda ilhamlandırmaya devam etmiştir. "Boyçiçek (kardelenleri); mevsimlik bir tören şarkısı olup, Türk halkları arasında her bahar mevsiminde başlangıçta yetişkinler, sonraları ise çocuklar tarafından sevilerek söylenmiştir. Bu geleneğin kendine has bir tarihi vardır: 'Çocuklar, Nevruz'un elçisi olarak erken baharda filizlenen kardelenleri gördüklerinde onlardan demetler yapar, başlarına taç ederek takar ve yaşlıların huzuruna koşarak ev ev gezip dualarını alırlardı. Boyçiçek şarkısını söyleyip çiçekler dağıtarak baharın geldiğini haber verirlerdi. Şarkı bittiğinde yaşlılar ellerini duaya açarak çocuklara hayır dualar ederlerdi. Boyçiçeklerini gözlerine sürerek memlekete barış, huzur ve bolluk-bereket dilerlerdi. Ardından hane sahibi hanımlar çocuklara çeşitli hediyeler ve tatlılar ikram eder, çocuklar da bunları kendi aralarında eşitçe paylaşırlardı"[1]. Bu şarkı doğanın uyanışını, yeni bir hayatın ve yenilenmenin başlayışını yansıtır. Günümüzde bu şarkı, esas olarak anaokulu ve okul çağındaki çocuklar tarafından Nevruz kutlamalarında seslendirilmektedir. Gençleri tarihi geleneklerimiz, örf-adetlerimiz ve değerlerimizle tanıştıran bu şarkı; yüksek ruhu ve coşkusuyla dikkat çekicidir:

Qattiq yerdan qatalab chiqqan boychechak,

Yumshoq yerdan yumalab chiqqan boychechak[2].

(Sert yerden katlanıp çıkan boyçiçek,

Yumuşak yerden yuvarlanıp çıkan boyçiçek).

1 Nevruz, Vikipedi, E.T. 2 Mart 2026, (https://uz.wikipedia.org/wiki/Navro%CA%BBz), par. 4.

2 Jo'rayev, Mamatqul, *Navro'z bayrami*, Fan, Toshkent 2009, s. 132.

Sadece bu nakarat bile şarkının ne kadar canlı ve halkın içinden olduğunu göstermeye yetmektedir. "Chittigul" şarkısında bahar mevsimi ve doğanın uyanışı tasvir edilmekte olup; çiçek imgeleri aracılığıyla yenilenme, güzellik ve sevinç işlenmektedir. Şarkının amacı, çocuklarda doğa sevgisi, güzelliği takdir etme, neşe ve iyilik duygularını şekillendirmektir. Şarkıdaki ana tasvir aracı olan tekrarlar, ezberlenmesini kolaylaştırır. Çocuklara uygun, kısa ve akıcı mısralardan oluşmuş olup halk dili hâkimdir. Toplu halde söylenmesi sebebiyle çocuklarda ekip çalışması becerisini geliştirir. Şarkı esasen kız çocukları tarafından söylenir. 'Hayu chittigul' kısmında ise bir kez etraflarında dönüp ellerini birbirlerine vururlar.

"Yomg'ir-yog'aloq" şarkısı da yine bahar mevsiminde söylenir:

Yomg'ir yog'aloq
Yam-yashil o'tloq.
Endi ekinlar
Chiqarar quloq[3]

Şiir, yağmurun yağışına ithaf edilmiş olup; çocuklara sevinç bahşeden, doğayı temizleyen ve canlandıran bir olay olarak tasvir edilir. "Yomg'ir yog'aloq" sözünün tekrarlanması şiire bir ahenk katar ve ezberlemeyi kolaylaştırır. Şiirde yağmur, sanki bilerek yağıyormuş ve çocuklarla 'oynuyormuş' gibi canlandırılır.

Nevruz Bayramı ile ilgili gelenekler, örf ve adetler, hayati ve ölümsüz ölçütler; günümüzde dünya kamuoyu tarafından layığıyla takdir edilmektedir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) gerekliliklerine uygun olarak Nevruz; birçok halkın kültürel çeşitliliğini ve geleneklerini yansıtan yüce bir değer olarak, 30 Eylül 2009 tarihinde UNESCO tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne dâhil edilmiştir.

Buna ek olarak, girişimci devletler tarafından BM Genel Kurulu'nun 64. oturumunda 'Uluslararası Nevruz Günü'nün kutlanmasına yönelik bir teklif sunuldu. 23 Şubat 2010 tarihinde Genel Kurul, 21 Mart'ı 'Uluslararası Nevruz Günü' olarak tanıdı ve A/RES/64/253 sayılı özel kararı (rezolüsyonu) kabul etti. Bu toplantıda, UNESCO'nun bir yıl önce ilan edilen kararı da desteklendi ve tamamen onaylandı.

Genel Kurul; ilgili üye devletlere, BM'nin uzmanlaşmış birimlerine, fonlarına ve programlarına, ayrıca uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarına, Nevruz'u kutlayan devletlerin etkinliklerine layıkıyla katılmalarını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, üye devletlerin kendi topraklarında Nevruz hakkında halkın farkındalığını artırmaları, bu bayram günlerinde şenlikler ve etkinlikler düzenlemeleri konusunda önerilerde bulunulmuştur.

3 Bo'riyev, Omonulla. *Navro'z tarixidan*, O'zbekiston, Toshkent 1990, s. 12.

Kaynakça

- Beruniy, Abu Rayhon. *Tanlangan asarlar (1-tom)*, Fan, Toshkent 1968.
- Bo'riyev, Omonulla. *Navro'z tarixidan*, O'zbekiston, Toshkent 1990.
- Jo'rayev, Mamatqul. *Folklorshunoslik asoslari*, Fan, Toshkent 2008.
- Jo'rayev, Mamatqul. *Navro'z bayrami*, Fan, Toshkent 2009.
- Jo'rayev, Mamatqul va O'rayeva, Darmonoy. O'zbek mifologiyasi, O'qituvchi, Toshkent 2019.
- Kaşgarlı, Mahmud. *Devonu lug'otit turk (3-tom)*, Fan, Toshkent 1963.
- Musaqulov, Asqar. *O'zbek xalq lirikasi*, Fan, Toshkent 2010.
- Navoiy, Alisher. *Mukammal asarlar to'plami (16-tom)*, Fan, Toshkent 2000.
- Alimbayeva, Maftuna. Buxoro – Samarqand yo'nalishidagi Navro'z bayramiga bag'ishlangan folklor qo'shiqlarini dutor cholg'usida ijro etish va ommalashtirish, "O'zbek milliy madaniyati va san'ati tarixida Navro'z umumxalq bayramining o'rni" mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari, Toshkent 17 Mart 2022.
- Navro'z – milliy va an'anaviy bayram, Sammuslim internet nashri, E.T. 1 Şubat 2026, (https://sammuslim.uz/oz/articles/navroz-milliy-va-ananaviy-bayram).
- O'rayeva, Darmonoy. Boychechagim boylandi, qozon to'la ayrondi, Yangi O'zbekiston (Yuz.uz) internet nashri, Toshkent, E.T. 3 Mart 2026, (https://yuz.uz/uz/news/boychechagim-boylandi-qozon-tola-ayrondi).
- Nevruz, Vikipedi, E.T. 2 Mart 2026, (https://uz.wikipedia.org/wiki/Navro%CA%BBz).

TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ'UN SOSYOPOLİTİK GÜCÜ

Dilay NAKIŞ*

Giriş

Nevruz Bayramı, baharın gelişiyle yeni yılın başlangıcını simgeleyen kadim bir mevsimsel bayramdır. Farsça "Yeni gün" anlamına gelen *Nevruz*, Türkistan'dan Kafkasya'ya uzanan geniş bir coğrafyada binlerce yıldır kutlana gelen bir gündür. Türk kültüründe Nevruz'a atfedilen anlamlar doğanın uyanışının yanı sıra toplumsal hafızayı ve ortak değerleri de içermektedir. Eski Türk efsanelerinde Nevruz, Ergenekon'dan çıkış ve özgürleşme ile ilişkilendirilmiş; bu nedenle Türk toplulukları için baharın gelişi, yeniden diriliş ve umut sembolü haline gelmiştir. Tarihsel süreç içinde Nevruz, farklı inanç ve kültürlerin etkileşimiyle zenginleşmiş; ancak özündeki yenilenme, iyilik ve kötülüğün mücadelesi ve birliktelik temalarını korumuştur.

Nevruz, Türk dünyasında yalnızca baharın gelişiyle ilişkilendirilen geleneksel bir bayram değil; tarihsel hafızayı canlı tutan, toplumsal kimliği yeniden üreten ve siyasal anlamlarla sürekli olarak yeniden yüklenen çok katmanlı bir kültürel olgudur. Yüzyıllar boyunca Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya, Kafkasya'dan Kıbrıs'a uzanan geniş bir coğrafyada kutlanan Nevruz, Türk topluluklarının doğa, zaman ve birbirleriyle kurdukları ilişkinin sembolik bir ifadesi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu yönüyle Nevruz, yalnızca geçmişten devralınan bir gelenek değil; her tarihsel dönemde güncel ihtiyaçlar, siyasal bağlamlar ve toplumsal beklentiler doğrultusunda yeniden anlamlandırılan dinamik bir kültürel yapı niteliği taşımaktadır.

* Dr. Türk Dili ve Edebiyatı - Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Proje Uzmanı. dilaynakis.16@gmail.com. ORCID: 0000-0003-4187-1569.

Türk dünyasında Nevruz'un taşıdığı anlam, doğanın döngüsel yenilenmesiyle sınırlı değildir. Nevruz, aynı zamanda ortak toplumsal hafızanın düzenli olarak tazelenmesini sağlayan bir zaman işareti işlevi görmektedir. Ritüel tekrarlar, sembolik anlatılar ve toplu kutlama pratikleri yoluyla Nevruz, bireysel hatırlamanın ötesine geçerek toplumsal belleğin sürekliliğini güvence altına almaktadır. Ateş, bereket, arınma ve yeniden doğuş gibi temalar etrafında şekillenen ritüeller, Türk dünyasında ortak bir sembolik dil üretmiş; bu dil, farklı coğrafyalarda ve siyasal yapılarda yaşayan Türk toplulukları arasında kültürel bağların korunmasına katkı sağlamıştır.

Nevruz'un ritüel boyutu, onun toplumsal işlevini anlamada merkezi bir öneme sahiptir. Her yıl aynı zaman diliminde tekrarlanan kutlamalar, gündelik hayatın olağan akışını geçici olarak askıya almakta; toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlendiği, birlik ve dayanışma duygusunun güçlendiği sembolik bir eşik yaratmaktadır. Bu bağlamda Nevruz, bireylerin yalnızca doğayla değil; ait oldukları toplulukla da yeniden bağ kurmalarını sağlayan bir ritüel alanı oluşturmaktadır. Toplu yemekler, ziyaretler, ortak eğlenceler ve paylaşım pratikleri, Nevruz'u Türk dünyasında toplumsal bütünleşmenin en görünür kültürel araçlarından biri hâline getirmiştir.

Nevruz'un tarihsel seyri, kültürel süreklilik ile siyasal müdahale arasındaki ilişkinin karmaşık yapısını açık biçimde ortaya koymaktadır. Sovyet öncesi dönemde Nevruz'un Türk dünyasında gündelik yaşamın doğal bir parçası olarak kutlanması, bu bayramın meşruiyetini büyük ölçüde toplumsal geleneklerden aldığını göstermektedir. Buna karşılık 20. yüzyılda Sovyet yönetimi altında Nevruz'un yasaklanması, kültürel pratiklerin ideolojik projeler karşısında nasıl bir tehdit unsuru olarak algılanabildiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Türkiye'de de modernleşme süreci ve takvim reformları çerçevesinde Nevruz'un kamusal görünürlüğü zayıflamış, zamanla siyasal tartışmaların konusu hâline gelmiştir; ancak bu baskı ve sınırlama süreçleri, Nevruz'un toplumsal hafızadaki yerini ortadan kaldırmamış; aksine onu özel alanlarda aile içi pratiklerde ve sembolik anlatılarda yaşatılan bir kültürel süreklilik biçimine dönüştürmüştür. Bu yönüyle Nevruz, kültürel kopuştan ziyade bastırılmış fakat devam eden bir hafıza alanı olarak değerlendirilmelidir. Kamusal alandan çekildiği dönemlerde dahi Nevruz, Türk dünyasında ortak kimliğin sessiz taşıyıcısı olmaya devam etmiş; baskı dönemleri sona erdiğinde güçlü bir geri dönüş potansiyeli sergilemiştir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Nevruz'un Türk dünyasında yeniden kamusal alana taşınması, bu potansiyelin somut bir göstergesi olmuştur.

1991 sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri için Nevruz, yalnızca geçmişin hatırlanması değil; yeni millî kimlik anlatılarının kurulmasında etkili bir sembolik kaynak hâline gelmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Nevruz'un resmî bayram statüsü kazanması,

kültürün devlet politikalarıyla nasıl stratejik biçimde ilişkilendirilebildiğini göstermektedir. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ise Nevruz'un yeniden tanımlanması, bu bayramın Türk dünyasıyla kültürel bağları güçlendiren bir ortak değer olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Nevruz, devlet söylemleriyle kurumsallaşırken toplumsal sahiplenmesini büyük ölçüde korumuş; resmî anlatılar ile halk pratikleri arasında kesintisiz bir etkileşim alanı oluşturmuştur.

21. yüzyılda Nevruz'un uluslararası düzeyde tanınması, bu kültürel olgunun işlev alanını daha da genişletmiştir. UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras yaklaşımı ve Birleşmiş Milletler'in Nevruz'u uluslararası bir gün olarak kabul etmesi, bu bayramı yerel ve ulusal sınırların ötesine taşımıştır. Bu gelişmeyle birlikte Nevruz, Türk dünyası için iç toplumsal bütünleşmenin yanı sıra kültürel diplomasi ve uluslararası görünürlüğün de önemli bir aracı hâline gelmiştir. Ortak Nevruz etkinlikleri, çok taraflı kültürel iş birlikleri ve uluslararası kutlamalar, Türk dünyasında kültür temelli bir etkileşim alanı oluşturmaktadır.

Günümüzde Nevruz, özellikle Türk dünyasında millî sınırları aşan ortak bir kültürel miras olarak yaşatılmakta; toplumsal birleştiricilik ve kültürel süreklilik işlevleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma, Nevruz'u Türk dünyasında tarihsel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ele alarak onun kültürel hafıza, ritüel sürekliliği ve kültürel diplomasi bağlamındaki işlevlerini bütüncül bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Nevruz'un Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası süreçlerde geçirdiği dönüşümler karşılaştırmalı olarak ele alınmakta; günümüzde kazandığı ulusötesi ve diplomatik boyut, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır. Nitekim çalışma, söz konusu analizlerin kavramsal zeminini oluşturarak Nevruz'u durağan bir gelenek olarak değil; Türk dünyasının sosyopolitik dinamiklerini anlamada anahtar bir kültürel yapı olarak konumlandırmaktadır.

Sovyet Öncesi Dönemde Nevruz

Türk dünyasında Nevruz geleneği Sovyet öncesi dönemde köklü bir şekilde yer almaktaydı. Türkistan coğrafyasında İskitlerden bu yana bahar ekinoksu kutlamalarının yapıldığı, Nevruz'un *Türkistan* coğrafyasında derin tarihsel köklere sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle yerleşik hayatın hüküm sürdüğü Türk topluluklarında (Özbek, Azerbaycan Türkleri gibi) Nevruz, yeni yılın ilk günü olarak büyük coşku ve ritüellerle kutlanmış; ateşten atlama, "Semeni" adı verilen buğday filizi geleneği, bayram sofraları ve bahar temizliği gibi uygulamalar nesiller boyu aktarılmıştır. Göçebe bozkır kültürüne sahip Kazak ve Kırgız Türkleri için de Nevruz (Kazakça *Nauryz*, Kırgızca *Nooruz*), uzun ve sert geçen kışın ardından uzak akrabaların bir araya geldiği, baharın gelişini müjdeleyen bir kavuşma bayramı idi.[1]

1 Ali Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, No. 2, Yıl 2005, s. 149–172.

Yüzyıllar boyunca at sırtında mevsim döngülerini takip eden bu topluluklar, *Nevruz* gününde yeni yılı karşılamak adına doğanın canlanışını kutlayıp dargınlıkları unutarak toplumsal dayanışmayı pekiştirirdi.[2] Anadolu coğrafyasında da bahar bayramı geleneği Osmanlı Devleti döneminde kurumsal bir hal almıştır. Osmanlı sarayında "Nevruziyye" adı verilen özel törenler düzenlenmiş, halka nevruz şerbeti ve macunu dağıtılmıştır. Bu törenler vesilesiyle yöneticiler ile halkın bir araya gelmesi sağlanmış, Nevruz bir birlik ve bolluk sembolü olarak değer görmüştür.[3] Osmanlı'da halk arasında "Mart Dokuzu" olarak da bilinen Nevruz, köylerde kır gezileri, piknikler ve şenliklerle kutlanır; baharın ilk gününde toprağın uyanışına şükran ritüelleri gerçekleştirilirdi. Örneğin; Kıbrıs adasında dahi Türkler arasında "Mart Dokuzu" şenlikleri yapılır, su kenarlarında toplanılıp yemekler yenir, şarkılar söylenirdi.[4] Bu durum Nevruz'un Türk dünyasında coğrafi olarak ne kadar geniş bir alanda benimsendiğinin göstergesidir.

Nevruz'un Sovyet öncesinde yaygın oluşu, onu ortak kültürel kimliğin bir parçası haline getirmişti.[5] Her toplum kendi örf ve inançlarıyla Nevruz'u yoğurmuş; kimisi için bahar bayramı, kimisi için efsanevi bir yeniden doğuş günü olarak mana kazanmıştır. Bir yanda *ateş kültü* (Örneğin; Azerbaycan "Ateşler diyarı" olarak ateş ritüellerini Nevruz'da yaşatmıştır), diğer yanda *Ergenekon Destanı* gibi Türk mitolojisi unsurları Nevruz'a farklı anlam katmanları eklemiştir.[6] Ortak payda ise doğanın yenilenmesiyle insan topluluklarının yenilenmesi arasındaki güçlü bağdır. Sovyet öncesi dönemde Nevruz, devlet erkânından sıradan halka kadar geniş kesimlerce kutlanan toplumsal takvimin önemli bir parçası olan bayram niteliği taşımıştır.

Sovyet Döneminde Nevruz: Yasaklar ve Mücadele

20. yüzyılın başlarından itibaren Sovyet yönetimi, Nevruz başta olmak üzere yerel millî bayramları kendi ideolojik projesine tehdit olarak görmeye başlamıştır.[7] 1920'lerde yeni kurulan Sovyet rejimi, halkların dine ve eski geleneklere dayalı bayramlarını gerici ve ayrılıkçı addederek ortadan kaldırmaya girişmiştir. Nitekim 1926 yılından itibaren SSCB genelinde Nevruz kutlamaları resmen yasaklanmıştır.[8] Sovyet yönetimi, Nevruz'u yasaklama gerekçesi olarak bazen İslam kalıntısı

2 Hacali Necefoğlu, *"Çağdaş Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları"*, *Gazete Kars,* 2021, 20 Mart. https://www.gazetekars.com/cagdas-turk-devletlerinde-nevruz-kutlamalari-33988h.htm.

3 Cemal Bayak, "Nevrûziyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruziyye.

4 Kafkasyalı, s.150.

5 Emrah Çetin, "Türk Dünyasının ortak kültür mirası: Nevruz", *The Journal of Academic Social Science Studies, 2* (1), Yıl 2009, s. 63–71. https://doi.org/10.9761/jasss_9.

6 Abdulhaluk M. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

7 Necefoğlu, 2021

8 Mesut, Karakulak, *Türkistan'da Efendiler ve Köleler,* Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

olmasını bazen de toplumsal üretime engel olacak gereksiz masraf ve vakit kaybı yaratmasını öne sürmüştür. Kazakistan olduğu gibi totaliter rejim, Nevruz'un yanı sıra dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban'ı da pantürkizm ve din propagandası yapıldığı iddiasıyla engellemiştir.[9] Sovyet ideolojisine göre Nevruz gibi etnik-kültürel bayramlar, yeni Sovyet kimliği inşasında birer engel teşkil etmekteydi; zira bu bayramlar halkların millî duygularını canlandırarak merkezi otoriteye bağlılığı zayıflatabilirdi.[10] Bunun yerine Sovyet takvimine 1 Mayıs İşçi Bayramı gibi ideolojik içerikli resmi günler konularak bahar dönemindeki kutlamalar yeniden yapılandırıldı. Sovyet coğrafyasındaki Türk halkları, yaklaşık 65 yıl boyunca Nevruz'un kamusal alanda kutlanmasından mahrum bırakıldı.[11]

Türkiye açısından bakıldığında ise Cumhuriyet döneminde Nevruz, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan ilgisiyle kamusal alanda görünürlük kazanmıştır. Atatürk, 22 Mart 1922'de Ankara'nın Keçiören semtinde düzenlenen Nevruz şenliklerine katılarak bu geleneğin millî birlik vurgusuyla yaşatılmasını teşvik etmiştir[12]. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının ardından ilk Nevruz-Ergenekon Bayramı 21-22 Mart 1921'de kutlanmıştır. Söz konusu kutlamalar, Yunan ordusunun yeniden saldırıya geçtiği gergin bir savaş ortamında gerçekleştiği için resmî tören ve geçitler düzenlenememiştir. Buna rağmen halk ve öğrenciler, doğaya çıkarak Nevruz geleneğini sürdürmüş; bu faaliyetler dönemin Ankara basınında yer bulmuştur. İstiklâl Savaşı süresince Nevruz, halk arasında geleneksel kimliğiyle, resmî düzlemde ise "Ergenekon Bayramı" adıyla yaşatılmış; TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu kutlamaları millî birlik ve beraberliği güçlendiren sembolik bir unsur olarak değerlendirmiştir.[13] Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü döneminde Nevruz'un resmî kutlamaları süreklilik kazanamamış[14]; buna karşın Anadolu'nun kırsal kesimlerinde geleneksel uygulamalar varlığını sürdürmüştür. Nevruz ve benzeri şenliklerin kutlama zamanı 1946 sonrasında Eylül ayının ikinci hafta sonuna kaydırılmıştır.[15]

Sovyetler Birliği'nde Türk toplulukları, Nevruz'u evlerinin içinde özel alanlarında yaşamaya devam ettirmiştir. Örneğin; Azerbaycan Türkleri, Sovyet döneminde resmi izin olmasa da Nevruz sofralarını kurup *semeni*lerini yetiştirerek bu geleneği

9 Meiramgul Kussainova, "*Kazakistan'da Nevruz Bayramı, Millî Kimliğin Pekiştirilmesine Katkı Sağlıyor*", *Anadolu Ajansı*. (2025, 23 Mart). https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/kazakistanda-nevruz-bayrami-milli-kimligin-pekistirilmesine-katki-sagliyor/3517749.

10 Necefoğlu, 2021.

11 Kussainova, 2025.

12 Ali Akbaş, *Söğüt ve resinde Millî Bayramlar ve Törenler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009; Mehmet Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Millî Bayramlar ve Toplumsal Hafıza,* Pegem Akademi, Ankara 2018.

13 Nail Tan, "Atatürk ve Nevruz", Bilge, S. 40, Yıl 2024, s.8.

14 Akbaş, 2009.

15 Mehmet Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Yıl 2020, s. 315-338.

aile içinde sürdürmüştür. Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan kırsalında kimi köyler, risk alarak bahar duaları edip Nevruz yemekleri pişirmeyi devam ettirmiş, böylece kültürel direniş sergilemiştir. Nevruz'un bu dönemde arka plana itilmiş olması, onun toplumsal hafızadaki yerini tam olarak silememiş; aksine kimlik bilincini taşıyan aydınlar ve halk tarafından özlemle anılan bir değer haline getirilmiştir.[16] Sovyet coğrafyasında Nevruz yasağına karşı ilk açık meydan okuma, 1980'lerin *glasnost* ve *perestroika* yıllarında gelmiştir. 1988 yılında Kazak şair Muhtar Şahanov'un girişimleriyle Almatı'da Nevruz'un yeniden kutlanması gündeme getirilmiş ve 62 yıllık aradan sonra ilk defa halka açık Nevruz şenliği düzenlenmiştir.[17] Bu gelişmeyi 1989 yılında Özbekistan ve Kırgızistan'da gerçekleştirilen Nevruz etkinlikleri izlemiştir.[18] Bu geç Sovyet dönem, Nevruz'un yeniden doğuşunun habercisi olmuştur. Nitekim Sovyet dönemi Nevruz üzerinde bir kopuş ve baskı dönemi yaşatmıştır; ancak bu kopuş hiçbir zaman tam bir kültürel kopuş olamamıştır. Nevruz, arka planda da olsa yaşamaya devam ederek Türk halklarının ortak hafızasında direnç göstermiştir. Bu direniş, sonraki dönemde Nevruz'un çok daha güçlü bir şekilde geri dönüşüne zemin hazırlamıştır.

Sovyet Sonrası Dönemde Nevruz: Millî Kimlik İnşası ve Kamusal Geri Dönüş

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk dünyasında Nevruz geleneğinin yeniden gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk cumhuriyetleri, millî kimlik inşası sürecinde Nevruz'u ortak kültürün vazgeçilmez bir parçası olarak yeniden canlandırmıştır. Sovyet döneminde baskılanan bu bayram, adeta millî uyanışın sembolü olarak kamusal hayata dönmüştür. 1991 yılından itibaren bu ülkelerin çoğu 21/22 Mart'ı *Nevruz Bayramı* adıyla resmî tatil ilan etmiştir.[19] Örneğin; Kazakistan'da 15 Mart 1991 tarihinde Nevruz yeniden devlet bayramı olarak kabul edilmiş ve o yılın mart ayında bozkırda yakılan Nevruz ateşi, yarım asırlık aradan sonra ilk kez serbestçe alevlenmiştir.[20] Azerbaycan'da Türk milleti, 1992 yılındaki Nevruz'u özgürce büyük meydanlarda kutlayarak bağımsızlık coşkusunu perçinlemiştir; 2006 yılında çıkarılan İş Kanunu ile Nevruz resmen 5 gün süreyle ulusal tatil ilan edilerek konumu iyice pekiştirilmiştir.[21] Türkistan coğrafyasında Özbekistan ve Kırgızistan 1990'ların başında Nevruz'u millî bayram statüsüne alıp okullarda ve resmî kurumlarda kutlamaya başlamıştır. Türkmenistan'da Nevruz, Millî Bahar Bayramı adıyla takvimde yerini almıştır;

16 Necefoğlu, 2021.

17 Muhtar, Şahanov, *Bağımsızlık ve Millî Kimlik Üzerine Yazılar*, Almatı Yayınları, Almatı, 1990.

18 Beşir Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.2, S. 3, Yıl 2013, S. 60-71.

19 Kussainova, 2025; Kafkasyalı, 2005; Çetin, 2009.

20 Kussainova, 2025; Kafkasyalı, 2005; Çetin, 2009.

21 TÜRKSOY, *Nevruz Etkinlikleri ve Kültürel Diplomasi Faaliyetleri Raporu*, Ankara 2010.

hatta ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, geleneksel takvime dönme politikası çerçevesinde 2002 yılında mart ayının adını geçici olarak "Nowruz" olarak değiştirmiş ve Nevruz tatilini üç güne çıkarmıştır.[22] Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de 1990'lardan itibaren Türkiye ile paralel şekilde Nevruz'u kültürel etkinlik programlarına dâhil etmiştir.[23]

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında yeni Türk cumhuriyetleri için Nevruz, kültürel kimlik restorasyonunun ana unsurlarından biri olmuştur. Sovyet asimilasyon politikalarının silmeye çalıştığı birçok millî değer gibi Nevruz da geçmişle bağ kurmanın *özümüze dönüyoruz* mesajının bir parçasıydı.[24] Özellikle Azerbaycan ve diğer Türk devletleri yöneticileri Nevruz'u ortak tarih ve kültürün mirası olarak vurgulamıştır. Nevruz etkinlikleri sırasında konuşma yapan liderler, halkın atalarının bu bayramı yüzyıllardır kutladığını, şimdi yeniden özgürce kutlanabildiğini belirterek millî birlik duygusunu güçlendirmiştir. Kazakistan'da Nevruz, "ulusun büyük bayramı" unvanıyla kutlanmaya başlanarak her yıl artan bir coşkuyla millî takvimin en önemli günlerinden biri haline gelmiştir. Bugün Kazakistan'da Nevruz kutlamaları 14 Mart'ta başlayıp 10 gün sürmekte; *Nauryz köje* adı verilen yedi malzemeli bereket çorbası her evde pişirilerek bolluk temennisiyle misafirlere ikram edilmektedir. Kazak etnograf Kajımurat Tölegenulı'nın belirttiği gibi "Kazakistan'da Nevruz Bayramı halihazırda millî kimliğin oluşturulmasına ve pekiştirilmesine katkı sağlıyor".[25] Benzer şekilde Kırgızistan'da da 1991'den itibaren Nevruz yeniden resmî bayram kabul edilmiş ve her yıl halkın geniş katılımıyla kutlanmaktadır.[26] Kırgız Cumhuriyeti, Nevruz'u halkın birlik ve dirliğinin nişanesi olarak görüp geleneksel oyunlar ve şenliklerle yeni nesillere aktarmaktadır. Özbekistan'da İslam Kerimov yönetimi Nevruz'u millî kültürün dirilişini simgeleyen bir bayram olarak ön plana çıkararak her yıl Taşkent'te düzenlenen büyük Nevruz gösterilerinde tarihsel kahramanlık destanları canlandırılarak millî gurur pekiştirilmiştir. Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, otoriter rejimin millî ideoloji propagandasında pozitif bir motif olarak kullanılmıştır; halkın katıldığı kitlesel bahar şenlikleriyle *Türkmenbaşı* kültüne halk desteği sağlamanın aracı dahi olmuştur. Tüm bu örnekler, Nevruz'un millî inşası ve toplumsal bütünleşme açısından ne denli işlevsel kılındığını göstermektedir.

Türkiye'de de 1990'lardan itibaren Nevruz'a bakış, önemli ölçüde değişmiştir. Sovyetlerin çöküşü ve Türk cumhuriyetleriyle artan kültürel diplomasi, Türkiye'yi Nevruz'u yeniden değerlendirmeye sevk etmiştir. 1991 yılında Nevruz dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkistan coğrafyasından liderlerle birlikte

22 Saparmurat Niyazov, *Ruhnama,* Türkmenistan Devlet Yayınları, Aşkabat 2002.

23 Kafkasyalı, 2005; Çetin, 2009.

24 Necefoğlu, 2021.

25 Kajımurat, Tölegenulı, "Kazakistan'da Nevruz ve Millî Kimlik İnşası", *Orta Asya Araştırmaları Dergisi,* C.8, S.2, Yıl 2017, s. 45–62.

26 Necefoğlu, 2021; Kafkasyalı, 2005.

Ankara'da sembolik Nevruz kutlamalarına katılarak ortak Türk kültürü vurgusu yapmıştır. 1995 yılında Nevruz, Türkiye'de ilk kez hükümet programlarında bahar ve kardeşlik bayramı olarak anılmış ve devlet tarafından desteklenen kutlamalar yapılmıştır. Her ne kadar 21 Mart halen Türkiye'de resmî tatil günü olmasa da özellikle 2000'ler sonrasında devlet politikalarında Nevruz kutlamaları yer almaya başlamıştır. Türkiye'de Nevruz, bugün illerinden büyük şehirlere kadar birçok yerde valiliklerin ve sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği şenliklerle kutlanmakta; resmi söylemde Nevruz, Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu'daki bahar bayramı geleneği ve Türk dünyasıyla ortak kültürel bağı olarak tanımlanarak pozitif bir içerikle sunulmaktadır.[27]

Nitekim Sovyet sonrası dönemde Nevruz, Türk dünyasında ikinci baharını yaşamıştır. Bu dönem kültürel sürekliliğin yeniden tesis edildiği ve kopan zincirin birleştiği bir dönemdir. Nevruz sayesinde birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan Türk halkları, ortak bir kültürel değeri paylaştıklarını yeniden güçlü şekilde hissetmişlerdir.[28] Ortak Nevruz geleneği, aralarında sınırlar olsa da Türk devletleri arasında bir kültürel köprü işlevi görmeye başlamıştır. Bu köprü, sadece folklorik bir dayanışma değil, diplomatik ve siyasi yakınlaşmanın da zeminini oluşturmuştur. 2010'lu yıllarla birlikte Nevruz'un uluslararası alandaki tanınırlığı arttıkça bu kültürel köprü, çok taraflı diplomasi aracı haline gelmiştir.

2000'lerde Nevruz: UNESCO Tanınırlığı ve Kültürel Diplomasi

21. yüzyılın ikinci on yılından itibaren Nevruz, sadece Türk dünyasında değil küresel ölçekte de resmî tanınırlık kazanmıştır. Çok uluslu girişimler sonucunda Nevruz, Eylül 2009'da UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir.[29] Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yanı sıra İran, Hindistan gibi Nevruz geleneğini yaşatan toplam 12 ülkenin ortak başvurusuyla 2016 yılında Nevruz uluslararası kültürel miras listesinde geniş katılımlı bir unsur olarak tescillenmiştir.[30] Bu gelişmeyi takiben Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 23 Şubat 2010'da aldığı kararla 21 Mart gününü "Uluslararası Nevruz Günü" ilan etmiştir.[31] BM Genel Kurulu her yıl 21 Mart mesajında Nevruz'un barış, kültürel diyalog ve karşılıklı anlayışa katkısını vurgulamaktadır. Nitekim UNESCO Genel Direktörü Audrey

27 Aral, 2023.

28 Çetin, 2009; Necefoğlu, 2021.

29 UNESCO, *Inscription of "Novruz" on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity* (ICHD Operational Directives 2003), 2009. https://ich.unesco.org/en/RL/novruz-nowrouz-nooruz-navruz-nauryz-novruz-nawrouz-00282.

30 UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri,* 2025. https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri.

31 United Nations General Assembly, *International Day of Nowruz* (Resolution 64/253). United Nations. 2010, 23 February.

Azoulay, 2018 Nevruz günü mesajında Nevruz kutlamalarının dünyadaki kültürel çeşitliliğin ve ortak mirasın canlı bir örneği, insanlık için maddi olmayan mirasın ne kadar değerli ve korunması gereken bir olgu olduğunu ifade etmiştir.[32] Uluslararası kuruluşlar nezdindeki bu tanınma, Nevruz'u yalnızca yerel/ulusal bir bayram olmaktan çıkarıp küresel bir kültürel olay statüsüne yükseltmiştir.

Türk dünyası ülkeleri, UNESCO ve BM kararlarının ardından Nevruz'u kültürel diplomasi enstrümanı olarak daha etkin kullanmaya başlamıştır. Her yıl Nevruz haftasında UNESCO, TÜRKSOY, Türk Devletleri Teşkilatı gibi uluslararası kurumların himayesinde çok taraflı Nevruz etkinlikleri düzenlenmektedir.[33] 2010 yılında Paris'te UNESCO Genel Merkezi'nde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan gibi ülkelerin ortak katkısıyla ilk defa büyük bir Nevruz konseri gerçekleştirilmiştir.[34] Aynı yıl New York'ta BM Genel Kurul salonunda Nevruz kutlama etkinliği düzenlenerek kadim bir bayram diplomatik platforma taşınmıştır. Bu etkinliklerde Türk dünyası sanatçıları ortak performanslar sergilemiş, Nevruz'un mesajı dünya kamuoyuna tanıtılmıştır.[35] Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) da 2010'dan bu yana her Nevruz döneminde farklı ülkelerde konserler, sergiler ve festivaller organize etmektedir. Örneğin; TÜRKSOY Nevruz konserleri bir yıl Ankara'da sonraki yıl Bişkek'te veya Bakü'de düzenlenerek üye ülkelerin dönüşümlü katılımıyla bir kültür köprüsü kurulmaktadır.[36] Bu sayede Türk dünyasının ortak kültürü, evrensel boyutta görünürlük kazanmakta; Nevruz vesilesiyle farklı milletler bir araya gelip dostluk mesajları vermektedir.[37]

Nevruz'un kültürel diplomasideki gücüne 2025 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen "Türk Dünyası Nevruz Festivali"ni örnek vermek mümkündür. KKTC'nin Gazimağusa şehrinde 21 Mart 2025 tarihinde başlayan bu festivalde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan gelen sanatçılar KKTC'li sanatçılarla birlikte sahne almış; tüm ülkelerin bayrakları yan yana dalgalanmıştır.[38] Festivalin açılışında konuşan yetkililer, Nevruz'un Türk dünyasını birbirine bağlayan ortak bir değer olduğunu, bu tür etkinlikler sayesinde ülkeler arası kardeşlik bağlarının güçlendiğini vurgulamışlardır. KKTC'nin diplomatik izolasyonunu kültürel yolla aşmak için Nevruz bir vesile olmuş;

---

32 UNESCO, *Message from Ms. Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO, on the occasion of the International Day of Nowruz*, 2018, 21 March. https://en.unesco.org/.

33 UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2025; TÜRKSOY, *Nevruz,* Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Basın Bülteni, 2011, 31 Ağustos. https://www.turksoy.org/haberler/2013-07-13-nevruz.

34 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Nevruz (TR),* Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü.

35 TÜRKSOY, 2011.

36 TimeTürk, *Türk dünyası, Nevruz kutlamalarında Türkistan'da bir araya geliyor.* 2017, 21 Mart. https://www.timeturk.com/turk-dunyasi-nevruz-kutlamalarinda-turkistan-da-bir-araya-geliyor/haber-530504.

37 TimeTürk, 2017; UNESCO, 2018.

38 Haber Kıbrıs, *Türk Dünyası Nevruz Festivali Gazimağusa'da başladı.* 2025, 21 Mart. https://haberkibris.com/turk-dunyasi-nevruz-festivali-gazimagusada-basladi-1055-2025-03-21.html.

diaspora kuruluşlarının ve Türk İş birliği teşkilatlarının desteğiyle KKTC, diğer Türk devletleriyle ortak Nevruz kutlamaları yapmıştır.[39] Bu durum Nevruz'un tanınmayan devletleri bile bir araya getirebilen esnek bir diplomatik araç olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Nevruz, Türkiye ve diğer Türk devletlerinin uluslararası imajına katkı sağlayan yumuşak güç unsurlarından biri haline gelmiştir. Her yıl mart ayında devlet başkanları karşılıklı Nevruz tebriği mesajları yayınlamakta, büyükelçilikler bulundukları ülkelerde Nevruz resepsiyonları düzenleyerek kendi kültürlerini tanıtmaktadır. Özellikle Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkeler, Nevruz kutlamalarını UNESCO, BM gibi ortamlarda görünür kılarak kültürel diplomasilerini pekiştirmektedir. Nevruz sayesinde Türk devletleri ile bölge komşuları (İran, Pakistan, Afganistan gibi) arasında da kültürel etkileşim artmış, ortak Nevruz kutlamaları bölgesel iş birliğine pozitif yansımıştır. Örneğin; Ekonomik İş birliği Teşkilatı (ECO) Nevruz'u üye ülkeler arasında ortak kültürel değer ilan etmiş ve dönemsel etkinlikler düzenlemiştir.

Sonuç olarak 2016 sonrası dönemde Nevruz, evrensel kültürel miras statüsünün de getirdiği ivme doğrultusunda Türk dünyasında çok taraflı diplomasiye hizmet eden bir yumuşak güç haline gelmiştir. Kadim bir bahar bayramı, 21. yüzyılda hem millî kimliğin inşasının sembolü hem de uluslararası arenada barış, dostluk ve kültürel çeşitlilik mesajının taşıyıcısı konumundadır.

Nevruz'un Kültürel Diplomasi Bağlamında Mevcut Durum

Nevruz'un Türk dünyasında güncel etkisini anlamak için onu yalnızca bir bahar bayramı değil; uluslararası norm üretimi ve kurumsal ağlar aracılığıyla dolaşıma giren bir kültürel miras unsuru olarak konumlamak gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21 Mart'ı "Uluslararası Nevruz Günü" olarak tanıması, Nevruz'un kültürel çeşitlilik ve barışçıl etkileşimle ilişkilendirilen bir küresel çerçeveye taşındığını göstermektedir.[40] Bu bağlamda kutlamanın diplomatik bir dile çevrilmesine imkân verilmektedir: Nevruz artık sadece yerel bir ritüel repertuvarı değil, devletlerin uluslararası alanda kültürel temsil ve kamu diplomasisi üretmesine yarayan bir anlatı alanıdır.[41]

İkinci temel eksen UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Miras" rejimidir. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı resmî içeriklerde Nevruz'un 2016'daki Komite kararıyla Temsili Liste'de yer aldığı belirtilmekte; bu kayıt aynı zamanda 2009'daki önceki kaydın çok uluslu dosya mantığıyla güçlendirilmesi anlamına gelmektedir.[42] UNESCO'nun 2016 çevriminde "Nowruz/Navruz/Nevruz..."

39 Haber Kıbrıs, 2025.
40 United Nations General Assembly, 2010.
41 UNESCO, 2025.
42 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nevruz.

dosyalarının değerlendirilmesi ve belgelenmesi, mirasın çok aktörlü-katılımlı bir yönetişim çerçevesine bağlandığını göstermektedir.[43]

Üçüncü eksen ise Türk dünyasında kültürel diplomasi ağını taşıyan bölgesel kurumlar, özellikle TÜRKSOY'dur. TÜRKSOY'un kültür diplomasisi mimarisindeki rolü, literatürde "Türk dünyasının UNESCO'su" benzetmesiyle ele alınmaktadır. Teşkilatın 1993 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan tarafından kurulması, kültür üzerinden çok taraflı bir iş birliği zemini oluşturmuştur.[44] Nitekim TÜRKSOY'un kendi kurumsal anlatısında Nevruz'un UNESCO ve BM düzlemindeki görünürlüğünde faaliyetlerinin katkısı vurgulanmakta; 2010 yılında UNESCO Paris'te ve 2011 yılında BM Genel Kurulu'nda Nevruz etkinliklerinin gerçekleştirildiği belirtilmektedir.[45] Türkiye'nin UNESCO Komisyonu sayfası da 2010 yılında UNESCO Paris Genel Merkezi'nde Azerbaycan ve Türkiye'nin katılımıyla Nevruz konseri düzenlendiğini kayıt altına alınmıştır.[46] Bu üç zemin (BM normu, UNESCO miras aktarımı, TÜRKSOY ağları), Nevruz'un Türk dünyasında sosyopolitik gücünün bugün niçin yalnızca ulusal değil aynı zamanda ulusötesi bir niteliğe sahip olduğunu açıklamaktadır: devletler Nevruz üzerinden ortak miras, barış ve bütünlük, kültürel çeşitlilik ve Türk dünyası birlikteliği söylemlerini bir araya getirerek aynı anda etkisini derinleştirmektedir.

Mevcut Durumda Ülkelerin Kültürel Diplomasi Pratikleri

Türkiye'de Nevruz'un güncel diplomatik işlevi iki düzlemde okunmaktadır. Birincisi, Nevruz'un "ortak kültür ve toplumsal birlik" söylemi içinde konumlandırılmasıdır. Bu söylem Nevruz'u tekil bir kimlik alanına indirgemeden daha kapsayıcı bir kültürel miras kategorisi içinde sunma eğilimiyle ilişkilidir. Türkiye'nin resmî kültür içeriklerinde Nevruz'un Anadolu'daki farklı topluluklarda görülen pratikleri ve Türkistan coğrafyasında kültürel bağları vurgulanmaktadır.[47] İkincisi, Nevruz'un uluslararası kamu diplomasisi sahnesine taşınmasıdır. UNESCO'nun "Uluslararası Nevruz Günü" sayfası, 2010 BM kararıyla oluşturulan küresel farkındalık çağrısını açık biçimde kayda geçirdiğinden Türkiye dâhil Nevruz kutlayan ülkelerin yurtdışı temsilcilikleri ve kültürel ağları için normatif bir referans üretmektedir.[48] Bu bağlamda Türkiye'nin kültürel diplomasi kapasitesini

43 UNESCO, *Nowruz, Navruz, Nevruz... Inscription On The Representative List Of The Intangible Cultural Heritage Of Humanity*, 2016. https://ich.unesco.org.

44 Fırat, Purtaş. "Türk Cumhuriyetlerinin Kültür Diplomasisi Girişimleri". *ALGILAR: Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 22, S. 1, Yıl 2017, s. 91-114.

45 TÜRKSOY, 2011/2013. *Nevruz / Welcome Sultan Nevruz*. https://www.turksoy.org/haberler/2013-07-13-turk_dunyasi_kultur_baskenti.

46 UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, *Azerbaycan ve Türkiye'nin Katılımıyla Unesco Paris'te Nevruz Konseri Düzenlendi*, https://www.unesco.org.tr/Pages/447/90/.

47 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nevruz. https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345127/nevruz-eng.html?utm.

48 UNESCO, *International Day of Nowruz*, 2025. https://www.unesco.org/en/international-day-

artıran bir unsur, Yunus Emre Enstitüsü gibi kültür kurumlarının Nevruz'u yurtdışındaki programlarına entegre edebilmesidir. Örneğin; 2024'te Tahran Yunus Emre Enstitüsü'nün Newroz vesilesiyle konser etkinliği düzenlemesi, Nevruz'un komşu kültür alanlarıyla ilişki kuran köprü fonksiyonuna örnek teşkil etmektedir.[49] Bu tür örnekler Nevruz'un Türkiye için hem Türk dünyasıyla ortaklık hem de daha geniş Avrasya coğrafyasında kültürel yakınlaşma mesajı üretme aracına dönüştüğünü düşündürmektedir.

Azerbaycan'da Nevruz (Novruz) yalnızca güçlü bir ulusal bayram değil, ülkenin kültürel temsil envanterinin merkezinde yer alan bir diplomasi unsurudur. UNESCO Paris gibi uluslararası sahnelerde düzenlenen Nevruz programlarında Azerbaycan'ın katılımcı/ortak aktör olarak görünmesi, kültürün dış politika söyleminde bir yumuşak güç kapasitesi oluşturduğunu göstermektedir.[50] Ayrıca 2024 yılında UNESCO Paris'te gerçekleştirilen çok taraflı Nowruz etkinliğinde Azerbaycan misyonunun da organizasyon ortakları arasında yer alması, ülkenin Nevruz'u çoklu temsile uygun bir diplomatik form olarak değerlendirdiğini gösteren güncel bir kanıttır.[51] Bu tür etkinlikler, Azerbaycan'ın Nevruz'u ortak miras zemininde Türk dünyası ve komşu kültür alanlarıyla birlikte sunarak kültürel diplomasi etkisini genişlettiğini göstermektedir.

Kazakistan, 2024 itibarıyla Nauryz kutlamalarını 10 güne yayan "Nauryznama" formatıyla ölçek büyütmüştür. Bu formatın 2024'te başlatıldığı ve 2025'te ülke genelinde 1500'ü aşkın etkinlikle sürdürüldüğü; her günün ayrı bir temayla (yardımlaşma, kültür, millî kıyafet, dayanışma vb.) ilişkilendirildiği bildirilmektedir.[52] Bu yaklaşım, Nevruz'u sadece bir gün/ritüel değil, kamusal kültür politikası haftası haline getirerek hem iç bütünleşmeyi hem de dış tanıtımı kolaylaştırmaktadır. Nauryznama'nın tema günleri (kültür, sanat, ulusal gelenekler; millî kıyafet, dayanışma vb.) aynı zamanda Kazakistan'ın uluslararası izleyiciye düzenli ve paketlenebilir bir kültürel diplomasi ürünü sunmasına elverişlidir.[53]

---

nowruz.

49 Yunus Emre Enstitüsü, *Newroz Concert from Tehran Yunus Emre Institute,* 2024a March 16. https://www.yee.org.tr/en/node/14538.

50 Türkiye Milli Komisyonu.

51 Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, *A Cultural Event Dedicated To The İnternational Holiday Of Nowruz (UNESCO HQ, Paris),* 2024, March 23. https://www.mfa.gov.tm/en/articles/1190.

52 The Astana Times, *Nauryz celebrations to feature more than 1500 events in Kazakhstan,* 2025, March 7. https://astanatimes.com/2025/03/nauryz-celebrations-to-feature-more-than-1500-events-in-kazakhstan/.

53 The Astana Times, 2025.

Kırgızistan'ın mevcut durumda Nevruz'u kültürel diplomasiye taşıma kapasitesi, büyük ölçüde Türk dünyası kültür kurumlarıyla eşgüdüm içinde görünür olmaktadır. TÜRKSOY'un kuruluş mantığı ve üye ülkeler arasında kültürel iş birliği üretme hedefi, Kırgızistan gibi ülkeler için Nevruz'u ulusötesi sahnede ortak miras diliyle temsil edilebilir kılmaktadır.[54] Bu durum Nevruz'un Kırgızistan'da içeride ulusal ritüel, dışarıda ortak miras temsili biçiminde iki katmanlı işlediğini göstermektedir. Ayrıca 2024 UNESCO Paris Nowruz etkinliğine Kırgızistan misyonunun katılımcılar arasında dahil edilmesi, Kırgızistan'ın Nevruz üzerinden çok taraflı kültürel temsil kanallarını kullandığını göstermektedir.[55]

Özbekistan'ın güncel kültürel diplomasi stratejisi, kültür-sanat reformu, mirasın tanıtımı ve uluslararası kültür forumları etrafında genişlemektedir. Nevruz, bu geniş çerçevenin en görünür ve aktarılabilir unsurlarından biridir: ritüel, müzik, gastronomi, el sanatları ve kamusal kutlama repertuvarı, uluslararası izleyiciye sunulabilecek bir kültürel paket üretir. UNESCO Paris'te 2024 Nowruz etkinliğinde Özbekistan misyonunun katılımcılar arasında anılması, Özbekistan'ın Nevruz'u çok taraflı platformlarda görünür kılma eğilimini desteklemektedir.[56] Bu görünürlük, aynı zamanda UNESCO miras rejimi içinde (Temsili Liste ve çok uluslu dosya) Nevruz'u uluslararası ortak miras olarak temsil etme kapasitesini güçlendirmektedir.[57]

Türkmenistan'ın Nevruz'u kültürel diplomasi bağlamında kullanımı, ülkenin genel dış politika söylemiyle (tarafsızlık, barışçıl temsil, kültürel miras vurgusu) uyumludur. 19 Mart 2024 tarihinde UNESCO Paris'te yapılan Nowruz etkinliğinin organizasyonunda Türkmenistan'ın Fransa Büyükelçiliği ve UNESCO nezdindeki temsilciliğinin yer alması; çok sayıda ülke misyonuyla birlikte etkinliğin UNESCO binasında yapılması, Nevruz'un Türkmenistan açısından diplomatik mekân üretimi (UNESCO gibi sembolik bir alanda görünürlük) işlevini açık biçimde göstermektedir.[58] Türkmenistan'ın BM nezdindeki haber metinlerinde "Türk devletlerinin girişimiyle" uluslararası Nowruz kapsamında sergi gibi etkinliklerin üretildiğinin vurgulanması da Nevruz'un Türk dünyası içi kurumsal eşgüdümle ilişkilendirildiğini göstermektedir.[59]

KKTC örneğinde Nevruz'un kültürel diplomasi işlevi, klasik devlet diplomasisinden ziyade etkinlik diplomasisi ve kültür kurumları üzerinden görünürlük üretme mantığıyla daha belirgindir. 27 Mart 2024 tarihinde Lefkoşa'da "Turkish World

54 Purtaş, 2017.
55 Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024.
56 Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024.
57 UNESCO ICH, 2016; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nevruz.
58 Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024.
59 Permanent Mission of Turkmenistan to the UN, *Marking International Nowruz Day... exhibition initiative of the Turkic states,* 2024, March 21. https://un.mission.gov.tm/news/130459

Nevruz Festival / Türk Dünyası Nevruz Şenliği"nin Yunus Emre Enstitüsü iş birliğiyle düzenlenmesi, Nevruz'un KKTC'nin Türk dünyasıyla bağını görünür kılan bir araç olarak konumlandırıldığını göstermektedir.[60] 2025'te Gazimağusa'da düzenlenen "Türk Dünyası Nevruz Festivali"ne TÜRKSOY, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi aktörlerin desteğinin açıkça belirtilmesi, Nevruz'un KKTC'de çok aktörlü bir kültürel diplomasi ağının parçası olarak işletildiğini ortaya koymaktadır.[61]

Karşılaştırmalı Değerlendirme: Özde Ortaklık, Uygulamada Farklılık

Yedi örneğin ortaklaştığı nokta, Nevruz'un ortak miras, barış/bütünlük, kültürel çeşitlilik ve Türk dünyası birlikteliği söylemleriyle çerçevelenmesidir. Bu bağlam BM'nin "Uluslararası Nevruz Günü" normu ve UNESCO'nun miras rejimiyle uyumlu olduğu için uluslararası meşruiyet üretmektedir.[62] Buna karşılık yoğunluklar farklılaşır: Kazakistan**,** Nauryznama gibi ölçek büyütücü formatlarla Nevruz'u kültür haftasına dönüştürerek hem iç hem dış görünürlüğü artırmaktadır.[63] Türkiye ve Azerbaycan, Nevruz'u hem ulusal birleştirici söylem hem de UNESCO/TÜRKSOY/BM düzleminde çok taraflı temsil aracı olarak daha güçlü biçimde kullanabilmektedir.[64] Türkmenistan, UNESCO mekânını diplomatik sahne olarak kullanmasıyla Nevruz'u barışçıl kültür ve tarafsızlık imajıyla uyumlu bir vitrine dönüştürmektedir.[65] KKTC, uluslararası tanınma sınırları içinde kültür kurumu merkezli etkinlik diplomasisi üzerinden görünürlük ve aidiyet üretmektedir.[66]

60 Yunus Emre Enstitüsü, 2024b; 2024c.
61 Haber Kıbrıs, 2025.
62 United Nations General Assembly, 2010; UNESCO, 2025.
63 The Astana Times, 2025.
64 Türkiye Milli Komisyonu; TÜRKSOY, 2011/2013.
65 Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 2024.
66 Yunus Emre Enstitüsü, 2024b; Haber Kıbrıs, 2025.

Yedi Türk devletlerinin Nevruz hakkındaki kültürel diplomasi ağını aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Devlet	Kültürel diplomasi mimarisi ((kurumsal	Uluslararası vitrin / platform	Nevruz'u çerçeveleyen ana diplomatik anlatı	Güncel uygulama (örnekleri (seçme	Diplomasi *yoğunluğu
Türkiye	Kamu diplomasisi ve kültürel tanıtım kurumları; Nevruz'u "toplumsal birlik ve ortak coğrafya" vurgusuyla resmî söyleme dahil etme	Büyükelçilik etkinlikleri ve çok-ülkeli resepsiyonlar; Türk dünyası iş birliği ağları	Etnik bir gruba" ait değil; ortak kültür, birlik, "kardeşlik	te Cumhurbaşkan-'2025 lığı iletişim kanallarında Nevruz'un "tüm milletin ve coğrafyanın bayramı" olarak çerçevelenmesi; 2025'te Washington'da Türkiye'nin ev sahipliğinde çok ülkenin katıldığı Nowruz/Nevruz buluşması[67]	**Yüksek**
Azerbaycan	Kültür bakanlığı + TÜRKSOY eşgüdümü; Nevruz'u ulusal kimliğin vitrini ve Türk dünyasıyla eşgüdüm unsuru olarak sistemli kullanma	UNESCO bağlamı ve Paris gibi merkezlerde ortak etkinlik geleneği; Türk dünyası kurumları	Kadim miras +" çağdaş kültürel temsil + Türk dünyası daya- "nışması	te TÜRKSOY–Azer-'2025 baycan Kültür Bakanlığı 2025 faaliyet eşgüdümü; (genel çizgi) TÜRKSOY/ UNESCO merkezli ortak kutlama geleneğinin sürmesi[68]	**Yüksek**
Kazakistan	Devletin kültür politikası içinde Nevruz'u "ulusal marka/kimlik" ve "toplumsal bütünleşme" aracı olarak ölçek büyüterek kurumsallaştırma	Ülke içi mega-programların uluslararası tanıtımı; Türk dünyası kültür başkentleri ve kurumsal ağlar	Köklere dönüş" + yenilenme + modern ulusal "kimlik	ten itibaren 10 gün-'2024 lük "Nauryznama" formatının kurumsallaşması; 2025'te ülke genelinde 1500+ etkinlik planlaması ve devlet anlatısında kimlik vurgusu[69]	**Yüksek**

67 İletişim Başkanlığı, Nowruz Is A Festival Of Our Entire Nation And Our Entire Geography, 2025. https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/nowruz-is-a-festival-of-our-entire-nation-and-our-entire-geography.

68 TÜRKSOY, Coordination Meeting of TURKSOY and the Ministry of Culture of Azerbaijan, 2025. https://www.turksoy.org/en-US/news/coordination-meeting-of-turksoy-and-the-ministry-of-culture-of-azerbaijan.

69 The Astana Times, Nauryz Brings Feeling of Renewal, Hope, and Return to Roots. 2025. https://astanatimes.com/2025/03/nauryz-brings-feeling-of-renewal-hope-and-return-to-roots/.

Devlet	Kültürel diplomasi mimarisi ((kurumsal	Uluslararası vitrin / platform	Nevruz'u çerçeveleyen ana diplomatik anlatı	Güncel uygulama (örnekleri (seçme	Diplomasi *yoğunluğu
Kırgızistan	Türk dünyası kurumsal ağlarında görünür rol (TÜRKSOY yönetim/temsil kapasitesi dahil); Nevruz'u "ortak kültür diplomasisi" paketinin parçası olarak işletme	TÜRKSOY merkezli kültür diplomasisi; çok taraflı kültürel iş birliği toplantıları	Ortak tarih–" dil–kültür bağı; dayanışma ve kültürel yakın-"laşma	te Kırgızistan Dev-'2025 let Sekreteri'nin TÜRKSOY'un stratejik önemini vurgulaması; Türk dünyası kültürel bağlarının kurumsal olarak güçlendirilmesi[70]	**Orta–Yüksek**
Özbekistan	Kültür reformu/"-yeni Özbekistan" söylemi içinde kültürel diplomasiyi güçlendirme; Türk dünyası kültür mirası haftaları/uluslararası forumlar	Türk dünyası kurumları ve uluslararası kültür diyalogu platformları	Kültürel reform" + mirasın uluslararası etkisi + bölgesel kültür "merkezi olma	te Taşkent'te kültür'2024 ve sanat reformlarına odaklı uluslararası forum (kültürel miras haftası çerçevesi); kültürel diplomasi odağının resmî/yarı-resmî metinlerde vurgulanması[71]	**Orta–Yüksek**
Türkmenistan	UNESCO/TÜRKSOY ekseninde miras diplomasisi; kültür başkenti/tematik yıl pratikleriyle görünürlük artırma	UNESCO Paris merkezli ortak etkinlikler; TÜRKSOY–UNESCO ulusal komisyonlar koordinasyonu	Tarafsızlık" imajı + barışçıl kültür + ortak mirasın korun-"ması	Mart 2024'te UNESCO 19 Paris'te (Türkmenistan'ın Fransa'daki temsilciliğinin de yer aldığı) çoklu ülke katılımlı Nowruz etkinliği; 2024'te UNESCO ulusal komisyonlar toplantısı ve TÜRKSOY iş birliği gündeminin resmîleştirilmesi[72]	**Orta**

70 TÜRKSOY, Visit of the State Secretary of the Kyrgyz Republic to TURKSOY, 2025. https://www.turksoy.org/en-US/news/visit-of-the-state-secretary-of-the-kyrgyz-republic-to-turksoy.

71 TÜRKSOY, Forum on Reforms in the Fields of Culture and Art in New Uzbekistan, 2024. https://www.turksoy.orAg/en-US/news/forum-on-reforms-in-the-fields-of-culture-and-art-in-new-uzbekistan-lqfk.

72 MFA, A cultural event dedicated to the international holiday of Nowruz was held at UNESCO headquarters in Paris, 2024. https://www.mfa.gov.tm/en/articles/1190.

Devlet	Kültürel diplomasi mimarisi ((kurumsal	Uluslararası vitrin / platform	Nevruz'u çerçeveleyen ana diplomatik anlatı	Güncel uygulama (örnekleri (seçme	Diplomasi *yoğunluğu
KKTC	Türk dünyasıyla" kültürel bağ kurma"yı görünür kılan etkinlik diplomasisi (özellikle kültür merkezleri/ortak STK (ağları üzerinden	Türk dünyası ortak festivalleri; Lefkoşa merkezli Nevruz buluşmaları	Türk dünyası" aidiyeti + görünürlük + kültü-"rel temas alanı	Mart 2024'te Lefko- 27 şa'da "Turkish World Nevruz Festival" (Yunus Emre Enstitüsü iş birli-[73](ğiyle	**Orta**
(Türkistan (Kazakistan'da sembolik merkez	Şehir/merkez diplomasisi: Türk dünyası kimliğinin sembolik mekânı olarak kültür diplomasisini taşıyan "odak şehir" işlevi	Türk dünyası kültür başkentleri hattı; ortak kültürel anlatıların sahnelendiği merkezler	Sembolik mer-" kez + ortak tarih anlatısı + kültür "turizmi	Türk dünyası kültür başkenti/şehir odaklı programların kurumsal takvimle sürdürülmesi; OTS–TÜRKSOY kültürel iş birliği mimarisinin şehirler üzerinden görünür kılınması[74]	**Orta–Yüksek**

Bu tablo, Nevruz'un sosyopolitik gücünün günümüzde ritüel olmaktan çıkıp kurumsal ağlar ve uluslararası normlar üzerinden işleyen stratejik bir kültürel temsil aracı haline geldiğini göstermektedir. Nevruz bir yandan içeride toplumsal dayanışma ve kimlik sürekliliği üretirken diğer yandan dışarıda ortak miras söylemiyle Türk dünyası devletleri arasında yumuşak güç kapasitesini artıran bir diplomatik sembol işlevi görmektedir.[75]

Nevruz'un Diplomatik Potansiyeli: Uluslararası Tanınırlık Eğrisi

Nevruz'un 1980'lerin sonundaki yeniden canlanması (Sovyetler'de izin verilmesi) başlayarak 1991'de bağımsız Türk devletlerinin Nevruz'u resmen sahiplenmesi, 2009'da UNESCO kültürel miras listesi ve 2010'da BM tarafından Uluslararası Nevruz Günü ilan edilmesiyle ivme kazanan süreç, 2010'lar ve sonrasında Nevruz'un küresel bir kültürel diplomasi platformuna dönüşmesiyle zirveye ulaşmıştır.

73 Yunus Emre Enstitüsü, Turkish World Newroz Festival to Be Held in Lefkoşa, 2024. https://kktc.yee.org.tr/en/node/15836.

74 TÜRKSOY, TÜRKSOY 42. Dönem Daimî Konsey Toplantısı Aktau'da Gerçekleşti, 2026 Kültür Başkenti Andican oldu, 2025. https://www.turksoy.org/haberler/turksoy-42-donem-daimi-konsey-toplantisi-aktauda-gerceklesti-2026-kultur-baskenti-andican-oldu.

75 Purtaş, 2017.

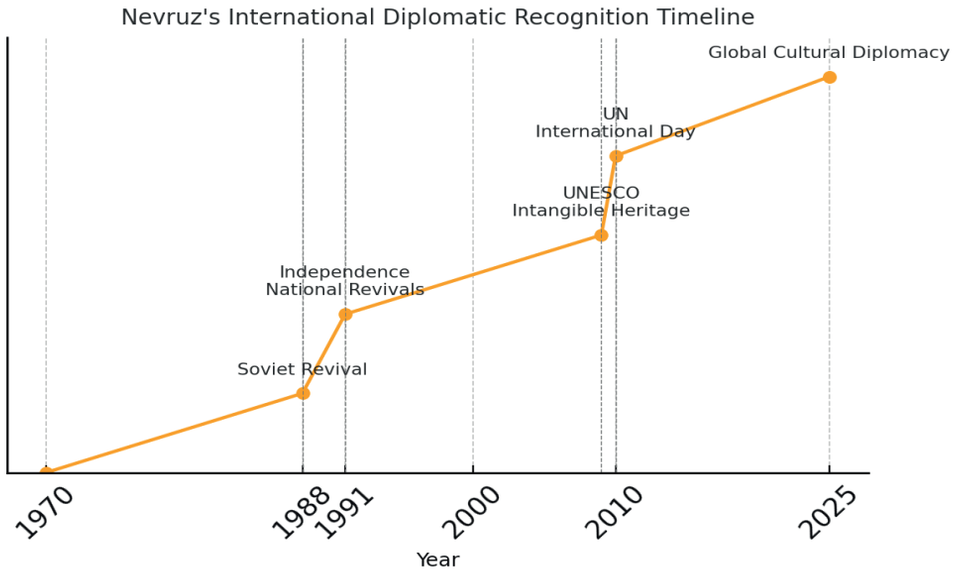

Şekil 1: Nevruz'un uluslararası tanınma ve diplomatik öneminin zaman içindeki artışını gösteren grafik.

Yukarıdaki grafikte Nevruz'un uluslararası alanda kazandığı diplomatik profil zamana karşı gösterilmektedir. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında (1988-89) Nevruz'un yeniden açıkça kutlanması, bu bayramın kamusal alana dönüşünü simgelemektedir. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Türk cumhuriyetlerinin Nevruz'u resmî millî bayram ilan etmeleriyle Nevruz'un önemi bölgesel düzeyde bir anda yükselmiştir. 2009'da UNESCO'nun Nevruz'u çok uluslu bir miras olarak tanıması ve 2010'da BM Genel Kurulu'nun 21 Mart'ı uluslararası gün ilan etmesi, grafikteki en belirgin sıçrama noktalarıdır. Bu sayede Nevruz ilk kez küresel ölçekte tanınan bir kültürel değer konumuna gelmiştir. Sonraki yıllarda her Nevruz'da Paris, New York, Ankara, Bakü, Astana gibi merkezlerde düzenlenen ortak etkinlikler, ülkeler arası diplomatik iş birliğini perçinlemiş; Nevruz kutlayan ülke sayısının artmasıyla (diaspora toplumları ve farklı kültürlerin de katılımıyla) bayram evrensel bir nitelik kazanmıştır. Grafikte 2025'e gelindiğinde Nevruz'un diplomatik potansiyelinin en üst düzeye ulaştığı görülmektedir.

Nevruz'un diplomatik potansiyeli Türk dünyası için özellikle stratejik değer taşımaktadır. Ortak Nevruz etkinlikleri sayesinde Türk devletleri arasındaki kültürel bağ kuvvetlenmekte, bu durum siyasi ve ekonomik iş birliğine olumlu zemin hazırlamaktadır. Ayrıca Nevruz, Türkiye ve diğer Türk devletlerinin İslam dünyası ve Avrasya'daki komşularıyla ortak paylaştığı bir gelenek olduğu için bölgesel diplomaside kültürel ortak payda rolü oynamaktadır. Örneğin; Nevruz vesilesiyle Türkiye-İran ilişkilerinde kültürel yakınlaşma mesajları verilebilmekte; Türk devletleriyle Yeni Delhi veya Islamabad arasında Nevruz sayesinde dostane

diyalog ortamı oluşabilmektedir. Kültürel diplomasi teorisinde ortak bayram ve festivaller uluslararası toplumda karşılıklı anlayışı geliştiren araçlar olarak görülmektedir. Nitekim Nevruz, UNESCO ve BM çatısı altında farklı etnik ve dini kökenlerden insanları bir araya getiren kardeşlik ve sürdürülebilir kültürel diyalog sembolü haline gelmiştir. Bu durum Türk dünyasının yumuşak güç kapasitesini artıran bir etkendir.

Türk ve Türkiye Yüzyılı Vizyonunda Nevruz

Türk Yüzyılı ve Türkiye Yüzyılı söylemleri, son yıllarda yalnızca bir kalkınma veya dış politika vizyonu değil; kültür, tarih ve ortak hafıza temelli bir medeniyet perspektifi olarak inşa edilmektedir. Bu yaklaşım, sert güç unsurlarının ötesinde kültürel değerlerin uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynadığı yumuşak güç paradigmasıyla uyumludur. Türk dünyası bağlamında bu vizyon, ortak tarihsel mirasın yeniden yorumlanması ve güncel diplomatik pratiklere entegre edilmesi hedefini taşımaktadır. Bu bağlamda Nevruz, Türk ve Türkiye Yüzyılı anlatısının sembolik ve işlevsel kültürel dayanaklarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Nevruz'un kardeşlik, yenilenme ve birliktelik temaları; Türk Yüzyılı söyleminin birlikte yükselme, ortak gelecek ve medeniyetler arası diyalog hedefleriyle örtüşmektedir. Birleşmiş Milletler'in 21 Mart'ı Uluslararası Nevruz Günü olarak tanıması ve UNESCO'nun Nevruz'u Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne dâhil etmesi, bu bayramın evrensel normlarla uyumlu bir kültürel temsil kapasitesine sahip olduğunu da göstermektedir.[76] Bu normatif zemin, Türk ve Türkiye Yüzyılı vizyonunun uluslararası meşruiyetini güçlendiren önemli bir fırsat sunmaktadır.

Türk Yüzyılı vizyonunda Nevruz, yalnızca geçmişe ait bir kültürel miras değil; geleceğe dönük bir ortak kimlik anlatısı üretme aracıdır. Türk dünyasında farklı siyasal rejimlere, ekonomik yapılara ve toplumsal dinamiklere sahip devletler bulunmasına rağmen Nevruz ortak bir kültürel sembol olarak bu farklılıkları aşan bir bağ kurabilmektedir. Bu yönüyle Nevruz, Türk dünyasında asimetrik fakat bütünleştirici bir kültürel diplomasi unsuru olarak işlev görmektedir.

Türkiye açısından Nevruz'un Türk Yüzyılı söylemi içindeki rolü iki boyutludur. Birincisi, iç kamuoyunda Nevruz'un kapsayıcı ortak kültür vurgusuyla sunulmasıdır. Bu yaklaşım, toplumsal çeşitliliği bir zenginlik olarak ele alan ve ortak tarihsel referanslar üzerinden birlik söylemi üreten bir çerçeve oluşturur. İkincisi ise dış politikada Nevruz'un Türk dünyasıyla ilişkileri derinleştiren ve Türkiye'nin merkez ülke rolünü pekiştiren bir kültürel temas alanı olarak değerlendirilmesidir. UNESCO ve TÜRKSOY gibi çok taraflı platformlarda Nevruz vesilesiyle yürütülen faaliyetler, Türkiye'nin kültürel liderlik iddiasını görünür kılmaktadır.[77]

76 United Nations General Assembly, 2010; UNESCO, 2016.
77 Purtaş, 2017.

Türk dünyasının diğer aktörleri açısından da Nevruz, Türk Yüzyılı vizyonunun paylaşılan bir kültürel zemine oturtulmasını sağlamaktadır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve KKTC'nin Nevruz'u uluslararası platformlarda birlikte temsil etmeleri, Türk Yüzyılı söylemini retorik olmaktan çıkarıp pratik bir kültürel iş birliği alanına dönüştürmektedir. Bu durum Türk dünyasında kültür merkezli bir bütünleşmenin mümkün olduğuna dair güçlü bir mesaj üretmektedir.

Türk ve Türkiye Yüzyılı vizyonunun başarısı, kültürel unsurların süreklilik, kurumsallaşma ve genç kuşaklara aktarım kapasitesine bağlıdır. Bu bağlamda Nevruz'un gelecekteki rolü, yalnızca her yıl tekrarlanan bir kutlama olmanın ötesine geçmelidir. Nevruz, Türk dünyasında ortak eğitim projeleri, gençlik değişim programları, kültür-sanat festivalleri ve dijital kültürel platformlarla desteklenerek sürdürülebilir bir kültürel diplomasi aracına dönüştürülebilir. Bu doğrultuda geleceğe dönük olarak üç temel yönelim öne çıkmaktadır:

Kurumsal Derinleşme: Nevruz'un Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKSOY bünyesinde daha sistematik programlara bağlanması, kültürel iş birliğinin sürekliliğini sağlayacaktır. Ortak Nevruz haftaları, tematik kültür yılları ve dönüşümlü ev sahipliği modeli bu derinleşmenin araçları olabilmektedir.

Dijitalleşme ve Küresel Görünürlük: Türk ve Türkiye Yüzyılı vizyonu, dijital kültürel diplomasiyle desteklendiğinde Nevruz'un küresel erişimi artacaktır. Uluslararası dijital sergiler, çevrim içi konserler ve Türk dilleri kapsamında Nevruz anlatıları, bayramın evrensel mesajını genç kuşaklara ulaştırmada etkili olacaktır.[78]

Birlik ve Bütünlük Söylemi: Nevruz'un yenilenme ve birlik-bütünlük içinde tazelenme teması, gelecekte Türk dünyasının bölgesel ve küresel sorunlara yaklaşımında sembolik bir referans olarak kullanılabilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda Nevruz, Türk Yüzyılı vizyonu içinde yalnızca kültürel değil, normatif-diplomatik bir değer üretme potansiyeline sahiptir.

Nevruz, Türk ve Türkiye Yüzyılı perspektifinde geçmişle gelecek arasında kurulan kültürel sürekliliğin anahtarı konumundadır. Ortak hafızadan beslenen bu bayram, Türk dünyasında kimlik, birlik ve millî bilinç söylemlerini somutlaştırırken uluslararası alanda kültürel diplomasi ve yumuşak güç kapasitesini artırmaktadır. Geleceğe dönük olarak Nevruz'un Türk Yüzyılı vizyonunun kültürel ayağını taşıyan stratejik bir unsur olarak daha fazla kurumsallaştırılması, Türk dünyasının küresel sistemde kültür temelli bir aktör olarak konumlanmasına katkı sağlayacaktır.

78 UNESCO, 2025.

Sonuç

Bu çalışma, Nevruz'un Türk dünyasında yalnızca tarihsel bir kültürel pratik olarak değil, siyasal bağlamlara göre biçim değiştirebilen ve her dönemde yeni işlevler üstlenebilen dinamik bir sosyokültürel yapı olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Nevruz'un farklı tarihsel evrelerde aldığı biçimler, kültürel süreklilik ile siyasal müdahale arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını; aksine kültürün, baskı ve yeniden yapılandırma süreçlerine rağmen kendi anlam evrenini koruyabildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Nevruz, kültür–iktidar ilişkisini açıklayan kuramsal yaklaşımlar açısından edilgen bir gelenek değil, aktif bir toplumsal aktör olarak değerlendirilmelidir.

Sovyet öncesi dönemde Nevruz'un toplumsal yaşamla bütünleşmiş bir ritüel olması, kültürel pratiklerin meşruiyetini büyük ölçüde tabandan ürettiğini göstermektedir. Buna karşılık Sovyet dönemindeki yasaklamalar, kültürün ideolojik projeler karşısında nasıl tehdit olarak algılanabildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır; ancak bu süreçte dikkat çekici olan Nevruz'un kamusal alandan çekilmesine rağmen özel alanlarda, aile içi pratiklerde ve sembolik anlatılar yoluyla yaşamaya devam etmesidir. Bu durum kolektif hafızanın kurumsal baskılara rağmen kültürel sürekliliği nasıl muhafaza edebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Nevruz, kültürel kopuş değil; bastırılmış süreklilik kavramı çerçevesinde okunmalıdır.

Sovyet sonrası dönemde Nevruz'un yeniden kamusal alana taşınması, kültürün siyasal yeniden inşa süreçlerinde nasıl stratejik bir araç hâline gelebildiğini göstermektedir. Bağımsız Türk devletleri için Nevruz, geçmişle bağ kurmanın bir yolu olmasının yanı sıra yeni millî anlatıların meşruiyetini destekleyen sembolik bir kaynak işlevi görmüştür. Bu bağlamda Nevruz'un dikkat çekici yönü, devlet eliyle kurumsallaştırılırken toplumsal sahiplenmesini kaybetmemesidir. Bu durum Nevruz'un hem resmî ideolojiye eklemlenebilen hem de toplumsal tabanda karşılık bulabilen nadir kültürel unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

21. yüzyılda Nevruz'un UNESCO ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde tanınması, bu bayramın kültürel miras rejimi içinde ulusötesi bir dolaşıma girdiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişme, Nevruz'un anlam evrenini daraltmak yerine genişletmiş; onu birliktelik, kültürel çeşitlilik ve ortak insanlık mirası gibi evrensel değerlerle ilişkilendirmiştir. Türk dünyası devletleri açısından bu durum Nevruz'un yalnızca iç politika bağlamında değil, dış politika ve kültürel diplomasi alanında da işlevsel bir araç hâline gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Nevruz, yumuşak gücün soyut bir kavram olmaktan çıkıp somut kültürel pratikler üzerinden üretilebileceğini gösteren güçlü bir örnek sunmaktadır.

Karşılaştırmalı analiz, Nevruz'un özünde ortak bir kültürel zemin sunduğunu; ancak uygulamada her devletin kendi tarihsel deneyimleri, siyasal öncelikleri ve kültür politikaları doğrultusunda farklı temsiller geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, Nevruz'un tek merkezli veya homojen bir kimlik anlatısına indirgenemeyeceğini; aksine çok katmanlı, esnek ve uyarlanabilir bir sembolik yapı sunduğunu göstermektedir. Nitekim bu nedenle Nevruz hem millî kimlik inşasında hem de ulusötesi kültürel iş birliği modellerinde etkili biçimde kullanılabilmektedir.

Bu çalışmanın özgün katkısı, Nevruz'u yalnızca tarihsel bir bayram ya da folklorik bir unsur olarak ele almak yerine onu süreklilik–kopuş, kültürel hafıza, siyasal meşruiyet ve kültürel diplomasi eksenlerini aynı anda kesen analitik bir çerçeve içinde değerlendirmesidir. Nevruz'un farklı dönemlerde üstlendiği işlevler, kültürün pasif bir miras değil; siyasal ve toplumsal dönüşümlerle etkileşim hâlinde olan aktif bir anlam üretim alanı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Türk dünyasında kültürel unsurların hem kimliği yansıtan hem de kimliği kuran ve yeniden üreten araçlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Nevruz, Türk dünyasında geçmişten bugüne uzanan bir gelenek olmanın ötesinde kültürel süreklilik ile siyasal dönüşüm arasındaki gerilimi görünür kılan stratejik bir sembol niteliği taşımaktadır. Ritüel, hafıza, kimlik ve diplomasi arasında kurduğu çok katmanlı ilişki sayesinde Nevruz, toplumsal bütünleşmenin ve kültür temelli uluslararası etkileşimin güçlü bir taşıyıcısıdır. Bu bağlamda Nevruz'un gelecekteki önemi, yalnızca korunacak bir miras olmasından değil; Türk dünyasının ortak gelecek tahayyülünü besleyen kurumsallaştırılabilir ve dönüştürülebilir bir kültürel güç olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Akbaş, Ali, *Söğüt ve Çevresinde Millî Bayramlar ve Törenler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Aral, Ahmet Erman, "Mitolojiden İdeolojiye, Çatışma Unsurundan Ortak Değere: 1990-2022 Yılları Arasında Nevruz Kutlamalarının Karşılaştırılması", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 36, Yıl 2023.
- Aydın, Mehmet, *Cumhuriyet Döneminde Millî Bayramlar ve Toplumsal Hafıza*, Pegem Akademi, Ankara 2018.
- Bayak, Cemal, "Nevrûziyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/nevruziyye .
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, *International Day of Nowruz*, A/RES/64/253, New York 2010.
- Çay, Abdulhaluk M., *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- Çetin, Emrah, "Türk Dünyasının ortak kültür mirası: Nevruz", *The Journal of Academic Social Science Studies, 2* (1), Yıl 2009, s. 63–71. https://doi.org/10.9761/jasss_9.
- Haber Kıbrıs, Türk Dünyası Nevruz Festivali Gazimağusa'da başladı. 2025, 21 Mart. https://haberkibris.com/turk-dunyasi-nevruz-festivali-gazimagusada-basladi-1055-2025-03-21.html.
- İLETİŞİM BAŞKANLIĞI, Nowruz is a festival of our entire nation and our entire geography, 2025. https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/nowruz-is-a-festival-of-our-entire-nation-and-our-entire-geography.
- Kafkasyalı, Ali "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış." Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 6, no. 2, Yıl 2005, ss. 149–172.
- Karakulak, Mesut, Türkistan'da Efendiler ve Köleler, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.
- Kıldıroğlu, Mehmet, Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 25, Yıl 2020, ss. 315-338.
- Kussainova, Meiramgul "Kazakistan'da Nevruz Bayramı, millî kimliğin pekiştirilmesine katkı sağlıyor", Anadolu Ajansı. (2025, 23 Mart). https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/kazakistanda-nevruz-bayrami-milli-kimligin-pekistirilmesine-katki-sagliyor/3517749 .
- MFA, A cultural event dedicated to the international holiday of Nowruz was held at UNESCO headquarters in Paris, 2024. https://www.mfa.gov.tm/en/articles/1190 .
- Ministry Of Foreign Affairs Of Turkmenistan, A cultural event dedicated to the international holiday of Nowruz (UNESCO HQ, Paris), 2024, March 23. https://www.mfa.gov.tm/en/articles/1190.
- Mustafayev, Beşir "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C.2, S. 3, Yıl 2013, ss. 60-71.
- Necefoğlu, Hacali, "Çağdaş Türk devletlerinde Nevruz kutlamaları", Gazete Kars, 2021, 20 Mart. https://www.gazetekars.com/cagdas-turk-devletlerinde-nevruz-kutlamalari-33988h.htm.
- Niyazov, Saparmurat, Ruhnama, Türkmenistan Devlet Yayınları, Aşkabat 2002.

- Permanent Mission Of Turkmenistan To The Un, Marking International Nowruz Day... exhibition initiative of the Turkic states, 2024, March 21. https://un.mission.gov.tm/news/130459.
- Purtaş, Fırat, "Türk Cumhuriyetlerinin Kültür Diplomasisi Girişimleri". Algılar: Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 22, S. 1, Yıl 2017, ss. 91-114.
- Saparmurat, Niyazov, Ruhnama, Türkmenistan Devlet Yayınları, Aşkabat 2002.
- Şahanov, Muhtar, Bağımsızlık ve Millî Kimlik Üzerine Yazılar, Almatı Yayınları, Almatı, 1990.
- T.C. Kültür ve turizm bakanlığı, Nevruz, Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü. https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345127/nevruz-eng.html?utm.
- Tan, Nail "Atatürk ve Nevruz", Bilge, S. 40, Yıl 2024.
- THE ASTANA TİMES, Nauryz Brings Feeling of Renewal, Hope, and Return to Roots. 2025. https://astanatimes.com/2025/03/nauryz-brings-feeling-of-renewal-hope-and-return-to-roots/.
- The Astana Times, Nauryz celebrations to feature more than 1500 events in Kazakhstan, 2025, March 7. https://astanatimes.com/2025/03/nauryz-celebrations-to-feature-more-than-1500-events-in-kazakhstan/ .
- Timetürk, Türk dünyası, Nevruz kutlamalarında Türkistan'da bir araya geliyor. 2017, 21 Mart. https://www.timeturk.com/turk-dunyasi-nevruz-kutlamalarinda-turkistan-da-bir-araya-geliyor/haber-530504.
- Tölegenulı, Kajımurat, "Kazakistan'da Nevruz ve Millî Kimlik İnşası", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, C.8, S.2, Yıl 2017, ss. 45–62.
- Türk Devletleri Teşkilatı, *Kültürel İş Birliği ve Ortak Miras Belgeleri*, İstanbul 2023.
- Türksoy, 2011/2013. Nevruz / Welcome Sultan Nevruz. https://www.turksoy.org/haberler/2013-07-13-turk_dunyasi_kultur_baskenti.
- Türksoy, 42. Dönem Daimî Konsey Toplantısı Aktau'da Gerçekleşti, 2026 Kültür Başkenti Andican oldu, 2025. https://www.turksoy.org/haberler/turksoy-42-donem-daimi-konsey-toplantisi-aktauda-gerceklesti-2026-kultur-baskenti-andican-oldu.
- Türksoy, Coordination Meeting of TURKSOY and the Ministry of Culture of Azerbaijan, 2025. https://www.turksoy.org/en-US/news/coordination-meeting-of-turksoy-and-the-ministry-of-culture-of-azerbaijan.
- Türksoy, Forum on Reforms in the Fields of Culture and Art in New Uzbekistan, 2024. https://www.turksoy.org/en-US/news/forum-on-reforms-in-the-fields-of-culture-and-art-in-new-uzbekistan-lqfk.
- Türksoy, Nevruz Etkinlikleri ve Kültürel Diplomasi Faaliyetleri Raporu, Ankara 2010.
- Türksoy, Nevruz, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Basın Bülteni, 2011, 31 Ağustos. https://www.turksoy.org/haberler/2013-07-13-nevruz.
- TÜRKSOY, Türk Dünyasında Ortak Kültürel Miras ve Nevruz Programları, Ankara 2024.
- Türksoy, Visit of the State Secretary of the Kyrgyz Republic to TURKSOY, 2025. https://www.turksoy.org/en-US/news/visit-of-the-state-secretary-of-the-kyrgyz-republic-to-turksoy.

- Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Azerbaycan ve Türkiye'nin katılımıyla UNESCO Paris'te Nevruz konseri düzenlendi, https://www.unesco.org.tr/Pages/447/90/
- Unesco Türkiye Millî Komisyonu, *Nevruz'un Somut Olmayan Kültürel Miras Süreci*, Ankara 2010.
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri, 2025. https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri.
- Unesco, *Director-General's Message on Nowruz*, Audrey Azoulay, Paris 2018.
- Unesco, Inscription of "Novruz" on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity (ICHD Operational Directives 2003), 2009. https://ich.unesco.org/en/RL/novruz-nowrouz-nooruz-navruz-nauryz-novruz-nawrouz-00282.
- Unesco, *Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage – Multi-National Extension of Nowruz*, Paris 2016.
- UNESCO, International Day of Nowruz, 2025. https://www.unesco.org/en/international-day-nowruz
- Unesco, Message from Ms. Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO, on the occasion of the International Day of Nowruz, 2018, 21 March. https://en.unesco.org/.
- Unesco, Nowruz, Navruz, Nevruz... Inscription on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, 2016. https://ich.unesco.org .
- Unesco, *Nowruz, Novruz, Navruz, Nooruz, Nevruz...* (İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Liste Dosyası), Paris 2009.
- United Nations General Assembly, International Day of Nowruz (Resolution 64/253). United Nations. 2010, 23 February.
- Yunus Emre Enstitüsü, Newroz Concert from Tehran Yunus Emre Institute, 2024a March 16. https://www.yee.org.tr/en/node/14538.
- Yunus Emre Enstitüsü, Turkish World Newroz Festival to Be Held in Lefkoşa, 2024. https://kktc.yee.org.tr/en/node/15836.
- Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Kültürel Diplomasi Faaliyetleri ve Nevruz Programları, Ankara 2024.

3. BÖLÜM

Türk Asrında Nevruz

TÜRKİYE'DE İLK RESMİ NEVRUZ KUTLAMALARINA TARİHSEL BİR BAKIŞ

Sebile YILDIZ AYBAK*

Giriş

Türk dünyasının en önemli kültürel unsurlarından biri olan ve Nev (yeni) ve Ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden türeyerek "Yeni Gün" anlamını taşıyan Nevruz, millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkili olan temel kültürel değerlerimizin başında gelmektedir. Nevruz, Türk dünyasında yılbaşı olarak kutlanan özel bir gündür. Bugün, gece ile gündüzün eşit olduğu Miladi 22 Mart, Rumi 9 Mart gününe rastlamaktadır. Güneş, 21 Mart'a kadar güney yarım küreye daha çok ısı ve ışık verirken bu denge 21 Mart'ta eşitlenir ve 21 Mart'tan sonra ise kuzey yarım küre lehine döner. Bu nedenle kuzey yarım kürede yaşayanlar, 21 Mart'ı bütün varlıklar için uyanış ve yaratılış günü olarak kabul eder ve Nevruz Bayramı adı altında kutlarlar. Nevruz, onlar için tabiatın kıştan kurtuluşunun, bolluk ve berekete kavuşmanın simgesi olması yanında toplumların yaşamlarındaki hareketliliklerin, başlangıçların ve dönüm noktalarının da ifade edildiği bir gün olma özelliğini taşır.

Nevruz, Türk kültür tarihinin en eski ve süreklilik gösteren bayram geleneklerinden biri olarak, Hunlardan Göktürklere, Uygurlardan Kırgızlara kadar uzanan geniş bir tarihsel ve coğrafi çerçevede izlenebilmektedir. Erken Türk topluluklarında doğa döngülerine bağlı zaman tasavvuru içinde baharın gelişi, yenilenme, diriliş ve toplumsal bütünleşmenin sembolü olan kutsal bir eşik şeklinde algılanmıştır. Çin yıllıkları, destani anlatılar ve sözlü kültür unsurları birlikte değerlendirildiğinde, baharın başlangıcına denk gelen bu özel günün çeşitli törenler, şölenler ve sembolik ritüeller eşliğinde kutlandığı anlaşılmaktadır. Hun döneminden

* Dr., Türkiye Büyük Millet Meclisi, sebileyildiz60@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-7339-4317.

itibaren görülen mevsimlik şenliklerin Göktürk çağında siyasal ve mitolojik anlam katmanları kazandığı, Uygurlar devrinde yerleşik kültür unsurlarıyla zenginleştiği ve Kırgız topluluklarında toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir gelenek olarak sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Bu tarihsel süreklilik, Nevruz'un takvimsel bir başlangıcı ifade eden bayram olmasının yanı sıra Türk dünyasının ortak hafızasında kök salmış kadim bir kültürel miras niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Nevruz, farklı dönem ve coğrafyalarda değişen ritüel biçimlerine rağmen özünde yenilenme, birlik ve diriliş düşüncesini yaşatan ortak bir sembol olarak Türk topluluklarının kültürel kimliğinde merkezi bir yer işgal etmeye devam etmiştir.[1] Her ne kadar Nevruz'un İrani bir gelenek olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüş olsa da Çin kaynaklarında Hunlar ve Göktürkler başta olmak üzere erken Türk topluluklarının yılın başlangıcını bahar mevsiminde kutladıklarına ve bu dönemde kurban, şölen ve toplu törenler düzenlediklerine dair açık kayıtlar bulunmaktadır.[2] Ayrıca Kaşgarlı Mahmud'un Divânu Lügati't-Türk'te Nevruz'u Türklerin yılbaşı günü olarak zikretmesi, bu geleneğin Türk kültür çevresindeki köklü varlığını gösteren önemli bir filolojik delil niteliğindedir. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Nevruz'un yalnızca İrani bir unsur olarak değil, çok daha erken dönemlerden itibaren Türk dünyasında yaşatılan kadim bir bayram geleneği olduğu anlaşılmaktadır.[3] Sasanilerin yılbaşını haziran ayında kutlaması ve Türklerdeki ateş kültünün Zerdüştlükten farklı olarak bir "arınma ve temizlenme" vasıtası olarak tezahür etmesi, bu bayramın Orta Asya bozkır kültürünün otokton bir unsuru olduğu ve Türk devlet geleneğiyle organik bir bağ taşıdığı yönündeki görüşleri bilimsel verilerle destekler niteliktedir.[4]

Pek çok millet için tarihsel dönüm noktalarıyla bağlantılı olan Nevruz, Türk dünyasında Ergenekon'dan çıkışı simgeleyen efsanevi bir gün hâline gelmiştir. Günümüzde Ergenekon veya Bozkurt efsaneleriyle bağlantılı bir şekilde de değerlendirilmektedir. Efsaneye göre; Göktürklere savaş açan kavimler, hileye başvurarak onları mağlup ettiler. Savaştan sağ olarak kurtulan Göktürkler sarp dağlardan geçerek kimsenin kendilerini bulamayacağı bereketli bir vadiye yerleştiler. Ergenekon denen bu yerde zaman içerisinde nüfusları arttı. Bir süre sonra yerleştikleri bu vadi kendilerine yetmeyince vadinin bir yanını oluşturan demir dağı

1 Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Curr Res Soc Sci*, Yıl: 2016, S. 2(2), s. 67-78.

2 Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s. 74; Ramazan Karaman, *Türk Dünyasının Bayramı Yeni Gün (Nevruz)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 37-44.

3 Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lügâti't-Türk (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin)*, Haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 150; Enver Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Yıl: 2021, S. 7(2), s. 345-370.

4 Nuraniye Hidayet Ekrem, Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Curr Res Soc Sci*, Yıl: 2016, S. 2(2), s. 67-78.

ateşle eriterek oradan çıktılar ve dünyaya yayıldılar. Türklerin Ergenekon'dan çıkış tarihi olarak kabul edilen 21 Mart, yeni yılın da başlangıç tarihi olarak kabul edilmiş ve daha sonra Göktürk hakanları her yıl bu tarihte kızdırdıkları demiri örs ve çekiçle döverek, o günü simgeleştirmişlerdir.[5] İşte bu tarih, Türkler için bir kurtuluş günü olarak kabul edilir ve doğadaki dirilişle özdeşleştirilir.

Anadolu'da Nevruz, Selçuklular döneminden başlayarak Osmanlı'dan günümüze kadar canlı geleneklerle kutlanarak tarih boyunca devam etmiştir. Osmanlı padişahlarınca Nevruz'a özel önem verilmiştir. Nevruz günlerinde "Nevruziye" adı verilen telhisler ve kasideler yazılarak padişahların Nevruzları kutlanmıştır. Nevruz kutlamalarında saray hekimbaşıları tarafından hazırlanan ve Nevruziye adı verilen çeşitli baharatlardan yapılmış macunlar, padişah ailelerine ve büyüklere ikram edilmiştir[6]. Yine diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de saray geleneği olarak büyük bir öneme sahip olan Nevruz bayramının II. Meşrutiyet'in ilanından sonra millî bir özellik kazandığı görülmektedir. Bu süreçte devletin tüm kademelerinde etkili olmaya başlatan İttihat ve Terakki Fırkası her konuda olduğu gibi bayramlar konusunda da millîleşme yolunu tercih etmişti. Bu tercihin ilk noktası ise geçmişle tarihi bir bağ kuracak olan Nevruz idi. Bu bağlamda Türkçülük fikir akımını teoriden pratiğe geçirerek millî bilinci güçlendirmek amacıyla Nevruz bayramının menşeini aldığı "Ergenekon" destanından hareketle bayramın "Ergenekon" günü olarak kutlanılmasına karar verilmiştir[7]. Bunun arka boyutunda ise İttihat ve Terakki'nin geçmişteki güçlü Türk devletlerine duyduğu özlem vardı. Çünkü Türkler Ergenekon'dan Nevruz günü çıkarak tekrar dünyaya egemen olacakları süreci başlatmışlardı[8].

İttihat ve Terakki'nin bu kararı sonucu, önceleri sadece halkın kutladığı Nevruz resmî bir kimlik kazanarak devlet erkânının katıldığı törenlere dönüşmüştür. Bayramın ülke genelinde kutlanıyor olması da zaman içerisinde dönemin aydınları tarafından ilgiyle karşılanarak farklı araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Böylece Ergenekon–Nevruz Bayramı üzerine yapılan ilk araştırma yazısı, Genç Kalemler[9] dergisi yazarı Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınmıştır.

---

5 Osman Turan, *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s.43; Abdulhaluk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1985, s. 45

6 İsmail Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, s. 366, 367; Arslan Terzioğlu, *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992, s. 36-37.

7 Nail Tan, "Atatürk ve Nevruz", *Bilge Dergisi*, S. 40, 2004/ Nevruz (Bahar), s. 8

8 İttihat ve Terakki Fırkası kuruluşundan kendini feshettiği güne kadar bayram ve propaganda faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Bunlar arasında 10 Temmuz yani II. Meşruiyetin ilanı bayram olarak kutlanmakta idi. Bkz. Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz İd-i Millisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 38, 2008, s. 323-342.

9 Genç Kalemler, II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te yayımlanan, Türkçülük ve Millî Edebiyat hareketinin fikri ve edebi temellerinin atıldığı etkili bir dergidir. 1911'de yayımlanan "Yeni Lisan"

Söz konusu çalışma, 'Türklerin Millî Bayramı' başlığıyla Tanin gazetesinin 18 Mart 1330 (1914) tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Ömer Seyfettin yazısında, her milletin kendi tarihinde, geleneklerinde Millî bayramlara sahip olduğunu ancak bizim milletimizin millî bayramını, yani Yeni Günü koruyamadığını ve Acemlerin bu bayramı Nevruz'a çevirdiğini belirtmiş ve Türklerin bu alandaki eksikliğini gidermek için Millî bayram olarak Nevruz'u, millî sembol olarak ise Türk destanlarında ata, rehber ve kurtarıcı gibi çok önemli rolleri olan ve kutsallık atfedilen bozkurt figürünü önermiştir[10].

Bayramın resmi bir nitelik kazanarak dönemin yazar kadrosu tarafından tanıtılmasından sonra Anadolu'da da bayramın kutlanmaya başlandığı görülmektedir. Böylece Millî Mücadele sürecinde önemli bir nokta olacak Kastamonu'da 1914 ve 1915 yıllarında Nevruz Bayramı resmi düzeyde kutlanmıştır. Bu kutlamaların 1918 yılında da devam ettiği görülmektedir. Yine Kastamonu dışında Konya'da Alaaddin Tepesinde Türk Ocağı tarafından organize edilen nevruz törenleri millî bir bayram olarak kutlanmıştır. Bu kutlamalarda Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan *"Ergenekon Bestesi"* okunurken günün anlam ve önemine dair konuşmalar yapılmıştır[11].

Geç Osmanlı ve I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde başkent İstanbul ve Anadolu'da çoşkulu şekilde yapılan bayram kutlamaları, Türk tarihinin en kritik dönemlerinden biri olan Millî Mücadele döneminde daha görünür hale gelmiştir. Özellikle, Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun işgal edilmesi, Osmanlı Devleti'nin fiilen dağılmaya başlaması ve siyasi otoritenin zayıflaması, halk nezdinde derin bir belirsizlik oluşturmuştur. Millî Mücadele döneminde Anadolu halkı, işgal güçleriyle ve iç isyanlarla mücadele ederken diğer yandan uzun süren savaşlardan sonra yaşamsal zorluklar, ekonomik yoksunluklar ve psikolojik yıpranmışlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu ortamda halkın moralini/motivasyonunu yükselten, birlik ve beraberlik duygusunu güçlendiren manevi unsurlar hayati bir rol üstlenmiş ve Nevruz Bayramı, tam bu noktada sahip olduğu tarihsel ve kültürel anlamlarla Millî Mücadele'nin ruhunu besleyen araçlardan biri haline gelmiştir.

Bu çalışma, Millî Mücadele dönemi öncesinde Türkler tarafından farklı coğrafyalarda görülen Nevruz kutlamalarına ilişkin tarihsel kökenleri sunarak Geç Osmanlı Döneminde bayramın belli bir zümrenin elinden çıkarak ülkenin her

---

makalesiyle sade Türkçe anlayışını savunmuş; Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem gibi isimlerin öncülüğünde Türk Milliyetçiliğinin kültürel çeresinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bkz. *Genç Kalemler Dergisi*, Kolektif, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024.

10 Ömer Seyfettin, "Türklerin Millî Bayramı", *Tanin*, 18 Mart 1914.

11 Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Ergenekon Bayramı/Nevruz 191-1915", *Bilge Dergisi,* 2004, s. 40; Ramazan Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2008/1, C. 7, S. 13, s.132.

yerine götürüldüğünü, İttihat ve Terakki'nin halk nezdinde millî birlik ve beraberlik bilincine nasıl katkı sunduğunu ele alırken ana odak noktası Millî Mücadele (1919-1922) olacaktır. Bahsi geçen döneme ait basın organları, hatıratlar ve resmî belgeler temel kaynaklar olarak incelenerek, adeta unutulmuş bir bayramın Millî Mücadele'deki kültürel dinamikler üzerindeki değerlendirmesi yapılacaktır.

Millî Mücadele Döneminde Nevruz Kutlamaları

I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. Mütarekenin imzalanması ile çatışmanın sona erdiğini ve mevcut topraklarını elde tutacağına inanan Osmanlı yönetimi, bu düşüncesinde yanıldığını kısa zamanda anlamıştır. Mütarekenin 7. ve 24. maddelerine dayanarak İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Mondros Mütarekesi sonrasındaki işgallere Osmanlı Hükümetinin tepkisiz kalması, milletin kendi kendine örgütlenmesini ve mücadeleye girişmesini sağlamıştır. Böylece, işgallere karşı bölgesel özellik taşıyan çok sayıda cemiyet kurulmuş ve bu cemiyetler aracılığıyla işgalleri protesto eden mitingler ve gösteriler düzenlenmiş, telgraflar çekilmiş, basın-yayın faaliyetlerinde bulunulmuş ve halkın direnişe katılması için çalışmalar yapılmıştır[12]. İşgaller devam ederken özellikle Samsun ve çevresinde yaşanan asayiş sorunu büyük tedirginlik oluşturmuştur. Bu duruma çözüm bulabilmek amacıyla İstanbul Hükümeti müfettişlik uygulamasını devreye sokmuştur. 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve çevresindeki asayişi sağlamakla görevlendirilmiş ve 9. Ordu Müfettişliğine atanmıştır[13]. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde 8 Mayıs 1919 tarihinde Havza Genelgesi hazırlanarak tüm vilayetlere gönderilmiştir[14]. Mustafa Kemal Paşa, Havza Genelgesi ile İzmir'in işgaline yurdun değişik yerlerinde gösterilen dağınık tepkileri birleştirmeyi, protestoların ülke geneline yayılmasını sağlayarak ortak bir ruh ve heyecan oluşturmayı amaçlamıştır[15]. Devam eden süreçte Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ardından ise 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve meclisin oluşturduğu millî ordu ile işgal kuvvetlerine karşı Millî Mücadele'yi başlatmıştır[16].

---

12 Mondros ve işgal süreci için bkz. Turan Akıncı, İşgal İstanbul*'da Yabancı Güçler (1918-1923),* Remzi Kitabevi, İstanbul 2020, s. 65-70; Muhammet Yıldız, *Mondros (Anadolu'nun İşgal Planı),* Kriter Yayınevi, İstanbul 2023.

13 Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış süreci için bkz. Orkun Canbek, *Mütareke Yıllarında Ordu Müfettişliklerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri,* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2024, s.156-170; Muhsin Ertürk Budak, "Bir Dönüm Noktasının Anatomisi: Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri ve Samsun'a Çıkışı (13 Ekim 1918-19 Mayıs 1919)", *Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi Güncel Araştırmalar-Farklı Yaklaşımlar,* Ed. Mikail Kolutek, Vizetek Yayıncılık, Ankara 2025, s. 21-44.

14 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922*, C. I, TTK Yay., 2. B., Ankara 1989, s. 38.

15 *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919)*, C. II, Kaynak Yayayınları, İstanbul 1999, s. 334.

16 Kongreler ve meclisin acıkış süreci için bkz. Yücel Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*,

Millî Mücadele sürecinde örgütlenme sonrası silahlı çalışmalar devam ederken halk ve devlet görevlileri Nevruz'un kutlanması konusunda taviz vermemişlerdir. Batı cephesinde II. İnönü Savaşı'nın hazırlıklarının yapıldığı tarihlerde bile halk ve öğrenciler Nevruz'u kutlamak için kırlara çıkmış ve Nevruz sofraları kurmuştur. Bu durum dönemin şartları göz önüne alındığında halkın işgallere karşı motivasyonu bakımından önemli bir etken olmuştur. Konu hakkında Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin 21 Mart 1922 tarihli nüshasında şöyle bir haber yer alıyordu; "*Yarınki Resmi Geçit: Yarın Nevruz münasebetiyle şehrimizde bulunan kıtaat Büyük Millet meclisi önünde bir resmigeçit icra ettikten sonra şehri dolaşacaktır.*"[17]

Görüldüğü üzere söz konusu haber metni kısa olmasına rağmen Nevruz kutlamalarının Büyük Millet Meclisi önünde yapılacak olması özellikle vurgulanmıştır. Bu durum yeni kurulan egemenlik merkezinin halkın bilincinde yer edinmesi amacıyla yapılan stratejik bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberde belirttiği üzere 22 Mart 1921 tarihinde Nevruz'u kutlamak için askerler sabah saatlerinde hükümet meydanında toplanmaya başlamıştır. Zabit Namzetleri Talimgâhı, "*Yaşasın sancağımız, ona feda kanımız"* marşını söyleyerek geçit yapmış ve saat 12'ye gelindiğinde BMM'nin önü, karşısındaki bahçe ve Taş Han'ın çevresi binlerce kişiyle dolmuştur. Geçiş töreni sırasında Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, meclisin ön tarafındaki terasta bulunurken bazı vekiller de yanında yer almıştır. Mızıka ve marşlar eşliğinde Zabit Namzetleri Talimgâhı, askeri birlikler ve okulların, resmigeçidi başlamıştır. Resmigeçit törenlerinden sonra çeşitli eğlenceler düzenlenmiştir. Bu eğlenceler arasında halat çekme müsabakası, kemençe eşliğinde Laz oyunu ve ipte asılı elmayı elleri bağlı bir şekilde yeme oyunu gerçekleştirilmiştir. Programda ayrıca müzik eşliğinde yumurta yarışı, hızlı soyunup giyinme, yirmi atlı tarafından yapılan av gösterisi, zeybek oyunu, çuval yarışı ve güreş müsabakaları halkın ilgisini çekmiştir. Gün boyu devam eden program akşam saatlerinde son bulmuştur[18].

Büyük Millet Meclisi önünde gün boyu devam kutlamalar basında geniş yer bulmuştur. Ankara gazeteleri bu kutlamaları 23 Mart günü "*Dünkü Resmi Geçid*" haberiyle duyururken Kütahya Vekili Besim Bey de *"Ergenekon-Nevruz"* başlıklı bir yazısıyla gazeteye katkı sağlamıştır. Besim Bey, bu yazısında Nevruz'un anlamını *"Milletler her ne şekilde yaşarlarsa yaşasınlar, her nereye giderlerse gitsinler onların aralarında asırların söküp götürmediği birçok ananeler, itiyatlar, devam eder durur. İşte Nevruz tesmiye edilen Ergenekon bayramı bu suretle pes zinde halinde yaşamakta olan bir ananemizdir. Adını ve şeklini değiştirmiş olmasına rağmen*

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005; Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset, Ankara 1993; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi: Milli Mücadele Tarihi-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008; Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

17 "Yarınki Resmi Geçid", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1922, s.1.

18 "Dünkü Resmi Geçid", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1921, s.1.

hala ölmemiş ve her sene aynı günde halk ayrı bir bayram hayatı yaşamakta bulunmuştur." sözleriyle halka açıklamaya çalışmış ve Nevruz'un Türklerin Ergenekon Bayramı olduğunu belirtmiştir. Yazının devamında "*Takriben bundan 3500 sene önce Türkler, Çinlilerle yaptıkları bir savaşta mağlup oluyorlar. Tatarların da karıştığı bu muharebede Türkler büsbütün ortadan kaldırmak isteniliyor. Yalnız dokuz kişi kurtulup ıssız dağlara çekiliyorlar. Dört yüz sene orada kaldıktan sonra bir kurdun delaletiyle oradan çıkıp Çinliler üzerine çullanıyorlar ve dedelerinin öçlerini alıyorlar. Türkler, Ergenekon'dan mart dokuzunda çıktığı için her yıl mart dokuzunda bayram yaparlar, demir döğerler, ateş yakarlar, kurt başlı bayrakları takdis ederlermiş. Şimali İran'ın yani Medya kısmının uzun zamanlar Turanlıların nüfus ve hakimiyetleri altında kaldığı için mart dokuz bayramı Nevruz namıyla Acemler'e geçmiş, sekiz dokuz asırdan beri her şeylerini unutarak Acemleşen garp Türkleri bugünü Acem bayramı olarak kabul etmiştir. Bu Ergenekon hadisesinden çıkacak mühim netice bizim bugünkü millî mücadelemizle olan müşabehetidir. Dokuz kişiden türeyerek düşmanlarından intikam alan Türk soyu, bugün de kendi varlığına kastedenlere karşı silahlanmış ve yarın muvaffakiyetini temin edeceğine ve ulu Tanrı'nın yardımı ve milletin gayretiyle kara günlerden kurtulacağına eminim."* sözleriyle Ergenekon anlatısını kullanmış ve Türklerin geçmişte yok edilmek istenirken yeniden güçlenip ayağa kalktıklarını sıkça vurgulamıştır. Besim Bey, bu tarihi olay ile içinde bulunulan Millî Mücadele arasında benzerlik kurarak bu zor durumun da geçici olduğunu Türk milletinin geçmişte olduğu gibi bugün de azimle direnerek düşmanlarını yeneceğini ve bağımsızlığına kavuşacağına inandığını ifade etmektedir[19]. Ayrıca Besim Bey'in bu yazısı Ömer Seyfettin'in yazısıyla benzeşmekle birlikte bayramımızı resmi bir bayram niteliğinde kutlamamız gerektiğini sözlerine eklemiştir.

Bu dönemde Behçet Kemal Çağlar tarafından kaleme alınan *Ergenekon* adlı piyeste de Ergenekon destanı ile Millî Mücadele arasında bilinçli bir ilişki kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Çağlar'ın *Ergenekon* adlı manzum oyununda Türk milleti, uygarlığın kurucusu ve insanlık tarihinin öncü unsuru olarak takdim edilmiştir. Oyun boyunca Türklerin demiri işleyen, ilk kıvılcımı yakan ve maddeye şekil veren bir millet olduğu vurgulanmış ve bu özelliklerle Türkler, medeniyetin temelini atan millet olarak gösterilmiştir. Ayrıca Çağlar, bu piyeste Türklerin işgal günlerinden başarıyla çıkacağı temasını işlemiştir[20].

Millî Mücadele döneminde Ankara'daki en görkemli Nevruz kutlamaları Büyük Taarruza hazırlıkların yoğunlaştığı 21–22 Mart 1922 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen kutlamalar öncesinde, 10 Mart'ta tüm okullara Nevruz programlarına ilişkin çeşitli görevler verilirken Nevruz'un Millî bir bayram olarak Ankara'da geniş katılımlı şekilde kutlanmasına özen gösterilmiştir. Yine dönemin en önemli haberleşme organı olan gazeteler Nevruzu sayfalarında

19 "Ergenekon-Nevruz", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1921, s.2

20 Behçet Kemal, "Ergenekon", Ülkü, C. 1, Şubat 1933, s. 14-15.

duyurarak halkın nevruz kutlamalarına katılımını talep etmişlerdir. Bu bağlamda Yeni Adana Gazetesi 21 Mart 1922 tarihli nüshasında *"Yarınki Çarşamba Günü Sultan Nevruz'dur"* haberiyle Nevruz'u Türk milletinin kurtuluş günü, İran dünyasının ise Millî bayramı olarak tanımlamıştır. Bu haberde Nevruz, Ergenekon destanı ile özdeşleştirilmekte Bozkurt'un yol göstericiliği, demircinin dağı eritmesi ve Türklerin kapalı bir alandan çıkarak yeryüzüne yayılması anlatısı üzerinden esaretten özgürlüğe geçişin simgesi vurgulanmıştır. Ayrıca "*Bizim bugünü tes'id etmemiz lazımdır. Tarihi mucizemizden en mühimi olan böyle bir varlığı yaşatmak bir borçtur.*"[21] cümleleriyle Nevruz, sıradan bir gelenek olmaktan çıkarılmış, Millî bir sorumluluk ve tarihsel bir borç olarak anlatılmıştır. Böylece Nevruz, Millî Mücadele döneminde kurtuluş fikrini güçlendiren önemli kutlamalar arasında yerini almıştır.

Ankara'da bir gelenek haline gelen Nevruz Bayramı her yıl mart ayında basında yerini korumaya devam etmiştir. 22 Mart 1922 günü, Taşhan Meydanı'nda öğrencilerin katıldığı bir geçit töreni organize edilmiştir. Ayrıca, günümüzde Meteoroloji Genel Müdürlüğü binası olarak hizmet veren ve dönemin Genelkurmay Başkanlığı binasının bulunduğu tepenin altındaki düzlükte öğrenciler toplanarak halkın huzurunda spor gösterileri yapmış ve şiirler okumuştur. Kutlamaları bizzat izleyen gazeteci Ahmet Emin Yalman, Ankara'daki Nevruz kutlamalarını *"Ankaralılar, geleneksel Nevruz şenliklerine her yıl büyük coşku ile katılır, 'baharın gelişini sevinçle karşılardı. Geçen yıl İnönü Muharebeleri nedeniyle Nevruz şenlikleri sönük geçmişti. 1922 şenliklerinin daha canlı olması için bütün okullar haftalar öncesinden hazırlığa başladılar. Nevruz şenlikleri, Ziraat Mektebi'nin, yani Genelkurmay Başkanlığı'nın bulunduğu küçük tepenin altındaki çayırlık alanda yapıldı. Hava güneşlikti. Ankaralılar, çayırın çevresini doldurmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'daki Sovyet Rusya, Azerbaycan, Afganistan ve Buhara elçileriyle birlikte büyük bir çadırdan gösterileri izledi. Gösteriler, öğrencilerin heyecanlı konuşmaları ve yurtseverlik şiirleri okumalarıyla başladı. Ankara Sultani (Lise) ve Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) Mektepleri öğrencileri spor gösterileri yaptılar."*[22] cümleleriyle anlatarak adeta dönemin bayram kutlamalarındaki detaylarını aktarmıştır.

Ankara'da gerçekleştirilen Nevruz kutlamaları, Hakimiyet-i Millîye Gazetesi'nde *"Resmi Geçit"* başlığı altında ayrıntılı biçimde kamuoyuna duyurulmuştur. Gazetede yer alan anlatıma göre törenler askeri düzen ve halk katılımı bakımından büyük bir disiplin içinde gerçekleşmiş ve güçlü bir coşku atmosferi oluşturulmuştur. Ayrıca sabahın erken saatlerinden itibaren askeri birliklerin şehir içinde harekete geçtiği, Meclis'te milletvekilleri ve bakanların toplandığı, Meclis çevresinde ise binlerce Ankaralının yer aldığı görülmüştür. Askeri bando eşliğinde

21 "Yarınki Çarşamba Günü Sultan Nevruz'dur", *Yeni Adana Gazetesi*, 21 Mart 1922, s.1

22 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul 1970, C. II, s.248.

Karaoğlan Çarşısı yönünden yaklaşan birlikler, Meclis binası önünde toplanan halkta büyük bir heyecan sebep olmuş, Meclis bahçesi ve balkonları töreni izleyen mebuslarla dolmuştur. Meclis kapısı önünde güvenliği sağlayan polis müfrezesinin iki taraflı sıralanmasının ardından, askeri bando marşlar eşliğinde geçit resmini başlatmıştır. Süvari birliklerinden piyade kıtalarına, sıhhiye ve makineli tüfek birliklerinden Giresun maiyet birliklerine kadar farklı askeri unsurlar, düzenli kıyafetleri, teçhizatları ve disiplinli yürüyüşleriyle Meclis ve halkın alkışları arasında resmigeçidi tamamlamıştır. Gazetede aktarıldığı üzere askeri birlikler, geçit resminden önce Millî Savunma Bakanlığı'nda toplanmış ve Millî Savunma Bakanı Kazım Paşa'nın huzurunda da bir tören gerçekleştirmiştir. Ardından birlikler, Müdafaa-i Millîye binasından hareketle Koyun Pazarı-Karaoğlan Çarşısı güzergahını izleyerek Meclis önüne gelmiş ve törenin tamamlanmasından sonra istasyon yolunu takip ederek kışlalarına dönmüştür.[23] 23 Mart 1922 Perşembe günü de İkdam gazetesi "*Türklerin Halas Günü*" başlığı altında verdiği haberde; "*Bugün Türklerin tarih-i kadde halas gününe yani Ergenekon'a tesadüf ettiği için Ankara'da sevinç gösterileri yapıldı. Mektep talebesi takım takım Büyük Millet Meclisi önünde toplanmış, Ankara'daki askeri kıtalar tarafından büyük bir geçit resmi yapılmıştır. Meclisin önündeki meydanda halk çoluk-çocuk toplanarak sevinçlerini belirterek ortaya koymuşlardır.*"[24] bilgisini okuyucusuna sunmuştur.

İkdam gazetesinden görüldüğü üzere Nevruz'un Türklerin tarihsel hafızasında Ergenekon ile özdeşleştirilen bir kurtuluş günü olduğunu ve bu anlamın Millî Mücadele dönemi için de geçerli olduğu görülmektedir. Nevruz, gazetede "*tarih-i kadde halas günü*" olarak Türklerin esaretten çıkışını simgeleyen kadim bir tarihsel eşik olarak yorumlanmakta ve Ankara'da düzenlenen Nevruz kutlamalarının Millî Mücadele'yi yürüten askeri güçle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda 1922 Nevruz kutlamaları, Büyük Taarruza giden süreçte, Millî Mücadele'nin askeri hazırlıklarının yoğunlaştığı kritik bir dönemde Türk ordusunun gücünü, yeni devlet otoritesini ve halk desteğini aynı anda görünür kılmış, Millî birlik ve beraberlik bilincinin pekiştirilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Nevruz'un kutlanmasına ilişkin yukarıdaki bulgular değerlendirildiğinde bayramın eski ve köklü bir gelenek olarak yaşatıldığı, kutlamalara askeri ve mülki erkanın yanı sıra okulların ve halkın da iştirak ettiği 22 Mart'ın Bahar ve Ergenekon Bayramı olarak algılandığı ve kutlamaların genel olarak bayram coşkusu ile eğlence niteliği taşıdığı görülmektedir.

Büyük Taarruz'un 9 Eylül 1922'de zaferle sonuçlanmasından sonra Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmış ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması için müzakerelere başlanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde 22 Mart 1923 tarihinde kutlanan Ergenekon-Nevruz

23 "Resmi Geçid", *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1922, s. 1.

24 "Türklerin Halas Günü", *İkdam*, 23 Mart 1922, s. 1.

Bayramı düşman işgalinin sona erdiği ilk bahar bayramı olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. 1921 ve 1922 kutlamalarında öne çıkan resmigeçit törenleri ve askeri güç gösterileri, 1923 yılında yerini halkın katılımının ön planda olduğu büyük bir coşkuya bırakmıştır. Halkın bu coşkusu gazetelerde *"Ankara sakinleri Nevruz dedikleri bu güzel günü temiz hava, bol güneş alarak ve taze bir neşe içinde karşıladılar. Kadın-erkek büyük bir halk kalabalığı akın akın kırlara çıkarak hava alıp birbirlerini gördüler. Şehir haricine taşan kalabalık arasında temiz elbiseler içinde iki kız varken, mektepliler bilhassa dikkatimi çekiyordu. Mesirelere öğretmenler ile dökülen bu yavrucaklar bahan içlerinde taşıyor gibiydiler."*[25] cümleleriyle anlatılmıştır.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında da Nevruz kutlamalarının devam ettiği görülmektedir. 1925 yılında Ankara'da Nevruz münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda yapılan bir resmigeçitte askeri kıtalar başlarında *"gök sancaklar, al sancaklar"* olarak yürümüşlerdir. Ancak 1926 yılında Miladi Takvimin kabulüyle Nevruz yılbaşı olma özelliğini kaybetmiştir[26]. Resmi olarak Nevruz yıl başı olma özelliğini kaybetse de Türk halkları arasında kutlamalar yıl başından bağımsız olarak coşkuyla devam etmiştir. Millî Mücadele sürecinde askeri motivasyonu ön plana alan bayram kutlamaları, inkılapların yoğunlaştığı dönemde ise kültürel bir misyon üstlenmiştir.

Günümüzde ise Nevruz'a ilişkin olarak, halk arasında bugün de bütün canlı varlıkların Allah'a secde ettiğine dair bir inancın yaygın olduğu görülmektedir. Bununla beraber Nevruz'da bir yıllık rızkın tayin edildiği düşüncesiyle evlerin farklı renklerde boyandığı, sofraların zengin yiyeceklerle donatıldığı, suçların affedildiği ve küslüklerin sona erdirildiği anlaşılmaktadır. Yine yörelere göre değişkenlik göstermekle birlikte cirit, mahalli oyunlar ile kılıç/kalkan gösterilerinin sergilendiği genç kızlar ve erkeklerin niyet tuttukları, niyetlerinin gerçekleşmesi halinde ise bir sonraki Nevruz'da kurban kesmek üzere adakta bulundukları ifade edilmektedir[27]. Türk kültürünün yayıldığı geniş coğrafyada da benzer ve farklı uygulamalar daima görülmektedir. Asya coğrafyasında uzun süren haftalarca kutlanan bayram, 1990'lı yılların başında bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde uzun süre Rus ve Sovyet işgali altında bulunmalarına rağmen canlılığını hiçbir zaman yitirmediği göze çarpmaktadır.

25 *Yeni Gün*, 23 Mart 1339, s.1

26 Nail Tan, "Atatürk ve Nevruz", *Bilge Dergisi,* 2004/Nevruz (Bahar) 40, s.11.

27 Ramazan Karaman, "Türkiye'de Nevruz Kutlamaları", *Milli Folklor*, Yaz 1999, Yıl 11, C.6,/S.42, s.50

Sonuç

Nevruz, Türk dünyasının tarihsel kökenlerinde Ergenekon Destanı ile ilişkilendirilen ve "kurtuluş" düşüncesiyle özdeşleşmiş en eski bayramlardan biri olarak yer almaktadır. İlk dönemlerde demir dövme ve ateş yakma gibi ritüellerle Ergenekon'dan çıkışı simgeleyen bugün, Türk toplulukları arasında bir yeniden doğuş ve diriliş sembolü olarak kabul edilmiştir. Zaman içerisinde ise bu kutlamalar "Nevruz" adıyla anılmaya başlanmıştır. Özellikle 1914 yılında Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı yazılarda vurgulandığı üzere, Türklerin Millî bayramı olarak görülen "Yeni Gün"ün, tarihsel süreçte İran kültürel çevresinin etkisiyle "Nevruz" ismiyle yaygınlık kazandığı ifade edilmiştir. Millî Mücadele yıllarında dönemin aydınları ve siyasi aktörleri, Nevruz'un aslında Türklerin Ergenekon'dan çıkışını temsil eden kadim bir bayram olduğunu özellikle öne çıkarmışlardır. Bu bağlamda Besim Bey gibi milletvekilleri, yaklaşık üç bin beş yüz yıl önceki Ergenekon anlatısı ile 1920'lerde yürütülen bağımsızlık mücadelesi arasında tarihsel paralellik kurmuş, Türk milletinin geçmişte olduğu gibi yeniden bir "Ergenekon" yaşayarak kurtuluşa ulaşacağı düşüncesini güçlendirmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, başlangıçta Türklerin Ergenekon'dan çıkışını sembolize eden ve millî bir anlam taşıyan bu özel günün, zamanla "Nevruz" adıyla daha geniş bir coğrafyada kutlanan ortak bir bahar bayramı kimliği kazandığı anlaşılmaktadır.

Millî Mücadele'nin zorlu şartlarında, bu bayramın kutlanması askeri ve toplumsal motivasyonun sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. İşgal altındaki Anadolu'da halk, uzun süren savaşlar, ekonomik yoksunluklar ve belirsizlik nedeniyle büyük bir psikolojik yıpranmışlık içindeydi. Nevruz, tam bu noktada halkın moralini ve motivasyonunu yükselten manevi bir unsur işlevi görmüştür. Kutlamalar sayesinde halkın ve askerin kurtuluş inancı tazelenmiş, işgallere karşı direnme azmi pekiştirilmiştir. Ankara'da Büyük Millet Meclisi önünde düzenlenen resmî törenler, yeni kurulan devletin ve ordunun gücünü sergileyen bir platforma dönüşmüştür. Özellikle Büyük Taarruz öncesindeki 1922 kutlamaları, ordunun disiplinini ve teçhizatını halka ve yabancı elçilere gösteren bir gövde gösterisi olmuştur. Kutlamaların BMM önünde yapılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın katılımı, egemenlik merkezinin Ankara olduğunu halkın zihninde pekiştirmiştir. Kutlamalar; mülki erkan, askerler, öğrenciler ve halkı bir araya getirerek toplumsal dayanışmayı artırmıştır. Resmi geçitlerin yanı sıra düzenlenen güreş, cirit ve çeşitli oyunlar halkın bir araya gelmesini ve ortak bir heyecan etrafında birleşmesini sağlamıştır. Özetle Nevruz, Millî Mücadele yıllarında askeri hazırlıkları destekleyen, halkı bir arada tutan ve esaretten çıkış idealini canlı tutan kültürel bir görev görmüştür. Günümüzde de Nevruz, hem tabiatın uyanışını hem de Türk tarihinin bu destansı direniş ruhunu bünyesinde barındıran kültürel değer olarak yaşamaya devam etmektedir.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Gazeteler

- "Dünkü Resmi Geçid", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1921, s.1.
- "Ergenekon-Nevruz", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1921, s.2
- "Resmi Geçid", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1922, s. 1.
- "Türklerin Halas Günü", *İkdam*, 23 Mart 1922, s. 1.
- "Yarınki Çarşamba Günü Sultan Nevruz'dur", *Yeni Adana Gazetesi*, 21 Mart 1922, s.1
- "Yarınki Resmi Geçid", *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1922, s.1.
- Behçet Kemal, "Ergenekon", Ülkü, C. 1, Şubat 1933, s. 14-15.
- Ömer Seyfettin, "Türklerin Millî Bayramı", *Tanin*, 18 Mart 1914.
- *Yeni Gün*, 23 Mart 1339, s.1.

Araştırma ve İncelemeler

- Akıncı, Turan. İşgal İstanbul'da Yabancı Güçler (1918-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul 2020.
- Aras, Enver. "Türklerde Nevruz Bayramı", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Yıl: 2021, S. 7(2), ss. 345-370.
- Aslan, Yavuz. *TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919)*, C. II, Kaynak Yayayınları, İstanbul 1999.
- Budak, Muhsin Ertürk. "Bir Dönüm Noktasının Anatomisi: Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri ve Samsun'a Çıkışı (13 Ekim 1918-19 Mayıs 1919)", *Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi Güncel Araştırmalar-Farklı Yaklaşımlar,* Ed. Mikail Kolutek, Vizetek Yayıncılık, Ankara 2025, ss. 21-44.
- Canbek, Orkun. *Mütareke Yıllarında Ordu Müfettişliklerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2024.
- Çay, Abdulhaluk. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1985.
- Çil, Yücel. *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- Ekrem, Nuraniye Hidayet. "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Curr Res Soc Sci*, Yıl: 2016, S. 2(2), ss. 67-78.
- *Genç Kalemler Dergisi*, Kolektif, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024.
- Goloğlu, Mahmut. *Sivas Kongresi: Milli Mücadele Tarihi-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Karaman, Ramazan. "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2008/1, C. 7, S. 13, ss.132.
- Karaman, Ramazan. "Türkiye'de Nevruz Kutlamaları", *Milli Folklor*, Yaz 1999, Yıl 11, C. 6,/S.42.
- Karaman, Ramazan. *Türk Dünyasının Bayramı Yeni Gün (Nevruz),* Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.
- Karaman, Ramazan. *Türk Dünyasının Bayramı Yeni Gün (Nevruz*), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lügâti't-Türk (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin),* Haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Kırzıoğlu, Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset, Ankara 1993.
- Ögel, Bahaeddin. *Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.
- Tan, Nail. "Atatürk ve Nevruz", *Bilge Dergisi,* 2004/Nevruz (Bahar) 40.
- Terzioğlu, Arslan. *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.
- Turan, Osman. *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- Uzunçarşılı, İsmail. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945.
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Rey Yayınları, İstanbul 1970.
- Yamak, Sanem. "Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz İd-i Millisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 38, 2008, ss. 323-342.
- Yıldız, Muhammet. *Mondros (Anadolu'nun İşgal Planı),* Kriter Yayınevi, İstanbul 2023.
- Yılmaz, Mehmet Serhat. "Kastamonu'da Ergenekon Bayramı/Nevruz 191-1915", *Bilge Dergisi,* 2004, 40.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE NEVRUZ

Mustafa ARIKAN*

Giriş: Osmanlı'dan Devralınan Miras

Bir toplumun kültürel belleğini ve tarihsel dönüşümünü okuyabilmek için, o toplumun binlerce yıldır yaşattığı ritüellerin geçirdiği evrelere bakmak büyük bir önem taşır. Evrensel ölçekte doğanın uyanışını ve baharın gelişini simgeleyen Nevruz, Türk kültür tarihinde salt bir takvim döngüsü veya bir şenlik olmanın çok ötesinde anlamlar ihtiva eden, çok katmanlı bir kültürel unsurdur. Bu kadim kültür unsuru, tarihsel süreç içerisinde hem egemen güçler hem de halk tarafından sürekli olarak yeniden anlamlandırılmıştır.

Cumhuriyet'in devraldığı kültürel mirasın halk tabanındaki karşılığı incelendiğinde, Nevruz'un binlerce yıllık bir takvim ve doğa ritüeli olduğu görülmektedir. Anadolu halk takviminde *Küçük Çille* veya *Hamsin* olarak adlandırılan kış döngüsünün sona erdiği 30 Ocak-22 Mart periyodunun bitimi, Nevruz'u müjdeler. Güneşin koç burcuna girdiği bu tarih, suyun ve toprağın ısınarak tabiatın yeniden canlanmasının simgesidir. Kökenleri Orta Asya bozkırlarından Anadolu coğrafyasına kadar uzanan bu ritüel, Türk halkları arasında en köklü ve görkemli yenilenme bayramı olarak kabul görmüştür.[1] Antropolojik bağlamda değerlendirildiğinde Nevruz, yalnızca belirli bir coğrafyanın veya kültürün tekelinde olmayan, kökeni insanın kurgusal ve eylemsel yaratıcılığını ifade eden *oyuncu insan (homo ludens)* doğasına dayanan, evrensel ölçekli ve yeryüzünün en kadim sembolik ritüellerinden biridir.[2]

* Dr. Öğr. Üyesi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mustafaarikan@erdogan.edu.tr

1 Bilge Seyidoğlu, "Nevruz", İlkyaz Bayramı Nevruz Bildiriler Kitabı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 11.

2 Belkıs Menemencioğlu Temren, "İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği," *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 15, 2017, s. 9.

Anadolu halk kültüründe doğanın uyanışı olarak kodlanan bu kadim gelenek, Osmanlı devlet teşkilatında daha kurumsal ve protokol esaslı bir yapıya bürünmüştür. Osmanlı sarayında 21 Mart tarihi, padişahın bizzat katılımıyla kutlandığı için Nevruz-ı Sultanî olarak adlandırılmış ve devletin zirvesinde bir prestij göstergesine dönüşmüştür. Bu özel günde müneccimbaşı tarafından hazırlanan yeni takvim padişaha sunulurken, hekimbaşı riyasetinde hazırlanan Nevrûziyye adlı macunlar da protokoldeki yerini almıştır.[3] Nevrûziyye macununun takdimi, saray teşrifatında yalnızca sembolik bir ikram değil, aynı zamanda karşılıklı bir taltif mekanizmasıdır. Hekimbaşıların hazırladıkları şifalı macunları sultana sunmaları karşılığında kürk giydirilerek ödüllendirilmeleri, bugünün devlet nezdindeki önemini gösteren somut bir örnektir. Nevruz, Osmanlı bürokrasisinde kültürel bir kutlama olmanın ötesinde, devlet çarklarının işleyişinde bir takvim başlangıcı olarak da kodlanmıştır. Dönemin şairleri Nevrûziyye adı verilen kasidelerle baharı överken, devlet yönetimi bu tarihi malî bir milat olarak da kullanmıştır. Nitekim Osmanlı kanunnamelerinde Nevruz, vergilerin toplanmaya başlandığı gün olarak kayıtlara geçmiştir.[4]

I. Mahmut döneminden itibaren malî yılbaşı olarak kabul edilen Mart ayı, maaş ve vazife ödemelerinin başlangıç noktası sayılmıştır. Ayrıca Nevruz, askerî lojistik açısından sefer mevsiminin açılışını simgelemiştir. Devlet, taşradaki tımarlı sipahilerin ve askerî birliklerin orduya katılım tarihi olarak sıklıkla *Nevruz-ı Firuze* gününü belirlemiş, böylece baharın gelişi askerî hareketliliğin de miladı olmuştur.[5]

Bu dönemde Nevruz, halk tabanında ve taşrada farklı dinamiklerle yaşatılmıştır. Hanedanın mensup olduğu Kayı Boyu'nun bir uzantısı olan Karakeçili aşireti, 21 Mart tarihini Yörük Bayramı olarak tesmiye etmiş ve Söğüt'teki Ertuğrul Gazi türbesi etrafında toplanarak atalarını anmıştır.[6] Kaynaklar, Osmanlı halkının Nevruz günü kırlara çıkarak 41 çeşit ot topladığını, şifa niyetine macunlar tükettiğini ve İran coğrafyasından taşınan *Heft Sin* (sofrada S ile başlayan yedi yiyecek bulundurma) geleneğini sürdürdüğünü kaydetmektedir.[7] Halk hekimliği inanışlarına göre Nevruz sabahı tüketilen macunun, romatizmadan sıtmaya kadar pek çok hastalığa karşı koruyucu bir kalkan olduğuna inanılmış, nevruz günü, basit bir takvim değişiminden ziyade toplumsal bir yenilenme ve şifa günü olarak algılanmıştır.[8]

---

3 Mehmet Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, 2020, s. 329-330.

4 Hüseyin Bal, "Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 1998, s. 125.

5 Muzaffer Tepekaya, "Nevruz ve Osmanlı'da Yaşatıldığına Dair", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 4/2, 2000, s. 213.

6 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", s. 329.

7 Bal, "Kültürlerin Ortak Bayramı", s.124.

8 Abdullah Şengül, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları ve Emirdağ Karacalar Örneği", *Afyon Kocatepe*

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, bu şifa ve macun ritüeli, dönemin siyasî atmosferiyle birlikte kabuk değiştirerek ideolojik bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında güçlenen Türkçülük akımıyla birlikte İttihat ve Terakki Fırkası, Nevruz'u geleneksel bir bahar şenliğinden çıkarıp resmî bir *Ergenekon Bayramı* statüsüne taşımıştır. Bu dönüşümün entelektüel zeminini Ömer Seyfettin gibi aydınlar hazırlamış, Tanin gazetesinde yayımlanan makalelerle Nevruz, Türklerin tarih sahnesine yeniden çıkışının sembolü olarak kodlanmıştır.[9] 1914-1915 yıllarında yerel basınında (örneğin Kastamonu Köroğlu gazetesi) Nevruz gününün *"Millî Bayram"* manşetleriyle duyurulması, Cumhuriyet'e miras kalacak millî ve resmî bayram algısının temellerinin bu dönemde atıldığını göstermektedir.[10]

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde yaşanan karmaşa, halk nezdindeki pratikleri de etkilemiştir. Son dönemde kutlamaların Nevruz adından ziyade, mevsimsel olarak yakın bir tarihe denk gelen Hıdırellez şenliklerine evrildiği görülmektedir. Bu dönüşüm, Cumhuriyet'e devredilen mirasın neden politik değil de ağırlıklı olarak folklorik bir karakter taşıdığını da açıklamaktadır.[11] Dolayısıyla Nevruz, Cumhuriyet'e devredilirken ardında hem köklü bir devlet protokolü hem de milliyetçilik akımlarıyla yeniden yorumlanmış karmaşık bir kültürel miras bırakmıştır.[12]

Millî Mücadele'de Bir Motivasyon Aracı Olarak Nevruz

Millî Mücadele dönemi, Osmanlı'nın son yıllarında şekillenen ideolojik altyapının pratik olarak sahaya sürüldüğü, bir doğa bayramının adeta bir kurtuluş ve diriliş mitine dönüştürüldüğü özgün bir aralıktır. Bu bağlamda Millî Mücadele yıllarında Nevruz, sadece baharın gelişini müjdeleyen bir takvim olayı değil, cephede savaşan ordunun moral kaynağı, anti-emperyalist diplomasinin ortak dili ve yeni kurulacak devletin varoluşsal anlatısını destekleyen stratejik bir enstrüman olarak işlev görmüştür.

Bu dönemde devralınan Nevruz mirası, sadece saray ve halk folklorundan ibaret değildi, aynı zamanda II. Meşrutiyet döneminde inşa edilen güçlü bir ideolojik altyapıyı da içeriyordu. İttihat ve Terakki iktidarı, Türkçülük politikaları ekseninde

---

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7/2, 2005, s. 19.

9 Ramazan Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13, 2008, s. 131; Nail Tan, "Atatürk ve Nevruz", *Bilge Dergisi,* 40, 2004, s. 8.

10 Daimi Cengiz, *Nevruz Bayramı Merasiminin Azerbaycan ve Türkiye'de İcrası ve Melo-Petik Esaslarının Hususiyetleri,* Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Milli Konservatuarı 2005, s. 14; Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Ergenekon Bayramı/Nevruz 1914-1915", *Belgi Dergisi* 40, 2004, s. 14.

11 Ergünöz Akçora, "Tarihî ve Kültürel Boyutları ile Nevrûz", *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk Çay Armağanı,* C. I, Yay. Haz. Atilla Şimşek-Yaşar Kalafat, Ankara 1998, s. 23.

12 Esra Aydın, İki Nevruz: 1992-2013 Nevruz Kutlamalarının Türkiye Medyasında Yansımalarının Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 45.

Nevruz'u sivil bir gelenek olmaktan çıkarıp, devlet töreni formatında bir millî bayrama dönüştürmüştür. Dönemin etkili kalemlerinden Ömer Seyfettin'in makaleleri ve Kastamonu Köroğlu gazetesi gibi yerel yayın organlarının *"Millî Bayram"* manşetleri, Nevruz'un Ergenekon mitiyle birleştirilerek gençlik ve uyanış günü olarak kutlanmasını sağlamıştır. Nevruz'a karşı bu yaklaşım Millî Mücadele yıllarında da devam etmiş, Nevruz bu dönemde toplumu motive edecek bir dille yeniden anlamlandırılmıştır.[13] Nitekim Millî Mücadele'nin en buhranlı günlerinde bu ideolojik miras pratik bir biçimde ortaya çıkmış, I. ve II. İnönü Muharebeleri arasındaki gergin bekleyiş sürecinde, dönemin Kütahya Milletvekili Besim Atalay, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde kaleme aldığı makalede, yürütülmekte olan Millî Mücadele'yi Türklerin demir dağları eriterek tarih sahnesine yeniden çıkmasına benzetmiştir. Atalay'a göre, 1921 Nevruz'u sıradan bir takvim olayı değil, ikinci bir Ergenekon ve yeni bir varoluş destanıdır.[14] Bu söylem, kuşatma altındaki halka ve orduya tarihî bir zaferin tekerrür edeceği inancını aşılayarak Nevruz'u etkili bir enstrüman hâline getirme gayretinin bir göstergesidir.[15] Millî Mücadele yıllarında bu yaklaşımın ortaya çıkmasının ve toplum nezdinde karşılık bulmasının arka planında ise Ergenekon anlatısının sadece bir destan olmaktan öte, kadim Türk inanç sistemindeki ateş, ocak ve atalar kültü ile doğrudan bağlantılı olması yatmaktadır. Zira bu inanca göre bahar döngüsünde yakılan ateşler ve anılan atalar, milletin hayatta kalma direncini ve geleceğini manevî olarak teminat altına alan bir sağaltım aracı olarak görülmüştür.[16]

Millî Mücadele yıllarında Nevruz, yalnızca ulusal bir motivasyon kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda anti-emperyalist mücadelenin uluslararası bir sembolü olarak da işlev görmüştür. Bunun en somut örneği, Azerbaycan Hükümet Başkanı Neriman Nerimanov'un 23 Mart 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği kutlama telgrafıdır. Nerimanov, *"Türk milletinin büyük Nevruz bayramını"* kutladığı bu mesajında, Türk ordusu ile Azerbaycan ordusunun kader birliğine vurgu yapmış ve bu bayramı, *Garp emperyalizmine* karşı direnen Şark milletlerinin ortak kurtuluş umuduyla özdeşleştirmiştir.[17]

Sahadaki en görkemli yansıma ise Sakarya Zaferi'nin ardından, Büyük Taarruz öncesi ordunun moralini zirveye taşımak amacıyla yapılan 1922 yılındaki kutlamalardır. *İkdam* ve *Hâkimiyet-i Millîye* gazetelerine yansıyan detaylara göre, TBMM önündeki Taşhan Meydanı'nda ve Cebeci çayırında toplanan halk, askerî bando eşliğinde yapılan resmigeçitlerle Ergenekon-Nevruz Bayramı'nı kutlamıştır.

13 Tepekaya, "Nevruz ve Osmanlı'da Yaşatıldığına Dair", s. 217.

14 Besim Atalay, "Ergenekon-Nevruz", *Hâkimiyet-i Milliye,* 23 Mart 1921, s. 2.

15 Akif Tural, "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz Kutlamaları", *Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/332/Mill%C3%AE-M%C3%BCcadele-ve-Atat%C3%BCrk-Devrinde-Nevruz-Kutlamalar%C4%B1* E.T. 15.02.2026; Karaman, *Anadolu'da Nevruz Kutlamaları*, s. 133.

16 Temren, "İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği", s. 12.

17 Cengiz, *Nevruz Bayramı Merasiminin*, 14; Tural, "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz".

Tören kıtaları arasında, gök, al ve sarı sancaklar taşıyan piyade birliklerinin yanı sıra, mavi elbiseleriyle dikkat çeken Giresun Maiyyet Bölükleri de yer almıştır.[18] Bu askerî nizamlı kutlama, Nevruz'un bir bahar şenliğinden, disiplinli bir zafer provasına evrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, popüler tarih yazımında sıkça karşılaşılan ve Mustafa Kemal Paşa'yı bu kutlamalarda gösterdiği iddia edilen fotoğrafın tarihsel gerçeklikle örtüşmediği belirtilmelidir. Arşiv kayıtları, Paşa'nın Nevruz kutlamalarını teşvik etmekle birlikte, söz konusu tarihlerde askerî denetimler nedeniyle Akşehir ve Konya'da bulunduğunu doğrulamaktadır.[19]

Millî Mücadele dönemindeki bu ilgiye rağmen, 1926 sonrasında Nevruz'un resmî takvimden çıkarılmasının ardında dönemin dönüştürücü modernleşme paradigması yatmaktadır. Devlet, kuruluş aşamasında Nevruz'u bir kurtuluş ve diriliş günü olarak pragmatik bir biçimde kullanmıştır. Ancak Cumhuriyet'in şehirli ve seküler yüzü inşa edilirken, kökeni kırsal tabiat kültüne ve eski takvim geleneklerine dayanan bu bayram, yeni rejimin *"muasır medeniyet seviyesi"* idealiyle örtüştürülmemiştir. Bu nedenle resmî bir bayram statüsüne kavuşturulmayarak kademeli bir biçimde sivil alana terk edilmiştir.[20]

Sessizlik Dönemi: Devrimler ve Takvim Değişikliği

Erken Cumhuriyet'in kuruluş coşkusuyla bir diriliş miti olarak sahiplenilen Nevruz, devrimlerin hız kazandığı ve modernleşme eksenli yeni bir toplum inşasının başladığı 1920'lerin ortalarından itibaren devlet protokolündeki ayrıcalıklı yerini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönem, takvim inkılâbı ve sekülerleşme adımlarının doğal bir sonucu olarak Nevruz'un resmî bir tören olmaktan çıkarılıp, daha rasyonel bir zemine oturtulmaya çalışıldığı bir evredir. Ancak devletin sessizliğe büründüğü bu yıllar, geleneğin yok olmasıyla değil, aksine resmî bir şemsiye olmaksızın halkın kendi sivil inisiyatifiyle, yerel inançlarıyla ve zengin bir inanç kaynaşmasıyla ritüeli Anadolu'nun kılcal damarlarında yaşatmaya devam etmesiyle sonuçlanmıştır.

18 "Türklerin Halâs Günü Ergenekon'un Ankara'da Tes'îdi", İkdam, 23 Mart 1922, s. 1; "Resm-i Geçit Dün Bütün Göğüsleri Kabartacak Derecede Muntazam Olmuştur", *Hâkimiyet-i Milliye,* 23 Mart 1922, 1; Tural, "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz"; Tan, "Atatürk ve Nevruz", s. 9-11.

19 Tan, "Atatürk ve Nevruz", s. 9-11; Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", s. 331.

20 Tural, "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz".

Cumhuriyetin ilanını takip eden ilk yıllarda devlet protokolündeki yerini kısmen koruyan Nevruz, 1926 yılına kadar resmî törenlerle kutlanmaya devam etmiştir.[21] Ancak 1926 sonrası dönemde resmî kutlamalar yerini derin bir sessizliğe bırakmış ve bu sessizlik 1991 yılında Kültür Bakanlığı'nın başlattığı yeni resmî kutlama programlarına kadar sürmüştür.[22] Özellikle Atatürk'ün vefatının ardından İnönü dönemiyle birlikte resmî devlet törenleri sönümlenmiş, hatta Nevruz ile özdeşleşen bazı köklü geleneklerin takvimdeki yeri dahi değiştirilmiştir. Örneğin tarihsel olarak Nevruz günlerinde veya bahar döngüsünde icra edilen Söğüt Şenlikleri, 1946 sonrasında mevsimsel ve idarî gerekçelerle Eylül ayına kaydırılmıştır. Bu durum, Nevruz'un devlet protokolündeki önceliğini yitirdiğinin ve millî bir bayram algısından uzaklaşılarak sıradan bir takvim yaprağına dönüştürüldüğünün somut bir göstergesidir.[23]

Cumhuriyet devrimleriyle birlikte Hicri ve Rumi takvim uygulamadan kaldırılıp Miladi takvime geçilse de, Nevruz'un devlet bürokrasisindeki izleri tamamen silinmemiştir. Selçuklu ve Osmanlı geleneğinde vergilerin toplanmaya başlandığı ve mali yılın başlangıcı sayılan Mart ayı, Cumhuriyet idaresinde de bu işlevini sürdürmüştür. Devlet, kültürel kutlama takviminden çıkardığı bu tarihi, malî yılbaşı adı altında idarî bir miras olarak 1985 yılına kadar yaşatmaya devam etmiştir.[24] Devletin Nevruz'u mistik anlamlarından arındırıp seküler ve işlevsel bir çerçeveye oturtma arayışının bir diğer göstergesi de *Toprak Bayramı* söylemidir. Cumhuriyet idaresi, 20 Mayıs 1931 tarihli bir bakanlar kurulu kararıyla, uluslararası örneklerden de esinlenerek, bugünü tarımsal üretimi ve çiftçiyi önceleyen resmî bir Toprak Bayramı olarak tanımlamıştır.[25] Bu da dönemin rasyonel modernleşme paradigmasıyla tam bir uyum içindedir.

Resmî devlet törenlerinin ve takvim vurgusunun silikleştiği bu sessizlik döneminde, Anadolu halkı geleneği kendi yerel kodlarıyla ve büyük bir çeşitlilikle yaşatmaya devam etmiştir. Merkezî otoritenin unuttuğu Nevruz, halk arasında "Mart Bozumu", "Mart Kırma", "Yılbaşı Tutmak", "Yumurta Bayramı", "Baddem" veya "Sultan Nevruz" gibi onlarca farklı isimle anılmıştır.[26] Bu sivil adlandırmalara ek olarak sınır bölgelerinde, özellikle Iğdır ve çevresinde yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında Nevruz döngüsü, ateş üzerinden atlamayı ifade eden "alav-alav", mezar ziyaretlerini merkeze alan "ölü bayramı" ve yedi farklı çerezin ikram edildiği

21 Tarıman Cenikoğlu, "Nevruz Bayramı ve Atatürk," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 Haziran 2002: s. 7.

22 Tan, "Atatürk ve Nevruz", s. 11.

23 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", s. 331.

24 Beşir Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 2/3, 2013, s. 64.

25 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/20-33-3, 20.05.1931.

26 Şengül, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", s. 14, 18; Cengiz, *Nevruz Bayramı Merasiminin*, s. 76-77.

"yeddi levin" gibi çok katmanlı, köklü geleneksel pratiklerle zenginleştirilmiştir.[27] Devletin merkezî protokolü askıya aldığı bu yıllarda dahi, taşradaki eğitim kurumlarında yerel inisiyatiflerle geleneğin sürdürüldüğü görülmektedir. Örneğin 1937 yılına kadar Milas ve çevresindeki köy okullarında öğretmenler, öğrencilerini yumurta boyama ve kır gezisi gibi ritüellerle organize ederek, Nevruz'u resmî bir yönlendirme olmaksızın pedagojik ve sosyal bir bahar şenliği olarak kutlamaya devam etmişlerdir.[28]

Söz konusu ritüeller de yöreden yöreye ve inanç gruplarına göre farklılaşarak zenginleşmiştir. Örneğin Çorum ve çevresinde bu tarih, çocukların dikenli çalıları çiğdem çiçekleriyle süsleyerek ev ev dolaştığı "Çiğdem Gezdirme" şenliklerine dönüşürken,[29] Giresun Şebinkarahisar yöresinde halk, Nevruz sabahı akarsularda yıkanarak ayıların gücüne ve doğanın direncine kavuşacağına inanmıştır.[30] Nevruz ve bahar döngüsüne ait ritüeller, zamanla İslamî motiflerle birleşerek güçlü bir biçimde devam etmiştir. Nitekim Nevruz kutlamalarıyla yapısal bir bütünlük arz eden ve Isparta Yalvaç'ta "hasır yakma" adıyla bilinen törenlerde ateşten atlamak yalnızca baharın gelişini kutlamak değil, günahlardan arınmayı ve ahiretteki sırat köprüsünü kolaylıkla geçebilmeyi simgeleyen teolojik bir eylem biçimine dönüşmüştür.[31]

Devlet protokolünün Nevruz'dan elini çektiği yıllarda, halk belleği sadece kırsalda değil, taşra şehirlerinde de bu geleneği sokak aralarında yaşatmaya devam etmiştir. Döneme dair hatıratlar incelendiğinde, 1940'ların sonunda Konya gibi şehirlerde, resmî hiçbir organizasyon olmaksızın mahalle gençlerinin organize olduğu görülmektedir. Motorlu araçların henüz seyrek olduğu caddelerde yakılan büyük ateşler, damlardan atılan üzüm çubuklarıyla harlanan alevler ve bu ateşin üzerinden atlama ritüeli, Nevruz'un toplumsal bir refleksle gençlik eğlencesi formunda hayatta kaldığını kanıtlayan canlı sahnelerdir.[32] Ancak görünürde salt bir sokak veya gençlik eğlencesi gibi algılanan bu ateşten atlama pratiklerinin arka planında, kadim Türk inançlarındaki hastalık ve kötülükleri sembolik bir ötekiye yükleme güdüsü yatmaktadır. Örneğin Balıkesir çevresinde Nevruz ateşinden atlanırken okunan tekerlemelerde kötülüğün "gâvura" havale edilmesi, halkın bireysel sıkıntılarını ve günahlarını muhayyel bir düşmana transfer ederek psikolojik bir rahatlama aradığını açıkça göstermektedir.[33]

---

27 Recep Altay ve Ali Parim, "Etnik Kimliğin Yeniden İnşasında Yerel Basının Rolü: 'Nevruz-Newroz' Kutlamalarının Iğdır Basınına Yansıması," *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/34, 2023, s. 178.

28 Mehmet Naci Önal, "Muğla'da Nevruz," *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1/2, 2000, s. 6.

29 Cengiz, *Nevruz Bayramı Merasiminin*, s. 76-77.

30 Şengül, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", s. 18.

31 Salahaddin Bekki, "Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları ve Nevruz Ateşi," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 41, 2007, s. 253.

32 Karaman, *Anadolu'da Nevruz Kutlamaları*, s. 135.

33 Bekki, "Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları", s. 252.

1990'lar ve Sonrası

Kültürel ritüellerin kimi zaman masum birer folklorik kalıntı olmaktan çıkıp modern ulus-devletlerin kimlik inşa süreçlerinde stratejik birer araca dönüşmesi, siyaset sosyolojisinin en belirgin özelliklerinden biridir. Türkiye özelinde Nevruz'un 1990'lı yıllarla birlikte geçirdiği evrim, sivil bir kültürel ögenin nasıl resmî bir geleneğe, aynı zamanda da etnik sınırların çizildiği bir mite dönüştürüldüğünün en çarpıcı örneğidir. 1990'lara gelindiğinde Nevruz'un devlet katındaki algısının değişmesindeki en temel etken, kültürel bir mirasın siyasal içerikle doldurularak bir tabu hâline dönüştürülmesidir. Geleneksel olarak birlik ve bereket sembolü olan bugünün, ideolojik çatışmaların merkezine çekilmesi, devletin konuya güvenlikçi bir refleksle yaklaşmasına neden olmuş, bayram artık sadece kültürel bir kutlama değil, yönetilmesi gereken bir kriz ve yeniden tanımlanması gereken bir protokol maddesi olarak devletin gündemine girmiştir.[34] Nevruz'un tanımlama sürecini hızlandıran en önemli dış dinamik ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile kurulan doğrudan temastır. Orta Asya'daki uyanış ve 21 Mart'ın bu coğrafyada millî bayram ilan edilmesi, Ankara üzerinde bir domino etkisi yaratmıştır. Devlet 1991 yılında Nevruz'u Türk Dünyası ile ortak bir gün olarak tanımlayarak resmî tatil olmaksızın bayram ilan etmiştir.[35] Bu dış dinamik iç siyasete de yansımış, akademisyenlerin Orta Asya ziyaretlerinde gözlemledikleri ritüeller Türkiye'ye taşınarak, halkın spontane ateş atlama pratikleri devlet protokolüne dâhil edilmiş ve örste demir dövme mizansenleriyle resmî bir format kazanmıştır.[36] Nitekim Nevruz'un yayın hayatındaki serüveni de bu dönüm noktasını teyit etmektedir. Nevruz'la ilgili Türkiye merkezli ilk müstakil çalışmanın ancak 1985 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanması tesadüf değildir. Bu tarihten sonraki yirmi yıllık süreç, geçmişteki sessizliğin devlet destekli bir gayretle doldurulmaya çalışıldığı bir yayın ve etkinlik furyasına sahne olmuştur.[37]

34 Bal, "Kültürlerin Ortak Bayramı", s. 129.

35 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", s. 66; Akçora, "Tarihî ve Kültürel Boyutları ile Nevrûz", s. 31.

36 Enver Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", *Karabük Türkoloji Dergisi,* 1/1, 2019, s. 49.

37 Mehmet Serhat Yılmaz, "Türkiye'de Yapılan Nevruz Konulu Yayınlar Üzerine Bir Değerlendirme," *Uluslararası Türk Dünyası'nda İlmî Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Yasin Şerifoğlu-İbrahim Akış, 2014, s. 534.

Sonuç

Osmanlı'dan günümüze Nevruz'un geçirdiği tarihsel ve sosyolojik dönüşümü incelediğimizde, kültürel ritüellerin durağan ve masum folklorik kalıntılar olmadığı gerçeğiyle yüzleşmekteyiz. Açıkça görülmektedir ki Nevruz, salt tabiatın uyanışını müjdeleyen bir bahar bayramı olmaktan çok öte iktidar ilişkilerinin, rejim tasavvurlarının, toplumsal travmaların ve kimlik inşalarının sahnelendiği son derece dinamik bir sosyal mühendislik alanı işlevi görmüştür.

Çalışma boyunca ortaya konulan veriler, devlet aygıtı ile sivil toplumun bu kadim ritüel etrafında nasıl sürekli yer ve rol değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı döneminde saray ile taşra arasında hem bürokratik bir milat, hem prestijli bir taltif, hem de toplumsal bir şifa aracı olarak çok yönlü bir nitelik taşıyan Nevruz, toplumun varoluşsal bir kriz yaşadığı Millî Mücadele yıllarında olağanüstü hâlin ruhuna uygun olarak bir kurtuluş ve diriliş mitine, adeta psikolojik bir silaha dönüştürülmüştür. Ancak ilginçtir ki, zaferin ardından inşa edilen modern ve seküler Cumhuriyet, yüzünü rasyonaliteye ve Batı'ya dönerken, kökleri mitolojiye ve tabiat kültüne dayanan bu ritüeli kendi yeni toplum kurgusunda işlevsiz bularak sessizliğe terk etmiştir.

Devletin ritüeli bir kenara bıraktığı bu uzun sessizlik dönemi, aslında geleneğin yok olmasıyla değil, aksine asıl yatağına, yani sivil alana dönmesiyle sonuçlanmıştır. Anadolu insanı, Alevî-Bektaşî toplulukları ve inanç grupları, Nevruz'u resmî ideolojinin emri olmadan, kendi çevre duyarlılıkları, arınma pratikleri ve yeniden doğuş inançlarıyla harmanlayarak büyük bir zenginlik içinde yaşatmışlardır. Bu durum, sivil alanın kültürel belleği koruma konusundaki direncini ve inanç kaynaşması yaratma gücünü kanıtlayan en değerli bulgulardan biridir. Sonuç olarak, binlerce yıllık geçmişiyle insanın doğayla kurduğu bağın en güzel yansımalarından biri olan Nevruz, Türkiye'nin modernleşme ve ulus-devletleşme serüveninin ağır ideolojik bagajları altında ezilmiştir. Ritüelin geçmişte olduğu gibi yeniden toplumsal bir şenlik ve birleştirici bir kültür mirası hüviyeti kazanabilmesi, onun bir güvenlik sorunu veya siyasal enstrüman olmaktan çıkarılmasına, üzerindeki tekelci kimlik iddialarından arındırılarak yeniden çoğulcu, sivil ve insanî özüne iade edilmesine bağlıdır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/20-33-3, 20.05.1931.

Süreli Yayınlar

- Besim Atalay, "Ergenekon-Nevruz", *Hâkimiyet-i Milliye,* 23 Mart 1921, 2.
- *Hâkimiyet-i Milliye*, "Resm-i Geçit Dün Bütün Göğüsleri Kabartacak Derecede Muntazam Olmuştur", 23 Mart 1922, 1.
- *İkdam*, "Türklerin Halâs Günü Ergenekon'un Ankara'da Tes'îdi", 23 Mart 1922, 1.

Kitaplar, Makaleler ve Bildiriler

- Akçora, Ergünöz. "Tarihî ve Kültürel Boyutları ile Nevrûz". *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk Çay Armağanı*. C. I. Haz. Atilla Şimşek - Yaşar Kalafat. Ankara: 1998, ss. 21-37.
- Aksoy, Mustafa. "Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 100 (1996): ss. 39-61.
- Altay, Recep ve Ali Parim. "Etnik Kimliğin Yeniden İnşasında Yerel Basının Rolü: 'Nevruz-Newroz' Kutlamalarının Iğdır Basınına Yansıması". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/34 (2023): ss. 165-185.
- Aydın, Esra. *İki Nevruz: 1992-2013 Nevruz Kutlamalarının Türkiye Medyasında Yansımalarının Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Bal, Hüseyin. "Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1998): ss. 113-133.
- Bekki, Salahaddin. "Ateş Etrafında Oluşan Halk İnanışları ve Nevruz Ateşi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 41 (2007): ss. 249-254.
- Cenikoğlu, Tarıman. "Nevruz Bayramı ve Atatürk". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (Haziran 2002): ss. 1-8.
- Cengiz, Daimi. *Nevruz Bayramı Merasiminin Azerbaycan ve Türkiye'de İcrası ve Melo-Petik Esaslarının Hususiyetleri*. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Milli Konservatuarı, 2005.
- Kapağan, Enver. "Gelenekten Geleceğe Nevruz". *Karabük Türkoloji Dergisi*, 1/1 (2019): ss. 46-60.
- Karaman, Ramazan. "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/13 (2008): ss. 129-145.
- Kıldıroğlu, Mehmet. "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2020): ss. 315-338.

- Mustafayev, Beşir. "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2013): ss. 64.
- Önal, Mehmet Naci. "Muğla'da Nevruz". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1/2 (2000): ss. 1-15.
- Seyidoğlu, Bilge. "Nevruz". *İlkyaz Bayramı Nevruz Bildiriler Kitabı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1998, ss. 11-15.
- Şengül, Abdullah. "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları ve Emirdağ Karacalar Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2 (2005): ss. 13-29.
- Tan, Nail. "Atatürk ve Nevruz". *Bilge Dergisi*, 40 (2004): ss. 8-12.
- Temren, Belkıs Menemencioğlu. "İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 15 (2017): ss. 3-18.
- Tepekaya, Muzaffer. "Nevruz ve Osmanlı'da Yaşatıldığına Dair". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4/2 (2000): ss. 209-218.
- Tural, Akif. "Millî Mücadele ve Atatürk Devrinde Nevruz Kutlamaları". *Atatürk Ansiklopedisi*. **https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/332/** (E.T. 15.02.2026).
- Yılmaz, Mehmet Serhat. "Kastamonu'da Ergenekon Bayramı/Nevruz 1914-1915". *Belgi Dergisi*, 40 (2004): ss. 13-24.
- Yılmaz, Mehmet Serhat. "Türkiye'de Yapılan Nevruz Konulu Yayınlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Türk Dünyası'nda İlmî Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*. ed. Yasin Şerifoğlu - İbrahim Akış, 2014, ss. 528-536.

AZERBAYCAN'DA NEVRUZ

Makbule SABZİYEVA*

Giriş

Türk dünyasında, Yakın ve Uzak Doğu halkları arasında yüzyıllardır kutlanan Nevruz, günümüzde de eski önemini kaybetmemiştir. Azerbaycan'da 21 Mart tarihine denk gelen Nevruz bayramı, bilimsel kaynaklara göre uzun süren kış gecelerinden sonra gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu ve sonrasında gündüzün uzayacağını, ekin işlerinin başlayacağını gösteren, kadim çiftçiler tarafından ortaya konulan, önemsenen ve kutlanan bir gündür. Nevruz birçok merasim ve törenle karşılanmakta ve kutlanmaktadır. Farklı dönemlerde farklı şekillerde yorumlanan Nevruz'un merasim ve törenleri onun çiftçi geleneği ve bayramı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Azerbaycan'da Nevruz konusu ele alınmıştır. Bu doğrultuda Azerbaycan'da Nevruz inanışı, bilinci, Nevruz'u yaşatma çabaları, Nevruz kutlamaları ile ilgili gelenekler, kutlama aşamalarında yapılan etkinlikler, yiyecekler, dualar, maniler, ritüeller, kullanılan semboller görsellerle birlikte anlatılmaya çalışılacaktır.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: makbulesabziyeva@anadolu.edu.tr

Fotoğraf 1. Semeni

Azerbaycan'da Nevruz Kutlamalarının Tarihi

Azerbaycan'da Nevruzun (Azerbaycan Türkçesinde Novruz) tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan Nevruz kutlamalarının tarihinde Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği içinde bulunduğu dönem özellikle ilgi çekmektedir. 1920 yılının Nisan ayında Kızıl Ordu tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgaliyle birlikte yeni, sosyalist düzen kurulmuştur. Sovyetler Birliği dağılana kadar devam eden bu düzende Nevruz bayramı farklı yaklaşımlara maruz kalmış, farklı dönemlerden geçmiştir. Bu sürecin başında Nevruz kutlamaları eskisi gibi devam etmiştir. "Komünist" gazetesi 24 Mart 1921 tarihli sayında şöyle yazmaktadır: "Novruz bayramı" günlerinde mekteplerde tatiller başlar, sokaklarda öğrencilerin bayram gezileri, tiyatro ve kulüplerde temaşa ve konserler organize edilir. Maddi durumu olmayan ahaliye çeşitli erzak mahsulleri dağıtılır.

1925 yılında Sovyetler Birliği hükümeti tarafından Nevruz Bayramı'nın diğer dinî bayramlarla birlikte resmi olarak kutlanmasına karar verilir. Bu karara rağmen Azerbaycan Komünist Partisi'nin kararıyla 1924 yılında kurulan "Mübariz Allahsızlar İttifakı" adlı cemiyet, millî bir bayram olan Nevruz'un, dinî unsurlar taşıdığı gerekçesiyle bayramlar listesinden çıkarılmasını ister, çıkarılması için gayret eder. Bu çabanın sonucu olarak SSCB Anayasası'nın1937 yılında kabulü ile Nevruz bayramı kutlamaları yasaklanır. Ancak bu yıllarda da hatta İkinci dünya muharebesi yıllarında bile bütün zorluklara rağmen Nevruz bayramı halk arasında kutlanmaya devam eder.

1954 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri Stalin'in ölümüyle ülke baskının daha az olduğu bir döneme girer. Gayri resmi de olsa kutlanması daha serbest bırakılan Nevruz bayramı, yıllar sonra ilk defa 1967

yılında Bakü'de "Bahar Bayramı" adıyla sokaklarda kutlanır. Bu kutlamaya resmi olarak izin verilmemesine rağmen 1970'li yılların ortalarından sonra her yıl 21 Mart tarihinde resmî gazetelerde bayram tebrikleri yer alır, televizyon bayram içerikli programlar yayınlar. Her yıl 21 Mart tarihinde kutlama özelliği içeren kültürel etkinlikler gerçekleştirilir. Örneğin, Aşıkların Kurultayı ile ilgili "Yaz bayramı-Saz bayramı", Cafer Cabbarlı'nın doğum günü ile ilgili heykelinin açılışı ve halk şenliğine dönüşen bunlar gibi birçok etkinlik, gerçek bayram ruhunu yaşatır. Bu etkinlikler Nevruzun sembollerini taşır.[1]

Yukarıda anlatılanlardan görüldüğü gibi Sovyetler Birliği'nde Nevruz bayramının halk arasında meydanlarda kutlanması zaman zaman kesintiye uğramış olsa da 1991'de Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da Nevruz yeniden resmi hüviyetini kazanır. Günümüzde 20-21 Mart haftası Azerbaycan Bakanlar Kurulu'nun kararıyla tatil haftası olarak kabul edilmektedir.

Nevruzun Tarihi Üzerine Hipotezler

Nevruz'un menşei hakkında çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. "Yaz bayramı" adı ile Nevruz'un kutlanması hakkında ilk yazılı malumat Milat'tan önce 505. yıla aittir.[2] Mirali Seyidov'a göre Nevruz, mevsim merasimi ile bağlı yaz (bahar) bayramıdır.[3] Tahir Orucov da aynı fikre katılarak Nevruz bayramının menşei ile ilgili anlatılan mit, efsane, rivayet vs. numunelerin tarihinin çok kadim olduğunu, Nevruz bayramı ile ilgili araştırma yapan bilim insanlarının Nevruz bayramının sırf Yakın Doğu'nun kadim ekicilikle meşgul olan halkları arasında yarandığını yazmaktadır.

Her bir halk, Nevruz bayramı ile ilgili kendi halkının etnik, yerli ve millî özelliklerine uygun, kendine özgü törensel ve mevsimsel maniler, danslar, halk oyunları yaratmıştır.[4]

Nevruzun menşei hakkında Hüseyin İsmayılov: Nevruzun dünyanın ve insanın yaratılmasının bayramı olduğunu ve dünyanın yaranmasında iştirak eden dört unsur olan su, od, yel ve toprağın dört çarşamba günü kutlandığını yazmaktadır. Bu yaradılış sürecinin sonu ise bir bayram oluyor ki, bu bayram da Nevruz bayramı olarak adlandırılır[5]diye yazmaktadır.

---

1 Füzuli Sabiroğlu, "Sovet Dövrünün Novruz Mifləri", AzVision.az, https://azvision.az/news/85746/sovet-dovrunun-novruz-mifleri-%E2%80%93-arasdirma-+-fotolar.html 20 Mart 2016.

2 Agalar Mirzə, İntiqam Mehdiyev, Novruz Töhfələri, Bakı, Gənclik, 1990.

3 Mirəli Seyidov, *Yaz Bayramı*, Bakı, Gənclik, 1990.

4 Tahir Orucov, "Azerbaycan'da Novruz Bayramı və "Kosa-Kosa" Tamaşası", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2011-1 (Ocak-Haziran) (Azerbaycan Özel Sayısı-I), s.94-102.

5 Hüseyn İsmayılov, "Bahar Gəlir, Yaz Gəlir", Ülfət qəzetinə müsahibə, 19 Mart 2010, s. 12. (Bkz: Tahir Orucov, s.97)

Yukarıdaki alıntıda Çarşamba kelimesi ile Salı günü kastedilmektedir: Azerbaycan takviminde Salı günü Çarşamba Akşamı olarak adlandırılmaktadır. Bayramla ilgili metinlerde genelde Çarşamba Akşamı yerine kısaltılmış olarak sadece "Çarşamba" kelimesi kullanılır. Nevruzun tarihi ile ilgili yukarıda öne sürülen hipotezler, Azerbaycan'da Nevruz hakkında yapılan araştırmaların temel fikrini oluşturmaktadır. Kamil Hüseynoğlu'nun fikrine göre ise Nevruz bayramı, kadim Turanlıların "Tura" bayramıdır.[6]

Azerbaycan'da Nevruz Üzerine Araştırmalar

Azerbaycan'da Nevruz kutlamalarının tarihi ve içeriği ile ilgili yoğun bir çalışmanın, derin içerikli araştırmaların olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar sadece günümüzde değil her tarihi dönemde yapılmıştır. Nevruzu konu edinen birçok çalışmada Nevruzun tarihi, amacı, gelenekleri, millî ve manevî değerlerin aşılanması ve nesilden nesle aktarılmasındaki yeri araştırılmaktadır. Azerbaycan Milli Kütüphanesinin raflarında Nevruz konusunu ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Aralarından örneğin, Tofiq Babayev'in *Bahadırlar Yurdu* kitabının içeriğini inceleyelim. Kitapta kadim zamanlardan bu yana Azerbaycan topraklarında ortaya çıkan spor sanatının temeli olan halk oyunları, temaşalar, folklor gösterilerinden örnekler, farklı idman aletleriyle icra edilen zorhane oyunları, onların içeriği ve mahiyeti, dönemin en güçlü pehlivanları hakkında bilgi verilerek tarihi köklere dayanan bir mirasın olduğu örneklerle sergilenmektedir.[7]

Sevinc Qasımova, *Nevruz İnanış Metinleri ve Onların Poetikası* kitabında Azerbaycan'da Nevruz bayramı ile ilgili inanış metinlerinden örnekleri, mevcut yayınlara ve bilimsel ilkelere dayanarak bir araya getirmektedir. Metinler, ritüel-mitolojik bir düzeyde analiz edilmiştir.[8] Qasımova'nın *Azerbaycan'da Nevruz Gelenekleri ve İnanışları* kitabında ise Nevruz bayramı, millî-manevi gelenekler bağlamında analiz edilerek Nevruz bayramıyla ilgili törensel geleneklerin ve inanışların araştırılması yapılmaktadır.[9]

Halkbilim Enstitüsü'nün yayınladığı *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmalar* adlı kitabı, Azerbaycan sözlü halk edebiyatı üzerine bilimsel çalışmaları ve araştırmaları bir araya getirmektedir.[10] Elkhan, Elchin Mukhtar (Aslanov),

---

6 Kâmil Hüseynoğlu, "Qədim Turan: Mifdən Tarixə Doğru", Bakı, "MBM", 2006, s. 96-104. (Bkz: Tahir Orucov, s.97)

7 Tofiq Babayev, *Bahadırlar Yurdu*, AMEA, Arxeologiya və Etnoqrafiya İn-tu, Bakı, Apostrof, 2020. s.144.

8 Sevinc Qasımova, *Nevruz İnanış Metinleri ve Onların Poetikası*, AMEA, Folklor İn-tu, Bakı, Elm və təhsil, 2020, 151s.

9 Sevinc Qasımova, *Azerbaycan'da Nevruz Gelenekleri ve İnanışları*, ANAS, Folklor Enstitüsü, Bakü 2018, s.187.

10 *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmalar*, ANAS, Halkbilim Enstitüsü, Bakü 2010, s. 220.

Nevruz Edvar Müziğinde kitabında, Orta Çağ'da Orta Doğu'da Nevruz bayramında geleneksel olarak icra edilen edvar musiki eserlerinden bahsetmektedir. Klasik müzikteki makamların bayram yemeklerinde günün hangi saatinde, hangi koşullar altında ve nasıl icra edildiğini anlatarak bu eserlerin restorasyonunun olası yollarını ele alır.[11] Araştırmacı yazar Azize Ceferzade, çalışmalarında erken düşüncede mevsimsel merasim manilerinin geniş yayıldığına dikkat çekmektedir.[12]

Kütüphanedeki kitaplar arasında Pənah, Gülxani (Şükürova Gülxani Vaqif qızı), *Yaradılış, Həyat Və İdrak Fəlsəfəsi-Novruz-Yenigün,* Bakı, SkyG, 2017, 481s.; Göyyallı Xeybər, *Novruz: Genezisi, Tarixi, Transformasiyaları və Mərasimləri*, Bakı, Qanun, 2015, 231s.; Ağaverdi Xəlil, *Türk Xalqlarının Yaz Bayramları və Novruz,* Bakı, Elm və təhsil, 2012, 143s.; *Azərbaycan Xalq Bayramı Novruz,* Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Bakı, Təhsil, 2011, 198s.; Elxan Elçin Muxtar (Aslanov) *Gün Çıx, Çıx, Çıx,* Bakı, Nurlan, 2009, 69s.; *Novruz Bayramı Ensiklopediyası*, Bakı, Şərq-Qərb, 2008, 207s.; Hüseynoğlu Kamil, *Qədim Turan: Mifdən Tarixə Doğru*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu, Bakı, MBM, 2006, 120s.; *Ağırlığım Uğurluğum Odlara...,* Bakı, Gənclik, 1996, 40 s.; Seyidov Mirali, *Yaz Bayramı*, Bakı, Gençlik, 1990; Veliyev Vagif, *Azerbaycan Folkloru*, Bakı, Maarif, 1985; Efendiyev Paşa, *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı*, Bakı, Maarif, 1981; Alibeyzade, E., *Azərbaycan Tarihi (İslam'a Kadarki Devir*), Bakı, Gençlik, 1998; Meherrem Gasımlı, *Uyanış - Kurtuluş Bayramı,* Azerbaycan Kadını dergisi, 3, 2015; Cafer Kuli-zade, *Nevruz'un Bilimsel Temelleri*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Haziran 1994, Yıl.8, S.90, 57s.; Azad Nebiyev, *Azerbaycan'da Nevruz, Nevruz Adetleri ve Nevruz Sofrası*, (Aktaran: Lerzan Yağcı), Anayurttan Atayurt'a Türk Dünyası, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8; Bekir Nebiyev, *Nevruz Bayramı Hakkında Etütler*, Anayurttan Atayurt'a Türk Dünyası, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8; Samir Kâzımoğlu, *Azerbaycan Türklerinde Nevruz Bayramı*, Anayurttan Atayurt'a Türk Dünyası, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8 gibi birçok çalışma zengin bir literatür taraması sonucu sunulan örneklerdir. Söz konusu çalışmalar, Nevruz bayramının önemli unsurlarından olan gösteri, oyun ve yemek geleneklerinin sosyal birlik ve paylaşım özelliklerini barındırdığını, Nevruz inanışlarından doğa kültlerinin, Nevruz falcılığı ile ilgili inanışların da birliğe sesleniş içerikli olduğunu yazmaktadır.[13]

11 Elkhan Elchin Mukhtar. (Aslanov), *Nevruz Edvar Müziğinde*, Bakü 2010, s. 54.

12 Zöhrə Fərəcova, *Novruz bayramı bədii əsərlərdə*, Azərbaycan 2022, 15 Mart, No: 56, s.9.

13 Qasımova, a.g.e., s.187.

Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları

Nevruz kutlamaları 21 Mart gelmeden dört hafta önce Çarşamba Akşamı olarak bilinen (daha önce söylediğimiz gibi bayramla ilgili adı Çarşamba olarak kısaltılan) Salı günlerinde doğanın uyanış aşamalarının kutlanmasıyla başlar. Araştırmacılara göre daha eski zamanlarda bu kutlama yedi hafta öncesinden başlardı. Halk edebiyatı üzerine araştırmalar yapan Qasımlı'ya göre Nevruz çarşambaları olarak adlanan çarşambaların aslında dört değil, yedi olduğunu ama bunlardan sadece son dört çarşamba önemli sayılmaktadır.

Önemli çarşambalara kadarki üç çarşamba el arasında "uğru (gizli, hırsız) çarşambalar" olarak adlandırılmıştır. İnanışa göre uğru çarşambalarda yazın nefesi uğru gibi suya, toprağa, ağaçlara dokunup geri döner, bu minvalle yakın zamanlarda geri geleceğinin haberini vermiş olur. "Uğru çarşambalardan sonra başlayan önemli çarşambalar "doğru çarşambalar" adıyla bilinir.[14]

Yazın nefesinin suya, toprağa, ağaçlara dokunma fikrini araştırmacı Orucov şu şekilde açıklamıştır:

Eski inanışlara göre insana fayda vermeyen, "ölü" hesap ediliyordu. Sırf bu manada toprağın mahsul vermesini "dayandırması", onun "donması" insanın en zaruri hayat nimetlerinden mahrum olması şeklinde idrak ediliyordu. Toprak aniden "dirilmez", uyanmazdı. Onun uyanması için su, sıcaklık (od, güneş) ve yel, (hava, rüzgâr) lazımdı. Tam bu istekten kaynaklı olarak halk çok eski zamanlardan bu dört unsurla ilgili törenler, inanışlar ve gelenekler yaratmıştır. Yeni yılın başlanmasına dört hafta kala bu tören ve inanışların icra edilmesine başlanır. Her çarşamba akşamı tabiatın bir unsuru ile bağ kurulur ve böylece atalarımız tarafından "ilahır (yıl ahir) çarşambalar" yani "yılın son çarşambaları" gibi görüşler oluşturulup kutsal hale getirilir. Bu inanışlara göre çarşambaların her birinde tabiatın dört unsurundan biri "dirilir" ve her bir çarşamba ile ilgili halk tarafından büyük şenlik ve merasimler düzenlenir.[15]

"Dirilme" kelimesiyle tabiata hayat veren dört unsurun: Suyun, odun (ateşin), yelin (rüzgârın, havanın) ve toprağın ısınarak yaşam için kaynak olması kastedilmektedir. Kutlamaların yapıldığı çarşambalar *su çarşambası, od çarşambası, yel çarşambası* ve *toprak çarşambası* olarak adlandırılır. Söz konusu unsurlar sırasıyla ısınır ve inanışa göre ısınan gerek su gerekse diğer unsurlar bir daha eskisi gibi soğuğa maruz kalmaz. Su donmaz, hep akar, od (güneş) hep ısıtır, yel ılık eser, toprak yumuşar ve ekin için hazır hale gelir.

14 Muharrem Qasımlı, "Oyanış - Qurtuluş Bayramı", *Azərbaycan Qadını dərgisi*, 3, 1215/1998, s.12-15.
15 Tahir Orucov, İlaxır Çərşənbələr, Bakı, Azərnəşr, 1992. s.94-102.

İlk çarşamba su çarşambası olarak adlandırılır. Yani, bahara doğru çayların ince buz tutan yerleri eriyerek çaylara dökülür ve çayın buzunun erimesine sebep olur. Akan suların sayesinde toprak yavaş-yavaş yumuşamaya başlar. Kızlar çeşmelerden su getirir, evin etrafına serpiştirir, yüzlerini yıkar.

İkincisi od çarşambası olarak adlandırılır. Bunun sebebi güneşin yavaş-yavaş toprağı ısıtarak onu ekin için hazırlamasıdır. Od çarşambasında tongallar (tongal, ateş demektir) yakılır, nevruz sofrasının hazırlığına başlanır.

Üçüncüsü yel çarşambasıdır. Yel, uyanmak üzere olan toprağa nefes verir, tomurcuklanan ağaçları harekete geçirir.

Sonuncu çarşamba toprak çarşambasıdır. Toprak su ile ıslandı, güneşle ısındı, yel ile nefes aldı ve artık ekine hazır hale geldi. Kaynaklara göre, yaz ekini sırf o günden sonra başlar.

Nevruz Hazırlıkları: Temizlik Yapma

Nevruz bayramı yaklaştıkça yoğun bir temizlik faaliyeti gözlenir. Bütün evler baştan sona silinip, süpürülür. Halı, kilim, yorgan, döşek gibi şeyler yıkanır. Evlerin her köşesi temizlenmek, tamir edilmek ve düzenlenmek suretiyle elden geçirilir.

Nevruz bayramı öncesinde yapılan temizlik faaliyetleri çerçevesinde, kırık kap kaçak çöpe atılırken, eski elbiseler de aynı şekilde atılır veya yakılır. Genç ihtiyar herkes, yeni elbiseler giyer. Özellikle çocuklara, kızlara, gelinlere mutlaka yeni elbiseler alınır.[16]

Ayrıca tabiatla ilgili pek çok iş de bugün gerçekleştirilir. Ağaçların dibi bellenir, kuru dalları budanır, börtü böceğin kaplamaması için ağaçların gövdeleri kireçlere boyanır. Bahçelere giden su yolları onarılır, temizlenir. Bu çalışmalar yaza hazırlıkla birlikte estetik bir görüntüye sebep olur.

Yiyecek Hazırlama

Bu faaliyetler içinde tabii ki yiyecek hazırlamaya da çok önem verilir. Her sofrada mutlaka bir "xonça" (honça) oluyor. Xonça, nevruz yiyecekleriyle süslenmiş bir tepsidir.

16 Azad Nebiyev, "Azerbaycan'da Nevruz, Nevruz Adetleri ve Nevruz Sofrası", (Aktaran: Lerzan Yağcı), *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8.

Fotoğraf 2. Xonça

Xonçanın ortasında semeni, etrafında şor goğalı, şekerbura, baklava, boyanmış yumurta, bayram çerezleri ve ailenin her üyesi için mum konulur. Bayram sofrasının en önemli sembolü ise semenidir. Buğdaydan yapılan semeni toprağın yeşermesini, bolluk ve bereketi temsil eden bir semboldür. Semeninin yetiştirilmesi bayramdan çok öncesinde başlar. Bir tabak/tepsi içine konulan buğdayların eşit uzunlukta büyümesi için sıcaklığı ayarlanır ve özenle sulanır. Bayram sofrasının diğer önemli sembolleri olan şor goğalı güneşi, şekerbura 15 günlük ayı, baklava yıldızları, yumurta ise doğumu ve üretkenliği temsil eder. Tepsideki yumurtaların rengarenk olması da geleneklerden biridir. Rengârenk boyanmış yumurtalar tabiatın çeşitli renklerini simgelemektedir. Yumurta boyama işi, yumurta haşlanırken yapılır. Haşlama suyuna kök boyalar veya soğan, nar kabuğu atılır. Günümüzde kullanılan çeşitli gıda boyaları yumurtaların renk çeşitliliğine büyük zenginlik katmaktadır. Bayramlık çerezlerin arasında fındık, fıstık, cevizin yanı sıra üzüm kurusu, erik kurusu, dut kurusu, incir kurusu, iğde, hurma gibi birçok kurutulmuş meyve çeşitleri bulunmaktadır. Bu ikramın adı "Yeddi Levin" olarak da geçer. "Yeddi Levin", tepside en az yedi çeşit yiyeceğin bulunmasına işaret eder. Çerezlerin arasında en önemlisi gorğa denilen kavurgadır. Gorğa, kavrulmuş buğdaydır. Yıkanmış tahılın yanmaz bir tava ya da sac üzerinde kavrulması ile yapılır, bereketi simgeler. Söz konusu tepsi, bayram sofrasında sürekli bulunmakta ve tükendikçe yenilenmektedir. Bunun yanı sıra, çörekler, börekler tatlılar da hazırlanmaktadır. Bayramın gözde yemeği ise pilavdır.

Ritüeller, Törenler

Fotoğraf 3. Nevruz Yumurtaları

Ahir Çarşamba günü yakınların mezarları ziyaret edilir. Bayram sofrası için hazırlanan yiyeceklerden mezarlığa gelen insanlara ikramda bulunulur. Ahir Çarşamba günü hava karardığında genç kızlar dilek tutarak "kulak falına" çıkar. Sessizce komşunun kapısını dinleyen kızlar, komşudan duyduklarına göre dileklerinin ne derecede gerçekleşeceğinin yorumunu yaparlar. Ahir Çarşamba gününün "kulak falı"na çıkılan bir gün olduğu herkes tarafından bilindiği için o gün evlerde sadece güzel şeyler konuşulur.

Nevruz geleneklerinden biri de tongal (ateş) yakma ve üzerinden atlamadır. Ateşler, Nevruz öncesindeki dört hafta, her Çarşamba akşamı evlerin avlularında yakılır. İnsanlar dilek tutarak ateşin üzerinden atlar ve "Ağırlığım uğurluğum odda kalsın" ya da "Ağırlığım uğurluğum dökülsün, odda yanıp kül olsun" gibi ifadeler kullanır. Ahir Çarşamba akşamı ve Bayram günü ise ateş herkesin toplandığı bir meydanda yakılır.

Fotoğraf 4. Kulak Falı

Halk Kutlamaları

Bayram hazırlıklarının bir parçası da bayram öncesi alışveriştir. Bayramdan önce nişanlı kız ve erkek evlerinde müstakbel geline ve damada hediyeler, çocuklara yeni kıyafetler alınır. Bayram günlerinde bayramlıklarını giyinmiş çocuklar gruplar halinde ev ev dolaşır, çocuklara çeşitli yiyecekler ve hediyeler verilir. İkramların arasında boyanmış yumurtaların özel bir yeri vardır. Tokuşturularak kırılan yumurtalar, dayanışma ve güç birliği konusunda bilgelik dersi mahiyetindedir. Bir oyun olarak verilen bu dersin önemi, yaşamlarının sonuna kadar hafızalarında yer eder.

Eski zamanlarda ev ev dolaşan gruplar geldikleri her evin kapısında Nevruzla ilgili maniler söylerdi. Günümüzde bu gelenek kalmadı. Ama kapıya papak (kalpak, şapka) bırakma geleneği hala devam etmektedir. Yeniyetme çocuklar ve gençler kapının önüne şapka bırakır, kapıya vurur ve saklanır. Bırakılan şapkaya hediyeler konulur. Saklanarak kapının kapanmasını bekleyen şapka sahibi sonrasında şapkayı kapının önünden sessizce alır.

Eski zamanlarda hediye almak için evlerin bacalarından şal da sallanırdı. Evlerin tek katlı ve düşük tavanlı olduğu o zamanlarda delikanlılar evin damına çıkar, bacadan evin içine şal sarkıtırlardı. Ev sahipleri şala çeşitli hediyeler bağladıktan sonra şal, hediyelerle birlikte bacadan çekilirdi. Nişanlı kızların nişanlıları şal salladığında bu şallara damat hediyesi, örneğin nişanlı kız tarafından dokunmuş nakışlı çorap ya da mendil, çocuklar şal salladığında ise çerez, meyve, para, yumurta gibi hediyeler bağlanırdı. Şalı sallayanlar, şapkayı kapının önüne bırakanlar gibi genelde kimliğini saklarlardı. Tahmin üzerine verilen hediyeler bayrama ayrı bir eğlence ve heyecan katardı.

Fotoğraf 5. Tongal (Ateş)

Ateşin yakıldığı meydanda eskiden olduğu gibi günümüzde de fişekler atılır, kendirbazlar (halat çekenler), güreşçiler sokaklarda çeşitli gösteriler icra eder. Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde güreş, at çapma, çöken gibi oyunlar oynanır, meddah, gölge tiyatrosu, kukla tiyatrosu gibi gösteriler sunulur.[17] Eski zamanlarda ise horoz dövüşleri yapılırdı. Dövüşü kaybeden hayvan, kural gereği karşı tarafa verilirdi.

Günümüzde Nevruz coşkusu öğrencilerin, halkın ve devlet yetkililerinin de katıldığı çeşitli etkinliklerle yaşatılır. Bu çerçevede konuşmalar yapılır, şiirler, şarkılar, türküler söylenir; güreş, halat çekme gibi sportif gösteriler sunulur. Baharı simgeleyen yiyecekler ikram edilir. Halk oyunları ekipleri gösteriler yapar. Herkes sevinç ve coşku içerisinde halay çeker. Yine eski bir geleneğe uyularak, yumurta tokuşturulur, kapı önlerine şapkalar konulur.[18] Geleneğe göre, Nevruz bayramı süresince dost ve akraba ziyareti yapılır, dargınlar barıştırılır, toplumda birlik beraberlik sağlanmaya çalışılır.

Fotoğraf 6. Kosa Kosa (Köse Köse) Oyunu

Çok eski Nevruz eğlencelerinden biri olan Kosa Kosa (Köse Köse) oyunu günümüzde de oynanmaya devam ediyor. Eskiden Kosa oynatmak için bilgili ve yetenekli bir çocuk seçilir, kalabalık bir grupla ev ev dolaşır, ailenin büyüklerinden hediye isterlerdi. Günümüzde bu oyun tiyatro sanatçıları tarafından hazırlanır ve meydanda kalabalık arasında oynanır. Sırtına tersine kürk, başına uzunca bir külah giydirilen, yüzü tebeşirle beyazlanan, beline kuşak, boynuna ufak bir çıngırak takılan ve eline bir kepçe alan kişi, Kosa rolünü oynar. Etrafındaki kalabalık, hediye alacakları kişiyi kendi aralarında belirleyerek hep beraber mâni söylemeye başlar:

17 Ramazan Karaman, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları". *Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi*, C. 7, Bahar 28, 2000, s. 23-30.

18 Sinan Oğan, "Türklerde Yeni Yıl Nevruz Bayramı ve Törenleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1973, Yıl.7, S.75, s.34; Türk Toplumunda Nevruz-I s.137-Alaattin UCA. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, Erzurum 2007 s.142.

Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.

Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər.
Yığar bayram xonçası,
Hər yerdə düyün eylər.

Novruz-novruz bahara,
Güllər-güllər nübara.
Bağçamızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun.

Bal olmasın, yağ olsun,
Evdəkilər sağ olsun.
Xanım dursun ayağa,
Kosaya pay versin AĞA.[19]

Bu şiir söylendiğinde Ağa'nın (yani evin sahibi ya da toplananlar arasında bulunan başka bir kişi) Kosa'ya hediye vermesi gerekiyor. Bunun gibi maniler, şakalar, tekerlemeler devam eder ve Kosa farklı kişilerden hediyeler alarak başka bir kalabalığa yönelir. Yukarıda anlatılanlar, Azerbaycan'ın coğrafi bölgelerinin çeşitli özelliklerine göre zenginleşerek çeşitlilik gösterebilir.

Edebiyatta Nevruz

Halkın bin yıllık tarihini, geleneklerini yansıtan Nevruz bayramı ressamların, sinema yapımcılarının, bestecilerin, yazar ve şairlerin eserlerine konu olmuştu. Gerek klasik sanat eserlerinde gerek günümüzde ortaya konulan sanatsal çalışmalarda Nevruz âdet ve ananeleri, çeşitli merasimler tasvir edilmektedir. Edebiyat araştırmacısı Gasımzade, "Novruz - bahar bayramı" adlı kitabında Hakani Şirvani'nin şiirleri, Nizami Gencevi'nin "İskendername", "Leyli ve Mecnun", "Hosrov ve Şirin" eserleri, Gazi Burhaneddin'in gazelleri, Kişveri'nin eserleri, Muhammed Fuzuli'nin, Molla Veli Vidadi'nin, Molla Panah Vagif'in eserleri, Mikayıl Müşfik'in "Bayram akşamı" şiiri, Hüseyn Cavid'in ve başka tanınan Azerbaycan şair ve yazarların eserlerinden örnek getirerek Nevruz bayramının yazılı klasik ve son dönem edebiyata yansıdığını göstermektedir.

19 Kosa Kosa, *Uşaq Bilik Portalı*, 18.03.2022, https://portal.azertag.az/az/node/23228

XI. yüzyıl Azerbaycan şairi Gatran Tabrizi'nin "Divan"ında, Orta çağ şairleri Sururi'nin, Şahin'in, Hagiri'nin eserlerinde Nevruz bayramının ele alındığını anlatmaktadır. Ayrıca Mirza Fatali Ahundzade'nin "Hekayeti-Molla İbrahimhalil kimyager", "Hekayəti-müsyö Jordan hekimi-nebatet ve derviş Mesteli şah-caduguni-meşhur", "Sergüzeşti-veziri-hanı Lenkeran" eserlerinde Nevruz bayramı ile ilgili kesimler bulunmaktadır. XX. Yüzyıl edebiyatında Azerbaycanlıların yaşam tarzını anlatan "Deli Kür" romanında da yazar İsmayıl Şıhlı Nevruz kutlamalarına geniş yer vermektedir. Fikrət Qoca, Ramiz Rövşən gibi şairlerin şiirlerinde de Novruz, İlaxır çərşənbəsi anlatılmaktadır.

XV. yüzyılda yaşayan Azerbaycan şairi İmadeddin Nesimi'nin de şiirinde Nevruz konusuna rastlanmaktadır. "Mövsimi-novruzü neysan aşikâr oldu yenə / Şəhrimiz şeyxi bu gün xoş badəxar oldu yenə", yazıyor şair "Oldu Yine" şiirinde.[20] Güney Azerbaycan şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyar "Heydərbabaya salam" şiirinde Nevruz bayramını detaylarıyla anlatarak Azerbaycan halkının yaşam tarzını yansıtmaktadır. Yazımızın Halk Kutlamaları bölümünde bahsedilen "şal sallama" ve "yumurta tokuşturma" geleneklerini şair şu şekilde dile getirir:Bayram idi gece quşu oxurdu,

Adaxlı qız bəy corabın toxurdu,
Hər kəs şalın bir bacadan soxurdu,
Ay nə gözəl qaydadı şal sallamaq,
Bəy şalına bayramlığın bağlamaq.

Yumurtanı göyçək, güllü boyardıq,
Çaqqışdırıb sınanların soyardıq,
Oynamaqdan bircə məgər doyardıq,
Əli mənə yaşıl aşıq verərdi,
İrza mənə novruzgülü dərərdi.

Otuz yaşındayken SSCB'nin devlet güvenlik birimi tarafından devlet düşmanı olarak ihanetle suçlanıp idam edilen Azerbaycanlı şair, çevirmen ve pedagog Mikail Müşfik, özlemle hatırladığı eski günleri, çocukların özellikle mutlu olduğu Nevruz bayramını "Bayram Akşamı" adlı şiirinde şu şekilde anlatmaktadır:

20 İmadəddin Nəsimi, *Məndə Sığar İki Cahan*, Bakı, Gənclik, 1973, s.50.

Ocaq yaxıb, od qalayıb
Üzərində atlanırdıq.
Oynayırdıq yorulduqca,
Yorğunluğa qatlanırdıq.

"Gün çıx" deyə, "gün çıx" deyə
Çalxanırdı sevincimiz.
"Kəhər atı min çıx" deyə
Qışqırırdı ən dincimiz.
Əynimizdə təzə paltar,

Başımızda təzə papaq.
Odlu məşəl əlimizdə
Dolaşırdıq soqaq-soqaq[21].

Azerbaycanlı şair, Abdulla Şaiq, "Bahar Bayramı" veya "Səməni" şiirinde bahar sevincini semeni sembolünden yola çıkarak anlatmaktadır:

Ey səməni, saxla məni
Hər il göyərdərəm səni.
Ayaq basdın ölkəmizə,
Bol-bol şənlik gətir bizə[22].

Azerbaycan edebiyatında Nevruzla ilgili edebi eserlerin yanı sıra birçok halk edebiyatı ürünleri de bulunmaktadır. Bunların arasında en yaygın tür olan bayatılardır. Bayatılar, maniler gibi dörtlükler ve cinas edebi sanatıyla oluşturulmaktadır.

21 Mikayıl Müşfiq. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004, s.70.

22 Nilufər Hacılı, *Azərbaycan ədəbiyyatının ən Yaxşı 7 Novruz Şeiri*, ədəbiyat qazeti, 20.03.2023 12:00, https://edebiyyatqazeti.az/news/diger/10095-azerbaycan-edebiyyatinin-en-yaxsi-7-novruz-seiri

Beldən açdım qəməni,
Suladım bağ-çəməni,
Novruzun nişanəsi
Səmənidi, səməni.

Mən aşiqəm alışar,
Zəhmət çəkər, çalışar.
Novruz günü gələndə
Küsülülər barışar.

Mən aşiqəm deyərlər,
Badam, püstə yeyərlər,
Novruz günü adamlar
Təzə paltar geyərlər.

Mən aşiqəm üzülər,
Qara gözlər süzülər,
Novruzun süfrəsinə
Yeddi nemət düzülər.

Atı çapdım cilovla,
Balıq tutdum tilovla,
Açdım Novruz süfrəsin,
Bayram keçdi plovla[23].

Nevruz nağmelerinden en yaygın olan ve günümüz çocukları tarafından da bilinen nağme aşağıda sunulmaktadır.

23 Novruz Bayatıları, *Uşaq Bılık Portalı*, 14.03.2022, https://portal.azertag.az/az/node/23158

Gün çıx, gün çıx,
Kəhər atı min çıx.
Oğlun qayadan uçdu,
Qızın təndirə düşdü.
Keçəl qızı qoy evdə
Saçlı qızı götür çıx.
* * *
Gün çıxdı su içməyə,
Qırmızı don biçməyə,
Gün gözünü yetirəcək
Qarı tez götürəcək
Keçəl qızı aparacaq
Saçlı qızı gətirəcək.
* * *
Gün getdi dağ başına,
Örtüb duvağ başına.
Könlü şamama istəyən
Dolansın tağ başına[24]

"Novruzda gülen, il boyu güler," "Novruzda ağlayan, il boyu ağlar," "Novruzda od üstünden atdanan hastalık bilmez" gibi Nevruzla ilgili atasözleri ve deyimler, "Sac üstünde çatdayar / Ovucdan ovuca atdayar" (Kavurga) gibi bilmeceler Azerbaycan halk edebiyatının Nevruzla ilgili esrarengiz örneklerindendir.

2009 yılının 30 Eylül tarihinde Nevruz bayramı UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras listesine eklenmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 23 Şubat 2010'da aldığı 64/253 sayılı kararla 21 Mart'ı Uluslararası Nevruz Günü ilan etmiştir.

24 Güneşi Çağırmaq. *Nəğmələr-Mövsüm və Mərasim Nəğmələri*, Azərbaycan Uşaq ədəbiyyatı, https://www.balalar.az/e-lib/negmeler/37-2/650-5

Kaynakça

- Aslanov, Elçin, (Elkhan, Elchin Mukhtar), *Nevruz Edvar Müziğinde*, Bakü 2010.
- *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyati Üzerine Çalişmalar*, Anas, Folklor Enstitüsü, Bakü, Nurlan, 2010.
- Fərəcova, Zöhrə. "Novruz bayramı bədii əsərlərdə", Azərbaycan, 2022, 15 Mart, № 56.
- "Güneşi Çağirmaq. *Nəğmələr-Mövsüm və Mərasim Nəğmələri*", Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı, https://www.balalar.az/e-lib/negmeler/37-2/650-5
- Hacili, Nilufər, "Azərbaycan Ədəbiyyatının Ən Yaxşı 7 Novruz Şeiri", *Ədəbiyat qazeti*, 20.03.2023 12:00, https://edebiyyatqazeti.az/news/diger/10095-azerbaycan-edebiyyatinin-en-yaxsi-7-novruz-seiri
- Hüseynoğlu, Kâmil, *Qədim Turan: Mifdən Tarixə Doğru*, Bakı, MBM, 2006.
- İsmayilov, Hüseyn, "Bahar Gəlir, Yaz Gəlir", *Ülfət* qəzetinə müsahibə, 19 Mart 2010.
- "Kosa Kosa", Uşaq Bilik Portalı, 18.03.2022, https://portal.azertag.az/az/node/23228
- Mirzə, Agalar, Mehdiyev İntiqam, *Novruz Töhfələri*, Bakı, Gənclik, 1990.
- Müşfiq, Mikayıl, *Seçilmiş Əsərləri*. Bakı, Şərq-Qərb, 2004.
- Nebiyev, Azad, "Azerbaycan'da Nevruz, Nevruz Adetleri ve Nevruz Sofrası", Çev: Lerzan Yağcı, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Mart 1995, Yıl.3, C.2, S.8.
- "Novruz Bayatilari", Uşaq Bilik Portalı, 14.03.2022, https://portal.azertag.az/az/node/23158
- Nəsimi, İmadəddin, *Məndə Sığar İki Cahan*, Bakı, Gənclik, 1973.
- Oğan, Sinan, "Türklerde Yeni Yıl Nevruz Bayramı ve Törenleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 1973, Yıl.7, S.75. (Türk Toplumunda Nevruz-I. UCA, Alaattin. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 32 Erzurum 2007)
- Orucov, Tahir, "Azerbaycan'da Novruz Bayramı və "Kosa-Kosa" Tamaşası", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2011-1 (Ocak-Haziran) (Azerbaycan Özel Sayısı-I).
- Orucov, Tahir, *İlaxır Çərşənbələr*, Bakı, Azərnəşr, 1992.
- Sabiroğlu, Füzuli, "Sovet Dövrünün Novruz Mifləri", AzVision.az, https://azvision.az/news/85746/sovet-dovrunun-novruz-mifleri-%E2%80%93-arasdirma-+-fotolar.html 20 Mart 2016.
- Seyidov, Mirəli, *Yaz Bayramı*, Bakı, Gənclik, 1990.
- Qasimli, Muharrem, "Oyanış - Qurtuluş Bayramı", *Azərbaycan Qadını* dərgisi, 3, 1215/1998.
- Qasimova, Sevinc, *Nevruz İnanış Metinleri ve Onların Poetikası*, AMEA, Folklor İn-tu, Bakı, Elm və təhsil, 2020.
- Qasimova, Sevinc, *Azerbaycan'da Nevruz Gelenekleri ve İnanışları*, ANAS, Folklor Enstitüsü, Bakü, 2018.

Fotoğraflar

- Fotoğraf 1: Semeni. Zülfüqar Rüfətoğlu, bbcazeri.com, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-39266969 başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 2: Xonça. Novruz Holiday, Copyright©2017 Presidential Library; https://unesco.preslib.az/en/page/zOSIRF0NXy başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 3: Nevruz Yumurtaları. Novruz bayramı - Yumurta boyama. https://az.baku-art.com/az/novruz-bayrami-yumurta-boyama başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 4: Kulak Falı. Günel Azadə, Mətbuatın Novruz falına baxan subay qızları, 13.03.18 10:00, https://kaspi.az/az/metbuatin-novruz-falina-baxan-subay-qizlari başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 5: Tongal, Novruz Holiday, Copyright©2017 Presidential Library; https://unesco.preslib.az/en/page/zOSIRF0NXy başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 6: Kosa Kosa. Bir Kos-Kosa (Novruz) Şarkısı, Kosa-Kel Şarkısı, Nevruz Bayramı; https://www.youtube.com/watch?v=8VvpqKYDdbw başvuru tarihi 02.02.2026;
- Fotoğraf 7: Novruzgülü. Gözəl bahar bayramı – Novruzgülü günü, Bakı, 13.03.2018, AZƏRTAC, https://portal.azertag.az/az/node/5439 başvuru tarihi 02.02.2026.

AZƏRBAYCAN YAZILI ƏDƏBİYYATINDA NOVRUZ ƏNƏNƏLƏRİNİN ƏKSİ

Orhan İSAYEV*

Novruz Azərbaycan xalqının ən əziz və qədim bayramlarından biri hesab olunur. Xalqın ruhunu özündə əks etdirən bu bayram əsrlərdir ki, Azərbaycan xalqı tərəfindən böyük məhəbbətlə yüksək səviyyədə qeyd edilir. Bayramın adət və ənənələrinə nəzər saldıqda müxtəlif tarixi dövrlərin, fərqli zamanların izləri açıq-aydın görünür. Bu da Novruzun ən qocaman və zəngin dəyərlərə malik bayram olduğunu bir daha təsdiq edir.

Novruzun qədim tarixə və zəngin ənənələrə malik olması bayramın mənşəyi haqqında da müxtəlif fərziyyələrin irəli sürülməsinə yol açmışdır. Azərbaycanda Novruz bayramı yaranması haqqında fərqli fikirlər bugün də hökm sürməkdədir. Bu fikirlərlə tanış olduqda görürük ki, bir çox tədqiqatçılar Novruzu Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında mövcud olan rəvayət və əfsanələrə, xalq deyimlərinə bağlayırlar. Bayramın dini əsaslara söykəndiyini qeyd edən araşdırmalar da az deyil. Novruzu dini bayram hesab edənlər əsasən iki istiqamətdə fikir yürüdürlər. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, bu iki istiqamət də bir-birini təkzib edir. Bir çoxları Novruz bayramında mövcud olan adət və ənənədən çıxış edərək bayramı atəşpərəstliklə əlaqələndirirlər. Vaxtilə Azərbaycan ərazisində odun müqəddəs hesab edilməsi, ona sitayişin geniş yayılması Novruz bayramının mahiyyətində də öz əksini tapdığı söylənilir. Belə bir iddianın irəli sürülməsi Novruzun mənşəyinin də Azərbaycanla bağlı olması anlamını ifadə edir. Çünki atəşpərəstliyin təşəkkül tapdığı ilk ərazi məhz Azərbaycan torpaqları olmuşdur. "Zərdüştliyin "Avesta"sının,

* Dr. Orxan İsayev. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına ədəbiyyat İnstitutunun böyük elmi işçisi.

atəşpərəstliyin Şərqdə, daha konkret desək, İranın Şimal hissəsində, Xəzər ətrafında və bunlara yaxın yerlərdə, o cümlədən Azərbaycanda meydana gəldiyini və yayıldığını demək olar ki, bütün şərqşünas alimlər qəbul edirlər"[1]. Novruzun dini bayram olması fikrini irəli sürən ikinci qrup onu daha çox İslamla əlaqələndirir. Bir neçə öz təsdiqini tapmayan hədisə və İmam Əlinin xəlifə seçilməsi gününə istinad edənlər, sözsüz ki, Novruzun mahiyyətini düzgün anlamayanlar və onun zəngin dəyərlərini diqqətdən kənarda saxlayanlardır. Zəngin keçmişə malik olan bir bayramı İslamla əlaqələndirmək onun tarixinə də düzgün yanaşılmadığını ortaya qoymuş olur. Hansı ki, Novruz bayramı İslamdan xeyli əvvəl də Azərbaycan ərazisində qeyd edilmişdir. Bundan əlavə, Novruzu İslam dininə bağlamağa çalışanlar bayramın dini deyil, təqvimi bayram olması faktını nəzərdən qaçırırlar. Fuad Qasımzadə "Novruz - Bahar bayramı" adlı əsərində bu münasibətlə yazır: "İslamda olan dini bayram və mərasimlər qəməri il təqvimi üzrə keçirildiyi halda, məhz Novruz Günəş ili təqvimi üzrə keçirilir və həmişə eyni bir vaxta, eyni bir günə - şimal yarımqütbündə bahar fəslinin girməsinə, gecə-gündüzün bərabərləşməsinə təsadüf edir ki, bu da ilin uzun və ya qısa olmasından asılı olaraq 20 və ya 21-nə (bayram axşamı), Novruz (yeni gün, yeni ilin ilk günü) da ayın 21 və ya 22-nə təsadüf edir"[2]. Novruzun Günəş ili təqvimi üzrə keçirilməsi və birbaşa insanların həyat məişəti ilə əlaqəli olması onun dini bayram olması fikrini alt-üst edir. Doğrudur, bu bayramın Şərq xalqları əsasən də müsəlman türklər tərəfindən qeyd olunması sonrakı dövrlərdə Novruza islami ünsürlər də əlavə etmişdir. Lakin bütün bunlar Novruzun dini mənşəli bayram hesab edilməsinə əsas vermir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Novruz bayramının mənşəyini el arasında dolaşan rəvayət və əfsanələrə bağlayanlar da az deyil. Bayramın tarixinin qədim olması bu fikrin irəli sürülməsinə başlıca əsas verən amildir. Maraqlıdır ki, Novruzun meydana gəlməsi haqqında əfsanə və rəvayətlərin izləri təkcə Azərbaycan xalq ədəbiyyatında deyil, ortaq türk folklorunda da mövcuddur. XIV əsrdə Misirdə yaşamış türk əsilli Aybək əd-Dəvadari "Dürər üt-Tican və Qurərü Təvarixiz-Zaman" və "Kənzüd-Dürər və Cami ül-Qurər" əsərlərində türklərin tarixi haqqında məlumat verərkən türk inancına görə ilk insanın - Ay Atanın yazın başlanğıcında, Qoç bürcündə yarandığını qeyd edir[3]. İlin bu dövrü Novruz bayramının keçirildiyi tarixə uyğun gəlir. Bundan əlavə, türk mifoloji düşüncəsinə görə ilk insanın yaranması zamanı yel, od, su və torpaq ünsürlərinin iştirakı da Novruzun dəyərlərinə tam uyğundur. Azərbaycanda Novruz bayramından öncə dörd çərşənbənin qeyd edilməsi də dediklərimizi sübut edir. Türklərin ilk ortaq dastanlarından hesab edilən "Ergənəkon" dastanında da Novruz elementlərinə rast gəlinir. Yeni həyat, torpağın canlanması, od üzərindən atlanaraq yeni dövrə qədəm qoyulması və s. Novruz aid nüanslar kimi qəbul edilə bilər.

1 Fuad Qasımzadə, "Novruz-Bahar Bayramı", *Birlik cəmiyyəti*, Bakı 1989, s. 21.
2 Qasımzadə, a.g.e., s. 18.
3 Necati Demir, *Ulu Han Ata Bitiği*, Ötüken, İstanbul 2016, s. 86.

Novruz bayramının mənşəyinin əfsanəvi Cəmşidlə əlaqələndirilməsi nəzəriyyəsi də xeyli populyardır. Cəmiş obrazı Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının müxtəlif janrlarında geniş şəkildə təsvir edilmişdir. Novruzun Azərbaycan folkloruna bağlılığı təkcə Cəmşid obrazı ilə məhdudlaşmır. Şifahi xalq ədəbiyyatının ən kiçik janrlarından biri hesab olunan bayatılardan tutmuş, həcmcə ən böyük janrı olan dastanlara qədər Novruz bayramı öz əksini tapmışdır. Azərbaycan bayatılarında Novruz bayramı kifayət qədər geniş şəkildə təsvir və tərənnüm edilir:

Ərisin dağların qarı,
Tökülsün çaylara barı.
Çay aşağı, çay yuxarı
Desinlər Novruz hanı?

Bugün bayram elərik
Bağda Seyran elərik.
Yar bayrama gəlməsə
Bayramı tərk elərik.

Dəyirmanda dən oldu,
Kef-damağı şən oldu,
Novruz bayramı gəldi
Gecə-gündüz tən oldu.

Gün adı Qodu oldu,
Bir adı Dodu oldu,
Novruzda çərşənbənin
Tonqalı, odu oldu[1] vəs

Azərbaycan türklərinin ən önəmli ədəbi abidəsi hesab olunan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında da Novruz bayramının elementlərinə rast gəlinir. Havanın, odun, suyun, torpağın müqəddəs hesab edilməsi, oğuzların baharın gəlişinə sevinməsi, şad günlərdə bayram rəmzi olan tonqal yandırılması məhz Novruzun əsas dəyərlərinin dastanda əksi kimi qiymətləndirilməlidir[2].

1 *Azərbaycan bayatıları*, Elm və təhsil, Bakı 2022, s. 152-157.
2 *Kitabi-Dədə Qorqud*, tərt.ed. Samət əlizadə, Öndər nəşriyyatı, Bakı 2004.

Novruz bayramı təkcə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının janrlarında əks olunmayıb. Yazılı ədəbiyyat tarixinə nəzər saldıqda Azərbaycan xalqı üçün əziz olan Novruz bayramı bir mövzu kimi şair və yazıçılarımız üçün daim aktual olmuşdur. Ta qədim dövrlərdən bugünə qədər sənətkarlar öz əsərlərində Novruz bayramına bu və ya digər şəkildə müraciət etmiş, ən xoş günləri məhz bu bayramla müqayisə etmişlər. Novruz bayramı, baharın gəlişi, təbiətin canlanması şairlərin romantik düşüncə və təsvirlərində əsas yer tutub. Bədii ədəbiyyatda Novruz təkcə bayram kimi deyil, insanların xoş günlərə və işıqlı gələcəyə olan inamı kimi əks olunur. Biz buna daha çox klassik ədəbiyyatda rast gəlirik. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi "İsgəndərnamə" əsərində yazır:

Firidun şənliyi, Cəmin novruzu
Üzlərdən silmişdir kədəri, tozu[1]

Göründüyü kimi dahi mütəfəkkir Nizami Gəncəvi də Novruzu xalq əfsanə və rəvayətlərində tez-tez işlədilən "Cəmşidin Novruzu" (şeirin qaydalarına uyğun olaraq Nizami "Cəmin novruzu" fikrini işlədir - O.İ.) fikrini öz əsərində qeyd etmişdir.

Nizami "Leyli və Məcnun"da da ən gözəl günü Novruz bayramı ilə müqayisə edir:

O gün ki, bar verər böyük hökmdar
Ən böyük bir Novruz bayramı olar[2]

Dahi mütəfəkkirin Novruz bayramı ilə bağlı fikirlərinə təkcə "İsgəndərnamə" və "Leyli və Məcnun" poemalarında yer alması ilə yekunlaşmır. Nizami Gəncəvi "Xosrov və Şirin" əsərində Novruz mövzusuna daha çox müraciət edir və öz ənənəsinə sadiq qalaraq Novruzu ən gözəl günlərdən biri kimi tərənnüm edərək, hələ XII əsrdə bu bayramın Azərbaycan xalqı üçün nə qədər əziz olduğunu göstərir.

Camalı aləmə nurdan qoysun tac
Gündüzü bir Novruz, gecəsi merac[3]

Nizami bu beytdə Novruz bayramını İslam aləmində ən müqəddəs günlərdən biri olan peyğəmbərin merac səfəri ilə müqayisə edir. XII əsrdə belə bir müqayisə müəllifdən yüksək cəsarət tələb edirdi. Onun bu cür müqayisəni nəzmə çəkməsi, heç şübhəsiz ki, Novruz bayramının təkcə sadə insanlar, xalq arasında deyil, həmin dövrdə yaşayan ruhanilər arasında da qeyd edildiyini və bu bayramın dini inanca zidd hesab olunmadığının göstəricisidir.

1 Nizami Gəncəvi, *İsgəndərnamə*, Adiloğlu nəşriyyatı, Bakı 2011, s. 215.
2 Nizami Gəncəvi, *Leyli və Məcnun*, Lider, Bakı 2004, s. 42.
3 Nizami Gəncəvi, *Xosrov və Şirin*, Lider, Bakı 2004, s. 63.

Poemanın başqa bir yerində müəllif Novruz bayramında taleyin də bayram etdiyini yazır:

Sazi-Novruz"unu çalanda tamam

Tale də edərdi o günü bayram[1]

Azərbaycan klassik ədəbiyyatına nəzər salanda görürük ki, Novruz bayramı bəzən baharın tərənnümü ilə də təqdim olunur. Nizami Gəncəvi "Xosrov və Şirin"də yazır:

Baharın var, bugün ye meyvəsindən

Hər gün Novruz olmaz, məgər bilmirsən?[2]

Bahar fəsli bədii ədəbiyyatda kifayət qədər geniş şəkildə təsvir olunub. Bu mövzu ilə bağlı yüzlərlə nümunə göstərmək mümkündür. İstər farsdilli, istərsə də anadilli ədəbiyyatımızda bahar demək olar ki, bütün şairlərin ilham mənbəyi olub. Klassik ədəbiyyatda Bahariyyə adlanan şeir növü də məhz bahar fəslinin təsviri ilə əlaqədar yaranıb. Lakin mövzumuz konkret olaraq Novruz bayramı olduğundan Azərbaycan sənətkarlarının bu mövzuda yazdığı əsərlərdən nümunələr göstərməklə əziz bayramın və onun zəngin dəyərlərinin ədəbiyyatda nə cür əks olunduğunu öyrənməyə çalışmışıq.

XII əsrdə yaşamış digər bir görkəmli söz ustası, mütəfəkkir-şair Xaqani Şirvani də öz əsərlərində Novruz bayramına yer vermişdir. Şair Novruzla bağlı qitələrinin birində yazır:

Mübarəkdir Novruzun, ey ümmətlərə sərvər

Ki, sənlə birlikdə təbrik olunur ellər.

Zəmanənin Novruzu yüksək ruhlar sayılır,

Ağzın haqq günəşidir, saçar işıqlı gövhər.

Sənsən din günəşini zirvələrə qaldıran,

Əcəm mülkündə Şərvan Novruzu bayram eylər.

Bir Novruzu var elin, mənə bayram ikidir

Biri Novruzun özü, biri sənsən, ey rəhbər![3]

1 Gəncəvi, *Xosrov və Şirin*, s. 258.

2 Gəncəvi, *Xosrov və Şirin*, s. 406.

3 Xaqani Şirvani, *Seçilmiş əsərləri*, Çev. əkrəm Cəfər, Məmmədağa Sultanov, Yazıçı, Bakı 1987, s. 502-503.

Novruzun İslamın müqəddəs dəyərləri ilə müqayisəsinə Xaqani Şirvani yaradıcılığında da rast gəlinir. "Şirvanın tərifi" tərkibəndində Xaqani yazır:

Novruzda Əzra hüsnü var, şah bəxtitək ruh oxşayar,

Halı behişti andırar, falında Quran olsun həm[1]

Bu beytdə Novruz bayramına şairin nə qədər yüksək qiymət verdiyinin şahidi oluruq. Tərkibəndin başqa bir beytində Novruz bir obraz kimi təsvir edilir və səadət namına çatan şahın camına mey süzməsi böyük ustalıqla təsvir edilir:

Çatmış bahar əyyaminə, şahım səadət naminə,

Novruz tökər mey caminə, yüz il xaqan olsun həm[2]

Bu beytdə xalqın Novruz bayramı ilə bağlı inanclarına işarə də var. Xalq inancına görə bayramı necə qarşılayarsansa, yüz il şad və xürrəm ömür sürərsən. Azərbaycanın bəzi regionlarında bu müddətin yeddi il, bəzilərində isə qırx il olması inancı da var. Xaqani isə öz şeirində məhz yüz ilə işarə edir və Novruzun şahın camına mey süzməsinin onun yüz il xaqan olacağı anlamına gəldiyini vurğulayır.

Xaqani Şirvanin bir neçə şeirində Novruz adı bahar və yaxud bayram sözləri ilə əvəz olunub. Bunun da əruz şeirinin mövcud sərt tələblərindən irəli gəldiyini düşümək olar. Şair şeirlərinin birində yazır:

Yüyürək atlar kimi çapıb gələndə bahar,

Elə bil ki, dünyaya gəncliyi qaytardılar[3]

Günü bugün də Azərbaycanda Novruza həm də Bahar bayramı deyilir. Bahar və onun gəlişini simvolizə edən Novruz bayramı təbiətin gənclik dövrü hesab edilir. Çaylar, sular coşur-daşır, torpaq canlanır, ağaclar tumurcuqlanır və s. Xaqani də məhz buna işarə edərək baharın gəlişi ilə dünyaya gəncliyin qaytarıldığını yazır. Digər bir şeirində isə Novruz əvəzinə bayram sözündə istifadə edir:

Bax, bayrama bu xoş günə, zərrin qanad Simurğunə,

Əyri qaşı Zalın yenə dağlar başında parlayar[4]

Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi yeri olan böyük şairlərimizdən biri hesab edilən İmadəddin Nəsimi də Novruz bayramına xüsusi həssaslıq göstərmişdir. Demək olar ki, bütün Yaxın Şərq ölkələrini qarış-qarış gəzən Nəsimi Novruz bayramının təsvirinə bir çox şeirində yer vermişdir. Nəsimi yaradıcılığında Novruzla bağlı fikirlərin olması bu bayramın Azərbaycanla bərabər bir çox Şərq ölkəsində XIV-XV əsrlərdə də qeyd edildiyini düşüməyimizə əsas verir. İmadəddin Nəsimi qəzəllərinin birində yazır:

1 Şirvani, a.g.e., s. 138.
2 Şirvani, a.g.e., s. 138.
3 Şirvani, a.g.e., s. 156.
4 Şirvani, a.g.e., s. 138.

Mövsimi-novruzü neyistan aşikar oldu yenə

Şəhrimiz şeyxi bugün xoş badəxar oldu yenə[1]

Başqa bir şeirində isə sufi şair sevgilisinin camalını Novruza bənzədir:

Saçındır zülməti-yelda, şəbi-qədr

Üzün Novruzü eydü mahi-ənvar[2]

Bu beytdə Nəsimi təzaddan böyük ustalıqla yararlanmışdır. Yarının qara saçlarını ilin ən uzun gecəsi və Quranın nazil olduğu deyilən Qədr gecəsinə bənzədir. Burada həm saçın rəngi, həm uzun olması və eyni zamanda müqəddəsliyinə işarə var. İkinci misrada isə sevgilisinin üzünü Novruza bənzətməklə qaranlıq gecələrdən işıqlı sabaha çıxdığını bəyan edir. Demək ki, Nəsimiyə görə də ən gözəl və işıqlı sabah məhz Novruz günüdür. Nəsiminin Novruz bayramı ilə bağlı fikirləri aşağıdakı beytdə də təkrar olunur:

Şərabım dürü şəhdimdir, bugün Novruzi-eydimdir,

Mənim bəxti-səidimdir, behişti-gülüzarımdır[3]

İmadəddin Nəsimi ilə eyni dövrdə yaşamış Azərbaycan ədəbiyyatının hökmdar-şairlərindən biri hesab olunan Qazi Bürhanəddin isə Novruzun gəlişi ilə bütün cahanın münəvvər olmasını qeyd edir:

Məgər Novruz gəlmişdir müsəvvər

Ki olmuşdur cahan yenə münəvvər[4]

Qazi Bürhanəddin başqa bir şeirində Novruzla bağlı yazır:

Tolu ayax ver, ey saqi, zira Novruz çağıdır.

Şərəfdir, həməldə şəmsə, ayağ onun ayağıdır[5]

Azərbaycan ədəbiyyatında hökmdar-şair kimi özünəməxsus yeri olan sənətkarlardan biri də Şah İsmayıl Xətayidir. Xətayi siyasi və ictimai xadim kimi Azərbaycan tarixində nə qədər böyük rol oynayırsa, şair kimi də onun ədəbiyyat tarixində önəmi bir o qədərdir. Məhz bu baxımdan şairin yaradıcılığında Novruzla bağlı məsələlərin necə əks olunduğunu öyrənmək kifayət qədər maraqlıdır. Şah İsmayıl Xətayinin yaradıcılığına nəzər saldıqda görürük ki, o bir qələm əhli kimi bahar fəslinin aşiqi olub. Şairin yaradıcılığında bahar mövzusu kifayət qədər geniş şəkildə öz əksini tapıb. Bəlkə də Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində baharı Xətayi qədər vəsf edən ikinci şair tapmaq çətindir. Şairin "Mövsimi qış getdi, dövri novbahar oldu yenə" misrası ilə başlanan şeiri Azərbaycan klassik ədəbiyyatında bahar fəslinə həsr olunmuş ən gözəl şeir nümunələrindən biridir.

---

1 İmadəddin Nəsimi, *əsərləri*, Lder, Bakı 2004, s. 54.

2 Nəsimi, a.g.e., s. 203.

3 Nəsimi, a.g.e., s. 245.

4 *Qazi Bürhanəddin Divanı*, Öndər nəşriyyatı, Bakı 2005, s. 89.

5 Bürhanəddin, a.g.e., s. 108.

Mövsimi qış getdi, dövri novbahar oldu yenə
Məclisi-gəştə əcaib ruzigar oldu yenə.
Saqiya, vəqti-tərəbdir, əldə dutgil cami mey
Kim bənövşə məst olub nərgiz xumar oldu yenə.
Mövsimi-gül gəldivü gülşən bəzəndi bəzm üçün
Bağü səhra cümlə yeksər laləzar oldu yenə...[1]

Baharın ustalıqla təsvirinə Şah İsmayıl Xətayinin "Dəhnamə" əsərində rast gəlirik. Əsərdə "Sifəti-gülşəni-bahar" adlanan Bahariyyəsində şair ilin bahar fəslini olduqca dəqiq və son dərəcə gözəl bədii təsvirlərlə tərənnüm etmişdir.

Qış getdi, yenə bahar gəldi,
Gül bitdüvi laləzar gəldi.
Quşlar qamusu fəğanə düşdü,
Eşq odu yenə bu canə düşdü.
Yer geydi qəbayi xizrpuşan
Cümlə dilə gəldi ləbxəmuşan.
Sərvin yenə tutdu damənin su,
Su üstə oxudu faxtə qu-qu.
Ğönçə dəhəni çəməndə xəndan,
Gülməxdan ənar açıldı dəndan...[2]

Xətayi "Dəhnamə" poemasının Bahariyyə hissəsində bahar fəslini klassik ədəbiyyatda qəbul edilmiş qaydalara əsasən qələmə almışdır. Azərbaycan klassik ədəbiyyatında bahar bir növ aşiqlərin fəsli hesab olunur. Şairlər sevgililərin ən ülvi və saf hisslərini baharla müqayisə edir, onlar hiss və həyəcanlarını bu fəslə bənzədir, aşiq və məşuqun görüşünü bahar mənzərələri fonunda təsvir edirlər. Xətayinin "Dəhnamə"sində də bu ənənənin davam etdiyini müşahidə edirik.

Əgər biz Azərbaycan klassik ədəbiyyatından danışırıqsa, mütləq şəkildə dahi Füzuli yaradıcılığına da müraciət etməliyik. Böyük şairin şeirlərində Novruzun hansı şəkildə əks olunması böyük önəm kəsb edir. Bununla İraq ərazisində məskunlaşan azərbaycanlıların (türkmanların - O.İ.) bu bayrama olan münasibəti haqqında da fikir yürütmək imkanı əldə edirik. Füzuli bütün ömrünü İraq torpaqlarında keçirsə də, onun ərəb mühitində yaşadığını iddia etmək qətiyyən doğru deyildir. XVI əsrdə təkcə Bağdad ədəbi mühitinə nəzər saldıqda ədəbiyyatın məhz Azərbaycan türkcəsində yaranması bu ərazilərdə türklərin nə qədər aparıcı millət statusuna

1 Şah İsmayıl Xətayi əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı 2005, s. 173.
2 Xətayi, a.g.e., s. 245.

malik olduğu təsəvvür etmək olar. Məhz bu səbəbdən də Məhəmməd Füzulinin əsərlərində Novruz bayramının hansı şəkildə öz əksini tapmasını müəyyən etmək önəmli məsələdir. "Dahi şairimiz Füzulinin yaradıcılığında Novruzla, novbaharla bağlı olan yüksək poetiK ifadələr, poetik çalarlar çoxdur. Füzuli bahar çağını dönə-dönə qəsidələrində misilsiz sənətkarlıqla tərənnüm etmişdir."[1].

Hər gün açır könlümü zövqi-vüsalın yengidən
Gərçi güllər açmağa hər ildə bir Novruz olur[2]

Füzuli bu beytdə könlünün yarın vüsalı ilə hər gün açdığını qeyd edir. Baxmayaraq güllərin ildə yalnız Novruzda açdığını vurğulayır. Bu şeir parçasında Məhəmməd Füzuli Novruz sözünü bahar fəslinin əvəzinə işlədir. Necə ki, Azərbaycanda Novruz elə baharın özü hesab olunur. Demək ki, XVI əsrdə İraqdakı türk-türkman mühitində də Novruz bayramı ilə bahar fəsli sinonim kimi işlədilmişdir. Şairin digər şeirlərində də baharın tərənnümünə rast gəlinir. Füzuli yazır:

Gətir, saqi, qədəh kim, novbahari aləmaradır
Zəmin səbzü həva canbəxşü gülşən nahətəfəzadır.
Pərişan olma kim, gülbərg tək hala bu gülşəndə
Nişatü eyş üçün əsbabi-cəmiyyət mühəyyadır.
Açıldı lalə, güldü qönçə, gəldi işrət əyyami
Zəbani-hali-səbzə işrət iymasına guyadır[3]

Novruz bayramının və bahar fəslinin təsviri və tərənnümünə təkcə Azərbaycan klassik ədəbiyyatında rast gəlinmir. XVIII əsrdə Molla Pənah Vaqif yaradıcılığı ilə əsası qoyulan realist ədəbiyyatında da Novruz bayramı xüsusi şövq və məhəbbətlə əks olunmuşdur. Klaasik ədəbi əsərlərdən fərqli olaraq realizmdə Novruz təkcə romantik hisslərlə deyil, real həyat həqiqətləri fonunda da təsvir edilmişdir. Molla Pənah Vaqifin "Bayram oldu, heç bilmirəm neyləyim" qoşması dediklərimizi təsdiq edir:

Bayram oldu, heç bilmirəm neyləyim,
Bizim evdə dolu çuval da yoxdur.
Dügiylə yağ hamı çoxdan tükənmiş,
Ət heç ələ düşməz, motal da yoxdur.

Allaha bizmişik naşükür bəndə,
Bir söz desəm dəxi qoymazlar kəndə.
Xaql batıbdır noğla, şəkərə, qəndə
Bizim evdə axta zoğal da yoxdur[4]

1 Qasımzadı, a.g.e., s. 46.
2 *Məhəmməd Füzuli əsərləri*, Şərq-Qərb, Bakı 2005, s. 308
3 Füzuli, a.g.e., s.336.
4 *Molla Pənah Vaqif əsərləri*, Şərq-Qərb, Bakı 2004, s. 113.

Şair bu qoşmada Novruz bayramını ənənəvi olaraq xoş günlərin, parlaq gələcəyin, mülayim yaz fəslinin təmsilçisi kimi deyil, daha çox kasıb insanların gözü ilə təsvir edərək dövrün çətinliklərini və sıxıntılarını poetik dillə ifadə etmişdir. Novruz bayramının bu cür təsviri həm də şairin realist baxışlarından doğmuşdur desək, yanılmarıq. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, Molla Pənah Vaqifin müasiri olan Molla Vəli Vidadi Azərbaycan ədəbiyyatında pessimist şair kimi tanınsa da, Novruzla bağlı şeirləri daha nikbin, daha ürəyəyatan və müsbət əhval-ruhiyyə yaradandır:

Novruzi-bahar oldu, cahan tazətər oldu,
Rəf oldu ələmlər.
Dağıldı bu şadlıq xəbəri dərbədər oldu,
Yandı oda qəmlər.
Qırx yeddi rəqəm sındı zimistan qələmindən
Fürsət gülə düşdü.
Meydani-tərəblə bu nə türfə hünər oldu,
Sərf oldu kərəmlər.
Göydən yerə yağdı nə gözəl şəbnəmi-rəhmət,
Bitki gülü lalə.
Xoş nəğmələnib bülbüli-şeyda ötər oldu,
Açıldı irəmlər...[1]

Azərbaycan ədəbiyyatında Novruz bayramına, daha doğrusu Novruzu qeyd etmək üçün lazım olan nemətlərin insanların maddi imkanı xaricində olması məsələsinə tənqidi yanaşan təkcə Molla Pənah Vaqif olmamışdır. Azərbaycan satirik poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Mirzə Ələkbər Sabirin də Novruz bayramı haqqında satirik şeiri mövcuddur. Şair "Bayram töhfəsi" şeirində Novruzu "tacirlərin aşinası", "pulluların səfası" adlandırmaqla yalnız maddi imkanı yaxşı olanların bu bayramı qeyd etdiyini, kasıbın isə Novruzda övladını görüb xəcalət çəkdiyini qeyd edir:

Ey tökən mollaların kamına şərbət, Novruz.
Əğniyalarla quran məclisi-işrət, Novruz.
Səndə hər kəs sevinər, bəs niyə ancaq füqəra
Çəkir övladını gördükdə xəcalət, Novruz?!
Ey pulluların səfası Novruz
Tacirlərin aşinası Novruz.
Bir millət eyd ikən, nədən bəs
Oldun füqəra əzasi, Novruz?![2]

1 *Molla Vəli Vidadi əsərləri*, Öndər nəşriyyatı, Bakı 2004, s. 69.
2 Mirzə ələkbər Sabir, *Hophopnamə*, Şərq-Qərb, Bakı 2004, s. 69

Şeirdə Novruza xitab edilməsi şairin oxuculara təsir gücünü xeyli artırmış olur. İlk baxışdan Sabirin Novruz bayramını məzəmmət etdiyini düşünmək olar. Əslində isə müəllif Novruza xitab etməklə zəmanəyə qarşı çıxır və xalqın çətin vəziyyətdə əziz Novruz bayramını yüksək səviyyədə qeyd edə bilməməsini satirik qələmlə ifşa edir.

Azərbaycan ədəbiyyatında satirik şeirləri ilə seçilən digər bir sənətkar Qasım bəy Zakirin də yaradıcılığında Novruz bayramı ilə bağlı şeirlərə rast gəlinir. Lakin Qasım bəy Novruza tənqidedici şəkildə deyil, daha çox klassik ədəbiyyat ənənələrinə uyğun olaraq romantik tərzdə yanaşır. Şairin Mirzə Fətəli Axundzadəyə yazdığı "Nə xabi-qəflətdi divanə könül" şeirində oxuyuruq:

Qıl tamaşa nov ərusi-baharə,
Qənimətdi beş gün ömrü-dübarə.
Səhnə-çəmənlərdə qumri, həzarə,
Nə xoş verib səda-sədayə, bir bax![1]

Şeirin digər bəndində Qasım bəy Zakir sanki sözlə Novruzda bahar mənzərələrinin şəklini çəkir, gözəl peysaj nümunəsi yaradır:

Yasəmənin ətri çöküb jaləyə,
Gəlir Gülüstandan buği-ğaliyə.
Gahi bənövşəyə, gahi laləyə
Gahi də nərgisi-şəhlayə bir bax![2]

Yuxarıda nümunələrini təqdim etdiyimiz şeirlər Azərbaycan ədəbiyyatında Novruz bayramı ilə bağlı yazılmış əsərlərin az bir qismidir. Bundan əlavə, Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Aşıq Alı, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı və digər saz-söz sənətkarlarının şeirlərində Novruz təsvirlərinə tez-tez yer verildiyinin şahidi oluruq. Aşıq Ələsgərin "Can desin", Aşıq Hüseyn Bozlaqanlının "Yoxdur" və s. şeirlərində Novruz bayramının gözəllikləri böyük ustalıqla təsvir edilmişdir. Aşıqlardan başqa XX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri olan Hüseyn Cavidin, Mikayıl Müşfiqin, Səməd Vurğunun, Əliağa Vahidin və digər şairlərin yaradıcılığında da Novruz bayramı və bahar səhnələri xüsusi yer tutur. Bu cür şeirlər arasında Hüseyn Cavidin "Novruz bayramı", Mikayıl Müşfiqin "Bayram axşamı", Abdulla Şaiqin "Səməni", Mirvarid Dilbazinin "Bahar bayramı" kimi şeirlərini qeyd etmək olar. Fikrimizcə, Səməd Vurğunun Novruzla bayramı ilə bağlı yazdığı şeirlərin üzərində xüsusilə dayanmağa dəyər. Əsərlərində hadisələri, mənzərələri real çalarlarla əks etdirməyi böyük sənətkarlıqla bacaran Səməd Vurğun Novruz bayramını da səmimi duyğular və canlı tablolarla qələmə almışdır. Bu baxımdan şairin "Komsomol"

1 Qasım bəy Zakir, *Seçilmiş əsərləri*, Avrasiya Press, Bakı 2005, s. 33.
2 Zakir, a.g.e., s. 33.

poemasında yer alan “Novruz bayramında” adlı hissə böyük maraq doğurur. Bu hissəni çəkinmədən “Novruz ensiklopediyası” da adlandırmaq olar. Çünki böyük sənətkar özünəməxsus ustalıqla Novruz bayramının və bahar fəslinin bütün özəlliklərini yüksək incəliklə nəzmə çəkməyi bacarmışdır. Şeirin əvvəlində qış fəslinin sonunu təsvir edən şair baharın kövrək addımlarla gəlişini oxucuya böyük məharətlə çatdırır:

Şaxta qılıncını qoymuşdur qına,
Yazın qüdrətinə təslim olur qış.
Yer tumar versə də öz sağrısına
Ağaclar dirçəlib çiçək açmamış.
Qara yel gah əsir, gah da dayanır,
Hələ də evlərdə buxarı yanır.
Yağışlar çoxalır, göllənir sular,
Qamış da göyərir canı var kimi.
Göydə ağ buludlar, qara buludlar,
Cidirda qızışan köhlən at kimi
Gah qaralar keçir, gah da ağ atlar...[1]

Həqiqətən də bu misraların əlavə şərhə ehtiyacı yoxdur. Şair qışın son çağını dəqiq təsvir etmiş, oxucuda ilin bu zaman kəsiyi haqda tam dəqiq fikir formalaşdırmağa nail olmuşdur. “Komsomol” poemasında yer alan bu hissənin daha bir özəlliyi ondan ibarətdir ki, müəllif şeirdə Novruz adətlərini də incəliyinə qədər dəqiqliklə qələmə almışdır. Şeirdə ilin hansı heyvan üzərində təhvil olması, bacadan torba sallanması və onun şirini ilə, bayram payı ilə doldurulması, qızların iynəni su üzərinə qoyub fala baxmaları, qapı pusmaları, xoş və ya pis xəbər eşitməklə ilin necə keçəcəyini müəyyən etmələri, həyət-bacanın, küçənin təmizlənməyi, insanların, əsasən də xanımların təzə paltar geyinmələri, kosa obrazının Novruz bayramının əsas atributlarından biri olmasını sənətkəranə ustalıqla nəzmə çəkmişdir:

...Axır çərşənbədir, il tamam olur
Bu il kənd içində danışır hamı, -
At üstə gəlmişdir Novruz bayramı -
Qulunlu at üstə...
Bu bir muraddır...
Qocalar deyir ki, bolluq keçəcək,
Torpaq su yerinə şərbət içəcək.
Odur ki, hamının ürəyi şaddır,

1 *Səməd Vurğun əsərləri*, Şərq-Qərb, Bakı 2005, s. 57.

Hamının arzusu, ümidi gülür,
Üzündən, gözündən nurlar tökülür...
... Kosanın başında bir keçə papaq,
Zınqrov da asıb lap kəlləsindən.
Oyun çıxardığı oyunlara bax,
Nə üzdən tanınır, nə də səsindən...
... Bəzənib-düzənib gəlinlər, qızlar,
Xına da qoyurlar öz əllərinə.
Gecələr göz qırpır göydə ulduzlar
Bizim kənd yerinin gözəllərinə.
Təzə paltar geyən körpələr şaddır,
Baxıb ləzzət alır ata-analar.
De, bugün hamımı qəmdən azaddır?
Yox, bu əziz gündə dərdlilər də var...[1]

Şeirin hər misrasında Novruz bayramının adət və ənənəsi, xalqın bu bayrama olan sevgisi, xoş münasibəti duyulur. Nəinki Azərbaycan ədəbiyyatında, ümumiyyətlə türk xalqları ədəbiyyatında Novruz bayramını Səməd Vurğunun "Komsomol" poemasında olduğu qədər dəqiqliklə təsvir edən ikinci bir ədəbi nümunə tapmaq çox çətindir.

Novruz bayramı Cənubi Azərbaycanda da böyük sevgi ilə qarşılanır və qeyd olunur. Vaxtilə bütöv Azərbaycanın dərdi də, sevinci də bərabər idi və bu baxımdan bayramlar da birgə qeyd olunurdu. XIX əsrdən etibarən ictimai-siyasi şərait bir xalqı iki yerə bölsə də, adət-ənənələr dəyişmədi. Şimali Azərbaycanda olduğu kimi, Araz çayının cənubunda yaşayan soydaşlarımız da Novruzu əziz bayram hesab edir. Bu baxımdan Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında da Novruz ənənələrini geniş şəkildə əks olunub. Buna misal olaraq Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasını göstərmək kifayət edər. Azərbaycan ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən biri, Şəhriyar yaradıcılığının şah əsəri hesab olunan "Heydərbabaya salam" poemasında müəllif Novruz bayramını böyük ustalıqla təsvir etmişdir:

Bayram yeli çardaxları yıxanda,
Novruzgülü, qar çiçəyi çıxanda,
Ağ buludlar köynəklərin sıxanda,
Bizdən də bir yad eləyən sağ olsun,
Dərdlərimiz qoy dikəlsin, dağ olsun[2]

1 Vurğun, a.g.e., s. 57-60.
2 Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, *Seçilmiş əsərləri*, Avrasiya Press, Bakı 2005, s. 37.

Bu bənddə Şəhriyar Novruz bayramında təbiətin halını təsvir edir. Novruzgülü, Qarçiçəyi qışın son günləri, Novruz bayramı ərəfəsində açan bitkilərdir. Bəndin birinci misrasında qeyd edilən "Bayram yeli çardaxları yıxanda" fikri də yazın əvvəllərində əsən küləklərə işarədir.

Bayram idi, gecəquşu oxurdu,
Adaxlı qız bəy corabın toxurdu,
Hər kəs şalın bir bacadan soxurdu,
Ay nə gözəl qaydadı şal sallamaq,
Bəy şalına bayramlığın bağlamaq[1]

Bu bənddə isə ustad sənətkar Novruz adətlərini bir-bir sadalayır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar Novruz bayramını təkcə "Heydərbabaya salam" poemasında təsvir etmir. Onun "Bayram axşamı" şeiri də bu mənada böyük maraq doğurur. Şair bu şeirdə Novruz bayramına bir qədər qeyri-adi tərzdə yanaşır. Şəhriyar Novruz bayramı ilə sevgilisi arasında analogiya aparır:

Gəldi bayram axşamı ay üzünün nurunda,
Öz Novruz süfrəmizi bu il açaq, sevgilim!
Köhnə il köhnə qəmlə uçub getdi, dünyadan,
Yeni ildə qəlblərə fərəh saçaq, sevgilim...[2]

Şəhriyar "Bayram axşamı" şeirində baharın ilıq nəfəsini, Novruz bayramının gözəlliklərini sevgilisi ilə birgə yaşamağı arzu edir. Müəllif Novruz bayramından nəsə istəmək ənənəsinə işarə edərək sevgilisinin eşqini arzulayır:

Sənin eşqindən özgə bayramdan istəyim yox,
Həsrətdən, ayrılıqdan uzaq qaçaq sevgilim!...[3]

Qeyd etdiyimiz kimi, Novruz bayramı Azərbaycan xalqının ən əziz bayramlarından biridir və əsrlərdir ki, bu bayram Azərbaycan ərazisində qeyd olunur. Novruz bayramı bir növ azərbaycanlıların həyat tərzinə uyğunlaşmış və yaxud əksinə Azərbaycan xalqı öz həyatını bu bayrama tən etmişdir. Vaxtilə insanların əsas məşğuliyyəti əkinçilik və maldarlıq olduğundan Novruz bayramının gəlişi səbirsizliklə gözlənilirdi. Məhz bu bayramdan sonra Azərbaycanda həyat canlanır, əkin-biçin işləri başlayırdı. Xalq öz yaşayışını məhz buna görə Novruza uyğunlaşdırmış, həyati əhəmiyyətli işlərini bayramdan sonrakı günlərə salmışdır. Azərbaycan xalqı üçün Novruz bayramı həyatın özü anlamına gəlir. Buna görə də ədəbiyyatımızda Novruz ənənələrinin bu qədər geniş şəkildə əks olunması təəccüb

1 Şəhriyar, a.g.e., s. 41.
2 Şəhriyar, a.g.e., s.174.
3 Şəhriyar, a.g.e., s. 175.

doğurmamalıdır. Novruz bayramının təsviri və tərənnümü təkcə poeziyada deyil, nəsr və dram əsərlərində də kifayət qədər işıqlandırılmışdır. Azərbaycan dramaturgiyasının banisi Mirzə Fətəli Axundovun "Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər", "Hekayəti-Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah", "Sərgüzəşti-vəziri-xani Lənkəran" komediyaları ilə yanaşı, "Aldanmış kəvakib" povestində də Novruz səhnələri təsvir edilmişdir. Povestə müəllif əsərin əvvəlində və sonunda Novruz bayramının adını çəkir və bir növ zamanı məhz bu bayramla tənzimləyir: "*Baharın əvvəli idi; Novruzdan üç gün keçmişdi; Şah Abbas günortadan üç saat keçmiş qəsrdə öz məhbubəsi Səlma xatunla oturub söhbətə məşğul idi ki, xacəbaşı xacə Mübarək içəri girib, kürnuş edib ərz elədi ki...*"[1].

Mirzə Fətəli Axundzadə hadisələrin başlanğıcını Novruz bayramı ilə başladır. "Novruzdan üç gün keçmişdi" yazmaqla əhvalatın məhz nə zaman vaqe olduğunu göstərir. Çünki həmin dövrlərdə xalq da yaz və yay aylarının hesabını Novruz bayramı ilə müəyyən edirdi. Bu məqamda Novruzun bir daha təqvim bayramı olması faktı özünü göstərmiş olur. Maraqlıdır ki, Axundzadə "Aldanmış kəvakib" əsərində hadisələrin sonunu da Novruz təqvimi ilə hesablayır. Sonuncu səhnədə Mövlanə Cəmaləddin soruşur:

- Siz Allah, deyin görüm bugün ayın neçəsidir?

Miraxur cavab verdi ki:

-Bugün Novruzdan on altı gün keçib[2]

Novruz ənənələri nəsr yaradıcılığından da yan keçməmişdir. Azərbaycan yazıçıları bir sıra əsərlərində Novruzu təsvir etmiş, xalqın bu bayrama necə şövqlə hazırlaşdığını oxuculara çatdırmışlar. Nəzm nümunələrindən fərqli olaraq nəsr yaradıcılığı müəllifə daha geniş imkanlar açdığından burada istənilən hadisə, o cümlədən də Novruz bayramı daha əhatəli şəkildə təsvir edilir. Bəzən şeirlə deyilməsi mümkün olmayan ən incə nüanslar belə roman, povest, hekayə kimi janrlarda öz əksini tapır.

Azərbaycan ədəbiyyatında Novruz ənənələrinin əks olunduğu nəsr əsərləri də kifayət qədər çoxdur. Nəzmdən fərqli olaraq nəsrdə Novruz haqqında daha geniş və müfəssəl məlumat vermək, onu təsvir etmək, insanların bayrama münasibətini oxuculara çatdırmaq imkanı çox olur. Azərbaycan ədəbiyyatında da Novruz ənənələrinin əks olunduğu nəsr əsərləri bu əziz bayramın hərtərəfli təsviri ilə seçilir. Belə əsərlərdən biri İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanıdır. Əsərdə hadisələr Kür çayının sahilində yerləşən Göytəpə kəndində cərəyan edir. Romanda müxtəlif mövzular qabardılaraq dövrün problemləri böyük ustalıqla qələmə alınıb. Biz isə mövzumuza uyğun olaraq "Dəli Kür"də Novruz bayramının, onun adət və ənənələrinin nə cür əks olunmasına nəzər salmağa çalışacağıq.

1 *Mirzə Fətəli Axundzadə əsərləri*, 3 cilddə, I cild, Şərq-Qərb, Bakı 2005, s. 189.
2 *Axundzadə əsərləri*, I c., s. 211.

Yazıçı əsərdə ilk məhəbbəti məhz Novruz bayramı fonunda təsvir edir. Pakizənin ilk dəfə sevdiyi oğlanın baxışını, ona toxunuşunu, sevginin gözəlliyini hiss etməsi Novruz bayramına təsadüf edir. Başqa sözlə, Pakizəni arzularına, istəklərinə Novruz adətləri çatdırır. Novruz bayramında olan torba sallama adəti Pakizənin sevdiyi oğlanı görməsinə, onunla ünsiyyətinə imkan yaradır. Maraqlıdır ki, İsmayıl Şıxlı əsas hadisəyə keçməzdən öncə Novruz bayramında subay qızlar arasında geniş yayılmış fala baxmaq adətini təsvir edərək yazır:

"Qızlar iynəni suya saldılar. Pakizə də onlara qoşuldu. Ancaq bir şey başa düşmədiyindən təkrar soruşdu:

Bu iynənin biri Fatmadır, bə o biri kimdir?

Onu özü bilər. Ürəyində hansı oğlanı tutubsa odur.

İynələr suda üzməyə başladı. Qızların nəfəsi suya toxunduqca iynələrin biri gah qaçır, o biri qovur, gah da əksinə, qaçan dayanır, qovan qaçırdı. Qızlar öz ürəklərində belə hesab edirdilər ki, əgər iynələr birləşsə, demək, oğlanla qız görüşəcək və evlənəcəklər.

Növbə Pakizəyə çatdı. Qızlar onu dürtmələdilər.

Hansı oğlana gözün düşübsə, ürəyində tut, görək birləşəcəksinizmi?

Pakizə qızardı və heç nə demək istəmədi..."[1]

Sonrakı hadisələr zamanı oğlanların bacadan evə torba sallaması, qızların həmin torbaya pişik qoyması, oğlanların əsəbləşib evə gəlmələri, Əşrəf və Pakizə arasında baş verən hadisələr və s. təsvir olunur. Bu hadisə Pakizənin Əşrəfə olan sevgisini ortaya çıxarır, eyni zamanda Novruz adəti geniş və hərtərəfli şəkildə təsvir edilir. Bundan əlavə, "Dəli Kür" romanında Novruz bayramı günlərində təbiət, kənd həyatı, insanların əhval-ruhiyyəsi, qız-gəlinlərin yeni paltarlar geyinməsi, tonqal qalanması və s. adətlər tam dəqiqliklə əks olunur:

"*Novruz bayramı idi. Kənd uşaqları səbirsizliklə axşamın düşməsini gözləyir, tez-tez xırman yerinə topladıqları ota baxırdılar. Onlar qucaq-qucaq küləş, saman gətirib otun üstünə atırdılar... Qızlar sakit oturmurdular. Özlərinə təzə paltar tikir, axşama qədər hazır edib geyməyə hazırlaşırdılar. Gəlinlər yumurta boyayır, arvadlar tez-tez düyü artlayan qızlara göz yetirirdilər. Səmənilər süfrələrə düzülürdü. Hamı bayrama hazırlaşırdı..."*[2].

Romanda Novruz bayramı günlərində kəndin təbiəti də böyük ustalıqla təsvir edilmişdir. Canlı səhnələr Novruz bayramının ab-havasını hiss etmək üçün oxucuya kifayət edir:

1 İsmayıl Şıxlı Seçilmiş əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı 2005, s. 205.
2 Şıxlı, a.g.e., s. 203.

"*Nəhayət, yenicə cücərib yaşıllaşan yamacları, torpaqdan baş qaldıran çiçəkləri isti nəfəsi ilə xumarlandıran günəş qərbə doğru əyildi, üfüqdəki pənbə buludlar çəhrayı rəngə boyandı. Kürün üstünə qanadını gərən axşam kölgəsi sürünə-sürünə kəndə doğru yeridi. Pəncərələrdə solğun işıqlar göründü. Ancaq heç kəs içəri, evə girmək istəmirdi. İlıq bahar havası hamını xumarlandırırdı...*"[1].

Əsrlərdir Novruz bayramını böyük sevgi və məhəbbətlə qeyd edən Azərbaycan xalqı yaratmış olduğu ədəbiyyatda da bu bayrama geniş şəkildə yer ayırmışdır. Klassik ədəbiyyatımızın istənilən nümayəndəsinin yaradıcılığına nəzər saldıqda orada Novruz ənənələrinə aid nəsə tapmaq mümkündür. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan klassik ədəbiyyatında Bahariyyə şeir növü ilə yanaşı, Novruziyyə şeir növü də geniş yayılmışdır. Sənətkarlar həm bahar fəslini, həm də onun gəlişini simvolizə edən Novruz bayramını öz əsərlərində sevə-sevə təsvir və tərənnüm etmişlər. Yazılı ədəbiyyatımızda Novruz ənənələrini araşdırarkən bu bayramın daha çox xoş günlərin müjdəçisi kimi təsvir edildiyini, romantik əsərlərdə məhəbbətin ən gözəl anları ilə müqayisə olunduğunu müşahidə edirik. Sözsüz ki, ədəbiyyat təkcə romantik hiss və duyğulardan ibarət yaradıcılıq sahəsi deyildir. Ədəbiyyat tarixinin inkişaf qanunauyğunluğuna nəzər saldıqda realizm düşüncələrini özündə əks etdirən bədii əsərlər də kifayət qədər çoxdur. Bu cür əsərlərdə Novruz bayramının hansı şəkildə əks olunması da diqqəti cəlb edən məsələlərdəndir. Molla Pənah Vaqif, Mirzə Ələkbər Sabir, Əliağa Vahid və s. sənətkarlar Novruzu əziz bayram kimi təsvir etməklə yanaşı, bu bayramın fonunda meydana çıxan bir çox ədalətsizliyi, sosial ayrıseçkiliyi də böyük ustalıqla qələmə almışlar. Bu bir daha onu sübut edir ki, zəngin Azərbaycan ədəbiyyatı böyük tarixi keçmişə malik olan Novruz bayramına birmənalı yanaşmamış, bu bayram ədəbiyyatımızda çoxşaxəli təsvir edilmişdir.

Novruzla bağlı ədəbi əsərlərin tədqiqi zamanı bayramın və bahar fəslinin bir çox əsərlərdə inanılmaz dəqiqliklə təsvir edilməsi də diqqəti cəlb edən məsələlərdəndir. Şair və yazıçılarımız Azərbaycan xalqının Novruz bayramına həssas münasibəti bildikləri üçün öz əsərlərində də bu məsələyə böyük diqqətlə yanaşmışlar. Bir çox əsərlərdə Novruz bayramı və onun adət-ənənələri o qədər dəqiqliklə təsvir edilib ki, həyatında bir dəfə də olsun Novruzu qeyd etməyən insan bu əsərləri oxuduqdan sonra bayram haqqında geniş məlumat əldə edə bilir.

Bütün bu deyilənləri ümumiləşdirib belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatında uzun əsrlərdir Novruz bayramı və onun adət-ənənələri mövzusu daim aktual olmuş, şair və yazıçılarımız öz əsərlərində xalqımızın əziz bayramını hərtərəfli və geniş şəkildə işıqlandırmışlar.

1 Şıxlı, a.g.e., s. 203.

İstifadə Edilmiş Ədəbiyyat Siyahisi

- *Kitabi-Dədə Qorqud*, Tərt. ed. Samət Əlizadə, "Öndər" Nəşriyyatı, Bakı 2004.
- Axundzadə Mirzə Fətəli, *Əsərləri*, 3 cilddə, I cild, Şərq-Qərb, Bakı 2005.
- Azərbaycan bayatıları. Elm və təhsil, Bakı 2022.
- Demir, Necati, *Ulu Han Ata Bitiği*, Ötüken, İstWanbul 2016.
- Füzuli, Məhəmməd, Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı 2005.
- Nəsimi, İmadəddin, Əsərləri, Lider, Bakı 2004.
- Gəncəvi, Nizami, İskəndərnamə, "Adiloğlu" Nəşriyyat, Bakı 2011.
- Gəncəvi, Nizami, *Leyli və Məcnun*, Lider, Bakı 2004.
- Gəncəvi, Nizami, *Xosrov və Şirin*, Lider, Bakı 2004.
- Qasımzadə, Fuad, "Novruz-Bahar bayramı", *Birlik cəmiyyəti*, Bakı 1989.
- Bürhanəddin, Qazi, *Divanı*, Öndər Nəşriyyatı, Bakı 2005.
- Sabir, Mirzə Ələkbər, *Hophopnamə*, Şərq-Qərb, Bakı 2004.
- Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn, *Seçilmiş əsərləri*, Avrasiya Press, Bakı 2005.
- Şıxlı, İsmayıl, *Seçilmiş əsərləri*, Şərq-Qərb, Bakı 2005.
- Vaqif, Molla Pənah, *Əsərləri*, Şərq-Qərb, Bakı 2004.
- Vidadi, Molla Vəli, Əsərləri, "Öndər" Nəşriyyatı, Bakı 2004.
- Vurğun, Səməd, Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı 2005.
- Xaqani, Şirvani, *Seçilmiş əsərləri*, çev. Əkrəm Cəfər, Məmmədağa Sultanov, Yazıçı, Bakı 1987.
- Xətayi, Şah İsmayıl, Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı 2005.
- Zakir, Qasım bəy, *Seçilmiş əsərləri*, Avrasiya Press, Bakı 2005.

NEVRUZ ÇARŞAMBALARININ REGİONAL ÖZELLİKLERİ

Güllü YOLOĞLU*

Giriş

Nevruz, Azerbaycan kültüründe doğanın uyanışını, bereketi ve yenilenmeyi simgeleyen en önemli mevsimlik bayramlardan biridir. Kışın sona ermesi ve baharın gelişiyle bağlantılı olarak gerçekleştirilen Çille ve Çarşamba törenleri, halkın doğa olaylarına yüklediği kutsal anlamlarla şekillenmiştir. Bu dönem yalnızca takvimsel bir geçişi değil, aynı zamanda toplumun manevi arınma sürecini de ifade etmektedir.

Azerbaycan folklorcuları ve etnologlarının sıklıkla üzerinde durduğu mevsimsel törenlerin başında Nevruz ve onunla bağlantılı Çarşamba merasimleri gelmektedir. Doğayla her zaman iç içe yaşayan atalarımızın yüzyıllar boyunca gök cisimlerinin hareketlerini, gece ve gündüzün uzayıp kısalmasını ve doğadaki diğer değişimleri gözlemledikleri; bu gözlemler sonucunda çeşitli inançlar, törenler ve ritüeller oluşturdukları bilinmektedir. Bu ritüeller zamanla halk kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Atalarımız doğa olaylarını yalnızca gözlemlemekle yetinmemiş, aynı zamanda bu olayları etkilemeye yönelik çeşitli ritüel ve uygulamalar da geliştirmiştir. Bu uygulamalar kimi zaman adak verme, pay ayırma, gürültü çıkarma veya törenler düzenleme şeklinde ortaya çıkmıştır. Halk inanışlarına göre doğadaki her varlığın bir ruhu ya da koruyucu gücü bulunduğuna inanılmış; bu güçleri memnun etmek, bazen de onlardan korunmak amacıyla çeşitli sembolik davranışlar geliştirilmiştir.

* Prof. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, A.A.Bakıxanov adına Tarih ve Etnoloji Enstitüsü, Türk Halklarının Tarihi ve Etnolojisi Bölümü, Bakü/Azerbaycan, ORCİD: 0000-0002-8312-6148, yologlugullu@gmail.com

Kadim ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Azerbaycan halkı, tıpkı yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi mevsimlere de kendine özgü bir yaklaşım geliştirmiştir. Ataların yüzyıllara dayanan deneyimlerinden izler taşıyan adlandırmalarla mevsimler belirlenmiş ve tarımsal faaliyetler buna göre düzenlenmiştir. Uzun, karlı ve soğuk kış günlerinde kırsal kesimde yaşayan insanlar evlerinde toplanarak sohbet eder ve yaklaşan yılın planlarını yaparlardı. Bu sohbetlerde ne ekileceği, ne kadar ekim yapılacağı, kimlerle ortaklık kurulacağı ve iyi bir hasat elde etmek için nelerin yapılması gerektiği gibi konular ele alınırdı. Hasat sonrasında elde edilen ürünlerin veya gelirin nasıl paylaşılacağı ve kullanılacağı da bu görüşmelerin önemli bir parçasını oluştururdu.

Kış aylarında evlerin düzenlenmesi ve temizliği de önemli bir hazırlık sürecini ifade etmekteydi. Kadınlar genellikle odun veya kömürle ısıtılan evlerin eşyalarını temizlemek, duvarları badanalamak ve bahara hazırlamakla meşgul olurdu. Havaların ısınması büyük bir sabırsızlıkla beklenirdi. Halılar, kap kacaklar, ev duvarları, çatılar ve pencereler biriken toz ve kirden arındırılır, bahçeler temizlenirdi. Aynı şekilde hayvan barınakları da düzenlenir ve temizlenirdi. Kış boyunca biriken kirin giderilmesi, evlerin ve çevrenin bahara hazırlanması toplum hayatında önemli bir yer tutmaktaydı.

Geleneksel Azerbaycan halk kültüründe Nevruz öncesi dönem genellikle üç ana aşamadan oluşmaktadır: Böyük Çille, Kiçik Çille ve Boz Ay. Bu süreçte halk evlerini temizler, su ve ateşle arınma törenleri gerçekleştirir ve doğanın yeniden uyanışını çeşitli ritüellerle kutlar. Bununla birlikte günümüzde yaygın biçimde kabul edilen "Su, Od, Yel ve Toprak Çarşambaları" şeklindeki dört unsur anlayışının eski halk geleneğinde birebir karşılığının bulunmadığı görülmektedir. Etnoğrafik veriler, bu unsurların halk hafızasında ayrı ayrı değil, bütüncül bir doğa anlayışının parçaları olarak yer aldığını göstermektedir.

Halk takvimine göre 22 Aralık'ta başlayan ve kırk gün süren Böyük Çille döneminin ardından Kiçik Çille başlamakta ve bu dönem 20 Şubat'a kadar devam etmektedir. Daha sonra başlayan Boz Ay yaklaşık otuz bir gün sürmekte ve 21–22 Mart tarihlerinde sona ermektedir. Halk inanışına göre bu dönem kışın en sert ve zorlu günlerini ifade etmektedir. Boz Ay'ın sona ermesi ise aynı zamanda kışın bitişi ve baharın gelişi anlamına gelmektedir.

Bu nedenle insanlar, kışın getirdiği zorluklardan ve biriken kirden kurtulmak için Kiçik Çille'nin sona ermesini ve güneşin havayı yeniden ısıtacağı günlerin gelmesini sabırsızlıkla beklerlerdi. Bu süreçte evlerin temizlenmesi, yatak ve yorganların havalandırılması, halı ve kilimlerin karda yıkanıp kurutulması gibi pek çok iş yapılırdı. Ayrıca aile bireylerinin ve yakınların mezarlarını ziyaret etmek amacıyla mezarlık yolları temizlenirdi. Tüm bu hazırlıklar göz önüne alındığında halkın dört hafta boyunca sürekli şenlikler düzenlemesi ve zengin sofralar kurması her zaman mümkün olmamıştır.

Folklorik kaynaklar ve halk inanışları incelendiğinde, Çarşambaların mevsim döngüsünü simgeleyen sembolik duraklar olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte günümüzde yaygın biçimde kullanılan "Su, Od, Yel ve Toprak Çarşambaları" adlandırmasının eski halk geleneğinde doğrudan bir karşılığının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Nevruz Çarşambalarının Kökeni

Nevruz Çarşambaları, özellikle yılın son ayı olan Boz Ayın son Çarşambası (Ahir Çarşamba) başta olmak üzere, uğursuzluktan korunmak amacıyla her Çarşamba akşamı özgün ritüellerle karşılanır. Yılın son Çarşambası, halk tarafından daha büyük bir sevinç ve özenle kutlanır. Buradaki amaç, Çarşambaların kendisi için değil, onların huzurlu ve bereketli geçmesi için gerekli hazırlıkları yapmaktır. Halk arasında "Nasıl karşılarsan, öyle gider" ilkesine dayanarak yılın son ayının Çarşambaları özel bir biçimde karşılanır.

Yedi Çarşamba kavramı, halk arasında üç Oğru (Hırsız) Çarşamba, üç Doğru (Gerçek) Çarşamba ve bir Yalancı (Sahte) Çarşamba şeklinde sınıflandırılır. Ortadaki Yalancı Çarşamba genellikle kutlanmazken, Haberci Çarşambada ev temizliği ve hazırlıklar yapılır. Ölü Çarşamba hüzün ve umut duygularını bir arada taşırken, yılın ve ayın son Çarşambası olan Ahir Çarşamba büyük bir coşku, sevinç ve özel hazırlıklarla karşılanır. Halkın aktarımına göre, Şubat ayının Oğru Çarşambaları sonrasında Boz Ay'ın ilk Çarşambası Yalancı Çarşamba olarak kabul edilir. Bunu sırasıyla Haberci Çarşamba (Mustulugçu, Cıdırçı, Müjdeçi, Küllü), Ölü Çarşamba (Kara Çarşamba) ve Ahir Çarşamba takip eder. Nevruz bazen Ahir Çarşamba ile aynı güne, bazen de farklı bir güne denk gelmektedir.

Azerbaycan'da dört unsur temelli Çarşamba sınıflandırması, sistemli olarak ilk kez 1990 yılında "Kommunist" gazetesinde yayımlanan Azad Nebiyev makalelerinde ele alınmıştır. Bu dönemde ülke, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle eşzamanlı olarak ciddi siyasal ve toplumsal çalkantılar yaşamaktaydı. Çarşambaların bu biçimde sınıflandırılması, halkın dikkatini politik gerginlikten uzaklaştırmak ve milli kimlik bilincini ideolojik biçimde yönlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla "dört unsur -dört Çarşamba" tasnifi, doğal folklorik evrimden ziyade dönemin ideolojik atmosferinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Çarşambalara Dört Unsurun Adının Verilmesi

Boz Ay'ın ilk Çarşambası halk arasında Yalancı Çarşamba olarak adlandırılmaktadır. Azad Nabiyev, Mart 1990'dan itibaren "Kommunist" gazetesinde bu Çarşamba'ya "Su Çarşambası" adını vermiştir. Nabiyev, "su", "sel", "yağmur" sözcüklerini içeren, kurak ve sıcak aylarda uygulanan yağmur dualarını (Müsella ayini), ovsunlar, büyüler, bilmece ve halk şiirleri ile Yalancı Çarşamba'yı folklor açısından "sulu" hâle getirmiştir. Bu ritüeller, Çille Gecesi, Hızır Nabi Bayramı, Ahir Çarşamba veya Nevruz akşamı gibi farklı zamanlarda uygulanabilir.

Mart 1990'a kadar, yani Ayaz Mutalibov rejimi döneminde (folklorculara yukarıdan talimat verilmiş ve halk kültürünü siyasi gerginlikten uzaklaştıracak biçimde yönlendirmiştir), Azad Nabiyev'in 16-19 Mart 1990 tarihli "Kommunist" gazetesi makalelerinde, dört unsurun adlarını Çarşambalara verdiği sistemli bir giriş ortaya konmuştur. O zamana kadar hiçbir folklorcu ya da etnograf (A. Nabiyev dahil) bu sınıflandırmayı. Örneğin, ASE VII. cildinin Nevruz Bayramı materyallerinde, dört elementle ilişkilendirilmiş Çarşamba adı bulunmamaktadır; bu derleme M. Tahmasib, A. Ahundov, A. Sultanlı, M. Arif, P. Efendiyev, H. Guliyev, H. Hatemi gibi akademisyenlerin eserlerinden alınmıştır.

Nabiyev aynı dönemde yayımladığı "Nevruz" adlı derlemede, su falı hakkında doğru bilgiler vermiştir: "Ahir Çarşamba günü veya yıl/ay sonunda, bir kaynaktan veya nehirden akan 'sessiz (lal) su' getirilir. Ahir Çarşamba gecesi genç kızlar bir kovaya su döker, yüzüklerini çıkarıp saçlarına sürer ve henüz güneş doğmadan sudan atlarlar; korkanların başlarına su dökerek korkularını giderirler". Halk arasında Yalancı Çarşamba'da görkemli bir ziyafet veya şenlik ateşi yakmak yaygın değildir (elbette, kutlamaya hevesli çocukların yaktığı küçük şenlik ateşleri sayılmaz); herkes kendi işine odaklanır: ev temizlenir, koyun ve sığır otlatılır, Küçük Çille'nin etkileri giderilir.

Elin Haberci Çarşamba dediği ikinci Çarşamba, A. Nabiyev tarafından Ateş Çarşambası olarak adlandırılmış ve yağmurlu mevsimlerde Güneş'i çağırmak için söylenen büyüler (Godu-Godu ve diğerleri), Türk halklarıyla hiçbir ilgisi olmayan Mehrigan, Şehrivar, Sad-de, Kovsaj, Azerkan... gibi "bayramlar" ve halktan derlenen "ot", "ateş", "şömine", "Güneş", "ocak" kelimelerini içeren "bayramlar"ı içermiştir. Halktan toplanan ata sözleri, bilmeceler ve fıkralar buraya eklenmiştir ki bol malzeme olsun.[1] "Ateş Çarşambası" ifadesinin Zerdüştlük döneminden beri hafızalarda Azer bayramları olarak yer ettiğini yazan A. Nabiyev halkımızın Haberçi Çarşamba gününü İran'daki Farsça konuşan ateşperest azerlerle ilişkilendirir.[2] Ancak aynı folklorcu, 1990 yılında yayınlanan "Nevruz" adlı torlusunda (yılın altını çiziyoruz- G.Y.) şöyle yazmıştır: "Ateş Çarşambası" ifadesinin Zerdüştlük döneminden beri hafızalarımızda Azerbaycan bayramları olarak yer ettiğini vurgulayan halkımızın Habarçi'si, Çarşamba gününü İran'daki Farsça konuşan ateşperestlerle ilişkilendirir.[3] Ancak aynı folklorist, 1990 yılında yayınlanan "Nevruz" adlı eserinde (yılın altını çiziyoruz- G.Y.) şöyle yazmıştır: "Ahir Çarşamba'da ateş yakırlır", "Ahir Çarşamba günü mumu yarıda söndürmezler", "Ahir Çarşamba günü ayile ferdlerinin sayına uygun mum yakarlar", "Ahir Çarşamba günü evden ateş, çakmak, petrol vermezler", "Ahir Çarşamba'da yüreginde niyet tut ve yat. Gece yarı dur mum yak" vb.

1 Nəbiyev, A. (1992). *Novruz bayramı (Toplama, tərtib, müqəddimə və qeydlər),* Bakı: Yazıçı, s. 19.
2 Nəbiyev, A. (1992). *Novruz bayramı (Toplama, tərtib, müqəddimə və qeydlər),* Bakı: Yazıçı, s. 4.
3 Nəbiyev, a.g.e, s. 32.

Haberci Çarşamba, yılın Ahir Çarşamba'sının, geceyle gündüzün eşitlendiği günün, yılın başlangıcı, yılın teslim edildiği günün, insanların heyecanla beklediği ve büyük bir coşkuyla hazırlandığı günün yaklaştığını duyurur. Herkes bu haberi sevinçle karşılar. Özel bir sofra kurulmasa bile, sofrada doyurucu bir yemek vardır. Çocuklar ve yetişkinler şenlik ateşleri yakar, lopalar (ateş topaları) atır ve yaklaşan Ahir Çarşamba için yolu aydınlatırlar. Bununla kötü güçleri yakarlar, ocağı ateşle temizlerler ve ocağın küllerini meyve ağaçlarının altına ve tarlalara savururlar. Halk, Güneş'in sıcaklığını ruhlarında daha iyi hissetmek için zaman bulup çayırlara çıkar. Ama yapılacak çok iş vardır. Kıştan çıkan halk, ocağa dokunmak, koyun, kuzu, tavuk ve civcivlerin alt çalılıklarını temizlemek zorundaydı. O gün tabaklarda buğday ve mercimek (İran'da) ekerlerdi.

Üçüncü Çarşamba günü halk arasında Ölü Çarşambası (Kara Çarşamba) olarak adlandırılır. A. Nabiyev bu Çarşamba gününe Rüzgar, Yel Çarşambası adını verir ve buna, hasattan sonra, yaklaşık Ağustos ayında, harman yerindeki tahılın soğurulması için gerekli olan rüzgarı çağırmak için okunan büyünün karakteristik sözlerini atfeder:

Yelli babam,
Yelli babam.
Telli babam,
Telli babam.
Elim, günüm battı, gel,
Uçutmam yattı, gel.
Tabakta kaldı aşım,
Yattı değirmen taşım...[4]

Yel değirmenlerinin kullanıldığı bölgelerde, rüzgârın esmesi, değirmenin yelkenlerinin çalışmasını, tahılın öğütülmesini, köylünün sofrasında yiyecek ve tekne-tabağında ekmek bulunmasını ifade ediyor. Yılın her mevsiminde okunabilen kelimelerin sadece Çarşamba'ya ait edilerek üçüncü Çarşamba gününe, yani Ölü Çarşamba'sına bağlamak mantıklı değildir. Güneş ve yağmurdan farklı olarak, rüzgâr çağırma töreninin, hasat zamanı geldiğinde ve demetler toplanıp harman yerindeki güneş ve rüzgâr alan yere serildiğinin de yaz aylarında yapıldığı bilinmektedir:

A, Yel Baba, Yel Baba,
Kurban sana, gel baba.
Tahılımız yerde kaldı,

4 Nəbiyev, A. (1992). *Novruz Bayramı (Toplama, tərtib, müqəddimə və qeydlər)*, Bakı: Yazıçı, s. 32.

Yakamız elde kaldı.

A, Yel Baba, Yel Baba,

Kurban sana, gel baba

Bu örneklerde, Yel babnın gelmediği, yani rüzgâr esmediği için tahılın harmanda, değirmen taşının elde kaldığını ve halkın da buna bağlı olarak umutsuzluğa kapıldığını görüyoruz. A. Nabiyev'in Yel Çarşambası olarak adlandırdığı üçüncü Çarşamba günü, değirmenle ilgili her şeyi, hatta "Yel bab şivenleri"ni bile metne dahil etmiştir. Sanki tüm bunlar azmış gibi şöyle yazar: "Zerdüştler rüzgârı kutsal sayar ve ona tanrılık verirlerdi. Avesta'da şöyle denir:

…Rüzgârın gücü, kudretli Hürmüz'ün gücüdür…

Rüzgâr, Hürmüz'den güç alıp dünyaya ayak açmıştır…

Soğuk kış günlerinde ambarlar, çuvallar, bohçalar ve sandıklar boşaltılır. Burada değirmenin işleyişinin Rüzgâr Baba'ya bağlı olduğunu görüyoruz. Rüzgâr varsa, tahıllar savrulup temizlenir, çuvallara doldurulur ve un haline getirilmek üzere değirmene götürülür; rüzgâr varsa değirmen çalışır (yel değirmeninden bahsediyoruz – G.Y.). Harman yerinde toplanan tahılı savurmadan nasıl çuvallara toplarsınız? Savurmak için rüzgâra ihtiyaç vardır. Rüzgâr olmadığı için tahıl yerde kalır. Örneğin, "Yel baba, Haydar baba" türküsü, ayın üçüncü çarşamba günü değil, hasattan sonra harman yerinde kalan tahılı savumak için gereken rüzgârı çağırmak veya yılın büyük bir bölümünde çalışan bir yel değirmeni arzusuyla söylenir. Söylenilenler bir kez daha gösteriyor ki, herhangi bir Çarşamba'ya rüzgâr adını vermek hiçbir mantığa uymuyor... Ayrıca, şiirlerine değindiğimiz A. Cevad'ın Çarşamba'lara isim vermediğini ve Birinci Çarşamba adlı şiirinde havadan söz ettiğini belirtelim: "Açıldı hava..."[5]

Yukarıda bahsi geçen Ölü Çarşambası'na gelindiğinde, birçok yerde karlar eriyor ve mezarlıklara giden yollar açılmaya başlıyor. Malumdur ki, uzun kış aylarında veya insanlar vefat eden sevdiklerinin mezarlarını ziyaret edemedikleri zamanlarda, mezarlara gider, süpürge, kürek, su, sepet ve tatlı getirir, mezarları çamur ve molozdan temizler, yıkar, siler, yiyecek ve çiçek bırakır ve dua okurlar. O da malumdur ki, bayramdan bir hafta önce sandıklar açılır ve çocuklar bütün gün ev yapımı bayram kekleri, şekerli kurabiyeler, şekerli kekler, gatlama, feseli, şorgoğalı, çoçe, baklava yer, ceviz ve fındık kırar, yumurtaları bir-birine vurarak yarışırlar. Ölü Çarşambası günü, ziyaretçiler mezarlıktan evlerine döndükten sonra, mezarlara bırakılan yiyecekleri toplayan yoksul çocukların gözleri başkalarının eline bırakmaz ve yoksul aileler de bayram sofrasına bir şeyler koyabilirler. Bu, maddi imkânı olmayan insanların onurunu zedelemeden yapılan bir yardım biçimidir. En fakir insan bile komşusunun kendisine verdiği nimetleri gururla reddedebilir ve elini açmaya kendini zorlamaz.

5 Yoloğlu, G. (2018). *Türk xalqlarının mərasim sistemində Novruzun yeri (tarixi-etnoqrafik tədqiqat)*, Bakı: Sabah, s. 217-220.

Ancak en büyük ödül, bazen gizlice uzakta duran çocukların ve komşu köylerden yoksul ailelerin kadınlarının kalabalığın sakinleşmesini ve ziyaretçi kadınların mezarlıktan ayrılmasını beklemesi ve mezarlara konulan yiyecekler dolu honçaları evlerine götürmesidir. Bunu bilen ziyaretciler bazen birbirlerine "Kızlar, acele edin, bekleyenler var," derler ve mezarlıktan hızla ayrılmaya çalışırlar. Mollalar da bu törene katılır. Döndükten sonra herkes arınır ve akşam, ölünün adına bir kazan asar, kapıları ve pencereleri açık bırakır, ruhlarının eve dönmesi, evde huzur bulması, adına pişirilenlerden paylarını alması ve huzur içinde dönmesi için mum yakarlar. Yolunu kaybetmiş ve geri dönemeyen bir ruhun ailede felakete yol açabileceğine inanılır. O yüzden eve yakın bir yerde ateş yakarlardı ki, ruh işikta yolu rahat bulsun. Bu gece, anılar ve hatıralarla doludur. Genellikle büyükler ve yaşlılar ölen kişinin adını anmazlar, onu "rahmetlik", "bahtsız, talihsiz", "Yeri cennetlik olmuş", "genç ölmüş", "nakam gitmiş"... gibi sözlerle anarlar. Yaslıları yaslarından kurtarmak için evlerine giderler ve evlerinde şenlik ateşleri yakarlar ki onlar da Ahir Çeşenbe'ye coşkuyla hazırlanabilsinler...

Görüldüğü gibi, Nevruz Çarşambaları arasında en insani ve önemli Çarşamba, Ölü Çarşambası'dır. Yoksulların bayram sofralarının boş bırakılmaması, çocukların gözlerinin başkasının cebinde olmaması, yaslı ailelerin yastan çıkarılması vb., insanların birbirlerine hem maddi hem de manevi desteklerini göstermektedir. Ölü Çarşamba, eski Türklerin atalar kültüyle yakından bağlantılıdır. Pakize Aytaç'ın yazdığı gibi, "Eski Türklerde bahar bayramı, yüksek tepelere inşa edilmiş mezarlıklarda kutlanırdı. Nevruz törenleri de bu yerlerde başlar, ölülere dualar edilir ve yiyecek dağıtılırdı".[6] Reşad Genç, Karakeçi halkının bayramda büyük ataları olarak kabul ettiği Ertuğrul Gazi'nin türbesinin yanında başlatılan bayram kutlamalarından bahsederken, bugün bile Türkiye'nin güneydoğu ve doğu bölgelerinde ve Azerbaycan'da Nevruz'a yakın günlerden birinin "Ölüler Günü" olarak adlandırıldığını ve bu günde mezarların ziyaret edildiğini, ataların anıldığını, ruhları için dualar okunduğunu ve fatihalar okunduğunu yazıyor.[7]

İran halkının inancına göre, "Nevruz günlerinde atalarının ruhları yeryüzüne iner ve evlerine gelir; buna göre evlerde zengin ve renkli sofralar kurulur ve onların gelişini kutlarlar".[8] Bazıları "Ölü Çarşamba'sı" adının kulağa hoş gelmediğini söylüyor... Tıpkı sıradan insanların her şeyi olduğu gibi söyledikleri gibi, o güne de "Ölü Çarşamba'sı" veya "Kara Çarşamba" diyorlardı. Bu Çarşamba arifesinde, şehirlerde yaşayanlar ve uzakta yaşayanlar, yakınlarının mezarlarını ziyaret etmek, geride kalan anne babalarını ziyaret etmek, bayramdan önce onları mutlu etmek ve kendilerini rahat ettirmek ve sevdiklerini güvende hissettirmek için köylerine

6 Aytaç, P. (1995). "Nevruz Üzerine Bir Sohbet", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 345–350.

7 Genç, R. (1995). "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 19.

8 Heyet, C. (1995). "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 120.

giderler. Bizce, sevdiklerimize ve ölenlere ayrı bir Çarşamba ayırmak daha uygun. O gün mezarlığa honça götürenler, çocukların bayram bereketini toplayacağını çok iyi bilirler. Bu yüzden honça'ya bir ailenin sofrasını süsleyecek kadar tatlı, şorgoğal, baklava, şekerbura, kurabiye, şeker, yumurta ve meyve koyarlar. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, kendileri yapamasa ve kimse gururundan ödün vermese bile, çocuklarının da diğer çocuklar gibi bayramın tadını çıkarmasını isteyen birçok aile var. Bu nedenle, yukarıda vurguladığımız gibi, bazen bu köyün sakinlerinin tanımadığı, başka köylerden gelen yoksul kadınlar, bu honçalardaki nimetleri toplamaya gelirler ve onlar bir kenarda durup halkın dağılmasını beklerler... K.V. Nerimanoğlu şöyle yazar: "Nevruz'un bazen "Ölüler Bayramı" olarak adlandırılması, ruhlar âlemiyle ilgili bir kültürün izlerini taşır".[9]

Belki de araştırmacıyı bu fikre iten şey, bazı bölgelerde, özellikle Bakü'de kadınların Nevruz'da mezarlıkları ziyaret etmeleridir. Azərbaycanın Hızı bölgəsində Bayram günü qadınların helva, gogal, şeker vb. dolu honcalarla mezarlıqlara gedib Yasin okuduğu da bilinmektedir. Birçok yerde Nevruz'da mezarlıkların ziyaret edilmesi, K.V. Nerimanoğlu'nu haklı çıkarmaktadır. Ancak bugünün yılın başlangıcını işaret ettiği düşünüldüğünde, aynı zamanda yeni bir yıla geçiş günüdür ve kutlanmalıdır.

Bu açıdan bakıldığında, bayram günü kabir ve ölü ziyareti elbette mantıksız görünüyor. Bayramın yükünü çeken kadınların, bayram günü kabir ziyareti yaptıktan sonra bayram sofrası açmaları, eğlenmeleri, gözleri yaşlı, başları ağrıyan ve yürekleri kırık bir şekilde bayramlaşmaları ne kadar mantıklı?! Dahası, mezarlığın, kabirlerin ağırlığını, kötü ruhları Bayram günü evine getirmesi ne kadar doğrudur?! Bunu önlemek için kadınların gusül almaları da gerekiyordu. H. Sarabski, Bakü'deki bu geleneği şöyle anlatır: "Bayram akşamları, kadınlar rengarenk honcalarla mezarlığa giderlerdi. Mezarlıkta herkes honcalarını ölen kişinin mezarının üzerine koyar, sonra ağıt söyleyip ağlamaya başlardı... Kadınların mezar başında yürek parçalayan ağıtları, mollaların Kur'an okuması ve Yasin duasının okunması, ışınları dağılan güneş dağların ardında kaybolana kadar devam ederdi. Sonra herkes evine giderdi".[10]

Gördüğümüz gibi kadınlar mezarlıkta Gün batana kadar olurlar. Bundan sonra gidip hayal ettiğimiz o çeşitli yiyeceklerle dolu Nevruz sofrasını kurmak imkânsızdır. Ataların "düğünle yas kardeştir" dediği doğrudur, ancak yeni yılı nasıl karşılarsanız öyle geçireceğiniz de bir gerçektir...

Bilindiği gibi Osmanlı hanedanını iktidara getiren Gayı boyuna mensup Karakeçililer, 21 Mart'ta Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında toplanır, buna Yörük Bayramı adını verir ve at yarışları, cirit ve güreşle bayramı daha da bakımlı hale getirirlerdi. Reşad

9 Nerimanoğlu, K. V. (1995). "Türk Tarihinde ve Kültürsünde Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 235.

10 Sarabski, H. (1958). *Köhnə Bakı*, Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, s. 23-24.

Genç, bayramın Ertuğrul Gazi'nin türbesi yakınlarında kutlanmasını tesadüf olarak görmez ve şöyle yazar: "Bugün bile Güneydoğu Anadolu bölgemizde, Doğu Anadolu bölgemizde ve Azerbaycan'da Nevruz'a yakın günlerden birine "Ölüler Günü" denir. O gün, özellikle kabirler ziyaret edilir. Atalar anılır ve ruhları için dualar edilir. Fatihalar okunur. Yine onlar adına hayır işleri yapılır".[11]

Kısacası, halk yılın veya ayın son çarşamba gününden önceki Çarşamba'da ölülerini ziyaret eder, ağlar ve yas tutar, son Çarşamba'da evde kutlama yapar, söyler, güler, sevinir, ateşlerden atlar, fal bakmaya gider, pazara gider, bir aileden diğerine pay götürür, şapka atar... Bu, hem yoksulların sofrasının bayrama kadar boş kalmasının, hem de kadınların özellikle meşgul olduğu bayramlarda mezarlığa gitmeye vakit bulamamaktan perişan olmalarının karşısını alır.

S. M. Demidov'un araştırmasına göre, Türkmenistan'ın batı ve güneybatısındaki Yomutlar gibi birçok Türkmen kabilesi Kara Çarşamba'yı kutluyor. Kurgen Yomutları ise Kara Çarşamba'yı yılda iki kez kutluyor- hem Sefar ayında hem de Nevruz'dan önce.[12] Ayrıca, hem Kara Bayram'ın hem de Kara Çarşamba'nın Azerbaycan'da da kutlandığı belirtilmelidir. Kara Bayram İslam ile ilişkilendirilirken, Kara Çarşamba kadim Türklerin atalar kültüyle ilişkilendirilir. Y. Kalafat da "Türk Kültürlü Halklarında Ahir Çarşamba'nın Mitolojik Önemi" başlıklı makalesinde, "Kabir-Ustu'nun inanç ve geleneklerinin Ahir Çarşamba'dan önceki son Salı günü kutlandığını" belirtmektedir. Yazar ayrıca, Kars'ın Tuzluca bölgesinde bu hazırlıkların "Ölüler Bayramı" olarak bilindiğini belirtmektedir.[13] Ayrıca belirtmek gerekir ki, Mart 1990'a kadar, A. Nabiyev de dahil olmak üzere, hiçbir folklorcu veya etnograf (M. Tahmasib, A. Ahundov, P. Efendiyev, V. Valiyev, B. Abdulla, M. Kasımlı vb.) Çarşambalara dört elementin adını vermemiş, eserlerinde de ağırlıklı olarak Ahir Çarşamba'dan söz etmişlerdir... Peki, dört element- dört Çarşamba meselesi nasıl ortaya çıkmıştır?

Dört Unsur Anlayışının İdeolojik Oluşumu

1989-1990 yıllarında Azerbaycan'daki durum oldukça gergindi. Moskova, Sovyetler Birliği'nin farklı bölgelerindeki askeri birliklerden Bakü'ye asker gönderdi ve Kanlı Ocak'a sadece birkaç gün kalmıştı. Böyle bir dönemde "Nevruz Bayramı" ile ilgilenmek oldukça garip görünmekteydi. 1988'den beri Bakanlar Kurulu Başkanı olan Ayaz Mutallibov, Ocak 1990'da Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olarak seçildi. Dışarıdan gelmemiş olan Mutallibov, ülke 20 Ocak olaylarına doğru ilerlerken yeterli yetkiye sahipti. Mart 1990'da Azerbaycan

11 *Kitab-i Dədə Qorqud*, (1988). Yazıçı, Bakı, s. 19.

12 Demidov, S. M. (1987). "Обряды и обычаи туркмен, связанные с земледелием и скотоводством (конец XIX – первая четверть XX в.)", *Материалы по исторической этнографии туркмен,* red. A. Orazov, Ашхабад: Ылым, s. 109–125.

13 Kalafat, Y. (2009). "*Türk Kültürlü Halklarda Ahır Çerşembe'nin Mitolojik Muhtevası*", https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasar_kalafat_ahir_cersembe_mitoloji.pdf, s. 23

Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olarak tüm sorumluluğu üstlenmek durumunda kaldı; halk da bunu ondan talep ediyordu. Böylesine zor ve aşılmaz bir süreçte, Mutallibov hükümeti için, "Komünist" gazetesinin Mart sayısında A. Nabiyev'in "İlahir Çarşambalar" adlı eserine ilişkin olarak "Baharın ayrı bir hüsnü var" başlıklı bir yazı yayımlandı. O dönemde ülkenin hâline bakıldığında baharın ne hüsnü olabilirdi ki; 20 Ocak olaylarında hayatını kaybeden şehitlerin kanı hâlâ kurumamıştı.

Halk, Moskova'nın ihaneti ve M. Gorbaçov'un kurnaz politikası karşısında şaşkınlık ve yas içerisindeydi; Komünist Parti'ye karşı nefret ve öfke artmıştı. Böyle bir dönemde "Komünist" gazetesi, M. Gorbaçov'un basın toplantısının materyallerini ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXVIII Kurultayı'na üyelerin seçim kurallarını yayımladı. 18 Mart 1990 tarihli SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Plenumu materyalleri büyük sayfalar halinde sunulmuş ve son altıncı sayfada A. Nabiyev'in "Baharın ayrı bir hüsnü var..." serisinden materyallere de geniş bir yer ayrılmıştı. Sanki Azerbaycan'da başka hiçbir sorun yokmuş gibi bir izlenim veriliyordu. Söz konusu materyallerin gazetede yayımlanabilmesi için üst yönetimden izin alınması gerekiyordu ve bu izin de alınmıştı. Bu dönemdeki amaç sorgulanmaya değerdir.

İlginçtir ki, dört elementin Çarşamba günlerine göre adlandırılmasına ilişkin ilk tanıklar Mart 1990 tarihindedir. Ayrıca, geç Çarşamba materyalleri gazetenin üç ardışık sayısında (16 Mart – Cuma, 17 Mart – Cumartesi, 18 Mart – Pazar) yayımlandı; ancak bu tarihler, Çarşamba akşamlarına denk gelmemekteydi. İlk Yalancı Çarşamba 27 Şubat'a, ikinci Haberci/Çidirçı Çarşamba 6 Mart'a, üçüncü Kara/Ölü Çarşamba 13 Mart'a ve dördüncü Ahir Çarşamba 20 Mart'a denk geliyordu. 1990 yılında yıl sonu, yılın sonuncu Ahir Çarşamba'sıyla aynı döneme rastlamaktaydı. Azad Nabiyev'in "Nevruz Bayramı" derlemesi de 1990 yılında yayımlandı. Bu derlemede ateş ve rüzgâr Çarşambası yer almamakta, yalnızca Çarşamba günleri aktarılmaktaydı. Ancak folklorist yaklaşım, gazetede yazılanlarda unsurları Çarşamba'ya bağlayarak farklı bir perspektif sergilemiştir. Bununla birlikte fikirlerde hâlâ bazı belirsizlikler mevcuttu; örneğin ateş ve rüzgâr unsurlarına yer verilmiş olsa da, Ezel ve Ahir Çeşenbe'nin isimleri eklenememiştir. Ayrıca Ahir Çeşenbe adı da verilmiş; toprak Çarşambası hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

Çarşamba isimlerinin dört elementle ilişkilendirilmesine yalnızca yazılarla değil, Hazar Üniversitesi'nde düzenlenen çeşitli etkinliklerle de karşı çıkılmıştır. A. Vazirov'un Azerbaycan SSC Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 13. Birinci Sekreteri (1988-1990) olduğu, yani 21 Mayıs 1988'den 20 Ocak 1990'a kadar Azerbaycan SSC Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olduğu bilinmektedir. Bu dönemde, Moskova'nın desteğiyle Dağlık Karabağ'da Ermeni ayrılıkçı hareketi alevlendi ve Azerbaycan trklerinin anavatanlarından sürülmesi başladı.

Gerilimle başa çıkmak yerine Hint filmleri izleyip Nevruz'u kutlamayı tercih eden Vezirov, olayları engelleyemedi ve 20 Ocak 1990'da Sovyet birliklerinin Azerbaycan'a girmesini ve yüzlerce masum insanın kanının dökülmesini engelleyemedi. Ocak katliamının ardından halkın isteği üzerine görevinden ayrılan Vezirov, Moskova'ya kaçtı. Azerbaycan'da hakkında ceza davası açıldı. Şu anda Moskova'da yaşıyor. Halk hafızasında A. Vazirov, esas olarak hamam meselesiyle hatırlanıyor: "Asıl mesele köydeki hamam meselesidir"... Ancak onun zamanında Çarşamba günlerine dört elementli isim verme meselesi yoktu. Sadece Nevruz bayramı konuşuluyordu. Ayaz Mutalibov, 1988'den beri Bakanlar Kurulu Başkanı, Ocak 1990'da Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri seçildi ve daha sonra Mayıs 1990'da Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti tarafından Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçildi. Temmuz 1990'dan Ağustos 1991'e kadar Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu üyesiydi. 8 Eylül 1991'de yapılan genel seçimlerde Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçildi.[14]

25-26 Şubat 1992 gecesi, Hocalı'da Ermeniler, Rus ordusunun yardımıyla korkunç bir katliam gerçekleştirerek Azerbaycanlıları soykırıma uğrattı. Böylesine zor bir dönemde bile, halk hâlâ Karnaval Salısı'nın korkunç olaylarına katlanmak zorunda kalıyor. Hocalı soykırımının da Karnaval Salısı'nda gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Televizyon aracılığıyla halkın başlarının altına yastık koyanlar sayesinde, Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğu Çarşamba günleriyle meşguldü. Ayrıca, 1990-1992 yılları arasında H. Hasanov'un Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı olduğunu da belirtmek gerekir... 1992-1993 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Humanitar Meseleler üzre Devlet Danışmanı Rafig İsmayılov'du. Maharrem Kasımlı'nın sık sık bahsettiği Fuad Kasımzade, 1990-1992 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Danışmanı olarak görev yaptı. Fuad Kasımzade'nin kimin yazılarını okuduğunu öğrendik...

Birçok halk gibi Türk halkları da Boz Ay'ı zor bir ay olarak kabul eder ve en zor günleri olan Çarşambaları ayırfarak bu ayın kötülüklerinden korunmaya çalışırlar. Çarşamba akşamları yakılan ateşler, yapılan ritüeller ve törenler de Çarşamba'yı karşılamayı amaçlar. Dolayısıyla, Yalancı Çarşamba, Haberci Çarşamba, Ölü Çarşambası ve Ahir Çarşamba dediğimizde, bu Çarşambaların arifesinde, yani Çarşamba akşamı yapılan ritüellerden bahsediyoruz. İnsanlar, Boz Ay'ın zorlu günlerini karşılıyor ve Çarşamba günleri sona eriyor...

İlginçtir ki, Avustralya Sidney Üniversitesi'nden Profesör Charles Areni liderliğinde 2008 yılında yapılan bir araştırma, Pazar gününden sonraki günün haftanın en stresli ve zor günü olarak kabul edilmesine rağmen, Latince'de "Merkür Günü"

14 Yoloğlu, G. (2018). *Türk xalqlarının mərasim sistemində Novruzun yeri (tarixi-etnoqrafik tədqiqat)*, Bakı: Sabah, s. 235.

olarak bilinen Çarşamba gününün daha da tehlikeli olduğunu ortaya koymuştur. Anadolu'da, bugün bile mitolojik yaratıklar arasında, uzun saçlı ve paçavralı bir kadın imgesi vardır ve bu kadına "Çarşamba Karısı" denir.

İnanışa göre, Çarşamba karısı, Çarşamba gecesi çalışan kadınların çocuklarını, onlara kızdığı için kaçırırdı. Bu, kadınların Çarşamba günü çalışmasını engellemenin en etkili yoluydu. Türk kültürünün yaygın olduğu Slavlar arasında, Çarşamba korkusunu ve tehlikesini savuşturmayı amaçlayan ritüeller vardı. Hristiyanlık da Çarşamba'nın bu özelliğini dinle ilişkilendirmeyi başarmıştır. Hristiyanlığa göre Yahuda, Çarşamba günü İsa'ya ihanet etti. Çuvaşlar arasında Çarşamba gününe "yun kün" (kan günü) denir. O gün, kan aksın diye hayvanlar kesilirdi.

Aşık Alasgar'ın "Duşdu" radivli şeiri bugün bile bu bayramla ilişkilendirilir, ancak bu yanlıştır. Nitekim, gözleri "Çarşamba gününde çeşme başında" genç bir kıza ilgi gösteren, onun kalbini kazanmağa çalışan aşığın aşk oku (Dedi, nişanlıyım, başka malıyam, sındı kol-kanadım yanıma düşdü), Çarşamba gününün evlilik ve aşk ilanı için uğursuz bir gün olduğunu bildirir...

Hakas Türklerine göre Çarşamba (sarsıch kün) pek de hayırlı bir gün sayılmaz. O gün yolculuğa çıkılamaz, ekilemez veya biçilemez.[15] Son olarak, yılın, ayın son Çarşambası. Ve bu Çarşamba, her yıl olduğu gibi, hemen hemen tüm bölgelerde halkımız tarafından büyük bir coşkuyla kutlanıyor... Folklorcu A. Ahundov 1968'de şöyle yazmıştı: "Ahir Çarşamba'yı kutlamanın amacı, güzel bahar günlerini, yeni hasadı çağırmak, soğuk kış günlerini uğurlamak ve insanları kötü Çarşambalardan kurtarmaktır. Halk arasında Çarşambalar nes günler (kötü günler) olarak kabul edilir. Çarşamba'nın kötülüğü, "Ne sen gel ne de yılın ahir Çarşambası" diyen atasözlerine de konu olmuştur".[16] Buradan, insanların Ahir Çarşamba'nın gelişini sevdikleri için değil, çabuk, sorunsuz geçmesi için bekledikleri anlaşılıyor...

A. Nabiyev, Ahir Çarshanba'ya da onunla ilgili olmayan şiirler, şarkılar ve büyüler de eklemiştir. Bunlardan biri de "Garanguş" şarkısıdır. Aslında bu bir şarkı değil, Türk halkları arasında kuşların ve hayvanların doğum yaparken öldürülmesini ve kırlangaç, alabakta, baykuş vb. kuşların avlanmasını önlemek için bu kuşların dilleriyle söylenen bir bedduadır:

Garanguşam, granguş,
Kanatım ayrıç-ayrıç.
Beni vuran han oğlu
Kan kussun avuç-avuç[17]

15 Традиционные и новые обряды в быту народов СССР, (1881), Москва: Наука, s. 51.
16 Axundov, Ə. (1968). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası,* I kitab, Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, s. 253.
17 Nəbiyev, A. (1992). *İlaxır Çərşənbələr,* Bakı: Azərnəşr, s. 52.

Okuyucular muhtemelen Ahir Çarşamba'da, özellikle de akşama doğru kötülük kol gezerken böyle bir lanet duymak istemezlerdi. Ne de olsa o gün niyet tutarak kapıya gelenler, karu pusanlar olabilir, bu yüzden her yerde, her evde güzel sözler ve alkışlar duyulmalıdır. Halk bilimcimiz bu geleneği bilmeliydi...

A. Nabiyev'in Su Çarşambası olarak adlandırdığı Yalancı Çarşamba'da, insanların "sabah erkenden gidip akan sudan - bir kaynaktan, bir nehirden, bir arhdan – "lal su" getirmeleri"ni yazması da ilginçtir.[18] "Toprak Çarşambası" olarak adlandırılan gün, "güneş doğarken pınara gitmek, akan suda el ve yüz yıkamak ve qajdan akan su üstünden atlamak"tan da bahseder. Onun "Toprak Çarşambası" olarak adlandırdığı günle "ilgili" olarak, Makedonyalı İskender hakkındaki efsanelerin (İskender ve toprak, Gözü kapandı, Toprak toktadı)[19] Azerbaycan'ın sonuncu Ahir Çarşamba ile ne alakası var?

Habib İdrisi "Eski İran ve Azerbaycan'da Nevruz" adlı makalesinde yalnızca üç Çarşamba gününden bahseder: 1) Kara Çarşamba; 2) Küle Çarşamba; 3) Ahir Çarşamba.[20] Şahran Rehnimun, Güney Azerbaycan'da beş Çarşamba günü olduğunu yazmış olsa da, 1) "Yalan Bohorlu"; 2) "Çilekaçtı"; 3) "Çeker"; 4) "Su Çarşamba"; 5) "Ahir Çarşamba" olarak ayırmıştır. Yılın son Çarşambasını "Ölüler Bayramı" olarak altıncı Çarşamba gibi anıyor. Bir ayda dörd hafta ve dört çarşamba olduğunu bildiğimiz için burada bir karışıklık görülüyor. Yazar dördüncü Çarşambayı "Su Çarşamba" olarak adlandırsa da, Maki yöresinde, tam o gün, bir kız ve bir oğlanın hiçbir şey söylemeden, akşamdan beri yanan şenlik ateşinin küllerini yakındaki bir nehre, bir pınara götürüp suya attıklarını, ellerindeki tası suyla doldurup evlerine döndüklerini yazdığı gün, Ahir Çarşamba'dır. Gençler, getirilen suya iğneyle bakarak kaderlerine bakar ve evlenip evlenmeyeceklerini anlarlar. Ahir Çarşamba günü ve sabahın erken saatlerinde herkes akan suyun yanına gider, üzerinden atlar ve "Ağırlığım, uğurluğum düşsün üstüne" der. Bu törene "Su üstü (Nö üstü)" denir. İlginçtir ki, Şehram Rehnimun Çarşambalara ayrı isimler verip altı yere ayırmasına rağmen hem Ölüler Bayramını, hem Çarşamba pazarını, hem ateşten atlamayı, hem sudan atlamayı, hem de her türlü fal bakmayı Ahir Çarşamba'ya dahil etmiştir.[21] Ahir Çarşamba'ya "Su Çarşamba" denilmesinin sebebi bu Çarşamba'da suya çok önem verilmesi, suyun yenilenmesinin düşünülmesi, her kesin bir-birini su ile ıslatmasıdlr. Onu da vurgulamak lazım ki, A. Nabiyev "Nevruz Bayramı" (1990) adlı derlemesinde su ile bağlı tüm ayinlerin, törenlerin Ahir Çaşamba'da düzenlenen şenliklerden biri olduğunu yazıyor...

18 Nəbiyev, A. (1992). *İlaxır Çərşənbələr,* Bakı: Azərnəşr, s. 11.

19 Nəbiyev, a.g.e. s. 56.

20 İdrisi, H. (1995). "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri,* yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 135-145.

21 Rehnimun, Ş. (1995). "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri***,** yay. Haz. Sadık Tural, Ankara, s. 265-275.

"Türk Kültürlü Halklarda Ölü Çarşambası'nın Mitolojik Bağlamı"" başlıklı makalesinin "Giriş" bölümünde Yaşar Kalafat, İran'daki Karapapak türkler arasında dört Çarşamba'dan ilki olan "Yalançi" ve ikincisi olan "Doğruçu"dan, üçüncüsü "Kara Çarşamba" ve dördüncüsü ise "Pay Çarşambası'ndan bahseder.[22] Ahir Çarşamba'ya "Pay Çarşambası" da deyilmesi şuna bağlı: Ahir Çarşamba'da her kes bir-biri ile paylaşıyor, hediyeleşiyor. Anadolu halkları arasında Nevruz öncesi günlere değinen Reşad Genç, "Nevruz etkinlikleri... geleneksel olarak üç Çarşamba önceden başlar. Bu dönemde bir dizi gelenek vardır. Ev temizliği, tamirat, boya... Yani tam bir bayram temizliği. Ayrıca hediyeleşme, kabir ziyareti gibi bazı etkinlikler belli bir zamana yayılarak uygulanıyor".[23] Görüldüğü gibi Anadolu'da Yalancı Çarşamba kutlanmaz, üç gerçek Çarşamba esas alınır ve Haberçi Çarşamba'dan itibaren temizlik çalışmaları yapılır, Ölü Çarşambası'nda kabir ziyaretleri yapılır.

Çarşambaları araştıran Yaşar Kalafat yazıyor: "Bizim arayışımıza ışık tutması bakımından en içerikli çalışma Güllü Yoloğlu meslektaşımızın çalışması olmuştur. Yoloğlu bu çalışmasında çarşambalara verilen isimlerin sağlıklı olmadığını onlara Azat Nebiyev, Kamil Veli Nerimanoğlu, azize Hanım Caferzade gibi araştırmacılar tarafından verilen isimler arasında birliğin olmayışından hareketle izah etmektedir. Ayrıca yapılan isimlendirmelerin çok kere "ab-ateş, xak-bad" su-ateş, toprakrüzgâr" gerçeği ile bağdaşmadığı üzerinde durmaktadır. Bu dört unsura demir unsurunun da eklenmesi gereğine dair görüşlerini açıklamaktadır (Biz demirin de eski Türklerde ünsur, element olduğunu yazıyoruz, "eklenmesin" değil – G.Y.). Çarşambalarda yapıldığı ileri sürülenler ile halkın bu günlerde yaptıkları arasındaki farkları da sergilemektedir. Onun izahının merkezinde ısı, ısınmak, ısınmış olmak vardır ki bu olguyu da güneş objesine bağlamaktadır. İzahlarında kendi içerisinde ciddi tutarlılıklar örneklemektedir. Çarşambalara beşinci ve altıncı çarşambaları ekleyen ve Çarşamba sayısını üçe indiren çalışmalardan misaller vermektedir. Çarşamba inancı ile Çilleler ve Hıdır Nebi inancı arasındaki inanç ve tarihlere tekabül bakımından bağlantı kurmaktadır. Çarşamba adlandırma ve sıralamasında anasırı erbanın esas alınmasının Fars kültür etkisinden olabileceğini belirtip "Türkün mifik tefekkürü"ne uymadığını vurgulamaktadır. O'na göre makul Çarşamba sıralaması; Yalancı Çarşamba, Haberci (Cıdırcı, müjdeci) Çarşambası, Ölü Çarşambası (Kara Çarşamba ve ya Ölü Bayramı", İlin-Ayın Axır Çarşambası şeklinde olmaktadır ki tahlilleri mantıklı ve gerçekçi görünmektedir"[24]

22 *Kitab-i Dədə Qorqud***,** (1988). Yazıçı, Bakı, 19.

23 Kalafat, Y. (2009). "*Türk Kültürlü Halklarda Ahır Çerşembe'nin Mitolojik Muhtevası*", https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasar_kalafat_ahir_cersembe_mitoloji.pdf, s. 19-20.

24 Kalafat, Y. (2009). "*Türk Kültürlü Halklarda Ahır Çerşembe'nin Mitolojik Muhtevası*", https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasar_kalafat_ahir_cersembe_mitoloji.pdf, s. 19-20.

Kadim Türk yurdu Göyçe'de Yalan Teki olarak adlandırılan ilk Çarşamba'yı halk kutlamaz, ikinci Çarşamba akşamına "Zibil Teki", yani Çöp Teki, üçüncüsüne "Ölü Teki" (Kara bayram) ve dördüncüsüne "Ahir Teki" adını verirdi. Görüldüğü gibi halk tüm Çarşambaları kutlamazdı. Her Çarşamba'nın kendine özgü özel kuralları vardır. Çok sayıda isim arasında genellemeler yaptıktan sonra, çoğu Türk bölgelerinde sıralama şu şekildedir: 1) Yalancı Çarşamba; 2) Haberci Çarşamba; 3) Ölü Çarşambası; 4) Ahir ve ya İlahir Çarşamba.

Sonuç

Azerbaycan halkının binlerce yıl boyunca şekillenmiş mevsimlik törenleri ve Nevruz geleneği, doğa felsefesi, kozmogonik dünya görüşü ve tarımsal yaşam biçimi ile yakından ilişkilidir. Kış ile baharın kesiştiği dönemde kutlanan Çille ve Çarşamba törenleri, halkın doğaya olan saygısını, ruhsal arınma ve yenilenme arzusunu yansıtmaktadır.

Elde bulunan folklorik ve etnografik veriler, kadim gelenekte dört unsur (su, ateş, yel, toprak) esasına dayalı Çarşamba sınıflandırmasının mevcut olmadığını göstermektedir. Söz konusu tasnif, 20. yüzyılın sonlarına, özellikle 1990'lı yıllara doğru, ideolojik amaçlarla oluşturulmuştur. Azad Nebiyev'in *Kommunist* gazetesinde yayımlanan makalelerinden sonra bu bölünme resmî ve kitlesel düzeyde yayılarak halk arasında yerleşmiştir.

Bu durum, halk geleneklerinin doğal akışından çıkarılarak siyasî ve ideolojik amaçlarla yeniden yorumlanmasının, folklorun özgün özünü değiştirebileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Nevruz'un manevi derinliğini ve doğaya bağlı felsefi içeriğini korumak için, onun gerçek halk belleğinde yaşayan arkaik biçiminin titizlikle incelenmesi ve bozulmadan tanıtılması gerekmektedir. Sonuç olarak, "dört unsur – dört Çarşamba" anlayışı tarihsel bir olgu değil, dönemin sosyo-politik koşullarının bir ürünüdür. Ancak zaman içinde halk bilincine yerleşmiş ve Nevruz geleneğinin modern yapısının bir parçası hâline gelmiştir.

Kaynakça

- Axundov, Ə. *Azərbaycan Folkloru Antologiyası*, I kitab, Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1968.
- Aytaç, P. "Nevruz Üzerine Bir Sohbet", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri***,** yay. haz. Sadık Tural, Ankara, 1995, ss. 345–350.
- Demidov, S. M., "Обряды и обычаи туркмен, связанные с земледелием и скотоводством (конец XIX – первая четверть XX в.)", *Материалы по исторической этнографии туркмен*, red. A. Orazov, Ашхабад: Ылым, 1987, ss. 109–125.
- Genç, R. "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. haz. Sadık Tural, Ankara, 1995, ss. 1–10.
- Heyet, C. "Nevruz Bayramı İran'da", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. haz. Sadık Tural, Ankara, 1995, ss. 335–344.
- İdrisi, H. "Eski İran ve Azerbaycan Eyaletlerinde Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz: Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. haz. Sadık Tural, Ankara 1995, ss. 351–356.
- Kalafat, Yaşar, "Türk kültürlü halklarda Ahır Çerşembe'nin mitolojik muhtevası", 23 s. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yasar_kalafat_ahir_cersembe_mitoloji.pdf
- *Kitab-i Dədə Qorqud*, Yazıçı, Bakı, 1988.
- Nerimanoğlu, K. V. "Kültür ve politika açısından Nevruz", *Türk Dünyasında Nevruz: Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. haz. Sadık Tural, Elazığ, 1999, ss. 235–237.
- Nəbiyev, A. *Novruz Bayramı (Toplama, Tərtib, Müqəddimə və Qeydlər)*, Bakı: Yazıçı, 1990.
- Nəbiyev, A. "Yel çərşənbəsi", *Kommunist Qəzeti*, 17 Mart 1990.
- Nəbiyev, A. *İlaxır Çərşənbələr*, Azərnəşr, Bakı, 1992.
- Rehnimun, Ş., "Güney Azerbaycan'da Yıl Bayramı'nın Gelenek ve Görenekleri", *Türk Dünyasında Nevruz: Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, yay. haz. Sadık Tural, Elazığ 1999, ss. 265–275.
- Sarabski, H. *Köhnə Bakı*, Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1958.
- *Традиционные и новые обряды в быту народов СССР*, Москва: Наука, 1981.
- Yoloğlu, G. *Türk Xalqlarının Mərasim Sistemində Novruzun Yeri (Tarixi-Etnoqrafik Tədqiqat)***,** Bakı: Sabah, 2018.

NEVRUZ BAYRAMI EKSENİNDE TÜRKMENİSTAN'IN KÜLTÜREL BELLEĞİ

Emrah YILMAZ*

Giriş

Farsça "yeni gün" anlamına gelen *Nevruz*, Türkmen Türkçesinde *"Novruz"* olarak adlandırılır ve binlerce yıllık bir takvim döngüsünün başlangıcını temsil eder. Türkmenistan toprakları, antik Merv ve Nisa gibi medeniyet merkezlerine ev sahipliği yapması hasebiyle, Nevruz kutlamalarının en kadim formlarının korunduğu bir coğrafyadır. Türkmen İzahlı Sözlüğünde *Nevruz*; "yeni yılın başlangıcı"[1] anlamında toprağın canlanması, gece ile gündüzün eşitlenmesi ve "insan-doğa" uyumunun en üst noktası olarak tanımlanmaktadır.

Yeni gün, yeni yıl veya bahar bayramı olarak kutlanan bu hadise, tarih boyunca farklı adlarla anılmıştır. 15. yüzyılda yaşayan büyük bilgin Ali Şir Nevâî, bu dönemi *Nevruz-ı Büzurg* (Büyük Nevruz), *Nevruz-ı Küçük, Nevruz Hüseyin, Nevruz Sultan* ve *Nevruz Rast* (Aydınlık Nevruz) adlarıyla zikretmiştir. Türkmenler arasında ise bu bayram; Çarva Nevruzu, Arkaç Nevruzu, İpek Nevruzu, Çeltek Nevruzu, Doksan Doldu, Oğuz Günü, Bahar Başı, Yıl Başı ve *Erkin Gün* gibi adlarla anılmıştır[2].

* Doç. Dr., Semerkant Devlet Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü, E-mail: emraylmz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8062-116X

1 Güljemal Kyýasowa, v.d., *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi*, c. II, Ylym Neşriyatı, Aşgabat 2015, s. 130.

2 Jennet Agaýewa, *Nowruz Tebigatyň we Köňülleriň Baýramy*. UNESCO Türkmenistan Milli Komissiýasy, (http://unesco.gov.tm/articles/2afb2014-c1ee-4b12-99c1-ebf240ccbab8), 2014.

Türkmen devletinin aldığı resmî karara göre, Mart ayı bağımsızlıktan sonra *Novruz* ayı olarak değiştirilmiştir[3]. Bu millî adlandırma geleneğini diğer ayara verilen isimlerden de görmek mümkündür: *Oguz, Gorkut, Alp Arslan, Sanjar*, vb. Bu yaklaşımla Haziran ayına tüm Türk boylarının ortak atası kabul edilen "Oguz", Temmuz ayına ise Türk dünyasının müşterek hikmet ve anlatı geleneğinin timsali olan "Gorkut" adının verilmesi, takvimin yalnızca bir zaman ölçüm aracı olmaktan çıkarılıp kolektif bir *bellek mekânına* dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Tarihsel derinlik ve siyasi ihtişamın vurgulanması amacıyla *ağustos* ayının Malazgirt zaferinin mimarı "Alp Arslan", *kasım* ayının ise Büyük Selçuklu Devleti'nin son büyük temsilcisi "Sanjar" (Sencer) isimleriyle anılması, Türkmen devletinin kendisini büyük bozkır imparatorluklarının varisi olarak konumlandırma arzusunu yansıtmaktadır. Bu sembolik düzlem, *mayıs* ayına Türkmen edebiyatının ve millî şuurunun en güçlü sesi olan "Magtymguly" isminin atfedilmesiyle tamamlanarak askeri, siyasi ve edebî değerlerin toplumsal hafızada eş zamanlı olarak yaşatılması hedeflenmiştir.

Türkmen Kültüründe Nevruz Algısı

Türkmen kültürel belleğinde Nevruz kavramı iki ayrı tarihsel dönemi ifade etmektedir. Bu gelenekte yaygın olarak bilinen Nevruz'dan önce, 22 Şubat-20 Mart tarihleri arasında gerçekleştiği kabul edilen farklı bir Nevruz anlayışı bulunmakta ve bu dönem *"Çarva Nevruzu"* (Çarwa Nowruzy) olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, Anadolu'da *cemre* kavramıyla ifade edilen anlayışı andırmaktadır. Cemrenin havaya, suya ve toprağa düşmesi, Türkmenistan'da *"doksan doldu* veya *doksan dolmak"* ifadesiyle karşılık bulmuştur.

Çarva Nevruzu (22 Şubat–20 Mart) ile Nevruz (21 Mart–11 Nisan) kavramları, doğanın uyanışını tek bir an değil, aşamalı bir süreç olarak tanımlar. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimler için, en soğuk günlerin geride kaldığını ifade eden ve *"doksan doldu"* (30/30/30 = 90) tabiriyle anılan Çarva Nevruzu, *"Seversem bahar, küsersem kış olurum"* sözleriyle betimlenen tabiatın kış uykusundan uyanışını müjdeler. Türkmenistan'ın bazı bölgelerinde bu dönem Çoban Nevruzu *(Çopan Nowruzy),* Çeltek Nevruzu (Çeltek Nowruzy) adlarıyla da anılmaktadır. Bu bağlamda Çarva Nevruzu, doğrudan doğruya çobanlık ve göçebe hayatla ilişkili olup, bir tür çoban festivali ya da göçebe festivali olarak değerlendirilebilir.

3 Berdi Sarıyev, *Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerine Makaleler: Dil-Folklor-Edebiyat*, Haz. Emrah Yılmaz, Tuğba Yılmaz, Akçağ Yayınları, Ankara 2018, s. 220.

Nevruz Bayramı'nın kökenleri, insanlığın evrensel ve kadim dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu astronomik hadise, Orta Çağ'ın Doğu ilim akışında yön veren Ebu Reyhan Bîrûnî, Firdevsî ve Ömer Hayyam gibi bilginler tarafından, gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart tarihiyle (ekinoks) ilişkilendirilerek bilimsel bir zemine oturtulmuştur. Kadim bir gelenek olan bu bayram anlayışı, Oğuzların kozmolojik tasavvurlarıyla da doğrudan ilgilidir.

Nitekim Oğuzlar, Nevruz'u dağıtan hayat verici kudretine bir atıf olarak telakki etmiş ve güneşi tüm canlılığın yegâne kaynağı olarak konumlandırmışlardır. Güneşin güçlü hasarlarının değişiminin sürdürülebilirliği için vazgeçilmez inanılan bu düşünce sistemi, Oğuzların ontolojik algılamasında bir ayrılan bir merkeze sahiptir. Eski Oğuzların Nevruz kutlamalarını doğrudan astronomi bilimiyle temellendirdikleri gerçeği, Şemseddin Mervezî'nin *Yıldızlar* adlı eseri ve Ömer Hayyam'ın *Nevruzname*'sinde *yer* alan kayıtlarla da tescil edilmektedir[4].

Nevruz'un kökenine ilişkin tarihsel anlatılar da bayramın kadim niteliğini desteklemektedir. "Carullah" lakabıyla tanınan Zemahşerî, el yazmalarında Nevruz'un son derece eski bir bayram olduğunu ve Nuh Peygamber dönemindeki tufandan önce, Cemşid Şah zamanında İsfahan'ın Kiş bölgesinde büyük bir bayram olarak kutlandığını ve bu kutlamaya katılanların ondan vazgeçemediklerini aktarmaktadır. Özelikle kırsal yaşam tarzına sahip halklar, zamanın döngüsünü ay, güneş ve yıldızların hareketlerine bakarak düzenlemiş ve takvimini Nevruz'dan başlatmıştır. Bu astronomik gözlemlere dayalı sistem, halk arasında *"yıldız takvimi"* olarak adlandırılmıştır. Yıldız takvimini bilen kişilerin hava durumunu önceden tahmin edebildiklerine inanılmış. Dolayısıyla bu sistem, özellikle çiftçiler ve çobanlar için en yaygın hesaplama yöntemlerinden biri olmuştur. Yıl on iki bölüme ayrılmış ve bu bölümlere *Nevruz, Ülker, Aralık, Üç Yıldız, Yaldırak, Mizan, Hazan, Akrep, Kış, Büyük Çille, Küçük Çille* ve *Karakış* adları verilmiştir[5].

Türkmenistan'ın bağımsızlık süreciyle birlikte *Nevruz Bayramı*, sadece mevsimsel bir değişim olmaktan çıkıp millî kimliğin farklı yönlerini yansıtan siyasi ve kültürel bir sembole dönüşmüştür. Nitekim kendi takvimlerinde *mart* yerine *novruz* isminin karşılık bulması, zamanın ruhunu millileştirme iradesinin en somut örneği olarak siyasi iradeyi göstermektedir. Bu durum, Türk dünyasının ortak mirasının Türkmen kimliğiyle yeniden harmanlanması açısından birleştirici bir köprü vazifesi görmektedir.

4 Agaýewa, a.g.m., s. 13.
5 Agaýewa, a.g.m., s. 15.

İkinci yönüyle toplumsal değerlerin bütünleşmesine hizmet etmektedir. *"Toyun toya ulaşması"*[6] düsturuyla, daha önce 8 Mart'ta kutlanan Dünya Kadınlar Günü'nün Türkmenistan'da Nevruz atmosferiyle iç içe geçirilmesi, bayrama ailevi ve sosyal bir kutsiyet kazandırmıştır. Üçüncü ve belki de en köklü yönü ise tarımsal sürekliliktir. Türkmen çiftçileri arasında yaşatılan *"Doksan dolmak"* gibi gelenekler, bayramın sınırlarını genişleterek onu bozkır yaşamının ayrılmaz bir parçası kılmıştır.

Bağımsızlık sonrası dönemde 21-22 Mart günlerinin *"Millî Bahar Bayramı"* ilan edilmesi, bu tarihsel ve sosyolojik birikimin resmî ve millî bir statüyle taçlandırılmasıdır. Dolayısıyla Türkmenlerde Nevruz'u anlamak, mevsim döngüsünün ötesinde yıldız takvimlerinden tarih yazıcılığına kadar uzanan derin bir kültürel hafızayı analiz etmeyi gerektirmektedir.

"Nevruz" Kavramı Etrafında Teşekkül Eden Kişi Adları

Türkmen kültüründe baharın müjdecisi ve yeni yılın başlangıcı kabul edilen Nevruz, sadece toplumsal bir kutlama değil, aynı zamanda dilin derinliklerine işleyerek kişi adlarına hayat veren zengin bir kaynaktır. Bu kadim bayramın getirdiği bereket, tazelik ve umut duyguları, Türkmen ailelerin çocuklarına verdikleri isimlerde somutlaşmıştır. Türkmence isim varlığında "Nevruz" kavramı etrafında şekillenen bu adlar, hem dini-tasavvufi bir derinliğe hem de doğayla iç içe olan Türkmen yaşam tarzının yansımalarına sahiptir.

Bu isim grubunun merkezinde, doğrudan bayramın adını taşıyan *Nowruz* ismi yer almaktadır. Bu isim genellikle bayram günlerinde doğan erkek çocuklarına verilirken, kız çocukları için *Nowruzgül, Sultan Nowruz, Nowruzbike* veya *Nowruzbibi* gibi daha zarif ve çiçeksi eklemelerle çeşitlenmiştir. Bayramın doğayla olan kopmaz bağı ise, Türkmen isimlendirme geleneğinde mevsimsel geçişlerin ve bitki örtüsünün canlanışının birer sembolü olan *Bahar, Gülbahar* veya *Täze* gibi isimlerle desteklenmiştir.

Nowruz adından türetilen veya Nevruz'a bağlı olarak yaz ve bahar mevsimini çağrıştıran kişi adları Türkmen Türkçesindeki imlasıyla şunlardır: *Nowruz, Nowruzaly, Nowruzbaý, Nowruzberdi, Nowruzbibi, Nowruzbike, Nowruzgeldi, Nowruzguly, Nowruzgül, Nowruzhan. Bahar, Baharaý, Baharjemal, Bahargül, Baharşat, Baharýaz, Ýaz, Ýazalı, Ýazbaý, Ýazbegenç, Ýazberdi, Ýazbibi, Ýazbike, Ýazjan, Ýazjemal, Ýazjennet, Ýazjeren, Ýazjuma, Ýazdan, Ýazdöwlet, Ýazdurdy, Ýazdursun, Ýazek, Ýazgeldi, Ýazgylyç, Ýazgözel, Ýazguly, Ýazgurban, Ýazgül, Ýazym, Ýazlag, Ýazly, Ýazmeňli, Ýazmet, Ýazmeret, Ýazmämmet, Ýazmät, Ýazmyrat, Ýazmuhammet, Ýaznur, Ýazpolat, Ýazsähet, Ýazsoltan, Ýaztagan,*

6 Sarıyev, a.g.e., s. 220.

Ýaztäç, Ýaztuwak, Ýazweli[7]. Kısacası bu isim çeşitliliği, Türkmen halkının doğanın uyanışına duyduğu saygıyı ve yeni başlangıçlara yüklediği kutsal anlamı nesiller boyu yaşatma arzusunu simgelemektedir.

Türkmen Nevruz Ritüelleri

Kadim geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı bu özel dönem, ağaç dikme seferberliğinden ve "semene" geleneğinden at yarışlarına, toplu dualardan özel mutfak kültürüne kadar geniş bir ritüeller bütününü kapsar. Türkmen halkının doğayla kurduğu derin bağı ve ortak bellek mirasını yansıtan bu kutlamalar hem manevi bir arınmayı hem de köklü bir kültürel kimliği temsil etmektedir.

Yenilenme ve Bereket Ritüelleri

Bag Ekmek (Ağaç Dikmek): Doğanın uyanışını ve yenilenmesini simgeleyen Nevruz Bayramı öncesinde, Türkmenistan genelinde başlatılan *ağaç dikme seferberliği*, halkın çevreye duyduğu yüksek hassasiyetin en somut göstergesidir. Bir fidan dikmek; sadece toprağı yeşertmek değil, aynı zamanda istikrarı, barışı ve sürekliliği temsil etmektir. Kökleri derin bir maneviyata dayanan bu gelenek, halk arasında *"Bir ağaç dikersen, bin yıl dua alırsın"* anlayışıyla karşılık bulmuştur. Bu ekolojik seferberlik, Türkmen halkının "yeşil kuşak" oluşturma vizyonuyla birleşerek millî kimliğin doğayla iç içe geçmiş karakterini bir kez daha teyit etmektedir.

7 Emrah Yılmaz, "Türkmen Kültüründe Ad Verme Geleneği ve Kişi Adları", *Dil Araştırmaları*, s. 27, Ankara, 2020, s. 230.

Bu etkinlikler, toplumun her kesiminden insanı aynı amaç etrafında birleştirerek toplumsal dayanışmayı pekiştirmektedir. *"Bag ekmek/nahal oturtmak"* geleneği, Türkmen halkı için bir anlamda toprağa duyulan vefa borcunun bir sembolüdür. Doğa sevgisinin millî bir politika hâline geldiği bu seferberlikler, çevre bilincinin gelecek nesillere aktarılmasında da en etkili köprü görevini görmektedir. Özetle beyaz mermer binaların uçsuz bucaksız yeşil alanlarla harmanlanması, modern Türkmenistan'ın estetik ve çevreci vizyonunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Türkmenistan'da Nevruz kutlamalarının ana merkezi, Ahal vilayetinin bereketli topraklarında, Ak Buğday bölgesinde yer alan Nevruz Yaylası'dır. Bayram döneminde bu uçsuz bucaksız alan, yalnızca bir etkinlik merkezi değil, aynı zamanda Türkmen halkının köklü geçmişini bugüne taşıyan devasa bir açık hava müzesine dönüşür. Bölgede titizlikle kurulan *"geçici köy"* ve Türkmen mimarisinin estetik simgesi olan bembeyaz *"ak öý"* (çadır), ziyaretçileri modern dünyadan koparıp kadim zamanlara uzanan bir yolculuğa çıkarır. Obanın dört bir yanından yükselen geleneksel yemeklerin kokusu, maharetli ustaların elinden çıkan el sanatları ve yankılanan halk ezgileri, Türkmen göçebe ve kırsal yaşamının en saf, en samimi hâlini tüm canlılığıyla gözler önüne serer. Bu yayla, doğanın uyanışını kutlarken aynı zamanda bir milletin tarihine, misafirperverliğine ve kültürel mirasına açılan zarif bir kapı niteliğindedir.

Semeni Hazırlamak: Nevruz sofralarının ayrılmaz bir parçası ve tüm kardeş coğrafyalarda gastronomik mimarı olan *Semeni* yemeği; bereketin ve toprağın verimliliğinin simgesi olarak öne çıkmaktadır. Özbekistan ve Tacikistan'da *Sumalak*, Kırgızistan'da *Sumolok*, İran'da *Samanu* adıyla bilinen bu yiyecek, ortak kültürel bağların göstergesidir. Türkmen halkı için bu özel lezzet, sadece bir yiyecek değil, kışın bitişini ve baharın gelişini müjdeleyen, sabırla yoğrulmuş bir dayanışma sembolüdür. Baharın tazeliğini ve saflığını simgeleyen yeşil buğday çimlerinden elde edilen bu şifa kaynağı, yeni yılın bolluk içinde geçeceğine dair duyulan inancın en somut ifadesidir.

Bir bayram ritüeli olarak büyük bir huşu ve kolektif bir ruhla hazırlanır. Buğday taneleri günler öncesinden ıslatılıp çimlendirilir ve bu süreçte buğdayın her filizi, doğanın yeniden canlanışını temsil eder. Çimlenen buğdayların ezilerek elde edilen öz suyu, un ile buluşturulur. Türkmen mutfağının bu kadim tarifinde hiçbir yapay şeker kullanılmaz. Semeni tatmanın bereket getirdiğine inanılır ve bu gelenek genellikle toplumda saygınlığı olan yaşlı kadınlar tarafından yerine getirilir. Pişirme süreci boyunca iyi dilekler tutulur, dualar edilir. Güneş doğmadan önce kazan açıldığında yüzeyde "Ayşe-Fatma'nın parmak izi"nin belirmesi umut edilir. Filizlenmiş buğdaydan kesilen yeşil başaklar ise uğur getirdiğine inanılarak saçlara takılır.

Semeni'nin tatlılığı, hiçbir katkı maddesi kullanılmadan, tamamen buğdayın kendi özünden; yani toprağın sunduğu doğal bir mucizeden kaynaklanır. Geleneğin en dikkat çekici yönlerinden biri de taşıdığı manevi derinliktir. Sabaha karşı pişme süreci tamamlanıp kazanın kapağı açıldığında, yüzeyde oluşan doğal izlerin Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın parmak izleri olduğuna inanılır. Bu inanış, Nevruz'un Türkmenistan'da kadim Türk gelenekleriyle İslami motiflerin nasıl zarif bir biçimde harmanlandığını ve bu sentezin kültürel hayata derinlik kazandırdığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkmenistan sokakları nevruz gününde avlularda kurulan dev kazanların başında, kadınların mâniler ve duaları eşliğinde toplumsal bir şölen alanına dönüşür. Karışımın kıvam alması ve o meşhur koyu kahverengi rengine kavuşması için saatlerce, bazen tüm gece boyunca hiç durmadan karıştırılması gerekir. Bu imece usulü hazırlık, toplumsal bağları güçlendirirken, her bir karıştırma hamlesi gelecek yıl için tutulan dileklere eşlik eder. Sabırla pişen sümelek, koyu kıvamına ulaştığında tüm mahalle ve akrabalar arasında paylaştırılarak birliğin ve beraberliğin tadı sofralara taşınır.

Paylaşım Ritüeli

Goňşy Okora (Komşu Tabağı): Türkmen halkının binlerce yıllık tarihine kök salan komşuluk anlayışı, atasözleri ve deyimlerde sıkça işlenmiştir. Örneğin Ýan goňşym, jan goňşym (Yan komşum, can komşum), Öý alma-goňşy al/ Jaý almankaň, goňşy al (Ev alma, komşu al), *Toý görki bagşy, öý görki goňşy* (Düğünün görkemi bahşı, evin görkemi komşu) gibi atasözleri, bir Türkmen evi için komşunun ne denli vazgeçilmez bir ziynet olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Nitekim bu gelenek, Türkmenistan'da her yıl aralık ayının ilk pazar günü *Goňşy Okora/Goňşokora Bayramı* şeklinde müstakil bir kutlamaya dönüşmüş olsa da, mart ayında Nevruz'la birlikte tüm görkemiyle gün yüzüne çıkar. Türkmen mutfak kültürünün en zarif yansıması olan *"komşu aşı, gönül hoşu"* ilkesi, bir evde pişen aşın bereketinin ancak paylaşıldığında tamamlanacağı inancına dayanır. Evde kaynayan kazanın ilk tadımı mutlaka komşuya ikram edilir. Bu ritüel, halk arasında *"Git okaram, gel okaram, gitmeseň-gelmeseň orta ýolda döwül okaram"* (Git tabağım, gel tabağım; gitmezsen gelmezsen orta yolda kırıl tabağım) sözüyle sanatsal bir derinlik kazanır. Buradaki "kırılmayan tabak", aslında komşular arasında hiç kopmayan güveni ve sarsılmaz birliği simgeler. Bu paylaşım pratiği, Nevruz'un getirdiği toplumsal arınma ve barış iklimini mutfak kültürü üzerinden somutlaştırarak nesiller arası aktarılan bir dayanışma köprüsü işlevi görür. Böylelikle "komşu tabağı", maddi bir ikramın ötesine geçerek Türkmen toplumsal dokusunu bir arada tutan manevi bir sözleşme ve kolektif bir aidiyet sembolü hâline gelir.

Türkmen inanışına göre, paylaşılan sofranın bereketi yedi kat artar. Bu sebeple hazırlanan pilav, çörek, külçe ve pişme gibi yedi çeşit lezzet, komşu kapılarına taşınır. Geleneğe göre bu alışveriş anlayışı, Selçuklu hükümdarlarından miras kalan o meşhur Türkmen diplomasisinin halk arasındaki en saf, en samimi hâlidir. Tabakların gidip gelmesi, sadece bir yemek ikramı değil, toplumsal barışı ilmek ilmek işleyen sessiz bir sözleşme misalidir. Nevruz kutlamaları ise bu geleneğin zirve noktasıdır.

Ozanların ezgileriyle şenlenen Nevruz coşkusu, komşu tabağı olmadan eksik kalır. Bir Türkmen evi için bayram neşesi, ancak komşusunun kapısını çalması ve tabağını sunmasıyla tamamlanır. "Komşu aşı" Nevruz atmosferiyle birleştiğinde, sadece karınları doyuran bir öğün değil; gönülleri birleştiren, ruhları arındıran manevi bir gıdaya da dönüşür.

Arınma ve Barış Ritüelleri

Ateşten Atlamak: Türkmen kültüründe Nevruz, fiziksel ve ruhsal boyutu olan bütüncül bir arınma süreci olarak da telakki edilmektedir. Bayram hazırlıkları, evlerin temizlenmesi ve eşyaların havalandırılması gibi maddi pratiklerle başlar. Bu fiziksel temizlik, manevi bir arınma ritüeliyle desteklenir. Halk arasında yaygın olan *"Od altında bela kalmaz"* inancıyla ateş üzerinden atılarak günahlardan ve negatif enerjilerden kurtulmanın mümkün olduğuna inanılır. Ayrıca nazarı kovmak, kötü ruhlardan uzaklaşmak ve yeri kutsamak amacıyla üzerlik tütsüsü yakılması da bu kadim törenlerin bir parçasıdır.

Esasen bu arınma pratiklerinin kökeni, çok daha eski dönemlere ve göçebe yaşantılarının ritüellerine dayanmaktadır. Nitekim Nevruz'dan bir gün önce gerçekleşen *"Şaman Ateşi"* üzerinden atlama köprüsü, bu tarihsel sürekliliğin bir devamıdır. Eski Oğuzların çevresinde dönerek dans etmesi ve üzerinden atlamasıyla sembolik bir boyuta taşınmıştır[8]. Ateşin bu koruyucu ve temizleyici gücü, kışın kasvetini geride bırakıp yeni yılda taptaze bir ruhla girme arzusunu temsil etmektedir.

8 Agaýewa, a.g.m., s. 14.

Bireysel ve mekânsal düzeydeki bu hazırlıklar, Nevruz sabahı ilk tohumların atılmasıyla üretim ve bereketin sürdürülmesine evrilir. Türkmenlerin sürekli ziraat kültürünün bir tezahürü olan bu eylem, edilen dualarla birleşerek doğanın uyanışına eşlik eder. "Öý-işik arassalamak" olarak sunulan ayrıntılı ev temizliği, yeni kıyafetlerin giyilmesi ve eski aksesuarların yenilenmesi, sadece bireysel bir değişim değil, toplumsal bir yenilenmenin sembolüdür. Doğadaki devinimle eş zamanlı olarak gerçekleşen bu değişim, bireyin kendi kabuğundan sıyrılarak yaşamın tazesine ayak uydurmasını sağlar.

Küskünleri Barıştırmak: Türkmenlerde Nevruz'un arınma ritüeli, sonuçta en yüksek mertebe olan toplumsal barışı vurgulayarak tamamlanır. Bayramın manevi ikliminde küskünlerin barıştırılması ve kırgınlıkların giderilmesi önemli bir toplumsal değerdir. İnsanlar ortak sofralarda bir araya gelerek neşelerini paylaşırken geçmişin olumsuzlukları unutulur ve geleceğe dair umutla bakılır. Bu yardımlaşma ve kucaklaşma kültürü, Nevruz'u basit bir mevsim geçişi olmaktan çıkarıp Türkmenistan'ın toplumsal dokusunu güçlendiren ve kültürel sürekliliği sağlayan en temel değerlerden biri hâline getirmektedir.

Türkmen sosyokültürel yapısına göre, uğursuzluk veya bereketsizlik getireceği inancıyla yeni yıla küskünlükle girilmesi hoş karşılanmaz. Bu metafizik bakışla Nevruz döneminde küskünlerin barıştırılması, toplumsal sürecin onarılması adına en hayati ve en köklü geleneksel pratiklerden biri olarak kabul edilir.

Bu barış kurma sürecinde, elbette "aksakallık" kurumu ve aile büyükleri gibi toplumun manevi otorite figürleri, aktif birer arabulucu rolü üstlenerek aralarında husumet bulunan tarafları bir araya getirirler. *"Geçmişin olumsuz yanlarını geçmişte bırakma"* formülüyle hareket edilen bu süreçte, "razılık" (helalleşme), bağış ve uzlaşı kavramları üzerine konuşulur.

Bayramın ilk gününde gerçekleşen kuşaklar arası ziyaretler, geleneksel bir saygı gösterileri ötesinde; kalplerdeki duygusal mesafelerin ortadan kalkmasına ve dargınlıkların doğal bir süreçle nihayete erdirilmesine olanak tanır. Neticede, sosyal sermayeyi ve dayanışma ağlarını güçlendiren bu kucaklaşma iklimi; Türkmenistan'da Nevruz'un sadece ekolojik bir döngü değil, aynı zamanda toplumsal ruhun yeniden inşa edildiği kolektif bir iyileşme ve restorasyon evresi olarak düşünülebilir.

Folklorik Ritüeller: Halk Nevruz'a büyük bir heyecanla hazırlanır. Bayram yemekleri, yeni giysiler, spor müsabakaları ve yarışmalar bayram coşkusunu artırır. Nevruz'da *Yüzük Buldu, Deññene, Geşdek, At Yarışı, Altın Kabak, Çevgan, Göreş, Aşık Oyunu, Ayterek-Günterek, Ak Kemik, Läle Kakma, Yaglık Atma, Moncugatdı* gibi millî oyunlar oynanır ve ödüller verilir. Bu geleneklerden bazılarına aşağıda değinilmiştir.

Monjugatdı (Boncuk Atma): Türkmen hanımların ve kızların kendi şanslarını denemek için mâniler eşliğinde icra edilen köklü bir oyun türüdür. Yılın belirli bir mevsiminde söylendiği için buna *"takvim şarkısı"* da denir[9]. Türkiye'deki mâni eşliğinde atışma geleneğiyle büyük benzerlikler gösterir. Türkmen kadınlarının şairane ruhunu yansıtan bu gelenek, özellikle Nevruz gecelerinde hayat bulur. Oyun için kadınlar, kızlar ve bazen küçük erkek çocukları akşamın erken saatlerinde bir evde toplanırlar. Her katılımcı, kendi işareti sayılan belirli renkteki bir boncuğu yanında getirir. Oyun başlamadan önce bir kap suyla doldurulur ve tüm boncuklar bu kabın içine atılır. Adını da buradan alan "Boncuk Atma" geleneği, hem bir eğlence hem de gelecekten haber verdiğine inanılan bir niyet oyunu niteliği taşımaktadır.

9 Hojamyrat Goçmyradow, *Türkmen Halk Döredijiligi*, Türkmenistanyň Bilim Ministrligi, Aşgabat 2010, s. 28.

Oyun sırasında okunan her dörtlük, o an torbadan veya kaptan boncuğu çekilen kişinin kaderi, dileği ya da geleceği hakkında ipuçları verir. Halk edebiyatının şiirsel bir türü olan bu mâniler, çoğunlukla Nevruz gibi bahar aylarında üretilen ve icra edilen, aşk ve sevgi temalı dizelerdir. Kadınlar, bu gece söylenen bentleri kendi kaderlerinin birer işareti veya "kurası" olarak kabul ederler. Örnek:

Nowruz geldi bu gije,	Nevruz geldi bu gece,
Gyzlar atarlar bije.	Kızlar atarlar bice/kura,
Kimiň bijesi çyksa,	Kimin kurası çıksa,
Baýragy horaz-jüýje[10].	Ödülü horoz, cüyce/civci

Boncuk atma geleneğinde kalbe dokunan nazik duyguların yanı sıra bazen sert ve iğneleyici dizelere de yer verilir. Bu durum, oyunun heyecanını ve sürükleyiciliğini artırarak katılımcılar arasındaki ilgiyi canlı tutar. Her dizeden sonra bir boncuk çıkarıldığında ortamda neşeli bir hava eser, şakalaşmalar artar. Eğer çıkan mâni güzel bir anlam taşıyorsa sahibi sevinir; aksi durumda ise bir hüzün yaşanır. Öyle ki, bazı kadınlar kötü bir dizenin kaderlerine yansıyacağı korkusuyla oyuna katılmaktan çekinebilirler.

Nevruz gecesine özel bir dizeyle karşılaşan genç kızlar, kendilerini oldukça şanslı sayarak müstakbel eşlerinin de bahar mevsimi gibi nazik ve sevgi dolu olacağına inanırlar. Monjugatdı mânilerinin ana teması genellikle aşk olsa da çiftçilik, bereket ve emek gibi konulara da sıkça rastlanır. Genç kızlar için bir erkeğin sadece dış güzelliği değil, aynı zamanda çalışkanlığı ve toprağı işleme yeteneği de büyük önem taşır. Genç erkekler bu oyuna bizzat dâhil olmasalar da sevdikleri kızların kurasından çıkan güzel mânileri gururla dinlerler.

Genellikle 7 veya 8, nadiren de 11 heceli ölçüyle söylenen bu mânilerin kesin başlangıç tarihi bilinmemektedir. Ancak kadınların ev yaşamına ve el sanatlarına daha yoğun yöneldiği 9. ve 10. yüzyıllarda ortaya çıktığı, en olgun dönemine ise 18. ve 19. yüzyıllarda ulaştığı tahmin edilmektedir. Günümüzde bu gelenek, millî bayramların ve düğünlerin vazgeçilmez bir parçası olarak yaşatılmaya devam etmektedir[11]. Özetle *boncuk atma/monjugatdı* geleneği, sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda Türkmen toplumunun sözlü belleğini kuşaktan kuşağa aktaran canlı bir kültürel köprüdür. Bu gelenek sayesinde genç nesiller, hem ana dillerinin şiirsel zenginliğini kavrar hem de toplumsal dayanışmanın ve ortak heyecanların tadına varırlar. Modern dünyanın getirdiği hızlı değişimlere rağmen, bir kabın içindeki renkli boncuklarda umut arayan bu naif inanış, Türkmen kadınının estetik anlayışını ve yaşama olan bağlılığını simgelemeye devam etmektedir.

---

10 G. Otdyýew ve N. Atdaýewa, *Türkmen Halk Döredijiligi*, Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşgabat 2010, s. 50.

11 Otdyýew ve Atdaýewa, a.g.e., s. 54.

"Küştdepdi/Küştdepme" Oyunu: Türkmen halk kültürünün en kadim ve özgün ritüel danslarından biri olan Küştdepdi, yalnızca estetik bir icra olmanın ötesinde, kökleri Orta Asya Türk inanç sistemlerine dayanan, toplu bilinç ve dayanışma ruhunu yansıtan bir tören niteliğindedir. Bu geleneğin düşünsel arka planı; şamanist dünya görüşü, güneş ve ateş kültleri ile bereket ve yağmur duaları ekseninde şekillenmiştir. Halk arasında *küştdepdi* veya *küştdepme* biçimlerinde ifade edilen bu terim, etimolojik olarak *küşt* ve *depmek* sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tarihsel süreçte özellikle Batı Türkmenistan'daki Yomut-Göklen Türkmenleri arasında lokal bir pratik olarak görülen bu oyun, XX. yüzyılın altmışlı yıllarından itibaren büyük bir ün kazanarak millî bir oyun hüviyetine bürünmüştür[12].

Küştdepdi'nin etimolojik yapısı, geleneğin zikir ve manevi temizlenme ile olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Araştırmacılar, kavramın ilk bölümü olan "küşt" sözcüğünün; zararlı unsurları, haşereleri veya hayvanları kovmak için kullanılan "küş" ünleminden türediğini belirtmektedir. "Bermek" yardımcı fiiliyle birleştiğinde "birini kovmak" anlamını pekiştiren bu ifade, "depmek" fiili ile tamamlanır. Hoca Ahmet Yesevî'nin *Hikmetler*'inde de "nefsini kovmak/yenmek" anlamında sıkça kullanılan "dep" sözcüğü, "küşt" ile birleşerek kötülüğün uzaklaştırılması yönündeki semantik kurala uygun bir yapı sergiler[13]. Bu bağlamda oyun, tarihsel kökeninde divanelerin ve şifacıların hastaları iyileştirmek amacıyla "Küş-küş" nidalarıyla yaptıkları ritüelistik hareketlerden süzülerek günümüze ulaşmıştır. Zamanla çocukların ve gençlerin bu hareketleri taklit ederek oyunlaştırmasıyla birlikte, bu şifa ritüeli kolektif bir düğün şarkısı ve dansı formuna evrilmiştir.

12 Otdyýew ve Atdaýewa, a.g.e., s. 62.

13 Goçmyradow, a.g.e., s. 36.

Dans meraklılarının büyük bir bölümü, folklor yaratıcılığının bu özgün türüyle 1970'li yılların başlarında tanışmıştır. Küştdepdi'nin uluslararası folklor yarışmalarına dâhil edilmesine önemli katkı sağlayan isimlerden biri Mämmedoraz Hudayberdiyev olmuş, onun oğlu Söyünmemmet Hudayberdiyev ise hayatını Küştdepdi'nin tarihini araştırmaya adamıştır. Söyünmemmet Hudayberdiyev'in belirttiğine göre Küştdepdi, özellikle Hazar Denizi kıyısında yaşayan Türkmenler arasında daha yaygın bir gelenek olmuştur. Klasik Küştdepdi, icracıların duygusal durumuna bağlı olarak giderek yoğunlaşan "bir depim", "iki depim", "üç depim", "oturma depim", "divana", "sedrat" ve "zemzem" adlı bölümlerden oluşmuştur.

Yapısal açıdan *Küştdepdi*, katılımcıların evrenin bütünlüğünü ve toplumsal eşitliği simgeleyen dairesel bir formda bir araya gelmesiyle icra edilir. Genellikle bir başlatıcının öncülüğünde, düşük tempoda el çırpma ve ayak vurma hareketleriyle başlayan süreç, ritmin giderek hızlanmasıyla coşkulu bir doruk noktasına ulaşır. Bu aşamalı yapı, bireysel bilinçten kolektif bir algıya geçişi kolaylaştıran trans benzeri bir atmosfer meydana getirir. Küştdepdi bentleri içerik bakımından öleň, monjugatdı ve lale türküleriyle benzerlik gösterse de, her yaştan kadın ve erkeğin bir arada icra edebilmesi ve toplumsal etkileyiciliği bakımından diğer halk edebiyatı türlerinden ayrılır[14]. Müzikal olarak tef (deprek) ve bazı bölgelerde *tüýdük* (bir çeşit kaval) eşliğinde gerçekleştirilen bu icra, izleyici ile katılımcı arasındaki sınırları belirsizleştirerek topluluğun tamamını kapsayan bütüncül bir deneyime dönüşür.

Özetle toplumsal işlevi bakımından *Küştdepdi*; düğünler, bayramlar ve Nevruz gibi kolektif kutlamaların merkezinde yer alarak toplumsal birlikteliği güçlendiren ve kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktaran stratejik bir araçtır. Günümüzde yerel topluluklar ve akademik çalışmalar aracılığıyla yaşatılan bu gelenek, 2017 yılında Türkmenistan adına UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne dâhil edilerek evrensel bir değer olarak tescillenmiştir. Bu bağlamda *Küştdepdi*, Türk dünyasındaki diğer ritüel oyunlarla ortak köklere sahip olmakla birlikte, taşıdığı sembolik yoğunluk ve törensel nitelikle özgün bir kültürel miras örneği olarak değerlendirilmektedir.

Läle Kakma: Türk-İslam medeniyetinde kelimeyi tevhit olarak bildiğimiz ve Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde de sıkça geçen ve "Lâ ila he illallah" zikrinin fonetik bir kısalması olan "lälä/läle" kavramı, tasavvufi bir derinliği ifade etmektedir[15]. Dervişlerin gönül dünyasında yankılanan bu ritmik ses, zamanla toplumsal bellekte farklı bir mecraya evrilerek çocuk terbiyesi ve eğitiminin anahtarı hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu kavramsal kök, Türkmen halk edebiyatında gelinlerin ve genç kızların icra ettiği "läle" türüyle birleşerek hem ilahi hem de toplumsal bir ifade biçimine dönüşmüştür.

14 Goçmyradow, a.g.e., s. 37.

15 Goçmyradow, a.g.e., s. 25.

Öte yandan bu kavram, Farsça ve Osmanlı Türkçesindeki *lala* terimiyle de doğrudan ilgilidir. Tarihsel süreçte Farsçada lälä veya lala, hanedan üyelerinin ve yüksek zümreye mensup çocukların eğitiminden sorumlu olan ve onlara hem okuma-yazma öğreten hem de görgü kurallarını aşılayan mürebbileri ifade etmiştir. Bu gelenek, Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşarak şehzadelerin eğitimiyle görevlendirilen tecrübeli devlet adamlarına verilen 'lala' unvanında zirve noktasına ulaşmıştır. Osmanlı'daki lala, şehzadenin sadece hocası değil, aynı zamanda onun devlet idaresine dair melekelerini geliştiren ve hayata hazırlayan bir nevi manevi rehberidir. Tacikçedeki soylu terbiyecisi anlamına gelen *'lo-lo'* kavramıyla da uyumlu olan bu kurumsal kimlik, "lalalık" kültürünün tarihsel süreçte asalet ve terbiye ile ne kadar özdeşleştiğini göstermektedir.

İslamiyet'in Türk boyları arasında yayılmasıyla birlikte tasavvufi pratikler toplumsal hayatın ve mahrem alanın kılcal damarlarına süzülmüştür. Bununla birlikte Türkmen geleneğinde ninni için kullanılan "huwdi" terimi de dinî bir temele dayanmaktadır. Etimolojik kökeni kuvvetle muhtemel "Allah'ın adıyla, Hû diyerek başla" anlamındaki "Hûw diy!" (Hû de!) hitabından türemiştir. Bu dönüşümle birlikte, çocukları sükûnete kavuşturmak için söylenen ninniler/ezgiler zikrin yumuşatılmış birer formuna dönüşmüştür. Ayrıca "läle" kavramı gelinlerin ve genç kızların kendi aralarında icra ettikleri lirik bir edebî tür olarak Türkmen edebiyatında mevcuttur.

Netice itibarıyla, Yesevî zikrindeki dervişane tavır, Osmanlı sarayındaki mürebbi terbiyesi, Türkmen halk edebiyatında genç kızların terennüm ettiği hüzünlü *läle* ezgileri ve ninnilerdeki *huvdi* nefesi; özünde aynı kültürel kökten beslenen farklı dallardır. Lala veya läle, yüzyıllar boyunca uğradığı mana değişimlerine rağmen çocuk terbiyesinden, edebî incelikten ve manevi tekâmülden asla kopmamıştır. Bu terim, Türk-İslam coğrafyasının ortak irfan hafızasında disiplin, sevgi ve zikrin harmanlandığı müstesna bir kavram olarak yaşamaya devam etmektedir.

Türkmenlerde *"läle kakma"* geleneği de bu kültürel dokuyu pekiştirmiştir. Rivayete göre eski zamanlarda gençler, kızların toplandığı evin damına çıkarak sevdikleri kıza mendil içinde hediyeler sarkıtır, kızlar da buna karşılık olarak hazırladıkları işlemeli yazma ve yağlıkları ipin ucuna bağlayarak yukarı gönderirlermiş[16].

16 Otdyýew ve Atdaýewa, a.g.e., s. 38.

Örnek

Gyzlar daga çykalyň,	Kızlar dağa çıkalım,
Gülüp-oýnap bökeliň.	Gülüp oynayıp zıplayalım.
Derdi egişmek üçin,	Derdi dağıtmak için,
Geliň, läle kakalyň![17]	Gelin, ezgi söyleyelim!
Aý dogar aýa garşy,	Ay doğar aya karşı,
Suw akar çaýa garşy,	Su akar çaya karşı,
Garyba gyz bermezler,	Garibe kız vermezler,
Çykarlar baýa garşy[18]	Çıkarlar zengine karşı.

Ýaglyk Atma (Yemeni/Mendil Atma): Türkmen kültüründe *yemeni/mendil atma* (ýaglyk atma) geleneği, kökleri kadim devirlere uzanan, toplumsal dayanışmayı, bereketi ve kolektif neşeyi simgeleyen en köklü ritüellerden biridir. Temelinde *paylaşma* felsefesi yatan bu gelenek, sadece ailevi bir kutlama değil, aynı zamanda bireysel mutluluğun toplumsallaştığı bir ritüeldir. Türkmen sosyokültürel yapısında bir *müjde nişanesi* kabul edilen *yağlık atma* geleneği; düğün, doğum ve kız isteme merasimlerinin yanı sıra, tabiatın uyanışını simgeleyen Nevruz kutlamalarında da merkezi bir rol oynamaktadır.

Nevruz bağlamında yağlık atma, kışın durgunluğundan baharın dinamizmine geçişin bir dışavurumudur. Baharın müjdecisi olan bu dönemde, özellikle köylerde ve açık alanlarda düzenlenen şenliklerde çevreye saçılan renkli yağlıklar, adeta toprağın çiçeklenmesini ve doğanın sunduğu bereketi sembolize eder. Nevruz'un vazgeçilmezi olan atlı sporlar ve geleneksel oyunlar sırasında maharet sergileyen gençlerin, yüksek bir noktaya asılan veya havaya fırlatılan yağlığı kapma yarışı, Türkmenlerin çevikliğini ve yeni yıla duydukları yaşama sevincini yansıtır. Bu dönemde atılan her yağlık, yeni yılın tüm topluma bolluk, sağlık ve huzur getirmesi yönündeki kadim bir duanın görselleşmiş hâlidir.

Geleneksel uygulamada bu tören, gelin kervanının yola çıkışından düğün evine varışına kadar coşkulu bir atmosferde icra edilir. Atlılardan veya araçlardan çevreye saçılan renkli kumaş parçaları, mahalle sakinleri ve gençler tarafından büyük bir heyecanla karşılanır. "Düğün bereketi" olarak görülen bu nesnelerin uçlarına kimi zaman şeker, çerez veya madeni paralar bağlanarak çocukların sevinci pekiştirilir. Yağlığın rengi ise derin bir sembolizm barındırmaktadır.

17 Otdyýew ve Atdaýewa, a.g.e., s. 39.

18 Goçmyradow, a.g.e., s. 26.

Örneğin ak yağlık saflığı, bekâreti ve aydınlık bir geleceği; al veya alaca yağlıklar ise yaşam enerjisini ve bereketli bir ömrü simgeler. Özetle yağlık atma; gerek Nevruz gibi mevsimsel döngülerde gerekse düğün gibi ailevi dönüm noktalarında, Türkmenistan'ın kültürel dokusunu koruyan, geçmiş ile gelecek arasında sarsılmaz bir bağ kuran en canlı geleneksel köprülerden biridir.

Göreş (Güreş): Bu spor dalı yalnızca fiziksel bir mücadele değil, aynı zamanda Türkmenlerin bozkır kültüründen tevarüs eden "alp" tipolojisinin ve toplumsal hiyerarşinin yeniden üretildiği bir törensel alandır. Türkmen güreşi, yapısal özellikleri bakımından "kuşak güreşi" kategorisinde değerlendirilir. Müsabaka sırasında güreşçiler (pälvanlar), bellerine bağladıkları "guşak" adı verilen özel kuşaklardan birbirlerini tutarak üstünlük kurmaya çalışırlar. Güreşin temel kuralı, rakibin sırtını yere getirmek veya onu dengesini kaybettirerek yere düşürmektir. Ayakta başlayan ve devam eden bu mücadele tarzında, rakibin kuşağını bırakmak kural ihlali sayılabilmekte, bu da sporun disiplin ve dayanıklılık boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

Nevruz kutlamalarında kurulan meydanlar, bu fiziksel mücadelenin sergilendiği birer "er meydanı" işlevi görerek gençlerin topluma rüştünü ispat ettiği bir geçiş ritüeli niteliği taşır.

Tarihsel kökenleri itibarıyla Türkmen güreşi, askeri hazırlık ve stratejik çeviklik yetilerinin barışçıl bir festival ortamına aktarılmış hâlidir. Nevruz'un getirdiği kolektif neşe ortamında, pehlivanların mücadelesi toplumun canlılığını ve yenilenme enerjisini sembolize eder. Güreşler genellikle davul-zurna veya geleneksel sazlar eşliğinde, halkın yoğun katılım gösterdiği açık alanlarda gerçekleştirilir. Bu etkinliklerde galip gelen pehlivanlara verilen ödüller (bayrak), sadece maddi bir değer değil, aynı zamanda ilgili obanın veya boyun onurunu temsil eden manevi birer nişanedir.

Kısacası, Nevruz bayramı bünyesinde icra edilen Türkmen güreşi, Türk dünyasının ortak kültürel kodlarını yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan bir kültürel mirastır. Bu sporun günümüzde de varlığını sürdürmesi, hem ulusal kimliğin korunması hem de geleneksel değerlerin modern dönemde pedagojik ve etik bir model olarak yaşatılması açısından büyük önem arz etmektedir. Müsabakaların estetiği ve kuralları, Türkmen halkının karakterine işlemiş olan mertlik, dürüstlük ve rakibe saygı gibi erdemlerin bir dışavurumu olarak kabul edilmektedir.

At Çapyşygy (At Yarışları): At yarışı, Türkmenlerde hem atları sınavdan geçirmenin hem de onların hızını geliştirmenin bir yöntemi olarak kullanılan heyecan dolu bir binicilik sporudur. Türkmenler her zaman seyislere büyük saygı göstermiş, özellikle tecrübeli binicilerin rekabetini izlemek oldukça ilgi çekicidir. Türkmen geleneğinde bozkırın asırlık birikimini, binicilik sanatını ve stratejik zekâyı harmanlayan köklü bir geleneksel spor disiplini ve kültürel bir kimlik simgesi olarak öne çıkmaktadır. Atların hızını test etmenin ötesinde, onların dayanıklılığını ve genetik asaletini sergileyen bu müsabakalar, özellikle "altın atlar" olarak bilinen Ahalteke atlarının zarafetiyle birleştiğinde toplumsal bir şölene dönüşür. Bu sürecin en kritik figürü olan seyisler, atı bir zanaatkâr titizliğiyle işleyerek yarışa hazırlar. Nitekim Türkmenlerde seyislik sanatı, beslenmeden antrenman temposuna kadar babadan oğula aktarılan ve atın psikolojisini de kapsayan çok kıymetli bir mirastır. Yarış meydanlarında genç atların süratini ölçen kısa mesafe koşuları veya gerçek bir dayanıklılık sınavı olan maraton gibi kategorilere ayrılırken, her koşuda çapyksuwar adı verilen binicilerin atla olan kusursuz bütünleşmesi ön plana çıkmaktadır.

Özellikle tecrübeli binicilerin katıldığı yarışlar, fiziksel gücün ötesinde bir strateji ve sükûnet dersi niteliği taşıdığı için izleyiciler tarafından büyük bir saygı ve ilgiyle takip edilmektedir. Günümüzde Türkmenabat'taki modern atçılık komplekslerinde de aynı heyecanla sürdürülen bu gelenek, her yıl kutlanan Türkmen Atı Bayramı gibi etkinliklerle, geçmişin derin tecrübesini geleceğin hızıyla birleştirmeye devam etmektedir. Yarışlarda kazananlara ödül olarak otomobil hediye edilmektedir.

Edebî Bellek: Türkmen edebiyatının zirve şahsiyeti Mahtumkulu Firâkî eserlerinde Nevruz olgusu, yalnızca biyolojik bir mevsim döngüsü olarak değil; âlemin teceddüdü (dünyanın yenilenmesi) ve makro-kozmik bir düzlemde İlahi adaletin tecellisi olarak konumlandırılarak ontolojik bir derinlik kazanmıştır. Türkmen şiir geleneğinde sembolik bir eşik teşkil eden bu mevsimsel dönüşüm, edebiyatın ana temalarından biri hâline gelmiş ve estetik bir anlatıyla toplumsal bellekteki yerini tahkim etmiştir.

Mahtumkulu'nun sanatında Nevruz; *"Âleme Nevruz gelse, renk saçar cihan peyda..."* mısralarında doğanın uyanışı ile somutlaşırken, *"Otlar der: Rabbena! Nevruz içinde geldi, kış oldu yazlar, Dehistan'dan gelen yeller dağıldı"* dizelerinde hayal gücünün zenginliğiyle lirik bir boyut kazanmıştır.

Şairin, *"Gökte yıldız hürmeti, Yerde nevruz hürmeti, Gece gündüz hürmeti, Günahım güzeşt eyle!"*[19] şeklindeki yakarışları ise bu kadim bayramın Türkmen maneviyatındaki kutsiyetini, arınma ve bağışlanma iklimini açıkça ortaya koymaktadır.

19 Emrah Yılmaz, *Sahip-Cemâlini Arayan Bir Veli, Türkmenlerin Fikir Deryası: Mahtumkulu Firâkî*, Bengü Yayınları, Ankara 2024, s. 170.

Tarihsel süreçteki bu güçlü edebî temsil, bağımsızlık sonrası dönemde Türkmenistan Devlet Başkanlığı Kararnameleri ile hukuki ve siyasi bir statü kazanarak kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Günümüzde Nevruz kutlamaları; "Aşkabat-Merv-Hazar" güzergâhında tesis edilen devasa çadır kentler aracılığıyla halkın öz kültürüne rücu ettiği ve millî kimliğini pekiştirdiği sosyokültürel bir platform işlevi görmektedir.

Bu kutlama pratiği, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne dâhil edilmesiyle yerel bir gelenek olmanın ötesine geçmiş, insanlığın ortak mirası olarak evrensel bir barış, hoşgörü ve dayanışma mesajına dönüşmüştür. Edebî köklerden gelen bu değerler manzumesi, günümüzde modern devlet politikalarıyla birleşerek Türkmenistan'ın kültürel diplomasisindeki en önemli yumuşak güç unsurlarından birini teşkil etmektedir.

Nevruz Bayramı, kadim yazma eserlerin yanı sıra klasik edebiyatın seçkin sayfalarında da en somut ifadesini bulmuştur. Mahtumkulu başta olmak üzere Mollanepes, Abdılla Şabende ve Şeydayı gibi söz üstatları, mevsimsel bir dönüşümün ötesinde, Nevruz'un karakteristik özelliklerini ve doğada yarattığı estetik yansımaları bir ressam titizliğiyle eserlerine nakşetmişlerdir. İnsan ruhuna ışık saçan tabiat tasvirleri, Mahtumkulu'nun edebî maharetiyle müstesna bir hâl almıştır. Şairin "Cahan Peyda", "İl Geçer", "Can Sesin Aňsa", "Kayda Sen", "Novruzdan Seni" ve "Ocak İçinde" gibi onlarca şiiri bu tematik derinliğin en bariz örnekleridir.

Nowruzdan Seni / Nevruzdan Seni

Bolmady bize nesibiň, islädim güýzden seni,
Diýdiň: ötsün gyş, tapar men täze nowruzdan seni.
Saýladym, seçdim, sonam, bir bölejik gyzdan seni,
Neçün biliň guçmadym, bildim tapyp uzdan seni,
Isterem hakdan, gowuşgyrgaý maňa tizden seni[20].

Olmadı bize nasibin, istedim güzden seni,
Dedin: Geçsin kış, bulurum taze Nevruz'dan seni,
Ayırdım, seçtim, Suna'm, bir bölük kızdan seni,
Niçin belin kucaklamadım, bilip bulup düzden seni,
İsterim Hak'tan, kavuştursun bana tezden seni.

20 Annagurban Aşyrow, *Magtymguly. Eserler Ýygyndysy* I jilt, Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynyň Milligolýazmalar İnstituty, Aşgabat 2012, s. 158.

Şairin tabiat felsefesini en yetkin şekilde yansıtan başyapıtlarından "Jahan Peýda" (Cahan Peyda) adlı şiiri, evrenin kozmik nizamını, dağların ve uçsuz bucaksız ovaların ihtişamıyla harmanlayan lirik bir şaheserdir. Şair bu eserinde, kuşların cıvıltısıyla şenlenen doğayı sadece görsel bir şölen olarak değil, her bir unsuruyla ilahi sanatı müjdeleyen muazzam bir şiir demeti mahiyetinde sunar. Nevruz ile gelen bu uyanış, onun kaleminde varlığın yeniden anlam kazandığı, her rengin ve sesin birer zikir gibi evrene yayıldığı estetik bir zirveye dönüşmüştür.

Sonuç

Türkmenistan'da Nevruz; tarihsel derinlik, dini duyarlılıklar ve millî geleneklerin sentezlendiği bir "kültürel pasaport" niteliğindedir. Sovyet dönemi kısıtlamalarına rağmen halkın evlerinde gizlice sürdürdüğü bu gelenek, bugün devletin kurumsal gücüyle birleşerek küresel dünyada Türkmen kimliğinin en renkli ve canlı temsilcisi olmuştur. Nevruz, Türkmenistan'ın geleceğe bakarken geçmişine ne kadar güçlü köklerle bağlı olduğunun en somut kanıtıdır. Kısacası Türkmen geleneğinde tarihsel köklerden beslenen Nevruz Bayramı; *ağaç ekme, semeni yapma, ikram tabağı hazırlama, küskünleri barıştırma, ateşten atlama, boncuk atma, yemeni/mendil atma, läla kakma, küştdepti oynama, güreş tutma, at yarışı* gibi yerel geleneklerden devasa çadır kentlerdeki toplumsal merasimlere, edebî şerhlerden uluslararası platformlardaki temsiline kadar geniş bir yelpazede yaşatılması, Türkmenistan'ın kültürel sürekliliğini gözler önüne sermektedir. Pek çok kültürün müşterek değeri hâline gelen Nevruz; bu gelenekte de bütün ritüelleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kültürel bellek olarak Nevruz Bayramı, şairlerin şiirlerindeki manevi derinliği modern Türkmenistan'ın evrensel barış mesajıyla birleştiren ve halkın öz kimliğini her yıl yeniden tazeleyen aslî bir medeniyet unsuru olma vasfını korumaktadır.

Kaynakça

- Agaýewa, Jennet, "Nowruz Tebigatyň we Köňülleriň Baýramy", UNESCO Türkmenistan Milli Komissiýasy, 2014, ss. 9-18. (http://unesco.gov.tm/articles/2afb2014-c1ee-4b12-99c1-ebf240ccbab8)
- Aşyrow, Annagurban, *Magtymguly. Eserler Ýygyndysy I jilt*, Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasynyň Milligolýazmalar instituty, Aşgabat 2012.
- Goçmyradow, Hojamyrat, *Türkmen Halk Döredijiligi*, Türkmenistanyň Bilim Ministrligi, Aşgabat 2010.
- Kyýasowa, Güljemal, Geldimyradow, A., Durdyýew, H. *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi, (II tom)*, Ylym, Aşgabat 2015.
- Otdyýew, G., ve Atdaýewa, N., *Türkmen Halk Döredijiligi*, Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşgabat 2010.
- Sarıyev, Berdi, *Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerine Makaleler: Dil-Folklor-Edebiyat*, Haz. Emrah Yılmaz, Tuğba Yılmaz, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.
- Taganova, Maral; Gılıcov, Ata; Sarıyev, Berdi; Yılmaz, Emrah, "Türkmenistan'da Terim Çalışmaları", *Türk Dünyasında Terim Çalışmaları*, Ed. Ayşe İlker, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2023, ss. 361-382.
- Yılmaz, Emrah, "Türkmen Kültüründe Ad Verme Geleneği ve Kişi Adları", *Dil Araştırmaları*, S. 27, 2020, ss. 211-246.
- Yılmaz, Emrah, Sahip-Cemâlini Arayan Bir Veli, Türkmenlerin Fikir Deryası: Mahtumkulu Firâkî, Bengü Yayınları, Ankara 2024.

TÜRKMENİSTAN'IN MİLLÎ BAHAR BAYRAMI-NOVRUZ

Maral TÖRE*

Nevruz, dünya üzerinde kutlanan en kadim bayramlardan biridir. Türkler tarafından da eski çağlardan günümüze kadar kutlanarak gelen özel bir gündür. Nevruz, yeni yılın başlangıcıdır. Nevruz, bir bahar bayramıdır. Nevruz, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendiren, sevgi ve mutluluğu arttıran bir gündür. Müslüman halklar arasında bu bayram İran, Türkistan, Kafkasya, Hindistan, Pakistan, Türk halklarının yaşadığı Çin'in farklı bölgeleri, Balkanlar ve diğer İslâm ülkelerinde büyük coşkuyla kutlanmaktadır.

Nevruz; uyanış, diriliş, yaratılış, başlangıç, yeniden canlanma, arınma ve iyileşme demektir. Bundan dolayı Nevruz doğanın bayramı olarak da kabul edilmektedir. Doğa; kendini sürekli yenileyen ve değiştiren tüm canlı ve cansız varlıkların oluştuğu bir yerdir. Nevruz da doğadaki bütün canlıların yeniden doğuşunu temsil eden yeni bir yılın başlangıcıdır. Yeni bir yıl ise bahar mevsiminin gelişiyle başlamaktadır. Dolayısıyla Nevruz, Türk milletinin Bahar Bayramı'dır.

Türklerin yılbaşı olarak kabul ettiği gün; gece ve gündüzün eşit olduğu 21 Mart günüdür. *Kitâbu Dîvânu Lugâti't-Türk*'te Kâşgarlı Mahmud, 12 aylı Türk takviminde yılbaşını 21 Mart olarak belirtmiştir. *Kutadgu Bilig*'de Yûsuf Has Hâcib, Koç burcunun (21 Mart-20 Nisan) baharın başlangıcı olduğunu yazmıştır.[1]

* Dr. Öğretim Üyesi, Kayseri Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, maraltore@kayseri.edu.tr

1 Lütfi Sezen, "İlkyaz Bayramları (Hevruz-Hıdrellez)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum 1999, s. 81.

Nevruz'un ortaya çıkışıyla ilgili birçok görüş vardır. Kimi araştırmacılar Nevruz'un ilk defa Mezopotamya'da Sümerler tarafından kutlandığını belirtmiştir. Sümerler bu bayrama akitil demişler. Sümercede til, yaşamak ve yeniden doğuş anlamına gelmektedir.[2] Bu bayramın erken dönemlerde Zerdüştîlik veya Mecusîlik diniyle ilişkili olduğu da düşünülmektedir. Kaynaklarda MÖ. 7.-5. yüzyıllarda Ahemeniler ve 3.-5. yüzyıllarda Sasaniler devletinin Nevruz Bayramı'nı kutladıkları hakkında bilgiler vardır[3]. Araştırmalara göre Oğuz Kağan devrinde de Bahar Bayramı kutlanıldığı tahmin edilmektedir. Oğuz Kağan dünyaya indiğinde bahar mevsiminin başlangıcı olduğu ve Oğuz Kağan'ın Talas'tan Buhara'ya kadar olan toprakları işgal ettiği dönemin bahar mevsimine denk geldiği düşünülmektedir. Oğuzlar kazandıkları bu zaferi, her yıl aynı gün kutladıkları ve böylece baharın gelişin simgeleyen Nevruz Bayramı'na dönüştüğü varsayılmaktadır.[4] Ayrıca Türkmenler Bahar Bayrım için Oğuzların günü anlamına gelen Oguz güni (Oğuz günü) dedikleri de bilinmektedir.

Türkmenler için Nevruz hem millî hem dinî özellikleri taşıyan bir bayram olmuştur. Halk arasında Nevruz Bayramı'nın ortaya çıkışıyla ilgili birçok rivayet dolaşmaktadır. Bugünün dünyanın yaradılış günü, ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratıldığı gün, Nuh tufanından sonraki gün, Yusuf Peygamberin kuyudan çıktığı ve Yunus Peygamberin balığın karnından kurtulduğu gün olduğuna ilişkin rivayetler anlatılmaktadır. Başka bir rivayete göre Nevruz, Hz. Süleymân ile bağlantılıdır. Rivayette Hz. Süleymân'ın dünya üzerindeki hâkimiyetini simgeleyen sihirli yüzüğünü kaybedişi ve gücünü yitirişi, yüzüğün kırk gün sonra bulunuşu ve Hz. Süleymân'ın tüm egemenliği geri verilişi aktarılmaktadır. Hz. Süleymân'ın başından geçen bu olaya Persler, "Nevruz Amed" yani "Yeni gün geldi" anlamına gelen sözcüğü kullanmışlardır. Ayrıca Nevruz, Cennet'ten kovulan Âdem ve Havva'nın günahlarının affedildiği gün olduğu da söylenmektedir. Türk topluluklarında ise âşıklar, sevdiklerine aşkını ilan etmek için bugünü bekledikleri ve söylemek istediklerini bugüne sakladıkları anlatılmaktadır. Eğer birbirini seven insanlar Nevruz günü yeniden bir araya gelirlerse uzun, güçlü ve mutlu bir aile hayatı süreceklerine inanmışlardır.[5]

Nevruz, Firdevsî'nin Şehnâme eserinin karakterlerinden ve Fars kültürünün mitolojik figüründen bir olan Cemşîd ile ilgili olduğu kabul edilen görüşlerin başında gelmektedir. Cemşîd'in tahta çıktığında gündüz ve gecenin eşleştiği güne denk geldiği ve bugünün Nevruz olarak kutlanmaya başlandığı varsayılmaktadır.[6]

---

2 Güljeren Ýagşyýewa, "Nowruz Baýramynyň Taryhy", *TMÝG-niň Aşgabat şäher Geňeşi*, 16 Mart 2023.

3 Öwez Gündogdyýew, "Nowruz-şatlygyň we döreýşiň baýramy", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, s. 7.

4 URL-1: https://ahal.info/tm/news/nowruz-hakynda-taryhy-maglumatlar 15.10.2025

5 Ýagşyýewa, a.g.m.

6 Orazpolat Ekäýew, "Nowruz-baharyň we tebigatyň baýramy", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, s. 21.

Şehnâme'de Nevruz günü mahkûmların suçlarının affedildiğine dair bilgilere de yer verilmiştir.[7] Nevruz hakkında doğunun en meşhur şairi Ömer Hayyâm'ın Nevrûznâme esirinde önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserde yıl, takvim, yılbaşı (nevrûz) ve diğer konular incelenmiştir.

Ebû'r-Reyhân Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî Masud Kanunu adlı eserine göre, dünyanın birçok halklarında ekinoks yılın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ekinoks ayı Hindular tarafından Chaitra, Romalılar Ocak, Sogdianlar Nausard ve Persler tarafından Farvardin olarak adlandırmışlardır. Persler, Farvardin ayında yılın başlangıcını işaret eden güne Hormuz demişlerdir. İran'da Hormuz, Nevruz olarak bilinen yeni yılın ilk günüdür. Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, Geçmişin Anıtları adlı eserinde Nevruz Bayramı hakkında ilginç bilgiler paylaşmıştır. Yazara göre, 21 Mart'ta evrendeki güneş ışınları dünyanın ekvatoruna dikey olarak düşmektedir. Eserde, yazar "Nevruz'da, zaman çarkının evreni canlandırmak için acele ettiği bir saat vardır. Bunlar günün en mutlu saatleri, güneş ışınlarının doğrudan düştüğü saatlerdir." vurgulamıştır. Ayrıca Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî Horosan'da yaşayanlar, Nevruz'u insanlığın yaratılışıyla ilişkilendirdiğini ve bu bayramın bütün Türk halklarının bayramı olduğunu yazmıştır.[8]

Nevruz yani yeni gün veya yeni yılın ortaya çıkışıyla ilgili kimi araştırmacılar, Ergenekon destanıyla ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Ergenekon'a özgürlük günü de denilmiştir. Bugünün Mart ayının 21'ne denk geldiği tahmin edilmektedir.[9] Ergenekon'dan çıkış günü Nevruz günü olarak addedilmektedir. Destanda Türk halklarının ataları olan Göktürklerin çoğalması ve hayvan sayısının artması sonucu bulundukları vadi aşırı kalabalıklaştığı ve yaşam alanı daralması nedeniyle vadiyi terk etmeye karar verdikleri aktarılmaktadır. Türkler vadiden çıkmak için dağlardan bir yol buldukları ve yolu büyük ateş yakarak açtıkları rivayet edilmektedir. Tanrı'nın kudreti ve ateşin gücü dağı erittikten sonra demir erimiş ve dağ yarılmıştır. Böylece yol açılmış ve Göktürkler Ergenekon'dan ayrılmışlardır. Bundan sonra Türkler için bu gün kutsal sayılmıştır. Bu kutsal gün, Göktürkler için büyük bir bayram olmuştur. Türklerin dağı delerek Ergenekon'dan çıkışına Demir Bayramı da denilmektedir.[10] Dolayısıyla Nevruz kutlamalarında gücün ve kudretin temsil olarak Türk halkları arasında demir dövme geleneği yerleşmiştir.

7 Gündogdyýew, a.g.s., s. 10.

8 URL-2:https://parstoday.ir/tk/radio/uncategorised-i4902-nowruz_hakynda_taryhy_maglumatlar 15.10.2025

9 Ekäýew, a.g.e., s. 22.

10 Gurbanguly Berdimuhamedow, Ömrümiň manysy, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2022, s. 368-369.

A. M. Çay'ın çalışmasında belirttiği gibi Nevruz, Türk Ergenekon Bayramıdır. Hîve hanı Ebülgazi Bahadır Han, Şecere-i Terâkime eserinde konuyla ilgili Türk hükümdarlarının bu günü, kızgın ateşle kızdırılan bir demir parçasının, örs üzerinde döverek kutlandığından bahsetmiştir.[11] Nevruz, Büyük Selçuklu Devleti döneminde de kutlandığı bilinmektedir.[12]

Nevruz hem Türk boyları hem de doğu halklarının birçoğunda erken dönemlerden günümüze kadar kutlanmaya devam edegelen bir bayramdır. Mevcut çalışmada eski Türk gelenek ve göreneklerine sıkı bağlı olan Türkmenlerin yaşamında Nevruz Bayramı'nın yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Türk halklarının Oğuz kolunu temsil eden Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkmenlerin, günümüzde Nevruz Bayramı'nı nasıl kutladıkları ve bayram için yapılan hazırlıkları ele alınacaktır. Nevruz ile bağlantılı inanışlar ve gelenekler anlatılacaktır. Nevruz Bayramı'nın yemek kültürü hakkında bilgi verilecektir. Son olarak Nevruz Bayramı'nın eğlenceleri ve özellikle Türkmen halk oyunlarından *monjugatdy* oyununa dikkat çekilecektir. Bütün bunlar anlatılırken Türkmenler için Nevruzun kutsallığı ve değeri vurgulanacaktır. Araştırmada Nevruz hakkında verilecek bilgilerin tamamı Türkmenistan'da yayınlanan kitap, dergi, gazete ve halk arasında yaygın olan rivayetlerden, gelenek ve uygulamalardan elde edilerek yazılacaktır.

Türkmence Sözlüklerde Nevruz

Nowruz, Farsça *now* 'yeni' ve *ruz* 'gün' (*nev+rûz*) sözcüklerin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. *nowruz* [نوروز] Täze gün, täze ýyl- дог йывон ,ьнед йывон.[13] Yeni gün, yeni yıl. *nowruz* 1[نوروز]. täze gün, täze ýyl, 2. ýaz, bahar.[14] 1. Yeni gün, yeni yıl; 2. İlkbahar, bahar. *nowruz*, at. 1. Käbir Gündogar ýurtlarynyň hasaby boýunça täze ýyl çalşygy, täze ýyl çalşygynyň ilkinji güni, täze gün. Nowruz baýramy Alynky Aziýada, Ýakyn we Orta Gündogarda, Orta Aziýada, şol sanda Türkmenistanda we Zakawkazýede ýazyň gelmegi bilen bellenýän baýram. 2. Oglana dakylýan at.[15] 1. Kimi doğu ülkelerinin takvimine göre yılın değişimi, yeni yılın ilk günü, yeni gün. Nevruz Ön Asya, Yakın ve Orta Doğu, Orta Asya ile birlikte Türkmenistan ve Kafkasya'da baharın gelişi ile kutlanan bir bayramdır. 2. Erkek çocuğuna verilen addır.

---

11 Abdulhaluk M. Çay, *Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:138, Ankara 1990, s. 15.

12 Ekäýew, a.g.e., s. 23.

13 GTDSS, *Gadymy Türkmen Diliniň Saýlama Sözlügi*, Haz. M. Söýegow, S. Güjükow, G.Ballyýew, Türkmenıstanyň Milli Medeniýet Miras Merkezi, Türkmenbaşy Adyndaky Türkmenistan Mıllı Golýazmalar Instituty, Aşgabat 2004, s. 413.

14 GTS, *Gadymy Türkmen Sözlügi*, https://www.kitaphana.net/book/2311

15 TDS, *Türkmen Diliniň Sözlügi*, Haz. M.Ý. Hamzaýew, S. Altaýew, G. Açylowa, W. Mesgudow, A. Meretgeldiýew, Türkmenistan SSR Ylymlar Akademiýasy Dil Bilimi İnstituty, Aşgabat 1962, s. 901.

Türkmencede Nevruz veya Bahar Bayramı için *togsan doldy, türkmen Nowruzy, çarwa Nowruzu, arkaç Nowruzy (esasy Nowruz), ýüpek Nowruzy (ekerançylyk Nowruzy), çiltek Nowruzy, Oguz güni, ýaz başy, ýyl başy* ve *erkin gün* de denilmiştir.[16] Türkmencede Nevruz adı yer ve bölge adı olarak da kullanılmaktadır. *Nowruz, Nowruzabat, Nowruzdepe.* [17] Türkmenler, Nevruzda ve mart ayında dünyaya gelen çocuklarına *Nowruz* (erkek kişi adı), *Nowruzgül* (kadın kişi adı), *Nowgül* (kadın kişi adı), *Nowbahar* (kadın kişi adı), *Täzegül* (kadın kişi adı), *Bahar* (kadın kişi adı), *Gülbahar* (kadın kişi adı), *Nurbahar* (kadın kişi adı) gibi adlar vermektelerdir.

Türkmenistan'da Nevruz

Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan'da, Nevruz Bayramı ancak aile içerisinde kutlanmaktaydı. Bu kutsal ve kadim bayram, Türkmenistan bağımsızlığını kazanmasıyla değerine kavuştu. Nevruz Bayramı ülkede ilk kez 1992'de devlet çapında kutlandı ve 21 Mart resmi tatil olarak ilan edildi. 1992'den sonra Türkmenistan'ın bütün bölgelerinde Nevruz büyük coşkuyla kutlanmaya devam etti. 2003-2007 yılları arasında Nevruz Bayramı mart ayında Türkmenistan'da kutlanan kız ve kadınlar bayramıyla beraber gerçekleştirildi. 2008 yılından itibaren Türkmenistan'ın Cumhurbaşkanı kararıyla 21 Mart, Nevruz: Milli Bahar Bayramı olarak kutlanılmaya başlandı.[18] 2008 yılından başlayarak her yılın 21-22 Mart günleri, Türkmenistan'ın Milli Bahar Bayramı: Nevruz resmî tatili olarak belirlendi.

30 Eylül 2009 tarihinde, yirmi dört devletin desteğiyle Nevruz, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine kaydedildi. Türkmenistan, Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, İran ve Tacikistan'ın işbirliği ve önerisi sonucunda, Şubat 2010'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 64. oturumunda özel bir karar kabul edildi ve 21 Mart Uluslararası Nevruz Günü ilan edildi.[19] 21 Mart'ın Uluslararası Nevruz Günü ilan edilmesi uluslararası dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmeye katkı sağladı. Türkmenistan, Nevruz Bayramı'nı komşu ve dost ülkelerle birlikte uluslararası düzeyde kutlamak için ilk adımı atan ülkelerden biri oldu. Türkmenistan'ın Cumhurbaşkanı'nın 11 Ocak 2013 yılında imzaladığı kararıyla 21 Mart 2013 yılında Nevruz Bayramı, Aşgabat şehrinde 'Nowruz-parahatçylygyň we ynsanperwerliginiň baýramy' (Nevruz-barış ve insancılığın bayramı) adıyla uluslararası toplantı, şölen ve konserlerle gerçekleştirildi.[20]

16 Gündogdyýew, a.g.e., s. 12.

17 TGADS, *Türkmenistanyň geografik atlarynyň düşündirişli sözlügi*, Haz. S. Atanyýazow, Ylym, Aşgabat 1980, s. 222.

18 Süleýman Süleýmanow, "Nowruz-bagtyýarlyk döwrüni bezeýän şanly sene", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s.86.

19 Myrat Öwezow, "Nowruz geldi diyara", *Medeniýet we syýahat*, Aşgabat 2022, s. 61.

20 Süleýmanow, a.g.e., s. 85.

Günümüzde Türkmenistan'da Nevruz Bayramı yaylalarda ve deniz, derya gibi su kenarlarında kutlanır. Türkmenistan'ın her bölgesinde Nevruz yaylaları olarak bilinen alanlar bulunur. Nevruz Bayramı her yıl bu yaylalarda büyük coşkuyla kutlanır. Bayram yaylalarında geleneksel ve sanatsal etkinlikler düzenlenir. Nevruz'da yayların her tarafına Türkmen çadırları dikilir. Nevruzun sembolü haline gelen ateş yakma ve demir dövme geleneği yaşatılır. Tiyatro sanatçıları, Türk ve İslam dünyasında büyük iz bırakan felsefe, tıp, matematik, astronomi ve diğer bilim dallarının gelişimine önemli katkılarda bulunmuş olan ve önde gelen Doğu bilginlerinin hayatları canlandırılır. Törende ziyaretçilere yün eğirme, kamış dokuma işlemleri ve keçe yapım teknikleri hem izletilir hem de öğrenme fırsatları sunulur. Bunlarla birlikte Nevruz etkinliklerinde çoban ve davarlar, büyük baş hayvanlar, develer, Ahal-Teke atları ve Alabay köpekleri yerini alır. Nevruz yaylasının tarım bölümündeyse eski sulama yöntemleri sergilenmekte ve fidan dikme etkinlikleri gerçekleştirilir. Kutlamada at yarışlarına büyük önem verilir. Halı, pamuk, ipek kumaş ürünlerinin ilkel yöntemlerle elde edilişleri anlatılır. Ayrıca yoğurt, peynir çeşitleri, ayran ve diğer süt ürünlerinin yapılış aşamaları gösterilir. Böylece yaylada bütün ayrıntılarıyla eski Türk yaşam kültürü canlandırılır.

Nevruz yaylasına büyük kazanlar dizilir ve her kazanda farklı bir Nevruz yemeği pişirilir. Bu kazanların birinde de Nevruz'un ana yemeği olan *semeni* hazırlanır. Bayramda pişirilen yiyeceklerin hepsi yaylada büyük sofralarda yenilir ve dualar okunur. Tandırdan yeni çıkmış Türkmen ekmek çeşitleri, törene katılanlara ikram edilir.

Türkmenistan'da kutlanan Milli Bahar Bayramı, Nevruz yaylalarında bütün halka açık olduğu gibi diğer ülke vatandaşlarına da kucak açmaktadır. Türkmenistan'da farklı nedenlerle bulunan uluslararası vatandaşlar, Nevruz törenine büyük ilgi duymaktalardır. Türkmenistan'da Nevruz kutlamalarına dost ve komşu ülkelerden de misafirler davet edilmektedir.

Türkmenistan'daki Nevruz kutlamalarının en önemli özelliklerinden biri de yaylalarda büyük salıncakların kurulmasıdır. Salıncaklar, çocuklar ve gençler için eğlence aracı olarak yerini almaktadır. Bayramda kadınlar ve kızlar läleler ve *monjugatdy* denilen Türkmen halk oyunlarıyla eğlenirken genç oğlanlar ýaglyga towusmak, *göreş* ve *at çapyşygy* gibi millî spor oyunları oynamaktalardır. Ayrıca Nevruz Bayramı'nda Türkmenlerin geçmişten getirdikleri ýüzük tapdy, *deňňene*, *geşdek*, *altyn gabak, çowgan, aşyk oýny*, *aýterek-günterek*, öwelemedüweleme, *guşak goýdy, çilik-hekgal*, çiş oýny, *ak süňk*, çap atym gibi millî oyunların unutulmaması sağlanmaktadır. *Sanawaçlar, läleler, monjukatdylar, hüwdiler, öleňler, gazallar, nakyllar* gibi folklor ürünleri de yaşatılarak yeni nesillere aktarılmaktadır. Türkmenlerin kültürel hazinesi, düğün ve bayramlarda geleneksel müzik eşliğinde icra edilen *küşdepdi/küşdepme* dansı bu bayrama ayrı bir heyecan katmaktadır.

Türkmen Folklorunda Nevruz:

Nevruz ile İlgili Deyimler ve Atasözleri: *Nowruz geçiň şahyny ezse, hasyla garaş* (Nevruz, keçinin boynuzunu ezse, hasat bekle. Nevruzda keçinin boynuzunu ıslatacak kadar yağmur yağarsa bile yılın birazda olsa yağmurlu geçeceğine işaret etmektedir), *Nowruz geçmän, dertli dertden sabamaz* (Nevruz geçmeden, dertli derdinden kurtulmaz/iyileşmez), *Nowruz gelse, buz durmaz, halady geçen-gyz/ parça ýeten soň gyz durmaz*[21] (Nevruz gelse buz durmaz (erir), geyim kuşamı geçen kız), *Nowruzdan soň gyş bolmaz, mizandan soň-ýaz* (Nevruzdan sonra kış olmaz, mizandan sonra yaz. Mizan (Terazi burcu), gece ve gündüzün eşitlendiği gün: 22 Ekim), *Nowruzyň gaýynda, togsanyň haý-haýynda* (Nevruzun soğuğunda, doksanın hay hayında. Türkmen halk takviminde 21 Şubat'ta kış biter ve *togsan dolar*. 90 gün boyunca kış devam eder ve sonlanır. Ancak yine de havalar soğuyabilir. Bu nedenle dikkatli olmak gerekir), *Nowruzdan galan gotura siňek düşer* (Nevruzdan kalan uyuz hastalığına sinek düşer. İnanışa göre eğer Nevruz geldiğinde eski hastalıklar devam etmezse bu hastalığın tamamen iyileştiği düşünülmektedir), *Nowruzda Aý agyllasa -agyş (gar), gulaklasa -ýagyş* (Nevruzda Ay'ın etrafında tam ağıl/aydınlık çember varsa kar, yarım ağıl gözükürse yağmur yağar), *Nowruzda döken deriň, gyşda zer bolar* (Nevruzda çalışarak dökülen ter, kışın altın olur), *Nowruzdaky hereket-mizandaky bereket* (Nevruzdaki hareket-mizandaki bereket. Mizan 23 Eylül-22 Ekim arası), *Mizanda sür, nowruzda ek* (Mizanda toprağı sür, nevruzda ek), *Gyşyň gazaby, nowruzyň ýalkawy* (Kışın öfkesi/belası, Nevruzun ihsanı), Ýylyň gelşi nowruzyndan belli, ýaryň gelşi-sowgadyndan (Yılın gelişi Nevruzdan belli, yârin gelişi hediyesinden), Ýylyň nähili boljagy Nowruzdan görner (Yılın nasıl olacağı Nevruzdan gözükür).[22]

Nevruz Geleneği, Uygulamaları ve İnanışları: Türkmen gelenekleri içerisinde önceki yıllara kadar Nevruz'a birkaç gün kala köylere ve şehir sokaklarına dolaşarak haber veren görevli kişiler bulunmuştur. Türkmenler, Nevruzun gelişini müjdeleyen bu habercilere *Hajy Nowruz* demişlerdir.[23] Ancak bu gelenek günümüzde işlevini yitirmiştir.

Türkmen halk inancına göre Nevruz nasıl karşılanırsa bir yıl boyunca öyle geçeceği düşünülmektedir. Nevruz sabahı meleklerin evleri gezerek yeni yıl için bolluk ve bereket dağıttığına inanılmaktadır. Bu nedenle Nevruz için özel hazırlıklar yapılmaktadır.Nevruzdan önce evlerin içi ve dışı dip bucak temizlenir.

---

21 *halat*: giyim kuşam, kişiyi saygı ve teşekkür niyetine verilen hediye; *parça*: pamuklu bir kumaş türüne verilen ad. Türkmen kültüründe dünür olunduktan sonra damat tarafı gelin olacak kız için gelinlik ve yeni gelinken giyecek giysilerini diktirmek için çeşitli kumaşlar ve diğer eşyalar hediye götürür. Buna *geliniň halady* denilir.

22 Bkz. Myrat Çaryýew, *Türkmen halk nakyllary*, Miras, Aşgabat 2005, s. 437. 611.; Gurbandurdy Geldiýew, Annamyrat Altyýew, *Türkmen nakyllary ve atalar sözi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 262.

23 Gündogdyýew, a.g.e., s. 14.

Eski giysiler ve kırık kap kacaklar atılır. Yeni yılda bolluk ve bereketin artması dileğiyle bayram sofrası çeşitli yemeklerle donatılır. Birliğin ve sevginin çoğalması ümidiyle aile ve akrabalar bir araya toplanır. Nevruz Bayramı'nı müzik ve danslarla eğlenceli geçirmeye özen gösterilir. Bunların yanı sıra Nevruz'da; ateş yakılır, ateşten atlanır, demir dövülür, su serpilir, fidan dikilir ve millî Nevruz yemekleri pişirilir. Yemekler akrabalar ile yenilir, komşulara dağıtılır. Bütün bunlar yeni yılın bereketli ve mutlu geçmesi için yüzyıllardır gerçekleştirilen uygulamalardır.

Türkmenler, Nevruz kutlamalarına başlamadan önce vefat etmiş yakınlarının mezarlarına ziyaret ederler ve ruhlarına dualar gönderirler. Nevruz sofrasında da yemek duası yapılırken soforalarda yer almayan yakınların adları anılarak onların ruhları için dualar edilir.

Nevruzda, kırgın ve küs insanların barışması salık verilir. Gerekirse küslerin barışması için aracılık yapılır. Eğer insanlar birbirini affetmese bile yeni yılı; kin, öfke duygularını bırakarak karşılamaları öğütlenir. Bunula ilgili Türkmencede yaşayan şu deyim "Ýaz ýuwundysy gyşa gatyk" (Bahar suyu kışı silip süpürür) Nevruz'da bağışlayıcı olmak gerektiğini vurgular. Kısacası Nevruz, herkesi affedici olmaya ve barış içerisinde yaşamaya çağırır.

Nevruz'da yapılan bir diğer gelenek de ihtiyaç sahiplerine maddi yardımlarda bulunmaktır. Bu bayramda borcu olanların borçlarının silinmesinin hem iyilik getireceğine hem de sevap kazandıracağına inanılmaktadır. Nevruz'da iyiliği ve sevabı arttıran bir diğer gelenek ise selamlaşmaktır. Türkmenler, Nevruz günü birbirleriyle selamlaşmaya ve tanımadıkları kişilere de selam vererek bayramlaşmaya önem göstermektedir. Dolayısıyla Nevruz'da; barışı, huzuru, sevgiyi, birlik ve beraberliği artıracak bütün ritüelistik davranışlar yer almaktadır.

Türkmen halk kültüründe Nevruzda içten edilen dileklerin muhakkak kabul olunacağına inanılmaktadır. Özellikle bugün, boş sözler ve kötü dileklerden, âh ve şikâyet etmekten, insanların arkasından olumsuz konuşmaktan uzak durmak gerekir. Nevruz'da niyetlerin iyi ve temiz tutulması kadar bedeni de arındırmak önemlidir. Bu nedenle bayramdan önce herkesin yıkanmasına hatta yaşlı, hasta ve engelli insanları da yıkamaya dikkat etmişlerdir. Nevruz'da ruhen ve bedenen arınmanın yanı sıra insanların yakınları ve sevdikleriyle hediyeleşme alışkanlığı da bulunmaktadır. Hediyeleşmenin sadece bağları güçlendirmekle kalmayıp bu özel günde sevap kazandıracağı söylenmektedir.

Türkmenler için bu bayramı yeni giyesilerle karşılamak bir gelenek haline dönüşmüştür. Nevruz'da giyilen yeni giysilerin kişiye mutluluk ve uğur getireceği benimsenmiştir. Eğer kişinin yeni giyim kuşam giyecek durumu yoksa elinin bir parmağına beyaz ip sarmaktadır. Böylelikle üzerinde yeni bir şeyin olduğu ve ipin beyaz renginden dolayı uğur getireceği umulmaktadır.[24] Ayrıca bu gün güzel kokular sürmeye de özen gösterilmektedir.

24 Gurbanjemal Ylýasowa, "Nowruz-gadymy baýramçylyk", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s. 43.

Türkmenler, Nevruz gününün sabahı bir bardak süt içerler veya bayram yemeklerinden önce bir kaşık sütle yemeğe başlarlar. Sütün kutsal bir içecek olması ve beyaz renginden dolayı yeni yılda uğur, mutluluk, başarı ve bereket getireceğine inanılmıştır. Yeni yılın bereketli ve sevinçli geçmesi için bayramda çeşitli tatlı yiyeceklerin hazırlanması da bir diğer alışkanlıklardandır. Hazırlanan tatlı yiyecekler eve gelen misafirlere ve komşulara ikram edilmektedir.

Nevruz'un en önemli ritüellerinden biri de ateş yakmaktır. Bu ritüel Nevruz'u kutlayan birçok halklarda vardır. Türkmenler Nevruz'da yakılan ateşe, şaman ody (şaman ateşi) derler. Şaman ody, geçmişte Tanrı veya iyelerle iletişim aracı olarak yakılan kutsal bir ateşken günümüzde ateş kültünün manevi gücünü koruyan bir geleneğe dönüşmüştür. Bugün Türkmenlerin Nevruz'da devam ettirdikleri ateş yakma, ateşten atlama ve büyük salıncaklarda sallanma gelenekleri eski Oğuzlarda da görülmüştür.[25] Türkmenler, Nevruz'da ateş yakıp üzerinden atlama ve salıncakta sallanma geleneğini yeni yıla arınmış olarak girmek, geçmiş yılların olumsuz etkilerinden ve hastalıklarından kurtulmak amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla ateşin olağanüstü gücüne sığınarak bütün kötülüklerden korunduklarına ve arındırdıklarına inanmışlardır. Günümüzde ise ateş yakmak Nevruz Bayramı'nın en önemli simgelirinden biri olmuştur.

Türkmen halk hekimliğinde birçok hastalığın tedavisine başlamak için Nevruz'un gelmesi beklenir. Nevruz'da doğada başlayan canlanma ve yenilenme hareketi insan üzerinde de etkilidir. Nevruz'un gelişi insanların bedenini ve ruhunu canlandırmaktadır. Bu nedenle kimi hastalıklar baharın gelmesiyle yeniden kendini gösterir. Eğer kişinin geçmiş yıllardaki hastalığı Nevruz'un gelmesiyle tekrar ortaya çıkmamışsa hastalıktan tamamen kurtulduğuna işaret eder. Ayrıca kişiler, kötü alışkanlıklardan kurtulmak istediklerinde ilk olarak Nevruz'da başlamaları önerilmiştir.

Türkmen halk inanışlarına göre çocuğu olmayan kadınlara Nevruz'da *semeni* yemeği pişirerek veya pişirterek yemeleri ve sadaka olarak dağıtmaları tavsiye verilmektedir. Kutsal sayılan *semeni* yemeğinin dağıtılması ve yemeği yiyen herkesin edeceği iyi dilekler, çocuğu olmayan kadını şifalandıracağına ve çocuk sahibi olabileceğine inanılmaktadır. Ayrıca halk arasında Nevruz günü doğan çocukların daha şanslı, mutlu ve zeki olacakları söylenmektedir.

Türkmenler yeni yılın nasıl geçeceği ve yıl boyunca nelerin olabileceğini tahmin etmek için Nevruz gününü dikkate almışlar. Nevruz günü doğadaki ve gökyüzündeki olayları inceleyerek yıl ile ilgili öngörülerini anlatmışlar. Bu öngörülerin biri de eğer Nevruz'da yağmur yağarsa yılın bereketli geçeceğinin işaretidir.

25 Orazgeldi Aşyrow, "Nowruz baýramynyň taryhy kökleri", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s. 60.

Nevruz günü yağan kar veya yağmur yılın aşırı yağışlı geçebileceğin de göstermektedir. Eğer Nevruz'da yağmur yağmazsa ve yılın kurak geçeceği düşünülürse adak adanmaktadır. Önceki dönemlerde Nevruz Bayramı'nda yağmurun pîri olarak görülen Burkut Baba'nın adına adak verme geleneği yapılmıştır. Adak olarak genellikle oğlak veya koyun kurban edilmiştir. Böylelikle yeni yılın yağmurlu geçeceğine, suyun bol olacağına inanılmıştır.

Nevruz'da yağmurun yağması Tanrı'nın nuru ve rahmeti olarak kabul edilmektedir. Nevruz'da yağan yağmur yeni yılın ilk yağmuru olduğu için halk arasında bu yağmurun saçı uzattığı, saça iyi geldiği inancı yaygındır. Özellikle kız çocukları Nevruz yağmurunda saçlarını ıslatarak tekerlemeler söylemekte ve saçlarının uzamasını umarak eğlenmektelerdir.

Nevruz gecesi gökyüzü bulutlu veya dumanlı/sisli olursa yılın yağışlı geçeceği düşünülür. Nevruz gününün sabahı, toprağa kırağı düşerse toprak bereketli olur ve çok hasat alınır. Nevruz'da, meyve ağaçlarının dallarında küçük damlalar görünürse ağaçlarda meyve bol olacağına işaret eder. Nevruz'da suların yüzeyinde ince buz tabakası oluşursa yazın serin geçeceğini gösterir. Nevruz'da Ay kuzeyden doğarsa ilkbahar soğuk, yaz serin olur; Ay güneyden doğarsa ilkbahar kurak, yazı aşırı sıcak geçer. Nevruz'da Ay'ın etrafında tam ağıl (aydınlık çember) oluşursa kar yağacağı, yarım ağıl oluşursa yağmur yağacağının işareti kabul edilir.

Nevruz'da hava aşırı sıcak olursa yılın kuraklık içinde geçme olasılığı yüksektir. Nevruz'da kargalar öterse sonraki ayın serin geçeceği söylenir. Eğer Nevruz zamanında kırlangıçlar alçaktan uçarlarsa havanın soğuması, kar veya yağmurun yağması beklenir. Nevruz'da hava bunaltıcı olursa ilkbahar kurak, yaz ise çok sıcak geçeceği anlatılır. Nevruz'da rüzgâr kuzeyden eserse ilkbahar yağmurlu, yaz sıcak olur. Eğer rüzgâr güneyden eserse yazın çok sıcak ve kurak geçer. Nevruz günü hava bulutluysa haziran ayına kadar havalar bulutlu olur. Nevruz'da hava soğuk olursa taneli (baklagiller) ekinlerin hasadı bol olacağına işaret eder.[26] Bütün bunlar Nevruz'daki hava durumunun yeni yıl üzerinde oluşturacağı etkileri hakkında geçmişten günümüze kadar anlatılan bilgiler ve öngörülerdir.

Türkmenler geçmişte Nevruz'da gökyüzündeki cisimlerin hareketi, hava şartları, ağaçlar ve hayvanları izleyerek yeni yılın nasıl geçeceğini tespit ve tahmin edebilmişlerdir. Eğer gökyüzünden ve doğadaki olaylardan yeterli bilgiye ulaşılmadıysa yeni yılın gelişini anlamak için farklı yöntemler kullanmışlardır. Bunlardan biri de Nevruz gecesi tahtadan yapılmış büyük bir kabın içerisine yağ sürerek kabın etrafını kumla doldurmuşlardır. Ertesi sabah kabın içerisinde küçük damlalar oluştuysa yılın yağışlı geçeceğine eğer kuru kaldıysa yılın kurak geçeğini tahmin etmişlerdir.[27]

26 Ylýasowa, *Türkmen halk yrym-ynançlary*, s. 124-125.

27 Oguljemal Çaryýewa,"Tebigatyň gözbaşy", *Nowruznam*a, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s. 71.

Yine erken dönemlerde yeni yılın gelişini anlamak için Nevruz'dan önceki gece kol kalınlığındaki bir ağaç dalını ayakla basılmayan düzlük bir yere atmışlar. Nevruz sabahı atılan ağaç parçasını yerdeki otlar sarmaya ve üzerini kapatmaya başladıysa yeni yılın hem çiftçiler hem de hayvan sahipleri için bolluk ve bereket getireceğine yorumlamışlardır.[28] Eski dönemlerde eğer bir önceki yıl kurak geçtiyse yeni yılın başlangıcı olan Nevruz günü, kız ve kadınlar bir araya toplanarak yılın bol yağmurlu geçmesi için çeşitli tekerlemeler söylemişlerdir. Bu tekerlemeler yağmurun yağmasını dileyerek bolca tekrarlanmıştır. Örneğin *Alla jan, hudaý jan, ýagyş ýagdyr, ýagmyr ýagdyr!* (Canım Allah'ım, canım Huda'm, yağış yağdır, yağmur yağdır!) Ýagmyr ýagdyr soltanym (Yağmur yağdır Sultan'ım) vb.

Türkmenler için Nevruz hem Bahar Bayramı hem de Yeni Yıl Bayramı'dır. Özellikle çiftçiler, Nevruz'u benimsemişlerdir. Nevruz'un gelişi çiftçiler için oldukça önemli bir olaydır. Erken dönemlerde Nevruz gününde çiftçilerin hiçbir tarımsal iş yapmadıkları rivayet edilmektedir. Nevruz'da çiftçiler, sadece arkadaşları ve akrabalarıyla birlikte vakit geçirmişlerdir. Çiftçilerin Nevruz günü, yeni yılda bol hasat alabilmek için toprağa biraz tohum ektikleri anlatılmaktadır. Böylece yılın bereketli geleceğine inanmışlardır. Çiftçiler, Nevruz gelmesiyle bir yıl boyunca yapacakları bütün işleri düzenlemişlerdir. Bu nedenle çiftçiler ekim, tarım, hasat takvimlerini Nevruz'dan başlatırlar. Türkmenler bu takvime çarwa hasaby (çarva hesabı) veya ýyldyz senenamasy (yıldız senenaması) demişler. Takvim, yıldızların hareketi ve doğadaki olayları göz önünde buldurularak hazırlanmıştır. Takvim 1 yıl ve 12 kısma ayrılmaktadır. Takvimde günlerin sayısı yıldızların doğuşu ve kayboluşuyla ilgilidir. Takvimdeki ayların ismi şu şekildedir: 1. Çarwa Nowruzy (Konargöçerlerin Nevruzu), 2. *Novruz* (Nevruz), 3. Ülker (Ülker/Süreyya), 4. *Aralyk* (Canis Major), 5. Üç Ýyldyz (Üçlü Yıldız), 6. Ýaldyrak (Sirius), 7. *Mizan* (Terazi), 8. *Akrap* (Akrep), 9. *Garagyş* (Karakış), 10. *Uly Çille* (Büyük çille), 11. *Kiçi Çille* (Küçük çille) , 12. *Ahyrky Garagyş* (Son kış).[29]

Nevruzun gelişi tarımla uğraşanlarla birlikte hayvancılıkla geçinenleri de yakında ilgilendirir. Hayvancılık yapan kişiler, yeni yılın gelmesiyle hayvanlarına yaylak için uygun yerler hazırlarlar. Daha sonra hayvan süreleri yaylaya çıkartılır ve hayvanların kış mevsimini geçirdikleri kışlaklar temizlenir. Baharın gelmesi ve havaların ısınmasıyla davarların kırkım işleri başlatılır.

28 Seýitguly Geldiýew, "Nowruz hekaýatlary", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s. 94.

29 Ayrıntılı bilgi için bkz. Maral Töre, "Türkmenlerde Halk Kültürü (Halk Takvimleri, Haftanın Günleri ve Sähetli Gün, Gelin Alma Gelenekleri ve İnanışları)", *Türkistan'dan Batı Anadolu'ya Kültür Göçü*, Ed. M. Gökçe, E. F. Eroğlu, A. Karadeniz, Muğla Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları 29, 2024, s. 14-16.

Nevruz Bayramı'nın Yemek Kültürü ve *Semeni:* Erken dönemlerde Türkmenler, Nevruzda *Nowruz deňňenesi* denilen bir tür çörek (külçe) pişirmişler. Çöreği pişirmeden önce çocuklar, ellerine kap alarak herkesin evine dolaşmış ve un toplamışlar. Un toplayan çocuklar en son köydeki zengin kişinin evine gitmişler. Zengin kişi bu unların üzerine daha çok un eklemiş ve köye yetecek kadar çörek pişirilmesini sağlamış. Çöreği, köyün bütün kızları ve kadınları bir araya gelerek pişirmişler. Bu özel çöreğin içerisine süt katarak hazırlamışlar. Pişirilen çöreklerden her eve yedişer dağıtılmış. Eğer ailede çocuk sayısı fazlaysa daha çok çörek verilirmiş. Çörekten yaylalarda çobanlık yapan kişilerin de payı ayrılmış.[30] Günümüzde bu gelenek farklı biçimlerde yaşamaya devam etmektedir. Nevruz'da pişirilen yemekler muhakkak akrabalarla yenilmekte ve komşulara dağıtılmaktadır. Nevruz'da hazırlanan yiyecekler, halkın birliği ve beraberliğini korumak, güçlendirmek, kırgınlıkları azaltmak ve sevgiyi çoğaltmak için kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir mirastır.

Nevruz sırasında, özellikle bitkilerden hazırlanan yemeklere önem verilir. Bayram sofrası çeşitli yemekler, yeşillikler, meyveler ve tatlılarla süslenir. Geleneğe göre, bayram sofrasına yedi farklı yiyecek konulmalıdır. Yiyecekler yedi çeşit tahıl ve baklagillerden (buğday, arpa, darı, pirinç, maş fasulyesi, nohut, börülce) hazırlanmalıdır. Türkmen kültüründe, Nevruz sofrasında şu yemeklerin bulunmasına özen gösterilir: *semeni* veya *sömelek* (buğday filizlerinden yapılır), *nowruz ýarma* (nevruz lapası-öğütülmüş buğday unundan yapılan bir yemek), *unaş* (et ve erişteli bir tür yemek), *köje* (sorgum ile pişirilen bir tür yemek), *meşeke* (maş fasulyesinden hazırlanan çorba) ve *süýtlaş* (süt ve pirinç ile pişirilen yemek, sütlaç).[31] Kimi sofralarda ise haşlanmış yumurtalar, çörek (ekmek), *pişme* (pişi, hamur kızartması), *gowurdak* (kavurma), *dograma* (mayasız ekmek, et, soğan ve haşlanmış etin çorbasıyla hazırlanan yemek), *gatlama* (yağlı ekmek), *külçe* (süt, yağ, yumurta ve şeker katılarak hazırlanan bir tür çörek), *palaw* (et, soğan, havuç ve pirinçle yapılan bir tür pilav), *börek* (mantı) ve *petir* (mayasız ekmek) gibi yiyecekler yerini alır. Türkmenler, bayram yemeklerinin tadına bakmadan önce bir bardak süt içerler veya bir kaşık sütle yemeğe başlarlar. Bu ritüel, sütün kutsal bir içecek kabul edilmesi, insanın dünyaya geldiğindeki ilk besin kaynağı olması ve beyaz renginden dolayı yeni yılda uğur, mutluk ve bereket getireceğine inanıldığı için yapılmaktadır.

Semeni veya diğer adıyla sömelek/sümelek kuymak kıvamında, kahve renkli ve hafif tatlı bir bayram yemeğidir. Nevruz'da semeni pişirme geleneği Türkmenlerle birlikte Özbek, Kazak ve Tacik halklarında da vardır. Türkmen kültüründe bu yemeği hazırlamaya özenle ve dikkatle yaklaşılmaktadır.

30 Çaryýewa, a.g.e., s. 74.

31 Myrat Öwezow, "Nowruz geldi diyara", *Medeniýet we syýahat*, Aşgabat 2022-1, s. 62.

Semeni için önce büyük bir kabın içerisinde buğday taneleri suyla birlikte ılık bir odada bekletilir. İki veya üç gün sonra buğday filizleri büyümeye başlar. Günde iki veya üç kez sulanır. On gün sonra, buğday filizleri tahta bir kaba aktarılır ve ezilerek çıkartılan sıvı kazana dökülür. Kazana dökülen sıvının üzerine un eklenir ve kaynatılmaya başlanır. Koyulaşıp kahverengine dönüşene kadar durmadan karıştırılır. Ardından kazının kapağı bir gece boyunca kapalı tutulur. Ertesi sabah, tencere köyün en saygın kadını tarafından açılır ve yemek için dağıtılır.

Nevruz Bayramı'nın *semeni* yemeği için buğday çimlendiğinde, çimlenen yeşil buğdayın üstünden biraz kesilmekte ve saç bağına takılmaktadır. Türkmen kadınları, saç bağına taktıkları birkaç dal yeşil çimlerin mutluluk ve uğur getireceğine inanmaktalar. Kutsal sayılan *semeni* yemeğini muhakkak herkesin tatması gerekmektedir. Bu yemeği tatmanın sevap olduğu dahi rivayet edilmektedir. Türkmen halk kültüründe *semeni*, meleklerin yemeği olarak bahsedilmektedir. *Semeni* piştikten sonra ilk tadım sağ elin serçe parmağı kullanılarak ve dilek tutularak yapılmaktadır.

Semeni yemeğinin ortaya çıkışıyla ilgili halk arasında şu rivayet anlatılmaktadır. Çiftçinin biri bahar mevsimi gelince tohumluk için ayırdığı buğday tanelerini suyla ıslatmış. Bu sırada hava değişmiş ve yağmur yağmaya başlamış. Buğday taneleri iyice ıslanmış ve gün geçtikçe çimlenerek yem yeşil olmuş. Çiftçi çimlenmiş buğdayın israf olmaması için bundan bir şeyler pişirmeye karar vermiş. Böylece aç kalan çocuklarına da yemek olacağını düşünmüş. Çiftçi çimlenmiş buğdayları bir kazana atarak kaynatmaya başlamış. Çiftçi uzun süre kazanı kaynatmaya devam etmiş ve yorulunca kazanın kapağını sağlam bir şekilde kapatarak uyumaya gitmiş. Çiftçi sabah kazanın kapağını açtığında etrafı hoş koku sarmış. Kazandaki yemeğin tadına bakan çiftçi, yemeğin lezzetini çok beğenmiş. Bu yemeğin tadına bakan herkes lezzetini unutamamış. Bir sonraki yıl da çiftçinin çocukları bu yemekten yemek istemişler. Böylelikle halk arasında meleklerin yemeği olarak da bilinen *semeni* pişirme geleneği ortaya çıkmış. Yemek halk arasında yaygınlaşarak Nevruz yemeğine dönüşmüş.[32] Bundan sonra çiftçiler buğday hasadından sadece tohumluk için ayırmamışlar özellikle *semeni* pişirmek için de buğday saklamışlardır.

Semeni yemeğinin içerisine başka herhangi bir malzeme eklenmemektedir. Hatta bunula ilgili Türkmencede şu bulmaca yaşamaktadır: "Ekiniň ýaş gördüm, duzsuz bişen aş gördüm".[33] Bulmacada *semeni*; buğday çiminin taze/çiğ ve tuzsuz pişirilen bir aş olarak tarif edilmektedir.

32 Aşyrow, a.g.e., , s. 63.

33 URL-3: https://www.turkmenmetbugat.gov.tm/tk/magazines/54/articles/197062 20.11.2025

Semeni saygı duyulan, ailesi ve çocukları olan, bereketi çok ve talihi güzel olduğu düşünülen yaşlı kadınlara pişirtilmektedir. *Semeni* gündüz pişirilmeye başlanır ve akşamdan ağızı iyice kapatılarak bekletilir. Halk arasında pişmiş *semeni*nin üzerinde Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın parmak izleri görüldüğü söylenmektedir. Bu nedenle *semeni* sabaha kadar üzeri kapalı bekletilir ve sabah olunca *semeni* pişirilen kazanın ağzı açıldığında parmak izleri görülmeye çalışılır. Türkmenistan'ın kimi bölgelerinde sabah *semeni* kazanının kapağı açılınca üzerinde oluşan şekillere dikkat edilir. Kadınlar buradaki şekilleri iyi ve güzel şeylere benzeterek yorumlarlar. *Semeni*yi pişirten ev sahibene *semeni*nin üzerinde ev, beşik, gelin arabası, çocuk gibi aileyi mutlu edecek şekilleri gördüklerini söylemekteler. Böylece Nevruz'da söylenen iyi dileklerin kısa sürede kabul olacağına ve yeni yılda nasip edeceğine inanılmaktadır.

Türkmen halk kültürüne *semeni*, "Äşe-Patmanyň nahary" İslam dininin saygın kadınları olan Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın yemeği sayılmaktadır. *Semeni*, Türkmenistan'da sadece Nevruz Bayramı'nda pişirilen özel bir yemektir. *Semeni* tadıldıktan sonra öncelikle Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın ruhuna dualar gönderilir. Daha sonra aileler, vefat eden yakınlarının ruhları için dualar okurlar. *Semeni* yemeğini pişiren veya pişirten kişinin yemekten yedi eve tattırması gerekmektedir. Türkmenler, yedi eve *semeni* dağıtan kişinin rızkının yetmiş kat olarak geri döneceğine inanmaktalar.[34] Halk arasında evinde ilk defa *semeni* pişiren veya pişirten kişinin yedi yıl boyunca her yıl pişirmesi gerektiği söylenmektedir. Böylelikle kişinin sevap kazanacağı ve bütün dileklerinin kabul olacağı düşünülmektedir. Türkmenistan'ın Lebap ve Marı bölgelerinde *semeni* pişirilirken kadınlar ağız kopuzu, kaşık ve tef eşliğinde eğlenceli şarkılar söyleyerek Nevruz'un neşeli geçmesini sağlarlar ve yeni yılın mutluk getirmesini ümitle beklerler.

Nevruz Bayramı'nda Oynanan Oyunlar-*Monjukatdy*: Nevruz Bayramı'nda yaylaya çıkan Türkmen gençleri *läleler, ýaglyga towusmak, göreş* (güreş), *at çapyşygy, ýüzük tapdy* (*keçe-keçe, çeke-çeke*), *deňňene, geşdek* (*keşdek, heşdek*), *altyn gabak*, çowgan, aşyk oýny, aýterek- günterek, öweleme-düweleme, guşak goýdy, çilik-hekgal, çiş oýny, ak süňk, çap atym gibi oyunlar oynamaktalar. Nevruz günü genç oğlan ve kızlar Nevruz yaylasında kurulan büyük salıncaklarda salınır ve çeşitli yarışlar düzenleyerek eğlenirler. Kendi aralarında Nevruz hakkında *tapmaça/matal* (bulmaca) *sanawaç* (sayışma, tekerleme) ve *nakyllar* (deyimler) söyleyerek bilgilerini gösterirler.

Geçmişten beri Türkmen bayramlarını ve düğünlerini süsleyen ve 2017 yılında UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras listesine eklenen *küşdepti/küşdepme* geleneksel dansı Nevruz Bayramı'nın vazgeçilmez unsurlarından biridir.

34 Ylýasowa, *Türkmen halk yrym-ynançlary*, s. 123-125.

Nevruz'da oynanan en önemli oyunların biriyse *monjugatdy*'dır.[35] Nevruz Bayramı'nda oynanan bu folklor ürün, sadece kızlar ve kadınlar tarafından yürütülmektedir. *Monjugatdy* özellikle Türkmenistan'ın Ahal ve Balkan bölgelerinde yaygınlaşan halk oyunudur. Oyun, on veya onbeş kız arasında oynanır. Bir kâsenin içerisine oyuna katılan kızların her biri bir adet boncuk atarlar. İçlerinden biri kâsedeki rengârenk (beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, mavi ve diğer renkli boncuklar) boncuklardan birini seçer. Seçilen boncuğun sahibi olan kız doğaçlama dörtlük söyler.

Geçmişte bu oyunu kızlar, Nevruz gecesi kısmetleriyle ilgili bir tür fal bakmak niyetiyle oynamışlardır. Farklı renkli boncukları kullanmak yoluyla yeni yılda kısmetlerinin açılıp açılmayacağını, sevdikleriyle kavuşup kavuşmayacağını yorumlamışlardır. Doğal taşlı boncukların anlamı ve renklerin temsil ettiği sembollerden yararlanarak kısmetleri hakkında öngörülerde bulunmuşlardır. Kızlar birbirlerine gelecek hakkında yorumlar yaparken iyi ve umut verici sözler söylemişlerdir. Çünkü Nevruz'da konuşulan her bir sözün ve iyi dileklerin yeni yılda gerçekleşeceğine inanmışlardır.

Monjugatdy oyununda söylenen dörtlüklerden şu örnekleri vermek mümkündür:

Nowruz geldi bu gije,
Gyzlar atarlar bije.
Kimiň bijesi çyksa,
Sylagy bolar jüýje.[36]

(Nevruz geldi bu gece/ Kızlar kura çekerler/ Kimin kurası çıksa/ Ödülü olur civciv)

Bu dörtlüğün aşağıdaki gibi söylenişi de vardır:

Nowruz geldi bu gije,
Gije atarlar bije.
Kimiň bijesi çyksa,
Baýragy horaz-jüýje.[37]

(Nevruz geldi bu gece/ Gece çekerler kura/ Kimin kurası çıksa/ Ödülü horoz-civciv)

---

35 *monjugatdy* [mo:njuğğatdy], 1. Nowruz baýramynda türkmen gelin gyzlarynyň öz bagtyny synamak üçin monjuk çykaryp oýnaýan sanawaçly oýny. 2. Türkmen halk döredijiliginiň žanrlarynyň bir görnüşi. TDDS-II, *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi*, Haz. G. Kyýasowa, A. Geldimyradow, H. Durdyýew, Türkmenistanyň Ylymlar Akademıýasy Magtymguly Adyndaky Dıl We Edebıýat Instıtuty, Aşgabat 2015, s. 101.

36 Amangül Durdyýewa, "Türki Dilli Halklarda Nowruzyň yzlary", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, s.79.

37 Mähektäç Maksadowa, "Nowruz– köňülleriň baýramy", 21.03.2021 https://ashgabat.in/2021/03/21/nowruz-konullerin-bayramy/

Kızlar, Nevruz'da yani yeni yılda sevdikleri yiğitleriyle kavuşmak veya sevgisini bulmak için doğaçlama şu tür dörtlükleri söylemişlerdir:

Güllerіň mahmalydyr,

Nowruzyň Baharydyr,

Gyz-oglan bir-birini

Seçmeli mahalydyr.[38]

(Çiçeklerin kumaşıdır/ Nevruz'un baharıdır/ Kız ve oğlanın bir birlerini/ Seçme zamanıdır)

Sülgüniň jüýjeleri,

Çykaryň bijeleri,

Alla myradym bersin

Nowruzyň gijeleri.[39]

(Sülünün civcivleri/ Çıkarın kuraları/ Allah muradımı versin/ Nevruz'un geceleri)

Yine *monjugatdy* oyunun da şu satırlara rastalanmaktadır:

Synap görüp men bagtymy,

Ekdim nowruz daragtyny.[40]

(Sınayarak gördüm ben bahtımı/ Ektim nevruz ağacını)

Monjugatdy oyununda Nevruz hakkında birçok dörtlükler vardır. Bu dörtlüklerden en sık kullanılanları şunlardır:

Nowruz geldi, ýaz geldi,

Garga gitdi, gaz geldi.

Oturan adamlara,

Bilbilden owaz geldi.

(Nevruz geldi yaz geldi/ Karga gitti kaz geldi/ Oturan insanlara/ Bülbülden avaz geldi)

Geldi täze Nowruzlar,

Seýrana çykdy gyzlar.

Ýaryň gyýa bakyşy,

Ýürek bagrymy duzlar.[41]

38 Ýagşyýewa, a.g.m.
39 Ylýasowa, a.g.e., s. 46.
40 Çaryýewa, a.g.e., s. 71.
41 Maksadowa, a.g.m., s. 80

(Geldi yeni Nevruzlar/ Seyir etmeye çıktı kızlar/ Yârin göz ucuyla bakışı/ Yürek ve ciğerimi tuzlar)

Monjugatdy oyununda Nevruz'un en kutsal yemeği olan *semeni* hakkında da şu satırlara rastlamak mümkündür:

Gaýnadarlar semeni,
Torba dürtün temeni.
Bildim, aýralyk eken,
Hemme dertden ýamany.

(Kaynatırlar *semeni*/ Torbaya sokun iğneyi/ Bildim ayrılıkmış/ Bütün dertten beteri.)

Yine *semeni*yle ilgili şu örnekler bulunmaktadır:

Semeniniň tagamy,
Ýedi aşa deň bolar.
Aýdyp bersem taryhyn,
Bilmedige geň bolar.[42]

(*Semini*nin tadı/ Yedi aşa denk olur/ Söylesem tarihini/ Bilmeyene ilginç gelir.)

Günümüzde *monjugatdy* oyunu Türkmen kız ve kadınları tarafından gelecekte olacakları öğrenmek, kısmet ve şansı anlamak için kullanılmamaktadır. Ancak Türkmenistan'ın her bölgesinde Nevruz Bayramı'nın vazgeçilmez bir halk oyunu olarak yerini almıştır.

Türkmen folklor ürünlerinden tekerlemelerde de Nevruz hakkında şu satırların geçtiği görülür:

Gökde Nowruz hümmeti,
Ýerde genji-gymmaty.
Ygal ýagýar şatyr-şatyr,
Burkuda çebşi getir.
Torba-tagra getirip,
Doldurmany gitmerin.
Gara bulut getirip,
Ýagdyrmany gitmerin.
Süýtkädini getirip,
Doldurmany gitmerin.[43]

42 Durdyýewa, a.g.e., s.78-79.
43 Çaryýewa, a.g.e., s. 71.

Tekerlemede Nevruz'un gelmesiyle gökyüzünün kudretinin ortaya çıkacağı, yeryüzünün bereketleneceği anlatılmaktadır. Nevruz'da yağmurun yağması yılın bereketli ve bol hasatlı geçeceğine işaret etmektedir. Bundan dolayı yağışın ve bol yağmurun yağması için Türkmen halk kültüründe yağmurun pîri olarak görülen Burkut Baba için oğlak kurban verilmesi söylenmektedir. Daha sonra tekerlemede torbadan dökercesine yağmurun yağdığı, karabulutların yağmur getirdiği ve etrafın yağmur sularıyla dolduğu ifade edilmektedir.

Sonuç

Nevruz, bugün Avrasya kıtasındaki ülkelerde Azerbaycan, Arnavutluk, Afganistan, Bosna Hersek, Gürcistan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Çin (Sincan ve diğer bölgeler), Kosova, Makedonya, Moğolistan, Pakistan, Rusya (Tataristan, Başkurdistan ve Kuzey Kafkasya), Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkiye ile beraber dünyanın çeşitli ülkelerindeki alt etnik gruplar ve diasporalar tarafından da kutlanmaktadır.

Türk dünyasında Nevruz için Bahar Bayramı, Yeni Yıl Bayramı, Özgürlük Bayramı, Demir Bayramı, Ergenekon Bayramı gibi isimler kullanılmaktadır. Türkmenler bu isimlerin yanı sıra Bahar Bayramı'na *togsan doldy* (90 günlük kışın bitmesi), *türkmen nowruzy* (Türkmen Nevruzu), çarwa nowruzu (Konargöçer Nevruzu), *arkaç Nowruzy* (Esas veya Arkaç Nevruzu), ýüpek Nowruzy (İpek veya Çiftçi Nevruzu), çiltek Nowruzy (Çeltek Nevruzu), *Oguz güni* (Oğuz günü), ýaz başy (Baharın Başlangıcı) gibi isimler de vermişlerdir.

Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, Millî Bahar Bayramı olarak kutlanmaktadır. Türkmenistan'da Nevruz kutlamalarına hem devlet kurumları hem de bireyler özenle hazırlanmaktadır. Türkmen aileleri, Nevruz Bayramı için ev temizliği, çeşitli yemekler ve yeni giysiler ile hazırlanırken devlet kurumları Nevruz töreninin geçtiği yaylalarda Türkmenlerin geçmiş ve geleneksel yaşam biçimini canlandırmaktadır. Yaylalarda Nevruz'un simgesi haline gelen büyük ateş yakma, demir dövme, *semeni* pişirme, fidan dikme, salıncakta sallanma, at yarıştırma, güreş tutma ve diğer Türkmen geleneklerini izlemek mümkündür.

Türkmen halk oyunlarının içerisinde sadece kız ve kadınlar tarafından özellikle Nevruz'da icra edilen *monjugatdy* oyunu dikkat çekicidir. Bu oyun geçmişte yeni yılın başlangıcı olan Nevruz gecesinde bir tür kısmet bakmak ve gelecekle ilgili öngörüde bulunmak amacıyla oynanmıştır. Günümüzde ise bu işlevini kaybetmiştir ve halk oyunu olarak yaşamaktadır.

Günümüzde Türkmenler, Nevruz günü herkesle selamlaşmaya, kırgın oldukları kişileri affetmeye, iyi dileklerde bulunmaya, yeni elbise giymeye, yakınlarıyla aynı sofrada buluşmaya, pişirilen yemeklerden komşu ve akrabalara dağıtmaya, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye önem göstermektelerdir. Geçmişte baharın gelişini şaman ody (şaman ateşi) yakarak karşılayan Türkmenler, yeni yıla hastalık ve olumsuzluklardan arınarak girmek için ateşin olağanüstü gücüne sığınarak üzerinden atlamışlardır. Bu inanış bugün Nevruz'un en önemli simgesi ve geleneklerinden biri olarak yaşamaktadır.

Kaynakça

- Aşyrow, Orazgeldi, "Nowruz baýramynyň taryhy kökleri", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, *Türkmen döwlet neşirýat gullugy*, Aşgabat 2013, ss. 57-64.
- Berdimuhamedow, Gurbanguly, Ömrümiň manysy, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2022.
- Çaryýew, Myrat, *Türkmen halk nakyllary*, Miras, Aşgabat 2005.
- Çaryýewa, Oguljemal, "Tebigatyň gözbaşy", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss. 69-76.
- Çay, Abdulhaluk M., *Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:138, Ankara 1990.
- Durdyýewa, Amangül, "Türki dilli halklarda Nowruzyň yzlary", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss.77-83.
- Ekäýew, Orazpolat, "Nowruz-baharyň we tebigatyň baýramy", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss.21-32.
- Geldiýew, Gurbandurdy; Annamyrat Altyýew, *Türkmen nakyllary ve atalar sözi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Geldiýew, Seýitguly, "Nowruz hekaýatlary", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss.93-98.
- Gündogdyýew, Öwez, "Nowruz-şatlygyň we döreýşiň baýramy", *Nowruznama*. Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss.6-20.
- Gtdss, *Gadymy Türkmen Diliniň Saýlama Sözlügi*, (Haz.) M. Söýegow, S. Güjükow, G. Ballyýew, Türkmenıstanyň Milli Medeniýet Miras Merkezi, Türkmenbaşy Adyndaky Türkmenistan Mıllı Golýazmalar Instituty, Aşgabat 2004.
- Gts, *Gadymy Türkmen Sözlügi* (?) https://www.kitaphana.net/book/2311
- Gulowa, Bägül, "Nowruz geldi ilime", https://turkmendemironumleri.com.tm/index.php/2024/03/19/nowruz-geldi-ilime/ 10.10.2025
- Maksadowa, Mähektäç, "Nowruz– köňülleriň baýramy", 21.03.2021 https://ashgabat.in/2021/03/21/nowruz-konullerin-bayramy/

- Öwezow, Myrat, "Nowruz geldi diyara", *Medeniýet we syýahat*, 2022-1: 60-63.
- Sezen, Lütfi, "İlkyaz Bayramları (Hevruz-Hıdrellez)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* Dergisi, Sayı 12, Erzurum 1999, s. 81-86.
- Süleýmanow, Süleýman, "Nowruz-bagtyýarlyk döwrüni bezeýän şanly sene", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, s.84-89.
- Tdds-II, *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi,* (Haz.) G. Kyýasowa, A. Geldimyradow, H. Durdyýew, Türkmenistanyň Ylymlar Akademıýasy Magtymguly Adyndaky Dıl We Edebıýat Instıtuty, Aşgabat 2015.
- Tds, *Türkmen diliniň sözlügi* (Haz.) M.Ý. Hamzaýew, S. Altaýew, G. Açylowa, W. Mesgudow, A. Meretgeldiýew, Türkmenistan SSR Ylymlar Akademiýasy Dil Bilimi İnstituty, Aşgabat 1962.
- Tgads, *Türkmenistanyň geografik atlarynyň düşündirişli sözlügi*, (Haz.) S. Atanyýazow, Ylym, Aşgabat 1980.
- Töre, Maral "Türkmenlerde Halk Kültürü (Halk Takvimleri, Haftanın Günleri ve Sähetli Gün, Gelin Alma Gelenekleri ve İnanışları)", *Türkistan'dan Batı Anadolu'ya Kültür Göçü*, Ed. M. Gökçe, E. F. Eroğlu, A. Karadeniz, Muğla Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları 29, 2024, ss. 11-26.
- Ylýasowa, Gurbanjemal, *Türkmen halk yrym-ynançlary,* Miras, Aşgabat 2005.
- Ylýasowa, Gurbanjemal, "Nowruz-gadymy baýramçylyk", *Nowruznama*, Ed. Ö. Gündogdyýew, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat 2013, ss.37-48.
- Ýagşyýewa, Güljeren , "Nowruz Baýramynyň Taryhy", *TMÝG-niň Aşgabat şäher Geňeşi,* 16 Mart 2023.
- URL-1: https://ahal.info/tm/news/nowruz-hakynda-taryhy-maglumatlar 15.10.2025
- URL-2:https://parstoday.ir/tk/radio/uncategorised-i4902-nowruz_hakynda_taryhy_maglumatlar 15.10.2025
- URL-3: https://www.turkmenmetbugat.gov.tm/tk/magazines/54/articles/197062 20.11.2025

TURKIY-O‘ZBEK ADABIY MANBA’LARIDA NAVRO‘Z-YILBOSHI MAVZUSI VA TALQINI

Salohiy Dilorom ISOMIDDIN-QIZIA*

Kırısh

“Navro‘z” – “Yilboshi” mavzusi turkiy-o‘zbek folklori va badiiy adabiyotida qadimdan mavjud bo‘lib, bu tabiat hodisasiga turkiy xalqlar maxsus e’tibor qaratganlaridan dalolat beradi. Turkiylar yilning barcha fasllarida osmon va yerda Quyosh va Oy ta’sirida kechadigan tabiiy jarayonlarni kuzatib borganlar. Chunki, o‘z-o‘zini issiq va sovuqdan, shamol-bo‘ron, suv toshqinlari kabi ofatlardan omon saqlash uchun instiktiv ravishda boshpana topish muammosi, oziq-ovqat va chorva yemishi muammosi doimo ularni o‘ylantirgan, harakat qilishga majbur etgan. Bu hodisa bevosita turkiylarda yil fasllariga nisbatan bo‘lgan ijobiy va salbiy munosabatning o‘yg‘onishiga sabab bo‘lgan. Ular o‘z fikr-o‘ylari, hissiyotlarini badiiy adabiyotning ko‘pgina, ayniqsa lirik janrlarida ifoda etganlar. Turkiy tilda bitilgan epik asarlar – dostonlarda Navro‘z badiiy obrazi shaxslantirilgan, lirik qahramon darajasiga ko‘tarilgan.

Marosim va mavsum qo‘shiqlarida, asosan xalq poetik ijodi va qisman yozma adabiyotda Yilboshi mavzusi turli voqea-hodisalar munosabati bilan yoritilgan.

Turkiy-o‘zbek tilida yaratilgan “Devonu lug‘otit turk”, “Qutadg‘u bilik”, turkiy-o‘g‘uz lahjasida so‘zlovchi muallif Nosuriddin Rabg‘uziyning “Qisasi Rabg‘uziy” asarida, Mavlono Lutfiy Hirotiyning “Gul va Navro‘z” dostoni va turkiy xalqlar osmonining so‘nmas qo‘yoshi – Nizomiddin Mir Alisher Navoiy she‘riyatida Navro‘z-Yilboshi mavzusi badiiy obraz darajasiga ko‘tarilgan.

* Filologiya Fanlari Doktori, Professor, Samarqand Davlat Chet Tillar Institute, Yaqin Sharq Tillari Kafedrasi dsalohiy@gmail.com diloromopa1959@umail.uz.

“Navroʻz” istilohi eroniy va sugʻdiy tillarida “Yangi kun” maʻnosini anglatsa, turkiy xalqlar yilning birinchi kunini “Yilboshi” deb ataganlar. Bu haqda jahonga mashhur qomusiy olim Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy oʻzining 1000- melodiy yilda yozib tugallangan “Al-Osor-ul-boqiya an al qarun ul-holiya”, tarjimasi: “Oʻtmish xalqlardan qolgan yodgorliklar”[1] asarida mufassal maʻlumot beradi.

Maqolada qiyosiy-tahliliy, biografik va lingvosemantik tahlil metodlaridan foydalanilgan. Xulosalarda keyingi davr turkiy tilli xalqlar adabiyotida Navroʻz-Yilboshi mavzusining chuqur oʻrganilishi va soha olimlari oldida turgan vazifalar va takliflar bayon etilgan.

Asosıy Qısm

Abu Rayhon Beruniy hayoti va ilmiy faoliyati haqida taniqli oʻzbek olimi akademik A.P. Qayumov oʻzining ikki monografiyasida batafsil maʻlumot beradi.[2] Olimning bu kitoblarida taʻkidlashiga koʻra, “Oʻtmish xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida etnografiya, tarix, falsafa, ijtimoiy tafakkur, astronomiya tarixiga oid qimmatli maʻlumotlar jamlangan. Unda tarix ilmi, mashhur afsonaviy tarixiy shaxslar haqida va xususan turli xalqlarda yil hisoblarida ishlatiladigan oylar toʻgʻrisida fikr yuritiladi.

Olim Eron, Xorazm, Sugʻd, Rum, Suriya mamlakatlarida yashovchi xalqlarning oylari, bayramlari haqida aniq maʻlumotlarni keltiradi. Shuningdek, xristianlar, nasturiylar, yahudiylar, majusiylar, islomdan oldingi arablar va musulmonlarning hayotiga doir etnografik bilimlar asardan oʻrin olgan. Asarning maxsus boblarida Sugʻd va Xorazm xalqlarining turli urf-odatlari bayon etiladi.

Beruniy sugʻdiylarda yillar va ayrim oylarning boshlanishida eronliklardagi mavjud tartiblar qoʻllanilganligi qayd etadi. Olimning xabar qilishicha, Sugʻdlar afsonaviy podshoh Jamshidning qaytib kelish vaqtini Yilboshi qilib olganlar. Eronga Zardushtiylik taʻlimoti kirib borguniga qadar eroniylar va sugʻdiylarda Yilboshi bir xil boʻlgan. Zardusht taʻlimoti ta’sirida eroniylar yil hisobida ortiqcha besh kunni kabisali oylardan har bir oy oxiriga koʻchirganlar. Sugʻdiylar esa oʻz joyida qoldirganlar.

Olim Markaziy Osiyoda ikki daryo oraligʻida yashagan sugʻdiy xalqlar hayotiga oid turli bayramlar, hayitlar haqida oʻzigacha yetib kelgan maʻlumotlarni toʻplab, mufassal bayon etadi. Bu hayitlar sugʻdiylarda Navsard, Basokanj, Figʻkon yoki Nimsard deb atalar edi. “Navsard” – yangi boshlanish, degan maʻnoni anglatadi. “Osori boqiya” da sugʻdiylarning hayitlaridan oʻn ikkitasining nomi keltirilgan.

1 Abu Rayhon Beruniy, *Tanlangan Asarlar*, 1-tom, tarjima Abdufattoh Rasulov, Toshkent 1968.

2 A. Qayumov, *Beruniy va Adabiyot*, Toshkent 1974, s. 141; Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Toshkent 1987, s. 240.

Navsard oyining birinchi kuni sug‘diylar Katta Navro‘z bayramini nishonlashgan. Navsardning yigirma sakkinzinchi kuni esa Buxoro majusiylari “Romush og‘om” nomli hayitlarini o‘tkazganlar. Bu ularning eng e‘zozlangan hayitlaridan biri hisoblangan.

Uzoq asrlar davomida Markaziy Osiyo va Eronda Navro‘z – Yilboshi bayrami eng mashhur va sevimli hayitlardan hisoblangan. Beruniy keltirgan ma‘lumotlarga ko‘ra, bu juda qadimiy tarixga ega bayramdir.

Farvardin oyining birinchi kuni Navro‘z, ya‘ni yilning birinchi kuni bo‘lgan. Olimning yozishicha Navro‘z: “bahor yomg‘irining birinchi tomchisi tushishidan gullar ochilguncha, hayvonlarda nafs-hissiyot qo‘zg‘alishidan to nasl vujudga kelguncha va o‘simlik unib chiqa boshlashidan to takomiliga yetguncha davom etgan vaqtda keladi”.[3]

Olimning ma‘lumotlariga ko‘ra, Navro‘z olamning boshlanishi va yaratilishiga dalil qilingan. O‘sha kuni falaklar harakati va yoritqichlar sayri to‘xtalishdan harakatga qayta tushgan, Quyosh paydo bo‘lib, u tufayli yillar, oylar, kunlar ma‘lum bo‘lgan, olam yaratilib, afsonalarga ko‘ra birinchi inson Kayumarsning podshoh bo‘lishi shu kuni yuz bergan. Bu mulohazalarni Beruniy turli manbalarga suyanib keltiradi. Ma‘lum bo‘lishicha, Navro‘z Fig‘kon oyining birinchi kunida “Nimsarda”, ya‘ni “Yil yarmi” deb atalgan. Uning ikkinchi kuni hayit bo‘lgan. O‘sha kuni un, yog‘ va shakardan tayyorlangan taomlar yeyilgan.

Kitobda Beruniy Xorazm xalqining oy, yil hisobi, oylarning nomlari, tartibi to‘g‘risida qiziqarli ma‘lumotlarni keltiradi.

Yilboshi bayrami Xorazmda Novsorji oyining birinchi kuniga to‘g‘ri keladi. Hirvidot oyining birinchi kuni “arijxoschuzon”, ya‘ni suvon deb atalgan. Bu so‘z “endi kiyimdan chiqiladi”, degan ma‘noni anglatar ekan. Demak, bu kunlarda qishning rutubati ko‘tarilib, havo isiy boshlagan, qishning issiq kiyimlari tanaga og‘irlik qila boshlagan. Olim ma‘lumot berishicha, shu kunlarda dalalarga kunjut va boshqa ekinlarning urug‘lari sepilgan. Ammo bu issiqlik, haroratning hali u qadar ishonchli emas ekanligi haqida ham ma‘lumotlar bor. “Mina kechasi”, ya‘ni bahor oylaridan Rimijid oyining o‘n beshnchi kuni bilan bog‘liq rivoyatlar shunga ishora etadi. Rivoyatda keltirilishicha, Mina xorazmliklarning malikalaridan biri bo‘lgan. Oyning shu o‘n beshinchi “ming exib” deb ham nomlanadigan kechasi u mast holatda yengil ipak kiyimlarda qasrdan tashqariga chiqqan. Qasr tashqarisida yiqilib, uxlab qolgan. Bu payt erta bahor fasli bo‘lib, kechalari sovuq tushar ekan. Ayol sovuqdan qotib, dunyodan o‘tgan. Odamlar bahor faslining shunday kechasida insonni sovuq halok etganidan hayratda qolganlar.

3 Beruniy, a.g.e., s. 253.

Xuddi shunga o‘xshash rivoyat sug‘diylar og‘zaki ijodida ham mavjud bo‘lgan. Yilboshining birinchi oyi kunlarida kunduzlari oftob charaqlab turgan bo‘lsada, uning haroratiga ishonch bo‘lmagan. Bir yosh ayol bolasini beshikka belab, uxlatib, oftob charaqlab turgan supaga yotqizib ketgan. Bir aylanib kelib qarasa, beshikdagi bola o‘lib yotibti. Bolaning yuzchalari sovuqdan yaxlab ketgan edi. Shundan so‘ng bu kunlardagi oftobni aholi “oftobi bachakush”, ya‘ni “bola o‘ldiruvchi oftob” deb ataganlar.

Beruniy asarida Navro‘z hayitining xorazmliklarda o‘tkazilishi qoidalari haqida ham so‘zlaydi. Qishdan zaiflashib chiqqan tanani quvvatlantirish uchun qanday tabiiy dorilar ishlatganlari, qanday ovqatlar pishirganlari haqida ma‘lumot beradi.

Olim dunyoviy ishlar uchun mo‘ljallangan hayitlar va diniy (oxirat uchun mo‘ljallangan) hayitlarni farq qiladi. Uning ta‘kidlashicha, Navro‘z – dunyoviy hayitlarning birinchisidir.

Olim kecha va kunduz haqida kitobxonda aniq tasavvur hosil qilishni istaydi. Uning tushuntirishicha: “Quyoshning burjlar falakida bir marta aylanib chiqishidan Quyosh yili kalendari tuzilgan. Ana shu aylanish muddatida Oy ham o‘n ikki yarim marta o‘sha doirani aylanib chiqadi. O‘n ikki marta osmonda hilol (yangi oy) paydo bo‘ladi. Shundan qamariy (Oy) kalendari vujudga kelgan. Quyosh yili uch yuz oltmish besh kun bo‘ladi. Ortib qolgan chorak kunlar to‘rt yilda bir kun hosil qilgach, o‘sha qo‘shimcha kun to‘rtinchi yilning kalendariga qo‘shiladi. Bu yil kabisali (qo‘shimchali) yil deb ataladi. Olim eroniylar, G‘arb mamlakatlari, rumliklar, yahudiylar, arablar va turkiy xalqlar yil hisobi kalendarlarini jadvalga solib, ularning bir-biridan farqlarini ko‘rsatib beradi.[4]

Turklar o‘z kalendarlarida hayvonlar nomlarini ishlatganlarini qayd etadi. Yil hisobining birinchi oyi – Sichqon, keyin Ud, Bars, Tovushqon, Luy, Yilon, Yunt, Qo‘y, Pichin, Tovuq, It, To‘ng‘iz.

“Osor ul-boqiya” dan tashqari Abu Rayhon Beruniy “Axloq ul-muluk” asarida ham Navro‘z bayrami haqida ma‘lumotlar keltiradi. Ajam, ya‘ni arablardan boshqa xalqlar orasida qadimdan xayrli ishlar, xususan, dehqonchilik, katta-kichik qurilish ishlari Navro‘z – farvardin oyining birinchisi, hamal oyining birinchi kuni, Quyosh kalendari bo‘yicha 21-22 mart kunlari boshlanishi odat bo‘lgan.

“Axloq ul-muluk” da keltirilishicha, Navro‘z Eronda ham, Turonda ham qadim zamonlardan, xususan, Taxmurasp, Jamshid va Afrosiyob zamonlaridan beri bayram qilinadi. Navro‘z tamom mavjudot va maxluqotning tirilganini bildirar ekan. Shu kuni daraxtlar o‘yg‘onib, gullar ochilib, o‘simliklar unib chiqar ekan. Yerdagi barcha yaratilmishlar, osmonu falaklar ham harakatga kelar ekan. O‘sha

4 Beruniy, a.g.e., s. 17.

ayyomda podshohlar elga sovg‘alar ulashar, odamlar ariq qazib, suv chiqarar, dehqonlar esa ekin-tikin ekishni boshlar ekanlar.

Beruniy bu mavzuda yana bir rivoyat keltiradi: Navro‘z boshlanmasidan bir oy avval barcha poytaxt shaharlarda g‘ishtdan uncha baland bo‘lmagan o‘n ikki ustun ko‘tarilar ekan. Bu – yilning o‘n ikki oyiga ishora bo‘lishi mumkin. Ustunlar anvoyi rangli matolar bilan o‘ralib, ustiga bug‘doy, arpa, makkajo‘xori, tariq, kunjut, sholi, loviya, no‘xat kabi ekinlar ekilar ekan. Bu ekinlar Navro‘zi olamgacha o‘sib qolar, so‘ng ularni o‘sha ustunlar ustiga qo‘yishar ekan. Yana bir odat shu ekanki, Navro‘zdan qirq kun avval idishlarga bug‘doy ekilib, undirilar, suvi siqib olinib, unga un va yog‘ qo‘shib, doshqozonlarda “sumalak” nomli taom pishirilar ekan. Farvardinning birinchi kuni tamom xalq o‘sha ustunlar atrofida yig‘ilishib, bayram qilishar ekanlar.[5]

Tarixdan ma‘lumki, qadimda arab qabilalari tarqoq yashaganliklari sababli to islom tarqalgunga qadar butun Arabiston bo‘yicha qabul qilingan yagona era mavjud emas edi. Biroq Arabiston yarim orolining g‘arbiy qismida islomiyatgacha «fil yili» erasi amalda bo‘lgan. Ana shu boisdan arab oylarining nomlari ham turli qabila ittifoqlarida turlicha atalib kelingan. Hijriy yil erasi (hozirgi melodiy yil hisobi bilan) 622-yil 16 iyul (juma kuni)dan boshlanadi. Bu 638- melodiy yilda xalifa Umar ibn al-Xattob “hijriy yil davlat ishlarida tatbiq etilsin”, deb farmon chiqargandan so‘ng era sifatida rasmiy ahamiyatga molik bo‘ldi.

Turkiy elatlar ham qadimda sharqning g‘oyatda katta qismini tashkil etuvchi territoriya bo‘ylab qabila, qabila uyushmalari sifatida hayot kechirib, oylarning nomini har xil ataganlar. Chunonchi, Yusuf Xos Hojibning «Qutadg‘u bilig» dostonida oylarning turkiycha nomi shunday beriladi: Qo‘zi (Hamal), Uz (Savr), Erandiz (Javzo), Quchiq (Saraton), Arslon (Asad), Bug‘doyboshi (Sunbula), Ulgu (Mezon), Chazan (Aqrab), Yoy (Qavs), Ug‘laq (Jadiy), Kunak (Dalv), Baliq (Hut).[6]

«Qutadg‘u bilig»dan ma‘lum bo‘lishicha, turkiy elatlar sayyoralarning nomlarini ham o‘z so‘zlarida ifodalaganlar, masalan, Sekantir (Zuhal - Saturn), O‘ngoy (Mushtariy - Yupiter), Ko‘rud (Mirrix - Mars), Yashiq - Quyosh, Svent (Zuhra - Venera), Orzu (Atorud), Yalchiq - Oy. Burj degan tushunchaning o‘zi esa «ukak» so‘zi bilan ifodalangan.

Hamaldan keyingi Savr (“buqa” – arab.) oyi turkiylarda “Uz”, ya‘ni “go‘zal” deb nomlangan. Bu oyda tabiat, koinot Hamalga nisbatan yanada ko‘rkamlashadi, parranda va boshqa jonivorlar dunyosi kamolot bosqichiga kiradi, degan ma‘no bor.

Shamsiy yil hisobida qishning oxirgi oyi Hut – baliq burjidir. Abu Mansur as-Saolibiy Nishopuriyning (961 yilda tug‘ilgan) “Yatimat ad-dahr fi mahosin al-

5 B. Ahmedov, *Ulug‘bek*, Toshkent 1989, s. 104.

6 Yusuf Xos Hojib, *Qutadg‘u bilik* (“Saodatga eltuvchi bilim”), Toshkent 2017, s. 130.

asr” (“Zamona durdonalari va asr yagonalari”)[7] kitobida Hut guyo yerni koʻtarib turgan katta afsonaviy baliq sifatida izohlanadi. Bu bir diniy rivoyat, albatta. Uning soʻngida – 21 martda kecha bilan kunduz teppa-teng boʻlib, kelinchak yoz – bahor keladi.

Turkiy xalqlarning eng qadimgi ogʻzaki va yozma manbalarini oʻrganishda X1 asrning buyuk tilshunos olimi Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻotit-turk” asari nihoyatda qimmatli maʻlumotlarga boy. “Devon” da mavsum va marosim qoʻshiqlari, peyzaj lirikasi janrlariga oid maʻlumotlar koʻp. Keltirilgan qoʻshiqlar, yalla va laparlardan parchalarda erta bahorda kishilarning xursandchiligi, bayram tantanalari, anʻanalar haqida maʻlumotlar mavjud. Xususan, bahorgi tengkunlik arafasida tunning qisqarib, kunduzning uzayib borishi qorongʻulik ustidan yorugʻlikning gʻalabasi sifatida qaralgan. Yilboshi – Navroʻz bayrami keng nishonlanib, oʻyin-kulgu, yalla, lapar, aytishuvlar, kurash musobaqalari va masxarabozlik oʻyinlari namoyish etilgan. “Devonu lugʻotit-turk” da keltirilgan ushbu sheʻriy parchada turkiylarning tabiatda yuz beradigan jonlanishni inson ruhiyati va taqdiri bilan ham vobasta ekanligini bilishganini namoyon etadi:

Yomgʻir yogʻib sochildi,
Turli chechak sochildi,
Inju kurtak ochildi,
Chin ipor hid burqirar.[8]

Inson – tabiat farzandi. Bahor kezlarida insonning orzulari qaynab toshadi, ruhi tiniqlashadi, uning kayfiyatiga romantik hissiyot xos boʻladi.

XSh asr oxirlari X1U asr boshida yashab, ijod qilgan adib Nosiruddin Burhonuddin oʻgʻli Rabgʻuziy ham oʻzining bizgacha yetib kelgan yagona asari “Qisasi Rabgʻuziy” da Yilboshi oylari haqida maroqli hikoyalar keltiradi. Xususan, Yusuf alayhissalom qissasi bayonida Paygʻambarni akalari dalaga olib chiqib ketishi epizodini shunday tasvirlaydi: “Ey Ota! Yoz kuni boʻldi, bu Kun otligʻ sulton Hut otligʻ qishloqni qoʻyib, Hamal otligʻ yayloqgʻa oʻgʻradi. Odiz koʻk yigʻlar, yagʻiz yer kular. Bulut koʻzlaridin yosh oqsa, yer yuzinda koʻk chimgonlar kular. Oʻsruk sabo isnab toʻyar ...” kabi misralardan soʻng bir gʻazal keltiradi:

7 Abu Mansur as-Saolibiy, *Yatimat ad-dahr*, Oʻzbeksiton SSR «Fan» nashriyoti, Toshkent 1976, s. 21.

8 Mahmud Kshgʻariy, *Turkiy soʻzlar devoni (Devonu lugʻotit turk)*, III-tom, Oʻzbeksiton SSR «Fan» nashriyoti, Toshkent 1963, 234.

Kun hamalga kirdi ersa, keldi olam Navro‘zi,
Kechti Bahman, zamharir qish qolmadi qori bo‘zi.
Kun kela ming ko‘rki ortib, tirilur o‘lmish jahon,
Tong pazirlab naqshi birla bezanur bu yer yuzi ...
Nayshakarlar minbarinda to‘tiqush majlis tutar,
Qumri bulbul muqri bo‘lib, un tuzar tun-kunduzi.
Bir yag‘iz yer ko‘k mingizlik yashnayur maydon bo‘lib,
O‘g‘rashur oytek chechaklar tegrasida yulduzi ...[9]

Turkiy tilli she‘riyatni mumtoz sharq poetikasi qonuniyatlari darajasida takomil etishiga sababchi bo‘lgan yirik malikul-kalom shoir Mavlono Lutfiy tabiatning yangilanishi, bahorgi tengkunlikda yilning boshlanish oyi Navro‘z bayramini badiiy obraz darajasiga ko‘tarib, tashxis yaratadi. U bayramni shaxslantirib, yosh yigit obrazida ifoda etadi. Ishqiy-qahramonlik mavzusidagi bu dostonda navshodlik shahzoda Navro‘z bilan farxorlik malika Gulning sarguzashtlari hikoya qilinadi: “Biroq shunisi aniqki, bizgacha yetib kelgan o‘zbek adabiyoti namunalari orasida Navro‘z temasida maxsus bitilgan birinchi doston Lutfiyning “Gul va Navro‘z” dostonidir.”[10]

Dostonda Navro‘z nekbin tabiatli qahramon sifatida talqin etiladi. U ezgulik va odamiylikni targ‘ib etadi, miskinlarga mushfiq, dardmandlarga malham bo‘ladi, adolatli va ma‘rifatparvar podshoh bo‘lib, el-yurtni shod-xurram qiladi. Bu dostonda malikul-kalom Mavlono Lutfiy qalamining originalligi shunda ko‘rinadiki, u asar bosh qahramoniga prototip sifatida biror mashhur shaxs, umuman inson zotini emas, balki tabiat hodisasini – Yilboshini tanlaydi. Lutfiyga qadar forsiy tilda Umar Xayyom “Navro‘znoma” si muqobilida yaratilgan asarlar bor edi, ammo ularda bunday hodisa kuzatilmagan. Mavlono Lutfiy shu hodisa vositasi bilan turkiy tilli adabiyotning yana bir yuksak imkoniyatini namoyon etadi.

Turkiy xalqlar osmonining so‘nmas qo‘yoshi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy ijodida ham bahor faslining kirib kelishi, uning birinchi kuni – Yilboshi - tabiiy, ijtimoiy, falsafiy-badiiy va adabiy-estetik tamoyillar negizida yoritiladi. Navoiy lirikasida Navro‘z mavzusi ilmiy asoslangan fikrlar vositasida yoritiladi.
Ma‘lumki, bahor kirishi bilan kishilarning kayfiyati ko‘tariladi, shodu xurramlik yuz beradi. Nega bunday hodisa yuz beradi? Shoir shunday izohlaydi:

9 Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy, *Qisasi Rabg‘uziy*, Toshkent 1990, s. 103-104.
10 N. Mallayev, *O‘zbek adabiyoti tarixi*, Toshkent 1976, s. 336-347.

Koʻngulni, ki qish gʻuncha yangligʻ qilur,
Bahor oʻlsa - ul gul kabi ochilur.[11]

Yana, nega bunday boʻladi?, degan savol tugʻiladi. Vaholanki, qish faslida tabiat gulga ishtiyoq koʻrsatmaydi-ku:

Tabiatqa gul mayli ermas ajab,
Chaman zavqi ham xeli ermas ajab.[12]

Gap shundaki, ofoq (falaklar, dunyo) jismlari va nafas tabiati (feʻli) issiq, sovuq, hoʻl, quruq hamda oʻt, suv, yel, tuproq kabi unsurlarga boʻlinadi:

Issiq, sovuq, hoʻlu quruq fahm qil,
Ani oʻtu suv, yelu tufroq bil.[13]

Inson va tabiat ana shu unsurlardan tashkil topgandir:

Ki inson bulardin murakkabdurur,
Jameʻi millatgʻa bu mazhabdurur...
Qachon zohir oʻldi sanga bu usul,
Tabiat bu navʻ-oʻq topibdur fusul.[14]

Tibbiyotda bu hodisa “horri yobis” – issiq va quruq, “horru rutab” – issiq va hoʻl, “boridi yobis” – sovuq va quruq, “boridu ratb” – sovugʻu hoʻl istilohlari bilan atalar ekan. Bahordan boshqa fasllarga safro, savdo, balgʻam esh boʻlib kelsa, bahorga mayin, yumshoq hoʻllik va issiqlik xos ekan. Shu tufayli bahor inson ruhining tabʻiga mos boʻlgani uchun kishilar tomonidan sevilib qarshilanar ekan:

Chu andin yetar ruhgʻa parvarish,
Anga yetsa bexost aylar kashish.[15]

Alisher Navoiy lirikasidagi bahorning ayrim koʻrinishlari haqida navoiyshunos olim I.Salohiy shunday kuzatuvlarini bayon etadi: “Hamal kirishi bilan, Allohning irodasiga koʻra, tabiat neʻmatlari quyosh harorati ostida parvarish topa boshlaydilar. Chirigan soʻngaklardek daraxt tanalariga ham jon kiradi. Chunki subhidamlarda ruhparvar nasim essa, kunduzi esgan yellar ham Iso nafasidek tiriltirish karomatiga ega boʻladi. Shoirning tasviricha, bahor bulutlari filrang va chaqqon harakat qiladi:

11 Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, I-j., Fan, Toshkent 1987, s. 644.
12 Navoiy, a.g.e., s. 644.
13 Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, 4-j., Fan, Toshkent 1989, s. 498.
14 Navoiy, a.g.e., 1989, s. 498.
15 Navoiy, a.g.e., 1989, s. 501.

Bahoriy bulut pildek bedarang,

Qilur jilva haryon, bori pilrang.[16]

Ulug‘ shoirning boshqa bir she‘rida tasvirlanishicha, tiniq injulardek bahor yomg‘iri yetishi bilan maysalar yerning tomirini yorib, qonrang chechaklarini namoyish etadilar:

Chu abri bahori sochib durri nob,

Yetishti chaman sahnig‘a obu tob.

Ochib yer ragin sabzaning nishtari,

Chiqib qon kibi lolaning axmari.[17]

Shoir chechak tasvirida musalsal tashbeh (zanjirli o‘xshatish) san‘atini qo‘llab, uni yana kuchaytiradi – lola qonrang bo‘lganidan uning qora dog‘lari savdo (illatidan, kasalligidan) nishona ekan:

Bo‘lub go‘yo ul qong‘a mayli fasod,

Nedinkim bo‘lub zohir andin savod ...[18]

Xullas, ulug‘ shoir mushohadalariga ko‘ra, bahor faslida:

Ko‘runub chaman xuldi rizvon kibi,

Gulu sarv anda huru g‘ilmon kibi . . .

Bu fasl ichrakim tong yeli jon berur,

Bulut qatrasi obi hayvon berur.

Nishot etmagan ulcha imkoni bor,

Gumon qilmag‘ilkim, aning joni bor.

Vals ermas ul aysh ham dilpazir,

Ko‘ngul bir taraf gar emasdur asir.[19]

She‘rning oxirgi baytlarini bahor nash‘asi - hayot mehri, insoniy sevgi, vatan ishtiyoqi bilan totlidir, deb tushunish mumkin.

Ḳish bilan yoz o‘rtasidagi kurash mavzusi ulug‘ Alisher Navoiyning ham diqqat nazaridan qolmagan. Bu hodisa ulug‘ shoir lirikasida shunday ifodalanadi:

Balig‘lar bo‘lub day nahangiga qut,

Tong ermas nahangni, ki qut esa Hut.[20]

---

16 I. Salohiy, *Ezgu So‘z Qudrati*, Samarqand 2004, s. 35.

17 Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, I-j., Fan, Toshkent 1987, s. 604.

18 Navoiy, a.g.e., 1987, s. 605.

19 Navoiy, a.g.e., 1987, s. 609.

20 Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, 4-j., Fan, Toshkent 1989, s. 516.

Ya‘ni, day (qahraton qish) ning nahang (kit) balig‘i shu paytgacha mayda baliqlarni (ya‘ni, elning boru yo‘g‘ini) o‘z komiga tortib keldi. Ajab emaski, endi bu ochofatni Hut (yoz) yeb-ichib tashlasa. Bu yerda ajoyib bir san‘atkorlik bilan ezgulikning qabihlik ustidan muqarrar g‘alabasiga ishora etilgan.

Mutafakkir shoir devonida bevosita Navro‘z ta‘rifiga bag‘ishlangan g‘azallar ham mavjud. Bu g‘azallarda Navro‘z obrazi san‘atkorlik bilan ta‘riflanadi.

Inson koinotning bir zarrasi, balki gultoji qilib yaratilgan ekan, deya mushohada yuritadi Navoiy, demak u tinimsiz harakatda bo‘lgan shu uyg‘unlikdan tashqarida alohida faoliyat yurita olmaydi. U o‘z tanlovi, niyatlari va harakatlarida har qancha erkin bo‘lmasin, o‘zini o‘rab turgan, uning tirikligi va hayoti uchun ulug‘ imkoniyat bo‘lgan tabiat qarshisida katta mas‘uliyat his etmog‘i lozim. Chunki, inson oltindek tuproqni o‘zi uchun podshohlik taxti, osmonni esa soyabon, deb bilmaguncha, kamolot kasb eta olmaydi. Inson go‘zalligi tabiat go‘zalligi bilan uyg‘un, insoniyat farovonligi tabiat farovonligi bilan uyg‘un, inson pokligi tabiat sofligi va pokligi bilan uyg‘un bo‘lmog‘i lozim. Inson va tabiat bir-birini faqat go‘zallikdagina mukammal to‘ldirishi mumkinligini ulug‘ shoir shunday ifodalaydi:

Muvofiq kiydilar bo‘lmush magar navro‘z ila bayram,
Chaman sarvi yashil xil‘at, mening sarvi ravonim ham…[21]

Shoir o‘zining go‘zal mahbubasi qomatini chamanda o‘sgan oppoq sarv daraxtiga qiyos etmoqda, chunki mahbubaning to‘kis go‘zalligi muqoyasasi faqat to‘kis yaratilgan borliqdagina mavjuddir. Ammo Navro‘z bayrami kunlarida g‘azalda shaxslantirilgan Chaman sarvi hayron qolib, Go‘zal mahbubaga havas bilan qarab qolibti. Buning sababi, Chaman sarviga oshufta bo‘lgan uni parvarish etuvchi birgina dehqon ekan, Go‘zal mahbubaga esa butun olam ahli shaydo bo‘libti:

Chaman sarvi qolib hayron, mening sarvim qilib javlon,
Aning shaydosi bir dehqon, munga shaydo bari olam …[22]

Mutafakkir shoir bahor va Navro‘z kunlari vasfini yuqori ohangda tasvirlar ekan, hatto qishning izg‘irin sovuqlaridan – “day shiddatidin aqlu his betob” – bo‘lmog‘i ham tabiatning marhamati ekanligini qayd etadi.

Shoirning “Badoe‘ ul-bidoya” devonidan o‘rin olgan bir ruboiysida tabiat mo‘jizalarining go‘zal tasviri berilgan mo‘jaz lavhalar uchraydi:

21 Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, 1-j., Fan, Toshkent 1987, s. 386.
22 Navoiy, a.g.e., 1987, s. 386.

Suv ko‘zgusini bog‘ aro aylarda shitob
Siymob qilur erdi taharruk ila tob.
Day qildi bu siymobni andoq ko‘zgu,
Kim ko‘zgu aning qoshida bo‘lg‘ay siymob.[23]

Baytning mazmuni shuki, bog‘da ko‘zgudek jilolanib turgan suv yuzida simob o‘ynar edi. Yoki bir sho‘la simobdek suv yuzida jilolanar edi. Qish sovug‘ining shiddati bu simobni shunday bir ko‘zguga aylantirdi-ki, uning tiniqligini ko‘rgan ko‘zgu simobdek erib ketdi.

Shu tariqa yuksak badiiy mahorat, yangi timsollar va epizodlar bilan shoir tabiat va inson o‘rtasidagi mukammal uyg‘unlikni, vobastalikni tasvirlaydi.

Xulosa

Har bir xalqning madaniy va adabiy merosida uning uzoq o‘tmishi yodgorliklaridan xabar beruvchi xalq og‘zaki va yozma ijodi namunalari, asrlar davomida saqlanib qolgan an‘analari, muqaddas qadriyatlari o‘z ifodasini topadi. Turkiy dunyoda hamon bardavom yashab kelayotgan go‘zal an‘analardan biri bu – Navro‘z-Yilboshi bayramidir. Bu bayram Eron va Markaziy Osiyo xalqlari hayotida bugungi kunlarda ham nishonlanadi. Bayram an‘analari asrlar davomida yig‘ilgan tarixiy tajriba, ilmiy zakovat, ijtimoiy taraqqiyot ta’sirida bugungi kunda yangi shakl, mazmun va ruh kasb etdi. Ammo uning asosiy poydevori moziyda tiklanganligi yaqqol namoyon bo‘lib turibti. Fikrimizni qadimdan xalqlarimiz turmush tarzida, tilida qolgan qo‘shiqlar, hikmatli so‘zlar, maqol va matallar tasdiqlaydi.

Biz Abu Rayhon Beruniy bergan ma‘lumotlarga tayanib, qadimgi Xorazmda Hirvidot oyining birinchi kuni “arijxoschuzon”, ya‘ni suvon deb atalishi, bu so‘z “endi kiyimdan chiqiladi”, degan ma‘noni anglatishi haqidagi rivoyatni keltirdik. Ushbu rivoyat mazmuni bugungi kunda ham Navro‘z-Yilboshi bayramida turkiylar tomonidan kuylanadigan ba‘zi terma, lapar va qo‘shiqlarda o‘z aksini topgan, mavzu va mazmun hamon yashab kelmoqda:

Yilboshi kirgan kecha qurtu qush indan chiqur,
Yilboshi kirgan kecha yetti pichoq qindan chiqur,
Yilboshi kirgan kecha shaddod xotin erdan chiqur ...[24]

23 Navoiy, a.g.e., 1987, s. 644.
24 80 yoshli samarqandlik onaxon Oyto‘rabiyi To‘xtaqul qizi tilidan yozib olindi.

Termada Yilboshi kirgan kechada hayvonotu nabotot birdan o‘yg‘onishi, bayramni nishonlash uchun pichoqlar qinidan chiqarilib, qo‘ylar so‘yilishi, taomlar pishirilishi va “endi kiyimdan chiqiladi”, degan kun mazmuniga mos ravishda ayol-qizlar qishning og‘ir liboslarini yechib, yangi yengil kiyimlar kiyishlari ifoda etilgan. Oxirgi misrada yengil yumor bor, ya‘ni, shu bayram kechasida kiyish uchun eri yangi libos olib bermagan sabrsiz xotin, alam va g‘azabdan o‘rtanib, “eridan chiqibti”, degan ma‘no bor.

Xalq orasida shu kechada “suvlar sutga aylanib qolar emish”, degan aqida bo‘lib, xonadonlarda sutli taomlar pishiriladi. Yil davomida farovonlik bo‘lishi umid qilinib, qozonga yetti xil mahsulot solinib, taom pishirilishi lozimligi, bu udum “qozon to‘ldi”, deb nomlanishi an‘analari hamon mavjud.

Hanuz aytilib kelinayotgan bir rivoyatda: “Yilboshi kechasi nimani ushlasang, oltinga aylanadi”, deyilgan. Bunga ishongan bir yosh ayol shu kechada osmonda sokinlik, nur, tarovat ko‘rib, to‘lqinlanib ketadi va yonidagi beshikda yotgan bolasini quchoqlaydi. Bola shu zahoti oltinga aylanib qoladi. Ayol bu hodisadan nihoyatda iztirob chekadi. Kelgusi yil aynan shu kechada ayol yana Yaratgan Parvardigorga yalinib, undan bolasini tirik qaytarishini tilab, beshikni quchoqlab tonggacha o‘ltiradi. Nogahon “oltin bola” o‘zining avvalgi holatiga qaytib, tiriladi. Ayol nihoyatda xursand bo‘ladi. Ammo bu xursandchilikning bir kemtikligi bor edi. Bolaning bitta chimchilog‘i nuqsonli edi. Bu uning onasining aybi bilan yuz bergan, oilasida qattiq muhtojlik bo‘lganda, ayol beshikdagi tilla bolaning chimchilog‘idan ozgina ushatib olgan edi.

Bugungi kunda turkiy tilli xalqlar orasida aytilib kelinayotgan maqollardan misollar keltiramiz:[25]

25 O‘zbek xalq maqollari, Toshkent 1984, s. 567.

Aziz momo[26] olti kun,
Qahri kelsa, qattiq kun;
Aziz momo olti kun,
Qaltirasa, qatti (q) kun.
Sakransa sakkiz kun,
To‘qransa, to‘qqiz kun,
O‘qransa, o‘n kun;
Navro‘zdan so‘ng qish kelmas,
Mizon[27]dan so‘ng yoz kelmas;
Yaxshi kelsa Hut[28],
Kadi –kadi sut;
Yaxshi kelsa Hut,
Yomon kelsa, yut;
Yaxshi kelsa, Hutni ko‘ring,
Xurma-xurma sutni ko‘ring.
Yomon kelsa Hutni ko‘ring,
Serrayib yotgan putni ko‘ring;
Hut kirdi, yer ostiga dud kirdi;
Hamal[29] kirdi – amal kirdi;
Hamal kirdi – ekin-tikinga amal kirdi.[30]

Xulosa shundan iboratki, har kalendar yilidagi bahorgi tengkunlikda Navro‘z - Yilboshi bayramini keng nishonlash Eronda bo‘lgani kabi barcha turkiy xalqlar yashovchi davlatlarda ham an‘anaga aylangan. Turk dunyosida Navro‘z – Yilboshi bayrami milliy qadriyat hisoblanadi.

Milliy qadriyatlarimizni e‘zozlagan fidoyi olimlarimiz, mutaxassislarimiz, madaniyat va san‘at namoyandalari va zakovatli yosh kuchlarga ushbu bayram tarixini, an‘analarini, yoyilish maydonini, ahamiyati va zaruratini chuqur ilmiy o‘rganishni, targ‘ib va tashviq etishni TAKLIF ETAMIZ.

---

26 Aziz momo – o‘z ichiga “ahman-dahman, hezum-xirman” deb nomlanadigan, qishdan bahorga o‘tiladigan olti kunlik fursat, melodiy hisobda 13-19 martlarga to‘g‘ri keladi. a.g.e., s. 301.

27 Mizon – eski oy nomi; ko‘kdagi o‘n ikki burjning yettinchisi (melodiyda sentabr-oktabrga to‘g‘ri keladi).

28 Hut –oy nomi; eski astronomiyada o‘n ikki burjning o‘n ikkinchisi (fevral-mart oylariga to‘g‘ri keladi).

29 Hamal – eskicha oy nomi (22-martdan 21-aprelgacha to‘g‘ri keladi).

30 a.g.e., s. 308.

Foydalanılgan Adabıyotlar

- Abu Mansur as-Saolibiy, *Yatimat ad-dahr, O‘zbeksiton SSR*, «Fan» nashriyoti, Toshkent 1976.
- Abu Rayhon Beruniy, *Qimmatbaho Javohirlar Haqida Bilimlar Kitobi,* Kitob al-Jamohir fi ma‘rifat al-Javohir, Mineralogiya, Toshkent 2017.
- Abu Rayhon Beruniy, *Tanlangan Asarlar*, 1-t., Toshkent 1968.
- Ahmedov, B., *Ulug‘bek*, Toshkent 1989.
- Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik, 4-j. – Toshkent: “Fan”, 1989.
- Alisher Navoiy, MAT, 20 jildlik. I-j. – Toshkent: “Fan”, 1987.
- Kaymaz, Zeki ve Şahin, Ibrahim, *Türk Yurtlarında (ALDAR) KÖSE*, TURKSOY Yayınları, Ankara 2022.
- Komissiya. *O‘zbek Xalq Maqollari*, Toshkent 1984.
- Mahmud Koshg‘ariy, *Turkiy So‘zlar Devoni (Devonu Lug‘otit Turk)*, III tomlik, 3-t., O‘zbeksiton SSR «Fan» nashriyoti, Toshkent, 1963.
- Mallayev, N., *O‘zbek Adabiyoti Tarixi*, Toshkent 1976.
- Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy, *Qisasi Rabg‘uziy*, Toshkent 1990.
- Qayumov, A., *Abu Rayhon Beruniy*. Abu Ali ibn Sino, Toshkent 1987.
- Qayumov, A., *Beruniy va Adabiyot*, Toshkent, 1974.
- Şahin, Ibrahim, *Adbilim*, Ankara 2015; Ankara 2025.
- Salohiy, I., *Ezgu So‘z Qudrati*, Samarqand 2004.
- Sultanov, T., *O‘zbek Tilida Ish Yuritish*, O‘quv qo‘llanma, Samarqand 2025.
- Yusuf Xos Hojib, *Qutadg‘u bilig*. (“Saodatga eltuvchi bilim”) – Toshkent, 2017.

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE NEVRUZ*

Amantur CAPAROV**

Giriş

Bilindiği üzere, İran İmparatorluğu'nda devlet düzeyinde kutlanan eski Zerdüşt usulü Nevruz Bayramı, Orta Asya ve Kazakistan halklarının soyundan gelenler de dahil olmak üzere geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Antik çağlardan beri günümüz Kırgızistan Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halklar arasında Nevruz, özel bir öneme sahip olarak takvimlerde yer alan bir bayram hâline gelmiştir. Nevruz kutlama geleneği, Kırgızlar arasında İslam dininin yayılmasından önceki dönemlerden başlayarak oluşmuştur.

Eski dönemlerdeki Zerdüştler ve diğer Doğu halkları gibi, Kırgızlarda da Nevruz Bayramı kutlamaları da ilk baharda geceyle gündüzün eşit olduğu güne denk geliyordu. Aynı zamanda, Kırgızların kullandığı halk takvimine göre yeni yılın başlangıcı calgan kuran (şubat) ayına denk gelmesi nedeniyle şartlı olarak bu yerel karakterde bir özelliğe de sahipti. Bunun yeni yılın özel bir yansıması olarak Nevruz Bayramıyla birleştirilerek kutlandığını, tamamen yeni yılla ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Böyle bir durum çoğunlukla hayvancılığın ağırlıkta olduğu dağlık bölgelerde yaşayanlara özgüdür. Fakat insanların iç dünyasını zenginleştiren emek, iyilik, yenilenme, birlik ve esenlik gibi duyguların yaşandığı bayram olan Nevruz'un, öncelikle bahar mevsiminin başlangıcını müjdeleyen bir bayram olduğu bir gerçektir. Başka ülkelerde olduğu gibi, Kırgızlarda da kutlamalar ilkbaharda geceyle gündüzün eşit olduğu günde yapılır.

---

* Kırgızcadan Türkiye Türkçesine aktaran Muhittin Gümüş; Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi. muhittin.gumus@manas.edu.kg

** Dr. Kırgızistan Cumhuriyeti Millî Bilimler Akademisi, B. Camgerçinov Tarih, Arkeoloji ve Etnoloji Enstitüsü / Fransız Orta Asya Çalışmaları Enstitüsü (IFEAC

Göçebe Kırgızlar fena ve uzun süren soğuk kış yerini uzun zaman beklenen bahara bırakmasıyla tabiatın ritminde meydana gelen olumlu değişikliklere sevinirdi. Haksızlığa, kötülüğe ve yoksulluğa karşı doğruluk, iyilik ve bolluğun zaferini simgeleyen yeni bir günün başlangıcını işaret eden Nevruz Bayramı, Kırgız halkının geleneksel kültürel miraslarından biridir.

Kırgızistan Coğrafyasında Eski Çağlarda ve Orta Çağ'da Yaşayan Halkların Hayatında Nevruz Bayramı

Yıl içinde belli bir döngü içinde sürekli tekrarlanan tabiattaki sezonluk değişiklikler yalnızca çiftçilik mesleğine önem veren halkların değil, aynı zamanda hayvancılığın egemen olduğu halkların da üretim sürecinin özelliklerini belirlemiştir. Orta Asyalıların bayram takviminin temeli, yerli halkların geleneksel tarımdaki belirli faaliyetlerinin bütünü, eski inançlarla ve kültlerle ilişkili örf ve âdetlerini oluşmuştur.

Şunu belirtmek gerekir ki Nevruz Bayramı, esas olarak tabiattaki mevsimsel değişikliklerden doğmuştur ve dinî ritüeller aracılığıyla bol hasat, iyi doğum ve hayvan bolluğunu teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bayramın kökeniyle ilgili ilginç sonuçlara ulaşan etnograf N.P. Lobaçeva, hayvancılıkla uğraşanların deneyimini yeterince dikkate almadan tarım mesleğinin belirleyici öneme sahip olduğunu belirtmiştir.[1] Burada, ekonomik yapıda tarımın hâkim olduğu kültürlerde ve göçebe hayat tarzına sahip hayvancılıkla ilgilenenlerle her devirde yakın temas ve diyalog hâlinde oldukları dikkatten uzak tutulmamalıdır. Nevruz Bayramının kutlanmasının çoğunlukla Doğu halkları için istikrarlı bir geleneksel sistem hâline gelen, en eski dinlerden biri olan Zerdüştlük ile doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Zerdüştlük konusunda oldukça bilgi sahibi olan Mary Boyce, Nevruz'un Zerdüşt takvimindeki en kutsal gün, yedinci zorunlu bayram olduğunu yazmıştır. M. Boyce'a göre, "Nevruz" bayramı başlangıçta Hamaspatmaedaya olarak adlandırılmış ve yüce tanrı Ahura Mazda'ya ve onun yarattığı insana adanmış olup özellikle "hakikat için savaşan" ölen adil insanların yani fravaşi[2]lerin ruhlarına tazim edilmiştir.

Bu bayramda fravaşilerin onuruna ziyafetler düzenlenir, yılın son akşamında geceyle gündüzün eşit olduğu zamanda kutlanırdı.[3] Hem zenginler hem de fakirler şenlikli bir ziyafet için bir araya gelir ve birlikte yemek yerlerdi. Bu, karşılıklı şükran duygusunun ifade edildiği bir zamandı: Kavgalar durdurulur, dostluk ilişkileri yenilenir ve güçlendirilirdi. Eski Perslerde her yıl Ahura Mazda'nın

1 N.P. Lobacheva, istorii kalendarnykh obryadov u zemledel'tsev Sredney Azii // Drevnie obryady verovaniya i kulty narodov Sredney Azii (istoriko-etnograficheskie ocherki).- M. "Nauka", 1986, s.14.

2 Fravaşi, Zerdüştlük'de bireyin kendi varlığından önce ve kendi varlığının dışında sahip olduğu bir üst ruhu ya da özü.

3 M.Boys, *Zorastriytsi Verovaniya i Obicayi*.- M.1987.

önderliğindeki yedi tanrıya adanmış yedi büyük festivalin (yukarıda belirtildiği gibi bunlardan biri Nevruz'dur) yıllık kutlamasının, Zerdüşt'ten esinlenerek onun tarafından başlatılıp kurulduğu; ancak aslında başlangıçta hayvancılık yapanlarla ve çiftçilerin bir festivali olduğu yönünde genel bir görüş vardır.[4]

Kırgızistan coğrafyasında Zerdüştlük inancına sahip olanların bu bayramı eski çağlardan beri kutlandığı gerçeği, kaya resimlerinde, arkeolojik buluntularda, el yazmalarında ve halk sözlü anlatımlarında yer alan bilgilerle doğrulanmaktadır. Fergana sıradağlarının doğu tarafında, Kögart vadisinde bulunan Saymaluu-Taş galerisindeki kaya resimlerinden birinde, zodyak boğasının alevleri içinde duran antropoid (insan biçimli) güneşin sembolik görüntüsü, o dönemin geceyle gündüzün eşit olduğu o mevsimi bir boğa imgesi aracılığıyla yansıtmaktadır. Bu, Bronz Çağı'nda insanın yüksek yaratıcı ve entelektüel potansiyeline işaret etmektedir.[5]

K.J. Maltayev, eski Fergana'nın Çust kabilelerinin Zerdüşt ateş ibadetinin kökeni olduğu görüşünü akademisyen Askarov önderliğindeki bir grup bilim insanı da desteklemektedir. Aynı zamanda, Çust kabilelerinin ateş ibadetinin, öncelikle Andron kabilelerinin ateş kültü olmak üzere, ateş kültüne dayandığını da eklemektedir. Sulayman-Too'daki (Süleyman Dağı) kaya resimleri, Oş ve Oş bölgesiyle bütün Doğu Fergana halkının yüzyıllardır süregelen hayat biçimini, kültürünü ve karmaşık dinî inançlarını yansıtmaktadır. Sulayman-Too'daki kaya resimleri öncelikle bereket ve bolluk, canlanıp yok olan ve tekrar yaratılan tabiat fikrini yansıtır. Bereket ve doğurganlık fikri, çok sayıda ve çeşitli güneş sembollerinde kendini gösterir. Eski insanların anlayışına göre, güneş yeryüzündeki tüm canlıların kaynağı, sonsuz ışığı ve ısısıdır.[6] Aslında, dünyanın dört bir yanında yaşayan birçok halk tarafından güneş insan hayatı için vazgeçilmez kabul edilmiş ve kutsal sayılmıştır; bu da böyle bir inancın evrensel doğasını gösterir.

Bitkilerin büyümesi, verimliliği ve çoğalması, Sulayman-Too'daki taş ve kayalar üzerindeki "hayat ağacı" ve ağaç dalları gibi ağaç imgeleriyle ilişkilidir. A.N. Bernshtam'ın Çüy vadisindeki kazılarında bulunan masa örtülerindeki desenleri analiz eden L. Vedutova, bunlar arasında "ağaç dalları, sürünen bitkilerin sürgünleri ve açılan tomurcuklar"ı öne çıkarır ve bunları şu şekilde yorumlar: "Bu desenlerin anlamı, ağaçların ve bitkilerin kendilerini değil, parçalarını -dallarını- tasvir ederek somutlaştırılmıştır."

---

4 S.U. Dyushenbiev, *Nooruz – prazdnik vesny, vozrozhdeniya*, obnovleniya i lyubvi // Obychai, traditsii i obryady narodov Vostoka. Vypusk 1. Bişkek 1999, s.39.

5 L.M. Vedutova, Interpretsiya proiskhojdeniya Hydronima Burana v retrospectivenom svete ariyskoy kontseptsii // İstoriya, arkheologiya i etnografiya. - Bişkek, 2023.

6 K.C. Maltaev, Sulayman-Too drevneyshiy podnebesnyy khram v Tsentral'noy Azii.- Osh, 2000.

İlkbaharda kutlanan Yeni Yılı kutlamayla ilgili ritüeller bağlamında bunun anlamı büyüktür. Tomurcukları açılan ağaç dalları ve yapraklarından arındırılmış dallar imgesi, Yeni Yıl - Nevruz kutlama ritüeliyle ilişkilendirilen evrensel semboller çerçevesine girer. Söğüt dalını kullanarak dövme, kamçılama ritüeli yaygındır ve tipolojik göstergelerden biridir. Bazı bölgelerde, günümüze kadar korunmuş hâlleriyle günümüzde de hâlâ rastlanmaktadır.

Bu ritüelin etkisi zenginliği, nesli ve doğurganlığı artırmak olup genel olarak ritüel, bahar ve gelecek hasat temasıyla ilişkilendirilmektedir."[7] Dünyanın çoğu halkında ağaçların, doğrudan ebedî hayatın sağlanmasını etkileyen sembolik bir anlamı vardır. Bunlar arasında söğüt de kutsal kabul edilirdi. İran'da, Sasaniler döneminde Yeni Yıl, kutlama sofrasına arttırma, çoğaltma ve bolluk bereket gibi yazılar koyup bulunan söğüt dalları yerleştirilir. Arkeolog E.E. Kuzmina da Saymalu-Taş'taki resimlerin çoğunun Nevruz Bayramı ritüelleriyle ilişkili olduğuna inanmaktadır. "İnsanlar, güneşin yuvarlak bir gölün yüzeyine yansıdığı ve çok yakın göründüğü bu uzak, erişilemez yüksek dağlardaki yere ritüeller gerçekleştirmek için gelirlerdi. Doğanın bahar canlanmasının günü olan Nevruz'da, yıllık en önemli bayramda ritüel ve büyülü eylemler gerçekleştirirlerdi."[8]

Fotoğraf 1. Saymalı taş kaya resimlerinden ibadet edenleri tasvir eden taş. Fotoğraf: A. Sulaymanova, 2024.

7 L. Vedutova, Arkhaichnye predstavleniya v rannesrednevekovoy godojestvennoy kulture Kırgızstana v svete vosstanovitelnyx ritüelov // Drevniy i srednevekovyy Kırgızistan B. 1996.

8 E E.Kuz'mina, Drevneyshie skotovody ot Urala do Tyan'-Shanya.- Frunze, "İlim", 1986, s.116.

Yılın takibi için ay takviminin resmi olarak kullanıldığı ay takvimine (kamerî takvim) dayalı İslamî dönemde, Nevruz Orta Asya ve İran'da sadece halk bayramı olarak değil, geceyle gündüzün eşit olduğu günde devlet bayramı olarak da kutlanırdı.[9] Erken Orta Çağ'da, Oş şehrinde bir Zerdüşt ateş tapınağı vardı. Sulayman Too'da bir Zerdüşt ateş tapınağı ve kutsal alanının bulunması, Zerdüştî Nevruz Bayramının ritüellerinin ve törenlerinin burada yapıldığına inanmamıza dayanak teşkil etmektedir.

Sulayman-Too'daki kaya resimlerinde Nevruz'un sembolizmini görüyoruz. Ağaçların ve onların dallarının taşlara ve kaya yüzeylerine yapılan resimler bitkilerin büyümesini ve bolluğunu, yani "hayat ağacı" fikirleriyle ilişkilendirilir.[10]

Türk devrinde Nevruz Bayramına dair ilk bilgiler, 11. yüzyılda Karahanlı Devleti döneminde yaşamış ansiklopedist, düşünür ve seçkin bilgin Kaşgarlı Mahmud'un "Dîvânu Lûgâti'-Türk" adlı eserinde rastlamaktayız. Bu konuya özel olarak değinen ve 1939'da Ankara'da Atalay Besim'in çevirisiyle yayımlanan versiyonu analiz eden N. Abdimitalip Uulu, sözlüğün Türk halkları arasında baharla ilgili şiirler ve bahar festivalleri hakkında bilgiler içerdiğini belirtmektedir. "Zerdüştlük dininde bahar ayı, Ahura Mazda döneminin gelişini ve kötü güçlerin yenilgisini, dünyanın yeniden doğuşunu simgeliyordu. Bu kavramın yankısı, Mahmud Kaşgari'nin "Dîvânu Lûgâti'-Türk" sözlüğünde bulunan bahar mevsimiyle ilgili şiirlerde de vardır. Meselâ:

Kış baharla buluştu,

Fena gözlerle bakıştı.

Tutmak için yakından,

Yenmek için çalıştılar.[11]

Kaşgarlı Mahmud, Müslüman olmadan önceki göçebe Türklerin arasında yılın dört mevsime ayrıldığını ve her birinin birer adı olduğunu belirtir. Her üç ayın ayrı bir adı vardı ve yılın geçişini bu adlarla anlıyorlardı. Yeni Gün'den (Nevruz'dan) sonra bahar ayının geldiğini ve ona "ulak ayı (oğlak)", yaz ayının "ulu ulak ayı (büyük oğlak ayı)" ve sonbaharın da "uluk ayı (kutsal/ulu ay)" olarak adlandırıldığını ifade eder. Türkler, güneşin sıcak ve toprağın çiçeklerle kaplı olduğu yere "bayram yeri" veya şenlik yeri derler; bu da bir eğlence yeridir. Ancak bu kelimenin nereden geldiğini bilmediğini ve bu kelimeyi Farslardan da öğrendiğini belirtir. Oğuzlar bu bayramı bayram olarak adlandırır ve bu bayramın

9 N.P. Lobacheva, istorii kalendarnykh obryadov u zemledel'tsev Sredney Azii..., s.9.

10 B.A Osmonova, Kul't gor i simvoly prazdnika Nooruz // Vestnik OshGU, Seriya gumanitarnykh nauk, № 6. , s.73.

11 N. Abdimitalip Uulu, Nooruz mayramı tuuraluu (kırgızdarda cana "Divan lugat at-Türktögü" Nooruz mayramı tuuraluu maalımattardın misalında) // Kırgızstan cana Borborduk Aziya -baarlaşuunun meykindigi. Etnostor aralık mamilelerdi bekemdöönün ötmüşü, uçuru cana keleçegi.- Bişkek, 2015. "Maxprint", s. 16.

kökeninin Türkçe bir kelime olduğunu öne sürer. N. Abdimitalip Uulu, Kaşgarlı Mahmud'un görüşünü destekleyerek, Türklerin Nevruz'a Yeni Yıl veya bayram dediklerini ve bugünün tüm halk tarafından kutlandığını ifade eder. Yazarın görüşüne göre, kelimenin Farsçada da geçmesi, bugünün Nevruz olduğunu kanıtlıyor.[12] Kaşgarlı Mahmud'un "Dîvânu Lûgâti't-Türk" adlı eserinde, Nevruz Bayramında hazırlanan ritüel yemek sumalakın, Kırgızlar da dahil olmak üzere Orta Asya halkları arasında bulunduğu ve şeytanları temizlemek ve uzaklaştırmak için kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.

Orta Asya halklarında, tarım kültürünün hâkim olduğu yerlerde, yedi çeşit tahıl veya mısırdan oluşan bir Yeni Yıl ziyafeti hâlâ sofralarda sunulmaktadır. Birçok yerde sümölök[13] pişirilir. Hem Orta Asya halklarının hem de Perslerin Yeni Yıl ritüel yemekleri, doğurganlık kültü ve tarımsal büyü ile ilişkilidir. Bu bahar bayramında, ritüel olarak tabakları ayak altında kırarlardı.[14]

Orta Asya'nın göçebe ve yarı göçebe halklarından Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler hayat tarzlarından dolayı İslam kültürünü istendiği gibi derinlemesine özümseyemediler. Eski arkaik inançların, geleneklerin ve göreneklerin kalıntılarının çoğunu korudular. Bu nedenle, eski ritüelleri incelerken, birçoğunun Müslüman çevrelerde uzun dönemlerden beri kullanılmış olması nedeniyle bazı putperestlik karakterlerini kaybederek bir ölçüde Müslümanlaştığını dikkate almalıyız.[15] Eski çağ insanları, kışa kıyasla ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerine özel bir önem atfetmişlerdir. Bu mevsimlerle bağlantılı olarak inançlar ortaya çıkmış ve kavramlar geliştirilmiştir. İnsanlar ayrıca yılın ilkbahar mevsimine özel bir önem vermişlerdir. Tabiattaki bütün nesnelerin, canlı varlıkların ve hayvanların olaylarının ilkbahar mevsiminde yenilendiği ve yeniden doğduğu inancı oluşmuş ve yaygınlaşmıştır. Buna ek olarak kışın kaybolan ve büyümeyen çeşitli bitkilerin yeniden ortaya çıkması ve hayvanların üremesi, insanları ilkbahar mevsimine özel bir önem atfetmeye ve ona saygı duymaya yöneltmiştir. Söylenenleri göz önünde bulundurarak Nevruz'un eski toplumlardaki insanların ilkbaharda yeniden doğduğu ve yenilendiği yönündeki animistik inancından kaynaklandığını kanıtlamaktadır. Bitkilerin tohumlardan filizlenmesi, köklerinin veya gövdelerinin yenilenmesi, insanların bahara özellikle değer vermeleri ve saygı duymalarına neden olan tabii olaylardır. Meyve veren ağaçların çiçek açması, sonbahara kadar yaydıkları hoş koku ve bol hasat da insanların yılın bu zamanlarına farklı yaklaşmalarını sağlayan inanç ve kavramların oluşumunda belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.

12 N. Abdimitalip Uulu, Nooruz mayramı tuuraluu (kırgızdarda cana "Divan lugat at-Türktögü" Nooruz mayramı tuuraluu maalımattardın misalında)..., s.40.

13 Sümölök (СУМӨЛӨК) Sümölök, Nevruz bayramında çillendirilmiş buğdaydan kaynatılarak yapılan muhallebiye benzer tatlı.

14 N.P. Lobacheva, istorii kalendarnykh obryadov u zemledel'tsev Sredney Azii..., s.16.

15 C. Karmişeva, Kh. Zemledel'cheskaya obryadnost' u kazakhov // Drevnie obryady verovaniya i kulty narodov Sredney Azii (istoriko-etnograficheskie ocherki).- M. "Nauka", 1986, s.50.

Kırgız folklor uzmanı M. Mamırov, "Bahar mevsiminde doğanın yeniden doğuşu ve yenilenmesi, 'serçenin koyunlara yumurta bıraktığı zaman'ın sosyal anlamını ifade eden keskin bir vurguyla 'Manas' destanında dile getirilir." demektedir. "Gerçekten de toygar, çölde baharın gelişini müjdeleyen ilk kuşlardan biridir ve şafak vakti gökyüzüne yükselir. Ayrıca 'Toygar öttü - bu baharın gelişinin işaretidir.' diyen halk masalları da vardır ve geçmişte Kırgızlar arasında toygarın ötüşüyle baharın ve havanın geleceğini ve değişikliklerini tahmin edebilen falcılar da vardı. Kırgızların Manas Destanında yılın sert ve zorlu mevsimi olan kış, karakteristik özellikleriyle neredeyse hiç anılmaz. Yine de, elmaların olgunlaştığı ve meyvelerin kokusunun Kırgız topraklarında yayıldığı bahar, yaz ve sonbahar sürekli olarak anlatılır."[16]

Fotoğraf 2. Saymalı-Taş Galerisi'nde bulunan, toprak sürmeyi tasvir eden kaya resmi. Fotoğraf: A. Sulaymanova. 2024.

Asya toplumlarında Nevruz kutlamalarında İslamın yayılmasıyla birlikte onun tesiriyle, Müslümanların kutsal saydığı 7 (Frs:haft; TT: yedi) sayısıyla ilişkilendirilen yiyecekler, bayram sofrasının olmazsa olmaz bir unsuru olarak hazırlanmaya başlandı. Abdil Ahat Kurban Uulu'ya göre, Orta Asya halklarında "haft shin" (7'li) yaygındı ve şunları içeriyordu: 1. şarap; yeniden doğuşun sembolü; 2. süt; saflık ve temizliğin sembolü; 3. tatlı (şirin); neşenin sembolü; 4. şükran; şükran ve memnuniyetin sembolü; 5. şerbet; serinlik ve rahatlamanın sembolü; 6. mum (şam); ateş ibadeti yoluyla aydınlanmanın sembolü; 7. tarak (şona); sağlık ve güzelliğin sembolü. Sanat tarihçisi Profesör Sagınaalı Subanaliyev'e göre, Kırgızistan'ın Nevruz Bayramı sofrasının modernizasyonu "haft kaf", yani "yedi kaft" olarak adlandırılmış ve şu yemeklerden oluşmuştur: 1- kuurdak, 2- kurut, 3- kuymak, 4- kesme, 5- kattama, 6- kalama, 7- külçatay.[17]

16 M. Mamirov, Nooruzdun-oruzdamanın çıgışı // Aalam, № 11 (347). 21.03.2001-zh.

17 D. Saparaliev, Nooruz – eldik mayram // Ala-Too, 2015. № 3, s.136-137.

Orta Asya halklarında "Nevruz'u karşılama sümölök pişirilmesiyle başlar. İlk olarak tabiatın yenilenmesini, hayatın dönüşümünü ve değişimini bildirir. İkinci olarak ruhlara ithaf edilmiş kutsal bir anlam taşır. Çünkü Zerdüştler, ruhları "Nevruz"da yeni yılda bayram gecesi ruhların evlerine geleceğine, uğurlu sayılan yiyecekleri yiyeceğine ve kendilerine ait kıyafetler giyeceğine inanırlardı.[18]

Baharın gelişini heyecanla bekleyen Kırgızlar evlerini, avlularını ve su gelen arkları temizlerlerdi. Bayramlarda giyecekleri kıyafetleri ve alastoo[19] ritüeli için gerekli olan ardıç dallarını hazırlarlar. Bu bitkinin soğuk kış aylarında bile solmaması ve yeşil kalması, ayrıca hoş kokusu, insanların onun arındırma ve gençleştirme özelliklerine sahip olduğuna inanmalarına yol açmıştır.

19. Yüzyıl Sonundan 20. Yüzyıl Başına Kadarki Dönemde Nevruz

Modern dönemde Nevruz Bayramı, eski zamanlarda olduğu gibi, Orta Asya'nın diğer halkları arasında da yaygın olarak kutlanmaya devam etti. Esasen onlar Nevruz'u ilkbaharda geceyle gündüzün eşit olduğu art ayında, halka, yurda iyilik, bereket, esenlik dileyerek büyük bir ihtişam ve törenle kutlamaktadırlar.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında, Nevruz kutlama geleneği, Kırgız halkının kültüründe devam etti ve büyük önem taşıyan bir takvim bayramı olarak kaldı. Dağlık ve bozkır bölgelerinde göçebe hayat süren Kırgızlar için Yeni Gün - Nevruz Bayramı, halk takvimine göre nisan (çın kuran) ayına denk geliyordu. Yıl dönümü içinde sert kış sona eriyor, yeryüzündeki bitkiler çiçek açmaya ve hayvanlar hareket etmeye başlıyordu. Yeni Gün, halk arasında "Oruzdama"[20] olarak da adlandırılıyordu. Bazı bilginlerin de atalarımızın bu bayramı "Son Yıl" olarak adlandırdığı görüşünü paylaştığını belirtmekte fayda var.

Halk bilgisine dayanan insanlar baharın gelişini toygar, sığırcık, alakarga ve guguk kuşu gibi kanatlıların gelişinden fark ederlerdi. Bu kuşlar, göçebe halka kışın sonunu ve bir sonraki bahar mevsiminin başlangıcını müjdeliyordu. Çiftçiler tahıl ekmek için tarlayı sürmekle meşgulken çobanlar da yavrularının doğumuna hazırlanarak baharda üretim işleriyle uğraşıyorlardı.

20. yüzyılın başlarında Kırgızistan'ın bazı bölgelerinde etnografik saha araştırması yapan bilim insanı F.A. Fielstrup'un topladığı materyallere göre, Kırgız halkı nisan ayının 11'inde Yeni Yılı kutlardı. Ardıç ağacından bir ateş yakarlar ve çocuklar ateşin üzerinden atlarlardı. Yetişkinler elbiselerinin eteklerini ateşe atarlardı. 12 ve katları olan yaşları dolduranlar ağaçtan yapılmış bir tabak kırardı. Bir koyun keser, bir gömleği veya başka bir giysiyi fakir birine

18 S. Subanaliev, Nooruz mayramy // Kyrgyz rukhu, 1999-zh. 5-mart.

19 1. Kötülüklerden korunmak için tütsü yapmak: 2. Kötülüklerden arınmak.

20 nooruz (НООРУЗ) Nevruz Bayramı.

verir ve ayağıyla tahta bir tabağı kırardı. 11 Şubat'ta her ev bir ziyafet verir ve komşularını davet ederdi.[21] Profesyonel Kırgız etnografyasının gelişimine büyük katkı sağlayan F.A. Fielstrup'un burada ayın tam adını vermediğini belirtiyoruz. Öyle olsa da yazarın eserinde bahsedilen kuran ayının, Kırgızların Ruslardan aldığımız fevral (şubat) ayı ile örtüştüğünü görüyoruz. Kırgız halk takvimine baktığımızda ise Yeni Yılın gerçek Mart ayı ile değil, ondan önceki calgan kuran (şubat) ayı ile başladığını görüyoruz.[22]

Kırgız halkı yılın aylar bölünmesi kavramını, muhtemelen baharın gelişiyle bağlantılı olarak kutlanan Nevruz'a değil, eski yılın sona erdiği ve yeni yılın yerini aldığı günlere uygulamıştır. Aynı zamanda, yılın başlangıcı ile Nevruz veya Oruzdama olarak adlandırılan yeni günün gelişi arasındaki kısa süre, onları birleştirip çifte bayram hâline getirmelerine yol açmış olabilir düşüncesini yaratmaktadır. Bunun esasen bayramı içerik açısından anlamlı kılıp zenginleştirdiğine inanmak için nedenler vardır. Demek ki Kırgızların eski Nevruz Bayramını şubat ortasında kutladıkları durumların olmuş olabileceğini varsaymak mantıklıdır. Bununla birlikte çoğu durumda Kırgızlar, diğer komşu halklar gibi, Nevruz Bayramını Mart ayında kutlamışlardır.

Bu bahar bayramının 20 Mart civarına denk gelmesi hakkında V.V. Barthold'un eserinde de bilgiler rastlanmaktadır. Büyük bir buğday demeti yaparak bol miktarda tahıl elde etme dileğinde bulunmuşlardır.[23] Kırgız halk yazarı M. Gaparov, Kırgızların tüm Orta Asya halkları gibi, Nevruz Bayramını geceyle gündüzün eşit olduğu günde kutladığını yazmaktadır.[24]

S.M. Abramzon, Çin'de yaşayan Kırgızlar arasında en ünlü bayramlardan birinin, baharın başlangıcıyla aynı zamana denk gelen Yeni Yıl olduğunu belirtiyor. Genellikle Mart ayında kutlanır. Bugünde, maddi durumu elverişli olanlar hayvan keser, geri kalanlar ise ekmek pişirirdi. Ancak, hayat şartlarından bağımsız olarak, her ailenin buğday veya arpadan yapılan köcö[25] adı verilen ritüel bir yemeği pişirmesi herkes için bir görev olarak kabul edilirdi. Bunun için önce tahıl sokuda dövülür, kabukları soyulur ve yıkanırdı. Daha sonra bir kazanda kızartılır ve lapa hâline gelene kadar suda kaynatılırdı. İçine ezilmiş kurut eklenirdi. Varlıklı ailelerde ise lapa etle birlikte pişirilirdi. Bugünde köylüler sabahtan akşama kadar birbirlerini ziyaret ederdi. Bu şekilde hazırlanan ziyafete "nevruz" derlerdi.[26]

---

21 F.A. Fiel'strup, Iz obryadovoy zhizni kirgizov nachala XX veka.- M. "Nauka", 2002, s.205.

22 Kyrgyzy.- M. "Nauka", 2024, s.442.

23 V.V. Barthold, Saç. T.1.M.1963, s.162.

24 M. Gaparov, Nooruz – ajaiyp mayram // Ala-Too, 2015. № 3, s.140.

25 köcö (КӨЖӨ) 1. İri öğütülmüş sarı darı, pirinç ve buğdayın uzun süre kaynatılmasıyla yapılan yemek. 2. hlk. Erişte. 3. Yarmadan yapılan soğuk içecek.

26 S.M. Abramzon, Trudı Kirgizskoy arheologo-etnografiçeskoy ekspeditsii.- M. İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1959, s.362.

S.M. Abramzon, Yeni Yıl bayramının (Nooruz veya Oruz-dama) Çin'deki Kırgızlar arasında arkaik bir niteliğe sahip olduğunu ve Orta Asya çiftçilik bayramı Nevruz Bayramı ile yerel eski kültlerle birleştirdiğini belirtmiştir. Yazar, bu bayramın kutlanması sırasında (Şubat sonlarında) buğdaydan özel bir lapa "köcö" yaptıklarını yazmaktadır. Erkekler ve çocuklar ateş yakıp üzerinden atlıyor, ardıçla insanları ve hayvanlar tütsüleniyordu.[27]

Kırgızların ataları, kendi hayatlarında yıl bitip tekrar gelen yeni yılın gelişini haber veren, otların büyümesinin başlamasını yeni yılın gelişini müjdeleyen göstergelerden biri olarak kabul ederdi. Bugünlerde herkesin şenlikli bir ruh hâlinde ve neşeli olması normaldi. Çünkü D.B. Saparaliev'in yazdığı gibi, vücudu zayıflatan soğuk mevsimden sonra güneşli ve sıcak günler gelir ve insan hayatı, bol hasat ve yeni hayvan yavruları umuduyla yeni bir anlam kazanırdı.[28]

Nevruz kutlamalarına büyük önem verilmiştir. Bayram yaklaştıkça, aileler ve göçebe köyler, bu bayramı onurlu bir şekilde karşılamak için her türlü çabayı gösterirlerdi. İnsanlar evlerini, avlularını, ahırlarını ve müştemilatlarını onarır ve temizlerlerdi. Bu bahar bayramı boyunca, önceden hazırlanmış ritüel yemekler için yiyecek ve tahıl hazırlarlar ve kurbanlık hayvanlar keserlerdi. İmkanlarına göre, değerli metallerden ve değerli taşlardan yapılmış bayramlık kıyafetler ve takılar sipariş ederlerdi. Bunlar, halk arasından yetenekli terziler ve kuyumcular tarafından yapılırdı.

Evin içi, yalnızca işlevsel bir amaca hizmet eden değil, aynı zamanda estetik zevki tatmin eden geleneksel ev eşyalarıyla da çeşitli süs eşyalarıyla dekore edilmiştir. Bayramdan kısa bir süre önce, ritüellerde kullanılmak üzere ardıç ve ardıç dalları hazırlanırdı. Halk tarafından arındırıcı ve iyileştirici güçlere sahip olduğuna inanılan bu bitkiler, insanın hayat döngüsüyle ilgili ritüellerde ve halk tıbbında önemli bir araç olduğu bilinir.

Nevruz Bayramı öncesinde toplumda hoş ve dostane bir atmosfer hüküm sürer; bu da bireyler, gruplar ve topluluklar arasındaki ilişkilere olumlu etki etmiştir. Bayram günü dolayısıyla atalar kötülüklerden ve fena olaylardan kurtulmaya çalışır, ruhlarını yenilemeye ve arındırmaya gayret ederler. Gençler büyüklerine saygı, yaşlılar da gençlere ilgi gösterir, komşular birbirlerini ziyafetlere davet eder, sohbet eder ve eğlenirler.

Yeni günün gelişini uzun zamandır bekleyen insanlar birbirlerine mutluluk, rızık, refah, barış ve esenlik dilerler. Bu bayram, insanları dürüst, hoşgörülü, cömert ve dost canlısı olmaya teşvik eder. Bayram boyunca düşmanlık ve çatışmalar sona erer ve sadece iyi dilekler ifade edilir. İlişkileri bozulmuş ve birbirine soğuk davranan insanlar barışır ve kırgınlıklar giderilir. Bayramın temel fikirlerinden biri, birbirine karşı kin beslememek ve hoşgörü göstermektir. Nevruz hazırlıkları ve kutlamaları sırasında toplumda genel bir şükran duygusu hâkimdir.

27 S.M. Abramzon, Kirgizı i ih etnogenetiçeskie i istoriko-kulturnıe svyazi.- L. "Nauka", 1971, s.272.
28 D.B. Saparaliev, Nooruz – eldik mayram, s.135.

Bugünde insanlar günahlarından arınmak için çaba sarf ederler, hayata veda ederek öbür dünyaya göçen akrabalarını ve sevdiklerini anarlar ve özel bir ciddiyet atmosferinde kutlarlar.[29] Nevruz, canlanan tabiatla çalışkan köylünün ayrılmaz birliğini kutlayan, iyiliğin kötülüğe karşı zaferini tesis eden görkemli bir bayramdır. Belirli bir yerel topluluğun veya bölgenin hakiki arzularının yerine getirilmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda evrensel hümanist fikirleri de üstün tutmuştur. Buradan bizim ifade etmeye çalıştığımız bayramın kapsamını açıkça görebiliriz.

Bütün köylerde, özel bir bayram sofrası hazırlamak ve misafir ağırlamak, bolluk ve bereketle ilgili derin bir sembolik anlam taşır. Eski inanışlara göre, çeşitli yiyeceklerin bolca hazırlanması başarılı ve müreffeh bir yıla sebep olur. Bu nedenle, zengin ailelerden fakir ailelere kadar herkes iyi beslenmeye çalışır. Nevruz günü, parası olanlar fakirlere sadaka verir. Bugünde köylüler büyük bir ateş yakar, etrafında oynar, üstünden atlar, yeni yılın bize ateş gibi sıcak bir hayat getirmesini umarlardı. Bugünde Çifçi Babadan bol bir hasat diledi ve tohumları iyilik için kullanılmak üzere ekerler. Bahar bayramı Kırgız halkının edebî duygularında "Gök kut gözlerini açtığı gün" ve "Yeryüzünü iyiliğin kapladığı gün" gibi akılda kalıcı sözlere yol açtı; bu sözler yaratıcılıkla zenginleştirilerek sonraki zamanlara kadar korundu. Bugünde insanlar açık (beyaz) giysiler giyer ve birbirlerine hediyeler verirdi. Yukarıda belirtildiği gibi, ateş yakar ve üzerinden atlayarak günahlarından arınırlar.

Kırgız halkının Nevruz için özel olarak hazırladığı, bölgesel özelliklere göre belirlenen iki çeşit botko[30] yemeği vardır. Kırgızistan'ın güney bölgelerinde, Fergana Vadisi'nin yerleşik kültürüyle yakın bağları olan Kırgız halkının çoğunluğu sümölök pişirirken, kuzey bölgelerinde yaşayan hemşerileri köcö adı verilen ikinci bir bayram yemeği pişirirdi. Aksı, Çatkal ve Alaykuu gibi güney vadilerinde köcö çok bilinen bir bayram yemeği olduğu da belirtilmelidir.

Nooruz köcö, çon köcö veya *oruzdama* olarak da bilinen bu bayram yemeği, uzun zamandır göçebe hayvancılık yapan Kırgız halkına özgüdür. Bayram köcösü sadece takvime bağlı bayramlarda hazırlanır, yılda sadece bir kez, ay takvimine göre yeni yılın arifesinde yapılırdı.[31]

Kırgızistan'ın farklı bölgelerinde yeni yıl için hazırlanan bayram yemeği ve bazı ritüeller hakkında F.A. Fielstrup'un yazdığı deneysel materyaller çok ilginç ve değerli bir kaynaktır. Eserde, 20. yüzyılın başlarında Kırgızistan'ın güney bölgelerinde yeni yılın nasıl kutlandığına dair kısa bilgiler de okunabilir. Yazar şöyle yazmaktadır: "Oş halkı, hava durumuna bağlı olarak yeni yılı ya kışlakta veya yaylada kutlar."

---

29 M. Gaparov, Nooruz – ajaiyp mayram, s. 140.

30 botko (БОТКО) 1. Darı, bulgur vb. şeylerden bulamaç gibi yapılan yemek 2. Bulamaç, cıvık hamur.

31 A.S. Köçkünov, Etnicheskie traditsii kyrgyzskogo naroda (sotsiokul'turnye aspekty i nekotorye voprosy genezisa).- B. 2013, s.241.

Yeni yıl için un, yağ, su, tuz ve sütten yapılan bir atala[32] pişirilir. Yenildikten sonra dua edilir ve başka özel dualar okunmaz. Müçöl yaşa (12 yaş ve onun katları olan yaşı dolduran) giren bir kişi kaşık veya tabak kırar ve "Müçölüm geçti." der. Ateş yakılmaz. İlk müçöl yaşın sonu 13. yaş, ikinci ergenliğin sonu ise 25. yaş olarak kabul edilir. Bu bilgilerin, bilim insanı tarafından Fergana Vadisi'nin güneydoğusundaki köylere yapılan bir araştırma gezisi sırasında kaydedildiğini belirtmek gerekir.

Yüksek dağlık Arpa Vadisi'nde de Nevruz'da müçöl çıkarma ritüeli gerçekleştirilirdi. Geleneksel olarak burada arpa lapası kaynatılır ve davetlilere ikram edilirdi. Ardından ateş yakılır ve müçöl yaşı dolan kişi birkaç kez ateşin üzerinden eteklerini çırparak atlardı. Bu ritüel, kişinin hayatında işlediği tüm günahların bu ateşte kalacağı düşüncesiyle yapılır ve uygun sözler söylenirdi. Ateşin üzerinden atlama ritüeli tamamlandıktan sonra, günahlardan kurtulmak için tahta bir tabak ayakla kırılırdı.

Geleneksel kültürleri Kırgızlarınkine çok yakın olan komşu Kazaklar, 20. yüzyılın başlarında da bayram yemeği yaparlardı. Nevruz'da, arpayı kabuğundan ayırmak için döverlerdi. Sonra bir tencereye yağ döker ve ince kıyılmış et eklerlerdi. Et kavrulduktan sonra su döker, ardından arpayı ekleyip kaynatırlardı. İnsanlar köcö yemek için evden eve gidip yerlerdi.[33]

Şunu belirtmekte fayda var ki Nevruz Bayramında hazırlanan başlıca bayram yemekleri olan köcö ve sümölök, sadece isimleriyle değil, hazırlanış yöntemleriyle de farklılık gösterir. Çoñ köcö kabuğu alınmış buğdaydan yapılırdı ve yedi hane bir araya gelerek pişirilir. Aynı zamanda, uzun onlar köcö ile uzun süre sakladıkları pastırmalarını da pişirirlerdi. Köylüler bunları gruplar hâlinde, evden eve dolaşarak yerlerdi. Beyaz bir sofrada gelen yeni yılın, insanlara yeni mutluluk, refah, bolluk, barış, uyum ve inanç getiren hayırlı bir yıl olması dilekleri dile getirilirdi.

Çocukluğu İkinci Dünya Savaşı sırasında geçen dilbilimci K. Seydakmatov, o dönemde köcönün hazırlanışını şöyle anlatıyor: "Nevruz Bayramı günü, her evde yedi çeşitten oluşan köcö pişirilirdi. Arpa, buğday, darı, mısır, burçak, ve pirinç gibi tahıllardan ve süt, tereyağı, et, su ve tuzdan yapılırdı. O zamanlar arpa köcönün ana malzemesiydi ve biraz buğday veya darı eklenirse üç çeşit elde edilirdi, bu yüzden birçok insan su, tuz, et veya yağın tek bir lezzet olduğunu, burçak, pirinç ve mısırın bunlarla değiştirildiğini ve sütün yedinci çeşit olarak eklendiği düşünürlerdi. Büyük bir kazanda pişirilen köcö, köyün büyüklerinden başlayarak en küçük çocuklardan en büyük çocuklara kadar ev ev dolaşıp yerdik."[34] Görüldüğü gibi, çoñ köcö bolluk, uyum ve insanları birleştirmeyi simgeleyen bahar bayramı boyunca hazırlanan başlıca yemeklerden biriydi.

32 atala (АТАЛА) I. 1. Tahıldan yapılan bir yemek türü: 2. Arpa ve mısırdan yapılan yem.

33 F.A. Fiel'strup, Iz obryadovoy zhizni kirgizov nachala XX veka, s.206-207.

34 K. Seidakmatov, Koy maarek bolsun koy cılı // Kyrgyz Tuusu, 1991. № 66.

Geleneksel bir Kırgız toplumunda, bayram günü her aile buğdaydan köcö yapar ve köyde dolaşarak bu bayramlık lezzeti birbirleriyle paylaşır, iyi dileklerini ve isteklerini ifade ederdi. T.C. Bayaliyeva, 1960'ların ikinci yarısında, ağırlıklı olarak Kırgızistan'ın kuzey bölgelerinden topladığı etnografik verilere dayanarak bunu yazmıştır. Araştırmacı, çocukların bu bayramda özellikle açık fikirli olduklarını ve tabaklarını taşıyarak evin etrafında dolaştıklarını belirtmektedir.[35]

"Yeni Gün"den önce, yeni filizlenmiş buğday saplarından yapılan özel bir yemek olan sümölök pişirilmesi, sosyal bağları güçlendirme, tarımı geliştirme ve kültürel mirası koruyup gelecek nesillere aktarma gücüne sahip, ciddi bir olaydır. Başlıca malzemesi buğdaydır. Kırgız halkı, sadece kendi aileleri için değil komşuları, köy halkı ve ziyaretçiler için de yeterli miktarda buğday alıp temiz suda yıkardı. Daha sonra buğday bir masa veya tahta üzerine serilir ve yeşermeye bırakılırdı. Halk inanışına göre, bazı insanlar buğdayı kötü gözlerden korumak için kimsenin göremeyeceği bir odaya koyarlardı. Zaman zaman su serpilen buğday, yeşil çimlere dönüşür. Büyüyen buğday ezilir ve suyu sıkılıp alınır. İçine un, şeker ve yağ eklenir ve karışım bir tencerede sürekli karıştırılır, ardından tencere kapatılır ve uzun süre demlenmeye bırakılır. Büyük bir kazanda sümölök kaynaması en az 12 saat sürebilir. Sümölök pişerken şarkılar söylenir, halk ezgileri çalınır, neşeli oyunlar düzenlenir ve fıkralar anlatılır. Burada köye ve genel olarak halka iyi dilekler sunulur. Gelen herkesin tabağına sümölök dökülür. Geleneğe göre, iyi dileklerini ifade ederek işaret parmağıyla sümölökten ağızlarına alırlar

Böylece, yeşil çim buğday Nevruz Bayramının ana sembolü olmuştur. Özellikle Fergana Vadisi'nde tarıma elverişli bölgelerde yaşayan Kırgız halkı için hasadın, yenilenmenin, baharın ve gelecekteki bolluğun sembolüdür. Üretilen yeşil buğdayın sokuda ezilmesi, kaynatılması ve yenilecek hâle getirilmesi, bolluk ve bereketi simgeler. 1936 yılında Oş bölgesinin Nookat ilçesinde doğan Murza Gaparov şöyle diyor: "Çocukken annelerimiz nehrin altından 7 farklı pürüzsüz taş bulmaya gönderirdi bizi. Ayrıca 7 sayısı bizim için kutsaldır. Nevruz'da 7 farklı yemek hazırlanır veya bir yemekte 7 farklı lezzet bulunur."[36]

S.U. Dyuşenbiyev, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan halklar arasında 7 sayısı özel bir büyülü anlam taşıdığını Pers'te yedi tanrının, Yunanistan'da yedi bilge ve haftanın yedi günü gibi örneklerle kanıtlandığını göstermektedir. Ayrıca Kırgız bayram yemekleri olan "sümölök", "köp köcö" veya "nooruz daamı (nevruz lezzeti)"nın hazırlanmasında yedi çeşit tahılın (buğday, arpa, mısır, pirinç, soya, deve burçağı, darı) kullanıldığını da belirtmektedir.[37]

35 T. Bayalieva, Dz. Doislamskie verovaniya i ix perezhitki u kirgizov.- Frunze, Izd-vo "Ilim", 1972, 48.

36 M. Gaparov, Nooruz – ajaiyp mayram, s. 140.

37 S.U. Dyushenbiev, Nooruz – prazdnik vesny, vozrozhdeniya, obnovleniya i lyubvi..., s.39.

Nevruz Bayramının ana unsurlarından biri, her topluluğun bütün üyelerinin evlerinde yakılan bir ateşin etrafında toplanmasıdır ve Kırgız halkının ateşin arındırıcı gücüne inanması boşuna değildir; bu yüzden ateşin üzerinden atlarlar. Dış giysilerini çıkarıp yakmak yerine alevlerin üzerinde silkeliyorlardı. Bu ritüel, bayramın asıl unsuru hâline geldi ve insanların tüm kötülük ve olumsuzluklardan kurtulmalarını ve geride iyi ve olumlu düşünceler bırakmalarını sağlamıştır. Ateşin üzerinden atlarken insanlar, "senin kızıl yüzün bana, benim sarı yüzüm sana!" diye bağırırlardı. Bunu yaparak, sağlık sembolü olan kırmızı rengin kendilerine dokunmasını ve hastalıklara eşlik eden sarı alevi yakıp yok etmesini dilerlerdi. Böylece, kutlamaya katılanlar, inançlara göre bayramlarda olumlu etkisi birkaç kat daha güçlü olan ateşin arındırıcı gücünden yararlanmaya çalışırlardı. Aynı yerde, önceki yılda başlarına gelen talihsizliklerden ve felaketlerden kurtulmak için dualar edilir ve yeni yıla "temiz" bir şekilde girmeye çalışırlardı.

Nevruz günü, her evde kurutulmuş ardıç ve adıraşman[38] (nazar otu) yakılır, ölenler anılır ve Kur'an okutulur. Kırgız, Kazak, Altay, Hakas ve Özbek halkları arasında yaygın olan alastoo (tütsüyle arınma) ritüeli gerçekleştirilirdi. Ev ve ahır vb. diğer yapıların ardıçla tütsülenmesi ritüeli bu kompleksin önemli bir parçasıdır. Genellikle, bu tür büyülü bir ritüel, toplumdaki çeşitli sıkıntı ve talihsizliklerden insanları arındırmak için ateşin temizleyici özelliklerinden yararlanmak amacıyla, çok çocuklu yaşlı kadınlar tarafından gerçekleştirilirdi. Alasto (tütsüleme) ritüelini,

Alas alas
Ar baleeden kalas,
Eski cıl ketti calgasın,
Canı cıl keldi koldosun.
Cakşılıktı teŋir bersin,
Carık kündü keniri bersin.
Örüşübüz malga,
Oroolorubuz danga tolsun.
Aydan aman, cıldan esen bololuk!
Her türlü felaketten uzak olalım,
Eski yıl gitti, gidiversin,
Yeni yıl geldi, korusun.
İyiliği Tanrı versin,
Parlak güneşi bol bol versin.
Meralarımız malla dolsun,
Ambarlarımız tahılla dolsun.
Aydan aman, yıldan esen olalım!

38 adıraşman (АДЫРАШМАН) Nazar otu

dendiği gibi bu sözler, ateşin gücüyle geçen yıl hayatta meydana gelen üzüntü ve talihsizliklerden kurtulmak ve yeni yıla temiz bir başlangıç sağlamak amacıyla söylenmiştir.[39] Yanan ardıç dalından çıkan dumanla büyükanneler, evin her köşesinden iyi işleri engelleyebilecek hastalıkları ve zararlı ruhları uzaklaştırırlardı.

Kazaklarda akşamları, ardıç ağacından bir ateş yakarak kokusunu yayar, üzerinden atlar ve "Yeni yıl geldi, eski yıl gitti." derlerdi. Kokunun bir kısmı geçsin diye şapkalarını ateşe yaklaştırırlardı. Sadece çocuklar özel olarak yakılan bir ateşin üzerinden atlardı. Bu Nevruz gününde, 12 yaşını bitirmiş bir genç, çocukken yemek yediği ve sağlam kalmış bir tabağı kırardı. Böylece çocukluğu sona ererdi.[40]

1920'lerde Kırgız köylerine seyahat eden F.A. Fielstrup'un etnografik materyallerinde, Son-Köl'de kaydedilen bayramla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ona göre, Nevruz'da zenginler genellikle bu evlerde hayvan kesip erişte yaparlardı. Fakir ailelerde ise öğütülmüş buğday veya arpaya yağ veya et eklenerek köcö pişirilirdi. Komşular ve akrabalar çadırları ziyaret eder, akşamları ardıç dalından ateş yakar ve çocuklar ateşin üzerinden atlayarak "Alas, alas..." diye tekerleme söylerlerdi. Aynı zamanda çocuklar aşık atarlardı.

Aksakallar (bilge insanlar), "*Eski yıl gitti, yeni yıl geldi, kutlu olsun.*" derlerdi. Solto boyundan olan Kırgızlarda akşamları bir ateş yakıp, "Alas alas, felaketten uzak kalasınız." derlerdi. Bugün herkes için adeta doğum günüydü. Bugünde herkes, yaşlarına göre yerden yuvarlayabildikleri kadar taş yuvarlarlardı.[41] Verilen bilgide çocukların neden aşık kemiklerini tarlaya attıkları merak uyandırıyor. Bu bayramın herkes için doğum günü olarak kabul edilmesi ilginç. Ayrıca Kırgızların, çok kesin olmasa da, çocuklarının yılın hangi zamanında doğduğunu çok iyibildiklerini söylemek de mümkündür.

Fotoğraf 3. Frunze şehri. Ala-Too meydanında Nooruz-89 tiyatro gösterisi. Fotoğraf: Dagaev. Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Sinema Filmleri Arşivi

39 T. Dz. Bayalieva, Doislamskie verovaniya i ix perezhitki u kirgizov, s.48.

40 F.A. Fiel'strup, Iz obryadovoy zhizni kirgizov nachala XX veka, s.207.

41 F.A. Fiel'strup, Iz obryadovoy zhizni kirgizov nachala XX veka, s.205.

Bayramın şerefine, çoğunlukla rekabetçi nitelikte olan çeşitli millî oyunlar ve eğlenceler düzenlenir. Bunlar arasında at yarışları, kız kuumay (kız kovalama), kök börü (gök börü), eñiş[42], güreş, cambı atuu[43] ve diğer halk oyunları yer alıyordu. Gençler, dostluk ilişkilerini kurmaya, sürdürmeye ve ilerletmeye, becerikliliği ve hızlı tepkiyi geliştirmeye yardımcı olan ve katılımcıların kendilerinden ve takımlarından sorumlu olmalarını gerektiren halk oyunlarına katılırlar. Ak çölmük (kemik veya sopa atma oyunu) da bu eğlenceler arasındaydı. Bu oyun, bayram boyunca genç erkekler, kızlar ve çocuklar tarafından oynanırdı. Ayrıca ak terek-kök terek, cooluk taştamay (mendil kapmaca)gibi oyunlarla da eğlenirlerdi. Nevruz günü, millî güreş müsabakaları, er oodarış (er devirme), köz tañmay (körebe), er sayış (mızrakla yaralama), urgan çekme, töö çeçmey[44] (deve yükü indirme) ve diğer oyunlar oynanır, atlar ve kunanlar kovalanır ve yorga oynanırdı.[45]

Fotoğraf 4. Frunze şehri. Kocomkul Spor Sarayı önünde Nooruz-89'da gösterilerden. Fotoğraf: Dagayev. Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Sinema Filmleri Arşivi.

42 II. İki pehlivanın at üzerinde kapışması tarzında millî oyun türü.
43 cambı atuu (ЖАМБЫ АТУУ) Kırgız millî oyunlarından biri.
44 töö çeçmey (ТӨӨ ЧЕЧМЕЙ) tar. Eski bir Kırgız oyunu.
45 B. Alaguşev, Örüşübüz malga tolsun, Kırmanıbız danga tolsun! Kırgız Tuusu, 2009-j. 20-mart.

Doğa ve iklim şartlarının özelliklerine bağlı olarak, bazı bölgelerde ekim ve hasat işleri Nevruz Bayramı günlerine rastlar. O sırada, bazı bölgelerde uzun kış nedeniyle bahar tarla işlerinin biraz daha geç başladığı da belirtilmelidir. Tek bir ana sulama ağını kullanan bölgenin insanları sulama suyu arklarını çamur ve yabani otlardan temizlenmesi ve onarılması çalışmalarına tam olarak katılırlar. Cemiyet üyeleri için, ilk saban sürme görkemli etkinliğe katılmak büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. Bahar mevsimindeki tarla işlerine başlamadan önce hazırladıkları boorsok (pişi), pişmiş et ve mısır patlağı gibi yiyecekleri getirirler. Daha sonra, tarlada kurulan sofrada lezzetli yemeklerle birlikte yemek yerler ve çifçiliğin koruyucusu Baba Dıykan'a (Çiftçi Baba) için dua ederler. Katılımcılar, cemaat ve genel olarak halk için bol miktarda tahıl dilerler. Birbirlerine en iyi dileklerini sunarlar.

Geleneğe uygun olarak, ilk sürümü yapma hakkı, komşu Özbekler ve Tacikler gibi halk arasında saygınlık kazanan yaşlılara verilirdi. Bu, onların tarımda edindikleri deneyim ve sürekli olarak yüksek verim elde etmeleri sayesinde de dikkate alınırdı. Elbette, bu hakkın yaşlı ve saygın kişilere verilmesinin sembolik bir niteliği vardı ve bunun da bol bir hasat elde edilmesine katkıda bulunması beklenir. Toprak sahipleri genellikle yaşlılara yiyecek veya giysi hediye ederler. Uygun ritüeller yerine getirildikten sonra, çiftçiler tarlalarında çalışmaya devam ederler.

Tahıl ekimine başlamak için bazen "eli hafif adam" olarak kabul edilen bir yaşlı çağrılır. Bu geleneğin komşu halklar arasında da var olduğu bilinmektedir. Çiftçilerin efsanevi koruyucusu olarak kabul edilen Çiftçi Baba (Baba Dıykan) kültü, Kırgızistan'ın tüm bölgelerinde yaygındır.[46] Toprak üzerindeki bütün çalışmalar onun kutsamasıyla başlatılmalıdır. Oş bölgesinin Karasuu ilçesine bağlı Ak-Taş köyü sakinleri, sembolik olarak köyün en yaşlı ve en saygın kişisi olan Baba çiftçiyi temsilci olarak seçerek bahar mevsimindeki tarla işlerine sembolik biçimde çalışmalara başlarlar.

Geleneksel Kırgız toplumunda Nevruz, 20. yüzyılın başına kadar kutlanırdı, ancak Sovyet iktidarının kurulmasından sonra eski günlerin bir kalıntısı olarak görülmeye ve reddedilmeye başlandı. Bununla birlikte, yukarıda verilen bazı örneklerde de gördüğümüz gibi, insanlar bu bayramı ellerinden geldiğince kutlamaya istekliydiler. Kırgızlar, köcö, sümölök ve diğer yemekleri hazırlayarak, büyük bir coşku ve halkın birliği için dualarla kutlanan bu geleneksel halk bayramını fazla duyurmadan yapmadan kutladılar. Isıkgöl vadisinin Toñ bölgesinde 1928'de doğan edebiyat eleştirmeni ve folklorist Munduk Mamırov, "Sovyet yıllarında, savaştan önce, Nevruz-oruzdama köylerde nadiren kutlanırdı" diye yazmıştır. Yazar ayrıca şunları belirtiyor: "Sovyetler Birliği genelinde yeni yıl 1 Ocak'ta kutlandığı için, Nevruz Bayramı kutlaması zamanla kendiliğinden ortadan kalktı. Ancak yeni yıl 1 Ocak'ta kutlandığında, yaşlılar her zaman Nevruz Bayramını nasıl beklediklerini ve nasıl geçirdiklerini anlatır ve hatırlarlardı."[47]

46 V.N. Basilov, Kult svyatyx v islame.- M. 1970; E.J., Toktakunova, Kul't plodorodiya v zemledel'cheskoy obryadnosti kyrgyzov // Materialy 1-go Respublikanskogo etnologicheskogo seminara posvyashchennogo 70-letiyu etnografa Kaken Mambetalievoy.- Bishkek, 2007, s. 285-289.

47 M. Mamirov, Nooruzdun-oruzdamanın çıgışı // *Aalam*, № 11 (347). 21.03.2001-zh.

Sovyet ideolojisinde yavaş yavaş unutulup geçmişin bir kalıntısı olarak kabul edilse de, bu parlak işçi bayramı halkın hafızasından silinmedi. Halkın manevi kültürünün ve geleneksel takvim bilgisinin bir parçası olarak kaldı. Kazakistan'da da benzer bir durum yaşandı. Örneğin, J.H. Karmışeva şöyle belirtiyor: "Nevruz Bayramını kutlama geleneği, kolektivizasyondan sonra bile Kazakistan'ın birçok yerinde korunmuş ve ancak savaş sonrası yıllarda yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Bazı bölgelerde (yaşlı nesil arasında) 60'lı yılların ortalarına kadar varlığını sürdürmüş, bazı yerlerde ise bugüne kadar tamamen ortadan kalkmamıştır"[48] Belki de bu durum, eski bayramın ana içeriğinin yeni Sovyet ritüelleri ve bayramlarının yaratılması için kullanılmasına sebep olmuştur.[49] Ne yazık ki Nevruz, eski zamanlardan beri olduğu gibi toplumda açıkça kutlanan bir devlet, halk içinde önemli bir statüye sahip bayram olma özelliğini kaybetti. Bununla birlikte, köylerde ve kasabalarda, halk kültürünü sürdüren yaşlı nesillerin çabaları sayesinde, Yeni Günün gelişi kutlanmaya devam etti. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nevruz yavaş yavaş unutuldu ve kutlanmaz hâle geldi.

Nevruz'un Bağımsız Kırgızistan'da Kutlanması

Eski Sovyetler Birliği'nin son yıllarında, Nevruz Bayramını geri getirme çabaları bazı aydın kesim ve kamu kuruluşlarının girişimleriyle başladı. Kırgız halkı arasında halk geleneklerini, dillerini, oyunlarını ve bayramlarını canlandırmayı amaçlayan girişimler başlatıldı. Buna da millî bilincin artması etki etmiştir. Bu eğilim bütün Sovyet cumhuriyetlerinde gözlemlendi. Aşağıda belirtilen çabaların sonucu olarak, 1980'lerin sonlarında, Nevruz Bayramı Kırgızistan'da görkemli bir şekilde kutlanmaya başlandı. Elbette, halkın 1985'te başlayan perestroyka (yeniden yapılanma) politikasının sağladığı fırsatlardan yararlandığı da unutulmamalıdır.

17 Ocak 1991'de Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Meclis Başkanlığı, 292-XII sayılı Kararı yayınlayarak, ülkenin parlamentosunun Kültür, Eğitim, Spor ve Turizm Komisyonu tarafından sunulan "Nevruz" halk bayramının kutlanması hakkında kanun taslağının Kırgızistan Cumhuriyeti'nin on ikinci dönem Yüksek Meclisinin değerlendirmesine sunulmasını talep etti.[50] 5 Şubat 1991'de Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Nevruz halk bayramının kutlanmasına ilişkin kanunu imzaladı.

48 Kh. Karmişeva,. Zemledel'cheskaya obryadnost' u kazakhov..., s.50.

49 L.A., Tul'tseva, Sovremennye prazdniki i obryady narodov SSSR.- M. 1985; N.P. Lobacheva, Formirovanie novoy obryadnosti uzbekov.- M. 1974, V.A. Rudnev, Sovetskie obychai i obryady. L. 1986.

50 Kırgız SSR'inin Cogorku Sovyetinin Vedomosttoru, Bişkek, 1991. № 2. (980) 31-32-bb.

Kırgız halkının yüksek ahlak değerlerini oluşturan ve insanın manevi dünyasını zenginleştiren geleneklerini korumak ve vatandaşların sayısız taleplerini dikkate almak amacıyla, Kırgızistan Cumhuriyeti Cogorku Keñeşi (Yüksek Yasama Meclisi) 21 Mart'ı Nevruz halk bayramı olarak kutlama kararı onaylandı. O zamandan beri Nevruz, devlet düzeyinde resmî olarak kutlanmaktadır. 21 Mart takvimde resmî tatil günüdür. Ülke liderlerinin halka tebriklerini iletmesi, onlara barış, refah, esenlik ve huzur dilemesi bir gelenek hâline gelmiştir.

1960'lardan beri unutulmuş olan Nevruz Bayramının halkın hayatına geri dönmesini zamanın iyi bir işareti olarak değerlendirmiş ve 21 Mart 1991'de ulusal televizyonda yaptığı bir konuşmada dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, şunları söylemişti: "Perestroyka, toplumun gelişimindeki manevi ve ahlaki bozulmaları ortadan kaldırdı, yenilenmesine, millî bilincin gelişmesine büyük bir ivme kazandırdı ve tarihî ve kültürel mirası, otantik halk bayramlarını, gelenek ve görenekleri yeniden yaratmaya yönelik derin bir ilgi uyandırdı."[51] Gerçekten de millî değerlerin, Kırgız dilinin ve halkın geleneklerinin korunması konusu, perestroyka politikasının uygulandığı yıllardan beri defalarca gündeme getirilmiştir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında, kitle iletişim araçlarının yazı işleri ofislerine unutulmuş millî, geleneklerin yeniden canlandırılması ve korunması talebiyle birçok mektup ulaştı. Gazete ve dergi sayfalarında, radyo ve televizyon yayınlarında Nevruz Bayramı hakkında kapsamlı bilgiler arttı. Sadece bu değil, bayramı geleneklere uygun olarak kutlamak için metodolojik öneriler, sümölök pişirme tavsiyeleri vb. de yayınlandı.[52]

Köylerde, şehirlerde, işletmelerde, kurumlarda ve eğitim kurumlarında Nevruz, büyük bir coşkuyla kutlandı ve insanlar bayram havasındaydı. Mesela, 1991 yılında Oş şehrine bağlı 30 numaralı A. Aliyev Keñeş Ortaokulu öğretmenleri, bu bayramı lise öğrencileriyle birlikte kutladı. halka ve ailelere esenlik, mutluluk ve bolluk dileklerinin sunulduğu bu bayrama Capalak, Teeke, Tatar ve Tölöykön köylerinin büyükleri ve gençleri, davet edildi ve bayram önceden belirlenmiş bir programa göre gerçekleştirilmiştir.[53]

51 A. Akaev, Kalktın kaada-saltın kayradan canjırtıp // Kırgız tuusu, 1991. 21-calgan kuran.

52 A. Asankanov, Kırgızı: rost natsionalnogo samosoznaniya.- Bişkek, "Muras" 1997, s.132.

53 K. Kazakbaev, Bar bol, Nooruz! // Mugalimder gazetasy, 1991. 1-mart.

Fotoğraf 5. Çolpon-Ata şehrindeki Nevruz-90 kutlamalarından. Fotoğraf: Ciganov. Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Sinema Filmleri Arşivi

Bişkek, Oş ve diğer şehir, köy ve kasabalarda, hükümet ve yerel yönetimlerin desteğiyle, ekonomik zorluklara rağmen, birçok insanın katılımıyla, oyunlar, eğlenceler ve tiyatro gösterileri eşliğinde, büyük bir coşkuyla Nevruz bahar bayramı kutlandı.

Fotoğraf 6. Bişkek şehrinin sakinleri ve misafirleri, Nevruz Bayramı sırasında şehir meydanında. 1997. Fotoğraf: Ş. Sartov. Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Fotoğraf ve Ses Belgeleri Arşivi

Fotoğraf 7. Bişkek. Ala-Too şehir meydanında Nevruz Bayramına ithaf edilen bir gösteri. 1999. Fotoğraf: Kadırkulov. Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Sinema Filmleri, Fotoğraf ve Ses Kayıtları Arşivi

Bu yıllarda, Bişkek'in her bölgesinde bayramı kutlamak için önceden hazırlıklar yapıldı. Ak-Örgöö ve Kök-Car gibi yeni yerleşim yerlerinde keçe çadırlar kuruldu ve sanatçılar ve şarkıcılar için seyyar sahneler kuruldu. 21 Mart'ta, bu yerleşim yerlerinde Nevruz'un kutlandığı meydanlarda çok sayıda insan toplandı. İlçe kaymakamı ve diğer yerel yönetim temsilcileri yerleşim yerlerinin sakinlerini tebrik etmeye geldikten sonra, folklor ve pop türünde şarkılar ve melodiler çalındı ve bazı tiyatro oyunları sahnelendi. Meydana gelenler, Nevruz'un ana yemekleri olan sümölök ve köcönün yanı sıra bayram sofrası için hazırlanan pişi, sarıyağ, boza ve diğer millî yemekleri tattılar.

Ak-Örgöö semtinde, bayram şimdiki parkın yakınındaki düz bir alanda kutlandı ve buraya gelmek isteyen 9. Mahallenin sakinlerinin hepsi gelmiştir. Mahalle önderlerinin girişimiyle, yaşlı kuşaktan bazı saygın kişilere özel davetiyeler gönderildi. 2000'li yılların başlarından yaklaşık on yıl öncesine kadar siyasetçi Muhtar Ömürakunov, Nevruz Bayramının kutlanması için büyük organizasyonel ve malî destek sağladı. Ak-Örgöö semtinde yaşayan ve "Zamandaş" siyasi partisinin başkanı da olan Muhtar Ömürakunov, burada kurulan çadırlarda sofralar kurulur ve gelenlere hediyeler verilirdi. Güreş, halat çekme, ak terek kök terek (atışmalı oyun), halter ve voleybol gibi halk oyunları oynanır ve ödüller dağıtılırdı.

Günümüzde de Nevruz Bayramı boyunca şehir sakinleri, çocukları ve torunlarıyla birlikte merkez ve semt meydanlarında ve parklarda toplanarak özel olarak düzenlenen konserleri, oyunları ve eğlenceleri izlerler. Çocuklar asfalt üzerine resim çizme, zekâ oyunları, satranç ve benzeri yarışmalara katılırlar. Köylerde ise komşular ve akrabalar birlikte yemek yer ve birbirlerini tebrik ederler. Okul veya köy spor alanlarında halk oyunları, futbol ve voleybol müsabakaları düzenlenir. At yarışları, özellikle at yarışı ve gök börü yarışları, birçok hayranı kendine çeker.

Fotoğraf 8. Bişkek. Nevruz Bayramının görkemli kutlamaları sırasında. 1999. Fotoğraf: Kadırkulov. Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Sinema Filmleri ve Fotoğraf Arşivi

Nevruz zamanında insanlar köylerde köcö ve sümölök pişirir, günlük dertleri ve kırgınlıkları unutur ve bir uyum atmosferi hüküm sürer. Koçkor bölgesindeki dağlık Tölök köyünde yaşayan Zıynake Sadıkova (1925 doğumlu), çocukken oruç döneminde büyükannesinin arpadan haşladığı köcöyü tattığını ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra pişi, koyun peyniri ve kurut gibi yiyecekler hazırladıklarını hatırlıyor. 2005 yılında yaptığımız bir röportajda, her yıl bayram için büyük miktarlarda köcö pişirdiğini ve köylülerine ikram ettiğini söyledi. Bu büyükanne, daha lezzetli olması için hazırladığı buğdayı çorbada pişirdiğini de belirtti.

"Pişmiş eti öğleden sonra saat üçte kazan koyarsanız sabah sekizde pişmiş olur, içine kayısı ve kuru üzüm eklerseniz daha da lezzetli olur dedi. Çorbanın yanına kavrulmuş buğday koyarız ve akrabaları, komşuları davet ederiz. Eğer yeterli et yoksa, bir koyun keser ve hazırlarız. Davet edilmeden etli çorba yemeye gelen epey köylü olur. Çocuklar için bir kaseye biraz çorba koyarsak, mutlu bir şekilde ayrılırlar."[54]

54 A.Z. Caparov, Nooruz mayramy kyrgyzdarda // Voprosy istorii Kyrgyzstana. 2006. № 1, s.110.

Fotoğraf 9. Kırgızistan'ın güneyindeki bölgelerden birinde, Nevruz'un ana ritüel yemeği olan sümölöğün kaynatılması. 1990. Fotoğraf: A. Tolmachev. Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Sinema Filmleri ve Fotoğraf Arşivi

Sovyet sonrası dönemde, hükümet 1990-2000 yılları arasında Nevruz Bayramının layıkıyla kutlanması için organizasyon komiteleri kurdu. Meselâ 12 Mart 1996'da Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti, millî Nevruz Bayramının hazırlanması ve düzenlenmesi hakkında bir karar aldı. Bu kararda, bir dizi bakanlık, yerel yönetimler, Bişkek ve Oş belediyeleri ile Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu, Nevruz Bayramını yüksek sanatsal bir düzeyde düzenlemek, etnik uyum ve Kırgızistan halkının birliği fikirlerini teşvik etmekle görevlendirildi. Başbakan Yardımcısı M.K. Cangaraçeva başkanlığında özel bir organizasyon komitesi oluşturuldu.[55]

Söz konusu yıldaki Nevruz kutlamaları kapsamında, Bişkek ve bölge merkezlerinde çeşitli millî oyunlar ve spor müsabakaları düzenlendi; ayrıca hayır etkinlikleriyle birlikte şenlikler gerçekleştirildi. Yerel devlet yetkilileri, bölgelerdeki çeşitli kamu kuruluşlarından, orta ve küçük işletmelerden önemli miktarda mali yardım aldı. Halkın ekonomik kriz yaşadığı o yıllarda, kalabalık ailelere ve yaşlılara gıda ve nakit yardımı sağlandı. Bayram, Ala-Too Meydanı'nda sahnelenen bir tiyatro gösterisiyle başladı.

55 Erkin-Too, 20.03.1996

Ardından gelen konuklar, Kırgızistan'da yaşayan tüm milletlerin millî oyunlarını izledi. Şenlik kutlamalarının ikinci bölümü, çeşitli millî oyunların ve spor müsabakalarının da düzenlendiği "Manas Köyü" kompleksinde devam etti. Ayrıca, başkentteki her ilçe, işletme ve kurum aynı gün şehrin sokaklarında ve caddelerinde Nevruz ile ilgili etkinlikler düzenledi.

Fotoğraf 10. Oş sakinleri Nevruz'u kutluyor. 1990. Fotoğraf: Dagayev. Merkezî Devlet Sinema Filmleri ve Fotoğraf Arşivi

Daha sonra, bu halk bayramı kök salıp insanların hayatında sağlam bir yer edindikten sonra, hükümet düzeyinde bu tür organize gruplar oluşturmaya artık gerek kalmadığına inanmak için nedenler var. Bakanlıklar, yerel yönetimler, işletmeler ve kurumlar bayramı kutlama konusunda kendi kararlarını aldılar ve onaylanmış programlarına göre bayramı düzenliyorlar. Bu durum, kadim Nevruz Bayramının halka geri dönmesi ve hak ettiği yeri tamamen almasıyla açıklanabilir.

Fotoğraf 11. Şehir sakinleri Nevruz'u kutluyor. Bişkek, 2009. Fotoğraf: A.Z Caparov.

Bütün dünyayı kasıp kavuran Covid-19 salgınının tehdit oluşturduğu yıllarda, Nevruz evlerde kutlandı ve Sovyet sonrası yıllarda yeni yıl kutlamalarının bir özelliği de telefon ve WhatsApp üzerinden meslektaşlar, akrabalar, arkadaşlar ve diğer tanıdıklarla selamlaşmak şeklinde kutlanmıştır. Bugünde bazı sanatçılar şarkılar söyledi, müzik çaldı ve görüntülü görüşme yoluyla şakalar yaparak insanların moralini yükselmiştir. Bu yıllarda Nevruz'u kutlamanın ilk önceliği, sağlık dilemek ve bu hastalığı atlatmayı temenni etmekti.

Üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer nokta ise, yaratıcı insanların Nevruz Bayramıyla ilgili şarkılar, melodiler, tiyatro gösterileri ve resimler üretmesidir. Her yıl, Nevruz Bayramına adanmış televizyon ve radyo programları hazırlanır; bu programlarda geleneksel kültürü taşıyan uzmanlar ve akademisyenler davet edilerek bayramın tarihi, doğası, özü ve yayılma alanı hakkında bilgiler verilmiştir. Gazetecilerin ve blog yazarlarının, kalabalık yerleşim yerlerinde Nevruz Bayramını kutlayanları ziyaret etmeleri ve oradaki atmosferi ve kutlamanın en ilginç sahnelerini yansıtan programlar hazırlamaları bir gelenek hâline gelmiştir.

Sonuç

Eski çağlardan beri Yakın ve Orta Doğu halkları tarafından yaygın olarak kutlanan Nevruz Bayramı, Kırgız halkının kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Yeni bir günün gelişiyle iyiliğin kötülüğe galip geleceğine, adaletin, barışın ve birliğin sağlanacağına ve müreffeh ve huzurlu bir yaşamın başlayacağına inanılır. Geçim kaynağı olarak hayvancılığın ağırlıklı olduğu Kırgız halkı, geleneksel kültürlerinin unsurlarını Nevruz felsefesiyle birleştirerek bayramı zenginleştirmeye katkıda bulunmuştur. Sovyet iktidarının kurulmasıyla reddedilmesine rağmen, halk bayramı 20. yüzyılın ikinci yarısının ilk on yılına kadar köylerde kutlanmış, daha sonra yavaş yavaş unutulmaya başlanmıştır.

Nevruz Bayramını halka geri kazandırma çabaları 1980'lerin ikinci yarısında başlanmıştır ve Kırgızistan bağımsızlığını kazandığında bir yasa şeklinde hayata geçirilmiştir. O zamandan beri Nevruz, ülkenin bütün bölgelerinde, şehirlerin merkez meydanlarında, köylerde, parklarda, spor alanlarında ve her ailede yaygın olarak kutlanmaktadır.

Kaynakça

- Abdimitalip Uulu, N., Nooruz mayramı tuuraluu (kırgızdarda cana "Divan lugat at-Türktögü" Nooruz mayramı tuuraluu maalımattardın misalında) // Kırgızstan cana Borborduk Aziya -baarlaşuunun meykindigi. Etnostor aralık mamilelerdi bekemdöönün ötmüşü, uçuru cana keleçegi.- Bişkek, 2015, "Maxprint", 39-42-bb.
- Abramzon, S.M, Kirgizı i ih etnogenetiçeskie i istoriko-kulturnıe svyazi.- L. "Nauka", 1971
- Abramzon, S.M, Trudı Kirgizskoy arheologo-etnografiçeskoy ekspeditsii.- M. İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1959. 332-265-bb
- Akaev, A., *Kalktın kaada-saltın kayradan cañırtıp* // Kırgız tuusu, 1991. 21-calgan kuran.
- Alaguşev, B., *Örüşübüz malga tolsun, Kırmanıbız danga tolsun*! // Kırgız Tuusu, 2009-j. 20-mart.
- Asankanov, A., Kırgızı: rost natsionalnogo samosoznaniya.- Bişkek, "Muras" 1997.
- Barthold, V.V., Saç. T.1.M.1963.
- Basilov, V.N., Kult svyatyx v islame.- M. 1970.
- Bayalieva, T, .Dz. Doislamskie verovaniya i ix perezhitki u kirgizov.- Frunze, Izd-vo "Ilim", 1972.
- Boys, M., Zorastriytsi Verovaniya i Obicayi.- M.1987.
- Caparov, A.Z, Nooruz mayramy kyrgyzdarda// Voprosy istorii Kyrgyzstana. 2006. № 1. 108-112-bb.
- Dyushenbiev, S.U., Nooruz – prazdnik vesny, vozrozhdeniya, obnovleniya i lyubvi// Obychai, traditsii i obryady narodov Vostoka. Vypusk 1. Bişkek, 1999. 38-45-bb.
- Fiel'strup, F.A., Iz obryadovoy zhizni kirgizov nachala XX veka.- M. "Nauka", 2002.

- Gaparov, M., *Nooruz – ajaiyp mayram* // Ala-Too, 2015. № 3. 140-141-bb.
- Karmışeva, C., Kh. Zemledel'cheskaya obryadnost' u kazakhov// Drevnie obryady verovaniya i kulty narodov Sredney Azii (istoriko-etnograficheskie ocherki).- M. "Nauka", 1986. 47-70.
- Kazakbaev, K., *Bar bol, Nooruz! // Mugalimder gazetasy*, 1991. 1-mart.
- *Kırgız SSRinin Cogorku Sovyetinin Vedomosttoru*, Bişkek, 1991. № 2. (980) 31-32-bb.
- Köçkünov, A.S., Etnicheskie traditsii kyrgyzskogo naroda (sotsiokul'turnye aspekty i nekotorye voprosy genezisa).- B. 2013. 320 b
- Kuz'mina, E.E., Drevneyshie skotovody ot Urala do Tyan'-Shanya.- Frunze, "Ilim", 1986.
- Kyrgyzy.- M. "Nauka", 2024.
- Lobacheva, N.P., Formirovanie novoy obryadnosti uzbekov.- M. 1974
- Lobacheva, N.P.K, istorii kalendarnykh obryadov u zemledel'tsev Sredney Azii // Drevnie obryady verovaniya i kulty narodov Sredney Azii (istoriko-etnograficheskie ocherki).- M. "Nauka", 1986. 6-31-bb.
- Maltaev, K.C., Sulayman-Too drevneyshiy podnebesnyy khram v Tsentral'noy Azii.- Osh, 2000.
- Mamırov, M., *Nooruzdun-oruzdamanın çıgışı // Aalam*, № 11 (347). 21.03.2001-zh.
- *Mayram şañı biyik bolot // Erkin-Too*, 20.03.1996.
- Osmonova, B.A., Kul't gor i simvoly prazdnika Nooruz // Vestnik OshGU, Seriya gumanitarnykh nauk, № 6. 72-74-bb.
- Rudnev, V.A., Sovetskie obychai i obryady. L. 1986.
- Saparaaliev, D., Nooruz – eldik mayram// Ala-Too, 2015. № 3. 135-139-bb.
- Seidakmatov, K., Koy maarek bolsun koy cılı// Kyrgyz Tuusu, 1991. № 66.
- Subanaliev, S., Nooruz mayramy // Kyrgyz rukhu, 1999-zh. 5-mart.
- Toktakunova, E.J., Kul't plodorodiya v zemledel'cheskoy obryadnosti kyrgyzov// Materialy 1-go Respublikanskogo etnologicheskogo seminara posvyashchennogo 70-letiyu etnografa Kaken Mambetalievoy.- Bishkek, 2007. 285-289-bb.
- Tul'tseva, L.A., Sovremennye prazdniki i obryady narodov SSSR.- M. 1985.
- Vedutova, L., Arkhaichnye predstavleniya v rannesrednevekovoy godojestvennoy kulture Kırgızstana v svete vosstanovitelnyx ritüelov// Drevniy i srednevekovyy Kırgızistan B. 1996. ss. 146-149.
- Vedutova, L.M., Interpretsiya proiskhojdeniya Hydronima Burana v retrospectivenom svete ariyskoy kontseptsii // İstoriya, arkheologiya i etnografiya. - Bişkek 2023.

KIRGIZ TÜRKLERİNİN NEVRUZ KUTLAMALARINDA DİNÎ UNSURLAR

Kemal POLAT*

Giriş

Nevruz, Türklerin millî, manevi, estetik, sosyal ve felsefi düşünce dünyası içerisinde şekillenen; Gök Tanrı inancı ekseninde insan–tabiat–tanrı ilişkilerini yansıtan ve tabiatın yeniden canlanışını simgeleyen en eski Türk bayramlarından biridir. Türk kültür tarihinde Nevruz, millî kimliğin inşası ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli işlevler üstlenmiştir. İslamiyet öncesi dönemde Türk boyları arasında Nevruz, çeşitli mitolojik, efsanevi ve dinî unsurlar çerçevesinde anlamlandırılmış; İslamiyet'in kabulüyle birlikte ise bazı dinî ve kültürel pratiklerle yeniden yorumlanarak tarihsel süreklilik içinde millî bir bayram niteliğini koruyarak kutlanmaya devam etmiştir.[1]

Türk dünyasının birlik ve beraberliğinde önemli bir misyona sahip olan Nevruz, millî kültürün temel unsurlarından biri olarak Türkiye'de ve diğer Türk toplulukları arasında bütün Türklerin ortak bayramı niteliğiyle kutlanmaktadır. Bu bağlamda Türkistan coğrafyasında yaşayan Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Tatar gibi Türk topluluklarının yanı sıra Anadolu Türkleri, Azerbaycan Türkleri ve Balkan Türkleri, Nevruz geleneğini tarihsel süreklilik içerisinde canlı bir biçimde günümüze kadar yaşatmışlardır.[2]

---

* Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kemal.polat@manas.edu.tr; Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kemalpolat@anadolu.edu.tr, ORCİD: orcid.org/0000-0002-9259-8016

1 Enver Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Yıl 2021, s. 345.

2 Ramazan Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, Yıl 2008, s. 129.

Nevruz törenleri, bahara duyulan özlemi yansıtmasının yanı sıra bir takvim değişikliğini de ifade etmektedir. Türkler, bu takvimsel dönüşümü "toprağın uyandığı gün" kavramıyla özdeşleştirmiş; Nevruz'u "varoluş ve diriliş günü" olarak algılayarak baharın başlangıcı şeklinde kabul etmişlerdir. Bu doğrultuda Nevruz, Türk düşünce dünyasında yaratılış ve yeniden doğuş felsefesini yansıtan manevi bir kimlikle anlamlandırılmıştır.[3] Bu bağlamda Nevruz Bayramı, Türklerin dünya medeniyetine kazandırdığı önemli kültürel geleneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkler, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart tarihini yılın başlangıcı kabul etmiş ve bugünü binlerce yıl boyunca "Yeni Gün", "Ergenekon Günü", "Çağan" ve "Ulusun Ulu Günü" gibi adlandırmalarla yılbaşı olarak kutlamışlardır.

Nevruz, Türk boyları arasında ortak bir tarihî ve kültürel değer niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Nevruz'a mahallî ya da politik anlamlar yüklenmesi, onun tarihsel ve kültürel bağlamını göz ardı eden yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir. Nevruz, Türk tarihinin, millî düşünce sisteminin ve halk felsefesinin önemli bir yansımasıdır. Azerbaycan, Başkurt, Gagauz, Hakas, Karaçay, Kaşkay, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Türkmen ve Uygur gibi farklı coğrafyalarda yaşayan tüm Türk boyları tarafından bilinen ve kutlanan Nevruz, her bir topluluğun kendi millî, tarihî, coğrafi ve geleneksel birikimlerini bünyesinde barındırarak zenginleşmiş ve tarihsel süreklilik içinde günümüze kadar ulaşmıştır.[4]

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından, dinî ve kültürel terminolojide Arapça ve Farsça kökenli kavramların kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu süreçte Türkçe bazı kavramların yerini ("Tanrı" yerine "Rab", "Hâlik", "Hüdâ"; "Yalvaç" yerine "Peygamber" ve "Resûl"; "gök" yerine ise "âsumân" gibi) Arapça ve Farsça kökenli kelimeler almıştır. Benzer biçimde "Yeni Gün" kavramı da zamanla Farsça kökenli "Nevruz" sözcüğüyle ifade edilmeye başlanmıştır. Nitekim büyük Türk bilgini Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti't-Türk adlı eserinde "Nevruz" terimi yerine "Yeni Gün" ifadesini kullanmıştır. Bu durum, Nevruz'un Türk kültüründeki tarihî ve kavramsal kökenlerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla "Nevruz" adının Farsça kökenli olmasından hareketle bu kadim bayramın Türk milletine ait olmadığı yönünde çıkarımlarda bulunmak, ya da Nevruz'a siyasi bir nitelik atfetmek, tarihî, kültürel ve filolojik verilerle örtüşmeyen yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir.[5]

---

3 Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 26. S. 61, Yıl 2008, s. 61.

4 Azad Nebiyev, *Azerbaycan'da Nevruz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 44; Kâmil Nerimanoğlu Veliyev, "Nevruz Geleneği ve Azerbaycan", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 125; Ali Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", *Journal of Graduate School of Social Sciences*, C. 6, S. 2, Yıl 2005, s. 150.

5 Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, C. I, Ankara 1992, s. 347; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", s. 149-150.

Bazı görüşlerde, Nevruz Bayramı'nın Farslar arasında XI. yüzyıldan itibaren, Firdevsî'nin eserleri ve etkisiyle yaygınlık kazandığı ileri sürülmektedir. Ancak bu yaklaşımdan hareketle Nevruz'un Türk kültürüne Farslar aracılığıyla geçtiğini iddia etmek, tarihsel ve kültürel verilerle tam olarak örtüşmemektedir. Zira Nevruz, Türk dünyasının kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan Türk toplulukları tarafından kutlanan köklü bir bahar bayramıdır. Bu yönüyle Nevruz, söz konusu coğrafyada yaşayan topluluklar arasında ortak bir kültürel payda oluşturarak toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren önemli bir kültürel unsur niteliği taşımaktadır.[6] Nevruz Bayramı'nın İran coğrafyasında kutlanmasının temel nedeni, söz konusu coğrafyanın kadim Türk yurdu olması ve tarih boyunca, günümüzde de olduğu üzere, bu bölgede Türk nüfusunun çoğunluk teşkil etmesidir.[7] Türk kültüründen kaynaklanan Nevruz Bayramı, her yönüyle Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşmiş, temeli beş bin yıllık bir tarihe dayanan millî bir bayram niteliği taşımaktadır. Türkler, bu takvimsel değişikliği "toprağın uyandığı gün" kavramı ile özdeşleştirmiştir. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan geniş coğrafyayı kapsayan birçok ülkenin kaynaklarında, bu bayramın Türklerden alındığına dair bilgiler yer almaktadır.[8]

Türklerdeki Nevruz, Türk kültür deryasının büyüklüğünü ve zenginliğini ortaya koyan, hem çerçeve hem de muhteva bakımından diğer milletlerin bayram uygulamalarından ayrılan özgün bir bayram geleneği niteliği taşımaktadır. Türklerin millî, manevi, felsefi, sosyal ve estetik düşünce dünyasıyla şekillenen bayramlarından biri olan Nevruz, Türk düşünce hayatının ve tefekkürünün ürünü olan destan ve efsanelerde de önemli bir yer tutmaktadır. Esasında Nevruz, "Gök Tanrı" inancı çerçevesinde tabiat, Tanrı ve insan arasındaki ilişkileri ön plana çıkaran en eski Türk bayramlarından biri olarak değerlendirilmektedir.[9] Türklerin konar-göçer kültürünün temelini oluşturan eski inanç sisteminin günümüze kadar ulaşabilen en önemli yansımasıdır.[10] Nevruz, aslında dinî nitelik taşımayan bir bayram veya kutlama olmasına rağmen, bazı halklarda dinî bir karakter kazanmıştır.[11]

Nevruz Bayramı'nı millî bir bayram olarak kutlarken dinî nitelikleri yoğun biçimde uygulayan bir Türk topluluğu da Kırgızlardır. Kırgızlar arasındaki Nevruz kutlamalarının tamamında, eski Türk kültürünün ve İslam medeniyetinin izleri

6 Beşir Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Temmuz 2013, s. 60-61.

7 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", s. 150.

8 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", s. 60-61.

9 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 346.

10 Gülzura Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak Nevruz", *TÜRKSOY Türk Dünyası, Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi*, S. 9, Mayıs 2003, s. 45-47.

11 Mehmet Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Bahar 2020, s. 315.

ve motifleri gözlemlenebilmektedir. Kırgızlar için Nevruz, hayat bulan bir baharın; emeğin, iyi dileklerin, birlik ve beraberliğin; hayırseverliğin, cömertliğin, imanlı olmanın, adaletliliğin; bol ve bereketli bir sofranın sembolüdür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bütün Kırgızlar, yaşlısıyla genciyle bayramın gelişini büyük bir özlemle beklemektedir. Nevruz Bayramı, günümüzde Kırgız Türkleri arasında özgürlüğün ve Müslüman kimliğinin korunmasının bir sembolü olarak kabul edilmektedir.[12] Nevruz, Türkistan kültüründe derin köklere sahip hem kültürel hem de dinî anlamlarıyla insanların birlik ve beraberliğini pekiştiren, yeni başlangıçlara adım atmalarını ve değerlerini korumalarını sağlayan bir bayramdır.

Bu bölümde, Kırgız Türklerinin Nevruz kutlamalarındaki dinî unsurlar, gelenek ve pratikler etraflıca ele alınacaktır. Ancak Nevruz kutlamalarında "dinî unsurlar" başlığı altında kastedilen, yalnızca İslam'a ait uygulamalar değildir; İslam öncesi inançlar, halk inanışları ve dinî pratikler de konuya dâhil edilmiştir. Çünkü tarih boyunca bu unsurlar, Nevruz Bayramı kutlamalarında bir arada yaşatılarak uygulanmıştır.

Nevruz Kutlamalarının Kısa Tarihçesi

Başlangıcı Türk yaratılış destanlarına ve efsanelerine, Türk milletini birbirine kenetleyen, demir dağlar eritilerek çıkılan Ergenekon'a ve beş bin yıllık Türk tarihine dayanan; Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşen Nevruz, Hunlardan günümüze kadar farklı isimlerle kutlanagelmiştir.[13] Nevruz kutlamalarının, Hun şölenleriyle devam ettirilip bu geleneklerin bir kısmının günümüze kadar geldiği Çin kaynakları tarafından ortaya konmuştur.[14] Örneğin, Çian Kenin MÖ. 119 yılında Çin İmparatoru'na sunduğu bir raporda bu destandan söz etmiştir. Çin kaynaklarından Kutadgu Bilig'e; Kaşgarlı Mahmud'dan Biruni'ye; Nizâmülmülk'ün Siyasetnamesinden Melik Şah'ın takvimine, Uzun Hasan'ın kanunlarına kadar Nevruz ile ilgili çeşitli kayıtlar bulunmaktadır.[15]

Kadim Türklerde Nevruz

Nevruz, kökeni çok eski zamanlara dayanan bir bahar bayramıdır. Çin kaynaklarında Nevruz kutlamalarına ilişkin bilgiler verilerek, milattan yüz yıllarca önce Türklerin 21 Mart'ta hazır yemekleriyle bahar şenlikleri için kıra çıktıkları ve tabiatın yeniden dirileceğine dair inanış ile baharın gelişini kutladıkları

12 Sönmez Kutlu, "Kırgız Türkleri'nde Nevruz Kutlamaları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 17, Yıl 2001, s. 181-183.

13 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363.

14 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363; Hikmet Celkan, "Nevruz'un Tarihçesi", *Türk Dünyasında Nevruz*, Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni, (Elazığ, 18-20 Mart 1999), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 427-442.

15 İslam Şükrüoğlu, "Türkiye ve Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları", https://www.ilimvemedeniyet. com/turkiye-ve-turk-devletlerinde-nevruz-kutlamalari (E.T. 20.12.2025), s. 2-3.

belirtilmektedir. Türkler, 21 Mart'ı baharın başlangıç günü olarak kabul eder ve bugünü "Yeni Gün" şeklinde isimlendirirler. İslami kaynaklarda Nevruz kutlamaları XI. yüzyıl itibarıyla görülmektedir. İran kaynaklarında ise Firdevsî'nin Şehname adlı eseri ve önceki metinlerde Nevruz kutlamalarına dair bilgiler yer almaktadır.[16]

Nevruz Bayramı'nın tarihi, Türklerin tarihi kadar eskidir. Türkler, İslam öncesinde bu bayramı "Yeni Gün", "Bahar Bayramı" veya "Ergenekon Bayramı" gibi isimlerle anarlardı. Mete Han döneminden itibaren var olan bu bayram, Türklerde bir tabiat bayramı geleneği olarak kabul edilmektedir. Nizâmî Gencevî, İskendernâme adlı eserinde MÖ. 350 yıllarında Nevruz'un Türkler tarafından büyük bir halk bayramı olarak kutlandığını ifade etmiştir.[17]

Eski Türklerde Nevruz, doğanın canlanışının ve yeni bir yılın başlangıcının kutlandığı önemli bir gündü. Türk mitolojisi ve geleneklerinde Nevruz, özellikle Ergenekon Destanı ile ilişkilendirilir. Bu destana göre, Türkler uzun bir süre demir bir dağın içinde mahsur kalmış ve baharın gelişini simgeleyen 21 Mart günü demiri eriterek özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bu olay, Nevruz'un Türkler arasında "yeniden doğuş" ve "özgürlük" bayramı olarak kutlanmasına vesile olmuştur. Eski Türklerde Nevruz, Gök Tanrı inancı ile de bağlantılıydı. Gökyüzünün, toprağın ve doğanın uyandığı bugün, bereket ve bolluk için dualar edilen bir zaman dilimiydi. Şaman geleneklerinde de Nevruz, ruhların uyanışı ve doğayla uyumun bir sembolü olarak kabul edilirdi. Türkler, bugünü ateş yakarak, doğada toplanarak ve özel yemekler hazırlayarak kutlarlardı.

Nevruz'un Türk tarihindeki önemi yalnızca Ergenekon Destanı ile sınırlı değildir. Bazı kaynaklara göre, Türkler Nevruz'u "Yenigün" veya "Baharın İlk Günü" olarak adlandırır ve bugünü atalarına saygı göstermek için bir fırsat olarak değerlendirirlerdi. Ayrıca Göktürkler ve Uygurlar gibi eski Türk devletlerinde Nevruz'un resmî bir bayram olarak kutlandığına dair bulgular da mevcuttur.[18]

Nevruz, Türk destanlarında "Ergenekon" olarak geçer. Bu nedenle Nevruz Bayramı'nın bir diğer adı da Ergenekon Bayramı'dır. Ergenekon ismi, günümüzde bazı Türk boylarında aynı şekilde korunmaktadır. Ergenekon, Türk destanlarından günümüze ulaşan birlik ve beraberlik günü olarak Türk soylarının birbirlerine olan güven bağını güçlendirmektedir.[19]

16 Şükrüoğlu, "Türkiye ve Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları", s. 2-3.

17 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", s. 60-61.

18 https://www.nevruzbayrami.com/tarihce (E.T. 20.12.2025).

19 Birol İpek, "Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, Yıl 2012, s. 33-34.

Osmanlıda ve Selçuklularda Nevruz

MÖ. III. yüzyıldan beri kutlanmakta olan Nevruz, Osmanlılarda "Yeni Gün" olarak kutlanan bir bayramdır. 21 Mart'ta Kayı boyundan gelen Türkler, Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında çeşitli törenler düzenlemiş ve bu kutlamalara "Yörük Bayramı" adını vermişlerdir. Osmanlı'da Nevruz, tarih boyunca her yıl kutlanan bir bayram niteliği taşımıştır. Nevruz, Osmanlı kaynaklarında Nevruz-i Sultanî veya Nevruz olarak anılmıştır. Osmanlıda Nevruz hem devlet erkânı hem de halk tarafından kutlanmış; devlet erkânı birbirleriyle hediyeleşmiş ve ikramlarda bulunmuştur. Ayrıca Osmanlıda verginin ilk alındığı takvim günü olarak da Nevruz seçilmiştir.[20]

16. ve 17. yüzyıldan itibaren, Nevruziye adıyla ayrı bir resmî vergi uygulaması yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, savaş için asker toplanması, vergi alınması ve görevlerin başlangıcı amacıyla Nevruz, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar önemli bir tarih olarak kullanılmaktaydı. Osmanlı kaynaklarında Nevruz törenleriyle ilgili olarak Sultan II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu, şunları aktarmaktadır: "Nevruz, baharın ilk günü olduğundan, bir gün önceden Eczane-i Hümayun'da hazırlanmış olan ve nevruz macunu denilen, üzerine altın tozu serpilmiş kırmızı renkte nevruz şekeri hazırlanır; tüllerle bağlı güzel kâseler içinde Hanedan üyelerine, vükelaya ve mevki sahiplerine dağıtılırdı."[21]

Nevruz ve Nevruziye âdetleri, II. Meşrutiyet'ten sonra terk edilerek yerini halk arasında yayılan Hıdırellez kutlamalarına bırakmıştır. Arapçada sin harfiyle başlayan süt, simit, sukker, salep, sirke, soğan ve semek (balık) bir tepsiye konularak evin efendisi önüne getirilir; evdekiler de tepsi etrafında diz üstü otururlardı. Evin efendisi, tepsideki malzemelerden herkese birer tabak dağıtır ve gün dönümünde "buyurun" diyerek önce macundan, ardından da diğerlerinden yemeye başlardı. Yemek bitiminde evin efendisi uzun bir dua eder, sonrasında elleri öpülerek kutlama sona ererdi.

Selçuklularda da Nevruz, şenlikler yapılarak kutlanmıştır. Nevruz Bayramı'nda şenlikler düzenlenmiş, yemekler pişirilmiş ve halk birbirleriyle hediyeleşmiştir. Selçuklular, güneşin Koç burcuna girdiği yılbaşı gününü Nevruz günü olarak kabul etmişlerdir. Selçuklu Dönemi'nde Sultan Melikşah tarafından hazırlanan Takvim-i Celali'de 21 Mart yılbaşı olarak kabul edilmiş ve devletin mali işlerinin ve diğer faaliyetlerinin düzenlemeleri yapılmıştır. Uzun Hasan tarafından koyulan kanunlarda da 21 Mart, ilk vergi toplama dönemi olarak kabul edilmiştir.[22]

---

20 Şükrüoğlu, "Türkiye ve Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları", s. 2-3.

21 Emrah Çetin, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz", *The Journal of Academic Social Science Studies İnternational Journal of Sosial Science*, C. 2, S. 1, Yıl 2009, s. 63-71.

22 Şükrüoğlu, "Türkiye ve Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları", s. 2-4.

Günümüzde Nevruz

Günümüzde Nevruz, Türkiye, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan gibi Türk dünyası ülkelerinde ve İran, Afganistan, Pakistan gibi komşu kültürlerde resmî veya geleneksel bir bayram olarak kutlanmaktadır. Nevruz, UNESCO tarafından "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesine dâhil edilmiştir.[23] 21 Mart, Birleşmiş Milletler tarafından "Uluslararası Nevruz Günü" olarak da tanınmaktadır. Eski Türklerden günümüze uzanan bu bayram, doğayla uyumun, birliğin ve yenilenmenin sembolü olarak varlığını sürdürmektedir.[24]

İslam Öncesinden Günümüze Nevruz ile İlgili Bazı Dinî Rivayetler ve İnanışlar

Türklerde İslamiyet öncesi dönemlerde, Türk takviminin ilk günü olarak kabul edilen ve diriliş ile yeniden canlanma anlamına gelen, tabiat ve mevsim töreni niteliğindeki Nevruz'un, yalnızca bir tabiat, bolluk, bereket, dostluk, kardeşlik, emek, sanat, güzellik, sevgi, aşk, merhamet, nezaket ve şefkat bayramı olmadığı; aynı zamanda gelenek, görenek, örf, âdet, töre ve kültürün, tarih sahnesine yeniden çıkışın, kısaca tarihî hafızanın bayramı olduğu görülmektedir.

İslamiyet öncesinde, Gök Tanrı inancı çerçevesinde yaygın olarak icra edilen Nevruz/tabiat/mevsim törenleri, bir süre dinî bayram gelenekleriyle iç içe yaşatılmış, birbirlerine karışmış ve zaman içerisinde Nevruz tören ve inanışlarının hâkim olduğu Türk bayram törenlerine yerini bırakmıştır. Türkler, İslamiyet öncesi dönemlerde insanlara yeni bir yılın ve yeni bir hayatın mutluluğunu yaşatan tabiat/mevsim bayramlarındaki uygulamaları, İslamiyet'i kabul ettikten sonra dinî bayramlardaki çeşitli eğlencelere ve kutlamalara taşımışlardır.

Nevruz kültürü, törenleri ve uygulamaları zaman içerisinde, Nevruz ile ilgili çeşitli dinî inanışların ve rivayetlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu bağlamda, Nevruz Bayramı'nın çıkışı, amacı ve geleneği ile ilgili olarak çok eski devirlerden beri halk arasında pek çok rivayetin bulunduğu görülmektedir.

Nevruz kutlamalarına ilişkin bu rivayetlerden biri Türkmenistan'da karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu rivayete göre, Hz. Süleyman yüzüğünü kaybettiğinde hükümdarlığını da kaybeder; kırk gün sonra yüzüğü kendisine getirilir ve tekrar hükümdar olur. Halk kendisini kutlamaya gelir; o sırada kuşlar Hz. Süleyman'ın başına toplanır. Bunu gören Farslar "Yeni gün geldi." der ve bugünün adını Nevruz koyarlar. Hz. Süleyman, rüzgârın kendisini gezdirmesini emreder. Rüzgâr onu gezdirirken rastladığı bir kırlangıç, "Padişahım, yolunu değiştir; yoksa yuvamdaki yumurtalarımı ezeceksin!" der. Hz. Süleyman yolunu değiştirir ve yeryüzüne iner. Kırlangıç da gelip onun yoluna su serper; bundan dolayı Nevruz'da yere su serpilir.[25]

---

23 Birleşmiş Milletler. Genel Kurulu, 2009, Abu Dabi, Karar: A/RES/64/253.

24 https://www.nevruzbayrami.com/tarihce (E.T. 20.12.2025)

25 Kabıl Maksetof, "Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında", *Nevruz ve Renkler*, [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Atatürk Kültür

İslamiyet'ten önce Araplar arasında görülmeyen Nevruz kutlamalarına, özellikle Türklerin Nevruz geleneğine, İran coğrafyasından bazı İslami unsurların geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Belki de Nevruz, ilk defa İran coğrafyasında İslami bir kimliğe büründürülmüş ve buna bağlı olarak yeni rivayetler ortaya çıkmıştır.[26] Bugün Anadolu ve Türkistan'ın birçok yerinde bu dinî rivayetlerden bazıları hâlen yaşatılmaktadır. Günümüzde gerek Anadolu'da gerekse Türkistan'da, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne dair çeşitli uygulamaların sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Örneğin, 21 Mart Nevruz günü ile başlayan her yeni yıl, bir hayvana nispet edilir ve o yıl, mensup olduğu hayvanın adını alır. İnanışa göre bu hayvan, ait olduğu yılın kaderini belirler. Nitekim Nevruz'un, yeni yılın başlangıcı olduğuna ve yeni yılın başladığı gece yarısı canlı-cansız bütün varlıkların Allah'a secde ettiğine inanılmaktadır.

İslamiyet'ten önce mitolojik, tarihî ve dinî birtakım özellikler taşıyan Nevruz'a, yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere, İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından birtakım dinî uygulamalar eklenmiştir. Böylece Nevruz'un her şartta kutlanması gerektiği hususu, bazı dinî sebeplere dayandırılmak istenmiştir. Bu çerçevede, Nevruz Bayramı'nı dinî sebeplere bağlayan çeşitli rivayetler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Nevruz Bayramı'nın kutlanmasına temel teşkil eden tarihî hadiseler arasında, Urfa'da ateşe atılan Hz. İbrahim'in Nevruz'da kurtulduğu ve Hz. Muhammed'e peygamberliğin "bugün" verildiği rivayetleri bulunmaktadır.[27] Rivayetler arasında Hz. İbrahim'in putları kırdığına ilişkin anlatımlar da yer almaktadır.[28] Bugün, aynı zamanda kâinatın yaratıldığı birinci gün, meleklerin yaratıldığı gün, dünyanın ilk defa dönmeye başladığı gün ve zamanın başlangıç günü olarak kabul edilmektedir.[29]

Ayrıca, bugün bazı Türk boyları arasında, Nevruz günü ile ilgili olarak çeşitli dinî rivayetler bulunmaktadır. Buna göre, dünyanın yaratılmasının tamamlandığı; Hz. Adem'in yaratıldığı çamurun yoğrulduğu ve Hz. Adem'in yaratıldığı; Allah'ın, insanları ilk defa yarattığında koç burcunda topladığı yıldızlara feleklerde dönme emrini verdiği; Cennette kendilerine yasak edilen meyveden yedikleri için Hz. Adem ile Hz. Havva'nın tövbesinin kabul edildiği; Hz. Nuh'un gemisinin tufan

---

Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 269-273; Nur Ali Kabul, "Özbekistan'da Nevruz Yani Yeni Gün'ün Şiir ve Şarkıları", [Türkiye Türkçesine Aktaran: Ümid Necmeddin], *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara 1996, s. 221-229; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 345-370.

26 Abdulhaluk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1991, s. 21-27; Ergünöz Akçora, *Tarihimizde ve Kültürümüzde Nevruz*, ELESKAV, Elazığ 1999, s. 22-23; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363.

27 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363.

28 Harun Güngör, "Önasya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türkler'de Nevruz", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 31-36; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363.

29 Kabul, "Özbekistan'da Nevruz Yani Yeni Gün'ün Şiir ve Şarkıları", s. 221-229; Maksetof, "Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında", s. 269-273, Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363.

sırasında Ağrı Dağı'nın tepesine oturduğu ve tufandan sonra karaya ayak bastığı; kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf'un kurtarıldığı; Hz. Musa'nın ordusuyla birlikte Kızıldeniz'i geçtiği; Hz. Yunus'un kendisini yutan balığın karnından çıktığı; Hz. Ali'nin doğduğu, Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlendiği ve halife seçildiği rivayet edilmektedir. Nevruz, ayrıca Türkler için Ergenekon'dan çıkışı simgeleyen ve dünyadaki bütün nebatatın dirildiği gün olarak kabul edilmektedir.[30]

Halk arasında yaşatılan Nevruz bilmeceleri ile Nevruz mevsimiyle ilgili atasözleri ve deyimler, halkın Nevruz konusundaki düşünce ve inanışlarını ortaya koymaktadır. Nevruz Bayramlarında özellikle gençler, bir niyet tutarak gizlice komşularının kapı veya bacasını dinler ve içerideki konuşmalara göre niyetlerini yorumlarlar. Geceleyin damlarda ateş yakılır ve üzerinden atlanır; Nevruz ateşinin üzerinden üç defa atlayan kişinin bütün dert ve hastalıklardan kurtulacağına inanılır. Ayrıca, bolluk ve bereketin geleceğine dair bir inanışla, hayvan ahırlarının bacasından içeriye ateş parçaları atılır.[31] Bu inanışların birçoğu, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Türkistan'da, özellikle Kırgız Türkleri arasında da hâlen yaşatılmaktadır. Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, tarihî seyir içerisinde birtakım dinî unsurların da yüklendiği Nevruz'un, bütün Türk boyları arasında kutlanan millî bir bayram olduğu görülmektedir. Aslında Nevruz'un ne İslam tarihiyle ne de Zerdüştlük ile doğrudan bir ilgisi olduğu söylenemez; çünkü Nevruz'un menşei, ilk Türklerin yaratılış destanlarına kadar uzanmaktadır. Şamanizm inancının, en eski Türk düşünce sistemini etkilediği bilinmektedir. Şaman törenleri sırasında ateşin üzerinden atlanması gibi uygulamaların Nevruz törenlerinde de görülmesi bunun açık bir göstergesidir. Eski Türkler arasında mukaddes sayılan çeşitli uygulamaların daha sonra Farslar aracılığıyla ateşperestlere geçtiği anlaşılmaktadır. Birçok destan ve efsanede de karşımıza çıkan Nevruz, Gök Tanrı inancı çerçevesinde insan, tabiat ve Tanrı münasebetlerini öne çıkaran en eski Türk bayramlarından biridir.[32]

Nevruz'un yalnızca bir bayram değil, inançlarımızın kökü olduğunu vurgulayan Begali Kasımov, 21 Mart gününün önemini, ünlü büyük bilgin Biruni'nin El-Asar ul-Bakiye adlı eserinden naklettiği bir hadis-i şerif ile aktarmaktadır. Hadis-i şerife göre, Peygamberimize Nevruz günü, içerisinde helva bulunan bir gümüş sürahi hediye edilir. Peygamberimizin bunun ne olduğunu sorması üzerine sahabeler, "Nevruz hediyesi" cevabını verirler. Peygamberimiz, "Nevruz nedir?" diye sorar;

30 Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*, s. 21-23; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 361-363; Nuran Baygül, "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nı Kutlama Geleneği", *Bilimsel Eksen*, S. 22, Yıl 2017, s. 80-81; İsmet Çetin, "Nevruz Kutlamalarında Ortak ve Benzer Pratikler", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 27; Piri Er, "Anadolu Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Cemi", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 41-42.

31 Ensar Arslan, Nevruz Geleneği, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/52.php (E.T. 11.11.20025)

32 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 345-370.

sahabeler de "Acemlerin bayramıdır" yanıtını verirler. Peygamber Efendimiz sürahiyi kırar, içerisindeki helvadan bir parça alır ve helvayı sahabelere dağıtır; ardından da "Bizim için her günün Nevruz olmasını dilerim!" der. Bu hadis-i şeriften hareketle, Arapların Nevruz hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır.[33]

Yukarıdaki rivayetlere ve inanışlara ek olarak Nevruzla ilgili bazı halk inanışları da söz konusudur. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

Ağacın kutsal sayılması; ateşin etrafında dans edilmesi ve ateşten atlanması yoluyla bedenin temizleneceğine, günahlardan arınarak şifa bulacağına inanılması; şimşek çakması, yıldırım düşmesi ve yel ekmeğinin dam üstünde pişirilmesinin tanrı ile haberleşmeyi sağladığına dair inanışlar; suyun kutsal kabul edilmesi, Allah tarafından doğaya verildiği ve bereketin geleceği; soğuk su ile yıkanıldığında sağlığa kavuşulacağına dair inanış; Hızır Nebi gününde ateş yakılarak toprağın ısıtılması ile güneş, su ve sağlığın geleceğine inanılması; Hızır Peygamber'in darda kalanlara yardımcı olacağına ve evler ve topluma bereket getireceğine inanılması; ekmek pişirilmesinin yeni yılın bereketini artıracağına dair inanış; öküzlerin karnının altından geçerek hayvanların güçleneceğine dair inanış; evlerin kapısına ağaç dalı asılması ile evlere bereket geleceğine inanılması; mezarlıkta yemek verip ölenlerin ruhu için kurban kesilmesi ve Kur'an okutularak atalara saygıda bulunulması uygulamaları; misafirlere yemek verilmesinin dostluk, birlik ve beraberliği pekiştireceğine dair inanışlar; genç kızların niyet tutarak gelecekleri hakkında bilgi alacaklarına dair uygulamalar; gençlerin oyunlar ve temsiller yoluyla her türlü kötülükten korunması ve dostluk, beraberlik ile kardeşliğin ifade edilmesi, Nevruz'un halk arasında taşıdığı dinî, kültürel ve toplumsal anlamı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[34]

Kırgızlar, Nevruz günü evde bulunan ve önceden çeşitli kaplara doldurulmuş bütün suları dışarı dökmektedirler. İnanışa göre, bu uygulama ile evde bulunan bütün kötü güçler suyla birlikte dışarı atılmış olmaktadır.[35]

33 Begali Kasımov, "Özbek Klasik Halk Edebiyatında Nevruz Tasviri", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 75, Baygül, "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nı Kutlama Geleneği", s. 80-81.

34 Çetin, "Nevruz Kutlamalarında Ortak ve Benzer Pratikler", s. 27; Er, "Anadolu Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Cemi", s. 41-42; Kasımov, "Özbek Klasik Halk Edebiyatında Nevruz Tasviri", s. 75; Baygül, "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nı Kutlama Geleneği", s. 80-81.

35 Gülzura Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa İle İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", *Nevruz*, (Derleyen: H.Vedat Demirbaş), Ankara 1998; Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-II", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Yıl 2007, s. 170.

Kültürel ve Dinî Anlamlarıyla Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları

Kırgız Türkçesinde Nevruz, "Nooruz" olarak telaffuz edilmektedir. Nevruz, bir "bahara giriş" bayramı olarak kabul edilmektedir. Bütün Türkler arasında olduğu gibi Kırgızlar arasında da Nevruz'un kaynağına dair çeşitli efsaneler ortaya çıkmıştır. Yazılı kaynaklar, Kırgızlar arasında Nevruz'un iki bin yıldan beri kutlandığını göstermektedir. Gündüz ile gecenin eşitlendiği, yani "teñgdeş" olduğu dönemde, Kırgız halk takvimindeki Calgan Kuran ayının 21. günü "canı cıl" (yeni yıl) olarak kutlanmakta ve "Nooruz" veya "Nooruzname" olarak adlandırılmaktadır. Calgan Kuran ayı, "Canı kün keldi" (Yeni gün geldi), "Çon kün keldi" (Büyük gün geldi) ve "Tübölüktüü kün keldi" (Ebedi gün geldi) ifadeleriyle üç bölüme ayrılmaktadır. Nevruz, Kırgızlar arasında uzun ve kasvetli kıştan kurtulup bolluk ve bereket mevsimi olan yaza geçişin; güzel umut ve dileklerin dillenişinin, açlıktan tokluğa geçişin bayramı olarak kutlanmaktadır.[36] Kırgız Türklerinin iki bin yıldan beri Nevruz'u bayram olarak kutladıkları bilinmektedir. Kırgız halk takviminde Calgan Kuran ayının 21. günü "canı cıl" (yeni yıl) olarak kabul edilmekte ve bugün Nevruz şenlikleriyle karşılanmaktadır. Kırgız Türklerinde 21 Mart, yeni yılın "Basay" olarak adlandırılan ışık ayının birinci günü olarak kabul edilmektedir.[37]

Kırgızların bugünü bayram olarak kutlayışına dair bir efsane de bulunmaktadır. Rivayete göre, Calalayın'ın kızı Nevruz, İshak Baba'nın oğlu Türk ile evlenir. Nevruz ve Türk'e çok görkemli bir düğün yapılır ve bu düğünden sonra tabiat yeşillenmeye başlar. İşte bu Nevruz ve Türk'ün düğün günü kutsal sayılır ve her yıl bayram olarak kutlanır. Bu nedenle, Kırgızlara göre bu kutsal günde, Türk babamız ile Nevruz annemizin miras bıraktığı bu toy, doğudaki Müslüman halk tarafından da büyük bir bayram olarak kutlanmaktadır. Söz konusu bayram, annemiz Nurnevruz'un adına ve hatırasına istinaden "Nevruz" olarak adlandırılmaktadır.[38]

Asya'nın en eski Türk boylarından biri olan Kırgızlar, en önemli millî bayram olarak kabul ettikleri Nevruz'u ülke genelinde resmî olarak kutlamaktadır.

---

36 M. Öcal Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 303-308; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 356-357.

37 Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", s. 303-308; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 356-357.

38 Abdurrahman Güzel, "XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruziyeler", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 167-181; Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 356-357; Kaya, "Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz", s. 8-9; Olcabay Karatayev, "Kırgız Tarihi ve Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, (20-22 Mart 1995, Ankara), Ankara 1995, s. 230-231; Naciye Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 297-308.

Kırgızistan'da "Nooruz" şeklinde telaffuz edilen ve "bahara giriş" ile "baharın müjdecisi" olarak değerlendirilen Nevruz kutlamalarına, birkaç hafta önceden hazırlıklar başlatılır. Nevruz'da Kırgız Türkleri, yeni güne yedi gün öncesinden yoğun bir şekilde hazırlık yapar; evler, ağıllar, bahçeler ve sokaklar temizlenir, boya ve badana işleri gerçekleştirilir, resmî daireler süslenir. Kutlamalar genellikle toplu etkinlikler şeklinde yapılmakta ve dans, müzik ile geleneksel oyunlarla renklendirilir. Ayrıca çeşitli kültürel etkinlikler ve festivaller düzenlenir.

Halk, temizliğine özen gösterir, banyo yapar ve en güzel elbiselerini giyer. Her yer bayraklar ve pankartlarla süslenir; yaşlılar ziyaret edilir, özel yemekler hazırlanır ve fakir fukaraya yardım yapılır. Yeni yılın iyi geçmesi amacıyla, evlerin avlularında ateşler yakılır ve üzerinden atlanır. Ağaçlar budanır, çeşitli oyunlar oynanır ve ocaklarda yedi kazanda yedi çeşit yemek hazırlanıp tüketilir. Bu geceye karnı tok girilmesi hâlinde, yeni yılın bolluk ve bereket içerisinde geçeceğine inanılmaktadır; bu nedenle bol miktarda yiyecek hazırlanır.[39]

Kırgızların göçebe hayat tarzı, köklü bir göçebe medeniyeti ortaya çıkarmıştır. Tabiatla sürekli iç içe olmaları, bir tabiat bayramı olan Nevruz geleneğini son derece anlamlı kılmıştır. Kültürlerinin her unsuru tabiatın izlerini taşımaktadır; giyim kuşamlarındaki renklerden, yaptıkları el işlerinde kullandıkları motifler ve nakışlara, müziklerindeki ahenge kadar tabiatın yansımaları görülmektedir. Kullandıkları on iki hayvanlı takvimler, ayların ve mevsimlerin adları ile yıldızların, ayın ve güneşin hareketleri hakkındaki yorumlar, tamamen Kırgızların tabiat bilgileri ve astrolojik gözlemleri üzerine inşa edilmiştir.[40]

Nevruz, her sosyal grubun yüklediği anlam doğrultusunda şekillenmiş ve varlığını sürdürmüştür. Her topluluk, Nevruz'u kendi değerleriyle anlamlandırarak millî kültürlerinin bir sembolü hâline getirmiştir. Nevruz, mitolojik, dinî ve mahallî motiflerle beslenmek suretiyle çeşitli ritüelleri bünyesinde taşımaktadır. Kırgız kültüründe Nevruz, adeta bir kültürel damga işlevi görmekte ve toplumsal yaşamın birçok alanında kendisini göstermektedir. Örneğin, Kırgızlarda Nevruz, bir boy adıdır; Nevruz Boyu, Oş vilayetinin Leylek bölgesinde yaşamaktadır. Çu vilayetinin Kant bölgesinde ise, Nooruz adında bir mahalle ve "Nevruz-derya" adlı bir akarsu bulunmaktadır. Ayrıca, Kırgızlarda Noruzbay, Noruzbayev, Noruzbek ve Noroz gibi kelimeler, kişi adı veya soyadı olarak kullanılmaktadır. Nevruz kelimesi, park ve sokak adlarında da yer almakta; hatta Nevruz adını taşıyan sanatçı grupları ve Kırgızistan Yazarlar Birliği lokalinin adı da "Nevruz" olarak belirlenmiştir.[41]

---

39 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 356-357; Levent Doğan, "Kırgızistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 2002, S. 183, s. 32; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-II", s. 160.

40 Gülzura Cumakunova, "Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 75; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", s. 158-159.

41 Rabia Uçkun, "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Kutlamaları", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu 1: Bildiriler ve Müzakereler* (28-30 Eylül 2005 Isparta), SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2005, s. 28-32; Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32 Yıl 2007, s. 165.

Nevruz Bayramı, Kırgızların millî bayramı, manevi dünyası ve bir bakıma ideolojisi niteliğindedir.[42] Halkın verdiği bilgilere göre, Türkistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da Sovyetler döneminde yasaklanmış olmasına rağmen, kırsal kesimlerde ve Sovyet nüfuzunun zayıf olduğu bölgelerde gizli şekilde kutlanmaya devam etmiştir. Nevruz kutlamaları, resmî olarak 1989 yılında Gorbaçov döneminde tekrar serbest bırakılmıştır. İlk defa Oş'ta, yetkililerin de katılımıyla resmî bir kutlama programı düzenlenmiş; Kur'an okunarak, dualar yapılarak ve kurban kesilerek Nevruz yeniden bayram hâline getirilmiştir. Halk, tarihte olduğu gibi, Nevruz'u yalnızca millî bir özgürlük bayramı değil, aynı zamanda dinî bir bayram olarak da görmüştür. Bu sebeple, Nevruz Bayramı 1991'den sonra resmî bayram olarak ilan edilmiş ve 21 Mart, resmî tatil olarak kabul edilmiştir. Kırgızistan'ın ikinci büyük şehri olan Oş'ta ise bu bayram, çeşitli kurum ve kuruluşların yanı sıra halkın da katılımıyla bir hafta veya daha uzun süre büyük bir coşku ve heyecan içerisinde kutlanmaktadır.[43]

Nevruza Hazırlık, 20 Mart Kutlamaları ve Dinî Unsurlar

Kırgızistan'da, Türk topluluklarında olduğu gibi, resmî kişi ve kurumların öncülük ettiği Nevruz kutlamalarına halk genellikle coşkulu bir şekilde katılmaktadır. Nevruz yaklaşmadan önce ülke çapında adeta bir seferberlik ilan edilmekte ve herkes kendisi için gerekli hazırlıklara başlamaktadır. Bir ay önceden başlayan bu hazırlıklar, Nevruz'a bir hafta kala yoğunluk kazanmaktadır. Resmî dairelerdeki ve evlerdeki hazırlıkları takip eden halk, imkânları ölçüsünde kendi hazırlıklarını da sürdürmektedir. Kutlamalarda, Nevruz'u simgeleyen yeni yılı karşılamaya yönelik işaret ve eşyalar ön plana çıkarılmakta ve bunlarla bayram hazırlıklarının başladığı gösterilmeye çalışılmaktadır.

Kırgızistan'da, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi, Nevruz kutlamalarında öncülük görevini resmî kurumlar üstlenmekte, mahallî yöneticiler ise bayram hazırlıklarını doğrudan koordine etmektedir. Her kurum veya bazı insanlar imkânları ölçüsünde bağımsız bir bayram programı hazırlamakta ve öncelikle bu mutlu günü kendi yakınlarıyla paylaşmayı hedeflemektedir. Mahallî yöneticiler tarafından koordine edilen bayram kutlamaları ise daha geniş katılımlı ve kapsamlı olmakta, her kurumun kutlamaları halka açık olarak gerçekleştirilmektedir. Böylece bayram sevinci yöre halkının tüm kesimleri tarafından paylaşılmaktadır. Her ne kadar kutlamalar kendi aralarında bazı küçük farklılıklar içerse de genel çerçevede büyük benzerlikler göstermektedir.

Kırgızistan'da Nevruz kutlamaları özellikle açık alanlarda, park ve bahçelerde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, kurumların kendi bahçeleri ile şehirlerin halka açık park ve bahçeleri ve stadyumlar, ideal bayram alanları olarak

42 Kaya, "Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz", s. 4.

43 Kutlu, "Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları", s. 181-184.

kullanılmaktadır. Hava muhalefeti durumunda ise, halkın büyük çoğunluğunun yararlanabileceği okul tiyatro ve konser salonları gibi kapalı alanlardan da istifade edilmektedir.[44]

Hazırlıkları bir ay önceden başlayan Nevruz kutlamaları, bayrama yedi gün kala yoğunluk kazanmakta ve 20 Mart akşamı saat 18.00 civarında başlamaktadır. Kutlamalar, 21 Mart günü doruğa ulaşmakta; 21 Mart'tan sonra ise yer yer devam ederek yaklaşık bir ay boyunca sürdürülmektedir.

Nevruz Kutlamalarının Kur'an ve Dua ile Başlatılması: 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece, özel bir program çerçevesinde Nevruz Bayramı kutlamaları başlatılmakta; Kur'an okuma, kurban kesme ve dualarla bayram resmî olarak başlatılır. Nevruz'un İslami kimliğinin en belirgin göstergelerinden biri olan Kur'an'ın büyük bir huşu ile dinlenmesi, yapılan dualarla tamamlanır. Bu dua sırasında tüm vurgular, kötülüklerin iyiliklere dönüştürülmesi, dış dünyamızın sağlam ve düzenli olması, iç dünyamızın aydınlık olması ve doğru yoldan sapmamak gibi yüce temenniler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca vatana, millete, din büyüklerine ve orduya hayır duaları yapılmaktadır. Duanın tamamlanmasının ardından kurban kesilmektedir. Nevruz'un açılış konuşmasını, programı düzenleyen kurumun yöneticisi yapar; konuşmada Nevruz'un anlamı ve Kırgızistan için önemi vurgulanır, bolluk, bereket ve birlik vesilesi olması temennisiyle herkesin bayramı tebrik edilerek konuşmaya son verilir. Ayrıca davetliler arasında yer alan bazı ileri gelen kişiler de kendilerine sunulan imkânlar ölçüsünde konuşmalar yapar.[45] Kırgızlar gibi, Türkistan'ın diğer halkları da Nevruz'da kurban kesme geleneğini sürdürmektedir. Örneğin, Kazaklar "Ulus Günü"nde kurban olarak at veya öküz kesmekte ve kesilen hayvanın kanını çocukların alınlarına sürmektedirler.[46] Uygurlar, Nevruz'da özellikle akarsu kenarlarında ve dağların yüksek, geniş meydanlarında toplanırlar. Bu alanlarda deve, at, sığır ve koyun gibi hayvanları kurban ederek kanlarını suya akıtırlar. Kurban eti kazanlarda pişerken bayrama katılan halk, aksakalların önderliğinde başlarını göğe kaldırarak sema eder. Ardından suya bakarak gök ve su tanrısından su ve yağmur dileklerinde bulunurlar. İslamiyet'in bu bölgede yayılmasının ardından, törenlerde mevlit okunması ve Kur'an-ı Kerim tilaveti de yaygın bir uygulama hâline gelmiştir.[47]

---

44 Mustafa Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 1999, C. 2, S. 4, s. 170-171.

45 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 169-172; Belkıs Temren, "Tarihte, Günümüzde ve Türk Kültüründe Nevruz", *Türk Kültürü ve Hac*ı Bektaş Veli Araştırma *Dergisi*, Yıl 2001, S. 17, s. 179.

46 İbrayev, Şakir, "Kazak Folklorunda Nevruz", *Nevruz ve Renkler,* Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 19-21 Mart 1996), Ankara 1996, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 189-198; Salahaddin Bekki, "Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbana Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 29, Yıl 2004, s. 4-5.

47 Ablikim İltebir, "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Töreler ve Nevruz", *Nevruz ve Renkler,* Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 19-21 Mart 1996), Ankara 1996,

Millî ve dinî bir bayram atmosferi içinde geçen Nevruz'un en coşkulu anı, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gecedir. Millî şarkılar ve konserler, bayram coşkusunun daha geniş kitlelere yayılmasına katkı sağlamaktadır. Geceye, çeşitli ışık gösterileri ve "ak şoola" (meş'aleler) ayrı bir görsellik katmaktadır. Bunların en görkemlisi ve izleyicilere en büyük zevki veren ise, yeni yılın hangi hayvan yılı olduğunu gösteren hayvan figürünün ışıklı sunumudur. Bu gösteri, 1998 yılında Kırgızistan'ın tarihi Oş şehrinde, Süleyman Dağı'nda, şehre hâkim bir konumda ve Babür'ün hatırasına yapılan makamın bulunduğu alanda gerçekleştirilmiş ve yeni yılı temsil eden "aslan" motifi uzun süre ışıklandırılmıştır. Benzeri görselleştirmeler, 1999 yılı için süslenen "tavşan" motifiyle sembolize edilmiştir.

Açılış programının bu ilk bölümünün ardından, ileri gelen misafirler, kendilerine ikramda bulunmak ve bayramlaşmak üzere, dağın eteğinde önceden kurulmuş ve çeşitli millî ve mahallî yemeklerle donatılmış bozüye (çadır) davet edilmektedir.[48] Açılış programının bu ilk bölümünün ardından, ileri gelen misafirler kendilerine ikramda bulunmak ve bayramlaşmak üzere, dağın eteğindeki parka önceden kurulmuş ve çeşitli millî ve mahallî yemeklerle donatılmış bozüye (çadır) davet edilirler. Yemek sonrası, bozüydeki ikramlar "Amin!" denilerek herkesin ellerini yüzüne çalmasıyla sona erer. Nevruz Bayramı, burada özetlenen programın yanı sıra at yarışları, güreş müsabakaları, latari (şans oyunları) ve sirk gibi aktivitelerle devam eder; özellikle gece boyunca sabaha kadar eğlence sürdürülür. Şehirdeki halk ozanları ve mahallî sanatçılar, bu gece boyunca komuz çalar, şarkılar ve türküler seslendirirler.[49]

Borçların Ödenmesi: Kırgız halkı, Nevruz Bayramı'nı anlam, kapsam ve önem bakımından diğer tüm bayramlardan ayrı tutmaktadır. Nevruz öncesinde çeşitli hazırlıklar yapan Kırgızlar, eski bir geleneğe göre, bayram gelmeden evlerini ve çevresini temizledikleri gibi borçlarını da öderler. Bu uygulamalar, millî ve manevi bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir.[50] Bu nedenle, Nevruz'dan önce borçların ödenmesi geleneksel açıdan büyük önem taşımaktadır. Çünkü yeni yıla nasıl girilirse, yılın öyle geçeceğine dair bir inanış vardır. Yıla borçlu girmek istemeyen Kırgızlar, özellikle Nevruz arefesi olan 20 Mart'ta borçlarını öder ve borç aldıkları kişilerle helalleşirler.

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 209-220; Bekki, "Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbana Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler", s. 4-5.

48 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 170-172; Kutlu, "Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları", s. 181-185.

49 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 174-176; Kutlu, "Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları", s. 183-185.

50 https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/kirgizistanda-halk-tanri-daglarinin-yaylalarindaki-nevruz-gelenegini-meydanlarda-yasatiyor/3518353 (E.T. 22.11.2025)

Mezarlıkların Ziyaret Edilmesi: Kırgız Türkleri, hem 20 Mart Nevruz arefesinde hem de 21 Mart Nevruz günü sabah alaca karanlıkta yola çıkarak köy mezarlıklarını ziyaret ederler. Herkes kendi yakınının mezarını temizler ve bakımını yapar. Mezarlıklara giden erkekler, Kur'an-ı Kerim ve dualar okuduktan sonra evlerine dönerler. Kadınlar ise evlerinde hazırladıkları çeşitli yemek, börek, çörek ve tatlılarla mezarlığa gelir; orada imkânları ölçüsünde Kur'an-ı Kerim ve dualar okur veya mevcut hocalara okuturlar. Nevruz'un dinî unsurlarından biri de ecdadı anmak, vefat edenleri yâd etmektir. Bu nedenle mezar ziyaretlerinin yanı sıra evlerde yemekler hazırlanır ve mumlar yakılır; adeta Kadir Gecesi'ni andıran bir durum yaşanır. Eski gelenekle İslam'ın prensipleri bu şekilde senteze girer ve âdetler birbirine karıştırılarak, benimsetilerek devam ettirilir. Kırgızlara göre, insanın kişiliğinin olgunlaşması, gönlünü her zaman temiz tutmasına ve Allah'ı unutmamasına bağlıdır; gönüldeki imanın temizliği insana bağlıdır. Bu bağlamda, Kurban Bayramı ve Nevruz gibi bayramlar büyük önem taşır. Bu bayramlarda insanlar tüm dünya işlerini bırakır, manevi dünyalarına yönelir, gönüllerini arındırmak ve günahlardan temizlenmek için kendilerine fırsat yaratırlar.[51]

Nevruz kutlamaları sırasında ziyaret edilerek ölenlerin ruhuna dualar edilmesi, mezarlıkların temizlenmesi, bakım ve onarımının yapılması, ölmüş atalara duyulan sevgi, saygı ve bağlılığı pekiştirmektedir. Bu uygulamalar, geçmiş atalar ile gelecek nesiller arasında bir köprü fonksiyonu görmekte; gençlerin, kökü mazide kalan bir âti olmalarına vesile olma özelliği taşımaktadır.

Sümelek (Sümölök) Kaynatılması: Nevruz Bayramı'nın en önemli simgelerinden biri, Sümölök olarak bilinen geleneksel yemektir. Bu yemeğin pişirilme sürecinde, başlangıcından sonuna kadar Kırgızların millî ve dinî motifleri hâkimdir. Halk inanışlarına göre Sümölök, "Su" ve "Melek" kelimelerinin kısaltılmasından oluşmaktadır. Şifalı bir cennet yemeği olarak kabul edilen bu yemek, bu nedenle bazı kişiler tarafından uzun süre saklanarak hastalara yedirilmektedir.

Sümölök yemeğine ilişkin anlatı ise şu şekildedir: Geçmiş asırlarda, bir ilkbahar mevsiminin ilk aylarında kıtlık ve açlık baş göstermiş, bunun sonucunda toplu ölümler yaşanmıştır. Açlıktan küçük çocuklar ağlamaya başlamış, anneleri ise çaresiz kalarak çocuklarını nasıl avutacaklarını düşünmüşlerdir. Merhametli annelerden kimisi yağ, kimisi kavut, kimisi un ya da evinde bulunan yiyeceklerden getirerek bir araya toplamıştır. Toplanan yiyecekler yarım kazan dolusu olmuş ve buna su ilave edilerek pişirilmeye başlanmıştır.

Kazan kaynarken dokuz küçük çocuğuyla birlikte bir dul kadın gelmiş ve kazanın başındaki kadınlara ağlayarak, kazanlarına koyacak hiçbir şeyinin olmadığını, yalnızca dokuz yuvarlak taştan başka bir şey bulamadığını ifade etmiştir. Bu

51 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s. 297-308.

taşların kazana konularak pişirilmesini ve kendisinin de dokuz çocuğuna bu taşları yedirmek istediğini söylemiştir. Daha sonra, bir mendile sararak getirdiği bu taşları güzelce yıkamış ve şu duayı okuyarak kazana atmıştır: "Bismillahirrahmanirrahim Yaratan Allah'ım, bu aziz milletime bolluk ve bereket versin!" Bunun üzerine, beyazlar giymiş yaşlı kadınlar hem kazanı karıştırmış hem de şu duayı etmişlerdir: "Kurban olduğumuz Kudayımız (Allah'ımız), bu ilkbahar bizim halkımıza bolluk, refah ve mutluluk getirsin. Ülkemiz kıtlıktan perişan oldu. Bol ürünlü, bereketli, sağlıklı ve mutlu bir yıl olsun." Bu esnada çocuklar ağlaya ağlaya uyuyakalmış, kazan ise tan atıncaya kadar kaynatılmıştır. Sonuçta güzel kokulu ve lezzetli bir yemek ortaya çıkmıştır. Kazan ateşten indirilerek yemek herkese dağıtılmış; çocuğu, yaşlısı ve genci olmak üzere toplumun tüm kesimleri bir ay boyunca bu yemekten yemiş ve açlıktan ölmekten kurtulmuştur. Yapılan duaların kabul edildiğine inanılmış ve o yılın bereketli, bol ürünlü bir yıl olduğu düşünülmüştür. Kırgız toplumu, açlıktan ve felaketlerden kurtulmasına vesile olan bu bereketli ve lezzetli yemeğe Sümölök adını vermiş ve onu kutsal bir yemek olarak kabul etmiştir. Zamanla bu yemek, yeni yıl döneminde pişirilen geleneksel bir yemek hâline gelmiştir. Sümölök ile ilgili rivayetin ana temasına bakıldığında, Hz. Ömer döneminde dul bir kadının yaşadığı benzer bir olaydan esinlenilmiş olabileceği düşünülmektedir.[52]

Sümölök, bayramdan 10–15 gün önce temiz bir telis ya da sofra bezinin üzerine serilerek üzeri örtülen ve belirli aralıklarla su serpilmek suretiyle çimlendirilen, yeşertilen buğdayın, hafif filiz verdikten sonra dövülüp kaynatılmasıyla yapılmaktadır.[53]

Sümölük bişirilen evde veya sümelek kazanının başında, o gün şarkılar söylenir, zevkli oyunlar oynanır. Halkın mutluluğu, refahı ve birlik beraberliğini ifade eden şiirler okunur ve deyişler söylenir:

Sümölök bügün kaynatıp,	Bugün sümelek kaynatıp,
Beşene terim sürtömün.	Alnımdan ter silerim,
Iymandı bügün kütömün.	Bugünden sonra ahlaklı-edepli olmak istiyorum.
Baktıbız bügün açılsın,	Şansımız bugün açılsın,
Irıskı-keşik çacılsın!	Rızık-mutluluk saçılsın!

52 Kutlu, "Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları", s. 184-185.

53 Aras, "Türklerde Nevruz Bayramı", s. 356-357.

Sümelek (Sümölök), halk arasında yaygın olan bir inanışa göre "su" ve "melek" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Nevruz kutlamaları dolayısıyla hazırlanan sümeleğin cennet yemeklerinden biri olduğu ve bu yönüyle kutsal kabul edildiği, bir başka halk inanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nevruz'un tarihi kadar eskilere dayanan bir geçmişe sahip olan bu yemeğin, geleneksel Türk dinî inanışlarından İslam'a kadar uzanan birçok motifi bünyesinde barındıran bir karaktere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Halk muhayyilesinde farklı anlatımları bulunan bu yemeğin en önemli özelliği; Yüce Allah'ın rahmet ve bereketinin insanlara ulaşmasına vesile olacağına, yeni yılın bolluk ve bereket yılı olmasının sağlanacağına ve insanlar arasında birlik, beraberlik ile dayanışmaya katkı sunacağına inanılmasıdır.

Kendine özgü inanışları ve takdim şekli bulunan bu yemeğin hazırlanması uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, yemeğin hazırlanma sürecinde belli bir disiplin, titizlik ve temizlik anlayışının yanı sıra belirli oranların kullanılması dikkat çekmektedir. Miktarı ihtiyaca göre değişebilmekle birlikte, yaklaşık yedi kilogram buğday getirilmektedir. Bu buğday öncelikle iyice yıkanmakta, ardından bir gece boyunca su içerisinde bekletilmektedir. Daha sonra üzeri bezle örtülü bir tahta zemin üzerine serilmekte ve üstü tekrar bir örtü ile kapatılmaktadır. Buğdayın altına ve üstüne konulan bezler, buğdayın nemli kalmasına katkı sağlamaktadır. Bu şekilde hazırlanan buğday, sıcak ve karanlık bir ortama bırakılmaktadır. Her sabah ve akşam buğdayı nemlendirmek amacıyla, abdestli ve dinî vecibelerini yerine getiren bir kişinin görevlendirildiği görülmektedir. Bu kişi, buğdayın üzerine su serperken her seferinde üstteki örtüyü kaldırmakta ve ardından yeniden sermektedir. Bu ortama mümkün olduğunca yabancı ve temiz olmayan kişilerin girmemesine özen gösterilmektedir. Bu ortamda üç-dört gün bekletilen buğday çimlenmektedir. Buğday çimlenmeye bırakılırken, ehil bir kişi tarafından sümeleğin ocağı da hazırlanmaktadır. Kendine özgü bir hazırlanma tekniğine sahip olan bu ocağın, tecrübesiz kişiler tarafından hazırlanması oldukça güçtür. Öncelikle, sümelek pişirilecek kazanın yerleştirileceği bir çukur kazılmakta ve kazanın üst kısmının toprak zemine eşit şekilde oturmasına dikkat edilmektedir. Ardından, genellikle kıble istikametinden olmak üzere, kazanın altında yakılacak ateşe ait odunların yerleştirileceği bir tünel açılmaktadır. Kazanın diğer taraflarında ise alttan yanan ateşin dumanının çıkmasını sağlayacak bir boru ile baca ihtiyacı karşılanmaktadır. Son aşamada kazanın kenarları bir bezle iyice örtülerek aşağıdan çıkan ateşin dışarı sızması engellenmektedir. Bu işlemler sonucunda sümeleğin ocağı hazırlanmış olmaktadır.[54]

54 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 172-174.

Nevruz'un kutlanacağı ve sümeleğin pişirileceği gün geldiğinde, buğday filizleri tamamen yeşillenmeden bulundukları ortamdan alınmaktadır. Çimlenen buğdayın üzerindeki örtü açılmadan önce, ehil bir kişi tarafından Kur'an okunmakta ve dua edilmektedir. Ardından üç-dört kişinin katılımıyla buğdayın üzerindeki örtü açılmakta, çimlenen buğday küçük parçalar hâlinde kesilerek ortamdan çıkarılmaktadır. Çimlenmiş buğday filizleri, kıyma makinesi ya da benzeri bir araç yardımıyla üç defa çekilmektedir. Bu işlemin ardından sümeleğin ana malzemesi hazırlanmış olmaktadır. Hazırlanan bu malzemeye, kazanın dibinin tutmasını önlemek amacıyla kırk bir taş, yeterli miktarda yağ ve tatlandırıcı olarak yaklaşık iki kilogram novat (bir tür şeker) ilave edilmekte; tüm malzeme iyice karıştırıldıktan sonra kazana dökülerek pişirme işlemine başlanmaktadır. Sümelek koyulaştıkça ve çikolata rengini aldıkça içerisine su ilave edilmektedir. Karıştırma işlemi yaklaşık on iki saat boyunca devam etmektedir. Zira sümeleğin tatlı bir lezzet kazanabilmesi için çikolata rengini alması tavsiye edilmektedir. Karıştırma işlemi tamamlandıktan sonra, kazanı karıştırmakta kullanılan kürekler kazanın üzerine çapraz biçimde yerleştirilmekte; kazanın üzeri önce bir bezle, ardından yorgana benzer kalın örtülerle kapatılmaktadır. Ertesi gün, 21 Mart sabahı sümeleğin üzeri açılırken herkes kazanın etrafında toplanmaktadır. Ehil bir kişi Kur'an'dan bazı sureler okumakta ve dua etmektedir. Bu esnada orada bulunanlar dilek tutmaktadır. Sümelek açılmadan önce, imkânı olan kişiler tarafından sümeleğin hazırlanmasında emeği geçenlere verilmek üzere örtünün üzerine bahşiş bırakılmaktadır. Üzeri açılan sümeleğin yüzeyinde oluşan şekiller, bir tür kahve falına benzer şekilde yeni yılın nasıl geçeceğine dair yorumlanmaktadır. Ancak bu yorumlar genellikle birlik, beraberlik, barış, huzur, bolluk ve bereket temaları etrafında şekillenmekte; insanlara yaşama azmi ve heyecanı kazandıracak nitelikte olmaktadır. Sümelek tüketiminde esas olan doymak değil, tatmaktır. Bu nedenle orada bulunanlar, küçük parmaklarını sümeleğe batırarak tadım yapmaktadır. Sümeleğin mümkün olduğunca geniş kitlelere dağıtılması için çaba gösterilmektedir. Ne kadar çok kişinin sümelekten tatması hâlinde sevabın o denli fazla olacağına inanılmaktadır. Katılımcılar, yanlarında getirdikleri küçük kaplar aracılığıyla evlerine sümelek götürmektedir. Sümelek içerisinden çıkan taşların, sahibine uğur getireceğine inanılmakta ve bu nedenle taşların, sahipleri tarafından ölünceye kadar saklanması tavsiye edilmektedir. Sümelek yapımının ardından bolluk ve bereketin artacağına, ayrıca yağmur yağacağına inanılmaktadır.[55] Sümelekle ilgili olarak halk arasından derlediğimiz halk inanışları şu şekildedir:

55 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 172-174.

Sümelek, cennet yemeklerinden biri olarak kabul edilmekte ve kutsal sayılmaktadır. Geleneksel Türk dinî inanışları ile İslami motifleri bünyesinde barındırmaktadır. Yeni yılın ürününün bol ve bereketli olması amacıyla hazırlanır. Sümeleğin yedi yıl üst üste yapılması hâlinde, Allah'ın cennetten yedi yer vereceğine inanılmaktadır. Sümelek yapımına besmele ile başlanması ve bu süreçte dua edilmesi gerektiği kabul edilmektedir.

Sümelek yapılan gece boyunca içki içilmez ve sümelek ile birlikte yoğurt tüketilmez. Sümelek kaynatılan kazanın başında edilen duaların kabul olacağına inanılmakta; bu esnada vaazlar verilmekte, şecere okunmakta, oyunlar oynanmakta ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Sümeleğin romatizma ve tansiyon gibi rahatsızlıklara iyi geldiğine, ayrıca çocuk sahibi olmaya yardımcı olacağına inanılmaktadır. Sümelek satılmamakta, ikram edilmek suretiyle dağıtılmaktadır.

Sümeleğin yüzeyinde oluşan şekiller, kahve falına benzer şekilde yorumlanmaktadır. Sümeleğin içerisinden çıkan taşların evin köşesine konulması hâlinde eve hırsız girmeyeceğine ve nazardan korunacağına; tarlaya atılması durumunda ise yağmur yağacağına inanılmaktadır. Sümeleğin fazla miktarda yapılmasının yağmur yağmasına, hatta sel gelmesine neden olacağı yönünde bir inanış da mevcuttur.

Sümelek karıştırılırken kepçeye gelen taş sayısı kadar çocuk sahibi olunacağına inanılmaktadır. Türk dünyasının Nevruz inanışlarına göre gönüllerin geleceğe yönelik neşe, sevinç ve ümitle dolduğu bu özel günde kederli olmak en büyük ayıp sayılmaktadır. Bugünün, herkesin rızık ve kaderinin tayin edileceğine; hastalıkların, kötülüklerin, kaza ve belaların yok olacağına inanılan bir gün olduğu kabul edilmektedir.

Nevruz Bayramı'nda üzülmek, bir başkasına kötü söz söylemek, kalp kırmak ve insanları incitecek davranışlarda bulunmak yasak kabul edilmektedir. İnanışa göre, kişinin bugünde sergilediği tutum ve davranışlar, yılın geri kalanının nasıl geçeceğini belirlemektedir. Bu geceye tok olarak girilmesi hâlinde yeni yılın bolluk ve bereket içinde geçeceğine inanıldığından, bol yemekler ve çeşitli yiyecekler hazırlanmakta; yeni yıla arınmış ve temizlenmiş olarak girmek amacıyla temizlik yapılmaktadır.

Sümölök, yalnızca Nevruz'a özgü bir yemek olup yılın diğer zamanlarında hiçbir şekilde hazırlanmaz ve tüketilmez.[56]

56 Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi...", s. 45-47.

Nevruz Bayramına Özel Bozüylerin Kurulması: Kırgızistan'daki Nevruz kutlamalarının ikinci ana unsurunu, "bozüy"ün kurulması oluşturmaktadır. Bozüy, keçeden yapılan Kırgız çadırının adıdır. Genellikle yuvarlak, daire biçiminde inşa edilen bu çadırın bir giriş kapısı bulunmakta; tepe kısmında ise gökyüzünü sembolize eden ve akşamları ile yağışlı havalarda örtülen bir aydınlatma açıklığı yer almaktadır. Kırgız renkleri ve motiflerinin en güzel örnekleriyle süslenen bu çadırın en belirgin özelliği portatif olmasıdır. Ahşap iskeletli bir yapıya sahip olan bozüy, istenilen bir alana oldukça kısa bir sürede kurulabilmektedir. Aile yaşamının her alanında aktif rol üstlenen bir Kırgız kadınının, bu çadırı tek başına yaklaşık iki saat içerisinde kurabileceği belirtilmektedir. Kısa özelliklerinden bahsedilen bozüy, Nevruz kutlamalarının vazgeçilmez tamamlayıcı unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Nevruz'un kutlanacağı alanın uygun bir bölümüne bozüy kurulmaktadır.[57] Burada Kırgız millî yemekleri ikram edilir ve bayramlaşılır.

Nevruz Günü (21 Mart) Yapılan Uygulamalar ve Dinî Unsurlar

21 Mart, Kırgızlar için çok önemli bir gündür. Bugün Esas Nevruz kutlamaları çok canlı, sevinçli ve eğlenceli geçer. O gün aşağıdaki uygulamalar yapılır.

Bayramlaşma: Nevruz günü sabah erken saatlerde uyanılmakta, evin çevresi temizlenmekte ve bazı evlerde kurutulmuş ardıç ağacı kullanılarak tütsüleme yapılmaktadır. Bir önceki akşam hazırlanarak dinlenmeye bırakılan sümeleğin üzeri, gelin yüzü açılır gibi açılmakta ve eve gelen misafirlere sümelek ikram edilmektedir. Toplu olarak tüketilen Nevruz yemeğinin ardından insanlar birbirlerinin bayramını ve yeni yılını kutlamaktadır. Halk arasında "Bayram menen!", "Bayramınızdar menen!" ya da "Bayramınız kuttuu bolsun!" gibi ifadelerle karşılıklı tebriklerde bulunulmaktadır. Nevruz, misafirperverlik bayramı olarak kabul edilmektedir. Zaten misafirperver ve sevecen bir yapıya sahip olan Kırgızlar, arefe günlerinde ve merasimlerde bu özelliklerini daha da belirgin biçimde sergilemektedir. Nevruz günü ise evlerin kapıları sabahtan akşama kadar açık tutulmakta ve geç saatlere kadar misafir kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, insanlar komşularını ziyaret etmekte ve köyü dolaşmaktadır. Aile ve dostlarıyla bir arada olmanın mutluluğunu yaşayan bireyler, karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmekte ve hediye alışverişinde bulunmaktadır.[58]

Bugün, boşananların birleştirildiği, yetimlerin evlendirildiği; kötü yollara düşen kişilere doğru yolların gösterilmeye çalışıldığı bir gün olarak kabul edilmektedir. Töreye göre, Nevruz gününde bireyler birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri hatalı davranışlar nedeniyle özür dilemektedir. Bunun yanı sıra, Nevruz günü halka açık

57 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s. 172-174.

58 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s. 297-308; Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", s. 303-308.

ziyafetler düzenlenmektedir. Bu ziyafetler, varlıklı kişiler ve kurumlar tarafından halka ücretsiz olarak sunulmakta ve böylece sosyal dayanışmanın güçlenmesine zemin hazırlanmaktadır. Hemen her yerde Nevruz, barışın ve dostluğun sembolü olarak görülmektedir. Nevruz günü gerçekleştirilen tören ve gösterileri izleyen kişiler, daha sonra yanlarına yiyecek ve çiçekler alarak birbirlerinin Nevruz Bayramı'nı kutlamak amacıyla ev ziyaretlerinde bulunmaktadır.[59]

Bayramlaşmanın ardından, Kırgız halkı arasından müsait olanlar, devlet tarafından düzenlenen resmî kutlamalara katılmak üzere ilgili meydana yönelmektedir. Devletin resmî Nevruz kutlama töreni ise Umay Ana'yı temsil eden, millî giysiler giymiş bilge bir kadının "Alas alas..." duası ile başlatılmaktadır.

Kırgızca	**Türkçe**
Alas Alas Alas	Uzak, Uzak, uzak
Ar baleeden kalas	Her beladan Kurtuluş
Eski cıl ketti canı cıl keldi,	Eski yıl gitti, yeni yıl geldi,
Eski cıl camandık menen ketsin,	Eski yıl kötülük ile gitsin,
Canı cıl cakşılık menen kelsin	Yeni yıl, iyiliklerle gelsin.
Alas, alas, alas,	Uzak, uzak, uzak,
Ar baleeden kalas,	Her beladan kurtuluş,
Aydan aman, cıldan esen bololu.	Daima sağ-salim olalım.
Cakşılıktı Tengir berdi.	İyiliği Tanrı verdi,
Oroobuz danga tolsun!	Ambarımız buğdayla dolsun!
Oozubuz nanga tolsun!	Ağzımız ekmekle dolsun![60]

Dargınların Barışması: Nevruz, dostluk bayramı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bireyler, birbirleriyle olan dostluklarını pekiştirmekte ve düşmanlarıyla barışmaktadır. Komşular arasında mevcut olan küslükler bu vesileyle unutulmaktadır. Nevruz gününde hiçbir kötülüğün yaşanmaması gerektiğine inanılmakta; hatta savaş hâlinin söz konusu olduğu durumlarda dahi bugünde ateşkes yapılması gerektiği kabul edilmektedir.[61] Nevruz günü adeta kötü söz orucu tutulmaktadır. Bugün küs ve dargın olan bireyler birbirlerinden özür dileyerek

59 Uca, *Türk Toplumunda Nevruz*-I, s.163-164.

60 Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa ile İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", s.24; Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s.308.

61 Anarhan Nadirova, "Nevruz Bayramının Sembolü Olan Bitkilerin Anlamları", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (l8-20 Mart 1999, Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 231-234.

barışmakta ve böylece gönüllerini kötü duygulardan arındırmaktadır. Bu nedenle, yeni yılın mutluluk ve bolluk getireceğine inanılmaktadır.[62] Bu bayramda üzülmek, bir başkasına kötü söz söylemek, kalp kırmak ve insanları incitecek davranışlarda bulunmak yasak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Nevruz günü Kırgızlar, yalnızca yaşadıkları mekânı, eşyalarını ve bedenlerini değil; aynı zamanda ruhlarını ve niyetlerini de arındırarak yeni yıla bedenen, ruhen ve gönülden temizlenmiş bir şekilde girmektedirler.[63] İnanışa göre, bireyin Nevruz gününde sergilediği tutum ve davranışlar, yılın geri kalanının nasıl geçeceğini belirlemektedir.

Fakir Fukaraya Sadaka verilmesi: Nevruz'da varlıklı kişiler, fakir fukaraya, kimsesizlere ve yetimlere sadaka vermekte, hayır ve hasenatta bulunmaktadır. Bu çerçevede merhamet ve şefkat anlayışıyla yiyecek ve giyecek yardımları yapılmakta; ekmek ve yemekler ihtiyaç sahipleriyle paylaşılmaktadır.[64]

Hastaların ve Yaşlıların Ziyaret Edilmesi: Nevruz, merhamet bayramı olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda köy ahalisi, gölgede kalan yoksullara ve hastalara yönelik özel bir ilgi göstermekte; onları ziyaret ederek hâl ve hatırlarını sormakta, merhamet ve şefkat duyguları çerçevesinde acılarını paylaşmakta ve yardımda bulunmaktadır. Nevruz Bayramı'nda özellikle yaşlıların evleri herkes tarafından ziyaret edilmekte; bayramlaşma vesilesiyle elleri öpülmekte ve duaları alınmaktadır.[65]

Dualarla Ekin Ekilmesi: Nevruz gününde çiftçiler, ekimin bol ürün vereceği inanışıyla tarlalarına ekin ekmekte ve çiftçilerin piri kabul edilen Baba Dıykan'ı anarak bereketli bir hasat için dua etmektedirler.[66]

Nevruz Bayramı günü yemeğin pişirilip tüketilmesinin ardından, kızlar sembolik olarak baharın ve tarlada çalışma zamanının geldiğini ifade etmek amacıyla öküz arabasının arkasına erik ağacı dallarını ve yeşil otları sararak öküzleri tarlada sürmeye başlamaktadır. Bu esnada yaşlı bir kişi, eteğine aldığı buğdayı tarlaya ekmeye başlamaktadır. Öküz arabasını süren yiğit ise çalışmaya başlarken, "Çü canabarım (Çü, hadi hayvanım!). Benim elim değil yapan, Baba çiftçinin eli!" demektedir.[67] Bugün ekilen ekinlerin daha verimli ve bereketli olacağına inanılmaktadır.

---

62 Kutlu, "Kırgız Türklerinde Nevruz Kutlamaları", s. 181-188.

63 Muzaffer Tepekaya, "Türk Kültüründe ve Tarihinde Nevruz", *Türkler*, C. III, ed: Hasan Celal Güzel ve ark., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1088-1089.

64 Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", s. 303-308; Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s.297-308; Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s.304-306.

65 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s.305-307.

66 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s.307-308

67 Karatayev, "Kırgız Tarihi ve Nevruz", s.230-234.

Temizlenme Dileğiyle Ateşten Atlama: Nevruz Bayramı kutlamalarında Kırgızlar, ateş kültüne önemli bir yer vermektedir. Nevruz akşamı büyük ateşler yakılmakta ve yeni yılın ateş gibi sıcak ve sağlıklı geçmesi temennisiyle bu ateşlerin üzerinden atlanmaktadır. Ateşten atlanırken, ateşin kızıl nurunun kendilerine geçmesi ve bireylerin sahip oldukları sarı hastalıkların ateşe aktarılması anlamını taşıyan sözler dile getirilmektedir. Ateşten atlayan yaşlı, genç, kadın, erkek ve çocuklar sağlık temennilerinde bulunmakta; bu davranışlarıyla Nevruz gününde yalnızca yaşadıkları mekânı, eşyalarını ve bedenlerini değil, aynı zamanda ruhlarını da arındırmak istediklerini ifade etmektedirler. Böylece yeni yıla bedenen olduğu kadar ruhen de temiz bir şekilde girme arzusu sembolik olarak ortaya konulmaktadır.[68] Ateşin bireyleri fiziki ve ruhi kötülüklerden, hastalıklardan arındırdığına; güç, kuvvet ve ilham verdiğine; yeni yıla tüm yılın ağırlıklarından, kötülüklerinden ve hastalıklardan temizlenmiş olarak girildiğine inanılmaktadır. Bu bağlamda ateşle ilgili uygulamalar, Nevruz kutlamalarının odak noktasını oluşturmaktadır. "Ateşten atlama" ritüeli, Türklerin çok eski inanç sistemlerinden günümüze taşınan unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Ateşten atlama uygulaması, Türklerin "göçürme" ya da "çevirme" olarak adlandırdıkları; hastalıkların, kötü niyetlerin ve olumsuz duyguların başka bir varlığa ya da nesneye aktarılabileceği yönündeki inanışla da yakından ilişkilidir. Şamanizm'de oldukça yaygın olan bu törenin temel anlamı, bahşının aracılığıyla bir hayvanın hastanın etrafında dolaştırılarak hastadaki olumsuz ruhun bu hayvana nakledilmesidir.

Göçürme âdetinin Kırgızlar arasında günümüzde de yaşamakta olan bir biçimi, sara hastasının rahatsızlığının dualar eşliğinde koyun, keçi ya da horoz gibi küçük evcil hayvanlara göçürülmesi şeklinde görülmektedir. Bu uygulamanın gerçekleştirilmesinin ardından söz konusu hayvan, ilgili kişinin "ıyığı", yani hamisi olarak kabul edilmekte ve özenle korunmaktadır. İnanışa göre, bu hayvanın başına gelen her türlü olay, hastalığın göçürüldüğü kişiyi de doğrudan etkilemektedir.[69] Kırgızlarda bu inancın izleri, sara hastalığının dualar eşliğinde koyun, keçi, horoz gibi hayvanlara göçürülmesinde ve çanak-çömlek kırıldığında çocukların başından döndürülerek ve tükürtülerek atılmasında görülmektedir. Eski rivayetlere göre, yaralı veya ağır hasta birini kurtarmak amacıyla yakınları onun etrafında dönerek hastalığı kendilerine geçirir ve canlarını feda ederlerdi. Kırgızların sevdiklerine ve çocuklarına "Aylanayın, tegereneyin." diyerek yalvarmaları; Türkçe anlamı "Senin etrafında döneyim." olan bu ifadelerin, aslında "Senin etrafında döneyim, bedenindeki ve ruhundaki hastalıkları ben alayım." anlamına gelen ve göçürme inancından kaynaklanan bir isteğin ifadesi olduğu kabul edilmektedir.[70]

68 Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", s. 303-308; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", s. 358.

69 Cumakunova, "Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri",77-78.

70 Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak...", s. 45-47.

Kırgızlar, Nevruz geleneğinin önemli unsurlarından olan su ve ateş kültüne büyük önem vermektedir. Nevruz geleneklerinden biri olan ardıç ağacı (arça) ile gerçekleştirilen "tütsüleme" veya "alazlama" uygulaması, onların ağaç kültüne bağlılıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca çam ağacının bir dalı koparılmakta ve yakılarak çıkan duman, evlerde dolaştırılmaktadır.[71]

Nevruz Bayramı'nda köylerde, yeni yılın ateş gibi sıcak geçmesi dileğiyle gençler dışarıda ateş yakmakta ve "Bu yıl bize ateş gibi sıcak bir hayat getirsin!" diyerek ateşin üzerinden atlamakta ve çeşitli oyunlar oynamaktadırlar. Nevruz günü evlerdeki tüm odaları tütsüleyen Kırgızlar, belalardan ve tüm kötülüklerden korunmak amacıyla, yukarıda bahsedilen resmî Nevruz töreni başlarken okunan "Alas alas..." duasını tekrar okumaktadırlar.[72]

Avlularda ve meydanlarda büyük ateşler yakılmakta, çocuk, yaşlı, kadın ve erkek ayrımı gözetilmeksizin ateşin üzerinden atlanmaktadır. Hatta bazı yörelerde küçükbaş hayvanların da ateşten atlamaya zorlandığı gözlemlenmektedir. Kırgız Türklerinin ateşten atlarken söyledikleri "Senin kızıl nurun bana gelsin, benim sarı hastalığım sana geçsin!" duaları, insanların kâinatın başlangıç öğelerinden saydıkları ateşin hem yaratıcı hem de yok edici gücüne inandıklarını göstermektedir.[73]

Kutsal Yerlerin Ziyaret Edilmesi: Kırgızistan'da Nevruz (Nooruz) bayramı, tabiatın yeniden canlanışını simgeleyen bir zaman dilimi olmasının yanı sıra dinî ve manevi yönü güçlü uygulamalarla da anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda Oş ve Bişkek şehirleri, Nevruz sürecinde ziyaret edilen kutsal mekânlar bakımından öne çıkmaktadır.

Oş şehrinde Nevruz Bayramı'nda en önemli kutsal ziyaret alanı Sulayman-Too (Süleyman Dağı)'dur. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bu dağ hem İslami hem de İslam öncesi Türk inançları açısından kutsal kabul edilmektedir. Nevruz günlerinde Sulayman-Dağına yapılan ziyaretlerde dua edilmesi, niyazda bulunulması ve manevi arınma amacıyla dağa çıkılması yaygın bir uygulamadır. Bu ziyaretler, Nevruz'un Oş'ta Tanrı'ya yöneliş, şükür ve yenilenme anlayışıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Bişkek'te ise Nevruz kapsamında belirli bir merkezî kutsal mekân etrafında yoğunlaşan geleneksel ziyaretlerden ziyade, Atabeyt örneğinde olduğu gibi mezarlık ziyaretleri, camilerde yapılan dualar ve çevredeki kutsal kabul edilen

71 Cumakunova, "Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri", s.76; Karatayev, "Kırgız Tarihi ve Nevruz", s.86.

72 Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa ile İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", s.24; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-II", s. 160.

73 Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak Nevruz", s. 45-47.

doğal alanlara yönelme ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamalar, Nevruz'un Bişkek'te daha çok İslami pratikler ve ahlaki değerler çerçevesinde yaşatıldığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Oş ve Bişkek'te Nevruz'da ziyaret edilen kutsal mekânlar, bölgesel farklılıklara rağmen ortak bir dinî-manevi anlayışı yansıtmaktadır. Oş'ta Sulayman dağı gibi tarihî ve kutsal mekânlar ön plana çıkarken, Bişkek'te Nevruz daha çok cami ve mezarlık ziyaretleriyle, dua ve şükür eksenli bir bayram pratiği olarak kutlanmaktadır. Bu durum, Nevruz'un Kırgız toplumunda mekâna bağlı olarak farklı biçimlerde yaşatılan, ancak ortak bir manevi zeminde birleşen bir gelenek olduğunu göstermektedir.

Tütsü Yapılması: Kırgızlar, Nevruz günü "arça" olarak adlandırılan ardıç ağacının dallarını yakarak, ortaya çıkan koku ve dumanla hayvanlarını, evlerini ve eşyalarını tütsülemektedir. Bu uygulamaya Kırgızcada "alastama" denilmektedir. Kırgızlar bu işlemi gerçekleştirirken yeni yılda halkın barış ve iyilik içinde yaşamasını ve üretimlerinin bol ve bereketli olmasını dilemektedirler. Nevruz günü evlerdeki tüm odaları tütsüleyen Kırgızlar, belalardan ve bütün kötülüklerden korunmak amacıyla "Alas duası"nı okumaktadırlar.[74]

Kırgızlar, bazı ağaçların koruyucu ve arındırıcı özelliklere sahip olduğuna inanmaktadır. Yukarıda belirtilen alazlama uygulamasında, ağaç kültü ile ateş kültünün birleştiği görülmektedir. Ardıç ağacı, kutsal sayılan ağaçların başında gelmektedir. Günümüzde Kırgızlar, yeni bir eve taşınmadan önce sıkıntı ve belalardan korunmak amacıyla ardıç ağacı ile tütsü yakmaktadır. Ayrıca ardıç ağacından yeni doğmuş bebekler için beşik yapılmaktadır. Arazide tek başına bulunan ardıç ağacı kutsal kabul edilmekte ve özel amaçlarla ziyaret edilmektedir; ağaca bez bağlanmakta, çocuğu olmayan kadınlar ise çocuğu olmasını dileyerek ardıç ağacının altından geçmektedir.[75] Nevruz Bayramı'nın en önemli ritüellerinden olan ardıç tütsüleme işlemiyle eski yıla veda edildiğine inanılmaktadır.

Her zaman tabiatla iç içe yaşadıkları için göçebe Türklerin eski kültürlerinin temeli, insan ile tabiatın bütünlüğüne dayanmış ve hayat felsefesi buna göre şekillenmiştir. Tabiatın sırlarını öğrenmek, ona uyum sağlamak ve mücadele edebilmek amacıyla ilkel insanın sürekli olarak tabiatla diyalog hâlinde olması gerekmiştir. Bu nedenle, her yönüyle tabiat izleriyle dolu bir dünya anlayışı ve kültürü geliştirilmiştir. Giydikleri kıyafetlerin renginden ve biçiminden, yaptıkları el işlerinin motif ve nakışlarına, çaldıkları müziklerin ahenginden, tabiatın rengi, şekli ve sesi her zaman görülmüş ve duyulur olmuştur.

---

74 Gülzura Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa İle İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", s.24; Uca, *Türk Toplumunda Nevruz*-II, s.160

75 Kaya, "Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz", s.7.

Nevruz kutlamaları sırasında gerçekleştirilen ayin ve merasimler, insanların tabiatın canlanmasına ve yeniden dirilişine kendilerini layık bir biçimde hazırlama, ona uyum sağlama, onunla birlikte yenilenme, arınma ve temizlenme arzusundan kaynaklanmaktadır. Kutlamalar sırasında su, ateş, bazı bitki türleri ve cansız tabiatın çeşitli öğeleri kullanılarak kültürel anlamlar açıkça ortaya konmaktadır. Bu durum, bir taraftan Türklerin ilahi güce verdikleri önemi, diğer taraftan ise yeni yılın başlangıcı olan bugünde kâinatın başlangıcı saydıkları öğeleri bayram geleneklerine katarak ebedileştirme amacını göstermektedir. Örneğin, Kırgız Türklerinin tören sırasında gerçekleştirdiği ardıç ağacı ile "alazlamaları" (tütsüleme), belli ağaçların koruyucu ve arındırıcı niteliğine olan inançtan kaynaklanmaktadır ve Türklerin ağaç kültünden gelmektedir. Alazlama esnasında ağaç kültü ile ateş kültü bir arada gözlemlenmektedir. Kırgızlarda günümüzde de ardıç ağacı kutsal ağaç olarak yerini korumaktadır. Yeni eve taşınmadan önce ve salgın hastalıklar sırasında ardıç ile tütsü yapılması, özellikle yeni doğmuş bebeğin beşiği için ardıç ağacının malzeme olarak seçilmesi, bu ağacın kutsal niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca tek başına yetişmiş ardıç ağacına "mazar" (kutsal yer) denilmekte ve özel amaçlarla ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerde kumaş parçaları bağlanmakta ve dilek tutulmaktadır. Ağaçlara çaput bağlayarak dilek dileme ve çocuğu olmayan kadınların tek yetişmiş ardıç ağacının altından geçmeleri uygulamaları, Doğu Türklerinde olduğu gibi Anadolu Türklerinde de görülen bir geleneğin devamıdır.[76]

Nevruzun su kültü ile ilgili uygulamalarından biri, evlerde önceden kaplara doldurulan suyun Nevruz gecesi insanların başlarından dökülerek kullanılmasıdır. Suyun böyle bir çekim gücüne sahip olduğuna ve kötülükleri, hastalıkları çekebilme kudretine inanılmaktadır. Bu inanç, Anadolu Türklerinde suyun gidenin arkasından dökülmesinde, gidenleri geri çevirebilecek güçte sayılmasında da gözlemlenmektedir.[77]

Çeşitli Oyunların Oynanması: Nevruz günü, "Balban güreşi" (Pehlivan güreşi), "Er Oodarış" (At üstüne binilerek atın üzerinden birbirini düşürme oyunu), "Köz Tangmay" (Körebe oyunu), "Er Sayış" (At üstünden birbirini okla düşürme oyunu), "Arkan Tartuu" (Bir ipin iki ucundan tutan iki ayrı grubun birbirini çekme oyunu), Ulak ve diğer oyunlar oynanmaktadır.[78]

Türk Dünyasında Nevruz kutlamaları sırasında, kırlara çıkma, eğlence, şenlik ve oyunlar düzenleme; yiyecek hazırlama; temizlik yapma ve giyim-kuşamdaki

76 Gülzura Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa İle İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", s.24; Uca, Türk Toplumunda Nevruz-II, s.160

77 Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak...", s. 45-47.

78 Erdem, "Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları", s.174-176.

değişiklikler; hediyeleşme, akraba ziyareti ve sosyal dayanışma; ad verme; ateş yakma ve üzerinden atlama gibi âdet ve geleneklerin yanı sıra Hızır Baba inancı; kabir ziyareti, kurban, dua ve diğer dinî motifler; bolluk ve bereket gelmesi için yapılan uygulamalar; sağlık, mutluluk ve baht açıklığı için yapılan uygulamalar ile tutulan dilekler gibi âdet ve gelenekler yaşatılmaktadır.[79]

Nevruz, Türk dünyasında eski ile yeninin karışımı bir bayramdır. Bu bağlamda, tarihî ve kültürel değerlerin pratiğini en canlı şekilde gözlemlemek mümkündür. Geleneksel Türk dini, İslam'ın kabulünden sonra kazandığı yeni çehreyi bütün açıklığıyla yaşatmaktadır. Türk Dünyası, İslam'ı benimseyip kabul ettikten sonra, tarihten gelen kültürel değerlerini tamamen terk etmemiş; bunların İslam'a uymayanlarını ıslah ederken, uyanlarını yeni dinî inançlarıyla birlikte aynen uygulamakta bir sakınca görmemiştir. İşte Nevruz, Türklerin İslam'dan önce de uyguladıkları bir bayram olmakla birlikte, açılışı Kur'an-ı Kerim ile yapılan ve çeşitli İslami motiflerle süslenen tarihi, kültürel, dinî ve sosyal bir bayram niteliği kazanmıştır. Nevruz bayramında yapılan her gelenek ve görenek ile uygulamanın özel bir anlamı vardır. Arkan tartuu (Bir ipin iki ucundan tutan iki ayrı grubun birbirini çekme oyunu), Ulak ve diğer oyunlar oynanmaktadır.[80]

Yaşantısı sürekli tabiatla iç içe olan Türkler, tabiat sırları hakkında edinilen bilgilerini töreler, ayinler, destanlar, atasözleri gibi sabitleşmiş formüller ve saz melodilerine işleyerek nesillere aktarmanın yollarını bulmuşlardır. Köklü gelenekleri ile Nevruz, nesiller arası iletişimin en güzel örneklerinden biridir. Kutlama sırasında sergilenen geleneksel oyunlar, törenler, özel yemekler, danslar, ezgiler ve türkü gibi eğlenceler ile Nevruz, Türklerin tabiatla kaynaşmış kültürünü tüm renkleriyle sembolize ederek ebedileştirmeyi amaçlayan büyük bir senaryonun ustaca canlandırılmasıdır.

Nevruzda Yapılan Dualar: Nevruz Bayramı'nda dualar, bereket, sağlık, barış ve yeni başlangıçlar için yapılmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türkistan ülkelerinde, Nevruz sırasında toprağa tohum ekilirken veya sümelek pişirilirken dualar okunur. Bu dualar, tarımın verimli olması ve ailelerin refahı için gerçekleştirilmektedir. Genellikle, "Tanrı'dan bolluk ve sağlık diliyoruz." gibi ifadelerle toplu olarak icra edilir. Hatta bu bayrama özgü şu dua yapılmaktadır: "Durma Nevruz! Geliver Nevruz! Halkımız sağlık ve mutluluk içinde bir yıl geçirsin. Tarlamıza bol ürün versin. Önümüzden beyaz dastarkon (yer sofrası), başımızdan mutluluk ve zenginlik, rızık, uzun ömür ve birlik ve beraberlik hiç gitmesin." Çocuklar ise kovalara taş doldurup bir kepçeyle kovaya vurmak suretiyle sesler çıkararak çadırın etrafında döner ve "Yer yarılıp ot çıksın, meme yarılıp süt çıksın!" derler.[81]

79 Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-II", s. 151.

80 Jumakunova, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi...", s. 45-47.

81 Kutlu, "Kırgız Türkleri'nde Nevruz Kutlamaları", s. 181-188.

Kırgız Edebiyatında, Nevruz'la ilgili olarak aşağıdaki örnekte olduğu gibi dua ifade eden şiirler de bulunmaktadır.[82ü]

Keldi Noorıız -canı cıl	Geldi Nevruz-Yeni Yıl
Kerametin taanı, bil,	Kerametini tam, bil,
Babalardın canı bul	Ecdadın canı bu
Bardık korku, şanı bul	Varlığın güzelliği, şanı bu.
Kün men tün ten bugün	Gündüz ile gece denk bugün
Külkü kütöt el bugün	Güler, eğlenir halk bugün
Tamırınan kan dürgüp	Damarından kan yürüyüp
Tamılcıyt ay, cer bugün	Renklenir ay, yer bugün.
Kıdır Ata bata ber	Hızır Baba dua et
Kırman tolup aşa ber	Harmanlar dolusu ver
Umay-ene bata ber	Umay-Ana dua et
Uuç uzarıp aşa ber	Avuç dolusu ver
Kadir tündü süröp öt,	Kadir gecesini sürüp geç
Kabağından kün öböt	Gözkapağından güneş öper
Attap barsak aylına	Gitsek köyüne
Suna körgön sümölök.	Sunar sümölök
Alas, alas, alas	Alas, Alas, Alas
Ar baleeden kalas	Her beladan uzak
Can bütköndün baardıgı	Yaratılmış canların hepsi
Cakşılıkka canaş.	İyiliğe yanaş.[83]

82 Nadirova, "Nevruz Bayramının Sembolü Olan Bitkilerin Anlamları", s. 231-234; Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s. 308.

83 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", s. 308.

Nevruz Bayramı

Tamırlarga Cıluuluk kelip kayra	Damarlarımıza yeniden sıcaklık geldi,
Tay kunanday tuylaşat suular sayda	Tay gibi sevinçle coşar sular derelerde,
Ar bir üygö tartuulap tazalıktı	Her eve temizlik armağan eder,
Ar bir canga kol sunat Nooruz Mayram	Her cana el uzatır Nevruz bayramı.
Alas-alas-alas ar baleeden kalas	Alas-alas-alas, her türlü beladan uzak kalasın.
Eski Cıl ketti, canı cıl keldi	Eski yıl gitti, yeni yıl geldi.
Cakşılıkkaa car bol,	İyiliklere ortak ol,
Kırman tolo dan bol	Ambarın buğdayla dolsun.
Alas-alas-alas ar baleeden kalas.	Alas-alas-alas, her türlü beladan uzak kalasın.
Sümölök, sümölök, sümölök cegile	Sümölök, sümölök, sümölök yiyin.
Ak bata, Ak bata, Ak bata bergile	Ak bata (kutlu dua), ak bata, ak bata verin
Bak Tikken bagbanga baba çiftçiye	Bahçe diken bahçıvana, baba çiftçiye.
Cana da, cana da, cana da, cana da	Yeniden, yeniden, yeniden, yeniden,
Cana da menin ergüüme	Yeniden benim ilhamıma da.
Camançının colunday sabın buzbay	Çoban yolunu bozmadan (istikrarlı biçimde).
Aylar ötüp, cıl tolup, keldi kayra	Aylar geçti, yıl yeniden doldu geldi.
Ala-Toonun içine ayılıma	Ala Too'nun (Tanrı dağlarının) içindeki köyüme,
Ar uluttun özündöy Nooruz mayram	Her ulusun kendine özgü Nevruz bayramı.[84]

84 Yavuz Selim Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri", *The Journal of Social Science TJS*S 2025, C. 9, S. 18, s. 341-342.

Bununla ilgili Kırgız halk edebiyatında düşünce, kanaat, birikim ve umutların yansıtıldığı su tarz ifadelere sıkça rastlarız:

Bestogool Nooruzdun	Bestogool Nevruz'un
Bakıloo bastalısı	Nezareti başlangıcı
Eski cıl menen canıcıldın	Eski yıl ile yeni yılın
Carkırap atalısı	Parlak bir adı.
Ay aalamdı canılap	Bütün beşeri-âlemi yeniler
Allanın Nooruz canırat	Allah'tan Nevruz yenilenir
Nooruzdamada bayçeçeke	Nevruzlama kar çiçegi
Kar türtüp çıgat	Karı delerek çıkagelir.
Bayçeçekey mayram eken	Karçiçegi bayramıymış
Kazanı tolo ayran eken	Kazanı dolu yoğurtmuş
Kaynatıp baarı sümölök	Kaynatırmıs hepsi sümölök
Karı, casta sayran eken	Koca-yaslı herkesin bayramıymış
Bestogool'do caz keldi	Bestogool'do bahar geldi"[85]

Sonuç

Bu çalışma, Kırgız Türklerinin Nevruz Bayramı kutlamalarında yer alan dinî unsurları incelemekte ve Nevruz'un tarihsel sürekliliğini ortaya koymaktadır. Bulgular, Nevruz'un Türkler tarafından İslamiyet öncesi dönemlerden itibaren kutlanan millî bir bayram olduğunu; ancak günümüzde İslami unsurlarla zenginleşerek tarihî, kültürel, dinî ve sosyal boyutları olan çok katmanlı bir bayram niteliği kazandığını göstermektedir. Günümüzde Kırgız Türklerinde Nevruz kutlamaları, Kur'an-ı Kerim tilaveti, dualar ve çeşitli İslami motiflerle başlamakta; bu yönüyle bayram, Kırgız toplumunda dinî bir anlam da taşımaktadır.

Kırgızlar açısından 21 Mart, Tanrı'ya şükrün bir ifadesi olarak kabul edilmekte ve özel bir gün olarak kutlanmaktadır. Nevruz, doğanın canlanışını ve yeni yılın başlangıcını simgeleyen bir zaman dilimi olarak değerlendirilirken, aynı zamanda birlik, beraberlik ve dayanışma duygularının pekiştirilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Kırgız toplumsal hafızasında Nevruz; dostluk, kardeşlik, barış ve esenliğin simgesi olup, insan ile tabiat arasındaki doğal uyumu ve tabiatın yenilenmesini müjdeleyen derin anlamlar taşımaktadır.

Bu bağlamda Nevruz, bireylerin aileleri ve yakın çevreleriyle bir araya geldiği, sosyal ilişkilerin güçlendiği ve ortak değerlerin paylaşıldığı bir bayram ortamı

85 Kaya, *Nevruz Geleneği ve Kırgızlarda Nevruz*, s. 9

oluşturmaktadır. İnsanlar, bu özel gün vesilesiyle kadim geleneklerini sürdürmekte, kültürel miraslarını yaşatmakta ve gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Nevruz öncesinde ve sırasında gerçekleştirilen çevre temizliği uygulamaları, Tanrı, tabiat ve insan arasındaki ilişkinin uyum içinde sürdürülmesinin güzel örnekleri olarak görülmesine katkı sağlamaktadır.

Bayram havası içerisinde coşkuyla kutlanan Nevruz, millî ve dinî duyguların güçlenmesine ve toplumsal hayatta görünür hâle gelmesine zemin hazırlamaktadır. Bu süreçte dargınların barışması, yaşlı ve hastaların ziyaret edilmesi, yoksullara yardım edilmesi ve yetimlere hediyeler verilmesi gibi uygulamalar, toplumsal dayanışmayı ve sosyal adaleti pekiştirmektedir. Aynı zamanda halkın birlikte eğlenmesine ve ortak bir sevinç atmosferi yaşamasına imkân tanıyarak toplumsal barışa katkı sunmaktadır.

Kırgız toplumunda Nevruz, Kurban ve Ramazan bayramlarıyla karşılaştırıldığında daha coşkulu ve gösterişli biçimde kutlanmakta; dinî motiflerle süslenen ritüeller eşliğinde ziyaretleşmeler yapılmakta, komşulara yiyecekler gönderilmekte ve çocuklara hediyeler dağıtılmaktadır. Bu yönüyle Nevruz, sosyal ilişkilerin yoğunlaştığı ve paylaşma kültürünün belirginleştiği bir bayram niteliği taşımaktadır.

Nevruz'un temelinde eşitlik, dostluk, misafirperverlik, insan ve tabiat sevgisi, yardımlaşma, kaynaşma, birlik ve beraberlik gibi evrensel değerler yer almaktadır. Yöneticiler ile halkın bir araya gelmesine imkân tanıması bakımından Nevruz, siyasi ve toplumsal açıdan da önemli bir işlev üstlenmektedir. Kutlamalar, farklı kültürler arasındaki ortak insanlık değerlerini görünür kılmakta ve bir arada yaşama bilincini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Kırgız Türklerinde Nevruz Bayramı, yalnızca baharın gelişini kutlayan bir gelenek değil; aynı zamanda umutların tazelendiği, bereket, bolluk ve yenilenmenin sembolü olan kapsamlı bir kültür festivalidir. Nevruz öncesinde gerçekleştirilen geniş çaplı temizlik ve düzenleme faaliyetleri, baharla birlikte yeni bir başlangıç yapma düşüncesini yansıtmaktadır. Kutlama biçimleri farklılık gösterse de Nevruz'un özünde birlik ve dayanışma, doğa sevgisi, arınma, paylaşma ve geleceğe umutla bakma gibi evrensel ve kalıcı değerler bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akçora, Ergünöz, *Tarihimizde ve Kültürümüzde Nevruz*, ELESKAV, Elazığ 1999.
- Aras, Enver, "Türklerde Nevruz Bayramı", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 2, Yıl 2021, ss. 345-370.
- Arslan, Ensar, *Nevruz Geleneği*, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/52.php (E.T. 11.11.20025).
- Atalay, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi*, C. I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1992.
- Baygül, Nuran, "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı'nı Kutlama Geleneği", *Bilimsel Eksen*, S. 22, Yıl 2017, ss. 75-104.
- Bekki, Salahaddin, "Nevruz-Kurban İlişkisi ve Kurbana Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 29, Yıl 2004, ss. 11-18.
- Celkan, Hikmet, "Nevruz'un Tarihçesi", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni,* (Elazığ, 18-20 Mart 1999), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, ss. 427-442.
- Cumakunova, Gülzura "Kırgızların Nooruz Kutlamalarında Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, ss. 75-79.
- Cumakunova, Gülzura, "Nooruz Bayramı: Doğa İle İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", *Nevruz*, (Derleyen: H. Vedat Demirbaş), Ankara 1998.
- Çay, Abdulhaluk, *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991.
- Çetin, Emrah, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz," *The Journal of Academic Social Science Studies İnternational Journal of Sosial Science*, C. 2, S. 1, 2009, ss. 63-71.
- Çetin, İsmet, "Nevruz Kutlamalarında Ortak ve Benzer Pratikler", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, ss. 25-32.
- Doğan, Levent, "Kırgızistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mart 2002, S. 183.
- Er, Piri, "Anadolu Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Cemi", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, ss. 39-47.
- Erdem, Mustafa, "Kırgızistanda Nevruz kutlamaları", Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 1999, C. 2, S. 4, ss. 169-176.
- Güngör, Harun, "Önasya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türkler'de Nevruz", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, ss. 31-36.
- Güzel, Abdurrahman "XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruziyeler", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, ss. 167-181.
- https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/kirgizistanda-halk-tanri-daglarinin-yaylalarindaki-nevruz-gelenegini-meydanlarda-yasatiyor/3518353 (E.T. 22.11.2025)
- https://www.nevruzbayrami.com/tarihce (E.T. 20.12.2025)
- İbrayev, Şakir, "Kazak Folklorunda Nevruz", *Nevruz ve Renkler*, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 19-21 Mart 1996), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss.189-198.

- İltebir, Ablikim (1996). "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Töreler ve Nevruz", *Nevruz ve Renkler*, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 19-21 Mart 1996), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, ss. 209-220;
- İpek, Birol, "Kırgızistan'da Bir Nevruz Geleneği: Sümölök", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, Yıl 2012, ss. 34-44.
- Jumakunova, Gülzura, "Kırgızlarda ve Diğer Türk Boylarında Eşitliğin ve Paylaşmanın Simgesi Olarak Nevruz", *TÜRKSOY Türk Dünyası, Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi*, S. 9, Yıl 2003, ss, 45-47.
- Kabul, Nur Ali, "Özbekistan'da Nevruz Yani Yeni Gün'ün Şiir ve Şarkıları", [Türkiye Türkçesine Aktaran: Ümid Necmeddin], *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Ankara, 1996, ss. 221-229.
- Kafkasyalı, Ali, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", *Journal of Graduate School of Social Sciences*, C. 6, S. 2, Yıl 2005, ss. 149-172.
- Kafkasyalı, Yavuz Selim "Türk Dünyasında Nevruz Kutlamalarında Ortak Ritüellerin Ezgisel İzleri", *The Journal of Social Science*, C.9, S.18, Yıl 2025, ss. 311-344.
- Karaman, Ramazan, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, Yıl 2008, ss. 129-145.
- Karatayev, Olcabay "Kırgız Tarihi ve Nevruz", *Nevruz, Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, (20-22 Mart 1995, Ankara), Ankara 1995, ss. 229-232.
- Kasımov, Begali, "Özbek Klasik Halk Edebiyatında Nevruz Tasviri", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.
- Kıldıroğlu, Mehmet, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* , S. 25, Bahar 2020, ss. 315-338
- Kutlu, Sönmez, "Kırgız Türkleri'nde Nevruz Kutlamaları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 17, Yıl 2001, ss. 181-188.
- Maksetof, Kabıl, "Ebû Reyhan El- Beyrûnî ve Nevruz Hakkında", *Nevruz ve Renkler*, [Türkiye Türkçesine Aktaran: Kudaybergen Elubaev], Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 269-273.
- Mustafayev, Beşir, "Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, Yıl 2013, ss. 60-73.
- Nadirova, Anarhan, "Nevruz Bayramının Sembolü Olan Bitkilerin Anlamları", *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (l8-20 Mart 1999, Elazığ), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, ss. 231-234.
- Nebiyev, Azad, *Azerbaycan'da Nevruz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Oğuz, M. Öcal, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", *Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 303-308.
- Şengül, Abdullah, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 26. S. 61, Yıl 2008, ss. 61-73.

- Şükrüoğlu, İslam, "Türkiye ve Türk Devletlerinde Nevruz Kutlamaları", https://www.ilimvemedeniyet. com/turkiye-ve-turk-devletlerinde-nevruz-kutlamalari (E.T. 20.12.2025)
- Temren, Belkıs, "Tarihte, Günümüzde ve Türk Kültüründe Nevruz", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl 2001, S. 17, ss. 173-179.
- Tepekaya, Muzaffer, "Türk Kültüründe ve Tarihinde Nevruz", *Türkler*, C. III, ed: Hasan Celal Güzel ve ark., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 1086-1108.
- Uca, Alaattin, "Türk Toplumunda Nevruz-I", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, Erzurum 2007, ss. 137-170.
- Uca, Alaattin "Türk Toplumunda Nevruz-II", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.33, Erzurum 2007, ss. 151-182.
- Uçkun, Rabia, "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz Kutlamaları", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu 1 Bildiriler ve Müzakereler*, (28-30 Eylül 2005 Isparta), SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2005, ss. 161-168.
- Veliyev, Kâmil Nerimanoğlu, "Nevruz Geleneği ve Azerbaycan", *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, AKM Yay., Ankara, 1995, ss. 125-126.
- Yıldız, Naciye, "Kırgızistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, ss. 297-308.

KIRGIZ HALKININ NEVRUZ BAYRAMI'NDA GELENEKSEL YEMEKLERİ

Nurudin KIDIRALİYEV*

Nadira TURGANBAYEVA**

Giriş

Nevruz Bayramı, baharın gelişini simgeleyen kadim bir kültürel ritüeldir. Bu bayramın kökenleri çok eski çağlara, insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. İslamiyet'in kabulünden önce de insanlar bu kutlu günü yeni yılın başlangıcı, doğanın ve insanın yenilenmesi olarak kutlamaktaydılar. Nevruz Bayramı'ndan birkaç gün önce evler temizlenir, borçlar ödenir ve tüm kırgınlıklar affedilirdi. Nevruz Bayramı günü insanlar en güzel kıyafetlerini giyer, neşe içinde vakit geçirir, çeşitli oyunlar ve yarışmalar düzenlerdi.

Nevruz Bayramı farklı milletlerde "Nooruz", "Navruz", "Nowruz", "Nuruz", "Nevruz", "Naurız" gibi çeşitli adlarla anılmakta ve yirmiden fazla ülkede kutlanmaktadır. Bu ülkeler arasında Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinde yer alan Azerbaycan, Afganistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Gürcistan, Hindistan, İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Özbekistan, Moğolistan, Pakistan, Çin ve Rusya'nın (özellikle Başkurdistan, Dağıstan, Tataristan gibi bölgeleri) dahil olduğu geniş bir coğrafyada yer almaktadır[1]. Bu

* Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye 'Manas' Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, nurudin.kidiraliyev@manas.edu.kg

** Öğr. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye 'Manas' Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, nadira.turganbaeva@manas.edu.kg

1 N. Golyev, Noruz madaniyet baarlashuunun negizy katary, *Bishkek Beşeri Bilimler Üniversitesi Bülteni*, Yıl 2018, s. 17-19; G.R. Taghiyeva, Nowruz holiday: tradition and modernity (based on the work of Muhammad Huseyn Shahriyar). *Madeni mura*. № 4 (107), Yıl 2024, s. 124-132; Metin Özarslan, Anadolu'da Nevruz kutlamalarında hazırlanan yemekler uzerine, *Folklor/ Edebiyati*, C. VI. S. 21, Yıl 2000, s. 231; M. Birgen. En Eski Turk Bayrami: Nevruz, *Son Posta*, Yıl 1938, s. 5.

bayram her ülkede farklı biçimlerde kutlanmakta olup bazı halklarda 3 günden 13 güne kadar kutlamalar devam etmektedir.[2] BM Genel Kurulu 21 Mart gününü "Uluslararası Nevruz Günü" olarak ilan etmiş ve 2009 yılında UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Mirası" listesine dahil edilmiştir.[2]

Tarihçiler, "Nevruz" kelimesinin Farsça kökenli olduğunu ve iki kelimeden oluştuğunu belirtmektedirler: "Nav" - yeni ve "ruz" - gün. Dolayısıyla, "Nevruz" kelimesi "yeni gün" anlamına gelmekte, yani doğu halklarının doğa döngülerine dayalı takviminde yeni yılın başlangıcını ifade etmektedir.[3]

Bu bayramın kökeni hakkında araştırmacılar arasında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Çünkü, Nevruz Bayramı'nı kutlayan her topluluk kendi değerlerinden yola çıkarak bu bayramı anlamlandırmakta ve ilişkilendirmektedir.[4] Bazılarına göre; Nevruz Bayramı'nın kökeni MÖ VII. yüzyıldan MS VII. yüzyıla kadar doğu toplumlarında etkili olmuş dinî öğreti - Zerdüştlük (Zoroastrizm) ile bağlantılıdır.[5] Bazı araştırmacılar ise onun İslam'ın ortaya çıkışı ve yayılışı süreciyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu bayramın kökeni İran olarak kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde Nevruz Bayramı Orta Asya halkları arasında da yayılmıştır.[6]

Bilim insanlarının aktardıklarına göre, Nevruz Bayramı'nda gerçekleştirilen geleneksel ritüeller İslamiyet'in ortaya çıkışından çok önce uygulanmaktaydı. Örneğin, halk bu bayrama yaklaşık yirmi gün kala, "Bu yıl ürün bol olsun!" dileğiyle toprak kaplarda arpa, buğday ve bakla gibi tohumlar filizlendirirdi.

Bazı kaynaklarda, *"Nevruz - Tanrı'nın Âdem'i yarattığı yedi günden birincisidir."* şeklinde bilgiler yer almaktadır. İslam inancında ise, *"Nevruz - meleklerin yücelttiği gündür; çünkü onlar bugünde nur âleminde yaratılmışlardır."* şeklinde bir inanış bulunmaktadır.[7]

---

2 Birleşmiş Milletler. Genel Kurulu, 2009, Abu Dabi, Karar: A/RES/64/253.

3 Z. Balçıkoğlu. *Cep Takvimi*. Beyazid-Istanbul,1943, s. 47.

4 M. Kutlu. Anadolu'da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu (21-23 Mart 2000), Bildirileri*, Ankara 2001, s. 110.

5 Meri Boys, *Zoroastriytsy. Verovaniya i obychai*, "Nauka", Moskva 1988, s. 44.

6 B. Osmonova, Novyy god na gore Sulayman – simvoly rozhdestva, *Nauka, novyye tekhnologii i innovatsii v Kyrgyzstane*, №11, Yıl 2016, s. 85.

7 O. A. Sukhareva, *Prazdniki tsvetov u ravninnykh tadzhikov (konets XIX – nachalo XX vv.). Drevniye obryady, verovaniya i kul'ty narodov Tsentral'noy Azii (istoriko-etnograficheskiye ocherki)*, Nauka, Moskva 1986, s. 31.

Eski dönemlerde takvim kullanılmadığı zamanlarda insanlar ilkbaharın gelişini tam olarak bugünde anlayarak, *"Bugünden itibaren doğanın yenilenmesi başlar."* derlerdi. Gece ile gündüzün sürelerinin eşit olduğu bu dönemde 21 Mart günü başlangıç olarak kabul edilerek günün anısına çeşitli kutlamalar düzenlenmiştir ve hâlen birçok Türk toplumu tarafından millî kültürün bir unsuru olarak kutlanmaya devam edilmektedir.[8]

Geçmiş dönemlerde insanlar Nevruz Bayramı'nı büyük ateşler yakarak ve bu ateşlerin etrafında toplanarak gece yarısına kadar kutlarlardı. Bayramdan önce de evlerin avlularında veya yüksek tepelerde ateşler yakılır, insanlar bu ateşlerin üzerinden atlayarak *"günahlardan ve kötülüklerden arındıklarına"* inanırlardı. Aynı dileklerle avludaki hayvanlar da ateşin etrafında dolaştırılırdı. Ardından insanlar, *"Senin kızıl ışığın bana gelsin, benim sarı hastalığım sana gitsin."* diyerek ateşin çevresinde koşar, kötülüklerin ve dertlerin uzaklaşması için içine su doldurulmuş toprak kapları fırlatırlardı. Böylece yeni yılı karşılamış olurlardı.[9,10]

Asya halklarında Nevruz Bayramı'nın kutlanması, İslamiyet'in yayılışıyla birlikte yeni anlamlar kazanmış ve bayram sofraları İslami sembolizmden etkilenmiştir. Müslüman toplumlarda "7" sayısı kutsal kabul edildiğinden bayram sofralarında da "haft" (yedi) sayısıyla ilişkilendirilen özel yemekler hazırlanmıştır. Bu yemeklerin adları genellikle aynı harfle başlayan kelimelerden oluşmuş ve belirli sembolik anlamlar taşımıştır. Bunlar bölgeye göre "haft-şin", "haft-sin", "haft-kaf" gibi adlarla anılmıştır.

Orta Asya halklarında "haft-şin" geleneği yaygın olmuştur. Bu sofra düzeni ve anlamı şu şekilde açıklanmaktadır:

Şarob (şarap) - yeniden doğuşun simgesi,

Şir (süt) - saflık ve arınmışlığın sembolü,

Şirin (tatlı) - sevincin ve mutluluğun ifadesi,

Şakar (şeker veya nabat) - memnuniyet ve minnettarlığın simgesi,

Şarbat (meyve şurubu) - serinlik ve dinginliğin göstergesi,

Şom (mum) - ateşe saygı ve aydınlanmanın sembolü,

Şona (tarak) - sağlık ve güzelliğin sembolüdür.

---

8 A. Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993.

9 A. Asankanov, *Obryady kul'ta ognya u Kyrgyzskiy, Novoye o drevnem i srednevekovom Kyrgyzstane*, Bishkek "Nasledstvo" 1997, s. 40.

10 Iraj Bashiri, *Nowruz: Origins and Rituals*, Islamabad 2021, s. 27.

Ölenlerin de bayram sevincine ortak olacağına dair inançtan ötürü Nevruz Bayramı'ndan önce "Haft Sîn" adı verilen geleneksel yiyeceklerin mezarlara götürülmesi âdeti de yaygınlaşmıştır.[13]

Haft Sîn, Fars alfabesindeki "س" (Sîn) harfiyle başlayan yedi unsuru içerir ve her biri sembolik bir anlama sahiptir:

Sir (sarımsak) - tıbbın ve sağlığın simgesi,

Sib (elma) - güzellik ve beden sağlığının sembolü,

Sabze (filizlenmiş tahıl, buğday veya mercimek) - doğanın yeniden doğuşunun sembolü,

Sendjed (iğde) - sevginin simgesi,

Serke (sirke) - bilgelik ve sabrın sembolü,

Samanu (buğday unundan yapılan tatlı puding) - refahın ve bereketin sembolü,

Somag (sumak) - şafak vakti ve aydınlığın sembolü.

Kırgızistan'da Nevruz Bayramı

Nevruz Bayramı, Kırgızistan topraklarında 1925 yılından başlayarak 1992 yılına kadar resmî olarak kutlanmamıştır; ancak ülke bağımsızlığını (egemenliğini) kazandıktan sonra geniş çapta kutlanmaya başlanmıştır. Tam olarak Kırgızistan'da 21 Mart gününü "Halk Bayramı Nevruz" olarak ilan eden Cogorku Keneş (Parlamento) yasası, 1 Şubat 1991 tarihinde imzalanmıştır. Bu tarihten itibaren Kırgız halkının ve Kırgız devletinin kutlu günü olarak kutlanmaktadır.

Kırgız halkı Nevruz Bayramı'na büyük önem vermiştir. Eski yılı uğurlayıp yeni yılı karşılamak için çeşitli hazırlıklar yapılmaktadır. "Ulusun Ulu Günü" olarak kutlanan bu bayramın anlamı ulus – idari - bölgesel kavramlarının bir arada olmasıdır. İkinci anlamı ise devlettir. Yani, halk (millet) anlamına da gelir.[11] "Ulu Gün" ve "Kutlu Gün" terimleri ise aynı zamanda ulusal bayram anlamına da gelmektedir. Her aile önceden hazırlık yapar, yıkanır, temiz ve yeni giysiler giyer. Evler, avlular ve sokaklar düzenlenip temizlenir, yarım kalmış işler yeni yıla bırakılmadan tamamlanır.

11 K. Ibragimov, Nooruz – v istoricheskikh istochnikakh. *Izvestiya VUZov*, No. 2, Yıl 2014, s. 219; A. Aydarbekova, Zhaz-Ayym. Proiskhozhdeniye prazdnika Navruz, "Shambala", No. 6(60), Yıl 2011, s. 96.

Bayramın tüm bu hazırlık süreci "yıl ayırma" olarak adlandırılmaktadır.[12] Bu gelenekten dolayı halk arasında *"Eski yıl ayrıldı, yeni yıl bağlandı."* şeklinde bir deyim yerleşmiştir. Bu bayram, genel olarak takvim açısından Güneş takvimine (Solar takvime) dayalı bir bayramdır. Bu nedenle her yıl daima ilkbaharda, gündüz ile gecenin eşitlendiği (ekinoks) anında geleneksel olarak kutlanmıştır. Kırgız halkının ay isimleri de (örneğin; Jalgan Kuran - Mart, ardından Çın Kuran, Bugu, vb.) işte tam da bu Güneş takvimine dayanmaktadır. On iki hayvan adının ismiyle anılan yıllı döngümüzün de (12 yıl dolup bir döngüye, yani *Müçöl'e* ulaşır.) güneş takvimine dayandığını belirtmemiz gerekir.

Bugünde Kırgız halkı, Nevruz Bayramı'nda ardıç ve adaçayı (adıraşman) yakarak evlerini ve avlularını tütsüler, kötülüklerden arınmak amacıyla alazlama (temizleme) ritüeli gerçekleştirmektedir. İnsanlar birbirlerine iyi dileklerde bulunur, hediyeler sunar, dargınlar içtenlikle barışarak *"T*üm anlaşmazlık ve kırgınlıklar eski yıl ile birlikte gitti.*"* denilir. Geleneksel olarak, Ak başörtülü Umay Ana'nın tütsü olarak ardıç dalları yakıp[13] *"Keder, sıkıntı ve kötülük geçen yılla birlikte gitsin."* diyerek dua etmesi, geçmişten gelen bu inançların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, Nevruz Bayramı günü tüm sıkıntıların unutulup barış, hoşgörü ve neşeyle Yeni Gün'ün (Uluu Kün) karşılandığı özel bir gün olarak kabul edilmiştir.[14]

Fotoğraf 1. Umay Ana'nın tütsülemesi

Kaynak: https://barakelde.org/news:671026/

12 Kırgız Tarıhı, Ansiklopedi Mamlekettiq til jana ansiklopedi borboru, I. Arabayev adını taşıyan Kırgız Devlet Pedagoji Üniversitesi, Bişkek 2003.

13 B. Osmonova, Nooruz mayramy zhaňy doordo, *Izvestiya VUZov*. No.10, Yıl 2014, s. 178.

14 S. Barcın, Nowruz Tradition ın Kyrgyz Culture, *Episteme.* Vol.29, Yıl 2023, s. 286.

Yeni gelen yılda halkın, hayvanların (canlıların) esenlik, huzur içinde, kazadan beladan uzak olmaları ve ekinlerin bereketli olması dileğiyle Tanrı'ya, yerlere, sulara, dağlara ve taşlara yalvarıp yakarılırdı. Eski zamanlarda Nevruz Bayramı günü, bir çift öküze saban (pulluk) koşulur ve toprağın yüzeyi ilk kez sürülürdü. Isınmış (hazır) toprağa karık (derin çizgi) açarak giden çiftçinin arkasından, eteklerindeki tohumluk buğdaydan avuç avuç çıkararak onu takip eden kalabalık bir grup insan, halk türkülerini uzatarak söylerlerdi.

Kırgız halkı ise Nevruz Bayramı'nda arpa, buğday ve mısırı filizlendirir (çimlendirir), bunları havanda döverek beyazlatılmış tanelerinden sümölök (sümelek) veya köcö yaparlardı. Bunlar eve gelen misafirlere ve gençlere ikram edilirdi. Bu ritüel insanlara uzun ömür, gençlik ve mutluluk dilemek anlamına gelmektedir. Çünkü Sümölök ve köcö doğanın ölümsüzlüğünü, yaşamın gelişip serpilmesini belirleyen ulusal bir lezzet olarak değerlendirilmiştir.

Nevruz Bayramı'nda sofra düzenine de özel önem verilmiştir. Bayram sofrasında yedi çeşit yemekten oluşan bir menünün bulunması geleneksel bir şart olarak kabul edilir. Ancak, bu her ailenin ekonomik imkânlarına ve ulusal kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Ama kadim Nevruz Bayramı için hazırlanan ve adanan yemeklerin içinde en muteber olanı, özellikle en lezzetlisi Sümölök ile çon köcö idi. Şu anda da Nevruz Bayramı'nı karşılamak için buğday filizlendirilerek Sümölök hazırlığı yapılmaktadır. Kadim sümeleğin ortaya çıkışı hakkında halk arasında çeşitli efsaneler anlatılmakta ve şarkılar söylenmektedir. Bunların en yaygın versiyonlarından birinde şöyle denilmektedir:

"Çok eski zamanlarda, parlayan baharın ilk ayında halkı açlık sarar. Halkın içinde ölümler kol gezer. Bütün halkın çaresi tükenir, saman gibi savrulur. İnsanlar perişan olur. Yemek isteyen avaz avaz bağırarak ağlayan çocukların çeneleri durmaz. Annelerin çareleri kalmaz, güçleri biter. Düşünürler taşınırlar. Böyle bir zamanda, insan elinden çıkan çare kaçıp kurtulmazmış meğer. Şefkatli anneler bir karara varırlar ve her biri ellerinde olan yiyecekleri ortaya çıkarır. Biri bir tutam ununu, ikincisi bir kaşık yağını, üçüncüsü bir avuç talkanını (kavrulmuş un/ezilmiş tahıl), bir başkası üç-dört kayısı kurusunu ve diğerlerini toplar. 'Çok tükürse göl olur.' sözünde olduğu gibi, kalabalıktan toplanan yiyecek kazanın yarısına ulaşır. Ona bol su eklenir, ateş yakılır ve kazan asılır. Pişirilmekte olan kazanlar kaynama noktasına yaklaştığı sırada, kırmızı yanaklı (veya taze, gürbüz) dokuz küçük çocuğu olan dul bir kadın gelir. Odun yakıp oturan kadınlara gözyaşlarını dökerek şunları söyler:

"Ay canım halkım, kazana katacak hiçbir şeyim yok. Sadece elimde dokuz haftalık bu taştan başka bir şey *bulamadım. Hiç değilse bunlar dokuz* çocuğuma *rızık olsun diye sizinle birlikte pişsin."* Kadın, mendiline sarıp getirdiği taşları tertemiz yıkar ve: *"Bismillahirrahmânir rahîm, Yüce Allah'ım milletime tokluk ve huzur getirsin!"* diyerek kazana atar. Kazan gürül gürül kaynamaya başlar. Ak eleçekli (geleneksel başlık takan) yaşlı kadınlar kazanı karıştırdıkça: *"Canım Allah'ım,*

bu bahar (köktöm) halkımıza bolluk ve mutluluk getirsin. Yurdumuz açlıktan çok çekti. *Bu yıl bol hasadın, bereketin, sağlığın yılı olsun!"* diyerek Allah'tan niyaz ederler. Ateş harlanır ve kazan fokurdamaya devam eder. Karınları aç ve yorgun düşmüş çocuklar, mırıldanarak ağlarken uykuya dalar. Kazan şafak olana kadar kaynatırlar. Kazana konulan türlü malzemelerin yayılan burcu burcu kokusu genzi yakar. Pişen yemek en tatlı, en iştah açıcı, en lezzetli, kül-gıdası (külden yapılmış, hafif, doyurucu) benzeri bir kıvam alır.

İyice demlenip soğuduktan sonra kaplara konulur. Genç, yaşlı demeden herkes yemeği serçe parmaklarının ucuyla daldırıp yer. Bu yiyecek bereketi ile onlara bir ay yeter. O yıl halk, bu yiyecek ile açlık felaketinden kurtulur. Halk bu şerbetli, kül-gıdalı, kutsal yemeğe Sümölök adını verir. O yıl halkın dilekleri kabul edilmiş, bahar iyi gelmiş, ekinler ömürlerinde görülmediği kadar çok çıkmıştır. O günden bugüne, açlık felaketinden koruyup kurtaran kutsal Sümölök, kutsal bir yemek olarak anılır. Zamanla bu yemek, yeni yılı (Nevruz Bayramını) karşılama törenlerindeki geleneksel yemeğe dönüşmüş. Bugün Sümölök; filizlendirilip ezilen buğday, un, kuru üzüm, kayısı ve diğer gıda maddeleri karıştırılarak kaynatılıp yapılmaktadır.

Sümölöğün ortaya çıkışının askeri kahramanlığı ile bağlı efsaneye göre ise Sümölök yemeği, halkı düşmandan korumak amacıyla, en zorlu şartlara dayanma sırasında ortaya çıkmıştır. Yerleşik şehir halkı, göçebe askerlerin beklenmedik bir saldırısına uğrar. Göçebeler şehri kuşatır, ancak kalenin içine girmeyi başaramazlar. Şehir günlerce kuşatma altında kalır ve halkın elindeki erzaklar neredeyse tükenir. Halk, askerlerin gücünü koruyabilmek için evin ve ambarların çeşitli yerlerindeki en son erzakları bir araya toplar. Bunlar şunlardır; çuvalların dibinde kalan tahıl kalıntıları, biraz filizlenmeye başlamış buğday ve eldeki diğer küçük yiyecek artıkları. Toplananların hepsi büyük bir kazana konulur ve uzun süre kaynatılarak koyu bir aş (yemek/lapa) elde edilir.

Bir başka efsaneye göre Sümölök, baharın başlangıcında, yiyeceklerin tükendiği zor zamanlarda, umut ve mucize eseri ortaya çıkan bir bereket yemeği olduğu inancını pekiştirir. Zor durumda kalan bir annenin zekâsı ve umudu sayesinde hayatta kalmayı anlatır. Kadın, çocuklarını oyalamak için bir kazana su koyar, yeni filizlenmeye başlamış buğdayları kökünden söküp kazana atar. Kazanda bir şey kaynıyormuş gibi görünmesi ve tıkırtı çıkarması için kazanın dibine birkaç taş atar. Çocukları ağladığında ise *"İşte şimdi pişmek üzere."* diyerek zamanı uzatır. Yemeğin pişmesini beklerken çocuklar uyuyakalırlar. Sabah uyandıklarında kazana bakarlar ve o suyun, filizlerin ve taşların yerine lezzetli bir lapa pişmiş olduğunu görürler.

Fotoğraf 2. Sümölöğün ortaya çıkışı 'Umudun Yemeği' (Fotoğraf yapay zekâ ile oluşturulmuştur)

Nevruz Bayramı'nda sofra düzenine de özel önem verilmiştir. Bayram sofrasında yedi çeşit yemekten oluşan bir menünün bulunması geleneksel bir şart olarak kabul edilir. Ancak, bu her ailenin ekonomik imkânlarına ve ulusal kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilir.

Sümölök Hazırlığı: Sümölöğun pişirilmesi birkaç gün önceden buğdayın filizlendirilmesiyle başlar. İlk olarak tahıl temizlenip yıkandıktan sonra 1-2 gün kadar sıcak suya ıslatılır. Buğday yumuşadıktan sonra suyu süzülür ve tahtanın üzerine düzgünce dizilip güneş ışığı iyi düşen bir odaya koyulur. Her gün üzerine su serpilir. Buğdayın filizlendirildiği odaya çok kişi girmemesi gerekir. Suyu yalnız bir kişinin dökmesi şarttır.[15] Buğday yaklaşık 5 cm kadar filizlendiğinde öğütücüden geçirilir. Öğütülen buğday birkaç kere temiz su ile bezden süzülerek yıkanır. Kazana buğday miktarından iki kat fazla yağ eklenir. Umay Ece'ye çörek kokusu gitsin diye önce yağda küçük bir çörek (mayalanmış hamurdan elde edilen yuvarlak ince ekmek) pişirilir.

Fotoğraf 3. Pişmiş Sümölök

Buğday yıkandıktan sonra unla karıştırılıp yoğrulur ve lapa hâline gelir. Bu lapaya kızdırılmış yağ eklenir. Kaynamaya başladıktan sonra karıştırılmaya başlanır. Kenarında çentiği olmayan, orta büyüklükteki 41 taş kazana yerleştirilir. Taşlar, sümölöğün yanıp dibine yapışmasını önler ve topaklanmadan eşit şekilde pişmesini sağlar. Herkes kendi zevkine göre ceviz, kuru üzüm, kayısı veya şeker ekleyebilir. Sümölök aynı sıcaklıkta 10-11 saat boyunca sürekli karıştırılmalıdır. Dileyen herkes gelip karıştırır ve her karıştırışında kendi dileklerinin kabul olmasını niyet eder. Sonunda üstü 10 saat kadar kapalı bırakılır. Kazanın kapağı açıldığında, sümölöğün üzerinde Tengri'nin bir işaret bırakacağına inanılır. Yüzeydeki şekiller hayra yorulur ve dilek tutulur. Sümölök kaşıkla değil, parmağın ucu ile biraz alınıp tadılır. Ancak böyle yapılırsa dileğin kabul olacağı söylenir.

15 CH. Yrysbayeva, Nooruz – prazdnik obnovleniya i chistoty. Kak varit' sumalek? *Tysyacha sovetov dlya zdorov'ya*, Yıl 2011, s. 4.

Birlik ve beraberliğin simgesi olan Sümölök hazırlığı, Nevruz Bayramı kutlamalarının vazgeçilmez bir geleneği olmuştur. Örneğin; 2023 yılında Bişkek şehrinin önde gelen etno-restoran işletmesi, bir tonu aşkın Sümölök hazırlayarak büyük bir törenle misafirlerine sunmuştur.

Fotoğraf 4. Bişkek'teki Dasmia Etno-restoran'da Nooruz Bayramında Sümölök Pişirme.
(Kaynak: https://24.kg/obschestvo/261242/)

Köjö (Közhe): Közhö, en eski yemeklerden biridir, Kazak ve Kırgız halklarının kadim mutfak kültürüne aittir. Farklı olarak Nevruz Közhö, Yaz Közhö, Çong Közhö (Büyük Közhö) olarak da adlandırılır. Bu kelime birçok Türk dilinde kullanılmaktadır: Karatay-Balkar'da gezhe/hantus, Türkmen'de köje, Kara-Kalpak'ta gozhe, Kazak'ta közhe. Aynı zamanda Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk eserinde de geçer ve özgün bir Türk kelimesi olarak kabul edilir.

Közhö yemeğinin özellikle yıl ayrımında (eski yılın bitip yeni yılın başladığı zamanda, yani Nevruz Bayramı'nda) hazırlanmasına Çong Közhö (Büyük Közhö) adı verilirdi. Bu ritüelin de en önemli yemeği olduğunun altı çizilmektedir.[16]

Çin yazılı kaynaklarındaki bilgilere göre, Kırgız halkı yeni yıl geldiğinde (baş ay, yani Mart'ın 20'sini 21'ine bağlayan gece) közhö yapar, tadına baktıktan sonra bir kısmını suya atarlardı. Çin yıllıklarında bu ay "bao shi" veya Kırgızca'ya çevrildiğinde "baş ay" olarak bildirilmektedir. Kırgız dilinde bu kelime, çeşitli tahıl ürünlerinden kaynatılarak yapılan bir tür çorbayı ifade eder. Özbek halkında da bu yemek sulu yemekler kategorisine girer. Közhö'yü hazırlarken kullanılan tahıllara ve eklenen malzemeye göre şu şekilde ayrılır.[17] Buğday ile yapılırsa - buğday guja, mısır ile yapılırsa - makka guja, ekşi süzme yoğurt (süzme) veya ayran katılırsa - katıklı guja, süt katılırsa - sütli guja, et katılırsa - gütli guja

16 O. Usmonova, Ç. Aytmatovdun "Betme-Bet" povestindegi tamak-aş attarinin leksika-semantikalik özgöçölüktörü, *Science and innovation*, No.3, Yıl 2022, s. 435-440;

17 Zarina Umarova, Navruz v kontekste kul'tury narodov tsentral'noy azii: istoriya i sovremennost', *Istorik (Muarrikh)*, No.2 (34), Yıl 2023, s. 50.

Cong Kozho (Buyuk Kozho) Hazırlanışı[18]**:** Çong Közhö, Nevruz kutlamalarında tüm köy halkının bir araya gelmesiyle hazırlanan ve tüm köy halkına yetecek şekilde büyük kazanlarda hazırlanır.[19] Kazana su konulur ve et eklenir. Su kaynamaya başladığında maş fasulyesi (münğ), nohut, buğday ve mısır yarmaları (akşak) eklenir. 30-40 dakika kaynatıldıktan sonra pirinç, darı, sorgum ve diğer tahıl yarmaları eklenir. Tahıllar pişmeye yaklaştığında soyulmuş patates ve havuç doğranıp ilave edilir. Un ve talkan (kavrulmuş buğday/arpa unu) ılık suda eritilerek çorbaya yavaşça dökülür. Son olarak doğranmış soğan, sarımsak, dereotu eklenir ve karabiber serpilir. Çeşitli baharatların kokusu ve tadı, güçlü et suyu kokusu ve farklı tahıl yarmalarının özgün karışımı, Çong Közhö'ye zengin bir lezzet ve besleyicilik katardı. İsteğe bağlı olarak koyu veya sulu olarak hazırlanır.

Kırgızistan Cumhuriyeti'ne bağlı Devlet Dili ve Dil Politikası Ulusal Komisyonu'nun Başkanı Meelis Murataliyev, Çong Közhö'nün Kırgız halkının tarihinde ve Nevruz Bayramı'ndaki yerini ve önemini vurgulamıştır:

"Kırgızlar Nevruz Bayramı'nı Ulu Gün olarak adlandırırlardı. Bugünde, gece ile gündüz eşitlenir ve gündüz uzayarak 'ak yendi' (iyilik kazandı) anlamında kutlama yapılırdı. Tüm kırgınlıklar, küskünlükler unutulur, birbirlerini affederler ve tüm halka iyi dileklerde bulunurlardı. Bayram coşkusuyla, kış boyunca kurutulmuş ve saklanmış olan etlerini kaynatırlar, et suyunun (şorpo) içine temizlenmiş buğday atarlardı. Buğdayı ayrı çıkarıp aldıktan sonra, et suyuna süzme (süzülmüş yoğurt/ayran) katarak içerlerdi. İşte bu yemeğe Çong Közhö adı verilir." [20]

Közhö'nün Önemi ve Ritüel Özellikleri: Közhö, kış mevsiminden kalan (soğum) ve kurutulmuş (sürsüğön) etlerden hazırlanır (bu, kış erzaklarının sonunun geldiğini ve bahara geçildiğini simgeler). Halkımızda *"Yedi sayısında sihirli bir güç vardır."* inancı mevcuttur. Bu inanışa uygun olarak, Çong Közhö'nün de 7 farklı lezzetten (7 daam) yapılması gerekmektedir. Çong Közhö'yü köyün aksakallıları (yaşlı bilge adamları) ev ev gezerek içer ve o eve saf kalple (ak dilinen) hayır dualarını (batalarını) verirlerdi.

18 Taştankul Borubaev, *Kırgız tadı*, "Kırgızstan" basmakanası, Frunze 1984,

19 O.K. Karatayev, Nooruz mayramy kyrgyz tarykhynda, *Istoriya i kul'tura i traditsii narodov Vostoka*.IVYAK, C.I, Yıl 2005, s. 95.

20 Melis Murataliev, Kırgızlar Nevruz'da Sümölök değil Çon Köcö hazırlamışlar, *Sputnik*, 2021.

Fotoğraf 5. Nevruz Bayramı'nda sofra
(Kaynak: https://project600184.tilda.ws/page2522882.html)

Günümüz Nevruz Kutlamaları: Modern Kırgızistan'da Nevruz, geleneksel köklerini korurken aynı zamanda çağdaş unsurlarla zenginleşerek kutlanmaktadır. Bugün de Nevruz Bayramı'nda Sümölök yemeği hazırlanmaya devam etmektedir. Bu gelenek, bayramın vazgeçilmez bir parçasıdır. Sümölöğün yanı sıra, Nevruz sofraları çeşit çeşit lezzetlerle donatılır ve zengin bir hal alır. Sofrada geleneksel yemeklerin, tatlıların ve diğer enfes yiyeceklerin yer aldığı bolluk ve bereket dolu bir ziyafet sunulur. Bayram sofraları, organizatörlerin ve katılımcıların yaratıcılıklarını sergilediği bir sanat eserine dönüşür. En güzel yemekler özenle hazırlanır ve sofralar görsel bir şölen sunar. Nevruz sofrasında yaygın olarak bulunan diğer ulusal lezzetleri olarak yapılan yemekler sırası ile;

Beşbarmak (ince açılmış hamur parçaları ve haşlanmış et (genellikle koyun, dana veya at eti) ile yapılan ana yemektir)

Mantı (buharda pişmiş et dolgulu büyük hamur)

Samsa, Nevruz'a özel olarak, taze yeşilliklerle (ıspanak, ısırgan otu, yabani soğan, kuzukulağı vb.) ya da et ile doldurulmuş fırında pişmiş veya yağda kızartılmış puf börekleridir

Boorsok (yağda kızartılmış, küçük, pufidik maylanmış hamur parçalarıdır, güneşin ve neşenin sembolüdür ve her bayram sofrasında bulunur)

Kattama (geleneksel kat kat hazırlanmış ve bazen kaymak veya tereyağı ile yağlanmış ve tavada kızartılmış hamur)

Çak-Çak (küçük hamur parçalarının kızartılıp ballı şerbetle bağlanmasıyla yapılan tatlı)

Kuru yemişler ve taze meyveler- kuru üzüm, kayısı, ceviz, badem gibi yemişler ve elmalar sofranın vazgeçilmezleridir.

Bu yemekler Nevruz'un yenilenme, bolluk ve zenginlik ruhunu yansıtır.

Halk folklor şarkıları ve ezgileri eşliğinde eğlenceler düzenlenir. Millî kıyafetler giyilir, geleneksel danslar yapılır. Nevruz aynı zamanda millî oyunların ve spor müsabakalarının sergilendiği bir platformdur. Özellikle ulusal at oyunları (kökbörü, kız kuu vb.) büyük bir ilgiyle takip edilir. Güreş (kuraş) gibi diğer geleneksel sporlar da bu dönemde canlanır. Şehir merkezlerinde ve köylerde büyük çaplı etkinlikler, konserler, panayırlar ve şenlikler düzenlenir. Toplumun her kesiminden insan bu kutlamalara katılır. Tüm bu coşku ve etkinliklerin temelinde, yeni bir yıla başlarken iyiliğe, berekete, sağlığa ve huzura dair ortak bir umut yatar. Nevruz, Kırgız halkının kültürel kimliğini ve toplumsal dayanışmasını güçlendiren, geçmişi onurlandırıp geleceğe umutla bakmasını sağlayan çok boyutlu bir bayramdır.

Kaynakça

- Asankanov, A., Maltayev K. YA., *Obryady kul'ta ognya u Kyrgyzskiy. Novoye o drevnem i srednevekovom Kyrgyzstane*, "Nasledstvo" Vyp. 2., Bishkek 1997.
- Aydarbekova, Zhaz-Ayym., Proiskhozhdeniye prazdnika Navruz, "*Shambala",* No. 6(60), Yıl 2011, s. 96-98.
- Balçikoğlu, Z., *Cep Takvimi*, Beyazid, Istanbul 1943.
- Barcin, S., Nowruz Tradition ın Kyrgyz Culture, *Episteme,* Vol.29, Yıl 2023, ss. 285-298.
- Bashiri, I., *Nowruz: Origins and Rituals*, İslamabad 2021.
- Birgen, M., En Eski Turk Bayrami: Nevruz, *Son Posta,* Yıl 1938, ss. 5-7.
- Birleşmiş Milletler (BM), Genel Kurulu Karar: A/RES/64/253. Abu Dabi 2009.
- Borubaev, T., *Kırgız tadı*. "Kırgızstan"basmakanası', Frunze 1984.
- Boys, M., *Zoroastriytsy. Verovaniya i obychai*, "Nauka", Moskva 1988.
- Çay, A., *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993.
- Golyev, N., Nooruz madaniyet baarlashuunun negizy katary, *Bishkek Beşeri Bilimler Üniversitesi Bülteni,* Yıl 2018, ss. 17-19.
- Ibragimov, K., Nooruz – v istoricheskikh istochnikakh, *Izvestiya VUZov*. № 2, Yıl 2014, ss. 219-223.
- Karatayev, O.K., Nooruz mayramy kyrgyz tarykhynda, *Istoriya i kul'tura i traditsii narodov Vostoka. IVYAK*, Vyp.I., Yıl 2005, ss. 91-97.

- Kırgız Tarihi, Ansiklopedi Mamlekettiq til jana ansiklopedi borboru, I. Arabayev adını taşıyan Kırgız Devlet Pedagoji Üniversitesi, Bişkek 2003.
- Kutlu, M. M., "Anadolu'da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu (21-23 Mart 2000) Bildirileri*, Ankara 2001, ss. 109-114.
- Murataliev, M., Kırgızlar Nevruz'da Sümölök değil Çon Köcö hazırlamışlar, 2021, https://sputnik.kg/20210318/kyrgyz-nooruzda-chon-kozho-byshyrgan-1051812371.html
- Osmonova, B., Nooruz mayramy zhaňy doordo, *Izvestiya VUZov.* №10, Yıl 2014, ss. 178-179.
- Osmonova, B., Novyy god na gore Sulayman – simvoly rozhdestva, *Nauka, novyye tekhnologii i innovatsii v Kyrgyzstane,* №11, Yıl 2016, ss. 85-86.
- Özarslan, M., Anadolu'da Nevruz kutlamalarında hazırlanan yemekler uzerine, *Folklor/Edebiyat*, C. VI., S. 21, Yıl 2000, ss. 230-233.
- Sukhareva, O.A., Prazdniki tsvetov u ravninnykh tadzhikov (konets XIX – nachalo XX vv.). Drevniye obryady, verovaniya i kul'ty narodov Tsentral'noy Azii (istoriko-etnograficheskiye ocherki), Nauka, Moskva 1986.
- Taghiyeva, G.R., Nowruz holiday: tradition and modernity (based on the work of Muhammad Huseyn Shahriyar), *Madeni mura*, № 4 (107), Yıl 2024, ss. 124-132 (eng.) DOI: https://doi.org/10.47500/2024.v20.i4.07
- Umarova, Z., Navruz v kontekste kul'tury narodov tsentral'noy azii: istoriya i sovremennost', *Istorik (Muarrikh)*, № 2 (34), Yıl 2023, ss. 49-56.
- Usmonova O., Ç. Aytmatovdun "Betme-Bet" povestindegi tamak-aş attarinin leksika-semantikalik özgöçölüktörü, *Science and innovation*, № 3., Yıl 2022, ss. 435-440.
- Yrysbayeva, CH. Nooruz – prazdnik obnovleniya i chistoty. Kak varit' sumalek? *Tysyacha sovetov dlya zdorov'ya*, Yıl 2011, ss. 4-6.

KAZAK KÜLTÜRÜNDE NEVRUZ: MİT, RİTÜEL VE KÜLTÜREL BELLEK BAĞLAMINDA GELENEKSEL SÜREKLİLİK

Halil ÇETİN*

Giriş

Türk halkları tarih sahnesine çıktıkları andan günümüze kadar çok geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve kültürlerinden geleceğe birçok miras bırakmışlardır. Türk kültürünün incelenmesi ve araştırılması tarihi kaynaklarla yani bağlantılı oldukları kavimlerin yazılı kaynaklardan ortaya çıkan bilgiler ışığında açığa kavuşturulmuştur. Bu sebeple büyük bir coğrafyada yaşamlarını sürdüren Türk halkları, yaşadıkları kültür çevrelerinin etkisinde kalmıştır. Özellikle başlangıçta yaşadıkları bozkır kültür çevresinde insanın insanla, hayvanla ve tabiatla vermiş olduğu mücadele yaylaktan kışlağa, kışlaktan yaylağa yapılan yorucu göçler, Türk insanının zaman algısını biçimlendirmiştir ve belirlemeye yöneltmiştir. Aynı şekilde savaş öncesi ve sonrası asker sayısının tespiti, kışlaktan yaylağa gidiş ve dönüşlerde hayvan sayısının belirlenmesi vb. için yapılan sosyal, iktisadi toplantılar da zamanın belirlenmesinde önemli hususlar olarak ortaya çıkmıştır. Zaten yaylak ve kışlak hayatı doğrudan iklimin yönlendirilmesinin doğal bir sonucu olarak belirtilmiştir. Bundan dolayı zaman kavramları Türk kültür çevrelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanılmıştır.[1] Zaman kavramının Türk halklarında kullanılması, onların tarihi olaylarını ve önemli günlerini belirlemek için ihtiyaç olmuştur. Çünkü yaşadıkları coğrafyada ve tarih sahnesinde önemli olayları belirli tarihlerde kutlamak ve hatırlamak için zaman kavramından yararlanmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türk halklarında yapılan toplantılar, kutlamalar ve göç hareketlerini belirli tarihlerde ve toplu olarak hareket etmesi açısından zaman kavramını yönetmek için takvimler kullanılmıştır.

* Doç. Dr. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü, e-mail: halil.cetin@ayu.edu.kz.

1 İlhami Durmuş, "Eski Türklerde Zaman ve Takvimler", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. M. Öcal Oğuz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2004, s. 1.

Takvimler, toplumların zamanı sistemli bir şekilde kullanma ve yapacakları işleri planlama ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Bozkır kültüründe yaşayan Türk halkları zaman kavramını kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmak için kendilerine özgü takvimler oluşturmuş ve onları gündelik hayatlarını planlamak ve yaşamlarını daha sistemli olarak sürdürmek için kullanmışlardır. Bozkır yaşamına bakıldığında konar-göçer bir yaşam süren Türk halkları ile yarı göçebe olan Türk halkları yaşam koşulları gereği bir yerden başka bir yere göç zamanını belirleyerek birlikte hareket etmek için, ekip biçtikleri zamanın ayarlamasını yapabilmek için ay, güneş ve gökyüzü hareketlerine bakarak kendilerine özgü takvimler geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu takvimler onların hayatlarında ortak hareket etme ve neyi ne zaman yapacaklarının bilinmesi açısından önemli olmuştur. Gökyüzü hareketlerinden yola çıkılarak yapılan takvim zamanla yerini 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne bırakmıştır. Türk halklarının yaygın olarak kullandığı 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Türk halklarının yaşamış oldukları coğrafya gereği etkileşimde bulundukları diğer halklardan da etkilenmiş ve bazen onlardan aldıkları takvimleri de kullanmışlardır.

12 hayvanlı Türk Takvimi, çok geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Birçok topluluk bu takvim ile gündelik hayatlarını planlamış ve sürdürmüştür. 12 hayvanlı Türk Takvimi'ne baktığımızda "Japonya'dan Doğu Avrupa'ya kadar, eski Çin ve Türk kültürlerinin etki sahasına giren geniş bir coğrafyada on iki hayvanlı takvim sistemine rastlamak mümkündür. Çin kültürü Doğu ve Güney Asya'daki farklı toplumları etkileyerek on iki hayvanlı takvim sistemini onlara yayarken, bu takvim eski Türk kültürü vasıtasıyla Altay, Sibirya, Orta Asya, Kafkasya ve Kafkas ötesi, Doğu Avrupa topraklarında yaşamakta olan Türk halklarının kültürel yapılarının da önemli unsurlarından biri olmuş, bu arada kültürel etkileşime girdikleri çeşitli yabancı kavimlere de bu takvim sistemini yaymışlardır.[2]

Türk kültür tarihine bakıldığında, zaman kavramı yönetme, algılama ve düzenleme biçimleri, onların sosyal, iktisadi ve kültürel hayatlarının temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Bozkır kültür çevresinde şekillenen bu zaman tasavvuru, yalnızca gündelik hayatın planlanmasına hizmet eden teknik bir araç değil; aynı zamanda kollektif hafızayı kuran, geçmiş ile gelecek arasında süreklilik sağlayan sembolik bir çerçeve işlevi görmüştür. Konar-göçer ve yarı göçebe yaşam biçimi, iklim döngülerine ve gökyüzü hareketlerine dayalı bir zaman bilincini zorunlu kılmış; yaylak düzeni, sürülerin sevk ve idaresi, askeri seferlerin planlanması ve toplumsal olayların planlı şekilde yapılması sistemli bir takvim sisteminin kullanılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda geliştirilen ve geniş bir coğrafyada kullanılan 12 Hayvanlı Türk Takvimi, yalnızca kronolojik bir düzenleme aracı değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve tarihsel sürekliliğin sembolik taşıyıcısı olmuştur.

2 Ufuk Tavkul, "Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S.1, 2007, s. 22-45.

Bir başka ifadeyle, "Orta Asya halkları yıl dönemini Nevruz'dan Nevruz'a kadar hesaplayıp, yılları 12 Hayvan ismiyle adlandırmışlardır. 12 sene 1 *müşel*'e [On iki hayvanlı Türk takvimine göre insan yaşının belirli devreleri: 13, 25, 37..., yani her 12 yıldan sonraki yaştır] denk olmuştur"[3] diyebiliriz.

Zamanın bu şekilde sistemleştirilmesi, Türk halklarının önemli gün ve dönemlerinin belirli tarihsel eşiklere bağlanmasını mümkün kılmıştır. Bu eşiklerin en önemlilerinden biri, baharın başlangıcını ve yeni yılın gelişini simgeleyen Nevruz'dur. Nevruz, Türk dünyasında yalnızca mevsimsel dönüşümü ifade etmez, aynı zamanda yeniden doğuşu, dirilişi, toplumsal dayanışmayı ve tarihsel hafızanın tazelenmesini temsil eder. Bu yönüyle Nevruz, zamanın döngüsel algısının kültürel bir ritüele dönüşmüş biçimidir.

Bozkır kültürünün zaman anlayışı, lineer (çizgisel) bir ilerlemeden ziyade döngüsel bir sürekliliğe dayanır. Mevsimsilerin tekrar eden ritmi, göç yollarının her yıl yeniden izlenmesi ve hayvancılık faaliyetlerinin doğa döngüsüne bağlılığı, zamanı bir "yeniden başlama" fikri etrafında anlamlandırmıştır. Nevruz da bu döngüselliğin en görünür ifadesidir. Baharın gelişiyle birlikte tabiatın canlanması, toplumsal hayata da yenilenme ve arınma düşüncesini beraberinde getirmiştir. Ateş üzerinden atlama, su ile arınma, toplu yemekler düzenleme ve küslerin barıştırılması gibi uygulamalar, bireysel ve toplumsal düzeyde bir "temiz başlangıç" fikrini sembolize eder.

Bu noktada Nevruz'un kültürel bellek açısından işlevi önem kazanmaktadır. Kültürel bellek bir toplumun geçmişe dair ortak hatıralarını, sembollerini ve anlatılarını kuşaktan kuşağa aktarma sürecini ifade eder. Nevruz her yıl tekrarlanan ritüelleri ve sembolleri aracılığıyla bu aktarımı canlı tutar. Örneğin, Ergenokon anlatısının Nevruz ile ilişkilendirilmesi, Türklerin demir dağı eriterek özgürlüğe kavuşması mitini bahar bayramı ile bütünleştirir. Böylece tarihsel-mitolojik hafıza ile mevsimsel döngü aynı sembolik çerçevede birleşir.

Yapısal antropolojinin ilkeleri (Claude Lévi-Strauss), Nevruz'un derin mitolojik ve simgesel yapılar sistemi olarak yorumlanır ve bu yaklaşıma göre kültürel ritüeller ve festivaller, dünyanın düzen ile kaos arasındaki diyalektiğini yansıtan ikili karşıtlar (örneğin kız-yaz; ölüm-yaşam; karanlık-aydınlık; eski-yeni) etrafında şekillenmektedir. Nevruz insan ile doğa arasındaki dengenin yeniden tesis edilmesine yönelik ritüelleştirilmiş bir mekanizma olarak bu ikili modeli somutlaştırmaktadır.[4]

---

3 Tattigul Kartaeva, Gulnar Habijanova, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri, Özellikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, 2017, s. 107-124.

4 Raimbek Zenullin, Nazgul Kudaibergenova- K. Aidarbekov- Tursun Gabitov, "Understanding Nauryz Among Kazakhs And Nogais: The Cyclical Concept Of Time And Cultural Renaissance", *Front Commun*, Vol. 10, 2026, s. 1-9.

Nevruz Bayramı'nın mitolojik anlamına bakıldığında, onun zıtlık üzerinden yeniliğin ve iyiliğin başlangıcı olarak görülmesidir. Bu açıdan Nevruz sadece bir bayram değil, yılın belirli dilimlere bölünmüş şeklidir. Türk mitolojik hafızasında ve inanç sisteminde olduğu gibi Kazak halkında da Nevruz, her yıl altı ay yaz, altı ay kış olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrımın sınırı, yeni yılın ilk günü olan Nevruz, yani bahar ekinoksudur. Yaz ayları olumlu, kış ayları olumsuz olarak görülür. Bunlar Türk inanç sisteminde ve Kazak halkının düşünce dünyasında iyiliğin ve kötülüğün işaretleridir. Sembolik olarak Nevruz kötülüğe karşı zaferin ilk günü gibidir. Bu düşünce ve inanç Kazak mitleri ile masallarında korunmuştur.[5]

Nevruz'un kültürel bellek inşasındaki rolü sadece mitolojik anlatılarla sınırlı değildir. Aynı zamanda toplumsal birlik ve beraberlik duygusunu pekiştiren bir kolektif deneyim alanı oluşturur. Ortak sofralar, halk oyunları, geleneksel spor müsabakaları ve müzikli eğlenceler, bireyleri aynı zaman diliminde ve aynı mekânda bir araya getirir. Bu ortak deneyim, toplumsal aidiyet bilincini güçlendirir. Zamanın belirli bir gününde aynı ritüelleri tekrar eden topluluk, geçmişteki atalarıyla sembolik bir bağ kurar ve kültürel sürekliliği yeniden üretir.

Tarihsel süreçte Türk halklarının farklı kültür çevreleriyle etkileşime girmesi, Nevruz'un anlam katmanlarını da zenginleştirmiştir. Özellikle İran kültür sahası ile temas, Nevruz'un bazı ritüel unsurlarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Türk toplulukları, Nevruz'u kendi kültürel kodları doğrultusunda yeniden yorumlamış ve millî kimlik unsuru hâline getirmiştir. Bu durum, kültürel etkileşimin tek yönlü bir aktarım değil; karşılıklı bir yeniden üretim süreci olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Nevruz, Türk dünyasında ortak kimlik ve bilincinin sembollerinden biri olarak yeniden anlam kazanmıştır. Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Orta Türk halklarında Nevruz'un resmi bayram olarak ilan edilmesi, tarihsel ve kültürel hafızanın yeniden inşası sürecinin bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Nevruz, yalnızca geleneksel bir mevsim bayramı olmaktan başka kültürel dirilişin ve tarihsel köklere dönüşün bir sembolüdür.

Abay Kunanbayulı, yaşadığı dönemde Nevruz Bayramı'nın bir kutlama ve yeni yıl başlangıcı olmasının yanında halkın bir yıllık geçmişini hatırlaması yani bir yıllık süre zarfında neler yaptı, ne zorluklar ve sıkıntılar yaşadı, toplumsal belleklerinde neler kaldı bunların da sorgulandığı bir süreç olarak görmektedir. Abay'ın yaşadığı dönemde bunların yeni yıl geldiğinde halka anlatılmasının bir gelenek olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Abay, 1919 yılının 26 Mart günü "Sarı Arka" adlı dönemin gazetesinde çıkan yazısında Nevruz ile ilgili şunları söylemiştir: Eski yıl sona erip yeni yıl başladığında, gazetelerin geçmiş yılda insanların nasıl olduklarını, yüzlerinin nasıl olduğunu, sevinç ve üzüntülerini ve

5 Asma Kalıbekova, *Kazak Halık Terbiyesinin Asıl Murası*, Bayr., Almatı 2011, s. 381.

yeni yıla nasıl gireceklerini kısaca özetleyip kamuoyuna sunmaları adettir. Rus ve Nogay gazeteleri ocak ayını yılın başlangıcı olarak kabul edip yıllık raporlarını yazarken, biz sessiz kalıp yeni yılımızı -Mart ayını- bekliyorduk. Yeni yılımızın başlangıcı olan mart ayının gelişiyle birlikte, geçmiş yılda nasıl olduğumuzu, nasıl bir hayat sürdüğümüzü ve ulusal kimliğimizi yeniden canlandırmak için neler yaptığımızı gözden geçirme ve kamuoyuna sunma yükümlülüğünü hissettik.

Geçmiş yıl sona erip yeni yıl başladığında gazetelerin insanların bir yıl boyunca nasıl yaşadıklarını, sevinç ve kederlerini, yüzlerindeki hâli ve yeni yıla nasıl girdiklerini kısaca özetleyip halka sunmalarını bir gelenek olarak gördüğümü ifade ederek; Rus ve Nogay gazeteleri Ocak ayını yılın başlangıcı sayıp yıllık değerlendirmelerini kaleme alırken bizim ise yeni yılımız olan mart ayını beklediğimizi, bu nedenle mart ayının gelişiyle birlikte geride kalan yılın muhasebesini yapıp nasıl yaşadığımızı, ne hâlde olduğumuzu ve millî kimliğimizi diriltmek adına neler yaptığımızı kamuoyuna sunmayı bir görev bildiğimi belirtmek isterim.[6]

6 Abay Kunanbayulı, "Nevruz", *Sarı Arka Gazetesi*, 1919, No: 74.

نومر ۷٤ جلقی-۱۹۱۹ جاڭاچا ۲٦ مارت سارىسىمبى مسلمانچا ۱۳۳۷جل №74

اولتچل، جورتچل قازاق گازەتى

سارى ارقا

آلاچ قالاسىندا چىعىپتىن ءبىر چەتادى

جازيلو باغاسى:

ءبىر جىلعا ۱۵ سوم—تيين
التى ايعا ۸ سوم—تيين
ءۇش ايعا ۵ سوم—تيين
بىر نومىرى ۵۰ تيين

اعلان باغاسى:

ءبىر بەتتە جولى ۱ سوم ۵۰ تيين
٤-نشى بەتتە جولى ۱ سوم — تيين
ءار ءتۇرلى ارزى باسۋ
باغاسى كەلىسىمىنشە

آدرىس الماتىرۋچىلار

۱ سوم جيىرۋ كىرەدى.

Подписная плата:

На 1 годъ . . 15 р.—к.
„ 6 мѣс. . . 8 р.—к.
„ 3 мѣс. . . 5 р.—к.

Адресъ для иногородныхъ:

г. Алашъ, (Зарѣчная слобода) Семипал. обл. Редакція газеты „САРЫ АРКА.

بول سانادا

ناۋرىز. قازاق قالاي سۋعىمادى. زيمستۆا استەرى. تىلشىلەردەن. اچكى خبرلار. مم باسقالار.

جارنامە

قازاقالىنىڭ اۋەزى زيمستۆاسى اوسى جاققا جاڭادان ۲۵ نچى ريابرينەن باستاپ تالاپ ايتقان جاقتى، ءتيىن، قوي، ەشكى، تۇيە تيەپ بەرۋدى جانا كيىز الا باستادى. تيەپ بەرۋدى بورنىي بازار باعاسىنان ۵۰ تيينمەن باستاپ ۲ سومعا دەيىن تيەرى باسىنا ارتىپ بەرەدى. زيمستۆا جيناعان تيەرىسىنە "اوز ەتىنەمەن" پاكى اۋىلوستنوي زيمستۆا ارتىلى ساناداي پاكى قولاپلى بويىمدارعا ايىرباستايدى.

جارنامە

سىمەنىڭ اۋەزى زيمستۆاسى جاريالايدى: اۋەزدى زيمستۆانىڭ ملكىنە اررووگاتسيون آمبولاتورياسى اشىلاتىندىقتان، ناۋقاستاردان ناۋقاستاردان، ايكەر دارىگەرلىك بولىمىنە جەڭ تولەمەگىسى بولسا، زيمستۆا جيناسىنىڭ بىكىتكەن تارلىسى بويىنشا، بودان ارىلاي انى الىپ قارالادى، جاتىپ ايىققاندىقتان ناۋقاستاردان "سوتكەسىنە ۱۰-سوم" جاي گورىنەن، ناراتاب قايتاتىن كىرەدىمى ءتارىسىمەن ۲-سوم ۵۰ تيين الىنادى.

اۋەزدى زيمستۆا باستىعى: آ. فوزيانوف.
موميسى: ا. كاتيروف.
دارىگەرلىك بولىمنەن باسقارۋشى: م. بكوف.

اعلان

سىمەنىڭ اۋەزدى زيمستۆاسىنىڭ اينالىسى اۋدىقتىمىز، ءار تۇرلى ازىق ءونىمى، ءونىمدەرىمىز اۋتارقيزاتىن، جاناداعى گورنەتىن بيرگەمن اينالىسقاندىقتى "ءبرنىي فوندىدان اۋىلعا بيرگەمن ايتكەندەردى تىگ "ءبرنىي فوندىدان اۋىلعا بيرگەمن ايتكەندەر تۇرلەرىنە گورنەتىن ءوزىمىزدىڭ ءوزگە ءتۇرلى ازىقتارىمىز، ءونىمدەرىمىز

Abay Kunanbayulı'nın bu değerlendirmesi, yalnızca bir yılın muhasebesini yapma çağrısı değil, aynı zamanda Kazak toplumunun kültürel belleğini canlı tutma ve kolektif hafızasını koruma yönünde önemli bir entelektüel tavrı da yansıtmaktadır. Abay'ın yeni yılın başlangıcı olarak mart ayını esas alması ve bu dönemde geçmiş yılın toplumsal durumunu değerlendirmeyi gerekli görmesi, bozkır toplumlarında sözlü gelenekle aktarılan tarih bilincinin yazılı kültüre taşınması bakımından anlamlıdır. Bu yaklaşım, Kazak halkının yaşadığı sevinçleri, sıkıntıları, toplumsal değişimleri ve millî kimliğe dair gelişmeleri kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarma düşüncesini güçlendirmektedir. Özellikle Nevruz döneminin yalnızca mevsimsel bir yenilenme değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın tazelenmesi olarak görülmesi, Kazak kültüründe geçmişle gelecek arasında kurulan sürekliliğin bir göstergesidir. Dolayısıyla Abay'ın bu sözleri, Kazak halkının tarihini, geleneklerini ve kimliğini unutulmaktan koruyan kültürel bir bilinç çağrısı niteliği taşımakta; toplumun kendi geçmişini değerlendirme, hatırlama ve gelecek kuşaklara aktarma sorumluluğunu hatırlatan önemli bir düşünsel çerçeve sunmaktadır.

Kazak halkı için Nevruz, yeni uyanışın simgesi olmanın yanında kültürel değerlerinde yaşatılması açısından da oldukça önem taşımaktadır. Nevruz Bayramı'na yönelik yasaklama, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Kazaklar arasında bu kültürel geleneğin neredeyse bütünüyle yok olması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak 1980'lerin sonlarında ideolojik değişmesiyle birlikte, bu bayramla ilişkili temel törenlerin yeniden yaşatılması ve gerçekleşmesi mümkün hâle gelmeye başlamıştır. Bu süreç kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir geleneğin yerel halkın hafızasında korunan bilgilerle yeniden canlanmaya başlamıştır.[7]

Kazak halkı uzun yıllar Sovyet idaresinde kalmış ve bu süre boyunca birçok gelenek ve değerini özgürce kutlamaktan uzak kalmıştır. Ancak Sovyet yönetiminin her ne kadar baskı ve yasaklamalarına rağmen, Kazak halkı Nevruz kutlamalarını kültürel belleklerinde saklamış ve yeri geldiğinde kutlamaya çalışmıştır. Kazak halkı Müslümanlığı kabul etmesinden de önce kültürel kutlamalar arasında olan Nevruz, "1988 yılında halkın girişimleriyle ve çabalarıyla yeniden bayram olarak kutlanmak için girişimlerde bulunmuştur. 1926 yılından beri coşkuyla kutlanmasında kısıtlama ve yasakların olduğu Nevruz, Almatı şehrinde uzun bir aradan sonra coşkulu kutlanmıştır. Bu kutlamalar Jambıl bölgesinde şubat ayının yerine mart ayında kutlanmaya başlamıştır.[8] Böylece Nevruz Bayramı kutlamalarıyla Kazak halkı kültürel belleklerinde yaşattıkları yeni yılın başlangıcını artık coşkulu bir şekilde kutlamaya başlamıştır. Bu duruma bakıldığında, Nevruz Bayramı'nda gerçekleştirilen ritüeller ve gelenekler toplumsal hafızanın canlı kalmasına, birlik ve bütünlüğün sağlamlaşmasına, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın artmasına önemli rol oynamıştır.

---

7 Dına Amirova, "The Spring Holiday Nauryz-Meiramı in The Kazakh Tradition", *Musicologist*, C. 2, S.1, 2018, s. 49-77.

8 Kalıbekova, *Kazak Halık Terbiyesinin Asıl Murası*, s. 384.

Kazak halkının günlük yaşamında ve geleneklerinde önemli bir yere sahip olan, çok eski zamanlardan beri kutlanarak gelen bayramlardan biri Nevruz'dur. "Nevruz" kelimesi Farsça kökenlidir ve "yeni gün" anlamına gelir. Bu bayram her yıl mart ayının 22'sinde kutlanır. Yani bugün, geceyle gündüzün eşitlendiği, karların eriyip toprağın yeşermeye başladığı zamandır. Bu dönemde hayvanlar yavrular, çiftçilerin işleri hafifler ve halk süt ürünleriyle beslenmeye başlar. Bu nedenle eski zaman insanları Nevruz'u yeni yılın başlangıcı, *ulıstı ulu küni/ halkın büyük günü* olarak kabul edip büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Nevruz Bayramı, son elli yıl içinde kutlanmadan kalmıştı. Uzun bir aradan sonra, 1988 yılından itibaren tüm ülke halkı Nevruz Bayramı'nı büyük bir sevinçle yeniden kutlamaya başladı. Nevruz Bayramı'nda Kazak halkı "Nevruz köje" adı verilen özel bir çorba içer, şarkılar söyleyip, ezgiler çalar, güreş yarışları düzenleyerek bayramı eğlenceyle geçirirdi. Halk güzel giyinip köyleri dolaşır, birbirini Nevruz'la kutlar, özlemle kucaklaşır, iyi dileklerde bulunur ve içtenlikle hayır dualar ederdi. Nevruz, dinsel bir bayram değil, halkın bayramıdır.[9]

Nevruz, yeryüzündeki varlık adlı her şeyin uykudan kalkıp, iyilikle bereket gözünün açıldığı gündür. Nevruz, halkla halkı birliğe, dayanışmaya ve dostluğa yönlendiren Ulu gündür. Nevruz, mutluluk başlangıcı, ululuk mayası, iyilik habercisi, yenilenme işareti, yaşam nefesi, denge penceresinin açılarak hayata nur, gönüle türkü, duyguya coşku verdiği bir gündür. Nevruz yer ana kaynağının kabuğu eriyip yaşam dağıtmaya başladığı, dünyayı rengarenk yapan bir gündür. Nevruz yeni yeni bir yaşam getiren yılbaşı, tabiatı güzelleştiren dünyanın güzellik türküsünü getiren ulu günün başlangıcıdır. Kazak halkının mitolojik anlayışına göre Nevruz (Mart) ayının 21. gecesinde dışarıda Hızır Ata dolaşırmış. Bundan dolayı bu geceye "Hızır Gecesi" denir. Hızır Ata, insanlara zenginlik dağıtarak uğur getiren ve yaşlı adam sıfatını taşıyan bir varlıktır. İyiliğin habercisi, güneş ışığının sembolü olan Hızır Ata dolaşırken gözü yere düşerse orayı yumuşatır, taşa düşerse onu eritirmiş.[10]

Nevruz, Kazak kültüründe yalnızca mevsimsel bir dönüşüm değil; kozmik düzenin yeniden kurulmasının, toplumsal bağların tazelenmesinin ve kültürel belleğin yeniden üretilmesinin simgesidir. Nevruz'un "yeryüzündeki her şeyin uykudan kalktığı", "iyilik ve bereket gözünün açıldığı" bir gün olarak tasvir edilmesi, onun mitik zaman anlayışıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu anlayışta Nevruz, profan (gündelik) zaman kesintiye uğradığı ve kutsal zamanın yeniden başladığı eşik anıdır. Böylece tabiatın dirilişi ile insan hayatının yenilenmesi arasında sembolik bir paralellik kurulur.

9 Halil Çetin, *Kazak Halkbilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2025, s. 316.

10 Jannat Erqaliyeva, Nurhat Şakuzadaulı, *Kazak Külltürü*, Al-Farabi Kitabevi, Almatı 2000, s. 203-204.

Nevruz Bayramı ile ilgili "yer ana kaynağının kabuğunun erimesi" ve "yaşam dağıtmaya başlaması" gibi Kazak halkının mitolojik düşünce sistemine bakıldığında, doğanın canlı ve ruh sahibi bir varlık olarak algılandığı görülmektedir. Bu bağlamda Nevruz, doğa merkezli (kozmo-sentrik) bir dünya görüşünün ritüel yansımasıdır. Toprağın çözülmesi, karın erimesi ve güneş ışığının güçlenmesi; yanlınızca fiziksel değişmeler değil, aynı zamanda bolluk, bereket ve kozmik dengenin yeniden tesis edilmesidir.

Hızır Ata motifi ise Nevruz'un mitolojik boyutunu güçlendirmektedir. Kazak halk inancına göre 21 Mart gecesi dolaşan Hızır Ata'nın dokunduğu yeri yumuşatması veya taşı eritmesi, güneşin ısıtıcı ve dönüştürücü gücünün mitik bir temsilidir. Hızır ata figürü, iyiliğin habercisi ve güneş ışığının sembolü olarak hem doğanın canlanışı hem de insanlara uğur ve zenginlik getiren kutsal bir aracı varlıktır diyebiliriz. Bu figür aracılığıyla doğa olayları kesinleştirilmiş, mitik anlatı yoluyla toplumsal hafızada kalıcı hale getirilmiştir.

Güneşin, yer yuvarlağının doğusundan sabah saat 6'da çıktığı sırada Kazak topraklarında gece saat 3 olur. Bundan dolayı Kazak halkı yeni yılı 22 Mart gecesi saat 3'de karşılar. Bu saate köyün gençleri daha önce binilmemiş at üzerine eyer takıp bu eyer üzerine renkli kumaş parçalarından yapılmış kuklayı oturtup onun boynuzuna zil takarlar ve atı köy içine boş bırakırlar. Kendileri ahırdaki hayvanları ürküterek gürültü çıkarırlar. Bu gürültü ve patırtı, yeni yılın geldiğine işaret eder, kukla ise yeni yılı temsil eder.[11]

Kaynağı veya inanç biçimi, ya da ne olursa olsun toplumun ortak bilincinin ürünü olan özel gün kutlamalarında olduğu gibi Nevruzda da, toplumun mutabık kaldığı ve çevresinde toplandığı/kaynaştığı amaçlar bulunmaktadır. Türkler arasında kimi zaman efsanevi, kimi zaman mitik, kimi zaman destani bir şahsiyet olarak kabul edilen Korkut Ata, topluluğun toplum yapısına kavuşmasında önemli fonksiyon üstlenmiştir. Kazak Türk toplumu arasında, Nevruz'un amaçlarının da Korkut Ata tarafından belirlendiği ifade edilmektedir. "Korkut Babamızdın iliminen alıngan maksatı" Tepe-tendik (adalet/eşitlik), igilik (hayır işleri) ve janaru (yenilenme) dir. Tepe-tendik ve nevruz münasebeti; nevruz ve nevruz toyu tabiatı koruyan güçlerin, ilk olarak tabiat-toplum, halk ile yurdun, toplumdaki sosyal gurupların eşitlenmesi ve korunmasını talep eder, biçiminde özetlenebilir. İgilik (Hayır işleri) ise, "Bulak körsen közini aş" (pınar görsen gözünü aç) atasözü gereğince bütün pınarlar temizlenir, su kanallarının bakımı yapılır. Yine "Atadan mal kalkanşa tal kalsın" (Atadan mal kalıncaya kadar dal kalsın).[12]

11 Erqaliyeva, Şakuzadaulı, *Kazak Külltürü*, s. 204.

12 İsmet Çetin, Ayşe Yücel Çetin, "Kazakistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. M. Öcal Oğuz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004, s. 287.

Nevruz Bayramı sürecinde yetimlere, dul kadınlara ve toplumsalda yardıma ihtiyacı olan kişilere yardım etme geleneği sürdürülmektedir. Bu kapsamda "Hayır Sofrası" kurulmakta ve sosyoekonomik açıdan düşük koşullara sahip bireylere yiyecek dağıtılmaktadır. Söz konusu uygulamalar, toplumda sosyal uyumun ve dayanışmanın oluşturulması ve korunmasına katkı sağlamaktadır. Emile Durkheim kollektif ritüellerin toplumda ahlaki düzenin oluşumundaki rolünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda Nevruz, toplumsal istikrarın sağlanmasına hizmet eden önemli sosyal işlevlerden biri olarak değerlendirilebilir[13] (Zenullin vd., 2026: 4).

Resim 2: Kazak Halkının Nevruz Sofrası

Nevruz döneminde kurulan "Hayır Sofrası" gibi uygulamalar, Kazak toplumunda paylaşma, misafirperverlik ve toplumsal sorumluluk gibi geleneksel değerlerin görünür hâle geldiği sembolik alanlar yaratmaktadır. Bu yönüyle Nevruz, bireyleri ortak bir ritüel etrafında bir araya getirerek toplumsal birlik duygusunu güçlendirmekte ve kültürel sürekliliğin aktarımına aracılık etmektedir. Nitekim Emile Durkheim'ın kolektif ritüellerin toplumda ahlaki düzeni ve dayanışmayı pekiştirdiği yönündeki yaklaşımı dikkate alındığında, Nevruz'un Kazak toplumunda yalnızca bir mevsimsel bayram değil, aynı zamanda toplumsal uyumun, paylaşım kültürünün ve kolektif kimliğin yeniden inşa edildiği önemli bir kültürel mekanizma olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Nevruz ritüelleri, kültürel belleğin canlı tutulmasını sağlarken toplumun sosyal bütünlüğünü koruyan işlevsel bir gelenek olarak varlığını sürdürmektedir.

13 Zenullin, Kudaibergenova, Aidarbekov, Gabitov, "Understanding Nauryz Among Kazakhs And Nogais", s. 1-9.

Nevruz Bayramı'nda Kazak halkı büyük sofralar kurar ve bu sofraya eşini-dostunu, akrabalarını ve yakınlarını çağırır ve onlara ikramlarda bulunur. 21 Mart günü her bir Kazak evinde hazırlanan yemekler ve içecekler büyük sofralarda misafirlere ikram edilmek üzere kızlar tarafından Nevruz'a özel bir yemek hazırlanır. Bu yemek Kazak kızlarının taze et ile ağız (ilk süt) eklenen "uyku açar" adlı geleneksel yemeği hazırlar. Kazak halkının eski inançlarına göre bu yemek, genç yiğitlerin vücut gücü ile sevgi hislerini uyandıran özelliğe sahip olduğuna inanılır. Onları yiğitlere, geleneğe göre gelecekteki eşlerine baharda yeşeren tabiattan geri kalmasın, yani onun gibi yeşersin, güç kazansın ve vücudu yenilensin inancıyla sundukları geleneksel yemektir. Onlara cevap olarak da, yani gelecekteki yarlarına, "selt etkizer" diye adlandırılan ayna, tarak, sabun, parfüm ve mendil hediye ederler.[14]

Nevruz her Kazak ailesi için özel ve kutsal bir gündür. Nevruz yemeği yiyen kişinin yeni bir yıla girdiğine inanılır. Nevruz gününde insanlar arasındaki tüm kırgınlıklar, küskünlükler affedilir; endişe ve üzüntüler geride bırakılır. Gençler ve yaşlılar, yani bütün Kazak halkı, en güzel millî kıyafetlerini giyer, sofralarını en güzel yemeklerle donatır ve herkese ikram eder. Karşılaştıkları kişilerle selamlaşır ve birbirlerine şu sözleri söylerler:

Yaşınız kutlu olsun,
Ömrünüz uzak olsun,
Halkımız mutlu olsun,
Dört tülük sağ olsun,
Halkımıza bereket ile dolsun,
Kötülük ve belalar uzak olsun.[15]

Yukarıdaki gibi dilek ve dualar söylendikten sonra halk birbiriyle kucaklaşır ve yeni yılı karşılar. Nevruz gününün bir başka özelliği de şudur: Nevruz kutlu olsun, çok yaşa! Hepimiz mutlu olalım" diyerek tokalaşır ve gövdelerini tokuştururlar; kadınlar ise birbirleriyle kucaklaşır. Kadın ve erkekler ise gövdelerini çaprazlaştırarak selamlaşırlar. Nevruz selamlaşmasını şu şiir örneğinden de görebiliriz:

14 Kalıbekova, *Kazak Halık Terbiyesinin Asıl Murası*, s. 383.

15 A. Nuspokasulı, A. Japarulı, *Ağaş Besikten Jer Besikke Deyin*, Öner Baspası, Tom. 5, Almatı 2011, s. 29.

Ulu günde yaşlısı genci kucaklaşarak selamlaşır,
Meraya yeni çıkmış kuzular gibi
Gövdelerini tokuşturarak selamlaşır.
Yaşlılar dua eder Allah'a kötülüklerden korusun diye,
Herkesin başına mutluluk kuşu konsun diye.[16]

Buradan da görüldüğü gibi, Nevruz Bayramı hem sofra kültürü hem de sosyal dayanışma bağlamında kültürel değerleri ve belleği korumada önemli işlevi sürdürmektedir. Birçok kutlama ve bayramda olduğu gibi Nevruz'da da yemekler hazırlanır ve sofralar kurulur. Bu sofralarda her halk kendisine özgü yemekleri hazırlar.

Nevruz Bayramı'nda Kazak halkının "tilev köje" adlı Millî yemeği de vardır. Bu yemek Nevruz Bayramı'na özel olarak hazırlanır ve kendisine özgü ritüelleri vardır. Nevruz ayında toprağın yumuşadığını, Semerkant'taki mavi taşın eriyeceğine ve toprağın insanların dileklerine göre bol rızık, bereket, mutluluk ve zenginlik getireceğine inanılır. Bu nedenle Nevruz (mart) ayının tek sayılı günlerinde (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21) her aile, aileleri için iyilik ve sağlık; halkı için de barış, mutluluk ve zenginlik dilekleriyle bir çorba (Nevruz köje) yapar. Buna "Tilev köje" denir. 22 Mart'ta herkes Nevruz Bayramı'nı kutlar ve Nevruz köje içer.[17]

Kazaklar Naurız köje (Nevruz çorbası) diye adlandırılan, geleneksel anlamı olan aş pişirirler. Kazak geleneklerinde her evde Nevruz çorbası pişirilip, ev halkıyla birlikte başkalarına da ikram etmek zorunlu olmuştur. Kazaklar "arpa, buğday aş imiş, altın, gümüş taş imiş", "nevruz çorbasını doyasıya içersen, yıl boyu tok gezersin" diye, boşuna dememişlerdir. Kazaklarda Nevruz çorbasını hazırlamanın iki türü yaşatılmıştır. İlkinde, arpa veya buğdayı kaynatıp, soğuyunca ayran, süzme yoğurt katıp, kıştan kalan tuzlanmış et (tütsülenerek kurutulmuş at eti), kazıyı (at bağırsaklarına konulup, tuzlanmış sucuk türü) doğrayarak katarlar. İkincisinde ise tuzlanmış et ile kazıyı pişirip, soğutulmuş olan et suyuna ayran ve pişirilmiş arpa, buğday eklemişlerdir.[18]

Kazaklar arasında Nevruz çorbasını hazırlama yöntemlerinde bölgelere göre farklılıklar görülmektedir. Arpa, ayran, tuzlanmış et ile kazı katmak, Kazak topraklarının bütün bölgelerine ortak bir özellik ise Batı Kazakistan'da, Sır bölgesinin aşağı kısmında mısır, darı, Sır bölgesinin orta kısımlarında maş fasulyesi, bezelye, erişte katmışlardır. Kazak topraklarının Doğu kısmında köp köje, kos köje (eklenecek yedi çeşit gıda türüne göre), Güneydoğu ile Yedisu'da tileu köje, jılı köje, kudayı köje gibi adlandırmalar da mevcuttur. Nevruz çorbası için tuzlanmış et ayırıp, özellikle bir hayvan kesmeme işlemine pışak kandamay (bıçağı kana bulamamak) derler.[19]

16 Erqaliyeva, Şakuzadaulı, *Kazak Külltürü*, s. 205.
17 Nuspokasulı, Japarulı, *Ağaş Besikten Jer Besikke Deyin*, s. 29.
18 Tattığül, Habijanova, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri", s. 107-124.
19 Tattığül, Habijanova, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri", s. 115-116.

Kazakistan genelinde yapılan geleneksel Nevruz köje yemeğinde içerisine koyulanlar benzerdir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bölgesel farklılıklar olsa da köje genel olarak yedi çeşit tahıl, baklagil, süt ve etten oluşur. Nevruz köje "yedi çeşit besinden" (kış için kesilen soğumdan kalan kurutulmuş et, koyun başı, süt, ezilmiş kuru peynir, buğday (pirinç vb.), soğan ve havuç) bir büyük kazan dolusu Nevruz çorbası pişirilir. Her evin sofrasında beyazdan (süt yemekleri), yeşilden (tahıl veya meyveler) ve kırmızıdan (et yemekleri) yedi çeşit yemek bulunur. Nevruz çorbasının koyun başı ve kurutulmuş etten pişirilmesi kış yemeği ile (etle) vedalaşma içine beyazın eklenmesi ise yaz yemeğine (sütlü kavuşma) anlamına gelir. Kazak geleneklerine göre Nevruz çorbası için varlıklı ve ekonomik gücü yetenler besili kara koyun keser ve onun etine Nevruz günü arpa buğday, kuruyemiş, tuz, süt, kurut gibi yedi farklı ve lezzetli ürünleri katar. Eğer ki ekonomik durumu olmayanlar ise kıştan kalan etlerini kazı-karta, jal-jaya katarak kazanda kaynatır. Kazanın her bir tarafına, yani köje pişirilen büyük kazanların dört köşesine, kaşık yağ koyar ve bir güne yetecek köje hazırlar. İşte buna Kazak halkının Nevruz Bayramı'na özgü hazırladığı Nevruz köje çorbasıdır".[20]

Nevruz Bayramı'nda yemek pişirme, özellikle kazan kaynatma geleneği önemli bir yer tutar. Bu adet, kökleri Saka, İskit, Hun ve Türk dönemlerine kadar uzanan, atalarımızdan miras kalmış bir gelenektir. Kazan, kutsal bir kap olarak kabul edilirdi. Eskiler "bir kazandan yemek yiyenler bir bütün olur, aralarında dostluk ve uyum olur" derlerdi. Bu nedenle kazan, bereketin ve birliğin simgesi olarak görülmüştür. Kazanı saygıyla koruma geleneği Kazaklar arasında bugün de yaşatılmaktadır. Nevruz günlerinde genellikle büyük kazanlarda yemek pişirilir, herkes bir araya gelip o kazandan paylaşıp birlikte yemek yerdi. Bu, toplumsal dayanışmanın ve bolluğun ifadesi sayılır.[21]

Resim 4: Nevruz Köje

20 Nuspokasulı, Japarulı, *Ağaş Besikten Jer Besikke Deyin*, s. 30.

21 Biykumar Kemeleşulı, *Kazak Halkının Destürli Toy-Mereke, Sauık-Sayran, Ulttık Oyın, Tamaşaları*, Öner Yay., Almatı 2005, s. 31.

Nevruz köjeyi Nevruz Bayramı'nı kutlayıp ev ev gezen kişiler içer. Onlara ev sahipleri: bunu gelmeyen akrabasının nasibi diye onlara köje hazırlayıp yanlarına verip bayramı kutlar. Nevruz köje yapıldığında kazanın dört köşesine yağ koyup pişirilmesi dört tüliğimiz sağ olsun, zengin ve bereketli olalım diye iyi dileği bildirir. Yedi türlü yiyecek eklenmesi ise arzu ve dileklerimize ulaşıp bereketli bitkiler gibi büyüyelim ve yeşerelim manasına gelmektedir. Keri jilik koymak ise ömrümüz uzun olsun, halka faydalı kişi olalım anlamını bildirir.[22]

Kalıplaşmış geleneklere göre kesilmiş koyunun başını köyün en yaşlı adamı yemeye başlar. Geri kalanlar ise "güzel yemek kalmasın da kötü karın patlasın" diyerek Nevruz çorbasını içerler. Çorbalar içildikten sonra köyün en yaşlı iki kişisi elini açarak şu duayı eder:

Bereketli aş versin,
Ulusun ulu gününde,
Oğlun sağına konsun,
Kızın uçup kır başına konsun.
Ahırların hayvanla dolup,
Kendin zengin ol.
Düşmanların olmasın,
Benim ettiğim dua,
Hep kötülükten korusun.[23]

Nevruz Bayramı ile ilgili verilen bilgilere ve örneklere bakıldığında, Nevruz'un yalnızca bir mevsimsel bayram olmadığını; mitolojik anlam katmanları, ritüel pratikleri ve kolektif hafızayı taşıyan kültürel bir süreklilik alanı olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki metinde yer alan semboller, eski Türk kozmolojisi ve doğa merkezli dünya görüşüyle ilişkilidir. Nevruz köjenin yedi türlü yiyecekle hazırlanması, yedinin Türk mitolojisinde kutsal ve tamamlayıcı bir sayı olmasıyla bağlantılıdır. Bu durum, evrenin düzeni ve bütünlüğü fikrini yansıtır.

Kazanının dört köşesine yağ konulması ise dört yönü ve "dört tüliğin" (dört temel hayvan varlığı) sağlığı ve bereketini simgeler. Bu uygulama, göçebe Kazak yaşamında hayvancılığın merkezi konumunu ve insan-doğa-evren bütünlüğünü ortaya koyar. Yemeğe "keri jilik" konulmasının uzun ömür ve topluma faydalı olma dileğini temsil etmesi, bireysel yaşamın toplumsal sorumlulukla birlikte düşünülmesi gerektiğine dair mitik-ahlaki bir anlayışı yansıtır. Bu unsurlar, Nevruz'un sadece takvimsel bir yenilenme değil; kozmik düzenin yeniden kurulması, doğanın canlanması ve insanın bu düzenle uyumunun tazelenmesi anlamına geldiğini göstermektedir.

22 Nuspokasulı, Japarulı, *Ağaş Besikten Jer Besikke Deyin*, s. 30.
23 Erqaliyeva, Şakuzadaulı, *Kazak Külltürü*, s. 205.

Nevruz Bayramı'nda yukarıda gerçekleştirilen uygulamalara baktığımızda, Nevruz'un somut ritüeller aracılığıyla yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Ev ev gezilmesi, köjenin paylaşılması ve "gelmeyen akrabanın nasibi" düşüncesi, toplumsal dayanışmayı güçlendiren sembolik eylemlerdir. Bu durum, topluluk bilincini ve akrabalık bağlarını yeniden üretir.

Kesilen koyunun başını köyün en yaşlı erkeğinin yemeye başlaması, ataerkil ve hiyerarşik toplumsal düzenin ritüel aracılığıyla onaylanmasıdır. Yaşlı figür, bilgelik ve geçmişle bağın temsilcisidir. Böylece gelenek, yaşlı kuşak üzerinden meşruiyet kazanır.

Ritüel dua ise Nevruz'un sözlü kültür boyutunu ortaya koyar. Duada bereket, zenginlik, düşmansız olma ve korunma temaları öne çıkar. Bu dilekler hem maddi hem manevi bütünlüğü kapsar. Dua eden iki yaşlı kişinin varlığı, kültürel aktarımın kuşaklar arası sürekliliğini simgeler.

Nevruz köje etrafında şekillenen pratikler, Kazak toplumunun kültürel belleğini canlı tutar. Yemek, burada yalnızca besin değil; geçmişle bağ kurma aracıdır. Yedi çeşit malzeme, dört yön, uzun ömür dileği gibi unsurlar tekrarlandıkça kolektif hafıza yeniden üretilir.

"Güzel yemek kalmasın da kötü karın patlasın" ifadesi, sözlü kültürün halk mizahı ve atasözü niteliğindeki kalıplaşmış ifadelerle sürdürüldüğünü gösterir. Bu tür ifadeler, ritüelin yalnızca ciddiyet değil, toplumsal neşe ve birlik duygusu da içerdiğini ortaya koyar. Ayrıca Nevruz'un, Türk dünyasının genelinde görülen bahar ve yeniden doğuş mitleriyle paralel olması, Kazak kültürünü daha geniş bir Türk kültürel havzası içinde konumlandırır. Bu bağlamda Nevruz, kültürel kimliğin korunmasında ve aktarılmasında temel bir işlev üstlenir.

Kazak kültüründe Nevruz'un mitolojik sembollerle yüklü, ritüel pratiklerle somutlaşan ve kültürel belleği kuşaktan kuşağa aktaran bir gelenek olduğunu göstermektedir. Nevruz köje etrafında şekillenen uygulamalar; kozmik düzen, bereket, uzun ömür, toplumsal dayanışma ve kuşaklar arası aktarım gibi temel değerleri yeniden üretmektedir.

Bu yönüyle Nevruz, Kazak kültüründe mit, ritüel ve kültürel belleğin kesiştiği, geleneksel sürekliliğin canlı biçimde deneyimlendiği bir kültürel yapı olarak da değerlendirilebilir.

Nevruz Bayramı'nın bir diğer anlamı da arınma ve yenilenmedir. Bugünde herkes, geçmiş yıldaki hatalarını kabul eder, onlardan arınır, yenilenir ve gelecekte aynı hatalara düşmemeyi dilerdi. İnsanlar temiz elbiseler giyip Tanrı'ya dua eder, içsel bir temizlik ve ruhsal yenilenme gerçekleştirirdi. Bu durum, kişinin kendi vicdanı önünde hesap vermesi olarak görülürdü. Nevruz günü, düşmanlıkların sona erdiği, barış ve uzlaşmanın günü sayılırdı. Daha önce kavga eden insanlar

barışır, kırgınlıklar unutulurdu. Toplumda adaletsizlik yapanlar halka açıklanır ve davranışlarını düzeltmeleri beklenirdi. Ayrıca bugünde yetimlere ve dullara yardım edilir, yoksullara armağanlar verilirdi. Halk, toplumsal dayanışmayı güçlendirip, ülkenin refahını artırmak için birlikte çalışmaya başlardı. Nevruz Bayramı'nın bir diğer anlamı, bugünde evrende geceyle gündüzün eşitlenmesi, yani kozmik dengenin kurulmasıdır. Bu nedenle Kazak halkı çok eski zamanlardan beri her şeyin dengesine, uyumuna büyük değer vermiştir. Bu anlayışa göre, insanlar da yaşamda denge içinde olmalı, kadınla erkek, koca ile eş, tüm varlıklar arasında uyum ve eşitlik korunmalıdır. Halk, doğada, toplumda ve insanda bu denge bozulmasın diye Nevruz gününde "dünya dengede olsun, herkesin yeri eşit olsun" diyerek iyi dileklerde bulunur. Bugünde yöneticiler, beyler, kadınlar, erkekler, çocuklar, herkes eşit kabul edilir. Toplumsal ayrım ortadan kalkar, herkes bayramı aynı sevinç ve saygı içinde kutlar.[24]

Nevruz Bayramı yılda bir kez kutlandığı için halk bu bayrama özenle hazırlanırdı. Bu hazırlıkların birincisi temizlikti; evler, çevreler tertemiz yapılırdı. İkincisi, insanların süslenip temiz ve güzel giyinmesiydi. Üçüncüsü ise, altın ve gümüş işlemeli eyer takımlarıyla süslenmiş hızlı ve güçlü atlara binmekti.[25]

Amal, 14 Mart'ta başlayan batı Kazakistan'a özgü Nevruz versiyonudur. Kazakistan'ın diğer bölgelerine göre çok daha erken kutlanır. Kelimenin kendisinin birkaç çeviri biçimi vardır: Arapça ay adından gelen *naurız* ve Kazakçada "emek", "iş", "eylem" anlamlarını taşır. İlginçtir ki, bugünde akşam karanlığı çökmeden önce tüm akraba ve dostları dolaşıp 40 kapıyı çalmak gerekir. Ayrıca, *Amal* kutlamasının zorunlu geleneği olan *körisu* (iki elle tokalaşma) küçüklerin büyüklere gidip onların duasını alması şeklinde gerçekleşir. Kazakçada *körisu* kelimesi "birbirini görmek, karşılaşmak" anlamına gelir. Bayram günü birbirinin tüm kırgınlıklarını affetmek ve hediyeleşmek âdettendir. İnanca göre, *Amal* günü yağan kar bolluk ve bereket getirir.[26]

Resim 5: Kımız

Kımızmırındık, sembolik anlamda tüm göçebeler için kutsal içecek olan ilk kımız bayramıdır. Bu bayram, tüm Avrasya'da farklı adlarla kutlanır: Buryatlar "tsegene zugaa", Başkurtlar "mıstar", Moğolistan Kazakları ise "biye baylar" derler. Her yerde bu kutlama, ilkbahar–yaz

24 Kemeleşulı, *Kazak Halkının Destürli Toy-Mereke, Sauık-Sayran, Ulttık Oyın, Tamaşaları*, s. 31.

25 Kemeleşulı, *Kazak Halkının Destürli Toy-Mereke, Sauık-Sayran, Ulttık Oyın, Tamaşaları*, s. 26-27.

26 J. Şaygozova, A. Naurzbayeva, "Kazak Medeniyetinin Gastronomiyalık Kodı" *Kratkaya Entsiklopediya Znakovi Simvolov Kazahskoy Kulturı*, Kazniik, Almatı 2023, s. 30.

mevsiminin başlangıcını ve göçebe yaşamındaki bereketli dönemin simgesini ifade eder. *Kımızmırındık* sözcüğü, Kazakçada "burnu kımıza batırmak" anlamına gelir. Beyaz kımızın sembolizmi, kutlamanın kutsallığını ve arınma anlamını vurgular.[27]

Nartuğan, kış gündönümüne denk gelen en eski Türk bayramıdır (Macarlar bugünü "Karaçun" olarak adlandırır). Bu gece yılın en uzun gecesi kabul edilir. İki anlamlı biçimde yorumlanır: "Kara tün" – karanlık gece, "Kara şın" – kudretli zirve, tehlikeli doruk.

Eskiden bu gecede yeri ısıtmak için ateş yakılırdı. Kış gündönümü bayramı Slav mitolojisinde de kutlanmıştır. Karelya folklorunda Karaçun, genellikle "ışık, sıcaklık, yaşam" anlamına gelen Svetlana adlı kızları kaçıran mitolojik bir varlık olarak bilinir. Tüm bu inançlar, doğa döngüsündeki mevsim geçişleri hakkındaki halk anlayışının kalıntılarıdır.

Bayramın adı olan Nartuğan veya Nurtuğan, gündüz ışığı ile karanlığın oranının dönüm noktası anlamına gelir. Bu dönemde güneş ışığı yılın en uzun gecesini geride bırakır. Kazakçadaki "nart" sözcüğü "ateşli kırmızı, al kızıl" anlamına gelir. Bu, Güneş'in doğuşunu ve ışığın yeniden doğuşunu simgeleyen kutsal bir işarettir. Adın ikinci biçimi olan "nur" (ışık) da bu anlamı güçlendirir.[28]

Kazak kültüründe Nevruz etrafında şekillenen bu ritüel ve gelenekler bütünü, yalnızca mevsimsel bir bayramın kutlanmasından ibaret olmayıp, toplumsal düzeni, kolektif hafızayı ve kültürel sürekliliği yeniden üreten sembolik bir sistem olarak değerlendirilebilir. Nevruz öncesinde gerçekleştirilen temizlik, yeni ve güzel kıyafetler giyme ya da süslenmiş atlara binme gibi hazırlıklar, göçebe bozkır kültüründe arınma, yenilenme ve toplumsal statü gösteriminin ritüelleşmiş biçimleri olarak karşımıza çıkar.

Batı Kazakistan'a özgü amal geleneği ve bugün gerçekleştirilen körisu pratiği ise toplumsal dayanışmanın ve kuşaklar arası hiyerarşik saygının sembolik bir ifadesi niteliğindedir. Özellikle kırgınlıkların affedilmesi, büyüklerin ziyaret edilmesi ve dualarının alınması gibi pratikler, Nevruz'un doğanın yenilenmesinin yanı sıra toplumsal ilişkilerin de yeniden düzenlenmesini sağlayan bir kültürel mekanizma olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kımızmırındık gibi baharın gelişiyle bağlantılı törenler, göçebe yaşamın ekonomik ve ekolojik döngüsünü sembolik düzeyde temsil ederek hayvancılığa dayalı bozkır kültürünün sürekliliğini vurgular.

Nartuğan ise Türklerin daha eski kozmolojik inanç sistemlerinin izlerini taşıyarak Nevruz geleneğinin tarihsel arka planını genişletir; güneşin yeniden doğuşunu, ışığın karanlığa galip gelişini ve doğa döngüsündeki dönüşümü simgeleyen bu

27 Şaygozova, Naurzbayeva, "Kazak Medeniyetinin Gastronomiyalık Kodı", s. 32.
28 Şaygozova, Naurzbayeva, "Kazak Medeniyetinin Gastronomiyalık Kodı", s. 32.

inanç unsurları, Türk kozmolojisinde ışık, ateş ve yaşam arasındaki güçlü sembolik ilişkiye işaret eder. Bu bağlamda Nevruz çevresinde şekillenen söz konusu ritüeller, Kazak halkının doğa algısını, toplumsal değerlerini ve tarihsel belleğini bir arada taşıyan çok katmanlı kültürel kodlar olarak yorumlanabilir; dolayısıyla Nevruz, Kazak kültüründe bahar bayramı olmasının yanında mitolojik kökenleri, ritüel pratikleri ve toplumsal işlevleriyle kültürel belleğin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel bir geleneksel süreklilik alanı oluşturmaktadır.

Bu çerçevede ele alındığında, Nevruz etrafında şekillenen söz konusu ritüel ve inançların Kazak kültüründeki mitolojik arka planı, toplumsal işlevleri ve kültürel belleği aktarma biçimleri birlikte değerlendirildiğinde, bu geleneklerin yalnızca geçmişin bir kalıntısı değil aynı zamanda günümüzde de kimlik ve toplumsal dayanışmayı yeniden üreten canlı bir kültürel sistem olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Sonuç

Nevruz, Kazak kültüründe yalnızca mevsimsel bir dönüşümü ifade eden bir bayram değil; tarihsel sürekliliği, toplumsal dayanışmayı ve kültürel kimliği bir arada taşıyan çok katmanlı bir kültürel olgudur. Bu çalışma kapsamında ele alındığı üzere Nevruz, mitolojik inançlardan toplumsal ritüellere, gündelik pratiklerden kolektif hafızaya kadar uzanan geniş bir anlam dünyası içinde varlığını sürdürmektedir. Kazak toplumunda Nevruz'un yaşatılması, geçmişten günümüze aktarılan kültürel kodların canlılığını koruduğunu ve geleneksel değerlerin modern toplum içinde yeniden yorumlanarak sürdürüldüğünü göstermektedir.

Nevruz, ritüellerinin merkezinde yer alan Nevruz köje, bu kültürel sürekliliğin en somut sembollerinden biridir. Yedi farklı malzemenin bir araya getirilmesiyle hazırlanan bu yemek yalnızca bir ikram değil; bolluk, bereket ve evrensel düzenin sembolik bir temsilcisidir. Yedi sayısının Türk ve Orta Asya kültüründeki kutsal anlamı düşünüldüğünde, köjenin içerdiği unsurlar doğa ile insan arasındaki uyumu, yılın döngüselliğini ve toplumsal paylaşım anlayışını simgelemektedir. Bayram süresince bu yemeğin komşulara, misafirlere ve ihtiyaç sahiplerine ikram edilmesi ise Kazak toplumunda dayanışma, misafirperverlik ve toplumsal birlik değerlerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Nevruz'un mitolojik arka planı da Kazak kültürel belleğinde önemli bir yer tutmaktadır. Eski Türk inanç sisteminde baharın gelişi, doğanın yeniden dirilişi ve evrenin düzeninin yenilenmesiyle ilişkilendirilmiş; bu düşünce Nevruz ritüellerine de yansımıştır. Ateş yakma, eski eşyaları yenileme, temizlik yapma ve toplu kutlamalar düzenleme gibi uygulamalar, sembolik olarak arınma ve yeni bir başlangıç fikrini temsil etmektedir. Bu bağlamda Nevruz, yalnızca bir geleneksel bayram değil, aynı zamanda doğa ile insan arasındaki kadim ilişkinin kültürel

bir ifadesidir. Kültürel hafıza açısından değerlendirildiğinde Nevruz, Kazak toplumunun tarihsel deneyimlerini ve kolektif kimliğini kuşaktan kuşağa aktaran önemli bir taşıyıcıdır. Halk anlatıları, müzikler, oyunlar ve ritüeller aracılığıyla yaşatılan Nevruz geleneği, toplumsal belleğin sürekliliğini sağlayarak geçmiş ile bugün arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Özellikle Sovyet döneminde yaşanan kesintilere rağmen Nevruz'un yeniden canlandırılması, Kazak toplumunun kültürel köklerine duyduğu bağlılığın ve kimlik bilincinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Nevruz'un Kazak toplumunda bu denli güçlü bir şekilde yaşatılması, yalnızca bir bayram geleneğinin devamı olarak değil; aynı zamanda toplumsal değerlerin, sembollerin ve ortak kimliğin yeniden üretilmesi olarak da değerlendirilmelidir. Bayram kapsamında gerçekleştirilen temizlik, yeni giysiler giyme, komşu ziyaretleri, toplu eğlenceler ve oyunlar gibi uygulamalar, toplumun bireylerini ortak bir kültürel çerçevede bir araya getirmektedir. Bu ritüeller aracılığıyla bireyler hem geçmişin mirasını hatırlamakta hem de toplumsal dayanışma ve birlik duygusunu pekiştirmektedir. Böylece Nevruz, yalnızca tarihsel bir gelenek olarak değil, aynı zamanda Kazak toplumunun sosyal ve kültürel dokusunu güçlendiren canlı bir kültürel pratik olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak Nevruz, Kazak kültüründe mitolojik anlamları, ritüel pratikleri ve toplumsal işlevleriyle kültürel sürekliliğin güçlü bir temsilidir. Naurız köje gibi sembolik yemekler, bayram ritüelleri, halk anlatıları ve kolektif kutlamalar aracılığıyla Nevruz, Kazak toplumunun kültürel belleğinde canlılığını korumakta ve toplumsal kimliğin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle Nevruz, yalnızca geçmişten miras kalan bir gelenek değil; aynı zamanda Kazak toplumunun kültürel değerlerini geleceğe taşıyan dinamik bir kültürel miras niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Amirova, Dına, "The Spring Holiday Nauryz-Meiramı İn The Kazakh Tradition", *Musicologist*, C. 2, S.1, 2018, ss. 49-77
- Çetin, İsmet- Çetin Yücel Ayşe, "Kazakistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. M. Öcal Oğuz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004, ss. 287.
- Çetin, Halil *Kazak halkbilimi*, Akçağ Yayınları Ankara 2025.
- Durmuş, İİlhami "Eski Türklerde Zaman ve Takvimler", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*. Ed. M. Öcal Oğuz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004.
- Erqaliyeva, Jannat – Şakuzadaulı, Nurhat, *Kazak Kültürü*, Al-Farabi Kitabevi, Almatı 2000.
- Asma Kalıbekova, *Kazak Halık Terbiyesinin Asıl Murası*, Bayr., Almatı 2011.
- Kemeleşulı, Biykumar, *Kazak Halkının Destürli Toy-Mereke, Sauık-Sayran, Ulttık Oyın, Tamaşaları*, Öner Yay., Almatı 2005.
- Kunanbayulı, Abay, "Nevruz", *Sarı Arka Gazetesi*, 1919, No: 74.
- Nuspokasulı, A., Japarulı, A., *Ağaş Besikten Jer Besikke Deyin*, Öner Baspası, Tom. 5, Almatı 2011.
- Şaygozova J., Naurzbayeva, A., "Kazak Medeniyetinin Gastronomiyalık Kodı*" Kratkaya Entsiklopediya Znakovi Simvolov Kazahskoy Kulturı*, Kazniik, Almatı 2023, ss. 30.
- Kartaeva, Tattigul – Habijanova, Gulnar, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri, Özellikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, 2017, ss. 107-124.
- Tavkul, Ufuk, "Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S.1, 2007, ss. 22-45.
- Zenullin, Raimbek – Kudaibergenova, Nazgul – Aidarbekov, K. – Gabitov, Tursun, "Understanding Nauryz Among Kazakhs And Nogais: The Cyclical Concept Of Time And Cultural Renaissance", *Front Commun*, Vol. 10, 2026, ss. 1-9.

NEVRUZ BAYRAMINDA KAZAK HALKININ DÜNYA GÖRÜŞÜ, GELENEKLERİ VE MİLLİ OYUNLARI

Bağdat YERTAYEVA*

Nevruz kelimesi Farsçadan gelmekte olup *nu* "yeni", *ruz* ise "gün" anlamına gelmektedir. Kazakçada Nevruz; "yeni gün", "yeni yıl", "bahar bayramı", "ulus günü" ve "büyük gün" gibi adlarla anılmaktadır. Bazı kaynaklarda ise "Ak bayramı", "Süt bayramı" ve "yeni doğan bereketi" şeklinde de adlandırıldığı görülür. Kazak inancına göre bugünde gök cisimleri başlangıç noktalarına ulaşır; gündüz ile gece, ışık ile karanlık birbirine eşitlenir. Kışın sertliği azalır, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar doğum yapar, insanların ve hayvanların yaşamlarında bereket olur, yeryüzüne sevinç hâkim olur. Bahar kuşları geri döner, kış uykusundaki hayvanlar uyanır. Böylesine kutsal kabul edilen bugün, Kazaklar tarafından "Ulus Günü" olarak adlandırılmıştır. Nevruz'un bir bayram olarak kutlanması, dünyanın farklı halklarının gündelik yaşamlarında yer bulan köklü bir gelenektir ve bu gelenek eski çağlardan beri varlığını sürdürmektedir. Nitekim Tatarlar bu bayramı "Nardugan", Uygurlar "Gül Nevruz", Kazaklar ise "Nevruz" adıyla anmışlardır[1].

Kazakların ve onların ataları olan Türklerin dünya tasavvuruna göre yıl, altı ay yaz ve altı ay kış olmak üzere iki ana döneme ayrılmaktadır. Bu ayrımın sınırını ise yeni yılın ilk günü kabul edilen Nevruz, yani ilkbahar ekinoksu belirler. Yaz ayları olumlu, kış ayları ise olumsuz bir anlam yüklenerek değerlendirilmiş; bu doğrultuda yaz iyiliğin, kış ise kötülüğün sembolü olarak görülmüştür. Sembolik açıdan Nevruz, kötülüğe karşı iyiliğin galip geldiği ilk gün olarak kabul edilmektedir[2].

---

* Öğr. Görevlisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü, bagdat.yertayeva@ayu.edu.kz ORCID: 0000-0001-5953-1509

1 B. Bopayuli, *Kazaky Nauryznama*, Almaty: Bastau, 2005, s. 9.

2 A. Kalibekova, *Kazak halyk tarbiesinin asyl murasy*, Almaty: BAUR, 2011, s. 85.

Nevruz bayramı, diğer bayramlardan pek çok yönüyle ayrılmaktadır. Kış mevsiminden sağ salim çıkan halk, baharın gelişini özel ritüellerle karşılamış ve yılın bu en önemli gününü kutsal bir bayram olarak değerlendirmiştir. Nevruz ayı geldiğinde "Nevruz geldi, kut geldi" sözleriyle bayramın gelişi dostlar ve akrabalarla birlikte kutlanır. İnsanlar iyi dilekler eşliğinde yakınlarını evlerine davet eder. Bayram için yoğurtlu kurut, peynir, hamur işlerinden yapılan veya kızartılan çörekler, kurutulmuş et, kımız ve diğer geleneksel yiyecekler hazırlanarak sofraya konur. Komşular ve akrabalar bir araya gelir; selamlaşma, sarılma ve göğüs tokuşturma[3] gibi geleneksel karşılaşma biçimleri eşliğinde aynı sofrayı paylaşırlar.

Nevruz'un bolluk ve dayanışma bayramı olarak görülmesi, halk arasında bugüne ilişkin atasözlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. "Ulus günü kazan dolarsa o yıl bolluk olur; büyüklerden dua alınırsa uğurlu olur", "Bahar doğar, Nevruz gelir; gündüz ile gece eşitlenir" ve "İyiliklerin toplandığı zaman işte Nevruz'dur" gibi sözler bu kültürel belleğin yansımalarıdır. Alaş aydınları da Nevruz üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ahmet Baytursunov, "Nevruz Kazakların yılbaşıdır. Eskiden Nevruz geldiğinde her yerde bayram yapılır, kazanlar dolusu köje[4] pişirilir, insanlar köyden köye, evden eve dolaşarak sevinç içinde buluşurlardı. Nevruz'un hangi ay ve günde kutlanacağı konusunda farklı görüşler bulunsa da eski yılın bitip yeni yılın başlaması 'Yeni yılınız kutlu olsun, mutluluk ve kazanç getirsin!' sözleriyle karşılanırdı" ifadeleriyle bu geleneği aktarmaktadır. Mirjakıp Dulatov ise "Müslüman toplumlara ortak olan Ramazan ve Kurban bayramları dışında bizim tek bayramımız Nevruz'dur" diyerek bayramın toplumsal önemine dikkat çekmektedir[5].

A. Ahmetova, "Nevruz: Gelenekler ve Günümüz" adlı makalesinde bayrama özgü gelenekleri ve Nevruz'un günümüzdeki kutlanma biçimlerini ele almaktadır. Çalışmada Nevruz çorbasının hazırlanışı, bayram sofrasının düzenlenmesi, ulusal oyunlar ile akraba ve dost ziyaretleri gibi uygulamalar ayrıntılı biçimde incelenmekte; ayrıca bayramın kültürel öneminin korunarak çağın şartlarına uygun şekilde yaşatılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Nevruz Bayramı, ulusal bir bayram niteliği taşıdığı için özel alanlarda ya da evlerin önünde kurulan çadırlarda, köy halkı ve davetli konukların katılımıyla toplu olarak kutlanır. Bayram sırasında büyükler ve saygın misafirler başköşeye oturtulur; Nevruz için hazırlanan özel yemekler önce bu kişilere ikram edilir, ardından gençlere ve diğer katılımcılara dağıtılır. Sofralar, Nevruz'a özgü

3 Kazak kültüründe göğüs tokuşturma, insanların yeni yılı kutlarken sevinç ve birlikteliklerinin bir simgesidir.

4 Köje, Nevruz bayramında Kazak halkının çeşitli kuruyemiş ve baglagillerden yaptığı bir milli yemektir. Bu yemekte 7 farklı baklagil eklenir.

5 S. Azhigali, *Kazak halkynyn dasturleri men adet-guryp taryny: Birtutastygy zhane ereksheligi*. 1-tom, Almaty: Arys, 2005, s. 13.

yemeklerle donatılır. Bereketi simgeleyen bu sofralarda et yemekleri, Nevruz çorbası, yedi çeşit hamur işi, yağlı çörek, jent[6], kurt, şubat, kımız gibi geleneksel yiyecek ve içecekler yer alır. Kazak halkı arasında "Baba ile erkek büyür, yağmurla toprak yeşerir" şeklinde ifade edilen bir atasözü bulunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda, yemeklerin ardından gençler büyüklerden dua talep eder. Büyükler ise ülkenin barış ve huzur içinde olması, toprakların bolluk ve bereketle dolması, sofraların bereketlenmesi ve toplumda güvenliğin hâkim olması yönünde temennilerde bulunur. Yemekten sonra akşama kadar bayram alanında çeşitli Kazak ulusal oyunları oynanır.

Kazak kültüründe dua önemli bir yere sahiptir ve Nevruz'a özgü dualar da bu kültürel pratiğin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlardan biri Nevruz duasıdır. Yaşlılar, ev sahibine şu şekilde dua ederler:

Mutluluk versin, yemeklerin bolluğunu;
Ulusun büyük gününde,
Oğlun talihli, kızın huzurlu olsun;
Büyük hayvan sürün mera dolsun,
Servetin artsın, düşmanın yatışsın.
Bu verdiğim dua,
Ulus gününde saklanan kutsal duadır[7]
Benzer şekilde yaşlılar,
"Esselamu aleyküm!
Ulus iyi olsun, bereket bol.
İsminizle yolunuz açık olsun, deve sürünüz çok olsun,
Büyükbaş hayvanlarınız sağlıklı.
Küçükbaş hayvanlarınız bereketli olsun,
Yolculuklarınız güvenli geçsin[8]

diyerek hayır dualarında bulunurlar.

6 Jent, Kazak mutfağına ait, darı, yağ ve bal (veya seker) ile karıştırılmasıyla yapılan geleneksel tatlıdır.

7 G. Alaguzeva, "Nauryz – El ulyqtagan kun," *Respublikalyq gylymi konferenciya materialdary*, Astana, 2018, s. 28.

8 N. A. Yermekkalieva, *Nauryz – Ulystyn uly kuni: Bibliografiyalyk komekshi Kural*, Oral, 2010, s. 8.

Nevruz, "Ulusun büyük günü" olarak; dostların, köy halkının ve komşuların bir araya gelerek kutlama yaptığı, karşılıklı iyilik dileklerinin paylaşıldığı özel bir gündür. Bugünde Kazak halkının Ulus Günü için özel olarak hazırladığı yemek olan *Nevruz köje* yapılır. Nevruz köje, yedi çeşit tahıl ve gıda maddesi kullanılarak hazırlanır. Bu malzemeler arasında kurutulmuş et, erişte, haşlanmış buğday, haşlanmış mısır, pirinç veya darı, yoğurt gibi ürünler yer alır. Halk arasında, baharın gelişiyle birlikte kıştan sağ salim çıkmanın şükrü olarak ve ailede bolluk ile bereketin devamı niyetiyle Nevruz köje yapma geleneğinin ortaya cıktığı anlatılmaktadır. Evde bulunan tahıllar bu yemeğe eklenir.

Bu konuda S. Əjığalı, *Kazak Halkının Gelenekleri ve* Âdetleri adlı eserinde, geçmişte Nevruz Bayramı`nda her evin kendi "yedi çeşit yiyecekten oluşan kojesini" köyün ortak kazanına döktüğünü, böylece 30-50 çeşit malzemenin karışmasından oluşan "Nevruz köje" ya da "çok köje"nin hazırlandığını belirtmektedir[9].

Bu mutfak faaliyetlerinin tamamı hem toplumda saygınlığı olan hem de köyde tanınan ev sahibi kadın tarafından yönetilir. Kazan sahibine geri verilirken iyice yıkanır; dibine mutlaka pişmiş yiyecekler (hamur tatlıları, çörek ya da et) konur ye kulp kısımına bağlanarak teslim edilir. Aksi hâlde "kazan alınır" ya da "kazan kızar" şekilindeki batıl inançların gerçekleşeceğine inanılır[10].

Eski Nevruz kutlamalarının sembollerle yüklü en önemli anlarından biri de öküz kesilerek kazan kaldırılmasıdır. "Yedi hazine" arasında yer alan kara kazan, Kazak halkının gündelik yaşamında özel bir anlama sahiptir. Bu bağlamda A.H. Margulan, "Kazan güçlü olursa halk da güçlüdür. Kazan, çatı gibi bütünlüğün simgesidir; o bozulursa halk da bozulur" ifadeleriyle kazan kültütünün toplumsal anlamını vurgular[11]. Nevruz Bayramı'nda Nevruz çorbasının yanı sıra "yedi çörek" de pişirilerek dağıtılır.

Yedi Şelpek (Pişi): Nevruz Bayramı sofralarında yer alan önemli unsurlardan bir de "yedi ekmek" ya da diğer adıyla "yedi şelpek"tir. "Yedi şelpek dağıtmak" Kazak halk kültüründe yerleşik bir gelenektir. Şelpekler Kur'an okunarak dağıtılır ya da misafirler Kur'an okuyarak bu ekmeklerden tadar. Yedi şelpek, korku, endişe, uykusuzluk veya kötü rüya görüldüğü durumlarda da dağıtılabilir. Ekmek alan kişi "Kabul olsun" der, dağıtan kişi ise "Âmin" diye karşılık verir. Ardından "Atalara ve evlatlara bereket olsun" denilerek ekmekten tadılır, atalara adanır ve dua edilir. Bu ritüelin, ruhlara koku ulaştırdığına ve ataların ruhlarının koruyucu olduğuna inanılır. Böylece yedi ekmeğin, insanları kötülükerden ve felaketlerden koruduğu düşünülür[12].

---

9 S. Azhigali, Kazak halkynyn dasturleri men adet-guryp taryny, 1-tom: Birtutastygy zhane ereksheligi, Almaty: Arys, 2005, s. 16.

10 Azhigali, Kazak halkynyn dasturleri men adet-guryp taryny, s. 16.

11 A. Tolegenov, "Nauryz – El ulyqtagan kun," in *Respublikalyq gylymi konferenciya materialdary*, Astana, 2018, 262.

12 I. Kenesbayev, *Kazak tilinin frazeologiyalyk sozdigi*, 2 tom, Almaty: Gylym, 1997, s. 18.

Nevruz Bayramı'nda ulusal yemek hazırlama geleneğinin yanı sıra çeşitli ulusal oyunlar da oynanır. İp çekme, bilek güreşi, kız kovalama, altıbakan ve kökpar gibi oyunlar bu bayramın en dikkat çekici etkinlikleri arasında yer almaktadır. Söz konusu oyunlar, Kazak halkının kültürel kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Bu oyunlar aracılığıyla Kazakların tarihî birikimi, yaşam tarzı ve estetik anlayışı yüceltilirken, halk eğitiminde de paha biçilmez bir değer olarak kabul edilir.

Baurjan Momışulı, geleneksel oyunların önemini şu sözlerle vurgulamaktadır: "Kökpar, koşu yarışları ve güreş; cesarete ve beceriye alıştıran, kasları güçlendiren, mücadele ruhunu uyandıran, hesaplı risk almaya yönelten, hatta namus ve onur uğruna ölümü göze alabilecek bir karakter kazandıran geleneksel sportif oyunlardır. Bu oyunların faydalı olduğundan hiçbir şüphe duyulmamalıdır." Mağjan Cumabayev ise oyunları, halk kültürünün kaynağı; düşünme becerisinin gelişimini destekleyen, dil ve beden eğitiminin temel unsurlarından biri olarak değerlendirmektedir[13].

Göçebe yaşam biçiminin etkisiyle ortaya çıkan ve hayvancılıkla bağlantılı olan taş (*asıq*) oyunları da Kazak bozkırında oldukça yaygındır. Çeşitli renklerle boyanmış kemik parçaları ve özel olarak hazırlanmış oyun araçlarıyla pek çok farklı oyun oynanmıştır. Son yıllarda bu oyunların bir kısmı unutulmuş olsa da bazıları güncellenmiş kurallarla yeniden canlandırılmaktadır. Oyunlarda kullanılan nesneler genellikle gündelik yaşamda kolaylıkla bulunabilen taş, ağaç, çamur, kum, sopa, kemik, havlu, örtü, şapka, kuşak, ip ve iğne gibi malzemelerden oluşmaktadır[14].

İp Çekme: yaz aylarında açık havada oynanan geleneksel oyunlardan biridir. Oyunun sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için oyuncu sayısının ondan fazla olmaması tercih edilir. Yaklaşık 8-10 metre uzunluğunda, her iki ucu düğümlenmiş bir ipin ortasına işaret amacıyla kırmızı bir bez bağlanır. Katılımcılar boy sırasına göre dizildikten sonra oyun yöneticisinin komutuyla iki gruba ayrılır. İpin işaretli kısmı, önceden belirlenmiş orta çizgiye yerleştirilir ve oyuncular ipi iki elleriyle kavrar. Amaç, rakip takımı orta çizgiyi geçecek şekilde kendi tarafına çekmektir. Çizgiyi geçen oyuncu oyundan çıkar; oyuncu sayısı azalan ve ipi çekmekte zorlanan takım ise mağlup sayılır. Oyunun bir diğer türünde karla yapılan bir yapı üzerinden ip geçirilir; çekiş sonucunda yapı hangi tarafa doğru yıkılırsa o takım galip kabul edilir[15].

Bilek Güreşi: Kazak halkının güç ve dayanıklılığı simgeleyen geleneksel oyunlarından biridir. Oyunu yöneten kişiler, bilek gücü en yüksek iki genci karşı karşıya getirir; yenilen oyuncu elenir, kazanan ise yeni rakiplerle mücadele eder.

13 M. Cumabayev, *Pedagogika*, Almaty: Ana Tili, 1992, s. 24-36.

14 Sh. Ibrayev, *Bastau: Kazak halkynyn folklory turaly zertteuler*, Almaty: Baspalar Uyi, 2009, s. 80.

15 T. Bazarbek, *Kazak ulttyk ojyndary*, Almaty: Balausa Baspasy, 2013, s. 45

En güçlü bileğe sahip olan yarışmacı galip ilan edilir. Bu oyun yalnızca Nevruz'da değil, çeşitli şenliklerde ve yarışmalarda da düzenlenmektedir. Günümüzde bilek güreşi, yaş ve kilo kategorilerine ayrılan bağımsız bir spor dalı hâline gelmiştir. Oyuncular dirseklerini sabit bir zemine dayayarak rakibin elini aşağıya indirmeye çalışır; dirseğin yerden kaldırılmaması temel kuraldır[16].

Kız Kovalama: Kazak halkının en yaygın geleneksel atlı oyunlarından biridir. Göçebe yaşamda hem erkeklerin hem de kızların iyi binici olmaları gerektiğinden, bu oyun gençlerin çevikliklerini ve binicilik becerilerini sergiledikleri önemli bir yarış niteliği taşır. Yarışma için düz bir zemine sahip, yaklaşık 300 metreden uzun bir alan belirlenir. Başlangıçta kız binici erkekten yaklaşık on metre önde yer alır; işaret verildiğinde kız kaçmaya başlar, erkek ise onu yakalamaya çalışır. Erkek belirlenen mesafede kıza yetişebilirse başarılı sayılır; yetişememesi durumunda dönüş yolunda kız erkeği kovalar ve sembolik olarak kamçıyla cezalandırır. Değerlendirmede atı kontrol etme becerisi, hız, binicilik ustalığı ve geleneksel kıyafetlerin estetik uyumu gibi ölçütler dikkate alınır[17].

Altybakan: Genç kız ve erkeklerin akşam saatlerinde bir araya gelerek sallanıp şarkılar söyledikleri, sohbet ettikleri ve çeşitli sözlü kültür ürünlerini paylaştıkları eğlence odaklı bir oyundur. Genellikle üç uzun direğin birbirine bağlanmasıyla kurulan düzenekte halatlar farklı seviyelerde sabitlenir. Aynı seviyedeki halatlara oturan ya da ayakta duran gençler sallanırken şarkı söyler, bilmeceler sorar ve atışmalar yapar. Böylece altybakan, yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda sosyal etkileşimi ve kültürel aktarımı destekleyen bir gelenek olarak işlev görür. Oyun, gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam eder ve katılımcılar sırayla düzeneğe çıkarak bu ortak eğlenceye dâhil olurlar.

Altybakan oyunu gençleri örgütlülüğe ve disipline alıştıran, bireylerin moralini yükselten, cesaret ve fiziksel dayanıklılığı artıran geleneksel bir eğlence biçimidir. Bu oyun, umut duygusunu güçlendirerek gençlerin geleceğe olan güvenlerini pekiştirir; sanat ve öğrenmeye yönelik ilgi ve motivasyonlarını artırır. Aynı zamanda kan dolaşımını desteklediği ve iç organların işleyişine olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. Altybakan, azim, dayanıklılık ve kültürel davranış kalıplarının benimsenmesine yardımcı olurken; gençlerin sohbet ederek birbirlerini tanımalarına, sosyal iletişimlerini güçlendirmelerine, arkadaş çevrelerini genişletmelerine ve dostluk bağlarını geliştirmelerine olanak tanır. Bu yönüyle bireyleri toplumsal değerlere bağlı bireyler hâline getiren önemli bir kültürel pratik olarak değerlendirilmektedir[18].

---

16 E. Alimhanov, *Kazaktyn ulttyk halyk ojyndary men sportynyn teoriyalyk zhane pedagogikalyk negizderi*, Almaty: Kazak Universiteti, 2018, s. 114.

17 Alimhanov, *Kazaktyn ulttyk halyk ojyndary men sportynyn teoriyalyk zhane pedagogikalyk negizderi*, s. 115.

18 K. Gabithanuly ve Zh. Toktaqynuly, *Agash besikten zher besikke dein*, 4-kitap, Almaty: Oner, 2011, s. 97-98.

Kökpar: Ata binme becerisine sahip, fiziksel olarak güçlü ve dayanıklı bireyler tarafından oynanan geleneksel bir atlı oyundur. Orta Asya halkları arasında bilinen en eski oyunlardan biri olan "Kökpar Tartu", günümüzde de önemini korumaktadır. Nitekim bu oyun, pek çok bayram ve şenlikte büyük bir ilgiyle organize edilmekte ve geniş kitleler tarafından izlenmektedir. Oyunun temel amacı, genellikle bir oğlak postunu ya da bu amaçla hazırlanan nesneyi rakiplerden kaparak belirlenen hedefe ulaştırmaktır. Oyuncuların çeviklik, güç ve stratejik düşünme becerilerini aynı anda kullanmalarını gerektiren bu oyun, göçebe savaş kültürünün izlerini taşıyan önemli bir sportif gelenektir.

Han Oyunu: Oyuncu sayısında belirli bir sınırlama olmaksızın oynanabilen geleneksel bir beceri oyunudur. Katılımcılar karşılıklı anlaşarak beş ya da on adet misketi ortaya koyar ve bunlardan biri "han" olarak belirlenir. Oyuncular sırayla misketleri havaya savurarak dağıtır. "Han" bazen diğer misketlerin altında kalabilir; bu durumda oyuncu "Hanı gözet!" diyerek oyunu sürdürür. Eğer "han" açık bir şekilde duruyorsa, oyuncu onu kullanarak belirli bir misketi hedef alır. Oyun sırasında "han" ile atış yapılırken diğer misketleri hareket ettirmek yasaktır. Oyuncu, kural ihlali yapana ya da hedeflediği misketleri kazanana kadar oyuna devam eder. Ortaya konan misketler tükendiğinde yeni bir tur başlatılır. Bu oyun temel olarak çeviklik, hız ve gözlem yeteneğini geliştirmeyi amaçlamaktadır[19].

Toguz Kumalak: İki kişi arasında oynanan stratejiye dayalı geleneksel bir zekâ oyunudur. Özel olarak hazırlanmış bir oyun tahtasında bulunan 18 küçük göz ve iki hazne yer alır. Her oyuncu kendisine ait dokuz göze dokuzar kumalak yerleştirir ve taşlarını soldan sağa doğru dağıtarak hamle yapar. Son taşın bırakıldığı gözdeki kumalak sayısı çift ise, oyuncu bu taşları alarak kendi haznesine aktarır; ancak kendi tarafındaki gözleri bu şekilde kazanamaz. Tek sayıda taş bulunan gözler "açık", çift sayıda olanlar ise "kapalı" olarak adlandırılır. Kapalı gözler rakip tarafından ele geçirilebildiğinden, oyuncular gözlerini açık hâle getirmeye çalışır.

Oyunda ayrıca "tuzluk" adı verilen özel bir kural bulunmaktadır. Rakibin bir gözünde iki taş varken son taşın bu göze bırakılması durumunda, o göz "tuzluk" ilan edilir ve işaretlenir. Bundan sonra hangi oyuncu bu göze taş bırakırsa bıraksın, taşlar tuzluğu alan oyuncunun haznesine aktarılır. Ancak dokuzuncu gözden tuzluk alınamaz ve rakip de aynı numaralı gözden tuzluk elde edemez. Oyunun sonuna doğru bir oyuncunun hamle yapacak taşı kalmazsa bu durum "atsırau" olarak adlandırılır ve karşı taraf kendi bölgesindeki tüm taşları kazanır. Toguz Kumalak, dikkat ve zekâyı geliştiren, hızlı düşünme ve hesap yapma becerisini artıran, rekabet duygusunu güçlendiren bir oyun olarak kabul edilmektedir[20].

---

19 Bazarbek, *Kazak ulttyk ojyndary*, s. 16.

20 K. Gabithanuly ve Zh. Toktaqynuly, *Agash besikten zher besikke dein*, 4-kitap, Almaty: Oner, 2011, s. 118-119.

Aksüyek: Genç kızlar ve erkekler tarafından genellikle ay ışığında oynanan geleneksel bir gece oyunudur. Oyunda küçükbaş hayvanların beyaz kemikleri ya da beyaz renkte hazırlanmış bir nesne kullanılır. Katılımcılar iki gruba ayrılır ve oyunu yöneten kişi kemiği uzağa fırlatmadan önce grubu şu sözlerle motive eder: "Her yıl yarışta bulun, keskin gözlü şahine rastla; rüzgâr geçmeyen kulağa rastla; zekâ ve akıl sahibi gençlere rastla!"[21].

Kemiği atan oyuncunun ardından gruplar, ay ışığında kemiği bulmak için aramaya koyulur. Kemiği bulan oyuncu, onu hızla belirlenen noktaya ulaştırmaya çalışırken rakip grup kemiği ele geçirmek için müdahalede bulunur. Oyuncular zaman zaman kemiği birbirlerine atarak karşı tarafı yanıltır. Kemiği eline alan oyuncunun "Bende beyaz kemik var" demesi gerekirken, takım arkadaşları da aynı ifadeyi tekrarlayarak rakip grubu şaşırtmaya çalışır. Kemiği hedef noktaya ilk ulaştıran takım oyunun galibi sayılır. Bu yönüyle Aksüyek, hem fiziksel çevikliği hem de takım hâlinde hareket etme becerisini geliştiren bir geleneksel oyun olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Özetle Nevruz Bayramı, Kazak halkının yüzyıllar boyunca biriktirdiği deneyimlerin ve dünya görüşünün bir yansıması olarak köklü ve kutsal bir nitelik taşımaktadır. Nevruz, yalnızca yeni yılın başlangıcını simgeleyen bir zaman dilimi değil; aynı zamanda doğa ile insanın, yaşam ile umudun yeniden buluştuğu anlamlı bir dönüm noktasıdır. Bolluk, dayanışma, bereket ve birlik gibi değerleri temsil eden bu bayram, bu nedenle günümüze kadar "Ulusun Büyük Günü" olarak yüceltilmiştir.

Nevruz kavramı "yeni gün" ve "yeni yıl" anlamlarıyla kabul edilmekte; iyiliğin, yenilenmenin ve sürekliliğin sembolü olarak değerlendirilmektedir. Nevruz'a ilişkin gelenekler, halkın yaşam biçimini, dünya tasavvurunu ve inanç sistemini açık biçimde ortaya koyan önemli bir kültürel miras niteliği taşımaktadır. Nevruz köjesi hazırlamak, yedi ekmek dağıtmak ve Nevruz duası vermek gibi ritüeller; toplumu bolluğa, uyuma, affediciliğe ve merhamete yönelten sembolik uygulamalar olarak öne çıkar. Özellikle yedi farklı malzemeyle hazırlanan Nevruz köjesi, birlik ve paylaşımın yanı sıra cömertliğin ve toplumsal dayanışmanın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yaşlılardan alınan dualar ise gelecek nesillere aktarılan manevi bir rehber işlevi görmektedir.

Nevruz Bayramı kapsamında oynanan ulusal oyunlar da halk eğitiminde özel bir yere sahiptir. Halat çekme, bilek güreşi, kız kovalama, altybakan, kökpar, asık oyunları, toguz kumalak ve aksüyek gibi oyunlar; Kazak gençlerini beceriye, cesarete, örgütlü hareket etmeye ve sabra yönelten birer "hayat

21 Gabithanuly ve Toktaqynuly, *Agash besikten zher besikke dein,* s. 107-108.

okulu" niteliğindedir. Bu oyunlar aracılığıyla genç nesil yalnızca fiziksel güç ve dayanıklılığını sınamakla kalmaz; aynı zamanda karşılıklı saygı, adalet ve sorumluluk gibi toplumsal değerleri de içselleştirir. Dolayısıyla ulusal oyunlar, kültürel kodların korunmasında ve kuşaklar arası aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir.

Günümüzde Nevruz Bayramı'nın yenilikçi bir içerikle ve çağın gerekliliklerine uygun biçimde kutlanması, ulusal bilincin canlı tutulması açısından önemli bir araçtır. Gelenek ile yeniliği bir araya getirerek Nevruz'un anlam ve değerini genç kuşaklara aktarmak ortak bir sorumluluk olarak görülmelidir. Zira Nevruz, geçmişte kalmış bir miras değil; geleceğe uzanan güçlü bir manevi köprü niteliğindedir.

Sonuç olarak Nevruz Bayramı, Kazak halkının kültürel hafızasının, manevi özünün ve ulusal kimliğinin belirgin bir yansımasıdır. Toplumu bir araya getiren, nesilleri erdemliğe yönlendiren ve insanı doğayla yeniden buluşturan bu kadim bayram, ulusun bereketini artıran, birliğini pekiştiren ve umut duygusunu canlı tutan kutsal bir gün olma özelliğini sürdürecektir.

Kaynakça

- Alimhanov, E. *Kazaktyn ulttyk halyk ojyndary men sportynyn teoriyalyk zhane pedagogikalyk negizderi.* Almaty: Kazak Universiteti, 2018.
- Alaguzeva, G. "Nauryz – El ulyqtagan kun." *Respublikalyq gylymi konferenciya materialdary.* Astana, 2018.
- Azhigali, S. *Kazak halkynyn dasturleri men adet-guryp taryny.* 1-tom: Birtutastygy zhane ereksheligi. Almaty: Arys, 2005.
- Bopayuli, B. *Kazaky Nauryznama.* Almaty: Bastau, 2005.
- Bazarbek, T. *Kazak ulttyk ojyndary.* Almaty: Balausa Baspasy, 2013.
- Gabithanuly, K., and Zh. Toktaqynuly. *Agash besikten zher besikke dein.* 4-kitap. Almaty: Oner, 2011.
- Cumabayev, M. *Pedagogika.* Almaty: Ana Tili, 1992.
- Kenesbayev, I. *Kazak tilinin frazeologiyalyk sozdigi.* 2 tom. Almaty: Gylym, 1997.
- Kalibekova, A. *Kazak halyk tarbiesinin asyl murasy.* Almaty: BAUR, 2011.
- Yermekkalieva, N. A. *Nauryz – Ulystyn uly kuni: Bibliografiyalyk komekshi kural.* Oral, 2010.
- Tolegenov, A. "Nauryz – El ulyqtagan kun." In *Respublikalyq gylymi konferenciya materialdary*, Astana, 2018.
- Ibrayev, Sh. *Bastau: Kazak halkynyn folklory turaly zertteuler.* Almaty: Baspalar Uyi, 2009.

UYGUR TÜRKLERİNDE NEVRUZ KUTLAMA GELENEKLERİ

Alimcan İNAYET*

Nevruz atalarımızın natürist dünya görüşünü, dünyayı anlama ve anlamlandırma tecrübelerini yansıtan kültürel bir olgudur. Artzamanlı ve eşzamanlı olarak farklı dönem ve coğrafyaların kültürel unsurlarıyla zenginleşerek günümüze kadar gelmiştir. Atalarımızın Tanrı, doğa ve insan ilişkisi ile ilgili bilgi, deneyim ve inanışlarının, düşünsel birikimin aktarıldığı kuşaklar arası iletişimin en canlı örneklerinden birisidir. Bize atalarımızın yaşam tarzları, inanç ve düşünce sistemleri, dünya tasavvurları, toplumsal değerleri, teknik, sanat, spor ve yetenekleri hakkında bilgi verir. Atalarımız gece ve gündüzün eşitlendiği 21 Mart'ı yılın ilk günü olarak kabul etmiş ve buna Türkçe "yangi kün", İslamiyet'ten sonra da Farsça "nevruz" demişlerdir.

Nevruz günümüz Anadolu sahasında "Mart dokuzu", "Yıl sırtı", "Gün dönümü", "Sultan Nevruz", diğer Türk coğrafyalarında "Noruz", "Navruz", "Navrız", "Mevriz", "ulustın ulı küni" gibi isimlerle kutlanmaktadır.

Nevruz günümüzde etnik, kültürel ve politik sınırları aşmış, Adriyatik'ten Çin'e kadar olan geniş coğrafya boyunca kutlanmaktadır. Nevruzun kutlandığı ülkeler arasında Balkanlar, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, İran, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan bulunmaktadır. Bu bayramın muhtelif ülkeler, milletler ve halklar arasındaki kültürel bağları güçlendirip kardeşlik ve dostluğu pekiştirmede önemli bir güç olduğu ortadadır.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi ABD
alimcan.inayet@ege.edu.tr

Nevruz aslında bir doğa olayıdır. Doğanın Mart ayında, yani baharda uyanıp yeşermesi ve hayatın canlanması ile ilgilidir. Yani nevruz bahar sevincinin, bahar coşkusunun adıdır. Bu doğa olayına sonradan mitolojik, teolojik ve politik anlamlar yüklenmiştir. Örneğin İran mitolojisine göre, Ahura Mazda dünyayı ve insanı Nevruzda yaratmıştır. İslam folkloruna göre, nevruz Hz. Adem'in yaratıldığı gündür. Hz. Nuh'un gemisinin karaya ulaştığı gündür. Hz. Musa'nın asasıyla Kızıl denizi yardığı gündür. Hz. Muhammed'in peygamber olduğu gündür. Alevi inanç sistemine göre ise, Nevruz; Hz. Ali'nin doğduğu gündür. Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlendiği gündür.

Hemen belirtmek gerekir ki, nevruz yeni gün, yeni yıl ve bahar bayramı olarak Türklerde eskiden beri kutlanagelen bayramlardan birisidir. Türk kültüründe nevruz Ergenekon destanı ile ilişkilendirilmiş, Türklerin Ergenekon'dan çıkışının anısına kutlanmıştır. Çin tarih kaynaklarına göre, Nevruz Hunlar döneminde de kutlanmaktaydı. Hunlar yılbaşı olarak kabul ettikleri Mart ayında Chanyu'nün otağına toplanır ve kutlamalar yapar, yer-su ve gök tanrısına kurbanlar sunarlardı. Nevruzda eski yıla ait çamurdan yapılan korçak (kukla bebek)lar toprağa dönüştürülüp tekrar yeni yıl için baht hamileri yapmak âdet idi. Umay da baht hamisi olarak korçak yapılan ilahlar arasında idi. Çünkü Umay yer tanrısı ve bolluk ve bereket tanrısıydı. Uygur Türklerinin berat gecelerinde "Baht ana" dedikleri ilah işte bu Umay olmalıdır. Baht ana mutluluk, saadet ve devlet bahşeden bir ilah olarak görülmektedir.

Baht ana baht ana baht devlet ver bana!

Baht devlet vermezsen sabır takat ver bana!

Baht ana baht ana baht devlet ver bana!

Baht devlet vermezsen iyi izzet ver bana!

Baht ana baht ana baht devlet ver bana!

Baht devlet vermezsen hem saadet ver bana! (Pantusov 1890: 63).

Çin tarih kaynakları Göktürklerin otların yeşerdiği zamanı yılbaşı olarak kabul ettiklerini, bahar aylarında atalar mağarasına gidip anma törenleri düzenlediklerini kaydeder. 981 yılında Turfan'a gelen Çinli seyyah Wang Yan-de Uygurların 9 Mart'ta Han-shih festivalini kutladıklarını, Uygurların ilkbahar aylarında topluca seyahat ettiklerini, seyahat ederken müzik aletleri çaldıklarını ve at sırtında çeşitli yaratıklara yay çekerek ok attıklarını ve böylece göğe kurban sunduklarını, ayrıca birbirlerine su atarak eğlendiklerini kaydetmiştir.[1] Ancak burada bahsedilen Han-shih festivali Çin festivali olup, Nisan başında kutlanmaktadır. İçeriği de bahar ile, yeni yıl ile ilgili değildir. Bundan Çinli

1 Özkan İzgi, *Çin Elçisi Wang Yan-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 50-60.

seyyahın Uygurlardaki bahar bayramını Çinlilerin Han-shih bayramına benzettiği anlaşılmaktadır. Tarihçi Özkan İzgi'ye göre, eski Türklerde yılbaşı kutlamalarının en tipik özelliği kurban sunmak, at yarışları yapmak ve şarkı söylemektir[2]. Bu temel unsurları günümüz nevruz geleneğinde de görmek mümkündür. Söğüt'te Mart ayında Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında yapılan "Ertuğrul Gazi Şenlikleri"nde de kurbanlar kesilir, Kuran-ı Kerim ve Mevlit okunur, yemekler yendikten sonra cirit oyunları, at yarışları, güreşler, folklor gösterileri yapılır[3]. Kaşgar'daki Opal köyünde bulunan Kaşgarlı Mahmut Türbesi (Hz. Mollam Mezarı)'nde nevruz kutlamaları yapılmaktadır. Buranın adı "Noruz Bulak"tır. Burada yapılan kutlamalarda şiir yarışları düzenlenmektedir[4]. Bu babda köhne yılnıñ künleri ada bolup yeñi yılnıñ küni kirgen künni noruz derler noruz künide yete kısmı meyveni cem ḳılur meselen seriġ samsaḳ sencid yani cigde seb yani alma ser yani ḳoynıñ kellesi sirke senbuse seyer bu cümleni yeydur keçesi suġa çılap ḳoyup ertesi içedur munı heft salam suyi deydur munı mektebdan mollalar ḳıladur mekteb balalarıġa ḳance bala bolsa şumce kaġezġe farce farce ḳılıp bir farceġe bir noruzluḳ beyt fütüp beridur her ḳaysı bala bir munce tiyin berip bir farçe kaġezdeki beytni alıp oḳup şadlıġ ḳılaşıp yürüydur

noruzluḳ beytler

1

1. yıl başı noruz küni alem gülistan bolġusı
asmandın yer yüzige ab-ı rahmet yaġkusı
2. her oġul ḥızmet ḳılıp ustadını ḳılsa rıza
iki alemde bu ferzend haḳ rızasın tapḳusı

2

1. noruz keliban yer yüzini eyledi gülzar — fermanı ḥudadur
rahmet suyidin yer yüzi bolġayki semenzar — bu sunıllahdur
2. ḥızmet ḳılıban mollasını eylese ḥuşnud — hem kece u kündüz
her iki cehanda bu kişi bolmaġusı ḥvar — teñridin atadur

2 Özkan İzgi, "Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler." *Tarih Dergisi* 31 (1977), s. 32-33.

3 Ali Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, no. 2, 2005, s. 168.

4 Alimcan İnayet, "Uygurlarda Nevruz." *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 424-425.

noruzluḳ beyt

1

1. noruz keldi cehanġa barıp aytḳıl atañġa
2. atañ bersun bir tengi barıp bergil mollañġa
3. mollañ bersun ḳucnacḳa ḳucnac salsun sanduḳḳa

1. keldi noruz iyş bünyad etkeli
barçe adem köñlini şad etkeli
2. her oġul mollasıdın alsa dua
köñlini ġemlerdin azad etkeli[5].

Görüldüğü gibi nevruz geleneğinin Türklerde köklü bir geçmişi vardır. Daha sonraki tarihsel ve kültürel süreçte kültürlerarası etkileşim dolayısıyla nevruza Fars kültürüne özgü öğeler de karışmıştır. Bunda Zerdüştlüğün önemli rolü ve etkisi bulunmaktadır. Ancak Zerdüştlükte nevruz dini bir bayramdır ve daha çok dünyanın ve insanın yaratılışı ile ilgilidir. Türklerde ise nevruz bahar ile ilgili olup, yeni yılın başladığı gündür, yeni bir yaşam ve yeni bir umudun başlangıcıdır. Nevruz Türk boylarını birbirine bağlayan bir kültür bağı, Türk Millî kültürü ve kimliğini besleyen bir kaynak olduğu için Sovyetler Birliği döneminde yasaklanmıştı. Ancak Uygur Türkleri bu bayramı çeşitli şekil ve usullerle kutlamaya devam etmiştir.

Bugün Uygur Türkleri arasında nevruza "novruz", "noruz" olarak telaffuz edilmektedir. Bu terim aslında "yeni" anlamındaki Farsça "nev" ile "gün" anlamındaki Farsça "ruz" kelimesinden oluşturulmuştur. Bu terimin eski Uygurcadaki karşılığının "Yenigün < Yangi kün" olduğu, gerek "Divanü Lügati't-Türk"te[6] gerekse "Maytrısimit"te açıkça ifade edilmiştir. MS. 923 yılında yazıldığı bilinen Maytrisimit adlı piyesin "övmeye değer ay, arzu edilen gün, seçilen güzel an, hayırlı vakit olan kutlu koyun yılı üçün ayın yirmi ikinci günü"nde Upası Çutaş Yigen tarafından istinsah edildiği ifade edilir[7].

Nevruz, Uygur Türkleri arasında eski yıla veda edip yeni yılı karşılamak, yeni yılın ve baharın bolluk ve bereket getirmesini dilemek amacıyla her yıl 21 Mart'ta coşkuyla kutlanan bir bayramdır. Günümüzde bu bayram şu şekilde kutlamaktadırlar:

---

5 N. N. Pantusov, *Tarancı Şarkıları. Rus İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti Etnografya Bölümü Tezkereleri*, C. XVII, S. 1. St. Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1890, s. 69.

6 Besim Atalay, *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*. C. 1. 4. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

7 İnayet, "Uygurlarda Nevruz.", s. 424.

Nevruz Davulu: Nevruz başlamadan önce, şehir, kasaba ve köylerde nevruzun geldiğini haber vermek için davul zurna çalınır. Böylece halk nevruz geldiğini anlar, hazırlıklara başlar.

Nevruz Temizliği: Nevruz öncesinde bütün köy, yurt, kasaba ve mahallelerde genel temizlik yapılır. Caddeler, sokaklar ve yollar temizlenir, eksik ve bozulmuş kısımlar yeniden onarılır. Köprüler onarılıp süslenir. Nevruz etkinliklerinin yapılacağı alanlar seçilip belirlenir. Genellikle, cami, mescit, tekke gibi ibadet yerleri, pazar yerleri, mahalledeki piknik alanları, dağ veya nehir kenarındaki havadar yerler, nevruz faaliyeti için uygun mekânlardır. Her evde yeniden badana yapılır, avlular temizlenir, keçe kilim ve halılar yıkanır. İnsanlar yeni elbiselerini hazırlarlar. Bunların yanısıra, "nevruz aşı" hazırlanır. "Nevruz aşı", buğday, mısır, arpa, nohut, pirinç, mercimek gibi yedi çeşit hububat ile iğde karıştırılarak yapılır ve buna aynı zamanda *köce* de denir. Ayrıca "Nevruz suyu" (Hafta selam suyu diye de adlandırılır) hazırlanır. "Nevruz suyu", iğde, şeftali kurusu, et, koyun kellesi, sarımsak, sirke gibi yedi çeşit malzemenin karışımdan yapılır. Ayrıca, halk arasındaki sanatçılar, destancılar, meddahlar, pehlivanlar, cambazlar kendi yeteneklerini sergilemek için özel olarak hazırlanırlar.

Soğuğu Defetme: Nevruz arifesinde mahallede gençler mum yakarak soğuğu kovmaya çıkarlar. Soğuğu hicvederler, nevruzu överler, şiir türkü söyler, dans ederler. Dokuz tef çalınır, bahar kuşlarını taklit ederler, birlikte yemek yerler.

Nevruz Ziyareti: Nevruz günü öğlene kadar, insanlar birbirlerini ziyaret ederler, yeni yılını kutlarlar, yetim öksüzlere yardımda bulunurlar, büyükleri ziyaret ederler, kötülük yapanlara öğüt verirler. Paraca fakir, zayıf insanlara, yaşlılara, bakımsız yetimlere, kaza geçirenlere, geçim sıkıntısı çekenlere yemek ve para gibi maddi yardımda bulunurlar. Ebediyete intikal etmiş kişilerin, devlet büyüklerinin, dini zatların mezarları ziyaret edilir. Buna "Nevruz duası" denir. Derdi olanlara derman aranır, küs olan karı-kocalar ve komşular barıştırılır. Evlenme yaşına gelenler için teşebbüslerde bulunulur.

Nevruz Aşı: Nevruz günü ailelerde "k" harfiyle başlayan yedi çeşit, İslamiyet'ten önce dokuz çeşit yemek hazırlanır. Mesela: Kaymak, katık, kurt, kuymak, katlama, kuyruk, kuzu eti (tandır kebap ya da kordak). "Nevruz hademeleri" bir kenarda büyük kazan hazırlayıp "nevruz aşı" hazırlar. "Nevruz aşı"na "abensan"<ab-i nisan da denmektedir. Nevruz gezisine gelen aileler de kendi kulübelerinde tencerelerini hazırlayıp kendi imkânları dâhilinde nevruz için yemek pişirirler. "Nevruz aşı" hazır olunca, insanlar ortada bir daire oluştururlar ve statü gözetmeksizin sırayla yer alıp otururlar. Alanın bir kenarında kapı yerine belli bir boşluk bırakılır. Herkes yerini aldıktan sonra, o "kapı"dan kâse ve leğenlerde nevruz aşı getirilip dağıtılır. Herkes nevruz aşı yedikten sonra, her aile nevruz için hazırladığı yemeklerini getirip ortaya koyar. Bu yemeklerin iyi kötülüğüne bakılmaksızın kimin önüne ne geldiyse o konulur. Kimse yemek

seçemez ve seçmemesi gerekir. Yemek yendikten sonra, herkes birlikte ellerini kaldırıp suyun, yağmurun bol, üretimin bereketli olmasını dileyerek dua ederler. Böylece tören son bulur ve çeşitli eğlence faaliyetleri başlar.

Nevruz Gezisi: Sonra bütün yurt halkı, eşek arabası, tahta araba, faytonlar veya at, deve, öküz, yak, eşek gibi hayvanlarla sanki göç edecekmiş gibi yaylaya doğru yola koyulur. Yol boyunca şarkılar ve türküler söylenir, birbirleriyle yarışırcasına kutlamaların yapılacağı alana sel gibi akarlar. Alanda çadırlar kurulur. Aşçı, ekmekçi, kasap, tüccar ve tezgâhtar gibi ticaretçiler de gelip dükkân veya tezgâh açıp yaylaya bolluk getirir. Bağlara, bahçelere gezi düzenlerler. At seylisi (atla gezi), bezme seylisi (meclis), yurt seylisi (yurt gezisi), kök seylisi (bağ gezisi), kabir seylisi (mezar gezisi), çarşi seylisi (Pazar gezisi) gibi geziler de bunlardandır. 7. Nevruz Yarışı: Nevruz bayramı, Uygur Türkleri için, aynı zamanda, geleneksel spor bayramıdır. Bayram süresince güreş, oğlak tartışış (oğlak kapmaca), cambazlık, hayvan dövüşleri gibi çeşitli spor faaliyetleri düzenlenmektedir. Bu faaliyetler çeşitli oyun türlerine göre ayrı ayrı alanlarda düzenlenir.

Çelişiş "Güreş": Güreşte çeşitli köy ve mahalleden gelen pehlivanlar birbirine karşı sırayla meydana çıkıp güç ve yeteneklerini sergilerler. Genç ihtiyar, çoluk çocuk demeden her yaş grubuna göre güreş düzenlenir. Kazanan pehlivanlara "küçtüñgür" unvanı verilir ve pahalı kumaşlardan dikilmiş "ton"lar giydirilip bellerine nefis el işlemeli "belbağ" (kemer) bağlanır.

Oğlak Tartışış "Oğlak Kapmaca": Geniş bir alanda "oğlak tartışış" diye adlandırılan at yarışları yapılır. Yarışa katılacak atlılar hazır beklerken, yarışı idare eden şahıs, başı kesilmiş bir keçi yavrusunu, yani "oğlak"ı ortaya atar. Yarışçılar hemen "oğlak"ı yerden kapabilmek için harekete geçerler ve "oğlak"ı kapanın elinden alabilmek için mücadele ederler. Mücadele sonunda "oğlak"ı kapıp başkalarına kaptırmadan belirlenen hedefe veya birinin evinin önüne götürebilen yarışçı bu yarışın galibi olarak ödüllendirilir.

Darvazlık "Cambazlık": "Darvazlar"(cambazlar), müzik eşliğinde, tahminen 40-50 metre uzunlukta ve 20-30 metre yüksekliğinde çekilen ip üzerinde yürürler, bazen ayağına leğen bağlayıp ileri geri yürüme, oturup kalkma, takla atma gibi insanı korkutan tehlikeli zor hareketler yaparak izleyenlerin dikkatlerini çekerler.

Çakpelek "Çark-i Felek": Buna Türkiye Türkçesinde "dönme salıncak" demek mümkündür. Uygur Türkleri bu oyuna "Sargaydı, pişti" de demektedir. Bu oyunun çok eski geçmişi vardır ki, 8. yüzyılda Çin'de imparatorluk sarayında oynandığı bilinmektedir.

Bu oyun da darvazlık (ipte yürüme) oyunu gibi, Uygur Türklerinin "göğe yükselme", "tanrıya yaklaşma" arzusunu yansıtmaktadır ki, bu göktanrı inancıyla ilgilidir.

Hayvan Dövüşleri: Hayvan dövüşleri Uygur Türklerinin vazgeçemediği eğlence türlerinden biridir. "Üsüşme" (koç dövüşü), "çokuşma" (horoz dövüşü) bunların bazılarıdır. Bu dövüşlerde yenilen hayvanlar akşam ziyafetlerini süslerler.

Av: Avcılar av tüfeklerini alıp, av köpeklerini peşine takıp ormanlara doğru at koşturur.

Bunların yanısıra, bazı bölgelerde geleneksel "kaplan oyunu" veya "aslan oyunu" oynanmaktadır. Bir kişi yüzüne maske takıp kaplan kılığına girer. İki elini de kullanarak dört ayaklı olur ve kaplan hareketlerini taklit eder. Bir kişi eline kırmızı gül alarak "kaplan"ı müzik eşliğinde dans ettirir. Oyun bitiminde kaplan kılığına giren kişi maskesini çıkarır ve ona kırmızı gül takdim edilir. Bazı bölgelerde "argımak oyunu" oynanır. Bir kişi bayram elbiselerini giyip tahta at ile dans ederek meydana girer. O anda sazla tempo tutulur. Bu oyunlar Uygur Türklerinin eski dönemlerden kalan totem inançlarını yansıtmaktadır.

Nevruz Meşrebi: Nevruz'un 3. günü mahallelerde büyük meşrep düzenlenir. Meşrep büyükler tarafından tertip edildiği gibi, gençler kendi aralarında ortaklaşa da düzenlenebilir. Meşrep bir okuldur. Gençler bu okulda edep, ahlak, yol yordam öğrenir. Edepsiz kaba kişilere "meşrep görmemiş" denir. Meşrep sırasında, Uygur Türklerinin "Sazende" dedikleri müzisyenler, davul, zurna, dutar, rebap, tambur, kalun, çenk, huştar, keman, ney, tef gibi çeşitli Millî çalgılarla Nevruz-nameler, on iki makam parçaları ve halk türkülerini çalıp söylerler. Ardından "nevruz meşrebi" müziğini icra ederler. Uygur Türkçesi'nde "Toplu dans" anlamına gelen "meşrep"te genç ihtiyar, büyük küçük, kadın erkek herkes dans eder. İzleyenler gönlünce dans edenlerin üzerinden para pul çevirip müzisyenlerin önüne koyarlar. Bu izleyiciler ile dans edenlerin müzisyenlere bir nevi teşekkürü olup, buna "çörüme" denir. Ayrıca bu faaliyet sırasında "gülhan" (ateş) yakılır ve insanlar ateşten atlarlar, sonra toplu halde "ateş dansı" oynarlar.

Faaliyet sırasında yine, meddahlar, destancılar, kıssahanlar destan, kıssa ve hikâyeler anlatarak nevruz eğlencelerini renklendirirler. Destancılar kendine özgü ilginç kılık, hareket ve ses tonlarıyla "Bin Bir Gece" masalları, "Çahar Derviş" gibi destan ve hikayeleri anlatırlar., "Halk koşakçisi" denen halk ozanları ve "kelemkeş" denilen şairler de yeteneklerini bu faaliyet sırasında sergilerler. Şiir yarışmaları düzenlenip, şairler arasında atışmalar yapılır. Genç kız ve delikanlılar da nevruz dolayısıyla şiir söyleyerek birbirlerine olan aşkını dile getirirler. Okul çocukları da nevruz şarkıları söylerler. Uygur Türkleri, nevruz bayramında söylenen şiirlere "Nevruziye" veya "Nevruzname" derler. "Novruz keldi", "Köklem", "Ay keldi", "Noruz gül", "Hızır Noruz", Uygur Türkleri arasında söylenen önemli Nevruznamelerdir. Ayrıca Uygur Türkleri arasında "Nevruz koşakları" (Nevruz şiirleri) adıyla bilinen bir müstakil şiir türü mevcuttur.

Nevruz Dileği: Nevruz'un 4. günü yurt büyükleriyle birlikte eski yılın nimetlerine şükretme, yeni yılın aman-esenlik, bereket getirmesini, ürünün bol olmasını dilemek amacıyla toplu dua edilir. Kur'an-ı kerim okunur. İlahiler okunur[8].

"Yeni gün", "yılbaşı", "yeni yıl" anlamlarına gelen "nevruz" eskimiş, yıpranmış, bozulmuş dünyanın ve dünya düzeninin yenilendiği, onarıldığı bir gündür. Eski inançlara göre, Tanrının sonraki 12 ayın kaderini tayin ettiği bir gündür. Ayrıca sosyal dayanışmanın, sosyal yardımlaşmanın, toplumsal huzur ve barışın en güzel örneğinin sergilendiği bir gündür. Nevruz kutlamaları sırasında yapılan eylemler, kullanılan nesneler, yenilen yemekler simgesel olup, soğuğu, eskiyi, kötüyü, kıtlığı, açlığı geride bırakıp maddi, fiziksel ve manevi bakımdan arınarak yeni yıla yeni dilek ve umutlarla girmeyi, yeni yılın barış, huzur, sağlık, bereket ve bolluk getireceğine olan inancını ifade etmektedir.

Nevruzname (noruzname) veya nevruziye diye adlandırılan şiirler işte böyle bir günde söylenmektedir. Nevruznameler arasında "Novruz keldi", "Köklem", "Ay keldi", "Noruz gül", "Hızır Noruz" gibi yazılı edebiyat ürünlerinin yanı sıra "Nevruz koşakları" (Nevruz şiirleri) adıyla bilinen halk edebiyatı ürünleri de mevcuttur.

Essalamu eleykum,	Esselamu aleykum,
Sizge bolsun qutluq kün.	Size olsun kutlu gün.
Pesli cahan hot keldi,	Fasl-ı cihan hot geldi,
Cutlar ötüp qut keldi.	Kış gidip kut geldi.
Noruz keldi nur boldi,	Nevruz geldi nur oldu,
Hemme canliq hör boldi.	Herkes canlı hür oldu.
Hey xalayiq şadliniñ,	Ey millet şadlanın,
Kesip-karğa atliniñ.	Mesleğe, kâr etmeye başlayın.
Hemelde bilip heptini,	Hamelde bilip haftayı,
Tutup noruz peytini.	Tutup nevruz vaktini.
Emiliñ bolsun savab,	Amelin olsun sevap,
Ecdatni qilğil tavap.	Ecdadı edesin tavaf.
Déhqan derhal ketmen al,	Çiftçi hemen kazmanı al,
Yerge sapan, üren sal.	Toprağa saban, tohum sal.
Çeş dövilensun xamanğa,	Taneler yığılsın harmana,

8 A. Rahman, *Uygur Folkloru*. Soner Yalçın ve Erkin Emet. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 122-124; Abdureim Hebibulla, *Uyğur Etnograpiyisi*. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı, 1993, s. 351-364; *Uyğur Örp-Adetliri*. Mir Neşriyatı, Almatı 2008, s. 193-197; Nizamettin Hüseyin, "Uygurlar'da Nevruz." *İçinde Nevruz*, Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s. 315-321; Ablikim İltebir, "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Töreler ve Nevruz." *İçinde Nevruz ve Renkler*, Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, s. 218-220; İmin Tursun, *Noruzname*. Ürümçi: Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, 200, s. 6-24; İnayet, "Uygurlarda Nevruz.", s. 423-433; Abdulkerim Rahman, "Tarihten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları." *İçinde Nevruz*, Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s. 221-227.

Buğday tolsun badañğa.	Buğday dolsun kaplara.
Bağven bolsañ bağ – raq qil,	Bahçıvan isen bağ eyle,
Bağdin rizqiñni tağ qil.	Bağdan rızkını dağ eyle.
Malçi köplep töl bolsun,	Hayvancı isen çok döl olsun,
Süt-qaymiqiñ mol bolsun.	Süt kaymağın bol olsun.
Bapkar bolsang yip olğa,	Bezci isen ip topla,
Böz-çekmenni xop tolğa.	Bez kumaşı iyi işle.
Tömürçi tavla ketmenni,	Demirci işle kazmayı,
Tap hünerge zoqmenni.	Bul hünere meraklıyı.
Maşiniçi rastçil bol,	Terzi işinde doğru ol,
Hüniriñde epçil bol.	Hünerinde mahir ol.
Mozduz tartqil béxini,	Ayakkabıcı çek kıyığnı,
Xuda bersun séxini.	Allah versin cömerdi.
Aşpez bolsañ temlik qol,	Aşçı isen lezzetli el,
Ğellide bolur köp pul.	Ekmekte olur çok papel.
Zerger körset hünerni,	Kuyumcu göster hünerini,
Qétiş qilma mis-zerni.	Karıştırma bakırla altını.
Ticaretçi seper qil,	Tüccar isen yola koyul,
Haram maldin hezer qil.	Haram maldan uzak dur.
Tamçi - xaret bina qil,	Duvarcı dülger inşa et,
Elge obdan panah qil.	Halka iyi sığınak et.
Molla bolsañ oqup ye,	Molla ise okuyup ye,
Nesiveñni uqup ye.	Nasibini bilerek ye.
Qazi – mupti heq sözle,	Kadı, müftü hak söyle,
Şeri'ettin neq sözle.	Şeri'atten doğru söyle.
Hakim bolğil dadixah,	Hakim ol şikayet dinleyen,
Elge daim xeyrxah.	Halka daim iyilik eden.
Öm bolayli xalayiq,	Bir olalım ey millet,
Qilmayli iş nalayiq.	Etmeyelim nalayık.
Yurtimiz bolğay avat,	Yurdumuz olsun mamur,
Me'işet toq, köñül şad.	Maişet tok, gönül şad.
El-kün haman aman bol,	İl gün daima aman ol,
Aman bol, aman bol.	Aman ol, aman ol. [9]

Sonuç olarak, nevruz, doğanın canlandığı, insanın yenilendiği, dünyanın yeniden düzenlendiği, dengelendiği, gelecek bir yılda olacakların tayin edildiği, yardımlaşmanın, sosyal dayanışmanın ve toplumsal barışın bir modelinin sergilendiği, küskünlüklere, dargınlıklara son verilip kardeşliğin, dostluğun pekiştiği, pekiştirildiği, üretimin, bolluk ve bereketin temelinin atıldığı, edebiyat, sanat, spor, folklor gibi kültürel mirasların gelecek nesillere aktarıldığı bir gündür.

9 Tursun, *Noruzname*, s. 18-19.

Kaynakça

- Çay, Abdülkadir. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz.* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.
- Atalay, Besim, çev. *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi.* C. 1. 4. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Ekrem, Nuraniye ve H. Erkin. "Uygurlar'da Nevruz Kutlamaları." içinde *Nevruz*, Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara:1995, ss. 155–165.
- Hebibulla, Abdureim. *Uyğur Etnograpiyisi*. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı, 1993.
- Hüseyin, Nizamettin. "Uygurlar'da Nevruz." İçinde *Nevruz*, yay. haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, 315–321. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.
- İltebir, Ablikim. "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Töreler ve Nevruz." İçinde *Nevruz ve Renkler,* Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1996, ss. 209–220.
- İnayet, Alimcan. "Uygurlarda Nevruz." *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi,* ed. Öcal Oğuz. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- İzgi, Özkan. *Çin Elçisi Wang Yan-Te'nin Uygur Seyahatnamesi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- İzgi, Özkan. "Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler." *Tarih Dergisi* 31 (1977), ss. 29–36.
- Kafkasyalı, Ali. "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, no. 2, 2005.
- Karaman, R. "Uygur Folklorunda Nevruz Kutlamaları." *Milli Folklor* 53, Yıl 14, Bahar 2002.
- Özkan, İsa. "Tatar ve Uygur Türklerinde Nevruz Bayramında Şiir Söyleme Geleneği." İçinde *Nevruz*, Yay. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, ss. 13–17.
- Pantusov, N. N. *Tarancı Şarkıları.* Rus İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti Etnografya Bölümü Tezkereleri, C. XVII, Sayı 1. St. Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1890.
- Rahman, A. *Uygur Folkloru*. Çev. Soner Yalçın ve Erkin Emet. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Rahman, Abdulkerim. "Tarihten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları." İçinde *Nevruz*, yay. haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, ss. 221–227.
- Rahman, Abdulkerim. "Tarihten Günümüze Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları." Aktaran E. Emet ve A. Çelikbay. *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası* 3, c. 2, no. 8 (Mart 1995).
- Tanrıdağlı, Ferhat Kurban. "Uygur Türklerinde Nevruz Bayramı Kutlamaları." *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası* 3, c. 2, no. 8 (Mart 1995).
- Tursun, İmin. *Noruzname*. Ürümçi: Şincang Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, 2001.
- *Uyğur Örp-Adetliri*. Almatı: Mir Neşriyatı, 2008.
- Ziyaî, Alimcan ve Veli Savaş Yelok. "Uygur Türklerinde Nevruz." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25, no. 2, 2005, ss. 183–199

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DOĞU TÜRKİSTAN'DA NEVRUZ KUTLAMALARI VE UYGUR TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

Vâris ÇAKAN*

Giriş

Farsçadan dilimize giren Nevruz eski Türkçede "Baş Bahar", "Bahar Bayramı" veya "Yeni Gün", "Yeni Yıl" olarak bilinmektedir. Turanlılarla ile İranlıların çok eski tarihlere kadar uzaman ilişkileri sonucu bu iki toplumun birbiriyle kültürel etkileşimde olduğu aşikardır. Bugün Türk dünyasının farklı yerlerinde artık "Nevruz bayramı" olarak bilinen bu bayram kuzey yarım kürenin 23°27¢ enlem 66°34¢ boylam arasındaki bölgelerde yaşayan ülkeler ve milletlerin kıştan çıkıp ilkbahara merhaba dediği ortak bir bayrama dönüşmüş olup, Turani ve İranî topluluklar doğanın uyanışını, kar ve buzların erimesini, insanların uzun bir kıştan sonra yeşile ve yeni hayata duyulan özlemini ifade etmek için söz konusu bayramı kendi kültürlerine göre renkli etkinliklerle kutlayagelmektedir. Nevruz sadece doğanın uyanışıyla yeni bir yıla merhaba demekle başlayan bayram olmayıp aynı zamanda insanların birbiriyle kaynaştığı ve yardımlaşmanın zirve yaptığı bir birlik beraberlik şölenidir.

* Prof. Dr., Türkiye Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, varis.cakan@hbv.edu.tr. variscakan@gmail.com

Uygurlara ait sözlü ve yazılı kaynaklara göre, Nevruz Uygurlarda yüzyıllardan beri kutlana gelmiştir. İslamiyet'ten önce Gök Tanrı (Tek Tanrı) inancına sahip olan Uygurlar, gökteki yıldızları yerine göre adlandırmış olup, "Akkuza" adını verdikleri yıldızı insanlara mutluluk veren "Tanrı" olarak görmüşler ve "Akkuza" ayını yeni yılın başlangıcı olarak kabul etmişlerdir[1]. Rivayetlere göre Akkuza ayının birinci günü gündüz ile gecenin eşitlendiği Baharın ilk günü olup, bugün kullandığımız miladi takvime göre 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan geceye denk geldiği için bugün "Yeni yıl Bayramı" olarak kabul edilmiş ve kutlanmıştır.

Nevruz'un Türkistan'daki tarihi çok uzun olup en eski Türk uygarlıklarına kadar uzanır. Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden bulunan Sakalara ait kaya ve taş resimlerini incelediğimiz zaman MÖ. 1000. yıllara ait çeşitli yazı şekillerini, folklor özelliğine sahip çeşitli merasimleri, dansları, müzik aletleri, yemek yapan ustalar ve yemekleri, maden işleyicilerini, bronz ustalarının hünerlerinin sergilendiği resimleri görüyoruz. Büyük İskender ile Türkistan'a gelen Yunanlı müellifler buranın yerlilerinin (yani Sakaların) Yunanlıların Dionisos festivali gibi çeşitli şaraplarla yapılan festivalleri olduğundan bahsetmişlerdir. Herodot, Massagitlerin ateş yakarak ateşin etrafında çember şeklinde oturarak ateşe güzel kokulu meyveler atarak keyif aldıklarını ve ateşin etrafında dans ettiklerinden bahseder[2]. Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinde de buna benzer bir eğlencede okunan aşağıdaki dörtlükler yer almakta olup[3] bugün Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türklerinde hala bu tür oyunlar oynanmaktadır.

1 Emin Tursun., *Noruznama*, (نورۇزنامە), Xinjiang Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 2001, s.7.

2 A. Muhammad Emin., *Kadım ki Merkezi Asya*, (مەركىزى ئاسياقەدىمكى) , Urumçi, 2002, s.49-51.

3 Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it Türk, Çev*. Besim Atalay, Ankara, 1992, C. I, s.100, 124, C. III, s.131-132.

"Köğler kamuğ tüzüldi (Bütün sazlar tüzüldü/Isıtıldı)
Iwrik idiş tizildi (İbrik idiş dizildi)
Sensiz özüm özeldi (Sensiz gönlüm boluldu)
Kelgil amul oynalım" (Gel artık oynayalım)

Iwrık başı kazlayu (İbrik boynu kaz gibi)
Sağlak tolu közleyü (Kadeh dolu göz gibi)
Sakınç kudhı kizleyü (Kaygıyı dibine gömelim)
Tün kün bile sewnelim (Gece gündüz sevinelim)

Ottuz içip kırkalım (Üçer kez içip bağıralım)
Yokar kopup segrelim (Ayağa kalkıp zıplayalım)
Arslanlayu kökrelim (Aslanlar gibi kükreyelim)
Kaçtı sakınç sewnelim (Kaygı gitti sevinelim)

Çin yıllıklarından *Tarihi Hatıralar* (史记) adlı eserin Hunlar Bölümünde şöyle bilgi verilmektedir: "Her yıl toprağın yeşerdiği ayda "Yeni gün" adını verdikleri yeşillik bayramını kutlarlardı. Güneş takviminin beşinci ayında payitaht Tümenbalık'ta (龙城/Ejderbalık olarak da biliniyor) büyük Hun kurultayı toplanır devlet işleri görüşülerek kararlar alınırdı. Büyük merasim tertip ederek Gök Tanrısı'na, atalarına ve kutsal ruhlara adaklar yaparak dini törenler yapardı. Hunlar ruhlara inanırdı ve onlara çok saygı gösterirlerdi. Yılın belirli günlerinde göğe, yere, güneşe, aya, yıldızlara, hayat kaynağı olan nehir ve ırmaklarının başına toplanarak adaklar keserlerdi. Ayrıca ecdatlarının geçmişte ün kazanmış liderleri ve kahramanları için anma törenleri düzenleyip kurban keserlerdi. Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre Tanrıkut, kendisini gök ile yerin arasındaki Tanrı vekili olarak kabul ettiği için önce göğe ok atarak Tanrıya selam verirdi sonra atları kurban ederek Tanrıya şükranlarını bildirirdi"[4].

Biz yine Çin kaynaklarının verdiği bilgilerden Göktürklerin de Hunların geleneklerini devam ettirdiğine dair bilgilere rastlıyoruz. Şöyle ki: "Göktürkler her sene muayyen zamanlarda kağan ve boy beyleri birlikte toplanarak, Gök Tanrı'ya kurban keserlerdi. Her yılın beşinci ayın ortalarında nehir kıyılarına gelerek Gök Tanrısı için adak yapardı. Kağanın oturduğu Tu-kin (Ötüken) dağının batısında çimensiz ve ağaçsız çıplak bir tepe üstünde sadece Gök Tanrı için kurban kesilirdi. Kutsal ruhlar ve cetleri için de yapılan kurban merasimi onların takvimine göre (12 Hayvanlı güneş takvimi) yeni yılın başında icra olunurdu"[5].

4 Tsu Ma-ch'ien, *Tarihi Hatıralar*, (Uygurca Tercümesi), iren: Xinjiang Üniversitesi Tercüme Heyeti, Urumçi, 1989, s.402.

5 Lin-gan, *Türk Tarihi* (Uygurca Tercümesi), Tercüme eden: Yunuscan Ali, Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002, s.344.

Göktürklerden sonra Orhun vadisinde iktidara gelen Uygurlar kendinden önceki Hun ve Göktürklerin varisi olarak Türklerin geleneksel kültürlerini ve törelerini devam ettirdi ve ileri bir seviyeye yükseltmek suretiyle komşuları olan Çin, Hint ve Pars kültürleri ile rekabet edecek boyuta ulaştır. Çin kaynaklarından Wei Hanedanı yıllığında (Wei-shu/魏书) Tanrı Dağlarının eteklerinde yaşayan Kanglıların (Çin kaynaklarında V.-VI. yüzyıllarda Tanrı Dağlarının eteklerinde yaşayan Uygurlara Kanglılar/高车/Gao-ch'eler denirdi.) örf adetleri ile ilgili olarak şöyle denmektedir: "Kanglılar yılın başlangıcında bir araya gelerek bayram yaparlardı. Bayramda şenlikler yapılırdı. Şenliğe katılanların sayısı birkaç tümen olurdu. Besledikleri hayvanlardan keserek topluca yemekler yerdi. At yarışları düzenlerdi. Doğa gezileri yapar, şarkılar söyler ve dans ederlerdi".[6]

Çin yıllıklarından edindiğimiz bilgilere göre Orhun Uygur Devleti döneminde eski Türk takvimine göre baharın başladığı ilk gün "Yeni yıl" bayramı olarak kabul edilerek çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. Etkinliklerde atlı sporlardan oğlak kapmaca, at yarışı, cirit oyunları, can bazlık put taşıma gibi etkinlikler düzenlenirdi. Bundan başka devlet orkestrası, askeri orkestra ve halk sanatçıları halka çeşitli konserler verirdi.

İdikut Uygur Devletini resmi elçi sıfatıyla 981-983 yıllar arasında ziyaret eden Çin'in Song Hanedanlığı'nın elçisi Wang Yen-te İdikut Uygur Seyahatnamesi'nde (使高昌) İdikut Uygur hükümdarı Arslan Hakan'ın kendisini kuzey başkent Beşbalık'ta seçkin konserler ve halk oyunları ile karşıladığını, karşılama merasimine bizzat han, hatun ve hanın çocuklarının da katıldığını anlatırken Uygurların millî ve dini bayramlarından bahsetmektedir. Wang Yen-te'nin anlattığına göre: "Uygurlar ilk baharda seyahat ederler. Toplanmış gruplar halinde seyahat ederken, çalgılarını yanına alarak müzik çalmaktan hoşlanırlar. Seyahat edenler at üstünde yay çekerek ok atarlar. Bu topraklarda fakır insan yoktur. Onlar ihtiyacı olanlara yemek yardımı yaparlar. İnsanları uzun ömürlüdür. Genç yaşta ölene hiç rastlanmaz"[7].

Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türk" adlı eserinde bahsedilen "Ergenekon" destanında 400 yıl boyunca dört tarafı yüksek dağlarla çevrili bir vadide yaşayan Türkler, baharın ilk günü (Bugünün eski Türk takvimine göre yeni yılın birinci günü) demir dağı eriterek bir Bozkurdun yol başlaması ile mağaradan çıkarak özgürlüğüne kavuşmuştur[8]. Türkler bugünü kurtuluş günü olarak belirleyip kutlamaya başlamışlar.O tarihten itibaren bu kutlu gün Türk takviminde

---

6 魏收. 魏书、 (Wei Hanedanı Yıllığı) , 中华书局, 1974. 列传、卷 九十一 高车/Kanglılar、Ayrıca bkz. İsmayil Tömüri, *İdikut Uygur Medeniyeti,* (Uygurca), Urumçi, 1998, s.213.

7 脱脱和阿鲁图、宋史, *(Song Hanedanı Yıllığı)* 中华书局、 1977. 列传、卷二百四十九 外国六、Ayrıca bkz. Özkan İzgi., *Çin Elçisi Wang Yen-te'nin Uygur Seyahatnamesi,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.61.

8 Ebul Gazi Bahadir Han, *Şecere-i Türk* (Uygurca Neşri), Urumçi, 2002, s.28-29.

"Ergenekon Bayramı" olarak kutlanmaya başlamıştır.Türklerin Ergenekon bayramı daha sonra Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ile Türklerin Farslarla dini, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin yoğunlaşmasından dolayı Türkçe "Ergenekon Bayramı" veya "Yeni Yıl Bayramı" tabiri yerine Farsça "Nevruz Bayramı" kullanılmaya başlamıştır.

Bugün Doğu Türkistan'dan Balkanlara kadar uzanan geniş coğrafyada yaşayan bütün Türk toplulukları ve Türklerle aynı kuşakta yaşayan Tacikistan, Afganistan, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerdeki komşu ve kardeş topluluklar tarafından ortak bir kült ve kültür unsuru olarak kabul edilip günümüze kadar her yıl Miladi takvime göre 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gün "Nevruz Bayramı" ya da Türkçe tabirle "Bahar Bayramı" olarak kutlanmaktadır.

Tarihte Doğu Türkistan'da Nevruz Kutlamaları

XI. yüzyılda yaşayan büyük âlim Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it Türk* adlı eserinde Uygurların İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Hicri takvimi değil 12 hayvanlı Türk Takvimini kullanmaya devam ettikleri hakkında bilgiler vermektedir. Yani Kaşgarlı Mahmud adı geçen eserinde: "Göçebe olan ve Müslüman olmayan Türkler bir yılı dört ayrıma (Mevsime) bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla bilinir. Yeni günden (Nevruz'dan) sonra ilk bahara 'Oğlak ay' derler. Sonra 'Uluğ oğlak ay' derler. Çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür. Bundan sonra 'Uluğ ay' denir. Bu zamanda yer yüzünde nimet bollaşır, hayvanlar büyür, süt çoğalır. başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı (kışı) söylemiyorum. Sen anla"[9]' Uygurların kullandığı eski Türk takvimine göre bir yıl 12 aya, Köklem/Bahar, Yaz, Küz (Son bahar) ve Kıştan ibaret dört mevsime, her mevsim de 3 aya bölünmüştür. Köklem yani İlkbahar yılın başlandığı gündür. Miladi takvimine göre bugün 22 Mart'a denk gelmektedir. Bugünde gündüzün ışığı ile gecenin karanlığı 12'şer saat olarak eşitlenmektedir. Bu zamana halk dilinde "Aydoğdu" ve "Gündoğdu" dahi denir. Bugünde Uygurlar yeni elbiselerini giyerler, birbirlerinin bayramlarını tebrik ederek hediyeleşirler. Bugünden itibaren tabiat güzelleşir. Otlar yeşerir, ağaçlar çiçek açmaya başlar. Böcekler canlanır ve tohumlar toprakla buluşur. Kaşgarlı Mahmud adı geçen eserinde bunu şöyle tarif etmektedir:

Türlüğ çeçek yarıldı (Türlü çiçekler açıldı)
Barçın yadhım kerildi (İpek kumaşlar serildi)
Uçmak yeri görüldü (Cennet yolu göründü)
Tumluğ yana kelgüsüz (Kış gene gelemez)
Tümen çiçek tizildi (Tümen çiçek dizildi)

9 Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it Türk*,Çev. Besim Atalay), C. I, Ankara, 1992, s.347-348.

Bükünden ol yazıldı (Tomurcuktan yayıldı)
Öküş yatıp üzeldi (Toprakta kalıp sıkıldı)
Yerden kopa adhrışur (Yerden biterek ayrışır)10

Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig adlı esrinde Farsça Nevruz adından bahsetmiyor olsa da Baharın gelişi ile ilgili şöyle demektedir:

63. Doğudan estirdi bahar yelleri
Dünyaya açıldı cennet yolları
64.Toprağa saçıldı güzel kokular
Dünya güzelleşip bezenmek diler.
65.Kışı sürdü attı mevsim rüzgârı
Tahtına oturttu ilk baharı[11]

Soyca bir Uygur kabilesinden gelen büyük şair Ali Şîr Nevâî, Çahar Divan adlı eserinde Uygur makamları arasında "Nevruz makamı"nın olduğundan bahsetmiştir. Uygurlardaki Nevruz Makamı'nın "Nevruz Buzruk", "Nevruz Hüseyin", "Nevruz Köçek", "Nevruz Busiblik" "Nevruz Rast" ve "Nevruz Sultan" gibi varyantlarının olduğu da bilinmektedir.[12]

Meşhur Uygur Divan şairi Mevlane Lütfi'nin 2400 beyitten oluşan "*Gül ve Nevrûz"* adlı eseri romantik-epik bir aşk hikâyesi olup, Eserde nevruzda doğduğu için Nevrûz adı verilen bir şehzade ile prenses Gül arasında geçen aşk macerası anlatılmaktadır.

Doğu Türkistan'da Nevruz Ritüelleri

Doğu Türkistan'da 21 Mart'ı 222 Mart'a bağlayan geceden itibaren başlayıp bir hafta süren Nevruz bayramında Uygurca "Dokuz Merike" veyahut "Dokuz Merasim" diye adlandırılan aşağıdaki ritüeller yerine getirilir:

Nevruz Bayramı Öncesi Ritüeller

Nevruz Davulu Çalınır: Nevruz'un arifesinde tüm köy ve kasabalarda Nevruz'un geldiği duyurmak için davul çalınır. Davulların çalınması ile Nevruz başlamış olur ve yurdun her tarafında Nevruz coşkusu yaşanır.

---

10 Kaşgarlı Mahmud, a.g.e., C. I, s.119, 233-234.

11 Yusuf Has Hacip., Kutadgu Bilig Günümüz Türkçesi ile Uyarlaması, Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1845, Ankara, 1996, s.17.

12 Ali Gafur/ئەلى غۇپۇر., "Uygurların Nevruz Bayramı Hakkında" (ئۇيغۇرلارنىڭ نورۇز بايرىمى توغرىسىدا) Xinjiang Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, 2010. https://archives.uygur.com/uyghurlarning-noruz-bayrimi-toghrisida/ (E.T. 28.02.2026).

Nevruz Temizliği Yapılır: Nevruz'u karşılamak için önceden her köy, kasaba ve şehirlerde büyük temizlik yapılır. Aileler evinin önünü, evin içi ve dışını, bahçesini süpürerek tertemiz yapar. Halılarını ve çamaşırlarını yıkar. Sonra insanlar yıkanır, tıraş olur ve bayram için hazırladığı yeni elbiselerini giyerler. Özellikle genç erkek ve kızlar kısmetini bulmak için süslenmeye çok özen gösterirler.

Soğuk Kovulur: Mahallenin erkek gençleri Nevruz arifesinde gruplar halinde toplanıp yanan yağa batırılmış su kabağını tutuşturarak mahalle mahalle dolaşıp kabağın yağı bitinceye kadar koşarak soğuğu defeder. Koşarken beyitler ve şiirler söyler. Nevruz şarkılarını söylerler. Bundan başka gece ateş yakarak etrafında dans ederler. Dokuz tef çalarak bahar kuşlarını çağırırlar. Şafak söktüğünde evlerine dönerler. Soğuk kovucular evlerine döndüğünde her hane kendi imkanlarına göre evin önüne çeşitli yiyecekler koyarlar. Bu soğuk kovalayıcılarına sunulan bir hediyedir. Ayrıca Nevruz'u karşılamak için evlerde buğday veya arpa filizlerinden bereket ve bolluğu simgeleyen semeni hazırlar.

Nevruz Bayramı Ritüelleri

Büyükler Ziyaret Edilir: Nevruz günü sabahtan itibaren öğlene kadar büyükler ziyaret edilir. Evlenerek büyük aileden ayrılan erkekler ve kızlar çocukları ile birlikte varsa dede ve nenelerini sonra anne ve babalarını ziyaret ederler. Anne ve babaları vefat etmişse mezarlarını ziyaret ederler. Sonra mahalledeki yaşça büyük aksakalları, yurt büyüklerini ve öğretmenlerini ziyaret ederek onların Nevruz dualarını alırlar. En son mahallerdeki yetim ve kimsesizleri ziyaret ederk onlara maddi yardımlarda bulunurlar.

Nevruz Yemeği ve Nevruz Suyu Hazırlanır: Nevruz günü büyükleri ziyareti tamamladıktan sonra Nevruz yemeği hazırlanır. Yemek buğday, pirinç, arpa, mısır, nohut, burçak ve darıdan ibaret yedi çeşit tahıl ürünü ile hazırlanır. Yemeğin yanında ayrıca koyun kellesi, hünnap, şeftali kurusu, et suyu, sarsmak, soğan ve sirkeden ibaret yedi çeşit gıdanın karıştırılarak kaynatılması ile Nevruz suyu

hazırlarlar. Nevruz yemeği ile Nevruz suyu Bayram ziyaretine gelen misafirlere dağıtılır. Yemekler her evde yapıldığı gibi mahallelerde ve büyük şölenlerin olduğu meydanlarda büyük kazanlarda da yapılır.

Uygurların Nevruz Aşı

Nevruz yemeği hazır olunca, katılanlar daire oluşturarak otururlar ve ikram edilen yemeği yiyip suyunu içerler. Yemekten sonra hep beraber ellerini duaya kaldırıp gelen yeni yılın verimli ve bereketli olmasını dilerler.

Nevruz Gezisi: Nevruz ziyaretlerini tamamlayarak yemeklerini de yedikten sonra her köy ve kasabadaki insanlar tıpkı göçmen bir kuş sürüsü gibi derya kenarlarına, büyük yaylalara ve dağ eteklerine doğru akın ederler. Nevruz etkinliklerinin yapıldığı büyük alanlara atları, öküzleri, eşekleri, öküzleri, eşekleri ve diğer hayvanları ile birlikte çadırlarını, şemsiyelerini ve gerekli eşyalarını alarak giderler. Nevruz etkinlikleri sabahtan akşama kadar devam eder.

Doğa Gezisi Yapılır: Nevruz şenlikleri bazı yerlerde bir gün, üç gün ve bazı yerlerde yedi gün sürer. Nevruz etkinliklerinin yapıldığı alanlara aşçılar, fırıncılar, kasaplar, tüccarlar ve çeşitli mesleklerdeki esnaflar gelip mesleklerini icra ederler. Piknik alanlarına çeşitli malların satıldığı dükkânlar, türlü lezzetlerin satıldığı restoranlar açılır.

Nevruz Oyunları Oynanır: Nevruz oyunları kırsal kesimlerdeki büyük yaylalar ve meydanlarda oynanır. Farklı illerden ve bölgelerden gelen güreşçiler maharetlerini göstermek için birbirleriyle güreşirler. Kazananlara "Yılın Güreşçisi" unvanı veriliyor.

Cambazlar yaklaşık 40-50 metre uzunluğunda ve 20-30 metre yüksekliğinde bir ip üzerinde davul zurnanın ritmik sesi eşliğinde çıplak ayakla yürümek, tabağa tırmanmak, ellerinde bozuk para taşımak, oturmak, zıplamak, yukarıya tırmanmak gibi tehlikeli ve zor hareketleri yaparlar. Büyücüler de insanları büyüleyerek maharetlerini gösterirler[13].

Sporcular ve koşucular ayrı bir alanda yeteneklerini sergilerlerken çocuklar, gençler ve hatta yaşlılar yumurta tokuşturmak, ip tartmak, uçurtma uçurmak gibi çeşitli oyunlar oynarlar. Bazıları ağaç dallarına kancalar takarak yüksek ve uzun uçuşlar yapıp yarışıyorlar. Nevruz oyunları arasında "Su serpme oyunu", "Bahar ekmeği kapma oyunu", "Söz oyunu", "Bulmaca çözme" oyunu gibi geleneksel oyunları genç kız erkelerin maharet gösterme oyunları da bulunurdu.

Nevruz Meşrebi Oynanır: Nevruz Bayramının üçüncü gününden itibaren mahallelerde meşrepler düzenlenirdi. Meşrebi büyük erkekler ve kadınlar ayrı ayrı düzenlediği gibi genç erkekler ve kızlar da ayrı ayrı meşrep düzenlerlerdi. Meşreplerde yemek yendikten sonra mahallenin sorunları konuşularak çözümler üretilirdi. Sonra Uygur Türklerinin "Sazende" dedikleri müzisyenler çeşitli millî çalgılarla Nevruz nameler, türküler ve Uygur klasik makamlarından parçalar söylerler.

Meşrepte destan, kıssa ve hikayeler anlatarak nevruz eğlencelerini renklendirirler. Halk ozanları ve şairler maharetlerini gösterirler. Nevruz bayramında söylenen şiirlere Uygurlar "Nevruziye" veya "Nevruznâme" derler. Meşrebin sonunda boş bir meydana ateş yakılarak ateşten atlar ve ateş etrafında topluca "Ateş dansı" ederlerdi.

Nevruz Duası ve Dileği Yapılır: Nevruz bayramının son gününde yurt büyükleri ve kanaat önderlerinin içinde bulunduğu Nevruz ehli eski yılın nimetlerine şükretme, yeni yılın bol mahsullü, verimli, bereketli ve sağlık, esenlik içinde geçmesini dileyerek toplu dua eder ve güzel dileklerde bulunurlar.

Böylece millî birlik ve beraberliğin, barışın ve toplumsal dayanışma yardımlaşmanın en güzel bir şekilde sergilendiği Nevruz bayramı son bulmuş olur.

---

13 Abdurrehim Habibullah, *Uygur Etnografyası*, (Uygurca) Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002, s.357.

Nevruz'un Uygur Kültüründeki Yeri ve Önemi

Uygur Türkleri için Nevruz, sadece sıradan bir bayram değil, aynı zamanda, yeniden doğuşun, paylaşmanın, umudun, birlik beraberliğin ve kültürel kimliğin pekiştiği önemli bir gündür. Kaynaklara göre İslamiyet öncesi konar göçer Türklerin yaşadığı bozkır coğrafyasında ve yerleşik Türklerin yaşadığı olarak kutlanan söz konusu bayram bugünkü Moğolistan, Türkistan, Afganistan, Kuzey Hindistan, İran ve Anadolu'da asırlardır hüküm süren Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından millî bayram olarak coşkuyla kutlanmıştır. Tarihte Türklerce "Bahar Bayramı" "Yeni yıl Bayramı", "Ergenekon Bayramı" gibi adlarla kutlanan bayram İslamiyet'in kabulünden sonra da "Nevruz Bayramı" olarak kutlanmaya devam etmiştir. Tarihin değişik dönemlerinde zaman zaman yaşanan büyük savaşlar, yabancı istilaları ve doğal felaketlerden dolayı Nevruz kutlamaları kesintiye uğrasa da her zaman bütün Türk boylarının benliklerinden silinmemiş ve millî bir bayram olarak kutlanarak asırlardır önemini yitirmeden canlılığını korumuş ve Türk milletinin kültürel bir miras olarak çağımıza kadar ulaşmıştır.

Nevruz Bayramı o kadar köklü bir geçmişe, derin toplumsal temele dayandığı için ki, Uygurların çeşitli yabancı din ve kültürlerinin etkisi adlında kaldığı zamanlarda bile canlılığını kaybetmeden geleneksel bir millî bayram olarak kutlanmıştır.

Türk toplulukları arasında ilk olarak yerleşik hayata geçen Uygurlar ziraata önem verdikleri için eskiden beri Nevruz bayramını millî bir bayram olarak kutlamakla birlikte aynı zamanda Nevruz'u bir yılın tarım işlerinin planlandığı, sulama kanallarının tamir edildiği, köprü, yol ve geçitlerin bakımlarının yapılarak üretimi harlandığı, eğitimcilerin müfredatlarını güncelleyerek geliştirdiği, zanaatkârların ve meslek sahiplerinin yeni yıla daha büyük hedefler için önemli bir fırsat olarak da değerlendirmişlerdir.

Nevruz'da ustalar, keskin gözlü ve maharetli öğrencilerine zanaatlarının yeni bir yöntemini öğretirken medreselerde müderrisler yeni risaleler yazar ve öğrencilerine de yazdırırlardı.

Sonuç

Türk dünyasında Nevruz binlerce yıllık bir geçmişe sahip olup kışın sona ermesiyle baharın gelişini ve doğanın uyanışını karşılayan geleneksel bir bayram olarak kutlanmıştır. Kaynakların bize aktardığı bilgilere göre Nevruz bayramı Türklerde "Yeni yıl Bayramı", "Bahar Bayramı" ve "Ergenekon Bayramı" gibi isimlerle Sakalar, Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar döneminden itibaren kutlanmıştır.İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler Arap, Fars ve Hint gibi topluluklarla İslam Medeniyetini oluştururken kendi geleneklerini ve kültürünü İslam ile sentezlemiş ve komşularıyla karşılıklı kültür alış verişinde bulunurken

Nevruz Bayramı, Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi bayramları millî bayramları olarak kabul etmişlerdir.

Türklerin kadim yurdu olan Doğu Türkistan'da da Nevruz Bayramı, Uygurların eski inanç ve yaşam tarzlarını, eğlence kültürünü tarihten günümüze kadar evlattan evlada aktarmak suretiyle bayramın güzelliklerini ve farklılıklarını aksettiren çeşitli kültürel ve spor etkinlikler ile kutlanmaya devam etmiştir.

Büyük âlim Kaşgarlı Mahmud, ömrünün sonunda gurbet hayatını tamamlayarak memleketi olan Kaşgar'a döndükten sonra Kaşgar'ın Opal kasabasında "Mahmudiye Medresesi"ni kurarak ölümüne kadar eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Kaşgarlı Mahmud öldükten sonra Medrese avlusuna defnedilmiş olup bu mezara "Hazreti Mollam Mezarı" denir. Mezarın önündeki bir çeşmeye Uygurlar bugün "Nevruz Bulak" demektedir. Her yıl Nevruz bayramında Doğu Türkistan'ın her ilinden ve Türk Dünyasının çeşitli bölgelerinden çok sayıda ziyaretçi gelip, nevruz bayramını kutlarlardı. Mahmudiye Medresesi'nden mezun olanların mezuniyet törenleri de Kaşgarlı Mahmud'un türbesi önündeki "Nevruz Bulak" denilen çeşmenin etrafında yapılırdı. Ancak 1938 yılında Çinli işgalci Sheng Shi-cai'yin müstebit hükümeti bir genelge yayınlayarak Doğu Türkistan'da Nevruz Bayramı kutlamalarını yasaklayınca buradaki eğitim faaliyetleri ve Nevruz kutlamaları da yapılamadı. 1982 yılında işgalci Çin yönetiminin uluslararası baskılar sonucunda Doğu Türkistan'da Nevruz kutlamalarına kısmen izin vermesiyle Nevruz bayramı Doğu Türkistan'ın bütün bölgelerinde her yıl düzenli olarak kutlanmaya başlamıştı. Fakat 2017 yılından itibaren Çin hükümetinin Uygur millî kimliğini ortadan kaldırmaya yönelik politikaları ile Doğu Türkistan'da Nevruz bayramı dahil tüm millî bayramlar yasaklanmıştır.

Kaynakça

- Bahadır Han, Ebul Gazi, Şecere-*i Türk* (Uygurca Neşri), Urumçi, 2002.
- Emin, A. Muhamma, *Kadımki Merkezi Asya*, (Uygurca) Urumçi, 2002.
- Gafur Ali / غۇپۇر يىلى., "Uygurların Nevruz Bayramı Hakkında" (ئۇيغۇرلارنىڭ نورۇز بايرىمى توغرىسىدا) *Xinjiang Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos, 2010.
- Habibullah, Abdurrahim., *Uygur Etnografyası*, (Uygurca) Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002.
- İzgi, Özkan., *Çin Elçisi Wang Yen-te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989.
- Mahmud Kaşgarlı, *Divanü Lügat-it Türk*, Çev. Besim Atalay, Ankara, 1992, C. I-III.
- Lin-gan., *Türk Tarihi* (Uygurca Tercümesi), Tercüme eden: Yunuscan Ali, Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi, 2002.
- Tömürü, İsmayil., *İdikut Uygur Medeniyeti*, (Uygurca), Urumçi, 1998.
- Tsu Ma-Ch'ien, *Tarihi Hatıralar,* (Uygurca Tercümesi), Çev. Xinjiang Üniversitesi Tercüme Heyeti, Urumçi, 1989.
- Tursun, Emin., *Noruzname*, (نورۇزنامە), Xinjiang Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 2001.
- Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig Günümüz Türkçesi ile Uyarlaması*, Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1845, Ankara, 1996.

Çin Kaynakları

- 脱脱和阿鲁图、宋史 *(Song Hanedanı Yıllığı)* 中华书局、 1977. 列传、卷二百四十九 外国六
- 魏收. 魏书、 (Wei Hanedanı Yıllığı) , 中华书局, 1974. 列传、卷 九十一 高车/Kanglılar.

İnternet Kaynakları

- https://archives.uygur.com/uyghurlarning-noruz-bayrimi-toghrisida/ (E.T. 28.02.2026).

4. BÖLÜM

Kültürel Karşılaştırmalar, Göç ve Miras

TÜRK VE RUS KÜLTÜRLERİNDE BAHARIN MÜJDECİLERİ: NEVRUZ VE MASLENİTSA

Muhammed TAŞKESENLİGİL*

Kültür, bir toplumun tarihsel süreç boyunca oluşturduğu, kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Toplumların sahip oldukları değerleri, yaşam biçimlerini ve dünyayı algılama biçimlerini yansıtan kültür, her milletin kimliğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Milletlerin ortak yaşam biçimini oluşturan kültürün temel öğeleri arasında gelenekler, görenekler ve inançlar yer alır. Bu unsurların toplumsal hayattaki somut yansımalarından biri ise bayramlardır. Bayramlar, her toplumda belirli günlerde ve bir takvime bağlı olarak kutlanır. Bu kutlamalar çoğu zaman doğa olaylarıyla, özellikle mevsim döngüleriyle ilişkilidir. Kışın sona erip baharın gelmesi, doğanın yeniden canlanması, gece ve gündüzün eşitlenmesi gibi olaylar, birçok kültürde yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilmiş ve coşkulu şekilde kutlanmıştır. Bu kutlamalar; toplumları bir araya getiren, ortak duyguları ve değerleri pekiştiren, kültürel kimliğin ve sürekliliğin sağlanmasında kilit rol oynayan sosyal olgulardır. Bu bağlamda, Rusya'da kutlanan Maslenitsa ile Türkiye'de kutlanan Nevruz bayramları, farklı kökenlere sahip olsalar da hem kültürel hem de toplumsal yönleri bakımından birçok ortak özellik taşırlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/Türkiye, m.taskesenli@atauni.edu.tr

Bu çalışmanın amacı, Türk ve Rus kültürlerinde baharın gelişini müjdeleyen iki önemli bayram olan Nevruz ve Maslenitsa'nın tarihsel kökenlerini, kültürel anlamlarını ve toplumsal işlevlerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektir. Çalışma, her iki bayramın ortak motiflerini, ritüellerini ve sembolik unsurlarını ortaya koyarak farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların doğa olaylarına karşı geliştirdikleri benzer kültürel tepkileri anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma, kültürlerarası etkileşim ve evrensel bahar kutlama gelenekleri açısından önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bir diğer hedefi ise bu iki bayramın günümüzdeki dönüşümünü ve modern toplumda üstlendikleri rolleri değerlendirmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türk ve Rus kültürlerinde Nevruz ve Maslenitsa bayramlarını konu alan akademik makaleler, kitaplar, tezler ve diğer yazılı kaynaklar sistematik olarak incelenmiştir. Kaynak taraması yapılırken hem Türkçe hem de Rusça kaynaklara yer verilmiş, böylece her iki kültürün kendi bakış açısından konuyu ele alan çalışmalara ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve her iki bayramın benzer ve farklı yönleri tematik olarak sınıflandırılmıştır.

Nevruz ve Maslenitsa'nın Tarihi Yönü

Türk dünyasının en köklü bahar bayramı olan Nevruz, Farsça "nev" (yeni) ve "ruz" (gün) kelimelerinin birleşmesinden oluşup "yeni gün" anlamına gelmektedir[1]. Güneşin koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart tarihi, eski İran takvimine göre yılın ilk günüdür ve pek çok kültürde yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Ancak Nevruz, bir takvim başlangıcı olmanın ötesinde, Türk kültüründe doğanın uyanışını, yeniden dirilişi, yaşama sevincini, bolluk ve bereketi simgeleyen derin anlamlar taşır[2]. Kıldıroğlu[3], Nevruz'un Türk kültüründeki asıl anlamının tabiatın canlanması olduğunu ve bir nevi yeniden dirilişin bayramı olarak görüldüğünü belirtir. Şengül[4], Türklerin bu takvim değişikliğini "toprağın uyandığı gün" ile özdeşleştirdiklerini; "varoluş ve diriliş günü" şeklinde algılayarak Nevruz'u yaratılış felsefesi diyebileceğimiz manevî bir kimlikle donattıklarını ifade eder. Nevruz'un dini bir niteliği olmadığı, temelinde doğa olayının yani kışın bitmesi ve baharın gelmesinin bulunduğu da araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır[5]. Her ne kadar "Nevruz" Farsça kökenli olsa ve Selçuklular döneminde Türk toplulukları arasında yaygınlaşmış olsa da baharın gelişini kutlama geleneği Türkler arasında çok daha eskilere

1 Erman Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz." *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, Kazakistan 1999, 1.

2 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 1.

3 Mehmet Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz," *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, 2020, s. 316.

4 Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları," *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 26, 2008, s. 61.

5 Kıldıroğlu, "Geçmiş ten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 316.

dayanmaktadır. Nevruz geleneği, Yenisey-Orhun havzasından başlayarak Altaylar üzerinden Hun Türklerinin batıya yönelmesiyle Avrupa içlerine, özellikle Macaristan ve Balkanlar'a ulaşmış; 800'lü yıllardan itibaren ise Hazar'ın güneyinden Anadolu ve Mezopotamya'ya taşınarak daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır[6].

Nevruz ve Maslenitsa ile ilgili bir görsel

Çin kaynaklarına göre Hunlar, yılın birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarında olmak üzere yılda üç kez bayram düzenleyerek göğe kurban sunarlardı; bu törenlerden ilki, baharın başlangıcını simgelemekteydi[7]. Benzer şekilde Göktürklerin de beşinci ayın ikinci yarısında Tamır Irmağı kaynağında gök tanrıya ve yer-su ruhlarına kurbanlar sunarak büyük bir bayram düzenledikleri bilinmektedir[8]. Bu eski Türk bahar bayramları, İslamiyet'in kabulünden sonra da Nevruz adıyla devam etmiş, İslamiyet'i kabul eden Türk topluluklarında bu törenler, dinî öğretilerle çelişmemesi için sürgün avı, toy ve şölen gibi geleneklerin bir parçası halinde varlığını sürdürmüş; "yeni yılın başlangıcı, yenilenme, coşku, uyanış ve diriliş" gibi anlamlarıyla günümüzde bütün Türk dünyasının ortak kültürel mirası haline gelmiştir[9]. Bu durumu Artun[10] da doğrulamakta, Nevruz'un eski inançları yansıtırken yeni kültürel anlamlar kazandığını belirtmektedir.

Nevruz'a zamanla, Hz. Adem'in yaratıldığı gün, Nuh'un gemisinin karaya çıktığı gün, Hz. Ali'nin doğum günü ve halife olduğu gün gibi İslami kimlikler de kazandırılmıştır[11]. Toprağın kış mevsiminde yattığı ölüm uykusundan uyanışı ve ilkbaharla birlikte canlanışı ise, Türk destanlarında Ergenekon motifiyle

6 Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz: Mete Han'dan Atatürk'e.", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, No. 3, 2006, s. 162.

7 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 318-319.

8 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 320.

9 Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları.", s. 61-62.

10 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 3.

11 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 3; Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları.", s. 61-62.

sembolleşmiş; bu nedenle Nevruz kutlamaları zaman zaman "Ergenekon Bayramı" olarak da anılmıştır. Bu isim tarih boyunca farklı Türk boyları arasında canlılığını korumaya çalışmış, aynı zamanda milletin destanların gücüyle birbirlerine olan güven bağını güçlendirmiştir.

Bugün Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan geniş bir coğrafyada yaşayan Türk halkları, Nevruz'u ortak bir kültürel miras olarak coşkuyla kutlamaya devam etmektedir[12]. Ancak dikkat çekici bir nokta, Nevruz adının tüm Türk topluluklarında aynı şekilde kullanılmamasıdır. Türkler 'in en eski bayramlarından biri olarak bilinen Nevruz, kültürel etkileşim süreci içinde farklı topluluklarda farklı anlamlar yüklenmiş, değişik adlarla anılarak çeşitli biçimlerde kutlanmıştır[13]. Kuzey Türkleri ve Hıristiyan Gagauzlar "Nevruz" adını bilmemekte, bu bayramı farklı isimlerle anmaktadırlar: Gagauzlarda "Baba Marta" veya "İlkyaz Yortusu", Kazaklarda "Ulıstın Ulı Künü" (Ulusun Büyük Günü), Çuvaşlarda "Nartukan" veya "Nurıs", Yakutlarda ise "Isıah" gibi[14]. Bu çeşitlilik, aynı kültürel olgunun farklı coğrafyalarda farklı isimlerle yaşatıldığını göstermektedir.

Slav kültür coğrafyasında kutlanan Maslenitsa bayramı da benzer şekilde kışın bitişini ve baharın gelişini müjdeleyen köklü bir geleneğe sahiptir. Maslenitsa, günümüze ulaşan en eski Rus bayramlarından biridir ve kökeni Hristiyanlık öncesi dönemlere kadar uzanır[15]. Ryabkov[16], Maslenitsa'nın Rusların Hristiyanlığı kabulünden önce de var olduğunu[17] ve halk arasında en sevilen bayramlardan biri olarak görüldüğünü belirtir. Maslenitsa, Rus halkının en renkli ve coşkulu bayramıdır; halk arasında Maslenitsa'ya "geniş" ve "şerefli" denilmektedir, çünkü halk bu bayramı büyük bir şevkle kutlamaktadır[18].

Kelime kökeni olarak Rusça *maslo* (yağ, tereyağı) kelimesinden türeyen Maslenitsa, "Yağlı Hafta" olarak da bilinir[19]. Maslenitsa adının bu şekilde anılmasının nedeni, Paskalya öncesi Büyük Perhiz'den önceki son hafta olması ve bu hafta boyunca et tüketimi yasakken süt, peynir, tereyağı gibi ürünlerin ve bunlarla yapılan yiyeceklerin bolca tüketilmesidir. Hafta boyunca şölenler düzenlenir, insanlar birbirlerine çeşitli ikramlarda bulunur; BUGÜNlerde bolca yenilip içilir, ancak en çok tüketilen yiyecek sıcak ve kızarmış *blini*dir (krep)[20].

---

12 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 316.

13 Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz: Mete Han'dan Atatürk'e.", s. 162.

14 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 317.

15 Mehtap Suiçer ve Tuğba Gökbayır, "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri: Maslenitsa ve Nevruz," *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects* 8, No. 2, 2024, s. 378.

16 V. M. Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti," Publishing House "Sreda", 2020, s. 64.

17 Knyaz VladDmir'in Hristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesinden önce Rus halkı Pagan inancına bağlıydı.

18 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 63.

19 Suiçer ve Gökbayır, "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri.", s. 378.

20 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 63.

Bir başka çalışmaya göre ise Maslenitsa sözcüğünün kökü, Rusçada *maslo* (yağ) sözcüğünden gelmekte ve bu bayrama "Yağlı Bayram" adı verilmektedir. Bu ismin verilmesinin sebebi, hem yağın bolluk ve bereketin sembolü olarak kutsal sayılması hem de kutlama boyunca yağ, süt, peynir, kaymak gibi ürünlerin ve bunlarla yapılan yiyeceklerin bolca tüketilmesidir[21].

Rusya'da çok eski dönemlerden beri varlığını sürdüren bu bayramın sembolü, güneşe benzetilen yuvarlak ve sarı *blini*'lerdir. Kış mevsiminin sona erip güneşin yüzünü göstermesiyle birlikte her şey yeniden canlanır ve adeta dirilir[22]. Maslenitsa'nın kutlanma amacı da tam olarak budur; yani kışın uğurlanması ve baharın gelişinin kutlanmasıdır. Rukovişnikov[23] *blini*'nin Ruslar arasında çok eski zamanlardan beri bilindiğini ve güneşin sembolü olarak kabul edildiğini vurgular. İnanışa göre insanlar, bu krepleri yiyerek güneşin sıcaklığından ve gücünden bir parça aldıklarına inanırlardı.

Başlangıçta, bahar ekinoksu (gece-gündüz eşitliği) etrafında kutlanan, Komoeditsa adıyla bilinen ve bir pagan bahar bayramı olan Maslenitsa, Rusların Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra kilise tarafından pagan izlerini silmek amacıyla yeniden yorumlanarak Büyük Perhiz'e hazırlık haftası olarak takvime dahil edilmiştir[24]. Ancak pagan dönemden kalma birçok ritüel ve eğlence, bayramın özünde yaşatılmaya devam etmiştir.

Maslenitsa haftasında her bir günün ayrı bir adı ve ritüeli vardır: Pazartesi "Karşılama" (Vstreça), Salı "Oyun Oynama" (Zaigrişi), Çarşamba "Ziyafet Günü" (Lakomka), Perşembe "Geniş Perşembe" (Şirokiy Çetverg), Cuma "Kaynana Akşamları" (Teşçinı Veçerki), Cumartesi "Görümce Oturmaları" (Zolovkinı Posidelki) ve Pazar "Af Günü" (Proşçenıy Den) olarak isimlendirilir ve hafta sonuna doğru eğlenceler doruğa ulaşır[25].

Maslenitsa ile ilgili çalışmaların historiografisi üç döneme ayrılır: 19. yüzyıl, 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl araştırmaları[26]. On dokuzuncu yüzyılda Zabılin, Miller, Saharov, Kostomarov gibi ünlü tarihçiler ve etnograflar, Maslenitsa'nın yapısını, organizasyonunu ve kutlama biçimlerini detaylı olarak incelemişlerdir[27]. Bu araştırmalar, Maslenitsa'nın yalnızca bir eğlence olmadığını, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın ve kültürel kimliğin pekiştirildiği önemli bir sosyal

21 Semra Alyılmaz, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, No. 7, 2009, s. 30; Muhammed Taşkesenligil, "Gelenekler Bağlamında Rus Kültüründe Bayramlar,", *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, Ed. R. Şakar, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, s. 193.

22 T. G. Rezvantseva, *Russkiye natsionalnıye prazdniki*. İrkutsk: İzdatelstva BGUEP, 2014, s. 13.

23 Y. S. Rukovişnikov, "Maslenitsa i ee znaçenie v sovremennoy prazdniçnoy kulture sibiryakov (na primere Krasnoyarskogo kraya)," *Kultura i Tsivilizatsiya* 7, No. 6, 2017, s. 300.

24 Suiçer ve Gökbayır, "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri.", s. 378-379.

25 Suiçer ve Gökbayır, "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri.", s. 381-382.

26 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 63.

27 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 64-65.

kurum olduğunu ortaya koymuştur. Maslenitsa, yıllık döngünün önemli bir halkasını oluşturur ve Belov'un belirttiği üzere, tıpkı Kutsal Günler gibi toplumsal ve ailesel nitelikte dramatize edilmiş törenlerin sağlam zincirinin bir parçasıdır[28]. Rukovişnikov[29], yirmi birinci yüzyılda bile Maslenitsa'nın Rusya'nın farklı bölgelerinde, büyük bir coşkuyla kutlanmaya devam ettiğini belirtmektedir.

Nevruz ve Maslenitsa Arasındaki Benzerlikler

Her iki bayram, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürel yapılarda ortaya çıkmış olsalar da özlerinde doğanın döngüsüne duyulan saygıyı ve baharın gelişine eşlik eden yenilenme duygusunu yansıtırlar. Nevruz'da ateş üzerinden atlanarak yapılan arınma ritüeli, Maslenitsa'da kışı temsil eden saman kuklanın yakılarak kışın uğurlanması ritüeliyle sembolik bir paralellik gösterir. Ateş, her iki kültürde de temizleyici, arındırıcı, hastalıkları ve kötülükleri uzaklaştırıcı bir güce sahip olarak görülür. Artun[30], ateşin evreni canlandıran güneşin yeryüzündeki bir yansıması olarak kabul edildiğini ve Nevruz ateşinin ritüelin başlangıcında önemli bir rol oynadığını vurgular. Benzer şekilde Rukovişnikov[31] Maslenitsa'da ateşlerin sabahın erken saatlerinden itibaren hazırlandığını ve mümkün olduğunca yüksek tutulduğunu, böylece herkesin bu ateşi görebilmesinin sağlandığını belirtir. Maslenitsa'da ateş yakma geleneği o kadar önemliydi ki, kimi zaman saman demetleri iple bağlanır, ateşe verilerek at üzerinde tüm köy boyunca dolaştırılırdı.

Nevruz ve Maslenitsa'da Ateş Kültü

Su kültü de her iki gelenekte önemli bir yer tutar. Nevruz'da sabah erkenden tüm su kaplarındaki suların yenilenmesi, taze su içilmesi, ev hayvanlarına su verilmesi ve insanların birbirlerinin üzerine su serpmesi gibi uygulamalar, suyun arındırıcı

28 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 63.
29 Rukovişnikov, "Maslenitsa i ee znaçenie v sovremennoy prazdniçnoy kulture sibiryakov.", s. 301.
30 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 2-3.
31 Rukovişnikov, "Maslenitsa i ee znaçenie v sovremennoy prazdniçnoy kulture sibiryakov.", s. 300.

ve şifa verici gücüne olan inancı yansıtır[32]. Su kültü, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir ve tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna inanılır. Benzer şekilde, Rus kültüründe de su, arınma ve temizlenme ritüellerinde merkezi bir rol üstlenir[33].

Bolluk ve bereket teması ise sofralarda kendini gösterir. Nevruz'da kurulan ve üzerinde "s" harfiyle başlayan yedi çeşit yiyeceğin bulunduğu "Nevruz Sofrası"[34] ile Maslenitsa haftası boyunca her gün pişirilen ve güneşi simgeleyen "blini" krepleri bolluk ve bereketin somut ifadesi niteliğindedir. Her iki bayramda yapılan kutlamalar toplumsal birliği, dayanışmayı, dargınların barışmasını ve ihtiyaç sahiplerine yardımı teşvik eden önemli sosyal işlevlere sahiptir. Nevruz kutlamalarının en belirgin özelliği, yardımlaşma, sevgi ve şefkatin ön plana çıktığı bir bayram olmasıdır; bayram öncesinde fakir, hasta ve zor durumda olan kişilere para ve giyecek yardımı yapılır. Maslenitsa'da da benzer şekilde, kutlamaların son günü olan pazar günü "Af Günü" olarak adlandırılır ve bugün insanlar birbirlerinden af dilerler, kırgınlıklar unutulur ve toplumsal barış yeniden sağlanır. Maslenitsa kutlamaları pazar akşamı sona erer ve o akşam insanlar birbirlerini ziyaret eder, Büyük Perhiz öncesinde "temizlenmek" için kiliseye gidip af dilerler.

Her iki bayramın kökeni, tek tanrılı dinlerin kabulünden çok önceki pagan dönemlere, doğa kültlerine ve güneş takvimine dayanmaktadır. Alyılmaz[35], Maslenitsa'nın temelinde Rusların Hristiyanlık öncesinde doğayla (kışın uğurlanışı ve baharın gelişiyle ilgili) yaşayış ve inanışlarının yattığını ve Hristiyanlıkla gerçekte hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtir. Ryabkov[36], Maslenitsa'nın Rusların Hristiyanlığı kabulünden önce de var olduğunu ve halk bayramı olarak kutlandığını vurgular. Benzer şekilde, Nevruz'un da dini bir niteliği olmadığı, temelinde kışın bitmesi ve baharın gelmesi gibi bir tabiat olayının bulunduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır[37]. Bu pagan köken, her iki bayramın da merkezine güneşi ve ateşi yerleştirmelerinde açıkça görülür.

Rus kültüründe köklü bir geçmişe sahip olan *blini*ler (krep), çok eski zamanlardan beri bilinmekte olup güneşin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. İnanışa göre bu krepleri yiyen insanlar, güneşin sıcaklığından ve gücünden pay almakla özdeşleştirilir. Nevruz ise zaten güneşin koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşitlendiği bir ekinoks olayıdır ve doğanın uyanışını simgeler[38].

32 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 5.
33 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 5.
34 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 4.
35 Alyılmaz, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki.", s. 31.
36 Ryabkov, "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti.", s. 63.
37 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 316.
38 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 1.

Bayram hazırlıkları ve ritüelleri de önemli benzerlikler içerir. Her iki bayramdan önce kapsamlı bir temizlik ve yenilenme süreci yaşanır. Maslenitsa öncesinde evler, bahçeler, cadde ve sokaklar baştan aşağı temizlenir, eski veya gereksiz eşyalar atılır, evlerin içleri ve dışları badanalanıp boyanır[39]. Bu, yeni yıla ve yeni mevsime temiz ve arınmış bir başlangıç yapma amacı taşır. Benzer şekilde, Nevruz'da da bayram öncesi evlerde ve çevrede genel bir temizlik yapılır, insanlar yeni elbiseler giyerler. Bir diğer önemli ortak nokta ise, atalara saygının bir göstergesi olarak bayramdan önce mezarlıkların ziyaret edilmesidir. Hem Maslenitsa hem de Nevruz geleneklerinde, bayram coşkusuna başlamadan önce ahirete intikal etmiş aile büyüklerinin mezarları ziyaret edilir, mezarların bakımları yapılır ve onlar için dualar edilir[40]. Ancak ülkemizde Nevruz bayramı, halk arasında yeterli ölçüde benimsenmediğinden böyle bir hazırlıktan bahsetmek pek mümkün değildir.

Her iki toplumda da yağ, bolluk ve bereketin önemli bir sembolü olarak kabul edilir. Bu bayramlarda yağ, vazgeçilmez bir malzeme olarak kullanılır; akıtmalar, ekmekler ve börekler bu yağlarla hazırlanarak en lezzetli halleriyle sunulur[41]. Aynı şekilde, Şakar[42] Maslenitsa'da ateşin üzerinden atlama geleneğinin, Türk kültüründeki Nevruz uygulamalarıyla dikkat çekici benzerlikler taşıdığını vurgular. Türklerde İslamiyet öncesi dönemde ateşten atlamanın kötülüklerden arınma ve hastalıklardan korunma amacı taşıdığı, Maslenitsa'da ise bu eylemin uğur ve arınma sembolü olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

Kıldıroğlu'nun da belirttiği gibi, Rusların Maslenitsa bayramı ile Türklerin Nevruz'u arasında gözlemlenen benzerlikler, bu iki kültürün tarihsel süreçte etkileşimde bulunmuş olabileceğine veya evrensel bir doğa olayına karşı benzer kültürel tepkiler geliştirmiş olabileceklerine işaret etmektedir. Her iki bayram da kışın bitişini ve baharın gelişini simgeler, doğanın yeniden canlanışını kutlar ve toplumsal birlik ile kültürel kimliğin sürekliliğini sağlar[43]. Bu nedenle Nevruz ve Maslenitsa, yalnızca mevsimsel bayramlar olmanın ötesinde, Türk ve Rus toplumlarının kültürel hafızasını, yaşam felsefesini ve kolektif ruhunu yansıtan, geçmişten günümüze taşınan canlı miraslardır.

---

39 Alyılmaz, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki.", s. 31.

40 Alyılmaz, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki.", s. 32; Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 4.

41 Reşat Şakar, "Rus Kültüründe Maslenitsa Bayramı ve Türk Kültüründeki Nevruz Bayramı ile Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme.", *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, ed. R. Şakar, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, s. 221

42 Şakar, "Rus Kültüründe Maslenitsa Bayramı ve Türk Kültüründeki Nevruz Bayramı ile Benzerlikleri.", s. 221-222.

43 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 318.

Nevruz ve Maslenitsa Arasındaki Farklılıklar

Nevruz ve Maslenitsa, pek çok ortak motife sahip olsalar da bu iki bayramı birbirinden ayıran bazı farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, bayramların ait olduğu kültürel coğrafyanın, inanç sistemlerinin ve tarihsel gelişim süreçlerinin bir sonucudur. Bu farklılıkların başında, bayramların kutlandığı tarihler ve bu tarihlerin belirlenme yöntemi gelir. Nevruz, güneşin hareketlerine göre belirlenen bir takvime dayanır ve her yıl sabit bir tarihte, gece ile gündüzün eşitlendiği 21 Mart'ta kutlanır[44]. Böylece, Nevruz'un doğrudan astronomik bir olaya, yani bahar ekinoksuna bağlı olması, seküler ve evrensel bir doğa bayramı kimliğini güçlendirir. Buna karşılık Maslenitsa, Ortodoks Hristiyanlık takvimine entegre edilmiş tarihi her yıl değişen bir bayramdır. Kutlama tarihi, her yıl değişen Paskalya'ya göre belirlenir ve Paskalya'dan yedi hafta önce kutlanır. Bu durum, Maslenitsa'nın pagan kökenine rağmen, zamanla dini bir çerçeve içine alındığını ve Büyük Perhiz'e (Velikiy Post) hazırlık işlevi gördüğünü göstermektedir. Dini bağlamdaki bu ayrım, bayramların yapısını ve içeriğini de derinden etkilemiştir.

Nevruz, temelinde herhangi bir dinin dogmalarını barındırmayan, tamamen doğanın canlanışına odaklı bir kutlamadır[45]. İslamiyet sonrası dönemde Nevruz'a Hz. Ali'nin doğumu gibi İslami kimlikler atfedilmiş olsa da bu durum bayramın özündeki geleneksel yapıyı değiştirmemiştir[46]. Maslenitsa ise, Hristiyanlığın kabulünden sonra kilise tarafından pagan izlerini ortadan kaldırmak amacıyla yeniden yorumlanmış ve Büyük Perhiz öncesi bir hazırlık ve af dileme haftasına dönüştürülmüştür[47]. Bu nedenle Maslenitsa haftası boyunca et tüketimi yasaktır, ancak süt ürünleri, peynir ve tereyağı serbesttir. Nevruz'da ise kutlamalara yönelik herhangi bir yiyecek yasağı bulunmamaktadır. Maslenitsa'nın son gününün "Af Günü" (Proşçenıy Den) olarak adlandırılması ve insanların birbirlerinden af dileyerek Büyük Perhiz'e ruhen arınmış olarak girme çabası, bayramın Hristiyanlık içindeki arınma ve af dileme temasıyla ne denli bütünleştiğini göstermektedir.

Bayramların süresi ve uygulama biçimleri de farklılık göstermektedir. Nevruz bayramı 21 Mart günü kutlanırken, Maslenitsa bir hafta boyunca süren ve her gününün ayrı bir adı, teması ve özel ritüeli bulunan bir festivaldir. Pazartesi 'Karşılama' (Vstreça), Salı 'Oyun Oynama' (Zaigrişi), Çarşamba 'Ziyafet Günü' (Lakomka) gibi adlandırmalar, haftanın belirli bir toplumsal ve ritüel düzene göre şekillendiğini göstermektedir. Bu yapı, Maslenitsa'yı sadece bir kutlama olmaktan çıkarıp, bir hafta süren bir karnavala dönüştürmektedir. Nevruz'da ise kutlamalar daha çok tek bir günün coşkusu etrafında şekillenir ve bu türden yapılandırılmış bir haftalık program bulunmamaktadır.

44 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 3.
45 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz.", s. 316.
46 Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz: Mete Han'dan Atatürk'e.", s. 63.
47 Suiçer ve Gökbayır, "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri.", s. 378.

Sembolik unsurlar ve temel ritüeller açısından da belirgin farklılıklar görülmektedir. Nevruz'un en güçlü sembolü, yeniden doğuşu simgeleyen buğday çimi, yani "Semeni"dir Bu, doğanın doğrudan kendisinin, yani toprağın ve bitkinin uyanışının merkezde olduğunu gösterir. Maslenitsa'nın merkezinde ise kışın kendisini sembolize eden ve bayramın sonunda yakılan saman ve bezden yapılmış kadın kuklası yer alır[48]. Bu kuklanın yakılması, kışın ve onunla ilişkili tüm olumsuzlukların (karanlık, soğuk, ölüm) sembolik olarak yok edilmesi anlamına gelir. Ateş her iki gelenekte de arınma amacıyla kullanılsa da Nevruz'da ateşin üzerinden atlanarak kişisel bir arınma hedeflenirken, Maslenitsa'da ateş, kolektif olarak kışın kendisini yok etme işlevi görür. Bu kukla yakma ritüeli, Maslenitsa'yı Nevruz'dan ayıran en önemli özelliktir.

Semeni ve Maslenitsa kuklası

Yiyecek kültürü ve sofra sembolizmi de farklılıklar gösterir. Nevruz sofrası, genellikle "S" harfiyle başlayan yedi farklı nesnenin (sikke, sarımsak, sumak, sirke, iğde (sencid), elma (sib), sebze) konulduğu ritüelle sembolleşir ve her bir nesne sağlık, zenginlik, bereket gibi farklı bir dileği temsil eder[49]. Maslenitsa'da ise sofra kültürünün neredeyse tek hâkimi, güneşi simgeleyen *blini*'dir. Hafta boyunca neredeyse her öğün tüketilen *blini*, bayramın kendisiyle o kadar özdeşleşmiştir ki, bayrama "Pankek Haftası" da denir. Nevruz sofrası daha sembolik ve çeşitli nesnelerle zenginleşirken, Maslenitsa sofrası tek bir yiyeceğin (blini) etrafında şekillenen daha odaklı bir yapıya sahiptir.

Son olarak, bayramların sosyal işlevlerindeki vurgu farkları da dikkat çekicidir. Maslenitsa, özellikle gençler ve yeni evliler için önemli bir sosyalleşme ve eş bulma alanı olarak işlev görür. Haftanın ikinci günü olan 'Oyun Oynama' (Zaigrişi) gününde bekâr erkeklerin evlenecekleri kızları aradığı, çarşamba günü damatların kayınvalidelerini ziyaret ettiği ritüeller, bayramın aile ve evlilik kurumuyla olan güçlü bağını gösterir. Nevruz'da bu türden doğrudan evliliğe veya eş bulmaya yönelik yapılandırılmış ritüeller bulunmaz; kutlamalar daha

48 Alyılmaz, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki.", s. 35.
49 Artun, "Türk Halk Kültüründe Nevruz.", s. 4.

genel bir toplumsal coşku ve bir araya gelme çerçevesinde kalır. Bu farklılıklar, Nevruz ve Maslenitsa'nın ortak bir bahar kutlama ruhundan doğmalarına rağmen, zamanla kendi kültürel dinamikleri, inanç sistemleri ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda nasıl özgün kimlikler kazandıklarını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk ve Rus kültürlerinde baharın gelişini müjdeleyen Nevruz ve Maslenitsa bayramları, farklı coğrafyalarda ve tarihsel süreçlerde şekillenmiş olmalarına rağmen, özlerinde evrensel bir temayı, yani doğanın döngüsüne duyulan saygıyı ve kışın ardından gelen canlanmanın coşkusunu paylaşmaktadır. Bu çalışma, her iki bayramın kökenlerini, ritüellerini ve sembolik anlamlarını karşılaştırmalı bir perspektifle inceleyerek, bu iki zengin kültürel mirasın benzerliklerini, farklılıklarını ve özgün yönlerini ortaya koymuştur.

Araştırmanın bulguları, Nevruz ve Maslenitsa'nın en temel ortak noktasının, pagan dönemlere uzanan kökleri ve doğa kültleriyle olan derin bağlarını göstermektedir. Her iki bayram da kışın sona erişini ve baharın başlangıcını kutlama amacı taşımaktadır. Bu ortak amaç, ateş ve su gibi evrensel arınma sembollerinin her iki gelenekte de merkezî bir rol oynamasına neden olmuştur. Nevruz'da ateş üzerinden atlanarak kötülüklerden arınmaya inanılması ile Maslenitsa'da kışı temsil eden kuklanın yakılarak kışın uğurlanması, ateşin arındırıcı ve dönüştürücü gücüne atfedilen ortak inancın bir yansımasıdır. Benzer şekilde, bolluk ve bereket teması, Nevruz sofrası ve Maslenitsa'nın *blini* krepleri gibi unsurlar da somutlaşmaktadır. Toplumsal dayanışma, dargınların barışması ve yardımlaşma gibi sosyal işlevler de her iki bayramın vazgeçilmez birer parçası olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte, bu iki bayram arasında önemli farklılıklar da mevcuttur. En temel ayrım, bayramların takvimdeki yerinden kaynaklanmaktadır. Nevruz, güneşin hareketlerine bağlı sabit bir tarih olan 21 Mart'ta kutlanan bir doğa bayramı kimliğini korurken; Maslenitsa, Ortodoks Hristiyanlık takvimine entegre edilmiş ve tarihi Paskalya'ya göre değişen, Büyük Perhiz (Velikiy Post) dönemiyle ilişkilendirilmiş bir yapıya sahiptir. Bu durum, Maslenitsa'nın zamanla dini bir çerçeveye oturtulduğunu, Nevruz'un ise İslami motifler eklenmesine rağmen özündeki evrensel doğa bayramı niteliğini daha güçlü bir şekilde muhafaza ettiğini göstermektedir. Ayrıca, Nevruz'un sembolizmi daha çok toprağın uyanışı ve "Semeni" gibi filizlenen bitkilerle ifade edilirken, Maslenitsa'nın merkezinde kışın kendisini temsil eden kuklanın yakılması yer almaktadır. Bu durum, bir yanda doğanın canlanışına odaklanan bir kutlama, diğer yanda ise kışın ve olumsuzlukların sembolik olarak yok edilmesine odaklanan bir arınma ritüeli olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Nevruz ve Maslenitsa, farklı kültürel kodlar ve tarihsel yollarla gelişmiş olsalar da insanlığın doğayla kurduğu kadim ilişkinin, mevsimsel döngülere yüklediği anlamların ve toplumsal birliği pekiştirme arzusunun güçlü birer ifadesidir. Bu bayramlar, küreselleşen dünyada kültürel kimliklerin korunması ve nesiller arası aktarımın sağlanması açısından paha biçilmez birer miras niteliğindedir. Her iki gelenek de modern yaşamın getirdiği değişimlere rağmen varlıklarını sürdürerek, geçmişle gelecek arasında köprü kurmaya devam etmektedir. Bu iki bayramın karşılaştırmalı olarak incelenmesi, farklı toplumların benzer doğal olaylara ne denli zengin ve çeşitli kültürel yanıtlar üretebildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Alyılmaz, Semra. "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, No. 7, 2009, ss. 30-54.
- Artun, Erman. "Türk Halk Kültüründe Nevruz." *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, Kazakistan 1999, ss. 1-7.
- Kıldıroğlu, Mehmet. "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz." *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, 2020, ss. 315-338.
- Rukovişnikov, Y. S. "Maslenitsa i ee znaçenie v sovremennoy prazdniçnoy kulture sibiryakov (na primere Krasnoyarskogo kraya)." *Kultura i Tsivilizatsiya* 7, No. 6A, 2017, ss. 98-303.
- Ryabkov, V. M. "Maslenitsa v istoriografii sotsialno-kulturnoy deyatelnosti." Publishing House "Sreda", 2020.
- Suiçer, Mehtap ve Tuğba Gökbayır. "Slav ve Türk Dünyasında Bahar Bayramlarının Ortak Motifleri: Maslenitsa ve Nevruz." *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi/International Journal of Turkic Dialects* 8, No. 2, 2024, ss. 377-389.
- Şakar, Reşat. "Rus Kültüründe Maslenitsa Bayramı ve Türk Kültüründeki Nevruz Bayramı ile Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine Bir Değerlendirme." *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, Ed. Reşat Şakar, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, ss. 203-224.
- Şengül, Abdullah. "Türk Kültüründe Nevruz: Mete Han'dan Atatürk'e." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, No. 3, 2006, ss. 235-244.
- Şengül, Abdullah. "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları." *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 26, 2008, ss. 61-73.
- Rezvantseva, T. G. *Russkiye natsionalnıye prazdniki*. İrkutsk: İzdatelstva BGUEP, 2014.
- Taşkesenligil, Muhammed. "Gelenekler Bağlamında Rus Kültüründe Bayramlar." *Gelenekler Bağlamında Rus Kültürü*, ed. Reşat Şakar, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, ss. 187-202.

TÜRK VE KELT HALKLARINDA NEVRUZ, BELTANE VE SAMHAİN BAYRAMLARI ÜZERİNDEN MEVSİMSEL DÖNGÜ VE MİTOLOJİK İZLER

Fidan GASIMOVA*

Giriş

Tarihe baktığımızda kültürel ve fikri sistemlerin oluşumunda doğa olaylarının izlenmesi ve bu olaylara anlam yüklenmesinin belirleyici rol oynadığını görebiliriz. Eski toplumların zaman ve evren idrakini şekillendiren temel unsurlar arasında güneşin hareketleri, mevsimlerin değişimi, toprağın verimliliği, canlı yaşamının döngüsel yenilenmesi yer almıştır. Bu bağlamda zaman, modern dünyada hâkim olan çizgisel ve gelişen zaman anlayışından farklı olarak, döngüsel ve ritmik bir yapı içerisinde kavranmıştır. Yılın muayyen vakitlerinde tekrarlanan doğa olayları, insan zihninde kozmik düzenin bir yansıması olarak algılanmıştır. Bu sistemin devamlılığı ise ritüeller, bayramlar aracılığıyla güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Önceleri mevsimsel bayramlar insanın doğa karşısındaki varlığını korumaya ve düzenlemeye yönelik pratik uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Zaman geçtikçe de toplumsal hafızanın, kolektif kimliğin ve mitolojik düşüncenin temel taşıyıcıları hâline gelmiştir. Bu bayramlar aracılığıyla insan, doğanın döngüsü ile birlikte kendi varoluşunun sürekliliğini de anlamlandırmıştır. Doğum, gelişim, olgunluk, çözülme ve ölüm gibi yaşam evreleri, mevsimsel değişimlerle özdeşleştirilmiş; bu paralellik mitolojik anlatıların ve sembolik dilin temelini oluşturmuştur.

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, gasimovafidan@yahoo.com

Geleneksel toplumlarda bayram, sıradan bir eğlence ya da sosyal toplanma olmaktan öte, *kutsal zaman*ın yeniden yaşanması anlamını da taşımaktadır. Bayram günlerinde uygulanan ritüeller mitolojik olarak ilk yaratılış anını tekrar etmeye yönelik sembolik eylemler gibi değerlendirilmiştir. Bu sayede kozmik düzenin bozulma ihtimali ortadan kaldırılmakta, kaos kontrol altına alınmakta ve evrenin dengesi yeniden tesis edilmektedir. Özellikle mevsim geçişlerinde kutlanan bayramlar, eski ile yeni arasında bir eşik oluşturarak "liminal zaman" niteliği kazanmakta; yaşam ile ölüm, aydınlık ile karanlık, düzen ile belirsizlik arasındaki geçişleri temsil etmektedir.

Bu nedenle mevsimsel bayramları yalnızca yerel gelenek listeleri olarak değil, doğa ritimlerinin kültürel dile çevrilme biçimleri olarak okumak gerekir. Tam da bu noktada, birbirinden uzak coğrafyalarda gelişmiş iki kültür çevresinin—Türk ve Kelt dünyalarının—benzer eşik zamanları nasıl sembolleştirdiğine bakmak, ritüelin "işlevsel mantığını" görünür kılmak açısından açıklayıcı bir imkân sunar.

Türk ve Kelt halkları, bu arkaik zaman ve doğa tasavvurunun belirgin biçimde izlenebildiği kültürel geleneklere sahiptir. Coğrafi ve tarihi açıdan birbirinden uzak iki kültür olsalar da her ikisinde mevsimsel döngülere bağlı olarak şekillenen ritüel yapılar, mitolojik motifler, sembolik anlatımlar dikkat çekici benzerlikler sergilemektedir. Bu ise benzerlik ve yakınlıkların doğrudan kültürel tesirlenmeden daha çok, insanlığın ortak mitolojik düşünce biçimlerine dayandığını akla getirmektedir. Bunun için de kozmik mitolojik yapıların anlaşılması bakımından Türk ve Kelt metinlerine dayalı yapılacak herhangi bir karşılaştırmalı incelemenin de büyük önem taşıyacağı ifade edilebilir.

Nevruz Türk dünyasında bahar ekinoksu ile ilişkilendirilir ve yeni yılın başlangıcıdır. O, doğanın yeniden dirilişi ve yaşam enerjisinin tazelenmesi olarak kabul edilmektedir. Ateşten atlama, suyla arınma, eskiyi temsil eden nesnelerin yakılması gibi ritüeller, bu bayramın temel sembolik unsurları arasında yer almaktadır. Nevruz, yalnızca doğanın uyanışını değil aynı zamanda bireyin ve toplumun manevi arınmasını ve yenilenmesini de temsil eden çok katmanlı bir kültürel yapı sunmaktadır.

Kelt kültüründe ise yıl, mevsimsel eşiklere dayalı olarak şekillenen kutsal bir döngü içerisinde algılanmıştır. Bu döngüde Samhain ve Beltane bayramları özel bir konuma sahiptir. Samhain kış mevsiminin başlangıcında ölüm, karanlık, öte dünya ile temas konularını ön plana çıkararak, yaşayanlar ile ölüler arasındaki sınırın ayırt edilemediği bir süre olarak kabul edilmiş ve bu yönüyle ölüm, yeniden doğuş döngüsünün mitolojik ifadesinde önemli işleve sahiptir. Beltane ise ilkbahardan yaza geçişi simgeleyerek bereketi, üretkenliği ve yaşam gücünün doruğa ulaşmasını ifade etmektedir.

İster Nevruz, isterse Samhain ve Beltane bayramlarının her üçünde de ateşin arındırıcı gücü, doğanın döngüsel yenilenmesi, zamanın kutsallaştırılması ortak temalar olarak karşımıza çıkmakta ve bu ortaklıklar da, mevsimsel bayramların yalnızca folklorik unsurlar değil, aynı zamanda derin kozmolojik e ontolojik anlamlar taşıyan kültür yapıları olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada da söz konusu bayramların kökenleri, ritüel pratikleri ve sembolik anlamları analiz edilerek, insanlığın ortak arkaik düşünce sistemine dair yapısal benzerlikler ortaya konulacaktır.

Çalışmadaki esas amaç Türk ve Kelt halklarında Nevruz, Beltane ve Samhain bayramlarını mevsimsel döngü ve mitolojik izler bağlamında karşılaştırmalı şekilde incelemektir. Bununla da karşılaştırmalı mitoloji ve folklor araştırmalarına teorik ve kavramsal düzeyde katkı sunmak hedeflenmektedir. Ancak bu karşılaştırmayı sağlam bir zemine oturtmak için, bayramın "kutsal zaman" olarak nasıl kurulduğunu, geçiş anlarında ritüelin hangi belirsizlikleri yönettiğini ve arınma/koruma pratiklerinin toplumsal düzenle nasıl ilişkilendiğini açıklayan kuramsal bir çerçeveye ihtiyaç vardır. Bu nedenle bir sonraki bölümde kutsal zaman, liminalite ve ritüel mantığına dayanan üç temel yaklaşım üzerinden analiz zemini kurulacaktır.

Kuramsal Çerçeve (Kutsal Zaman, Liminalite ve Ritüel Mantığı)

Geleneksel toplumlarda mevsimsel bayramların açıklanması, yalnızca "hangi ritüel yapılıyor?" sorusuna değil, "ritüel neyi dönüştürüyor ve hangi belirsizliği yönetiyor?" sorusuna da yanıt vermeyi gerektirir. Bu nedenle çalışma, kutsal zaman, liminalite (eşik/ara-zaman) ve ritüelin toplumsal düzen üretici niteliği üzerine kurulu üç teorik dayanağa yaslanır.

İlk olarak, "kutsal zaman" kavramı, bayram günlerinin sıradan kronolojik akıştan ayrılarak kökensel bir başlangıç anını simgesel olarak yeniden kurduğu fikrini açıklar. "Kutsal ve güçlü zaman, kökenlerin zamanı olduğuna göre -yani bir gerçekliğin yaratıldığı, ilk kez tam anlamıyla ortaya çıktığı o muazzam an olduğuna göre- insan, dönem dönem o ilk (başlangıç) zamana geri dönmenin yollarını arayacaktır. Bir gerçekliğin ilk tecellisinin (epifanisinin) gerçekleştiği *illud tempus*'un bu ritüel biçimde yeniden etkin kılınması (yeniden güncellenmesi), bütün kutsal takvimlerin temelini oluşturur. Bayram/şenlik ise yalnızca mitsel (dolayısıyla dinî) bir olayı anma değildir; o olayı *yeniden gerçekleştiren*, onu *şimdi ve burada yeniden var eden* bir eylemdir"[1]. Mircea Eliade'nin araştırmasına esasen ritüel, insanı profan zamandan çekip "illud tempus" denilebilecek köken zamanına taşır, böylece evrenin ilk düzenleme anı tekrar edilerek kozmik denge güncellenir. Bayramın "yenileme" işlevi, bu açıdan bir takvim olayı olmaktan çok, düzenin ritüel aracılığıyla yeniden tesisidir.

1 Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane.* New York: Harcourt, Brace and Company, 1959, s. 81.

İkinci olarak, mevsim eşikleri "geçiş ayinleri" mantığıyla kavranabilir. Arnold van Gennep'in klasik modelinde geçiş ritüelleri üç evrelidir: ön-eşik ritüelleri (ayrılma ritüelleri), eşik ritüelleri (geçiş ritüelleri/limen) ve son-eşik ritüelleri (bütünleşme/katılma ritüelleri)[2]. Victor Turner bu eşik evreyi, normların askıya alındığı, sembolik yoğunluğun arttığı ve "communitas" denen kolektif birlik duygusunun güçlendiği bir ara-rejim olarak yorumlar[3]. Nevruz–Beltane–Samhain hattında görülen ateş, su, ocak söndürüp yeniden yakma, toplu ziyaret ve şölen pratikleri, tam da bu eşik evrenin "risklerini" (hastalık, kıtlık, ölüm, karanlık) yönetmeye dönük sembolik teknolojiler gibi çalışır.

Üçüncü olarak ritüel, sadece inancın dışavurumu değil, aynı zamanda sınıflandırma ve sınır üretimidir. Mary Douglas'ın "kirlilik/arıtma" yaklaşımı, arınma pratiklerinin biyolojik bir temizlikten ziyade "düzen–düzensizlik" gerilimini yönetmeye yarayan kültürel kodlar olduğunu vurgular[4]. Bu bağlamda ateşten atlama, iki ateş arasından geçirme, suyla yıkanma ve ev/ocak temizliği; "eskinin ağırlığını" tasfiye edip yeni dönemin sınırlarını çizme işlemleridir. Catherine Bell'in "ritüelleştirme" vurgusu ise ritüelin, belirli beden teknikleri ve tekrarlar aracılığıyla otorite, kimlik ve aidiyet ürettiğini gösterir[5]. Dolayısıyla mevsimsel bayram, kozmolojiyle toplumsal düzenin katmanlandığı bir sahne olarak okunmalıdır.

Bu kuramsal çerçeve, mevsimsel bayramların yalnızca ritüel repertuarla değil, yıl döngüsündeki eşik konumlarıyla anlam kazandığını göstermektedir. Bu nedenle şimdi üç bayramın takvimsel yerini netleştirmek gerekir. Çünkü ritüelin sembolik yoğunluğu, çoğu zaman ritüelin *hangi tarihte* yapıldığından çok, yıl döngüsünde *hangi eşiğe* denk geldiğiyle açıklanır. Bu nedenle şimdi Nevruz, Beltane ve Samhain'in yıl içindeki konumları netleştirilerek, ritüel repertuarın neden özellikle bu eşiklerde yoğunlaştığı gösterilecektir.

Mevsimsel Döngü ve Takvim Mantığı (Ekinoks ve Cross-Quarter Günler)

Mevsimsel bayramların karşılaştırılması, ancak her birinin yıl döngüsündeki "eşik" yerini açık biçimde belirlemekle daha görünür hâle gelir. Nevruz, bahar ekinoksu çevresinde (yaklaşık 20-21 Mart) doğanın uyanışını ve yeni başlangıcı simgelerken; Kelt takviminde Beltane (1 Mayıs) yaz yarısının açılışına, Samhain (1 Kasım) ise kış yarısının başlangıcına karşılık gelir. Bu yüzden Kelt yıl tasavvurunda "iki ana yarı" (sıcak/soğuk dönem) fikri belirginleşir; ritüeller de

2 Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage.* Chicago: University of Chicago Press, 1960, s. 11.

3 Victor Turner, *The Ritual Proces.* New York: Cornell University Press, 1991, s. 96-97.

4 Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* London: Routledge - Kegan Paul, s. 1966.

5 Catherine Bell, *Ritual Theory, Ritual Practice.* Oxford University Press, New York 2009, s. 204.

bu yarılar arasındaki geçişi güvenceleyen sembolik eylemler olarak organize olur. Nevruz'un ekinoks merkezli yenilenme vurgusu ile Beltane'nin üretkenlik ve koruma, Samhain'in ise çözülme, karanlık ve öte dünya temalarını öne çıkarması; mevsimsel dönüşümün kültürlerde farklı ama yapısal olarak benzer anlam haritaları ürettiğini gösterir. Böylece Nevruz–Beltane–Samhain karşılaştırması, yalnızca ritüel benzerliği değil, aynı zamanda "döngüdeki işlev" benzerliğini de tartışmaya açar. Bu çerçeve, metinde ele alınacak ateş, su, arınma, bereket ve ruhlar dünyasıyla temas gibi motiflerin neden özellikle geçiş zamanlarında yoğunlaştığını açıklayıcı bir bağlam sunar.

Nevruz'un bahar ekinoksu çevresinde konumlanması, bayramın kozmik meşruiyetini doğrudan göksel ritme bağlar. Kelt bayram takviminde ise Beltane ve Samhain, gün dönümü/ekinoks ikilisine eklemlenen "çapraz-çeyrek günler" (cross-quarter days) mantığında açıklanır: bugünler, mevsim yarılarının açıldığı eşikler olarak tasavvur edilir ve özellikle pastoral ekonomilerde (sürü döngüsü) kritik karar zamanlarına denk gelir[6]. Bu çerçeve, Kelt yılının "iki ana yarı" (sıcak/soğuk) şeklinde algılanmasını açıklayıcıdır: Samhain kış yarısının başlangıcı; Beltane ise yaz yarısının başlangıcı olarak kodlanır.

Takvim meselesi yalnızca "tarih" değil, ritüelin kozmolojiyle bağlandığı bir bilgi sistemidir. Kelt dünyasında Coligny Takvimi (MS 2. yüzyıl) gibi buluntular, mevsimsel düzenin ay/güneş döngüleriyle ilişkilendirilerek hesaplandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tür materyaller, ritüel yılın keyfî değil, belirli bir kozmik ölçülülük fikriyle temellendirildiğini destekler[7].

Bu astronomik-takvimsel zemin, Nevruz'un "yenilenme" temasını ekinoks dengesi üzerinden; Beltane'in "güneşin büyümesi / sürünün açılması" temasını yaz yarısının kapısı üzerinden; Samhain'in "güneşin küçülmesi / sınırların incelmesi" temasını ise kış yarısının eşiği üzerinden yorumlamaya imkân verir. Böylece ritüel, mevsimsel fiziki gerçekliğin (ısı, ışık, otlak, stok, hastalık riski) mitolojik sembolizme çevrildiği bir "çeviri mekanizması" olarak görünür.

Böylece takvimsel-astronomik arka plan, bayramların yalnızca kültürel birer "gün" olmadığını, mevsimsel risklerin (ışık/ısı azalması, stok kaygısı, hastalık tehdidi, sürü döngüsü) mitolojik semboller aracılığıyla yönetildiğini ortaya koyar. Bu noktadan sonra yapılması gereken, üç bayramda görülen ritüel pratikleri tek tek sıralamak değil, bu pratiklerin hangi işlevleri üstlendiğini gösterecek yöntemsel bir sınıflandırma kurmaktır.

---

6 "Quarter Days and Cross-Quarter Days," *The Old Farmer's Almanac*, E.T. 15 Aralık 2025, https://www.almanac.com/quarter-days-and-cross-quarter-days.

7 Cathy Swift, "Celts, Romans and the Coligny Calendar," in *TRAC 2001: Proceedings of the Eleventh Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Glasgow 2001*, Ed. M. Carruthers et al. Oxbow Books, Oxford 2002, s. 83-95.

Yöntem ve Malzeme

Takvimsel eşikler belirlendikten sonra, karşılaştırma tekil örnekleri sıralamak yerine bu eşiklerin ürettiği kaygıların hangi ritüel araçlarla yönetildiğini ortaya koyacak bir yöntemsel çerçeveye dayanmalıdır. Bu araştırma, karşılaştırmalı mitoloji ve folklor yöntemini iki düzeyde birleştirir: 1) ritüel repertuarın tipolojik tasnifi; 2) sembolik dilin işlevsel yorumlanması. Tipolojik düzeyde amaç, "aynı olanı aynen eşlemek" değil; farklı kültürel bağlamlarda benzer mevsimsel kaygıların (hastalık–korunma, kıtlık–bereket, ölüm–yeniden doğuş) hangi ritüel araçlarla yönetildiğini göstermektir. Bu nedenle metinde geçen pratikler (ateş, su, ocak, sunu, dilek, ziyaret, şölen, kehanet vb.) *işlev kodları* ile etiketlenmiştir: arındırma, koruma, bereket çağrısı, sınır yönetimi, atalarla temas, toplumsal uzlaşma.

Bu doğrultuda metin, ritüel pratikleri belirli işlev kodlarına göre sınıflandırmakta ve karşılaştırmayı bu kodlar etrafında sistematikleştirmektedir. Bu yöntemin metin içinde görünür ve izlenebilir olması için, tespit edilen ritüeller yalnızca anlatı düzeyinde bırakılmamış; işlev kodları temelinde bir "tematik harita"ya dönüştürülmüştür. Aşağıdaki analiz matrisi, üç bayramın sembolik repertuarını ortak eksenlerde toplayarak karşılaştırmayı sistematik hâle getirmeyi amaçlar.

Analiz Matrisi (Ortak Temalar ve İşlev Haritası)

Metnin anlaşıklı olması için Nevruz, Beltane ve Samhain'de tekrar eden mitolojik izleri aşağıdaki tematik eksende toplaya biliriz:

Ateş (Güneşin yeryüzü temsili): Arındırma, korunma, hastalığı/kötülüğü uzaklaştırma, yeni dönemi "başlatma".

Su (Dirilik ve şifa): Arınma, tazelenme, talih ve sağlık; özellikle şafak vaktine bağlanan "ilk su/çiy" inancı.

Eşik zaman (Liminalite): Eski ile yeni arasındaki geçiş; düzen–kaos geriliminin ritüelle denetlenmesi.

Bereket/üretkenlik: Sürülerin ve mahsulün korunması, bolluğun çağrılması; şölen ve paylaşımın toplumsal dayanışmayı pekiştirmesi.

Atalar/ruhlar ile temas: Özellikle Samhain'de ve Nevruz çevresindeki inançlarda "iki dünya arasındaki sınırın incelmesi"; sofra, mum, ziyaret ve sunu pratikleri. Bu harita, metinde verilen örneklerin "*yerel âdetler*" olmaktan öte, ortak bir mitolojik mantık içinde nasıl kümelendiğini görünür kılmayı amaçlar.

Bu tematik harita, şimdi metin içindeki somut örneklerle sınanmalıdır. Bu amaçla önce Nevruz'un mitopoetik "yenilenme" mantığına ilişkin açıklamalar ele alınacak; ardından Kelt yıl tasavvurunun iki yarı (sıcak/soğuk) üzerine kurulu yapısı hatırlatılarak, benzer eşik mantığının Beltane ve Samhain'de nasıl işlendiği gösterilecektir.

Baharın gelişi, Yeni Yılın karşılanması töreni mitopoetik düşünce olayı olarak kaostan kozmosa geçişi simgeler. Kozmosun kaostan yaratılışı eylemi de böyle bir törende canlandırılır. Bu sırada sanki "şimdi"den "geçmiş"e -yaradılışın ilk çağına dönülür. O geçmişte zamanın ve mekânın başlangıç noktaları belli koşullar içinde üst üste düşer ve yaratılış eyleminin yeniden canlandırılmasını sağlamak için de dünyanın merkezi, yaratılışın başlangıç noktasının belirlenmesi şarttır. Bunun için de profan zaman kesintisi meydana gelir. Sanki zaman durur, her şey bir anlığına donar, sular bir an durup sonra akar, ağaçlar başlarını eğip yere değir ve zamanları içine sığdıran o anda "dünyanın ezelî çağdaki ilk manzarası, yaratılışın ilk anı", "başlangıç anı" bir anlığına yeniden canlanır. Bu yüzden de yılın dönüm zamanı, inanca göre, akan su tazelenip değişsin diye bir an durur. Çok sayıda ayin ve törenin yapıldığı kutsal Nevruz akşamı gecesi suların bir anlığına durması, kaostan kozmosa ebedî geçişin bir anının simgesidir. Yani eskiden, eski yıldan ve ona bağlı olan ne varsa kalanların hepsi simgesel olarak hafızalardan silinir"[8].

Nevruz'un bu mitopoetik tasviri, yılın dönüm anının yalnızca "baharın gelişi" değil, aynı zamanda kozmik düzenin yeniden kurulması olarak da kavrandığını gösterir. Benzer biçimde Kelt dünyasında da yıl, gündelik kronolojiden farklı bir kutsal döngü olarak okunmuş; mevsim eşikleri bu döngünün en yoğun ritüel düğüm noktaları hâline gelmiştir.

Genel olarak, "eski halkların çoğunda olduğu gibi, kadim Keltlerde de yıl iki mevsime – yaz ve kışa – bölünmüştür (yılın dört mevsime ayrılması daha sonra ortaya çıkmıştır). Bu nedenle ilkbahardaki gece–gündüz eşitliği yazın, sonbahardaki ise kışın başlangıcı sayılırdı"[9].

Ritüelin Akış Analizi (Ayrılma–Eşik–Katılma)

Ritüellerin ortak mantığını görünür kılmanın en işlevsel yolu, onları tek tek motifler halinde değil, bir bütün olarak ritüel kurgusu üzerinden okumaktır. Yukarıda bahsettiğimiz Van Gennep'in ayrılma–eşik–katılma şeması ile Turner'ın liminalite vurgusu, Nevruz–Beltane–Samhain'deki dağınık görünen pratikleri tek bir dönüşüm mantığında birleştirir.

Bu nedenle ritüeli yalnızca "motif envanteri" olarak değil, dönüşüm üreten bir süreç olarak okumak gerekir. Aşağıdaki şema, üç bayramın ritüel akışını aynı yapısal model üzerinde görünür kılarak, ateş-su-ocak gibi unsurların hangi evrede yoğunlaştığını karşılaştırmalı biçimde göstermektedir:

8 Cəlal Bəydili, *Türk mifoloji sözlüyü.* Bakı: Elm, 2003, s. 278.

9 Kamil Hüseynoğlu, *Qədim Turan: mifdən tarixə doğru.* Bakı: MBM, 2006, s. 99.

Ritüel evre	Nevruz	Beltane	Samhain
Ayrılma	Ev temizliği, eski yılın "ağırlığını" tasfiye; hazırlık çarşambaları	Kış ateşlerinin söndürülmesi; eski dönemin kapanışı	Ev/ocak temizliği; stok/hesap; kapanış duygusu
Eşik (liminal)	Ateşten atlama, suyla arınma; dilek ve fal; "iki dünya" teması	İki ateş, sürülerin arındırılması; sınırların incelmesi ama koruma vurgusu	Ocakların söndürülüp yeniden yakılması; ruhlara pay; kehanet
Yeniden katılma	Bayram sofrası, ziyaret–barışma, kolektif neşe	Yaz yarısına giriş; üretkenliğin açılması; panayır/şölen	Kış yarısına giriş; topluluk bütünlüğü; yeniden düzen

Bu tablo, benzerlikleri "motif düzeyinde" değil, "işlev düzeyinde" tartışmayı sağlar: ateş, her üçünde de eşik evrede yoğunlaşır çünkü eşik evre, belirsizliğin en yüksek olduğu zamandır. Burada Nevruz–Beltane–Samhain hattında ateşin neden özellikle "eşik" evrede yoğunlaştığı açıkça gösterilmektedir: eşik evre, belirsizliğin (hastalık, nazar/kötülük, kıtlık, ölüm) en yüksek olduğu zamandır ve ateş bu belirsizliği "arınma ve koruma"ya çeviren başat sembolik araçtır. Benzer şekilde suyla ilişkili pratikler de çoğu kez eşik evrede veya eşik evreye hazırlıkta (şafak suyu/çiy, kaynak ziyareti, ev-ocak temizliği) belirir; böylece "tazelenme" fikri yalnızca bedensel değil, kozmolojik bir yenilenme olarak kodlanır. Ayrıca ayrılma ve yeniden katılma evrelerinde görülen ev temizliği, ocak düzeni, sofra/ziyaret ve barışma pratikleri; ritüelin yalnızca doğa güçlerini değil, topluluğun iç ilişkilerini de düzenlediğini gösterir. Bu noktadan sonra tartışmayı derinleştirmek için, ortak motifleri tarihsel metinler ve folklorik örnekler üzerinden ayrıntılandırmak; ateş, su, atalar/ruhlar ve bereket eksenlerinde sembolik repertuarın nasıl kurulduğunu somut verilerle göstermek gerekir. Bulgular ve tartışma bölümü bu amacı izleyerek ilerleyecektir.

Bulgular ve Tartışma

Düşüncemizi tam olarak ifade edebilmek için öncelikle tarih boyunca Türk ve Kelt metinlerinde mevcut olan kültleri, kutsal unsurları vb. inceleyelim. Bu incelemede amaç, yalnızca "benzer ritüelleri yan yana dizmek" değil; ritüelin arkasındaki *işlevsel-mitolojik örgüyü* görünür kılmaktır. Bu nedenle ateş ve su gibi kült unsurları, tek başına inanç nesnesi olarak değil; mevsim geçişlerinde ortaya çıkan belirsizliği (hastalık, kıtlık, karanlık, ölüm) denetleyen ve topluluk için "güvence" üreten sembolik araçlar olarak sunulacaktır. Böyle bir sunuş, Nevruz'daki arınma–yenilenme vurgusu ile Beltane'nin koruma–bereket, Samhain'in ise sınır–öte dünya temalarını aynı kurucu mantıkta birleştirir: döngünün sürekliliğini sağlamak.

Mevsimsel bayramların ritüel örüntüsü kadar, bu örüntünü anlamlandıran mitolojik özneler de önemlidir. Çünkü ritüel ateş, su, ağaç, sofra gibi unsurları yalnızca doğa nesnesi olarak değil, belirli güçlerin tecellisi (koruyucu, bereket verici, sınır bekçisi) olarak kurgular. Bu nedenle Nevruz–Beltane–Samhain karşılaştırmasında mitolojik özneleri bir "sembolik sözlük" şeklinde düşünmek gerekir.

Kelt dünyasında Beltane'in geleneksel çerçevesi, ateş ve sürü koruması etrafında örgütlenir; "Beltane" adının erken biçimleri ve bayramın mayıs başı bağlamı, pastoral koruma ritüellerini (özellikle hayvanların ateşle arındırılması) açıklayan bir çerçeve sunar[10]. Samhain ise kış eşiği, öte dünya sınırı ve yıl döngüsünün kapanışı/yeniden açılışı temalarıyla kurulur; "Samhain"in geleneksel konumu, ölüm–yeniden doğuş sarkacında "karanlık yarının kapısı" olarak okunur[11].

Buna karşılık Nevruz, farklı Türk topluluklarında değişen anlatı katmanlarıyla birlikte, baharın gelişi ve "yeni gün/yeni yıl" fikri üzerinden meşrulaşır. Nevruz'un geniş coğrafi yayılımı ve ritüel pratikleri, UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras çerçevesinde vurguladığı üzere aile ziyareti, uzlaşma, sofra düzeni, şenlik ve doğayla yenilenme temalarını merkezileştirir[12].

Kadim Türk kültüründe olduğu gibi Kelt kültüründe de ateş ve su merkezli inanç sistemlerinin yaygın olduğu görülmektedir. Bu durum, her iki halkın mevsimsel döngülere bağlı olarak şekillenen bayram ve ritüellerinde açık biçimde izlenebilmektedir. Bayramlar, yalnızca dinî ya da idarî takvimle ilişkili zaman dilimleri değil; aynı zamanda toplumsal hafızayı diri tutan, bireyi gündelik kaygılardan geçici olarak uzaklaştıran ve kolektif neşeyi yeniden üreten kültürel yapılardır. Nitekim birçok bayram, kökenlerini oldukça eski tarihsel katmanlardan almakta ve mitolojik düşüncenin izlerini bünyesinde taşımaktadır. Bu bağlamda Nevruz, kadim dünyada mevsimsel yenilenmeyi simgeleyen en köklü bayramlardan biri olarak Türk halklarının tarihsel ve kültürel yaşamında müstesna bir konuma sahiptir. Baharın gelişiyle birlikte doğanın uyanışı ve insanın içsel yenilenmesi, Nevruz aracılığıyla sembolik bir bütünlük içinde algılanmaktadır.

Bu çerçevede ilk olarak, üç bayramda da en görünür ve en yoğun sembolik iş yükünü taşıyan ateş unsuruna odaklanmak yerinde olacaktır. Çünkü ateş, arınma ve korumanın yanı sıra "yeni dönemi başlatma" fikrini bedensel deneyime dönüştüren bir ritüel teknolojisi gibi çalışır.

---

10 "Beltane," *Encyclopaedia Britannica*, E.T. 20 Ocak 2026, https://www.britannica.com/topic/Beltane.

11 "Samhain," *Encyclopaedia Britannica*, E.T. 20 Ocak 2026, https://www.britannica.com/topic/Samhain.

12 "Nawrouz, Novruz, Nowrouz...," *UNESCO Intangible Cultural Heritage*, E.T. 10 Aralık 2025, https://ich.unesco.org/en/RL/nawrouz-novruz-nowrouz-nawrouz-nauryz-nooruz-nowruz-navruz-nevruz-nowruz-navruz-02097.

Ateş Kültü: Söylediğimiz gibi bayramların ortak yönlerinden biri, evde ve özellikle avluda ortak bir ateş yakılmasıdır. Her iki halk da bu ortak ateşten kıvılcım alarak kendi evlerinde ateş yakardı. Bu genel ortaklık, şimdi Kelt dünyasında ateşin nasıl kurumsallaştığını ve özellikle Beltane'de "koruma–arınma" işlevinin hangi ritüel düzeneklerle işletildiğini göstermeyi gerekli kılar. Beltane sırasında tanrı Bel onuruna iki büyük ateş yakmak adetti; hastalıklı hayvanlar bu iki ateşin arasından geçirilerek iyileştirilmeleri ve yıl boyunca hastalıklardan korunmaları amaçlanırdı. Beltane sırasında iki ateş yakılması çoğu kaynakta belirtilmiştir. Bu ateşlerden biri yukarıda, diğeri onun aşağısında olurdu. Söylediğimiz gibi de arınmak amacıyla bu iki ateşin arasından hayvanlar ve hastalar geçirilirdi. Druidler tarafından yakılan bu iki ateşin arasından hayvanların geçirilmesi, her yeni yılda hastalıklardan korunmak içindi. Tüm Kelt halklarında ekmek ve çalı-çırpıdan yapılan ateşlerle ilgili benzer törenler görülmektedir. Giysiler konusunda da belirli kurallar vardı; yalnızca doğal giysiler giyilmeliydi. Ateşi yakanların üzerinde demir, ayakkabı, takı ve deri ürünleri bulunması yasaktı. Hatta yiyecekler konusunda bile yasaklar vardı. Ateş yalnızca "temiz" yöntemlerle, yani yontulmuş taşlar ya da talaşlar aracılığıyla elde edilirdi[13].

Burada vurgulanan "temizlik" ve "yasak" repertuarı, ateşin sıradan bir araç değil, sınırları belirleyen bir sakral merkez olarak işlendiğini gösterir. Bu çerçeveyi destekleyen betimlemeler, farklı kaynaklarda da benzer biçimde tekrar eder. Beltane arifesinde büyük ateşler yakıldığı birçok kaynak tarafından doğrulanmaktadır. Bu kaynaklarda da halkın evlerindeki tüm ocakların söndürülmesi gerektiği ve *druidlerin*, gündüz vakti -muhtemelen güneş ışınlarından- yakılan meşalelerle bu ateşleri yeniden tutuşturdukları tasvir edilmektedir. Bu bayram, kış uykusundan sonra doğanın yaşam güçlerinin yeniden doğuşuna ve uyanışına adanmış olup, ölümü simgeleyen kışın sona erişini temsil eder[14]. Böylece ateş ritüeli yalnızca mekânsal bir gösteri olmaktan çıkar; bedenin ateşle teması üzerinden, topluluğun yeni döneme "arındırılmış" biçimde geçişini sağlayan eşik tekniğine dönüşür. Beltane zamanı "İrlanda'da yaz gündönümü onuruna düzenlenen bu bayramda, herkesin ateşin içinden geçmesi gerekirdi: erkekler alevler özellikle güçlü olduğunda, kadınlar alevler biraz zayıfladığında, hayvanlar ise ateş yerinde yalnızca tüten közler kaldığında geçirilirdi"[15]. Bu tür tasvirler, Beltane'in yerel varyantlarına rağmen, bayramın çekirdeğinde pastoral kaygının (sürü sağlığı–korunma) bulunduğunu, ritüel ateşin ise bu kaygıyı kozmik düzene bağlayan bir "sembolik garanti" işlevi gördüğünü düşündürür.

13 Надежда Сергеевна Широкова, Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, 2005, s. 389-390.

14 Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002, s. 471-472.

15 Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002, s. 447.

Beltane başlıca İrlanda ve İskoçya'da kutlanır, daha seyrek olarak Galler ve İngiltere'de görülür. Bayramın adı da bölgelere göre farklı telaffuz edilir: İrlanda'da *Boltana*, İskoçya'da *Bhyaltinn*, İngiltere'de ise *Beltane* olarak söylenir. Belirtildiği gibi Beltane, yeni hayvancılık sezonunun başlangıcıydı ve bu nedenle sürülerin doğal ve doğaüstü tehlikelere karşı korunması gerekiyordu. Bunun için Keltler ateşi ve törensel ateş yakma ritüellerini kullanırlardı. Druidler, yerleşimin en yüksek noktasında ateş yakarken, diğer evlerdeki tüm ateşler söndürülürdü. Druidler bu ateşi yakmak için dokuz farklı ağaç türü kullanabilir ve ateşin gücünü artırmak amacıyla onu en eski yöntemle -iki odun parçasını birbirine sürterek – elde ederlerdi. Hayvanlar duman bulutlarının içinden geçirilir, iki ateş arasından yürütülür ya da söylediğimiz gibi közlerin üzerinden atlatılırdı. Bunun amacı, onları kış hastalıklarından arındırmak ve önümüzdeki altı ay boyunca koruma sağlamaktı. İnsanlar da aynı ritüelleri uygularlardı[16].

Kelt örnekleri bu şekilde netleştiğinde, karşılaştırmanın ikinci ayağı olarak Nevruz'da ateşin hangi anlam haritasına yerleştiğini göstermek daha görünür hâle gelir. Çünkü benzer ritüel biçimleri, farklı mevsim eşiğinde benzer işlevleri üstlenebilmektedir. Benzer arındırma ve koruma mantığının Nevruz'da da ateş üzerinden kurulduğu görülür. Nevruz bayramı geleneklerimizin büyük bir bölümü (örneğin ateş yakmak, üzerinden atlamak, sabah erken saatte subaşına ve mezarlığa gitmek, bayram sırasında ruhların dolaştığına inanmak vb.) Keltlerin Beltane ve Samhain bayramlarında da görülmektedir. Bu paralellik iddiası, şimdi karşılaştırmanın kapsamını belirlemeyi ve hangi bayram ekseninde hangi ritüel çekirdeğin izleneceğini metodolojik olarak netleştirmeyi gerektirir.

Öncelikle onu ifade edelim ki, Nevruz Türk halklarının ortak kültür kodlarındandır. "Her halkın birtakım güzel gelenekleri vardır; bunlardan biri de bayramlar ve onlarla bağlantılı törenlerdir. Hangi olaya bağlı olduğundan, amacından bağımsız olarak, bütün bayramlar için ortak bir özellik bulunur: insanlarda yaşama hevesi ve sevinç duyguları uyandırmak. Böyle günlerde eski insanlar günlük geçim kaygılarından sıyrılarak, kısa süreliğine de olsa, kederi ve ıstırabı kendilerinden uzaklaştırır; hayatın anlamlı biçimde sürmesi için uyarıcılar bulurlardı. Dinî ve devlet bayramlarıyla karşılaştırıldığında, insanlığın çocukluk döneminden -mitolojik dönemden- günümüze ulaşan putperestlik bayramları bu bakımdan daha cazip ve daha samimidir"[17]. Bu vurgu, bayramın yalnızca mitik bir kalıntı değil, toplumsal psikoloji ve kolektif düzen üretimiyle ilgili bir kurum olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla Nevruz'un "yaşama hevesi" üretmesi, ritüelin işlevsel mantığını anlamak bakımından merkezi bir ipucudur.

16 "Beltayn: mifı, legendı, traditsii," *Beliyles*, E.T. 11 Eylül 2025, https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.

17 Kâmil Hüseynoğlu, *Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası*. Bakı: Elm və təhsil, 2010, s. 156.

Araştırmada da gösterildiği gibi, bunun yanında bu tür bayramlar kolektif hafızada somutlaşarak, halklara kadim geleneklerini koruyup yaşatma, tarihî zamanın durmaksızın akan seyrini bir ölçüde yavaşlatıp ataların devrini ve yaşamını hatırlama imkânı verir. Tüm bunlar açısından bugün halkımızın kutladığı bayramlardan hiçbirini Nevruz'la kıyaslamak mümkün değildir. Bin yılların içinden süzülüp gelen bu kadim halk bayramı, tarih boyunca bir dizi yasak ve takibe maruz kalsa da tazeliğini ve güzelliğini bugün de korumaktadır. Ancak tarih de kendi işini görmüştür: bayramın biçimsel işaretleri ve törenleri büyük ölçüde korunmuş olsa da onun ilk içeriği ve anlamı unutulmuş ya da tahrife uğramıştır[18].

Bununla birlikte biçim–içerik gerilimi, Nevruz'un ritüel sürekliliğini ve çok katmanlı takvim örgüsünü daha dikkatle ele almayı gerekli kılar. Çünkü uzun süreçli ritüeller, sembolik yoğunluğu tek bir güne değil, bir "bayram çevrimi"ne yayar. "Bu bakımdan Nevruz yalnızca birkaç günü kapsayan bir bayram değil, aynı zamanda uzun bir takvim süreci çevresinde toplayan büyük ölçekli bir törenler kompleksidir. Uzun süren kış döneminin zorluk ve meşakkatlerinden (soğuk, karanlık, gıda kıtlığı vb.) kurtulup yaşama olumlu etki eden; ışık, sıcaklık ve besin imkânlarını açan bahar dönemine başlama arzusu, atalarımızı bu karmaşık ve zengin törenler bütününü oluşturmaya sevk etmiştir"[19].

Bayramın eski tarihini araştıran Kâmil Hüseynoğlu tarihi uygulamalardan bahsetmiştir: "Akşamları evlerin damında ve başka yüksek yerlerde ateş yakarak, göğe yanan meşaleler fırlatarak insanlar güneşe yardım etmek isterlerdi; böylece güneş, kötü güçlerin, özellikle de kışın, esaretinden kurtulup Nevruz günü ışık saçsın diye düşünülürdü. Ateş ve ocak, evi ve aileyi kötü güçlerden koruyan önemli unsurlar sayılırdı; fakat onların da tazelenmesi gerektiğine inanılırdı. Bu nedenle Nevruz sabahı bütün ocaklar söndürülür; kâhinler güneş ışınlarından yeni, kutsal bir ateş alıp ardından ocakları yeniden yakarlardı. Bu sırada ocaklardaki ateşi söndürmek için üzerine su serpilirken, insanlar da kendi evlerine, avlularına, hatta birbirlerinin üzerine su serperek yeni ocak yakılıncaya kadar suyun onları kötü güçlerden koruyacağına inanırlardı; çünkü su, aydınlığın, temizliğin ve mutluluğun simgesi kabul edilirdi. İlahır (İlaxır çərşənbə -*Nevruzdan önceki son çarşamba akşamı*dır, yanı Salı günüdür ve halk takviminde baharın gelişini "tamamlama", eski yılın ağırlığını geride bırakıp yeni yıla temiz niyetle geçme merasimi olarak yaşatılır: F.G.) akşamı yakılan ateşler ise "eski ateşin sonuncusu" sayıldığından, insanlar üzerinden atlayarak hastalıklarını ateş aracılığıyla iyileştirmek isterlerdi. Zira ateşin, hastalıklardan ve kötü güçlerin diğer etkilerinden arındırıcı özellik taşıdığı düşünülürdü. Törenler sırasında oynanan oyunlarda "keçel" kötü güçlerin ve kışın temsilcisi; "kosa (koza)" ya da keçi,

18 Hüseynoğlu, *Mifin mənşəyi,* s. 156.

19 *Novruz bayramı ensiklopediyası.* Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 5.

hayvan sürülerinin; "semeni" (səməni) bitkilerin; kırmızıya boyanmış yumurta ise göğün simgesi sayılırdı. Ayrıca Nevruz günlerinde toplu gezintiler ve misafirlikler düzenlenir; halk at koşturma ve başka yarışlara katılırdı"[20].

Bu betimleme, ateşin yalnızca yakılan bir nesne değil, güneşin yeryüzündeki temsili olarak algılandığını açık eder. Şimdi, bu "güneş–ateş" eşlemesinin Nevruz'daki sembolik dilde nasıl kurulduğunu daha doğrudan ifade eden açıklamalara geçilebilir. Nevruz bayramında "ateş yakmak, ateşin üzerinden atlamak, başın üzerinde lopa-üskü döndürüp göğe fırlatmak, eski mitik dünya görüşüyle bağlantılı bir olgudur. Işığın ve Güneş'in gücüne inanan kadim insan, ateşin ve alevin yardımıyla yabancı ruhları; soğuk, karanlık ve hastalık getiren, yaşamı zorlaştıran kötü ve şer güçleri kovup uzaklaştırmanın mümkün olduğuna inanıyordu. Burada bütün aşamalarda ateş, Güneş'in bir simgesi olarak düşünülmüştür. Kıştan çıkmak için yakılan ateş, aslında dolaylı biçimde Güneş'in, yani baharın çağrılması anlamına gelen törensel bir uygulamadır"[21].

"Ancak vurgulanması gereken bir husus daha vardır ki, Nahçıvan'da ateşle ilgili âdet ve inanç sistemlerine, ateş kültüne en çok *Axır çarşambada* (İlahır çarşanba) rastlanır. Bu çarşambada daha büyük ateşler yakılır, daha güçlü havai fişekler atılır; ateşin etrafında toplanan insanlar, ateşin üzerinden atlayarak eski yıldan kalan acılarını, sıkıntılarını adeta geride bıraktıklarına ve yeni yılda mutlu, bolluk içinde bir hayat süreceklerine inanırlar. Yakılan ateşin üzerinden "ağırlığım, derdim, belam bu ateşe dökülsün" diyerek atlarlar. İnanca göre ateşin üzerinden atlayan kişi yıl boyunca hastalanmaz, dert ve keder ondan uzak durur. Hasta hayvanları, yeni doğmuş kuzuları ve civcivleri de ateşin üzerinden geçirmek gibi âdetler olmuştur. Yakılan ateşin külünü alıp bolluk ve bereket sembolü olarak ekin tarlalarına, tavuk civcivlerinin üzerine ve büyükbaş–küçükbaş hayvanların altına serperler. Kötü güçlerden korunmak ve onları uzaklaştırmak için Son Çarşamba ateşinin külünü evin dört köşesine koyarlar. Kengerli ilinin bazı köylerinde ise ateş külünün üzerini toprakla örterlerdi ki rüzgâr onu, yani ateş külünü (ateş külünü bereket olarak gördüklerinden) dağıtmasın"[22].

Dikkat çekici olan nokta, ritüelin ateşle sınırlı kalmayıp, ateşin "kalıntısı" olan külü de bereket ve korunma ekonomisine dâhil etmesidir. Bu ayrıntı, karşılaştırma açısından verimli bir kavşak oluşturur. Burada külden bahsetmişken belirtmek gerekir ki Keltler de bayram ateşi söndüğünde, ondan aldıkları küllerle bedenlerini ovar, külleri hayvanların ve kıştan kalan ürünlerin üzerine serperlerdi. Ateşten yakılan meşaleler alınarak evlerin ve avluların çevresinde dolaşılırdı. Yemekler de ateş üzerinde pişirilir ve bu süreç ritüellerle eşlik edilirdi. Sürüden en iyi kuzu ya

20 Hüseynoğlu, *Mifin mənşəyi,* s. 156.

21 *Novruz bayramı ensiklopediyası.* Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 5-6.

22 Asəf Orucov ve Elxan Yurdoğlu, *Naxçıvanda bayram və mərasimlər.* Naxçıvan: Əcəmi, 2018, s. 61.

da oğlak kurban edilir, ardından sabaha kadar süren bir şölen başlardı[23]. Böylece kül hem bedensel hem tarımsal düzeyde bir "aktarım nesnesi"ne dönüşür: ateşin kudreti, kül aracılığıyla hane ve sürü üzerine dağıtılır. Bu ortak mantık, ocağın sakral merkez oluşunu daha genel bir yorum düzlemine taşır.

Genel olarak eski Türk ve Kelt halklarında *kül,* ateş kültü ve ocak merkezli inanç evreninin sembolik uzantısı olarak değerlendirilir. Animistik–dinsel tasavvurda varlıkların "can/ruh" taşıdığı kabul edildiğinden, *ocak* yalnızca ısınma ve pişirme işlevi gören maddi bir mekân değil; hane düzenini, soy sürekliliğini ve koruyucu kudreti temsil eden *sakral* bir odak olarak algılanmıştır. Bu nedenle ocağa ve ateşin kalıntısı sayılan küle yönelik saygı pratikleri, gündelik davranış kalıplarına yerleşerek hem kozmolojik düşüncenin hem de toplumsal ahlâkın sürekliliğini sağlayan kültürel bir norm niteliği kazanmıştır. Bu genel çerçeve, şimdi Türk inanç evreninde ateş–ocak tabu ve saygı pratiklerinin nasıl adlandırıldığını ve hangi yasaklar üzerinden korunduğunu göstermeyi gerektirir.

Bilindiği üzere Türk halklarında ateş ve ocakla ilgili çok sayıda inanışlar da vardır. A. İnan'a göre Altaylılar ateşe söyledikleri dualarda ona "güneş ve aydan ayrılmışsın" derlerdi. Ateşin gökten Ülgen tarafından gönderildiğine inanılırdı. Mübarek sayılan bazı şeylere ve ruhlara karşı "küfür" sözler sarf edilebilirse de ateş hakkında böyle bir şey söylenemez. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek ve ateşle oynamak kesin olarak yasaktır[24]. Kadim Türk ve Kelt halklarının ateşle ilgili inanışları neredeyse aynıdır ve her iki halk ateşi güneşin bir parçası ve simgesi olarak görürdü.

Burada görülen "güneşten ayrılma" motifi, Türk dünyasındaki kozmik köken vurgusunu açıkça ortaya koyar. Benzer kozmik okumaların Kelt bağlamında nasıl işlendiği ise karşılaştırmanın denge noktasını tamamlar. Ateşe tapınma Kelt kültüründe de önemliydi. Keltler ateşte güneşin ve göğün unsurlarını görürlerdi. Törenler sırasında reçineyle kaplanmış tekerleklerin yakılarak tepeden aşağı yuvarlanması önemli bir uygulamaydı[25]. Tekerlek ve tepe motifi, ateşin yalnızca 'yakma' değil, hareket ve dolaşım üzerinden kozmik enerjiyi "sahneleme" biçimi olduğunu düşündürür. Bu yüzden benzer bir "yüksekten ateş" pratiğinin yerel Türk varyantlarında görülmesi şaşırtıcı değildir.

Azerbaycanın kadim bir geçmişe sahip bölgelerinden olan Nahçıvan'da da benzer bir gelenek vardı. Nevruz'da bezlerle sıkıca sarılıp top haline getirilen meşaleler aylarca petrol içinde bekletilir, bayram günü yüksek bir tepeden yakılıp fırlatılırdı. Bu da ateşin kutsallığıyla ilişkilidir. Orta Çağ'da İrlanda'da destan,

23 "Beltayn: mifı, legendı, traditsii," *Beliyles*, E.T. 11 Eylül 2025, https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.

24 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017, s. 60.

25 Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002, s. 572.

Doğu kültürünün önemli bir parçasıydı. Sagalar, uzun kış gecelerinde saraylarda ateş başında okunurdu. Bir sagada hikâyenin Samhain'den Beltane'e kadar anlatıldığı belirtilir. Çünkü inanca göre dinî ve törensel konular yazın ve gündüz anlatılmazdı[26]. Ateş başında anlatma geleneği, ocağın birçok halkın kültüründeki önemini gösterir. Azerbaycan'da da uzun kış gecelerinde tandır başında toplanıp masallar, efsaneler anlatılırdı. 2012 yılında Nahçıvanın Şerur ilinde yaptığımız derlemelerde yaşlı anlatıcılar, kışın tandır başında kürsü kurduklarını ve ateş sönene kadar hikâyeler anlattıklarını ifade etmişlerdir. Bu da ateş ve ocakla ilgili kadim inançların bir yansımasıdır. Böylece ocak başı anlatı geleneği, ritüelin yalnızca bayram günlerine değil, yılın karanlık mevsiminde gündelik hayatın ritmine de yayıldığını gösterir. Şimdi bu ritim, Kelt yılının karanlık eşiği sayılan Samhain üzerinden daha belirgin hâle gelecektir.

Keltlerin sözünü ettiğimiz dört önemli bayramına baktığımızda, bunların neden kutlandığını ve hangi temellere dayandığını görmek mümkündür. Buna göre, Güneşin döngüsü ve toprağın verimliliğiyle bağlantılı olarak yılın dört önemli anını ayırmış ve bunları bayramlarla kutlamışlardır. Bunlardan sonuncusu bahsettiğimiz hüzünlü *Samhain* bayramıdır. İnanca göre bu dönemde Güneşin gücü azalır ve yılın yarısı boyunca kışın ve gölgenin acımasız güçleri hâkimiyet kurar[27]. Kelt anlatılarındaki "güneşin küçülmesi" fikri, yalnızca meteorolojik bir gözlem değil, mitolojik bir kayıp ve tehdit dili üretir. Benzer tehdit dilinin Türk mitik anlatılarındaki tutulma ve kararma temalarıyla nasıl kesiştiği, sembolik yapıyı daha geniş bir bağlama taşır.

Azerbaycan mitolojik metinlerine baktığımızda, sonbaharda Güneş'in tutulması ve havanın kararmasıyla ilgili birçok anlatının bulunduğu görülmektedir. Bu metinlerde, Güneş'in acımasız güçler ya da olumsuz varlıklar tarafından ele geçirildiğine dair bir inanç mevcuttur[28]. Söz konusu inanış, kökenini şamanizmden almaktadır. "Samanistlerin inançlarına göre günes ve ay ile kötü ruhlar mücadeleye kalkışırlar, bazan yakalayp karanlık dünyasına sürüklerler. Günes ve ayın tutulmasının sebebi budur. Günes ve ay tutuldugu zaman samanistler bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültü patırdıların kötü ruhu korkutacağına inanırlar[29]. Görüldüğü üzere, Güneş ve Ay tutulmaları esnasında gerçekleştirilen bu uygulamalar, eski şamanist inanç ve ritüellerle büyük ölçüde aynı biçimde günümüze kadar korunmuştur.

Ateşin arındırıcı ve koruyucu işlevi, mevsimsel eşikte "kötülüğü uzaklaştırma" mantığını kurarken; aynı eşikte yaşamın sürdürülmesi için "diriliği çağıran" ikinci temel unsur suyla tamamlanır. Bu nedenle şimdi su kültü etrafında

26 Надежда Сергеевна Широкова, Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, 2005, s. 40.
27 Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002, s. 443.
28 *Şərur folklor örnəkləri,* I kitab. Naxçıvan: Əcəmi, 2018, s. 123, 125, 129.
29 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017, s. 26.

şekillenen arınma, şifa ve talih pratikleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Bu noktaya kadar ateş, güneş ve karanlık etrafında kurulan koruma repertuarı öne çıktı. Ancak mevsim eşiğinin yönetimi yalnızca "yakma/kovma" mantığıyla değil, "diriltme/tazeleme" mantığıyla da tamamlanır; bu nedenle su kültü, karşılaştırmanın ikinci ana ekseni olarak ele alınmalıdır.

Su Kültü: Sürekli hayatın kısalığı ve ölüm üzerine düşünen insan, çeşitli kültler oluşturmuştur. Bu bağlamda su kültüyle ilgili de farklı düşünceler ve inançlar geliştirmiştir. Hayatın, neredeyse tüm yaratılışın temelini oluşturan suyun, çoğu zaman sihirlilik ve şifa vericilik niteliklerine sahip olduğu düşünülmüştür. Mitolojik ve folklorik metinlerde su, hastaları iyileştirir, onlara şifa verir, gençliği geri kazandırır, ebedî hayatı sağlar, güç ve kudret verir vb.

Su kültünün bu geniş mitolojik ufku, bayram pratiklerinde neden özellikle "şafak suyu", "kutsal kaynak" ve "arınma" biçimlerinde yoğunlaştığını açıklamak için iyi bir başlangıç sağlar. Karşılaştırmalı bir örnek, suyun mevsim eşiğinde nasıl evrensel bir şifa kaynağına dönüştürüldüğünü gösterir. Suyun bu tür özelliklerini yansıtan metinlere Türk ve Kelt folklorunda geniş ölçüde rastlanmaktadır. Özellikle su kültüyle ilgili inanışlar her iki halkın bayramlarında sıkça görülmektedir. Su kültü, bayramların en önemli bileşenlerinden biridir demek yanlış olmaz. Dünyanın birçok yerinde kutlanan bayramlarda su, kutsallık, şifa verici ve sağlık kaynağı olarak özel bir saygıya sahiptir. Buna, ortak Türk bayramı olan Nevruz'da olduğu gibi, Keltlerin Beltane ve Samhain bayramlarında da rastlanmaktadır. Dünya mitolojisinden örnek verecek olursak, "İsveç'te Aziz Yuhanna Bayramı arifesi, aynı zamanda hem ateş bayramı hem de su bayramıdır. Bu zamanda kutsal pınarların şifa verici bir güce sahip olduğuna inanılır ve birçok hasta, hastalıklarından kurtulmak için oraya gelir"[30]. Bu evrensel çerçeve, Kelt dünyasında Beltane sabahının su ve çiy üzerinden nasıl "talih–güzellik–şifa" dili ürettiğini anlamayı kolaylaştırır.

Beltane sırasında Keltler kutsal sayılan kuyuları ziyaret ederdi. Şifa dilekleriyle kuyunun etrafında güneş yönünde – doğudan batıya – dolaşırlar, ardından kumaş parçalarını suya daldırıp yakındaki ağaç dallarına bağlarlardı. Beltane'de kutsal kaynaklardan alınan ilk suyun özel bir gücü olduğuna ve onu alan kişiye şans getirdiğine inanılırdı. İnanılırdı ki, Beltane sabahının çiyi de sağlık, güzellik ve talih getirir. Şafakta genç kızlar çiyle yüzlerini yıkar ya da onunla tamamen yıkanırlardı. Çiy toplanır, güneşte bekletilir, ardından arıtılıp süzülürdü. Beltane çiyi bir yıl boyunca kullanılabilirdi. Keltler bu çiyin gençliği uzattığına, yanıklardan ve çillerden koruduğuna ve cilt hastalıklarının tedavisine yardımcı olduğuna inanırlardı[31]. Böylece su/çiy, yalnızca arınma değil, zamanın bereketini "biriktirme" fikrini de taşır: yılın belirli anında elde edilen su, o anın kudretini yıl içine yayar.

30 Джеймс Джордж Фрэзер, Золотая ветвь. Москва: Политиздат, 1986, s. 584.

31 "Beltayn: mifı, legendı, traditsii," *Beliyles*, E.T. 11 Eylül 2025, https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.

Beltane bayramında sabah erkenden kalkıp yüzünü sabah çiyiyle yıkayan kızların sağlıklı ve güzel olacağına dair inanc vardır. Bu durum, çiy suyunun Keltlerde de kutsal sayılmasıyla ilgilidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bayramın ertesi günü çeşme başına gidilirdi. Yıkanılır, sudan içilir ve suya "küçük kurbanlar" – madeni para ya da figürler – atılır, ağaç dallarına kurdeleler bağlanır, hayvanların üzerine su serpilirdi vb.[32]. Bu ayrıntılar, suyun yalnızca bireysel bedenle sınırlı kalmadığını; ev, avlu, hayvan ve hatta topluluk mekânı üzerinde koruyucu bir çevre oluşturduğunu gösterir. Şimdi aynı mantığın Nevruz'daki adlandırma ve inanç temelleriyle nasıl gerekçelendirildiğine bakılabilir.

Bilindiği üzere, Türklerin Nevruz bayramında sırasında icra edilen törenlerde başlıca unsurlardan biri sudur. Su ile ilgili yerine getirilen âdetler, yukarıda Keltlerden örnek olarak verdiğimiz uygulamalarla örtüşmektedir. Bu konuda "Nevruz Bayramı Ansiklopedisi"nde şu ifadelere yer verilir: "Halk inancına göre, yılın son çarşambasının sabahı ve Nevruz'un ilk sabahında akan sulara yeni bir canlılık ve dirilik verilir. Bu nedenle gün doğmadan akan suya gitmek, elini yüzünü yıkamak, o sudan alıp eve ve avluya serpmek sevap ve uğurlu sayılır. Evdeki eski suları döküp yerine yeni ve taze su doldurmak da yaygın bir bayram geleneğidir. Bu motif, hayat ve yaşam suyu ruhuna (Su iye'sine) duyulan saygı inancından, ayrıca Hızır ve İlyas kardeşlerin dirilik suyunu bulmalarıyla ilgili mitolojik rivayetten kaynaklanmıştır"[33].

Böylece her iki gelenekte de su, "yaşamı yenileyen eşik unsuru" olarak konumlanır: bir yandan mitolojik anlatı (Su iye'si, dirilik suyu) ile meşruiyet kazanır, öte yandan pratikte ev ve beden üzerinde koruyucu bir ritüel ağ kurar. Bu noktadan sonra, mevsim eşiğinin üçüncü belirleyici boyutu olan atalar/ruhlar temasına geçmek gerekir; çünkü eşik zaman yalnızca doğayı değil, iki dünya arasındaki ilişkiyi de yeniden tanımlar.

Bu noktada elde edilen bulgular, Nevruz–Beltane–Samhain hattında görülen ortaklıkların "tesadüfî benzerlik" değil; mevsim eşiklerinin insan topluluklarında benzer kaygılar ve benzer çözüm yolları üretmesiyle ilgili olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte her bayram, kendi tarihî-kültürel bağlamında farklılaşan anlam katmanlarına sahiptir: Nevruz'un ekinoks ve yeni başlangıç vurgusu; Beltane'nin hayvancılık döngüsü ve koruyucu ateş ritüelleri; Samhain'in öte dünya sınırı ve kış yarısına geçiş teması, aynı mitolojik mantığın farklı yoğunluk noktaları olarak görülebilir. Bu nedenle sonraki çalışmaların; yerel icra bağlamlarını, sözlü anlatıların performans boyutunu ve çağdaş dönüşümleri (şehirleşme, turistikleşme, resmîleşme) birlikte değerlendirmesi, mevsimsel bayramların mitolojik izlerini daha derinlikli biçimde açıklamaya imkân sağlayacaktır.

---

32 "Beltayn", *Wedma.fantasy-online.ru,* E.T. 11 Eylül 2025, http://www.wedma.fantasy-online.ru/wedma.prazdniki/wedma.beltain.htm.

33 *Novruz bayramı ensiklopediyası.* Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 172.

Ateş ve su, bayramın "dünyevi" düzenleme araçları gibi görünse de mevsim eşiklerinin asıl yoğunlaştığı yer, iki dünya arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı inanç katmanıdır. Bu nedenle bir sonraki adımda, özellikle Samhain ve Nevruz çevresinde belirginleşen atalar/ruhlar teması ve "sınırın incelmesi" düşüncesi üzerinde durmak gerekecektir.

Atalar/Ruhlar ve "Sınırın İncelmesi": Ateş ve su, eşik zamanın "arınma" ve "korunma" araçlarıdır; ancak eşik zamanın en çarpıcı anlatısı, yaşayanlar ile ölüler arasındaki sınırın geçirgenleştiği düşüncesiyle kurulur. Keltlerin dört önemli bayramından (Imbolc, Beltane, Lughnasadh, Samhain) biri olan Samhain 1 Kasım'da kutlanırdı. Tamamen kırsal karakterli bir bayram olan Samhain, bir tarım yılının sona ermesini ve bir sonrakinin başlamasını simgelerdi. Samhain kutlamaları sırasında halk, hayvan sürülerini meralardan/otlaklardan geri getirirdi; hayvanların bir kısmı kesilip hemen yenir, diğerleri ise birkaç gün sonra kesilirdi. Samhain, ölümlüler dünyası ile Öte Dünya arasındaki alışılagelmiş engellerin sanki ortadan kalktığı bir zaman dilimi sayılırdı. Samhain bayramında Tara'da büyük şenlikler düzenlenirdi; halk şölenler kurar, çeşitli oyunlarda ve at yarışlarında yarışırdı. Bugün de Öte Dünya'dan gelen ruhların sıradan ölümlülere serbestçe "ziyarete" gelebileceğine, insanların da karşılığında öte âleme (ahiret/ölüler diyarına) gidip gelebileceğine inanılırdı. Samhain'da törensel ateşler yakılırdı; ancak önce bütün evlerde ocaklar söndürülür, ardından druidler merasim ateşlerini ve büyük yakma ateşlerini (körüklenen şenlik ateşlerini) tutuştururdu[34]. Nevruz'da da aynı şekilde ateş yakılır. Bayramda her evde yakılan ateşin yanı sıra, bulunduğu yerin en yüksek tepesinde yakılan bir ateşten söz edilir. Her iki bayram da iklimle ilişkilidir; ancak küçük bir fark vardır: Nevruz ilkbaharda, Samhain ise sonbaharda kutlanırdı. Buna rağmen her iki bayram da güneş ve ateşle bağlantılıdır. Böylece Samhain, yalnızca mevsim dönüşümü değil, topluluğun ölüm ve belirsizlik fikriyle ritüel düzeyde yüzleştiği bir "kozmik kapanış" anı olarak belirir. Bu eşik anlatısı, Nevruz çevresindeki "ruhların ziyaret ettiği günler" düşüncesiyle birlikte okunduğunda karşılaştırmanın antropolojik derinliği artar.

Her iki halkta görülen bayramların benzer yönleri çoktur. Örneğin Samhain, bazı araştırmalarda "Samayn" olarak da geçer. Bu bayramda ölülerin dünyamıza gelebileceğine inanılırdı. Ölenlerin, akrabalarını görmeye geldikleri, elde ettiğimiz başarılara sevindikleri, kötü işlerimize ise üzüldükleri düşünülürdü. Bugün onlardan yardım da istenebilirdi. Hatta yanlış davranışlarımız için bizi cezalandırabileceklerine inanılırdı. Kelt inançlarına göre bu bayramın koruyucuları tanrı Dagda ve tanrıça Morrigan'dır[35]. Burada koruyucu tanrısal

34 Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002, s. 591-592.

35 "Samayn -kel'tskiy Novyy god, den' Svyatogo Patrika, druidov i Morag," *Pravda.ru*, E.T. 12 Eylül 2025, https://www.pravda.ru/culture/66199-samain_keltskii_novyi_god_den_svjatogo_patrika_druidov_morag/.

figürlerin anılması, eşik zamanın "sahipsiz" değil, belirli mitik otoriteler tarafından gözetilen bir düzen olarak kurgulandığını gösterir. Benzer bir gözetim fikri, Nevruz'da doğrudan tanrısal adlandırmalarla değil, ataların ruhları ve ritüel ödevler üzerinden kurulmaktadır. Bildiğimiz üzere Nevruz'da da ölmüş yakınlarımızın bayram günü bizi ziyaret edeceğine inanılır. Bu nedenle sofralar zengin yemeklerle donatılır, konuşulup eğlenilir; evin tüm odalarında ışıklar yakılır. "Nevruz Bayramı" ansiklopedisinde de belirtildiği üzere, "İlahır çarşamba" günü ölenlerin ruhları evlerini ve yakınlarını ziyaret eder. Akşama kadar güler yüzlü olmak, güzel yemekler pişirmek gerekir ki ataların ruhları memnun kalsın ve huzurla geri dönsün. Ayrıca son çarşambada ölenlerin adını anmak, ruhlarını şad etmek için evdeki tatlılardan pay ayırıp mezarlığa gitmek, Yasin okutmak sevap sayılır; kimsesizlerin mezarlarını ziyaret etmek de makbuldür[36]. Böylece Nevruz çevresindeki pratikler, ruhlarla ilişkinin yalnızca duygusal bir hatırlama değil, düzenleyici bir etik yükümlülük olarak da işlendiğini gösterir. Şimdi Samhain'in hane düzeni, borç/hesap ve armağan mantığıyla nasıl "toplumsal kapanış" ürettiğine bakmak, paralel işlevleri daha görünür kılacaktır.

Samhaina mutlaka titiz bir ev temizliği ile hazırlanılır, ocak özenle arındırılırdı. Ölüler için yemek ve içecek bırakılırdı. Samhain aynı zamanda borçların ödenmesi, vergi/harçların yatırılması, armağanların sunulması için bir eşikti[37]. Samhain'de ruhlar ve gizemli varlıkların dünyaya kolayca gelebileceğine inanıldığı için insanlar bu varlıklar gibi giyinir, evleri dolaşır ve onları yatıştırmak amacıyla yiyecek isterlerdi. Samhain'de mum yakılır ve mumlar pencere önüne konur, ruhlara yol gösterdiğine inanılırdı. Hatta ölülerin ruhları için dışarıya yiyecek bırakılırdı[38]. Işık/mum pratikleri, karanlık mevsime girişte hem yön buldurma hem de sınır koruma işlevi taşır. Benzer şekilde Nevruz'daki mumlar da yalnızca süsleme değil, eşik zamanın "aydınlık" vaadini somutlaştıran ritüel göstergelerdir. Nevruz'da da bayramdan önce ev temizliği önemli şartlardandır. Bayram tepsisinin kenarlarına da mumlar dizilir ve sofrada yiyecek eksik edilmez [39].

Atalarla temas ve öte dünya sınırının geçirgenleşmesi, bayramın kozmolojik boyutunu kurarken; topluluğun hayatta kalma stratejisi ise bereketin çağrılması, sürünün/mahsulün korunması ve paylaşımın düzenlenmesiyle görünür olur. Bu nedenle şimdi, Beltane ve Nevruz örnekleri üzerinden bereket–koruma–paylaşım üçgeninin ritüel araçları ele alınacaktır.

---

36 *Novruz bayramı ensiklopediyası*. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 106.

37 "Samayn -kel'tskiy Novyy god, den' Svyatogo Patrika, druidov i Morag," *Pravda.ru*, E.T. 12 Eylül 2025, https://www.pravda.ru/culture/66199-samain_keltskii_novyi_god_den_svjatogo_patrika_druidov_morag/.

38 "Samayn," *Modern Magic*, E.T. 12 Eylül 2025, https://modernmagic.ru/blog/post/samajn.

39 *Novruz bayramı ensiklopediyası*. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 104, 175.

Bereket–Koruma–Paylaşım: Beltane ritüelleri olarak tüm topluluklarda ortak olan üç temel unsur göze çarpar:

- Kış ateşlerinin söndürülmesi ve yeni yaz ateşinin yakılması,
- Kurban sunuları (kanlı ya da kansız),
- Bayram sabahı güneşin doğuşunun karşılanması.

Bu ortak çerçeve, Beltane'in hem kozmik düzenle hem de toplumsal yeniden doğuşla ilişkilendirilen temel bir geçiş bayramı olduğunu göstermektedir[40].

Bu üçlünün sahadaki karşılığı, çoğu zaman belirli yiyeceklerin ritüel statü kazanmasıyla somutlaşır. Pennant'ın gözlemleri, bu somutlaşmayı ayrıntı düzeyinde izlemek bakımından özellikle işlevseldir. 18. yüzyılda yaşamış Galli gezgin ve doğa bilimci *Thomas Pennant*, Perthshire'da ateş üzerinde yumurta, tereyağı, yulaf ve sütten yapılan *coddle* adlı bir yemeğin pişirildiğini yazar. Karışımın bir kısmı toprağa dökülerek sunu yapılırdı. Ardından herkes *"bannoch Bealltainn"* ya da *"Beltane çöreği"* denilen yulaf ekmeğinden bir parça alırdı. Bu ekmeğin bir bölümü hayvanları korumaları için ruhlara sunulurdu: biri atlar, biri koyunlar, biri de inekler için. Ayrıca kartallar, tilkiler ve kurtlar gibi sürüler için tehlikeli hayvanlar da sembolik olarak "doyurulurdu". Sonrasında coddle içilirdi. 18. yüzyıl yazarlarına göre İskoçya'nın bazı bölgelerinde yulaf çöreğiyle ilgili başka bir ritüel daha vardı. Çörek dilimlenir, dilimlerden biri kömürle işaretlenirdi. Dilimler bir başlığa konur ve katılımcılar gözleri bağlı halde birer parça çekerdi. İşaretli dilimi çeken kişi ateşin üzerinden üç kez atlamak zorundaydı[41].

Burada yiyecek, yalnızca tüketilen bir nesne değil, korunma ve paylaştırma düzeninin ritüel aracıdır. Bu nedenle "bayram ekmeği" motifi, kültürler arası karşılaştırmada sembolik sürekliliği en iyi taşıyan örneklerden biri hâline gelir. Keltlerdeki "Beltane ekmeği", Nevruz'daki "Bayram ekmeği" ile aynı misyonu taşır. Nevruz bayramında da İlahır çarşambada, tan yeri ağarmadan değirmene gidilir. Şafak sökünceye kadar değirmen taşını harekete geçiren pervane çarkının çevresinde yedi kez dönülür. Ardından çarka vurup onu döndüren sudan bir kap doldurulup eve getirilir. Bu suyla hamur yoğrulur ve ekmek pişirilir. "Bayram ekmeği" denen bu ekmek, Nevruz sofrasının bereketi sayılırdı[42]. Böylece ekmek, bir yandan bereketin maddi temsili, öte yandan eşik zamanın "uğur" ekonomisinin merkez unsurudur. Ancak eşik zamanın her iki bayramda da aynı biçimde işletilmediği; özellikle verme–paylaşma tabularının farklılaştığı görülür.

---

40 "Beltayn", *Wedma.fantasy-online.ru,* E.T. 11 Eylül 2025, http://www.wedma.fantasy-online.ru/wedma.prazdniki/wedma.beltain.htm.

41 "Beltayn: mifı, legendı, traditsii," *Beliyles*, E.T. 11 Eylül 2025, https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.

42 *Novruz bayramı ensiklopediyası.* Bakı: Şərq-Qərb, 2008, s. 43.

Beltane ayrıca, dünyalar arasındaki sınırın inceldiği, görünür dünya ile öte âlemin birbirine yaklaştığı bir "eşik zaman"dır. Ancak Samhain'in aksine, Beltane ritüellerinde evden bir şey vermek uğursuz kabul edilirdi. Su, süt, ateş közü, tuz ya da yiyecek paylaşmak yasak sayılırdı. Buna karşılık Samhain'de cömertlik esastı. Beltane'de ise eski ve işe yaramaz olan her şey yakılarak yok edilir; yeni dönem için arınma sağlanırdı[43]. Bereketin çağrılması yalnızca sunu ve şölenle değil, aynı zamanda ritüelin "görsel merkez" kurmasıyla da gerçekleşir. Bu merkez kimi yerde Mayıs ağacı etrafında, kimi yerde semeni ve süsleme pratikleri etrafında şekillenir; böylece yeşil renk, büyüme ve yeniden doğuş fikrinin somut taşıyıcısı hâline gelir.

"Yeşil Merkez" (Ağaç/Süsleme/Dilek ve Paraleller): Beltane'in bir diğer önemli simgesi *Mayıs Ağacıydı*. Keltler, köyün ortasında bulunan ağacı renkli bez parçalarıyla süsler ve her birine bir dilek bağlarlardı. Renklerin özel anlamları vardı: koruma için mavi, bolluk için koyu yeşil, aşk için kırmızı vb. Geleneksel olmayan renkler ağacın ruhuna sunu sayılırdı. Bayramın temel renkleri ise beyaz ve kırmızıydı. Mayıs ağacının etrafında oyunlar oynanır, danslar edilir ve katılımcılara şarap ya da bira ikram edilirdi. Ana ağacın yanı sıra küçük ağaçlar ve çalılar da süslenirdi: akçaağaç, üvez, alıç, çobanpüskülü. Bunlar çiçekler, çelenkler, kurdeleler, boyalı deniz kabukları ve mumlarla donatılırdı. Tek tek dallar da kapılara, çatılara, pencerelere ve ahırlara asılırdı. Bazen Mayıs çalısı şehir içinde dolaştırılır, bu durumda tüm çevre halkı tarafından süslenirdi. Ağaçlar 31 Mayıs'a kadar süslü halde bırakılırdı. Çelenk ve buketler genellikle beyaz ve sarıçiçeklerden yapılırdı; Keltler bu renklerin ateşi çağırdığına inanırlardı. En sık kullanılan bitkiler fındık, karaçalı, alıç, çuha çiçeği, üvez ve calendula idi. Çiçekler bazen kapı ve pencerelerin önüne serpilir, bazen buket, çelenk ya da haç biçiminde asılırdı. İnekler, süt sağma aletleri ve yayıklar da çiçeklerle süslenirdi[44].

Ateş ve su eşik zamanın korunma/arınma araçlarıyken, "yeşil merkez" motifi eşik zamanın görsel ve performatif odağını kurar. Bu odak, topluluğun bereket beklentisini somut bir simge etrafında birleştirerek ritüelin "kolektif sahne" niteliğini güçlendirir. Keltlerde süslenen Mayıs ağacı ile Azerbaycan folklorunda bilinen Güneşbanu oyunu arasında da az da olsa bazı yapısal benzerlikler dikkat çekicidir. Tarihî izler taşıyan bu oyun, eski zamanlardan beri Nahçıvan'da icra edilirdi. Bu sırada bir karton sarıya boyanır, üzerine göz ve kaş çizilir, iplerden saç yapılırdı[45]. Aynı uygulamaya Keltlerde de rastlanır. Güneş biçimindeki ağaç çiçeklerle süslenir, kurdeleler bağlanırdı[46]. Bu tür benzerlikler, doğrudan tarihî temas iddiası kurmadan da okunabilir: ritüel estetik, bahar eşiğinde "güneş–yeşil–

43 "Beltayn", *Wedma.fantasy-online.ru,* E.T. 11 Eylül 2025, http://www.wedma.fantasy-online.ru/wedma.prazdniki/wedma.beltain.htm.

44 "Beltayn: mifı, legendı, traditsii," *Beliyles*, E.T. 11 Eylül 2025, https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.

45 *Şərur folklor örnəkləri,* I kitab. Naxçıvan: Əcəmi, 2018, 139-140.

46 Дж. Мэттьюс, Кельтский шаман, пер. с англ. Москва: София, ИД «Гелиос», 2002, s. 93.

yenilenme" üçlüsünü görünür kılan ortak bir sembolik dil üretme eğilimindedir. Aynı zamanda belirtmek gerekir ki Kelt bayramında ağacın süslenmesi, Nevruzda yeşil semeni (səməni) süslenmesi her ikisi *baharın gelişi için yeşil bir merkezin törensel süslenmesi* vurgusunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Beltane ve Samhain'i doğru konumlandırmak için, Kelt yılının diğer eşiklerini anmak—analizi dağıtmadan—takvimsel sistemin bütünlüğünü göstermeye yarar. Böyle bir bağlam, iki ana yarı fikrinin yalnızca iki bayramdan ibaret olmadığını, daha geniş bir ritüel yıl mantığı içinde örgütlendiğini görünür kılar.

Kelt Yılının Diğer Eşikleri (Kapsamı Büyütmeden "Bağlam")

Belirttiğimiz gibi Keltler yılı iki ana yarıya bölmüşler: kış dönemi, yeni yılın başlangıcını simgeleyen Samhain ile başlar; yaz dönemi ise Beltane (1 Mayıs) ile başlardı. Yılın soğuk ve sıcak olmakla iki döneme ayrılması, tüm Kelt dünyasında ortak bir uygulamaydı. İrlanda'da ise bu iki mevsime iki bayram da eklenerek yeniden ikiye ayrılmıştı: İmbolc (1 Şubat) ve Lughnasadh (1 Ağustos). İmbolc, baharın gelişini müjdeleyen bir arınma bayramıydı. Kışın sert soğuklarının sona ermesinin ardından, insanlar kış boyunca biriken kirlerden arınır, temizlenirdi. Lughnasadh, 1 Ağustos'ta kutlanır ve Keltlerin yüce tanrısı Lug'a adanmıştı. Bayramın adı "Lug onuruna yapılan toplantı" anlamına gelir. Kutlamaların programı oldukça kapsamlıydı: siyasi ve hukuki meseleler ele alınır, panayırlar düzenlenir ve bayram süresince askerî ateşkes ilan edilirdi[47]. Böylece Kelt ritüel yılı, yalnızca doğa takvimi değil, siyasal ve toplumsal düzenin de ritimlendiği bir kurumsal çerçeve sunar. Bu çerçevenin en görünür kapılarından biri ise Beltane'dir.

Beltane, yazın başlangıcını simgeler ve kelime anlamı birçok kaynaklara göre "Bel'in ateşi" demektir. Bu bayramın temel sembolü ateşti; tıpkı diğer doğa unsurları gibi ateş de druidlerin denetimi altındaydı. Bir İrlanda metninde şöyle denilmektedir: "Beltane, yani Bel'in ateşi, druidlerin büyü ya da büyük büyülü dualar aracılığıyla yaktıkları hayırlı bir ateştir". Beltane bayramında büyük panayırlar kurulurdu; burada insanlar mallarını, eşyalarını ve değerli nesnelerini değiş tokuş ederlerdi. Aynı zamanda İrlandalıların kutsal saydığı büyük tanrı *Bel* adına kurbanlar sunulurdu[48]. Bu açıklamalar, Beltane'in hem kozmik (güneşin büyümesi) hem de ekonomik (sürünün açılması) gerekçelerle "eşik kapısı" olarak kodlandığını gösterir; dolayısıyla öte dünya teması burada bile tamamen kaybolmaz, yalnızca farklı bir ton kazanır.

47 Надежда Сергеевна Широкова, Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, 2005, s. 390.
48 Надежда Сергеевна Широкова, Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, 2005, s. 389-390.

Dünyalar arasındaki en önemli geçitlerden biri olarak kabul edilen dönem yazın başlangıcını simgeleyen Beltane dönemidir. Beltane'den Samhain'e kadar olan dönem *an ghrian mòr* (büyük güneş), Samhain'den Beltane'e kadar olan dönem ise *an ghrian beag* (küçük güneş) olarak adlandırılmıştır. Beltane'de hayvanlar, nihayet taze bahar otlarını yiyebilmeleri için ahırlardan salınırdı. Sürüler ve davarlar, kış boyunca kapalı kalmaları sırasında ortaya çıkmış olabilecek her türlü hastalıktan arınmaları için iki ateşin arasından geçirilirdi. Keltlerin mayıs ayına özgü birçok geleneğinin izleri, Britanya ve İrlanda'da hâlâ yaygın biçimde görülmektedir; buralarda kırsal bölgelerde günümüzde bile Mayıs Kraliçesi seçilmekte ve Mayıs Ağacı'nın etrafında dans edilmektedir. Bu dönemde Öte Dünya'ya açılan kapıların aralık olduğuna inanılırdı ve sabah erken kalkanlara çoğu zaman armağanlar bahşedilirdi. Sidhe (síde) perileri -Öte Dünya'da yaşayan varlıklardı. İnsanlar, bu armağanların en çok genç ve güzel olanlara verildiğine inanırlardı. Beltane, gücün kazanıldığı ve dileklerin gerçekleştiği bir zaman dilimiydi[49].

Buraya kadar ağırlıkla zaman eşiklerine odaklanıldı; oysa ritüel, zamanı mekân üzerinden görünür kılar. Bu nedenle eşik zamanın tamamlayıcısı olan eşik mekânları (tepe–ocak–kaynak) ayrıca düşünmek gerekir. Çünkü Mevsimsel bayramların ritüel dili yalnızca zamanla değil, mekânla da kurulur. Nevruz'daki subaşı ziyaretleri, Beltane'de kutsal kuyu/ kaynak çevresinde dönme ve bez bağlama, Samhain'de ocak ve eşik (threshold) vurgusu; "eşik zaman"ın "eşik mekânlar"la tamamlandığını gösterir. Bu mekânlar, gündelik coğrafyayı ritüel coğrafyaya çeviren düğüm noktalarıdır: tepe (kolektif ateş), ocak (hane düzeni), kaynak (dirilik/şifa).

UNESCO'nun Nevruz anlatımlarında vurgulanan sofra düzeni, kolektif ziyaret ve uzlaşma pratikleri maddi kültürün (sofra nesneleri, mum/ışık, yiyecek) kozmolojik bir dile çevrildiğini gösterir: nesneler yalnızca tüketim unsuru değil, bolluk–umut–arınma gibi soyut değerlerin "taşınabilir sembolleri"dir[50]. Aynı mantık, Beltane'de Mayıs ağacı çevresinde "yeşil merkez" kurulması ya da Samhain'de ışık/mum ve ev eşiği etrafında örülen koruma repertuarında da gözlemlenir: ritüel, topluluğun kendisini mekâna yazma biçimidir.

Buraya kadar yapılan çözümleme, bayramların arkaik ritüel mantığını ve sembolik repertuarını görünür kıldı. Ancak bu repertuar modern dönemde sabit kalmaz; ulus-devlet politikaları, turizm, medya ve kültürel miras rejimleriyle birlikte yeniden çerçevelenir. Bu nedenle şimdi, aynı bayramların çağdaş bağlamda nasıl "miraslaştırıldığı" ve hangi yeni anlam katmanlarıyla dolaşıma girdiği ele alınacaktır. Böylece ritüelin hem zaman hem mekân üzerinden kurduğu sembolik

49 Дж. Мэттьюс, Кельтский шаман, пер. с англ. Москва: София, ИД «Гелиос», 2002, s. 93-94.

50 "Nowruz: Rebirth of Nature," *UNESCO Silk Roads*, E.T. 10 Aralık 2025, https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-rebirth-nature-1.

ağ tamamlanmış olur. Ancak bu ağ, modern dönemde yeni kurumlarla yeniden çerçevelenerek farklı işlevler üstlenebilir. Dolayısıyla sıradaki bölüm, sürekliliğin yanında dönüşüm dinamiklerini de tartışmaya açacaktır.

Çağdaş Dönüşümler (Miraslaştırma, Resmîleştirme, Yeniden Canlandırma)

Arkaik ritüel mantığı çözümlendikten sonra, modern miraslaştırma süreçleri aynı sembolik repertuarın nasıl yeniden çerçevelendiğini gösterir. Mevsimsel bayramlar, modern dönemde "gelenek" olarak sabit kalmaktan ziyade, yeni kurumlarla (ulus-devlet, turizm, medya, kültürel miras rejimleri) yeniden çerçevelenir. Bu sebeple bayramların "miraslaştırma" ve "yeniden inşa" süreçleri Nevruz–Beltane–Samhain karşılaştırmasının güncel bir katmanıdır.

Farklı ülkelerde kutlanan Nevruz, geniş bir kültürel alanı kapsadığı için uluslararası düzeyde kültürel miras söylemiyle de kurumsallaşmıştır. UNESCO'nun temsili listesinde çoklu ülkelerle yer alması ve Birleşmiş Milletler'in 21 Mart'ı "Uluslararası Nevruz Günü" olarak tanıması, bayramın çağdaş dönemde barış, kültürel çeşitlilik ve toplumsal uzlaşma temalarıyla yeniden yorumlandığını gösterir[51]. Bu kurumsallaşma, bir yandan görünürlük ve koruma sağlar, öte yandan ritüelin yerel çeşitliliğinin "tek bir anlatı" altında sadeleşmesi riskini de taşımaktadır.

Kelt bağlamında ise Beltane ve Samhain'in modern yeniden canlandırma örnekleri dikkat çekicidir. Edinburgh'daki Beltane Fire Festival organizatörleri, etkinliği antik bir ritüelin "modern bir yeniden yorumu" olarak açıkça konumlandırır ve 1988'de yeniden başlatıldığını belirtir[52]. Bu tür örnekler, ritüelin "süreklilik" kadar "yaratıcılık" da içerdiğini; yani geleneğin, her dönemde yeni bir toplumsal ihtiyaca yanıt vererek kendini yeniden kurduğunu gösterir. Samhain'in modern kültürde Halloween ile ilişkilendirilmesi ise, bayramın popüler kültür içinde yeni anlam katmanları kazanmasının bir örneğidir; ancak bu ilişkiyi tartışırken anakronizm riskine karşı, güncel akademik değerlendirmelere yaslanmak önemlidir[53]. Genel olarak mevsimsel bayramlar, modern dünyada da kimlik, aidiyet ve topluluk üretmeye devam eden dinamik kurumlardır.

51 "Nawrouz/Novruz/Nowruz," *UNESCO Intangible Cultural Heritage,* E.T. 10 Aralık 2025, https://ich.unesco.org/en/RL/nawrouz-novruz-nowrouz-nawrouz-nauryz-nooruz-nowruz-navruz-nevruz-nowruz-navruz-02097.

52 "About Beltane," *Beltane Fire Society*, E.T. 9 Eylül 2025, https://beltane.org/about-beltane/.

53 "Samhain and Halloween," *Folklore (Taylor - Francis Online)*, E.T. 9 Eylül 2025, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0015587X.2023.2282282.

Böylece Nevruz, Beltane ve Samhain'in hem arkaik eşik mantığı hem de modern yeniden kurulum biçimleri birlikte düşünülebilir hâle gelir. Sonuç bölümünde, takvimsel konum–ritüel işlev–mitolojik sembolizm hattında elde edilen bulgular yeniden toplanacak, benzerliklerin hangi düzlemde (tipolojik/işlevsel) ve hangi sınırlarda (tarihî temas iddiası kurmadan) yorumlanabileceği netleştirilecektir.

Sonuç

Bu çalışma, Türk dünyasında Nevruz ile Kelt kültür çevresinde Beltane ve Samhain bayramlarının, yalnızca takvimsel dönüm noktalarını işaretleyen folklorik kutlamalar olmadığını; aksine *mevsimsel döngüyü anlamlandıran, kozmik düzeni yeniden kuran ve kolektif kimliği üreten* çok katmanlı ritüel sistemler olduğunu ortaya koymuştur. Ekinokslar ve mevsim eşikleri etrafında şekillenen bu bayramlar, geleneksel toplumların zamanı çizgisel değil *döngüsel* biçimde kavradığını; "yılın yenilenmesi" fikrinin ise ritüel pratiklerle somutlaştırıldığını göstermektedir. Bu nedenle Nevruz, Beltane ve Samhain, sıradan zamanın kesintiye uğradığı, "kutsal zaman"ın yeniden deneyimlendiği *liminal (eşik)* dönemler olarak işlev görür.

Karşılaştırmalı çözümleme, üç bayramda da özellikle *ateş* ve *su* kültlerinin belirleyici bir sembolik çerçeve sunduğunu göstermiştir. Ateş, Nevruz'da arınma ve kötülükten uzaklaşma; Beltane'de koruma ve bereket, Samhain'de ise karanlık mevsime geçişte sınırların denetlenmesi gibi işlevlerle öne çıkar. Buna paralel biçimde su, Nevruz'da "tazelenme ve dirilik", Beltane'de "şifa ve talih", Samhain çevresinde ise arınma ve korunma pratikleriyle tamamlayıcı bir unsur olarak belirir. Böylece ateş ve su, farklı kültürlerde benzer biçimde, mevsimsel dönüşümün yarattığı belirsizliği kontrol altına alan ve yeni dönemi güvenceleyen iki temel ritüel aracına dönüşür.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, Nevruz ile Samhain arasında belirginleşen *atalar/ruhlar dünyasıyla temas* düşüncesidir. Her iki gelenekte de belirli gün ve gecelerde "iki dünya arasındaki sınırın inceldiği" inancı, sofranın hazırlanması, mum yakılması, mezarlık ziyareti, ruhlar için pay ayrılması gibi pratikleri doğurur. Bu durum, mevsimsel geçişlerin sadece doğaya ilişkin değil, aynı zamanda *varoluşun sürekliliğine* ilişkin bir eşik olarak algılandığını; yaşam ve ölüm döngüsünün bayram diliyle toplumsal hafızaya işlendiğini göstermektedir.

Çalışma ayrıca, Beltane'in Mayıs ağacı etrafında gelişen süsleme–dilek–bereket örüntüsü ile Azerbaycan folklorundaki bazı güneş merkezli oyun ve temsil biçimleri arasında kurulabilen paralelliklerin, ritüelin yalnızca inanç boyutunda değil, estetik ve performatif düzlemde de kurucu rol oynadığını göstermektedir. Bayramlar bu anlamda, ritüel nesneler, oyunlar, şölenler, toplu ziyaretler ve paylaşım pratikleri üzerinden topluluğun birlik duygusunu güçlendiren, kültürel sürekliliği görünür kılan bir "kolektif sahne" üretir.

Sonuç olarak makale, Nevruz, Beltane ve Samhain örnekleri üzerinden şu temel yorumu güçlendirmektedir: Bu bayramlar arasındaki benzerlikler, her zaman doğrudan tarihî temasla açıklanmak zorunda değildir; daha çok *insanın ortak mitolojik düşünme kalıplarının* ve mevsimsel dönüşümlerin yarattığı ortak deneyimin ürettiği tipolojik paralelliklerle ilişkilidir. Bu doğrultuda mevsimsel bayramlar, geçmişe ait "kalıntılar" değil; günümüzde de kimlik, hafıza ve aidiyet üreten dinamik kültürel kurumlardır. Genellikle, Türk ve Kelt halklarının mitolojik metinlerinin gelecek çalışmalar açısından daha geniş bir korpus üzerinden karşılaştırılması, bu tipolojik benzerliklerin detaylı ayrıntılarını ve kültür içi çeşitlenme biçimlerini belirgin şekilde gösterecektir. Bu şekil araştırmalar, karşılaştırmalı mitoloji ve folklor çalışmalarına yalnızca tematik değil, aynı zamanda yöntemsel seviyede de yeni açılımlar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bell, Catherine. *Ritual Theory, Ritual Practice.* New York: Oxford University Press, 2009.
- Bəydili, Cəlal. *Türk mifoloji sözlüyü.* Bakı: Elm, 2003.
- Douglas, Mary. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* London: Routledge & Kegan Paul, 1966.
- Eliade, Mircea. *The Sacred and the Profane.* New York: Harcourt, Brace and Company, 1959.
- Gennep, Arnold Van. *The Rites of Passage.* Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Hüseynoğlu, Kâmil. *Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası.* Bakı: Elm və təhsil, 2010.
- Hüseynoğlu, Kâmil. *Qədim Turan: mifdən tarixə doğru.* Bakı: MBM, 2006.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve bugün şamanizm.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017.
- *Novruz bayramı ensiklopediyası.* Bakı: Şərq-Qərb, 2008.
- Orucov, Asəf ve Elxan Yurdoğlu. *Naxçıvanda bayram və mərasimlər.* Naxçıvan: Əcəmi, 2018.
- Swift, Cathy. "Celts, Romans and the Coligny Calendar." In *TRAC 2001: Proceedings of the Eleventh Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Glasgow 2001,* ed. M. Carruthers et al. Oxford: Oxbow Books, 2002.
- *Şərur folklor örnəkləri.* I kitab. Naxçıvan: Əcəmi, 2018.
- Turner, Victor. *The Ritual Process.* New York: Cornell University Press, 1991.
- Кельтская мифология: Энциклопедия. Москва: Эксмо, 2002.
- Мэттьюс, Дж. Кельтский шаман. Пер. с англ. Москва: София, ИД «Гелиос», 2002.
- Фрэзер, Джеймс Джордж. Золотая ветвь. Москва: Политиздат, 1986.
- Широкова, Надежда Сергеевна. Мифы кельтских народов. Москва: Астрель, 2005.

İnternet

- "About Beltane." *Beltane Fire Society.* E.T. 9 Eylül 2025. https://beltane.org/about-beltane/.
- "Beltane." *Encyclopaedia Britannica.* E.T. 20 Ocak 2026. https://www.britannica.com/topic/Beltane.
- "Beltayn: mifı, legendı, traditsii." *Beliyles.* E.T. 11 Eylül 2025. https://beliyles.com/tpost/9vlyvneax1-beltein-mifi-legendi-traditsii.
- "Beltayn." *Wedma.fantasy-online.ru.* E.T. 11 Eylül 2025. http://www.wedma.fantasy-online.ru/wedma.prazdniki/wedma.beltain.htm.
- "Nawrouz/Novruz/Nowruz." *UNESCO Intangible Cultural Heritage.* E.T. 10 Aralık 2025. https://ich.unesco.org/en/RL/nawrouz-novruz-nowrouz-nawrouz-nauryz-nooruz-nowruz-navruz-nevruz-nowruz-navruz-02097.
- "Nowruz: Rebirth of Nature." *UNESCO Silk Roads.* E.T. 10 Aralık 2025. https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-rebirth-nature-1.
- "Quarter Days and Cross-Quarter Days." *The Old Farmer's Almanac.* E.T. 15 Aralık 2025. https://www.almanac.com/quarter-days-and-cross-quarter-days.
- "Samhain." *Encyclopaedia Britannica.* E.T. 20 Ocak 2026. https://www.britannica.com/topic/Samhain.
- "Samhain and Halloween." *Folklore* (Taylor & Francis Online). E.T. 9 Eylül 2025. https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0015587X.2023.2282282.
- "Samayn -kel'tskiy Novyy god, den' Svyatogo Patrika, druidov i Morag." *Pravda.ru.* E.T. 12 Eylül 2025. https://www.pravda.ru/culture/66199-samain_keltskii_novyi_god_den_svjatogo_patrika_druidov_morag/.
- "Samayn." *Modern Magic.* E.T. 12 Eylül 2025. https://modernmagic.ru/blog/post/samajn.

GÖÇMENLİK DENEYİMİNDE NEVRUZ: İRAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇEN TÜRKLERİN NEVRUZ KUTLAMA PRATİKLERİ VE BU PRATİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ

Zeynep Serap TEKTEN KÜLTÜR*

Giriş

Farsça'da "yeni gün" anlamına gelen Nevruz, Balkanlar, Karadeniz Havzası, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve diğer bölgelerde çeşitli törenler, ritüeller ve kültürel etkinliklerle kutlanmaktadır. Barış, nesiller arası dayanışma, komşuluk ve kültürel çeşitlilik gibi değerleri temsil eden Nevruz ayrıca doğanın yenilenmesini, aile ve toplumla bir araya gelmeyi ve yeni başlangıcı simgelemektedir.[1] [2] Bu kültürel değeri nedeniyle Nevruz, Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan'ın ortak girişimiyle 2009 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne dâhil edilmiş ve 2010'dan itibaren Birleşmiş Milletler tarafından 21 Mart "Uluslararası Nevruz Günü" olarak resmî biçimde tanınmıştır.[3] Bu çalışmanın katılımcıları açısından ise Nevruz kutlamaları tek bir günü değil, Nevruzdan önceki son salı akşamını niteleyen "Son Çarşamba" (*Chaharshanbe Suri*) ile başlayan ve 13 güne yayılan bir süreci kapsamaktadır. Ritüellerin belirginleştiği Son Çarşamba ile başlayan bu süreç, *Sizdah-Bedar* (Farvardin 13), Doğa Günü olarak adlandırılan süreçle sona ermektedir.

* Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, zeynep.tekten@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-3840-0056

1 UNESCO, "International Day of Nowruz", Yıl 2025. https://www.unesco.org/en/international-day-nowruz (Erişim: 12 Kasım 2025).

2 UNESCO, "Nowruz: Celebrating the New Year on the Silk Roads", Yıl 2025. https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-celebrating-new-year-silk-roads (Erişim: 12 Kasım 2025).

3 United Nations, "Resolution adopted by the General Assembly on 23 February", Yıl 2010. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/477/01/pdf/n0947701.pdf?OpenElement (Erişim: 13 Kasım 2025).

Bu çalışma, başta Tebriz bölgesi olmak üzere, bugün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan Türk topluluklarına mensup ve evlerinde Türkçe konuşulan kişilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel bulguları, Nevruz geleneğini paylaşan bir ülke olan Türkiye'ye göç edilmiş olmasına rağmen, İran'da icra edilen bazı ritüellerin kesintiye uğradığını, bazılarının ise ikame yöntemlerle sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir. Çalışmada, Nevruz'un taşıdığı anlamların çekirdek aile ve geniş aileyle güçlü biçimde iç içe geçtiği ve göç nedeniyle Nevruz döneminde aileden uzak olmanın katılımcılar açısından belirgin bir eksiklik hissi yarattığı görülmüştür. Nevruz'a özgü kolektif kutlama beklentisinin, aile üyelerinin fiziksel olarak bir arada olamaması durumunda arkadaşlık ilişkileri ve dijital iletişim pratikleri üzerinden telafi edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Göç koşullarında Nevruz, aile merkezli bir kutlama olmaktan kısmen uzaklaşarak arkadaşlıklar ile sürdürülmeye çalışılan bir pratiğe dönüşmektedir. Bulgular, Nevruz'un evin dışına taşan ve kamusal alanı da kapsayan bir biçimde kutlanmasına alışkın olan katılımcıların, Türkiye'de kişisel alanlarla sınırlı kalan hazırlıklarla yetinmekte zorlandıklarını göstermektedir. Ayrıca Nevruz'un resmî tatil olarak tanınmaması, yalnızca pratik bir güçlük değil, aynı zamanda Nevruz'a özgü kutlama atmosferinin oluşmasını engelleyen yapısal bir unsur olarak deneyimlenmektedir. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de yaşayan katılımcıların Nevruz kapsamında hazırlanan Yedi S sofrasını, alışık oldukları geleneksel biçimiyle her zaman kuramadıklarını ortaya koymaktadır. Malzemelere erişimde yaşanan güçlükler ve bu unsurların Türkiye'deki karşılıklarının yeterince bilinmemesi, sofranın birebir yeniden kurulmasını zorlaştırmaktadır. Buna karşın katılımcılar, Yedi S sofrasını kendi anlam dünyalarında canlı tutabilmek için temsili ve ikame edici pratikler geliştirmektedir. Çalışmanın verileri Nevruz'un önemli bileşenlerinden biri olan ateş yakma ve ateşten atlama pratiklerinin, göç bağlamında dönüşümün en görünür olduğu alanlardan biri olduğunu ortaya koymuştur. Geleneksel olarak sokaklara ve mahallelere yayılan kolektif bir kutlama biçimi olarak icra edilen bu ritüeller, göç sonrası koşullarda farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Bu durum, bu ritüellerin bütünüyle ortadan kalkmasından ziyade, uyarlanarak sürdürülmesine işaret etmektedir.

Araştırmanın Metodu

Araştırma, nitel yöntem çerçevesinde tasarlanmış olup, veriler yarı-yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla toplanmıştır. Yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, Nevruz'un nostalji, aidiyet ve birliktelik gibi boyutları olan bir deneyim alanı olarak nasıl anlamlandırıldığını ayrıntılı biçimde inceleme imkânı sunması nedeniyle seçilmiştir. Katılımcılar, kartopu ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve toplamda 11 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Göç ile Nevruz kutlama pratiklerinde bir dönüşümün olup olmadığının tespiti için Nevruz kutlamalarının Türkiye'de de deneyimlenmesi gerekliliği dolayısıyla araştırmanın katılımcıları belirlenirken Türkiye'de en az bir Nevruz geçirmiş olması kriteri uygulanmıştır. Katılımcılar metinde K1–K11 kodlarıyla ifade edilmiştir.

Çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır; Türkiye'ye göç sonrası Nevruz kutlama pratiklerinin hangileri sürdürülmekte, hangileri terk edilmekte ya da yeni biçimlerde yeniden üretilmektedir? İran'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin Nevruz'a atfettikleri anlamlar nelerdir ve bu anlamlar göç sonrasında değişmiş midir? Saha araştırmasıyla toplanan verilerle, göçmenlerin Türkiye'de Nevruz'u nasıl kutladıkları, göç etmeden önce tanıdık oldukları ritüel ve pratiklerden hangilerini devam ettirdikleri ya da ne şekilde dönüştürdükleri ortaya konmuştur. Belirtilen araştırma soruları ile İran'dan Türkiye'ye gelen Türklerin Nevruz'u kutlama biçimlerinin göç öncesine kıyasla değişim yaşayıp yaşamadığının ve bu kutlamaların göçmenlerin deneyiminde önemli bir işlevi olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak kodlanmış ve temalar etrafında analiz edilmiştir.

Göçün Kutlamalar ve Ritüellerin Dönüşümündeki Etkisi

Göç olgusu, bireylerin ve toplulukların ekonomik ve demografik yapısıyla birlikte, zamanla kültürel pratiklerini de etkileyecek mahiyettedir. Göç ile birlikte ritüeller durağan olmaktan çıkmakta ve geleneksel ya da modern, Batılılaşmış ya da otantik olan gibi anlamların yoğrulduğu, tersyüz edildiği ve yeniden biçimlendirildiği alanlara dönüşmektedir.[4] Özellikle özel günlerde gerçekleştirilen ritüeller, göç sonrasında hem süreklilik gösterme hem de dönüşüm geçirme eğilimindedir. Bu dönüşüm sürecinde ritüeller, kolektif belleğin, kimliğin ve aidiyet duygusunun devamlılığı için önem arz ederken, diğer yandan göç edilen yerde kurulan ilişkiler, göçmen olma deneyimi ve gündelik yaşamın pratik gereklilikleri doğrultusunda dönüşmektedir. Bu anlamda ritüeller göçle birlikte farklı zamanlara ve mekânlara yayılan ve buradaki koşullara göre yeniden şekillenen bir içeriğe sahiptirler.

Diaspora koşulları, hangi unsurların önemli olduğu ve gelenek taşıyıcısı olarak korunması gerektiğine dair farkındalığı artırırken bazı gelenekler ortadan kaybolmakta bazıları ise içinde bulunulan topluma uyarlanmaktadır. Ritüelin sürekliliği, ritüeli gerçekleştirenler tarafından bildikleri biçimiyle yeniden üretilmesini içerirken, değişim ise ritüelin yeni bağlama göre yeniden şekillendirilmesini kapsamaktadır. Bunun sonucunda göç sürecinde bazı geleneksel unsurlar korunurken, bazıları yeni bağlamda aktarılabilir oluşlarına bağlı biçimde dönüştürülmekte ya da terk edilmektedir.[5] Ulusötesi koşullarda ritüellerin bazı bölümlerinin bir ülkede, diğer bölümlerinin başka bir ülkede gerçekleştirilmesi mümkündür ve zaman içinde ritüelin esas olarak icra edildiği mekân, göçmenlerin yerleşme ve aidiyet yönelimlerine bağlı olarak

4 Ruba Salih, "Reformulating Tradition and Modernity: Moroccan Migrant Women and the Transnational Division of Ritual Space", *Global Networks*, C. 2, S. 3, Yıl 2002, s. 219–231.

5 Marianne Fibiger, "Alike but Different: The Understanding of Rituals among Sri Lankan Tamil Hindus in Denmark", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 44, S. 16, Yıl 2018, s. 2645-2646

değişebilmektedir.[6] Bu tür dönüşümler, yalnızca her yıl belli bir zamanda yapılan kutlamalara özgü değildir, düğün gibi yaşam döngüsü ritüellerinde ve kutlamalarda da gözlemlenmektedir. Woźniak-Bobińska'nın[7] İsveç'teki Asuri/Süryani göçmenler üzerine yaptığı çalışma, düğün ritüellerinin göç bağlamında kısmen nasıl yeniden uyarlandığına örnektir. Bu çalışmada damadın geleneksel yıkanma ritüelinin İsveç'te yaygın olan sıcak duşa dönüşmesi, anavatanda bilinmeyen bekârlığa veda partilerinin, balayı pratiklerinin ve damat, sağdıç ya da gelinin babası tarafından yapılan konuşmaların giderek yaygınlaşması, ev sahibi toplumun kutlama pratiklerinin geleneksel ritüellere eklemlendiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, göç bağlamında ritüel dönüşümünü ele alan genel tartışmanın ardından, literatürde Nevruz kutlamalarının göçmen gruplar tarafından nasıl deneyimlendiğini inceleyen çalışmalara odaklanılmaktadır. Aşağıda ele alınan araştırmalar, Nevruz'un farklı ulusal ve diasporik bağlamlarda hangi pratikler üzerinden sürdürüldüğüne ve göçmen topluluklar açısından ne tür anlamlar kazandığına değinmektedir.

Ahmadova[8] Norveç, Stavanger'de yaşayan Azerbaycanlılar arasında Nevruz kutlamalarının diasporik bağlamda kimliklerin yeniden inşasında kilit bir alan işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Nevruz'un anavatandan taşınan sabit bir gelenek olmaktan ziyade, aidiyetin, belleğin ve anavatana duyulan özlemin müzakere edildiği dinamik bir kültürel pratik olduğunu göstermektedir. Semenu, ateş yakma, şiir okuma yumurta tokuşturma gibi Nevruz kutlama unsurlarının, Norveç'te kültürel sürekliliği korumak ve gelenekleri çocuklarına aktarmak için önemli görüldüğü bu çalışmada tespit edilmiştir.[9] Ayrıca çalışmada, Nevruz kutlamalarının "ev kurma" yani yaşadığı yeni coğrafyayı evi haline getirme konusunda önemli bir işlev icra ettiğine dikkat çekilmiştir. Ortak pratikler, nesneler ve anılarla dolu Nevruz, çalışmadaki katılımcılara hem bireysel hem de kolektif kimliklerini yeniden ifade ettikleri bir evde hissetme[10] duygusu vermektedir. Bu duygunun inşasında geleneksel kıyafetler ve dekorasyon ürünlerinin Nevruz gününe özel olarak bulundurulması da etkilidir.[11]

---

6 Katy Gardner ve Ralph Grillo, "Transnational Households and Ritual", *Global Networks*, C. 2, S. 3, Yıl 2002, s. 187.

7 Marta Woźniak-Bobińska, "Big Fat Assyrian/Syriac Weddings: Rituals and Marriage Traditions among Middle Eastern Christians in Sweden", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 44, S. 16, Yıl 2018, s. 2684–2700.

8 Leyli Ahmadova, *Novruz: A Case Study of the Azerbaijani Diaspora in Stavanger and Their Celebration in 2023*, University of Bergen, Institute of Archaeology, History, Cultural Studies and Religion, Yüksek Lisans Tezi, Bergen 2024.

9 Ahmadova, s. 30, 45.

10 Ahmadova, s. 49, 69-70.

11 Ahmadova, s. 52-53, 76.

Abbasian ve Lundberg'in[12] Stockholm'de 1980'den beri düzenlenen düzenlenen, Farsça adı *Chaharshanbe Suri* olan Nevruz'un ilk döneminde gerçekleştirilen kutlamalar için organize edilen "Fars Ateş Festivali" (İsveççe ismiyle *Eldfesten*) üzerine gerçekleştirdikleri çalışma, Nevruz'un göç bağlamında kutlanmasının anlamını ortaya koyan bulgular içermektedir. Bu çalışmada, bu festivalin katılımcılar açısından temel öneminin, kültürel kimliğin korunması ve bu kimliğin ev sahibi toplum tarafından tanınmasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Araştırmaya göre katılımcıların festivale katılımındaki temel motivasyonlar, kadim kültürel gelenekleri yaşatma, ataların mirasını sürdürme ve bu kültürel mirası ev sahibi toplumda büyüyen sonraki kuşaklara aktarma isteğidir. Söz konusu çalışmanın katılımcılarının festival deneyimini ağırlıklı olarak mutluluk, gurur, nostalji, topluluk hissi ve aidiyet gibi olumlu duygular üzerinden tanımlamakta olduğu görülmüş ve bu duyguların Nevruz ile ilişkilendirildiği anlaşılmıştır.[13] Ayrıca festivalin hükümet tarafından resmî olarak desteklenmesinin ve kamusal alanda düzenlenmesinin, katılımcılar açısından kültürel tanınma ve meşruiyet duygusunu güçlendirmekte olduğu, bu durumun ise festivali diasporik kimliğin korunması ve ifade edilmesi açısından anlamlı bir kolektif pratik hâline getirdiği tespit edilmiştir.[14] Stokholm'de toplu Nevruz kutlamalarının tek biçimi bu festival yani *Eldfesten* değildir. Khosravi[15], Nevruz kutlamalarının bu şehirde farklı organizasyonlar ile de gerçekleştirildiğini ve *Eldfesten* adıyla şehrin merkezinde düzenlenen kutlamaların, İsveç hükümetinin sağladığı fonlar sayesinde daha geniş ve çok kültürlü bir topluluğa hitap ettiğini belirtmektedir. Bu durumun, söz konusu kutlamaları izole bir göçmen topluluğu etkinliği olmaktan çıkararak daha ulusal düzeyde bir kutlamaya dönüştürdüğü ifade edilmektedir. Buna karşılık çalışmada, bir grup İranlının ise kendi diasporik sınırlarını muhafaza etmek amacıyla şehrin çeperinde daha küçük *Chahrshanbe Souri* kutlamaları organize ettiği öne sürülmektedir.[16] Bu bulgu, Nevruz'un diasporik aidiyet sınırlarını korumadaki işlevine işaret etmektedir.

Nevruz kutlamalarının göçle birlikte farklı coğrafyalara yayılmasının bir diğer örneği, Kanada'nın Toronto kentinde *Tirgan* Festivali kapsamında gerçekleştirilen Nevruz kutlamalarıdır. Festivalin düzenlenme amaçları arasında yer alan "gençleri kültürel miraslarıyla buluşturmak" ve "kültürel kimliği güçlendirmek" ifadeleri, bu kutlamaların diasporada yaşayanlar açısından kültürel sürekliliği sağlama işlevine doğrudan göndermede bulunmaktadır.[17] Kanada'da düzenlenen bu Nevruz

12 Saeid, Abbasian ve Anna Lundberg, "Between Fire and Ice: Experiences of the Persian Fire Festival in a Nordic Setting", *Sustainability*, C. 12, S. 24, Yıl 2020. s.1-16.

13 Abbasian ve Lundberg, s. 8.

14 Abbasian ve Lundberg, s. 7, 10-11.

15 Shahram Khosravi, "A Fragmented Diaspora: Iranians in Sweden", *Nordic Journal of Migration Research*, C. 8, S. 2, Yıl 2018, s. 73–81.

16 Khosravi, s. 76-77.

17 Tirgan, "*Our Culture, Our Identity Help Us Keep the Light On*", Yıl 2025, https://tirgan.ca/ (Erişim: 17 Kasım 2025).

kutlamalarının içeriğine bakıldığında, İran kültürünü merkeze alan müzik, tiyatro, sinema ve görsel sanatlar etkinliklerinin yanı sıra çocuklara yönelik programlar ve ticari stantların yer aldığı bir yapı sergilediği görülmektedir.[18]

Diasporik bağlamda Nevruz deneyimini inceleyen bir diğer çalışma, Sepasdar'ın[19] Birleşik Krallık'taki İran diasporası üzerine gerçekleştirdiği araştırmadır. Bu çalışma, Nevruz'un, dinî ve ideolojik sınırların ötesine geçen bir bayram olarak işlev gördüğü ortaya koymaktadır. Nevruz kutlamalarının görüntü, ses ve kokular üzerinden harekete geçirdiği duygular ile semenu gibi özel tatların hazırlanışı ve aile piknikleri gibi pratikler, katılımcılar açısından geçmişle bağ kurmayı mümkün kılmakta, aynı zamanda bu kutlamaların günümüzde de anlamını koruduğunu göstermektedir. Araştırmanın bulgularına göre, Birleşik Krallık'ta yaşayan İranlılar için Nevruz'u kutlamak ve bu gelenekleri sürdürmek birtakım zorluklar içerse de, söz konusu pratiklerin taşıdığı kültürel anlamlar zaman ve mekândan bağımsız biçimde kültürel aidiyeti ve kimliğin sürekliliğini beslemektedir.

Dehghan Nayeri tarafından gerçekleştirilen ve Birleşik Krallık'taki İranlı göçmenlerin Nevruz ritüellerini inceleyen çalışma, Nevruz'un göçmenler açısından taşıdığı anlamlara dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu çalışmada, hem göç öncesi hem de göç sonrası dönemlerde Nevruz'un anlamının yeniden doğuş, ışık, parlaklık ve temizlik gibi kavramlarla ilişkilendirildiği ortaya konulmaktadır. Katılımcıların diaspora koşullarında Nevruz'a yükledikleri özel anlam ise, Nevruz'u kendi kimliklerinin köklerinden beslenen ve diasporik bağlamda topluluğu bir araya getirebilen "koza benzeri güvenli bir ev" olarak tanımlamalarıdır.[20] Bu çerçevede Nevruz'un, göçmenler için yeniden birbirlerine bağlanmalarını mümkün kılan bir işleve sahip olduğu görülmektedir.[21] Araştırmanın bulguları, Nevruz'un ve onunla ilişkili tüketim pratiklerinin diasporik bağlamda rahatlatıcı ve destekleyici bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Nevruz kutlamaları, diasporadaki İranlıların bir araya gelebildiği sınırlı sayıdaki fırsatlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Nevruz partileri ve sergileri gibi buluşmalar, göçmenlerin hem birbirleriyle temas kurmalarını hem de sosyal ağlarını genişletmelerini mümkün kılmaktadır. Çalışma ayrıca, anavatandan uzakta yaşayan ve sıklıkla yalnızlık deneyimiyle karşı karşıya kalan bireyler için Nevruz'un duygusal açıdan da rahatlatıcı bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar Nevruz'u, anavatana duygusal bir bağ kurabildikleri ve

18 NewruzFest24, Yıl 2024, https://nowruz2024.tirgan.ca/ (Erişim: 17 Kasım 2025).

19 Golnaz Sepasdar, "New Year Festivities Away from Home: Nowruz, Memory and Belonging", Ed. A. Alsalloum, *Tracing Intangible Cultural Migrant Heritage in the UK, International Perspectives on Migration*, C. 19, Springer, Cham 2025.

20 Hesamoddin Dehghan Nayeri, *The Festival of Nowruz and Consumer Identity Politics: An Ethnographic Case Study of Persian Consumers in the UK*, University of Essex, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Essex 2023, s. 142.

21 Dehghan Nayeri, s. 150.

kendilerini daha geniş, birbirine bağlı bir topluluğun parçası olarak algıladıkları bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle Nevruz, parçalanmış diasporik bir topluluğun kimliğinin pekiştirilmesine katkı sunan ve yeniden bir araya gelmesine imkân tanıyan bir pratik olarak değerlendirilmektedir.[22]

Genel olarak değerlendirildiğinde, göçle birlikte kutlama ritüelleri ve özel gün pratikleri ne tamamen aynı kalan ne de bütünüyle ortadan kalkan uygulamalardır. Aksine bu ritüeller, göç sürecinde bir yandan korunurken diğer yandan yeni toplumsal, mekânsal ve zamansal koşullara uyarlanmaktadır. Bu çerçevede Nevruz gibi kolektif hafızayla güçlü bağları bulunan kutlamalar, göçmen topluluklar açısından geçmişle bağ kurmanın, kimlik ve aidiyet duygusunu sürdürmenin önemli yollarından biri olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, yaşanılan toplumun koşulları ve gündelik hayatın pratik sınırlılıkları, bu tür kutlama pratiklerinin biçimini ve anlamını dönüştürebilmektedir. Bu nedenle Nevruz ve benzeri kutlamalar, göç deneyiminde süreklilik ile değişimin iç içe geçtiği, bağlama göre uyarlanan ve dönüştürülebilir toplumsal pratiklerdir. Literatürde ortaya konan bu tartışmalar, Nevruz'un göç deneyimi içerisindeki konumunu anlamak açısından önemli bir zemin sunmaktadır. Bu çalışmanın saha bulguları, bu sürecin katılımcıların deneyimleri üzerinden nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde yapılan saha çalışması üzerinden Nevruz'un göç deneyimindeki anlamı ve pratiklerin dönüşümü ele alınacaktır.

Nevruz'un Anlamı ve Nostaljisi

Katılımcıların çocukluk yıllarına ilişkin Nevruz anıları, boyanan yumurtalar, yaşlıların evinde yere serilen sofralar, Nevruz ikramları ve piknikler gibi nostaljik unsurlarla hafızalarında yer almaktadır. Tüm bunlar Nevruz'un kolektif bir paylaşım ve kuşaklar arası etkileşim süreci olarak işlev gösterdiğine işaret etmektedir. Araştırma verileri, günümüz göç koşullarında Nevruz'a ilişkin bazı sembol ve ritüellerin korunmaya devam ettiğini, buna karşın bazılarının yerine getirilemediğini ve bazılarının da önceki anlamlarından farklı biçimlerde deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.Yumurta boyama pratiği bu sürekliliğin ve kopuşun çarpıcı örneklerinden biridir. Katılımcıların çoğu yumurta boyamanın kendi çocukluklarından hatırladıkları ve kendileri için nostaljik değeri olan bir pratik olduğunu ifade etmiştir. Bazı katılımcılar bu pratiği Türkiye'deki evlerinde sürdürdüklerini belirtirken, bazıları gerekli mutfak imkânlarına sahip olmadıklarını, diğerleri ise bu pratiğe özlem duysalar da gerçekleştirmediklerini dile getirmiştir.

22 Dehghan Nayeri, s. 163.

K10, sürekliliği sağlama çabasına rağmen, değişen koşullar nedeniyle yumurta boyama pratiğinin artık aynı etkiyi yaratmadığını bu ritüel üzerinden aktarmaktadır. Katılımcının çocukluğunda boyanan yumurtalar, yaşlıların evinde yere serilen sofralardaki ikramlar arasında yer alırken günümüzde yine geleneksel yöntemle, yani soğan kabuklarıyla boyanarak sofraya yerleştirilse de bu yumurtaların aynı anlamı taşımadığı aktarılmıştır. Çocukluk döneminde akrabalarla toplanılan sofralarda renkleri nedeniyle çocukların dikkatini çekerek tüketilen bu yumurtalar, bugün kendisine gelen misafirler olsa dahi ortamda çocukların bulunmaması nedeniyle "atılana kadar kalan" nesnelere dönüşmüştür. Bu durum, ritüelin sembolik nesnesinin korunmasına karşın, onu anlamlandıran toplumsal ve ilişkisel bağlamın zayıfladığını ve gerekli koşulların artık oluşmadığını göstermektedir.

Katılımcıların tamamı için Nevruz güçlü bir nostaljik değer taşımaktadır. Bu nostalji, yalnızca Nevruz'un çocukluk dönemine ait neşeli anılarından değil, Türkiye'ye göçle birlikte bu bayramın geçmişteki biçimiyle kutlanamamasının yarattığı eksiklik duygusundan da beslenmektedir. Katılımcı anlatıları, Nevruz'a eşlik eden pek çok pratiğin geçmişte fark edilmeden ve kendiliğinden sürdürüldüğünü, ancak göçle birlikte bu pratiklerin yeniden üretilmesinin ve gündelik yaşam içinde uygulanmasının ne denli güçleştiğinin daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. K6 bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: "Çocukluğumdaki Nevruz'u çok özlüyorum. Mart gelince çok kötü oluyorum. Burada hiç kutlamıyoruz." Göçmenlik koşulları, daha önce olağan kabul edilen ve sorgulanmadan sürdürülen ritüellerin değerini bireyler açısından yeniden düşünmeye açmakta ve göç edilen ülkede aynı kutlama biçimlerini birebir sürdürmenin güçlüğünü görünür kılmaktadır. Bu farkındalık süreci sonucunda geleneksel pratikler, gündelik yaşamın sıradan unsurları olmaktan çıkarak özlemle anılan simgesel unsurlara dönüşmektedir.

Nevruz'un, aile ve arkadaşlarla birlikte kutlanan ve bir arada olmanın merkezi bir önem taşıdığı bir kutlama süreci olduğu literatürde de vurgulanmaktadır.[23] [24] Bu çerçeveyle uyumlu biçimde, katılımcıların tamamı Nevruz'u öncelikle çekirdek aileyle, ardından akrabalarla bir arada olmayı ifade eden bir zaman dilimi olarak tanımlamaktadır. Katılımcı anlatıları, çocukluk dönemindeki ve geride bırakılan yıllardaki Nevruz deneyimlerinin bu birliktelik etrafında şekillendiğini göstermektedir. Nevruz, katılımcılar açısından aile içi ilişkilerin pekiştirildiği ve akrabalık bağlarının ziyaretler aracılığıyla görünür hâle geldiği özel bir zaman dilimi olarak öne çıkmaktadır.

23 UNESCO, "Nowruz: Celebrating the New Year...".

24 Hamira Zamani-Farahani, "Cultural Heritage Events and Tourism: A Case of NowRuz", *Tourism Recreation Research*, C. 38, S. 2, Yıl 2013, s. 251.

Ancak Türkiye'ye göç edilmesiyle birlikte akraba ziyaretlerinin mümkün olmaması ve birçok katılımcının çekirdek aile üyelerinin Nevruz döneminde Türkiye'de bulunmaması, Nevruz'a özgü bu birliktelik hissine duyulan özlemi artırmaktadır. Nevruz'un özellikle aile büyüklerinin ziyaret edilmesi ve aile bağlarının güçlendirilmesiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. K7, bu bağlamda aile içi ilişkileri daha güçlü olan ailelerin Nevruz'a daha fazla önem atfettiğine inanmaktadır. K5 ise annesinin Türkiye'ye ziyaretiyle Nevruz deneyiminin nasıl dönüştüğünü şu sözlerle aktarmaktadır: "Annem ilk defa bu sene geldi. Diğer Nevruzlarda kimse gelmedi. O gelince ilk defa küçüklüğümdeki Nevruzlar gibi hissettim. En önemli tek bayramımız bu bizim. Babamı da görüntülü aradık. Sanki beraberdik, güzel hissettik."

Katılımcıların, bu birliktelik duygusunu kısmen de olsa yeniden kurabilmek amacıyla yeni yıla girilen anda İran'daki aile üyelerini aradıkları ve bu anı dijital araçlar aracılığıyla paylaşmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu pratik, fiziksel olarak bir arada olmanın mümkün olmadığı koşullarda, Nevruz'a özgü birliktelik hissinin farklı yollarla sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir.

Nevruz döneminde birliktelik ihtiyacının karşılanmasının bir diğer yolu, Türkiye'de kurulan arkadaşlık ilişkileri ve oluşturulan sosyal ağlar aracılığıyla düzenlenen kutlamalardır. Göçün özellikle ilk yıllarında bazı katılımcıların (K1, K6 ve K11) Nevruz'u yalnız geçirmek zorunda kaldıkları ve bu durumun yoğun bir üzüntü yarattığı görülmektedir. K11, göç ettiği ilk yıl Nevruz'u tek başına karşılamasının ardından, ikinci yıl yeni oluşturduğu sosyal çevresiyle bugünü kutladığında yaşadığı duygusal değişimi şu sözlerle aktarmaktadır: "İlk sene yalnızdım, ikinci sene birileriyle kutlayınca çok mutlu olmuştum. O yeni yıl heyecanını küçük de olsa hissettim. Özlemek de var. O çocukluğundaki hisleri yaşamak istiyorsun, yaşayabiliyorsun. Duygusal olarak böyle." Benzer biçimde K1, Türkiye'de geçirdiği ilk Nevruz'u yalnız kutlamasının ardından, sonraki yıllarda bugünü özellikle arkadaşlarıyla birlikte geçirmeye özen gösterdiğini ifade etmektedir: "Normalde Nevruz kalabalık kutlandığı için burada da toplanıyoruz. O gün bir araya gelmek o enerjiyi getiriyor. Ailemiz buraya gelemiyor çünkü biletler o zaman çok pahalı oluyor."

K4 ise gelecek yılki Nevruz'a ilişkin düşüncelerini, aileden uzak olmanın yarattığı eksiklik duygusunu açık biçimde yansıtarak şu sözlerle dile getirmektedir: "Nevruz'u nasıl geçireceğim diye düşünüyorum. Ailem yanımda yok. Sonra diyorum ki çok şükür arkadaşlarım var." K4'ün ifadesi, aile yokluğunun yarattığı boşluğun arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla kısmen doldurulmaya çalışıldığını ve Nevruz'un göç bağlamında aile merkezli bir kutlama olmaktan çıkarak arkadaş çevresiyle paylaşılan bir birliktelik biçimine doğru yeniden yapılandığını göstermektedir.

Bu anlatılar, Nevruz'a özgü olan kalabalık ve kolektif kutlama beklentisinin, aile üyelerinin fiziksel olarak bir arada olamaması durumunda arkadaş çevresi üzerinden yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Katılımcı verileri bir arada değerlendirildiğinde, aile üyeleriyle Nevruz döneminde bir arada olmanın çoğu zaman mümkün olmamasının başlıca iki nedene dayandığı anlaşılmaktadır: Nevruz döneminde uçak biletlerinin yüksek maliyetli olması ve Türkiye'de bu dönemin resmî tatil kapsamına girmemesi. Bu koşullar altında Nevruz'un, göç bağlamında aile merkezli bir kutlama olmaktan kısmen uzaklaştığı, arkadaşlık ilişkileri üzerinden kurulan birlikteliklerle ve ailelerle dijital araçlar aracılığıyla sürdürülen iletişim yoluyla telafi edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Şehrin Sokakları ve Genel Atmosfer: Nevruz Havası

Katılımcıların tamamı, Türkiye'de Nevruz'a ilişkin eksikliği hissedilen unsurun, bireysel ya da aile içi pratiklerle sınırlı olmayan ve tüm topluma yayılan bir kutlama atmosferi olduğunu belirtmektedir. Katılımcı anlatılarında bu durum sıklıkla "Nevruz havası" şeklinde ifade edilmektedir. Bu hava, sokaklara, çarşılara, gündelik yaşama ve insanların ruh hâllerine sinen kolektif bir hazırlık ve coşku durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu kamusal atmosferin oluşmasında Nevruz dönemine eşlik eden resmî tatil süreçlerinin belirleyici olduğu görülmektedir. İran'da devlet daireleri için resmî tatil süresi dört günle sınırlı olsa da, üniversitelerin ve okulların da tatil olduğu ve iki haftaya kadar uzayabilen bir kutlama sürecinin toplumsal olarak normalleştiği aktarılmaktadır. Katılımcılar bu dönemi, ders ve sınavların olmadığı, gündelik hayatın neşelendiği ve toplumun genelinde bayram havasının hissedildiği bir zaman dilimi olarak betimlemektedir. Söz konusu uzun tatil süreci, şehirler arası ve kimi durumlarda ülkeler arası seyahatleri ve dolayısıyla Nevruz'da aile ve akraba ziyaretlerini mümkün kılmaktadır.

Nevruz'u kendine özgü bir atmosfer üzerinden tanımlayan katılımcılar**,** özellikle yeni yılın ve baharın gelişine eşlik eden kolektif bir hazırlık ve hareketlilikten söz etmektedir. Bu atmosfer, çarşılara, sokaklara, gündelik rutinlere ve insanların ruh hâllerine yayılan bir coşku ve beklenti hâli olarak aktarılmaktadır. Katılımcı anlatıları, Nevruz'un bireysel ya da aile içi bir kutlamanın ötesinde, kamusal alanda paylaşılan bir hareketlilik olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.

K11, İran'da Nevruz öncesinde yaşanan bu kolektif hareketliliği şu sözlerle dile getirmektedir: "Çıkıyorsun, herkes alışveriş yapar. Çarşıya çıktığında insanlarda yeni yıl heyecanı olur. Yeni yıl diye temizlik yapıyor. O havayı, o hissiyatı burada tabii ki yaşayamıyorum. Bu atmosferi özlüyorum."Benzer biçimde K3, Nevruz'u ortak bir duygu hâli ve kamusal hareketlilikle ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:"Buradaki Nevruz ve İran'daki Nevruz çok farklı. Orada tüm İran'da bir heyecan, bir mutluluk oluyor. Herkes dışarıda oluyor, Nevruz bayramından bir hafta önceden okullar tatil oluyor. Her yerde balık, tatlı, sebze satılıyor." K2

ise İran'da Nevruz'un daha "heyecanlı" olmasını hazırlık süresinin uzunluğuyla ilişkilendirmekte ve "mesela bir ay önceden balık satmaya başlıyorlar" diyerek, Türkiye'den daha uzun bir zamana yayılan hazırlık sürecine dikkat çekmektedir. Bu anlatılar bir arada değerlendirildiğinde, katılımcıların Nevruz'a atfettikleri anlamın yalnızca ritüellerin icrasına değil, bu ritüelleri kuşatan kamusal atmosferin varlığına da güçlü biçimde bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler, Nevruz'un yalnızca kutlama gününe değil, öncesine yayılan hazırlık süreçleriyle birlikte anlam kazandığını ve Nevruz'un gündelik hayatın ritmini dönüştüren bir kutlama olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılara göre Türkiye'de Nevruz hazırlıklarının ve kutlamalarının kamusal alanda daha az görünür olması, Nevruz'a yönelik hazırlıkların ve ritüellerin çoğunlukla ev içi mekânlarla ya da sınırlı arkadaş çevreleriyle sınırlı kalmasına yol açmaktadır. K7, ev içinde bazı pratikleri sürdürmeye çalıştıklarını ancak bunun yeterli olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir: "Ritüelleri burada aynı uygulamaya çalışıyoruz ama Nevruz havası tam olmuyor. Belki o an o evde oluyor ama İran'da dışarı çıktığın zaman dışarıda Nevruz havası oluyor, o burada yok. Dışarı çıkıyorsun, herkes için normal bir gün." Genel bir kutlama havasının yokluğu, bazı katılımcıları Nevruz'a ilişkin hazırlıkları özel alanlarda yoğunlaştırmaya yöneltmektedir. Genel kutlama havasının eksikliğini kendi özel alanında yaptığı hazırlıklarla telafi etmek istediğini aktaran katılımcı K10, İran'da gündelik hayatın içinde kendiliğinden var olan pek çok hazırlığın Türkiye'de özel bir çaba hâline geldiğini şu sözlerle aktarmaktadır: "O geleneği orada yapmıyor olsam da burada yapıyorum. Mesela yeşillik yetiştirmek. Onu İran'da yapmasam bile burada yapıyorum. Çünkü burada içimden geliyor." Bu durumda, Nevruz'a özgü hazırlıklar eksik kalan atmosferi telafi etmenin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hazırlıkların kendisi için neden önemli olduğunu ise K10 şu şekilde açıklamaktadır:"O telaşı istiyorum. Dümdüz bir hayattan çıkıyorum o gün. O telaşlanmak, hayatın güzelliklerini görmek demek. Kendini hareketlendiriyorsun. Bize gelen kimse olmayacak belki onun farkındayım, ama yine de o temizliği yapıyorum. Diyorum ki bahar geldi. Yeni yıla kendimi hazırlıyorum."

Nevruz havası, katılımcı anlatılarında yalnızca görsel unsurlar üzerinden değil, aynı zamanda kokusal bir deneyim olarak da betimlenmektedir. K3 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: "Yeşillikler satılmaya başlıyor, tatlılar satılmaya başlıyor. Halılar temizleniyor. Her yerde Nevruz kokusu oluyor. Çiçek kokusu, temizlik kokusu oluyor." K4, K5, K7 ve K10 da bu anlatıyı destekleyerek, çiçeklerin açmasının, sümbüllerin ortaya çıkmasının, yeşilliklerin sokaklarda satılmasının ve temizlik pratiklerinin artmasının şehrin kokusunu değiştirdiğini dile getirmektedir. K9 ise Yedi S sofrasının kendine has kokusunun Nevruz'a özgü bir özellik olduğuna vurgu yapmıştır: "*Samenu* sofraya ayrı bir hava katıyor. Onun kokusu da oluyor. O sofranın kokusu da farklı oluyor. Sirke var,

samenu var, sebze var. Eve farklı bir hava ve koku katıyor." Katılımcıların kokuyla ilişkilendirdikleri bu Nevruz deneyimi, Dehghan Nayeri'nin Birleşik Krallık'a göç etmiş İranlılar üzerine yaptığı çalışmada, Nevruz'a hazırlık sürecinde evlerin kapsamlı biçimde temizlenmesi, halıların, çarşafların ve perdelerin yıkanmasıyla birlikte yenilenme ve aydınlık hissinin ortaya çıktığı, bu sürecin tamamlanmasının ve kırmızı elmalar, yumurta ve sirke gibi *haft-sin* unsurlarının hazırlanmasının ardından "bayramın kokusunun alınabildiği"nin ifade edildiği çalışmayla[25] örtüşmektedir. Bu benzerlik, kokunun Nevruz deneyiminde hem bireysel hafızayı hem de kutlama atmosferini harekete geçiren önemli bir duyusal unsur olduğunu göstermektedir.

Nevruz'un Türkiye'de geniş bir kutlama atmosferi içinde deneyimlenmediğini düşünen katılımcılar, bu durumu kendileri açısından eksiklik yarattığını aktarmışlardır. Katılımcı anlatılarında bu eksiklik, büyük ölçüde Nevruz gününün Türkiye'de resmî tatil olmaması ve gündelik hayatın kesintiye uğramadan devam etmesiyle ilişkilendirilmektedir. Yeni yıl olarak anlamlandırılan bir günde işe ya da okula gitme zorunluluğu, katılımcılar açısından Nevruz'un taşıdığı sembolik anlamla uyumsuz bir durum yaratmaktadır. K11'in "Nevruz günü benim dersim oldu hep, o gün derse gidiyorum. O garip hissettiriyor" ifadesi, yeni bir yılın başladığı düşünülen bir günde gündelik rutinin devam etmesinin yarattığı bu uyumsuzluğu açık biçimde ortaya koymaktadır. Benzer şekilde K9, Türkiye'de Nevruz'a özgü bir kutlama havasının bulunmamasını doğrudan çalışma hayatının devam etmesiyle ilişkilendirmekte ve "Burada Nevruz havası yok çünkü burada çalışmaya gidiyorsun, işe gidiyorsun. O hissi yaşayamıyorsun." sözleriyle bu durumun kutlamaya eşlik eden atmosferi ortadan kaldırdığını dile getirmektedir. Aynı deneyim K5'in anlatısında da görülmektedir. "Bizim bayram ama burada hayat devam ediyor. Okula, işe gitmek zorundayız." ifadesi, Nevruz'un katılımcılar için taşıdığı anlam ile içinde bulunulan gündelik zorunluluklar arasındaki çelişkiyi görünür kılmaktadır. K3 ise yeni yıl gününde işe gitmek zorunda kaldığı Nevruz deneyimini aktarırken, "O günün benim için tatil olması gerektiğini bazı iş verenler anlamıyor. 'A önemli bir gün mü? O zaman burada bizimle kutla sonra yine çalış' diyorlar. Anlatamıyorum tam, onlar da anlamıyor, bilmiyorlar." sözleriyle Nevruz'un kendileri açısından kültürel ve sembolik anlamının Türkiye bağlamında yeterince anlaşılamadığını ifade etmektedir. Bu duruma ilişkin bir diğer örnek, K8'in anlatısında eğitim yaşamı bağlamında ortaya çıkmaktadır. K8, Nevruz döneminde üniversitede sınavlarının olmasını kendisi için hâlâ garip ve alışılması güç bir durum olarak değerlendirmektedir.

Bununla birlikte katılımcı anlatıları, Nevruz'un Türkiye'de gündelik hayatın olağan akışı içinde erimesine karşı bazı bireylerin bilinçli telafi edici pratikler geliştirdiğini göstermektedir Nevruz döneminde yaşanan eksiklik duygusunun,

25 Dehghan Nayeri, s. 145.

katılımcılar tarafından bireysel düzeyde geliştirilen planlamalar yoluyla telafi edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma ilişkin örnek K11'in anlatısında görülmektedir. K11, kendi deyimiyle "Türkiye'de doğru düzgün kutlayamadığı" iki Nevruzu telafi edebilmek amacıyla Türkiye'de geçirdiği üçüncü Nevruz'da, bu dönemin yine okul takvimine denk gelmesine rağmen İran'a gitmeyi tercih ettiğini aktarmaktadır. Söz konusu katılımcı bu deneyimi şu sözlerle anlatmıştır: "Çok çok iyi gelmişti, iki sene doğru düzgün kutlayamamıştım, o yüzden gitmem çok iyi geldi. Sonra derslere enerjiyle başladım, yeni yıla öyle başladım." Bu örnek, Nevruz'un yalnızca sembolik bir kutlama değil, bunun yanı sıra bireyin yenilenme ihtiyacıyla yakından ilişkili bir süreç olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Bu deneyimin gerçekleşebilmesi için katılımcının bilinçli bir planlama yaptığı, öğretim üyeleri ile görüşerek Nevruz'un kendisi için bir tatil ve yenilenme zamanı olduğunu açıkladığı ve genel devamsızlık hakkını aşmamak koşuluyla bu dönemde derslere katılmadığı görülmüştür. K11'in dönem boyunca devamsızlık yapmayarak tüm devamsızlık hakkını Nevruz'u ailesiyle birlikte İran'da geçirmek üzere saklaması, bu sürecin rastlantısal değil, bilinçli bir hazırlığın sonucu olduğunu ve bireysel düzeyde geliştirilen planlamalar ile bir eksikliğin telafi edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Katılımcıların tamamının Türkiye'deki Nevruz deneyiminde eksik olduğunu vurguladığı diğer temel unsurlar, Son Çarşamba ritüelleri kapsamında yer alan ateş yakma ve ateşten atlama pratikleridir. Katılımcı anlatılarında bu ritüeller, Nevruz'un ayrılmaz bir parçası olarak sokaklara ve mahallelere yayılan biçimde deneyimlenen pratikler şeklinde betimlenmektedir. Tüm katılımcılar, şehrin sokaklarına yayılan bu ateş ritüellerinin Türkiye bağlamında çeşitli sınırlılıklara tabi olduğunu belirtmektedir. Verilere göre, ateş yakma ve ateşten atlama ritüelleri Nevruz'a özgü coşkunun ve genel kutlama atmosferinin oluşmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Türkiye bağlamında ise bu ritüellerin büyük ölçüde mekânsal ve yasal kısıtlılıklar nedeniyle kesintiye uğradığı görülmektedir. K7, bazı arkadaşlarının üniversite kampüsünde üzerinden atlamak amacıyla ateş yakmaya çalıştığını, ancak güvenlik görevlilerinin müdahalesiyle bu pratiğin engellendiğini aktarmaktadır.

Katılımcılar, ateş yakma ve ateşten atlama ritüelini bütünüyle terk etmek yerine, mevcut koşullar içinde farklı biçimlerde sürdürmeye çalışmaktadır. K3, bahçe ya da boş bir arsa bulabildiklerinde diğer İranlılarla bir araya gelerek ateş yaktıklarını, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise evlerinde bir mum yakıp üzerinden atlayarak bu ritüeli sürdürdüklerini ifade etmektedir. Aynı katılımcı, daha önce bahçeli bir evde kaldığı dönemde "3 tane mangal yaktık, onun üzerinden atlamak için" diyerek ateş ritüelinin sınırlı da olsa evin içinden dışına doğru taşınma çabasını aktarmıştır. Benzer bir örnek K5'in anlatısında da görülmektedir. K5, "İki sene önce Son Çarşamba'da oturduğumuz evin arka bahçesine gizlice küçük bir ateş yaktık... komşular görmeden hemen söndürdük, beş dakikada." sözleriyle bu ritüelin kısa süreli ve sınırlı da olsa gerçekleştirilmeye çalışıldığını aktarmıştır.

Ateş ritüelinin ev içerisinde mumla ikame edilmesine dair örnekler de verilerde yer almaktadır. K5'in dışarıda ateş yakamadıklarında "bunu yapamadığımızda da mumdan atladık bazı zamanlarda" ifadesi, ateş ritüelinin fiziksel olarak gerçekleştirilemediği koşullarda, sembolik düzeyde sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir. K2 ve K3 de evde mum yakıp üzerinden atlayarak bu pratiği devam ettirdiklerini aktarmışlardır. Bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde, ateş ritüeli mekânsal ve biçimsel olarak dönüşse dahi, bunun merkezi bir unsur olarak korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcı anlatıları, Türkiye bağlamında karşılaşılan sınırlılıkların olduğu biçimde kabullenilmediğini, eksiklikleri telafi etmeye yönelik ikame edici ve yaratıcı pratiklerin geliştirildiğini göstermektedir.

Yedi S Sofrasının Hazırlanması

Nevruz'un geleneklerinden biri, üzerine çeşitli sembolik nesnelerin yerleştirildiği, "*Sofreh-ye Haft Sin*" yani Yedi S sofrası olarak adlandırılan bir Nevruz sofrasının hazırlanmasıdır. Bu sofralar bölgeden bölgeye bazı farklılıklar gösterse de en yaygın olarak şunları barındırır; su, mum, yeşillik, ezilmiş buğday filizlerinden yapılan geleneksel bir yiyecek olan *samenu*, ayna, yumurta, meyve, sarımsak, sumak ve sirke.[26] Nevruz kutlamalarının en önemli sembolik unsurlarından biri olan Yedi S sofrasının vazgeçilmez unsurları ise Farsça S harfiyle başlayan şu unsurlardır: *Sabzeh* (filizlenmiş tahıl/yeşillik), yeniden doğuşu ve yenilenmeyi simgeler. *Samenu* (semenu tatlısı), bolluğu ve bereketi temsil eder. *Senjed* (kurutulmuş meyve), sevgiyi yansıtır. *Seer* (sarımsak): şifa ve sağlığı ifade eder. *Seeb* (elma): güzellik ve iyi sağlığın simgesidir. *Somāq* (sumak), iyiliğin kötülüğe karşı zaferini simgeler. *Serkeh* (sirke), yaşı ve bilgeliği temsil eder.[27] Bunların yanında S ile başlayan *Senjed* (iğde), *Sekkeh* (bozuk para), *Sonbol* (sümbül) gibi diğer unsurlara da bu sofrada yer verilebilir. Bunların yanında içerisinde bir balığın bulunduğu kâsenin de bu sofrada bulunmasına sıklıkla rastlanır, kâsenin içerisindeki balık yaşamın başlangıcını simgeler. Boyalı yumurtalar da bu sofrada yeni yaşam döngüsünün ve bereketin temsilcisidir.[28]

Bu sofra, katılımcılar açısından Türkiye'de kamusal alanda ve gündelik hayatın genel akışında eksik olduğu ifade edilen Nevruz havasını kişisel mekânda üretme çabasının en temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere sokaklarda, çarşılarda ve toplumsal ritimde yeterince hissedilmeyen Nevruz atmosferi, katılımcılar tarafından çeşitli semboller ve hazırlıklar aracılığıyla yakalanmaya çalışılmaktadır. Yedi S sofrası ise bu çabanın

26 UNESCO, "Nowruz: Celebrating the New Year...".

27 United Nations, "International Nowruz Day", https://www.un.org/en/observances/international-nowruz-day, Yıl 2025, (Erişim: 12 Aralık 2025).

28 Oksana Shkolna, "Painted Eggs in Traditional Culture of Iran", *Problems of Arts and Culture*, S. 72, S. 2, Yıl 2020, s. 27.

merkezinde yer almaktadır. Yedi S sofrası, kamusal alanda eksik kalan kutlama hissinin bireysel alanda telafi edilmeye çalışıldığı ve Nevruz'a ait sembollerin daha yoğun ve anlamlı biçimde bir araya getirildiği bir alan olarak işlev görmektedir. Aynı zamanda bu sofra, katılımcıların geçmiş Nevruz deneyimleriyle kurdukları bağ açısından güçlü bir nostaljik değer taşımaktadır.

Katılımcı anlatıları, Türkiye'de Yedi S sofrasının kendi ailelerindeki gibi geleneksel biçimiyle hazırlanmasının çoğu zaman mümkün olmadığını göstermektedir. Gerek kullanılan malzemelere erişimde yaşanan zorluklar gerekse bu malzemelerin Türkiye'deki karşılıklarının bilinmemesi, sofranın birebir yeniden kurulmasında engel oluşturmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar, Yedi S sofrasını geleneksel hâline mümkün olduğunca yaklaştırabilmek için temsili ve ikame edici yöntemler geliştirmektedir. K1'in anlatısı bu duruma somut bir örnek sunmaktadır. K1, Nevruz sofrasında yer alması gereken bazı unsurları Türkiye'de bulamadığını, hatta ilk yılında bu malzemelerin burada bulunup bulunmadığını dahi bilmediğini ifade etmektedir. K1 bu deneyimi şu şekilde aktarmıştır: "Nevruz sofrasında kullandığımız materyalleri bazen burada bulamıyoruz ama onlara benzeyen ya da onları temsil edenleri kullanıyoruz. Mesela sebze(yeşillik) ve samenu konur sofraya. Birinci sene onları bulamadım, daha doğrusu burada bulup bulamayacağımı bile bilmiyordum. Hatta buradaki adının ne olduğunu bile bilmiyordum. Onun için yeşillik olarak maydanoz koydum. Yeşil olsun diye. Ama elma mesela onu bulabildim. Bozuk para bulabildim, bereketi temsil ediyor. Yaşam akışını temsil ediyor balık ama ben onu da bulamadım. Sadece su koydum onun için. Ayna ve saati buldum." Sebze, yani kendi evlerinde çimlendirdikleri buğdayı, başka bir yeşillikle ikame ettiklerini K2 ve K3 de dile getirmiştir. K5 ise arkadaşlarıyla kurdukları bir Nevruz sofrasında yeşillik yerine bir çiçek kullanarak bu unsurun yokluğunu telafi ettiklerini aktarmıştır. K3, Nevruz sofrasında yer alması gereken kırmızı balığı temin edemediği durumlarda, cam bir kabın içine su koyarak balık yerine kırmızı bir elma yerleştirdiğini belirtmektedir. Bu pratikte, kırmızı balığın temsil ettiği yaşam akışı ve canlılık unsuru, kırmızı elmanın rengi aracılığıyla sembolik olarak yeniden üretilmektedir. Böylece sofrada yer alması beklenen nesne fiziksel olarak bulunmasa dahi, onun taşıdığı anlam ikame edici bir nesne yoluyla korunmaya çalışılmaktadır.

Veriler, Nevruz'a özgü ritüellerin sürdürülmesinde yaşanan güçlüklerin yalnızca gerekli malzemelere erişimle sınırlı olmadığını, bu malzemelerin yerleştirilebileceği kişisel bir mekâna sahip olup olmamanın da belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. K8'in anlatısı bu durumu görünür kılmaktadır. K8, elma, bozuk para (*Sekkeh*) ya da sumak gibi Nevruz sofrasında yer alabilecek unsurları temin etmenin kendisi için zor olmadığını, ancak yurtta kaldığı yıllarda bu nesnelerle Nevruz'a özgü bir köşe oluşturabileceği kişisel bir masasının dahi bulunmadığını belirtmektedir. K8 bu durumu, "Asıl mesele, bu nesnelere erişip erişememek değil, onlara yer ayırabileceğim bir mekâna sahip

olup olmamak." sözleriyle dile getirmektedir. Bu anlatı, mekânsal sınırlılıkların Yedi S sofrasının kurulmasından başlayarak Nevruz'a özgü kutlama pratiklerinin hayata geçirilmesini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Bu sofranın hazırlanmasının kolektif bir sürece dönüşebildiğine dair örnek ise K3'ün anlatısında bulunmaktadır. K3 bu süreci şu sözlerle ifade etmektedir: "Burda bir hafta önceden birbirimizi aramaya başlıyoruz. Sende iğde var mı, sumak var mı diye. *Samenu* yapan var mı diye. O sofrayı birlikte hazırlıyoruz. Birinin bir eksiği varsa hepimiz topluyoruz, tamamlamak için o Yedi S'yi." Bu kolektif çaba, göç koşullarında Yedi S sofrasının değişen anlamını da göstermektedir. Bu kolektif hazırlık sürecinde erişilmesi zor olan unsurlar diğerlerine sağlanırken göçmenler arasındaki dayanışma süreci görünür hale gelmekte ve böylece Nevruz'un beraberlik vurgusu da hissedilmektedir.

Çalışmanın verilerinden, hazırlanmasının çok emek istemesi ve sınırlı sayıda kişinin yaptığı bir yiyecek olması nedeniyle *samenu*nun, Türkiye'deki Yedi S sofralarının bulması en zahmetli ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Yedi S sofrasının geleneksel bir unsuru olan *samenu*, buğdayın çimlendirilmesi ile yapılan ve hazırlık süreci günlere yayılan bir tatlıdır. Katılımcılar *samenu*nun hazırlanma sürecinin güç olması nedeniyle yapan kişilerin bunu büyük boyutlarda yaparak aile üyelerine ve tanıdıklarına dağıttıklarını ve böylece kolektif bir süreçle *samenu*nun sofralardaki yerini aldığını aktarmışlardır. Geleneksel olarak Yedi S sofrasında olması beklenen s*amenu*, Türkiye'ye gelindiğinde katılımcılar için eksikliği çekilen ve ulaşması zor bir unsura dönüşmüştür. Katılımcılar, *samenu*yu Türkiye'de yapamadıklarını ya da bulamadıklarını vurgulamakta, bu nedenle İran'dan getirme, İranlı arkadaşlar aracılığıyla temin etme ya da sınırlı sayıda bulunan İran marketlerinden satın alma gibi farklı yöntemlere başvurmaktadır.

K2, ilk Nevruz'unu Türkiye'de geçirdiğinde annesinin İran'dan *samenu* getirmesiyle sofrayı geleneksel şekilde kurduklarını ve *samenu*nun aylarca dolapta saklanabilmesi nedeniyle başka bazı arkadaşlarının da *samenu*yu önceden getirip dolapta beklettiklerini belirtmektedir. Benzer biçimde K5, "Burda mesela *samenu* yok. Onu getirttik" diyerek *samenu*yu özellikle İran'dan temin ettiklerini ifade etmektedir. K6 ise *samenu*yu anneannesinin Nevruz'dan aylar önce hazırlamaya başladığını hatırlatarak, bu yiyeceğin uzun bir emek ve zaman gerektirdiğini bu nedenle Türkiye'de ulaşılabilirliğinin zorluğunu vurgulamaktadır. K3 ise *samenu*yu Türkiye'de genellikle dışarıdan aldıklarını, bun tatlıyı hazırlayabilen İranlıların küçük porsiyonlar hâlinde bu tatlıyı sattığını belirtmektedir. K7 ise ilk yıllarda *samenu*yu annesinin İran'dan getirdiğini, sonraki yıllarda ise İranlı arkadaşlarından temin ettiklerini ve zamanla Türkiye'de nereden bulunabileceğini öğrendiklerini belirtmektedir. Aynı katılımcı, *samenu*yu Türkiye'de "uğut tatlısı" adıyla tesadüfen bir markette bulduğunu ve bu bilgiyi Nevruz kutlayan herkesle bir heyecanla paylaştığını ifade etmektedir. Türkiye'deki ismi buğday çimi marmelatı ya da uğut tatlısı olan bu yiyecek, Türkiye'de yaygın tüketilmemesi

nedeniyle her zaman kolaylıkla erişilen bir ürün değildir. K7'nin anlatısının örneklediği gibi, bu ürünlerin yerel isimlerin bilinmemesi nedeniyle göçmenlerin bu ürünlere nasıl ulaşacaklarını ancak zaman içerisinde tesadüfen ya da birbirlerinden öğrenmeleri ile mümkün olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, İran'dan Türkiye'ye göçen Türklerin Türkiye'de Nevruz kutlama deneyimlerini, kutlama ritüellerinin dönüşümünü ve hangi unsurların yeniden yorumlandığını nitel veriler çerçevesinde incelemiştir. Bulgular Nevruz'un güçlü bir nostalji alanı ve göç koşullarına göre yeniden uyarlanan bir kutlama pratiği olarak deneyimlediklerini göstermektedir. Bulgular, göçle birlikte Nevruz'un geçmişteki biçimiyle sürdürülmekte zorluklar yaşandığını ve ritüellerin sürdürülmesinde daha fazla emek ve planlama gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada, Nevruz'a ait ritüellerin bazılarının mekânsal kısıtlar gibi nedenlerle zayıfladığı, bazılarının ise çeşitli yollarla ikame edilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Bulgular Nevruz ritüellerinin ve kutlama pratiklerinin göç bağlamında tamamen yok olmadığını fakat bir dönüşüme uğradığına işaret etmektedir. Yerine getirilemeyen ritüellere ve eksik unsurlara ise derin bir özlem duyulmaktadır. Yerine getirilmesinde zorlanılan gelenekler ve ritüeller sembolik anlamlarını korumanın ötesinde daha nostaljik anlamlara bürünmüş görünmektedir. Gerekli malzemelere ulaşım, aile ve akraba üyeleriyle olan fiziksel uzaklık, mekânsal kısıtlar ve Türkiye'deki yeni sosyal çevre gibi unsurlar göçmenlerin Nevruz geleneklerini sürdürmesinde etkili unsurlardır.

Katılımcılar için Nevruz'un anlamı yenilenme ve baharın gelişinin kutlamanın yanında aile ve akrabalar ile bir araya gelmektir. Türkiye'de aileden ayrı bir yaşam sürdürülmesi, Nevruz'un en belirgin özelliklerinden biri olan aile ve akrabalarla birlikte olma unsurunu önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Aileden uzak olmanın yarattığı eksikliğin, Türkiye'de arkadaşlar ile yapılan kutlamalarla ve dijital araçlarla aileyle iletişim kurularak giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı anlatıları, Nevruz'a özgü olan ve sokaklara, gündelik yaşama yayılan kolektif kutlama atmosferini Türkiye'de istedikleri oranda deneyimlenemediğini göstermektedir. Sokaklar, çarşılar, gündelik rutin ve insanların ruh hâllerine yayılan bir hazırlık ve coşku hâli, uzun bir hazırlık süreci ve tatil düzeniyle birlikte "Nevruz havası" olarak tanımlanan bir genel atmosferin eksikliği katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır.

Ritüel düzeyinde en belirgin dönüşümler Son Çarşamba'daki ateş yakma ve ateşten atlama pratiklerinde tespit edilmiştir. Katılımcıların anlatıları, bu ritüellerin göç öncesinde sokaklara ve mahalle ölçeğine yayılan pratikler olarak deneyimlendiğini fakat Türkiye'de mekânsal sınırlılıklar nedeniyle kesintiye uğradığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu ritüeller tamamen

kaybolmamaktadır: Katılımcılar geleneksel ateş yakma ve üzerinden atlama ritüellerini, ev içerisinde mum yakma ve balkon ya da bahçede mangal yakma ve üzerlerinden atlama şekline dönüştürerek ikame edici pratikler geliştirmişlerdir. Bu süreçte bu pratiklerin daha güçlü duygusal ve nostaljik bir değer kazandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Nevruz pratiklerinin göç koşullarında aynı kalma ve tamamen ortadan kalkma ikiliği dışında sürdürüldüğünü, mevcut koşullar içinde ikame etme, uyarlama ve yeniden yorumlama pratikleri yoluyla devam ettiğini göstermektedir. Ateş yakma ve ateşten atlama ritüelleri göç bağlamında yeniden yorumlanarak sadeleşmiş ve daha kişisel bir alana çekilmiştir. Bu alternatif pratikler geniş alanlarda ve sokaklarda yakılan ateşlerin sunduğu deneyimi sunmasalar da Nevruzda ateş yakmanın sembolik önemini sürdürmeye yaramaktadır.

Nevruz'un kamusal alanda eksik kalan genel atmosferinin kişisel mekânda kurulmaya çalışılmasına dair diğer örnekler Yedi S sofrasına dair bulgularda görünür olmuştur. Çalışmanın verileri Yedi S sofrasının göç bağlamında sembolik değerini koruduğunu fakat sabit ve değişmez bir gelenek olarak sürdürülmediğini göstermektedir. Türkiye'de bu sofranın geleneksel biçimiyle hazırlanması, malzemelere erişim güçlükleri ve mekânsal kısıtlar nedeniyle çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Ancak katılımcılar temsili ve ikame edici yöntemlerle sofrayı mümkün olduğunca geleneksel hâline yaklaştırmakta ve böylece sembolik anlamı korumaya çalışmaktadır. Bu durum Yedi S sofrasını, göç koşullarında yeniden yorumlanan bir pratik hâline getirmektedir. Bunun yanında bulgular, ritüellerin sürdürülmesinde belirleyici olanın sadece malzeme değil, bu malzemeleri yerleştirecek kişisel bir alana sahip olmak olduğunu da göstermektedir. Ayrıca bu sofranın hazırlanması, bazı durumlarda ancak dayanışma ve paylaşım pratikleri üzerinden mümkün olmaktadır.

Samenu, göç koşullarında hem temini güçleşen hem de Nevruz sofrasına özgü niteliği nedeniyle anlamı yoğunlaşan unsurlardan biri olarak bulgularda öne çıkmaktadır. Göç öncesinde hem aile ve akrabalar aracılığıyla hem de pazar olanakları sayesinde kolaylıkla erişilebilen bu tatlıya, göç sonrasında erişimin zorlaşması, anlamının yeniden düşünülmesine ve böylece yeni nostaljik anlamlar kazanmasına neden olmuştur. *Samenu* tatlısı Türkiye'de Yedi S sofrasının en zor bulunan unsuru olarak nitelenmiş ve bu nedenle nostaljik sembolik anlamının Türkiye'de yoğunlaştığı anlaşılmıştır.

Sonuç olarak bulgular, İran'dan Türkiye'ye göçen katılımcıların Nevruz'un farklı coğrafyalardaki Türk toplulukları arasında ortak bir kültürel referans olarak görmekte olduklarını fakat geldikleri coğrafyaya özgü uygulamaları Türkiye'de bulamamaları nedeniyle birtakım eksiklikler yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca veriler, katılımcılar arasında Nevruz'un Türkiye'de resmî tatil olarak kabul edilmesine yönelik bir beklentiye işaret etmektedir. Katılımcı anlatıları, Nevruz'un

resmî olarak tanınmasının yalnızca sembolik bir düzenleme olmayacağını, farklı coğrafyalardan gelen Türkler için Nevruz'a özgü birliktelik, hazırlık ve kutlama atmosferinin yeniden kurulabilmesi açısından çok anlamlı olacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Abbasıan, Saeid ve Lundberg, Anna, "Between Fire and Ice: Experiences of the Persian Fire Festival in a Nordic Setting", *Sustainability*, C. 12, S. 24, Yıl 2020, 1-16.
- Ahmadova, Leyli, *Novruz: A Case Study of the Azerbaijani Diaspora in Stavanger and Their Celebration in 2023*, University of Bergen, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bergen 2024.
- Dehghan Nayerı, Hesamoddin, *The Festival of Nowruz and Consumer Identity Politics: An Ethnographic Case Study of Persian Consumers in the UK*, University of Essex, MPhil Tezi, Essex 2023.
- Fibiger, Marianne, "Alike but Different: The Understanding of Rituals among Sri Lankan Tamil Hindus in Denmark", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 44, S. 16, Yıl 2018, ss. 2634-2648.
- Gardner, Katy ve GRILLO, Ralph, "Transnational Households and Ritual", *Global Networks*, C. 2, S. 3, Yıl 2002, ss. 179-190.
- Khosravi, Shahram, "A Fragmented Diaspora: Iranians in Sweden", *Nordic Journal of Migration Research*, C. 8, S. 2, Yıl 2018, ss. 73-81.
- NewruzFest24, 2024, https://nowruz2024.tirgan.ca/
- Salih, Ruba, "Reformulating Tradition and Modernity: Moroccan Migrant Women and the Transnational Division of Ritual Space", *Global Networks*, C. 2, S. 3, Yıl 2002, ss. 219-231.
- Sepasdar, Golnaz, "New Year Festivities Away from Home: Nowruz, Memory and Belonging", Ed. A. Alsalloum, *Tracing Intangible Cultural Migrant Heritage in the UK*, Springer, Cham 2025.
- Shkolna, Oksana, "Painted Eggs in Traditional Culture of Iran", *Problems of Arts and Culture*, S. 72, S. 2, Yıl 2020.
- Tirgan, "*Our Culture, Our Identity Help Us Keep the Light On*", 2025, https://tirgan.ca/
- Unesco, "International Day of Nowruz", 2025, https://www.unesco.org/en/international-day-nowruz
- Unesco, "Nowruz: Celebrating the New Year on the Silk Roads", 2025, https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-celebrating-new-year-silk-roads
- United Nations, "Internati onal Nowruz Day", 2025, https://www.un.org/en/observances/international-nowruz-day
- United Nations, "Resolution adopted by the General Assembly on 23 February", 2010. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/477/01/pdf/n0947701.pdf?OpenElement
- Woźniak-Bobiska, Marta, "Big Fat Assyrian/Syriac Weddings: Rituals and Marriage Traditions among Middle Eastern Christians in Sweden", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, C. 44, S. 16, Yıl 2018, ss. 2684-2700.
- Zamani-Farahani, Hamira, "Cultural Heritage Events and Tourism: A Case of NowRuz", *Tourism Recreation Research*, C. 38, S. 2, Yıl 2013, ss. 249-254.

BAHARIN GELİŞİNİ MÜZEDE KUTLAMAK: NEVRUZ BAYRAMI

Zeynep Safiye BAKİ NALCIOĞLU*

Yeni gün anlamına gelen Nevruz, her yıl miladi takvime göre 21 Mart tarihinde Kuzey Yarımkürede baharın gelişini kutlamak amacıyla gerçekleştirilen bir bayramdır. Kış mevsiminin ardından doğanın yeniden uyanışını temsil eden bu bahar kutlaması için Nevruz günü öncesinde bahar temizliklerinin yapılması, geleneksel yemeklerin hazırlanması, bayram günü ateşten atlanması, rengârenk boyanmış yumurtaların tokuşturulması, renkli kıyafetlerin giyilmesi, geleneksel sporların icra edilmesi ve geleneksel oyunların oynanması gibi uygulamalar yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Ancak özellikle kent merkezlerinde hızlı kentleşmenin etkisiyle kutlamaların gerçekleştirildiği kültürel mekânlar kaybolmaya başlamıştır. Ayrıca büyük şehirlere göçün artmasına veya farklı kuşakların bir arada daha az zaman geçirmesine bağlı olarak da kuşaklararası aktarım her geçen gün zayıflamaktadır. Bu nedenlerle kent merkezlerinde Nevruz gibi geleneksel kutlamalar için yeni kültürel mekânlara ve uygulamaları planlayacak kurumlara veya kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve müzeler gibi kurum ve kuruluşlar ise bu ihtiyacı karşılamakta ve geleneksel kutlamalarda yönlendirici bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmada kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü. zeynep.nalcioglu@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3770-5103.

Mirası Temsilî Listesi'ne Nevruz'u çok uluslu dosya olarak kaydettiren ülkelerde bulunan farklı müzelerin Nevruz kutlamalarına katkısı incelenecektir. Bu bağlamda müzelerin koleksiyonlarında bulunan Nevruz ile ilgili eserlerine değil, topluluk katılımına açık uygulama temelli faaliyetlerine odaklanılacaktır. Faaliyetlerin Nevruz kutlamalarının sürdürülmesi ve unutulmaya başlayan uygulamaların yeniden canlandırılması gibi işlevleri üzerinde durulacaktır. Buna ek olarak müzelerin Nevruz ile ilgili 2003 Sözleşmesi'nin yaşatarak koruma yaklaşımını dikkate alan örnekleri değerlendirilecek ve bu uygulamaların kent merkezlerinde koruma ve aktarıma katkısı tartışılacaktır.

Nevruz, özellikle tarım ve hayvancılığa bağlı toplumlarda yeni bir döngünün başladığı, bolluk ve bereket ile şifa ve sağlık isteklerinin dile getirildiği ve ritüellerle temsil edildiği dönemsel kutlamalardır. Bu uygulamaların temelinde baharın gelişini karşılamak ve halk takvimine göre yeni bir yıla girişi kutlamak bulunmaktadır. Muhtar Kutlu Nevruz'un bahar ve yeni yıl bayramı olduğunu belirterek ritüellerle olan bağlantısında iki temel kavramdan söz etmiştir. Bunları bahar ve bereket ile yeni yıl ve yılın başlangıcı olarak açıklamıştır.[1] Bununla bağlantılı olarak bu bayram Bahar Bayramı, Mart Dokuzu, Sultan Nevruz gibi farklı isimler almaktadır. Abdulhâluk Çay yeni-yıl, yıl-başı, yeni-gün gibi adlarla ifade olunan bahar bayramlarının ve âdetlerinin Türk topluluklarında değişik adlarla anıldıklarına yer vermiştir. Ayrıca Türklerde yılbaşının ilkbaharda, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günü kutlandığını ve Nevrûz/Noruz/Navrız, Ergenekon, Bozkurt, Çağan gibi adlarla anıldığını belirtmiştir.[2] Bu adlara ek olarak Nevruzun; Yengi Gün, Bahar Bayramı, Meyrem, Mart Dokuzu, Ulisın Uluğ Günü, Baba Marta, İlk Yaz Yortusu, Sultan Nevruz gibi kırktan fazla, farklı ismi bulunmaktadır.[3] Nevruz, her ne kadar farklı topluluklarda farklı adlarla anılsa da, baharın ve yeni yılın gelişini temsil eden bir bayram olduğu için benzer uygulamalarla kutlanmaktadır. Abdulhâluk Çay da kutlama törenlerindeki ananelerin, inanışların, törenlerin küçük farklılıklarla bir bütünlük gösterdiğine dikkat çekmiştir.[4] Bu bütünlük, 2009 yılında Nevruz'un Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan ve Türkiye'nin ortak dosyası olarak UNESCO 2003 Sözleşmesi'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne kaydedilmesi ile kendisini göstermektedir. Nevruz dosyası 2016 yılında ise Afganistan, Irak, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın da katılımlarıyla

1 Kutlu, Muhtar, "Anadolu'da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 110-111.

2 Çay, M. Abdulhâluk, *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 45, 71.

3 Haciyev, İsmail Muhtar Oğlı; Amanoğlu, Elbülfez Kulı. "Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Nevruz Kutlamaları", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 1.

4 Çay, a.g.e., s. 45.

on iki ülkenin çok uluslu dosyası olarak genişletilmiştir. [5] Bu açıdan Nevruzu, çok geniş bir coğrafyada, farklı toplulukların ortak kültürel unsurlarla sürdürdüğü bir bayram olarak değerlendirmek mümkündür.

Nevruz, bu bayramı kutlayan topluluklar ve toplulukların uygulamaları veya anlatıları ile ön plana çıksa da bayramın kutlandığı kültürel mekânları da kapsayan bir bağlama sahiptir. Bu mekânlar, toplulukların buluşmasında, ortak kimliğin paylaşılmasında ve Nevruz'un sürdürülmesinde işlevsel bir rol üstlenmektedir. 2003 Sözleşmesi de somut olmayan kültürel mirası "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" olarak tanımlanmıştır.[6] Bu bakımdan kültürel mekân, Nevruz'un da temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öcal Oğuz kültürel mekânı, "doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerine bağlı olabileceği gibi, cami, türbe, yatır, mezarlık, hıdırlık, bayram yeri gibi halk inançlarına veya bağ bozumu, yayla şenliği, köy yaşantısı gibi halk hayatına yönelik olabilir" şeklinde açıklamıştır.[7] Selcan Gürçayır Teke ise kültürel mekânların yalnızca kültürel uygulamaların gerçekleştirildikleri yerler olmadığını ve kültürel uygulamaların devam etmesinde de önemli olduklarını belirtmiştir.[8] Bu mekânların kaybı, geleneğin de unutulmaya ve kaybolmaya başlaması anlamına gelecektir. Geleneğin korunması ise yalnızca uygulamaların değil kültür taşıyıcılarının, geleneğin varsa sözlü kültür ürünlerinin, bilgi ve becerilerin, ilgili araç ve gereçlerin ve kültürel mekânların bir bütün olarak korunması ile mümkündür. Nevruz mekân olarak, ateşten atlamak, piknik yapmak, geleneksel sporları ve oyunları icra etmek gibi uygulamalarıyla açık havada, geniş ve yeşil alanlarda kutlanan ve doğayla buluşmayı sağlayan bir bayramdır. Ancak günümüzde hızlı kentleşmenin etkisi, kent merkezlerinde bu alanlara ulaşımı her geçen gün zorlaştırmaktadır. Bu da kentlerde yaşayan toplulukların Nevruz'u kutlayabilmek için yeni mekânlara ihtiyaç duyması sonucunu doğurmuştur. Zakir Azizov Nevruz kutlamalarının artık büyük şehirlerde, meydanlarda bayramlaşmaya dönüştüğüne yer vermiştir.[9] Bu durum, Nevruz'un kültürel mekânlarının kent merkezlerinde değişmeye başladığını göstermektedir.

Diğer yandan Nevruz kutlamaları, herhangi bir yönlendirmeye ihtiyaç duyulmadan, halkın kendisi tarafından gerçekleştirilen uygulamalardır. Muhtar

5 URL 1: https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345128/nevruz-tr.html, E.T. 15.12.2025.

6 "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". *Millî Folklor*, Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev.: Yeliz Özay, Göz. Geç.: Pulat Tacar, Y. 17/S. 65, 2005, s. 164.

7 Oğuz, M. Öcal, "Folklor ve Kültürel Mekân", *Millî Folklor*, Y. 19/S. 76, 2007, s. 32.

8 Gürçayır Teke, Selcan, "Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 2016, s. 47.

9 Azizov, Zakir, "Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2002, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 43.

Kutlu Nevruz kutlamalarının geleneğin sürekliliği içindeki yerini ve önemini, ritüellerin tekrarlayıcı niteliği ile açıklamıştır.[10] Kültürel mekânlar, bu ritüellerin topluluklar tarafından sürekli şekilde gerçekleştirilmesine imkân vermektedir. Ancak kent merkezlerinde kutlama mekânlarında yaşanan değişim, toplulukların bir araya gelmek ve uygulamaları gerçekleştirmek için mekâna ihtiyaç duyması kadar planlı kutlama ihtiyacını da doğurmuştur. Bu açıdan Nevruz kutlamalarının kent merkezlerinde yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları veya üniversiteler gibi kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenen mekânlarda ve planlanan etkinliklerle kutlanması durumu ortaya çıkmıştır. Bu kurumlardan biri de müzelerdir. Müzeler uzun yıllar boyunca yalnızca somut miras unsurlarını vitrinler aracılığıyla koruyan, eser odaklı bir koruma yaklaşımı benimseyen kurumlar olarak görülmüştür. Ancak toplum odaklı bir anlayışla; araştırma, belgeleme, sergileme ve koruma gibi temel işlevlerinin yanına eğitim ve iletişim işlevlerini de eklemiştir. Ayrıca 2003 Sözleşmesi'nin yarattığı farkındalık müzelerde kültürel mirasın somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir bütün olarak yorumlanması gerektiğini göstermiştir. Milletlerarası Müzeler Konseyinin (ICOM) 2007 yılındaki müze tanımı bu anlayışın ilan edilmesini sağlamış ve 2022 yılındaki müze tanımı ile bu yaklaşım pekiştirilmiştir.[11] Günümüzde müzeler, somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada korunmasını amaçlayan, eğitim faaliyetleri, atölye çalışmaları ve etkinlikler gibi uygulamaları ile topluluklarla yakın diyalog kuran ve bu diyaloğu sürdüren kurumlar hâline gelmiştir.

Müzeler, toplulukların kent merkezlerindeki kültürel mekân ihtiyaçlarına cevap verebilen ve etkinlikleri planlayan çok yönlü kurumlar olarak da işlevlerini sürdürmektedir. Böylece topluluklara kendi somut olmayan kültürel miraslarını yaşatmak, korumak ve aktarmak için alan sunmaktadır. Müzeler aracılığıyla gerçekleştirilen Nevruz gibi bahar kutlamalarında genellikle müze binası veya bahçesi kullanılmaktadır. Müzelerde bu kutlamalar için sergiler, konferanslar, konserler, eğitim faaliyetleri, atölye çalışmaları, etkinlikler veya şenlikler düzenlenmektedir. Örneğin Moldova Cumhuriyeti'nin Kişinev kentinde bulunan Ulusal Etnografi ve Doğa Tarihi Müzesi, Paskalya döneminde baharın gelişini kutlamak için yumurta boyama atölyeleri yapmaktadır.[12] Bu tür etkinlikler toplumda somut olmayan kültürel miras unsurları hakkında farkındalık yaratılmasını da sağlamaktadır. Janet Blake müzelerin, kültür taşıyıcılarının kendilerinde kültürel miraslarını korumaları ve sürdürmeleri konusunda farkındalık yarattığını ifade etmiştir.[13] Ancak müzelerin kültürel mekân açısından

10 Kutlu, a.g.m., s. 113.

11 ICOM, "Museum Definition", 2007, 2022, http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html, https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/. E.T. 16.12.2025.

12 URL 2: National Museum of Ethnography and Natural History (Chişinău), https://ich.unesco.org/en/living-heritage-experience-and-covid-19-pandemic-01124?id=00031, E.T. 16.12.2025.

13 Blake, Janet, "2. Participation-Interview", Museums and Intangible Culturel Heritage: towards a third space in the heritage sector. Tamara Nıkolıć Đerıć, Jorıjn Neyrınck, Evelıne Seghers, Evdokıa Tsakırıdıs. Ed.: Chris Dunkley, Geert Van der Hallen Bruge, 2020, s. 28.

sundukları alanın yalnızca müze mekânı ile sınırlı olmadığı söylenebilir. Hongnam Kim müzelerin, somut ve somut olmayan kültürel miras için mimari sınırlarla sınırlanmayan daha fazla program geliştirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[14] Çek Cumhuriyeti tarafından 2003 Sözleşmesi'nin Temsilî Listesi'ne 2010 yılında kaydedilen baharın gelişini kutlama ritüeli olan Shrovetide kapı kapı gezme alayı ve maskeler mirasının canlandırılması unsurunun korunmasında Vysočina Müzesi önemli bir rol üstlenmektedir. Müze her yıl Veselý Kopec'teki sergi alanında geçit törenleri düzenlemektedir. Böylece müze turistlerin ilgisini bu törenlere çekerek köylerdeki törenlerin büyük turist akınlarından kurtulmasını sağlamaktadır. Ayrıca Vysočina Müzesi bu unsuru yeniden belgelemeye devam etmekte ve günümüze dair belgeler de toplamaktadır.[15] Bu bakımdan müzelerin, hem bahar kutlamalarının güncel durumunun tespit edilmesinde ve kayıt altına alınmasında hem de sürdürülmesinde ve özgünlüğünün korunmasında da işlevsel olduğu söylenebilir.

Nevruz ise unsuru UNESCO 2003 Sözleşmesi'nin Temsilî Listesi'ne ortak dosya olarak kaydettiren Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan, Türkiye, Afganistan, Irak, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da da müzeler aracılığıyla bağlamsal olarak korunmaktadır. Catherine Cummings müzeyi, 2003 Sözleşmesi'nin koruma anlayışı ile uyumlu şekilde, topluluklarla iş birliği hâlinde ve somut ve somut olmayan kültürel mirası bir arada gelecek kuşaklara aktarmakta ideal bir alan olarak tanımlamıştır.[16] Söz konusu ülkeler de ulusal müze, somut olmayan kültürel miras müzesi, güzel sanatlar müzesi, edebiyat müzesi, tarih müzesi gibi farklı türdeki müzelerinde Nevruz ile ilgili katılımı ve uygulamayı önceleyen etkinlikler gerçekleştirmektedir. Bu etkinlikler arasında en yaygın olanı Nevruz döneminde müzelerde gerçekleştirilen sergilerdir. Örneğin İran'ın Tahran kentinde bulunan İran Ulusal Müzesi 24 Mart 2022 tarihinde İran Nevruz Pulları Sergisi'ni gerçekleştirmiştir.[17] Türkiye'nin Ankara şehrinde bulunan ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezine bağlı şekilde faaliyetlerini sürdüren Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinde 23 Mart 2022 tarihinde "Nevruz Çiçektir, Biyolojik Çeşitliliktir" sergisi düzenlenmiştir. Sergide çoğu Türkiye topraklarında yetişen ve "endemik" olarak tanımlanan on yedi farklı Nevruz çiçeği ziyaretçilere tanıtılmış, Nevruz

14 Kim, Hongnam. "Intangible Heritage and Museum Actions". *Keynote address*, ICOM, S. 18, 2004, s. 18.

15 "Periyodik Rapor (33026)", Çek Cumhuriyeti, https://ich.unesco.org/en/state/czechia-CZ?info=periodic-reporting#pr-2016, 2016, s. 22, E.T. 05.01.2026.

16 Cummings, Catherine, "ICH and safeguarding: museums and contemporary ICH (let the objects out of their cases and make them sing)", *Research Handbook on Contemporary Intangible Cultural Heritage Law and Heritage. Ed.: Charlotte Waelde*, Catherine Cummings, Mathilde Pavis, Helena Enright. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2018, s. 274.

17 URL 3: https://irannationalmuseum.ir/fa/, E.T. 16.12.2025.

çiçekleri fotoğrafları, yerel adları ve açıklamalarıyla sergide yer almıştır.[18] Azerbaycan'ın Bakü şehrinde bulunan Azerbaycan Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi de 14 Mart 2025 tarihinde Nevruz bayramı kutlamaları için "Çiçekli Esinti" adlı sergiyi açmıştır. Sergide, müze koleksiyonundan seçilmiş ve çoğu ilk kez sergilenen, çiçekleri konu alan otuzdan fazla resim yer almıştır.[19] Türkmenistan'ın Aşkabat şehrinde bulunan Türkmenistan Devlet Kültür Merkezi Devlet Müzesi ise Nevruz Bayramı için 14 Mart 2025 tarihinde "Yeni Günün Hareketi" adlı bir sergi düzenlenmiştir. Sergide, Türkmen baharını anlatan sanatçıların eserleri, mücevherler, ince işlemelerle süslenmiş millî kıyafetler, Türkmenistan'ın doğasını anlatan halı resimleri ziyaretçilerle buluşturulmuştur. Ayrıca dutar ve gidjak gibi geleneksel müzik aletleri ve geleneksel yemekler ile Nevruz bayramı kutlaması için oluşturulmuş alanda filizlenmiş buğday başakları, semeni gibi temsiller sergilenmiş ve hikâyesi anlatılmıştır.[20] Müzeler, bu sergiler aracılığıyla Nevruzun kutlanmasını sağlarken toplumu bilgilendiren ve sanatla yeniden üretimi destekleyen örneklerin yaratılmasına katkı vermektedir.

Türkmenistan Devlet Kültür Merkezi Devlet Müzesi, Yeni Günün Hareketi Sergisi, 2025.[21]

Müzelerde en yaygın gerçekleştirilen diğer etkinlikler ise Nevruz konulu konferanslar ve konserlerdir. Örneğin 17 Mart 2020 tarihinde Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Nizami Gəncəvi Azerbaycan Millî Edebiyat Müzesi iş birliğinde Nevruz bayramı, bu bayramın tarihi ve özellikleri, âdetleri, gelenekleri ve görenekleri ile ilgili bir konferans düzenlenmiştir.[22] Kazakistan'ın Almatı şehrinde bulunan Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesi ise, 14 Mart 2025 tarihinde Nevruz ana temalı bir forum gerçekleştirmiştir ve Nevruzun

18 URL 4: https://www.unesco.org.tr/Home/Page/1774?slug=Nevruz-%C3%87i%C3%A7ektir-Biyolojik-%C3%87e%C5%9Fitliliktir-Sergisi, E.T. 17.12.2025.

19 URL 5: https://nationalartmuseum.az/activities/exhibitions/140-martin-14-de-azerbaycan-milli-incesenet-muzeyinde/?lang=en, E.T. 17.12.2025.

20 URL 6: https://museum.gov.tm/en/news/2069, E.T. 17.12.2025.

21 URL 6: https://museum.gov.tm/en/news/2069, E.T. 17.12.2025.

22 URL 7: https://science.gov.az/az/news/open/12485, E.T. 17.12.2025.

bilimsel olarak da müzede tartışılmasını sağlamıştır.[23] Nevruz kutlamalarında geleneksel müziklerin ve Nevruz/bahar temalı eserlerin önemli bir yeri vardır. Hazan Kurtaslan ve Fidan Taghizade de Nevruz Bayramı kutlamalarında Azerbaycan kültüründe bayrama has çok sayıda sözlü ve sözsüz anonim eserin mevcut olduğuna dikkat çekmişler ve kutlamalarda müziğin ayrı bir yer olduğunu belirtmişlerdir. Günümüzde de Nevruz Bayramı kutlamaları için hâlâ bestelenen eserler olduğunu ve kutlamalar çerçevesinde çok sayıda bayram konserinin verildiğini ifade etmişlerdir.[24] Müzeler de bu konserleri düzenleyen kurumlar arasında yer almaktadır. Örneğin Azerbaycan Ulusal Güzel Sanatlar Müzesinde 4 Mart 2025 tarihinde, Nevruz bayramının müjdecilerinden biri olan Od Çarşambası'na özel, Azerbaycanlı bestecilerin eserlerinden oluşan bir konser düzenlenmiştir.[25] Od Çarşambası, yılın son çarşambalarını ifade eden İlahır Çerşenbe'lerin içerisinde yer almaktadır. Azerbaycan'da Nevruz hazırlıkları bir ay önceden başlamakta ve su, od, yel ve torpag çerşenbelerinde özel etkinlikler düzenlenmektedir.[26] Bu Çarşamba toprağın ısınmasını temsil etmekte ve temelinde güneşe duyulan saygı ve ateşin korunması yatmaktadır.[27] Bu bağlamda Nevruz kutlamalarının sadece 21 Mart tarihinde değil, Nevruzun gelişini temsil eden günlerde de gerçekleştirildiği görülmektedir. 14 Mart 2025 tarihinde ise Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye ve Özbekistan'ın Letonya'daki büyükelçilikleri tarafından gerçekleştirilen "Merhaba Nevruz" adlı bir etkinlik düzenlenmiş ve Azerbaycan Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi sergi ve konser ile bu etkinliği desteklemiştir.[28] Bu açıdan müzelerin sadece müze mekânında etkinliklerini sürdürmedikleri, gezici müze veya farklı iş birlikleri ile faaliyet alanlarını genişlettikleri söylenebilir. Ayrıca müzelerdeki konferanslar veya forumlar toplumun Nevruz, Nevruz'un tarihi ve uygulamaları hakkında bilgilenmesini sağlarken konserler, kutlamalar için toplumun bir araya gelmesine ve eğlenmesine katkı vermektedir.

---

23 URL 8: https://csmrk.kz/en/2025/03/12/14-23-03-2025-the-decade-of-nauryznam/, E.T. 15.12.2025.

24 Kurtaslan, Hazan; Taghizade, Fidan. "Azerbaycan'daki Nevruz Bayramı Gelenekleri ve Nevruz Kutlamalarında İcra Edilen Mahnıların İncelenmesi", Folklor Akademi Dergisi, C. 7/S. 3, 2024, s. 1068.

25 URL 9: https://nationalartmuseum.az/activities/events/136-azerbaycan-milli-incesenet-muzeyinde-novruz-bayra/?lang=en, E.T. 18.12.2025.

26 Şimşek, Esma. "Azerbaycan Kültüründe "İlahır Çerşenbeler" ve Eski Türk Dini İle Paralellikleri", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2022, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2022, s. 163.

27 Rzayeva, Sona. "Azerbaycan`da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri", Folklor/Edebiyat, 27(1), 2021, s. 243.

28 URL 10: https://nationalartmuseum.az/activities/events/141-14-mart-2025-ci-il-tarixinde-riqa-seherinde-azerb/?lang=en, E.T. 18.12.2025.

"Merhaba Nevruz" Etkinliği, Riga-Letonya, 2025.[29]

Müzelerde özellikle üzerinde durulması gereken etkinlikler ise doğrudan toplulukların katılımını temel alan uygulamalardır. Bunlar arasında atölyeler, eğitim çalışmaları veya şenlikler bulunmaktadır. Bu uygulamalar, 2003 Sözleşmesi'nin yaşatarak koruma yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Sözleşme'nin *Uygulama Yönergesi* somut olmayan kültürel miras unsurlarının müzeler aracılığıyla görünürlük kazanabileceğini, unsur konusundaki farkındalığın artırılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca müzelerin etkinliklerine kültürel miras taşıyıcılarını dâhil etmelerini, unsuru canlı bir miras olarak sunmak için katılımcı yaklaşımlar geliştirmelerini önermektedir. Müzelerin kültürel alanlar olarak unsurun sürekli şekilde yeniden yaratılmasına ve bilgi ve becerilerin kuşaklararası aktarımına sağlayabileceği katkıya yer verilmektedir.[30] Kenji Yoshida da müzede somut olmayan kültürel miras unsurlarını korumanın yolunun bu unsurların canlılığının korunması olduğuna dikkat çekmiştir.[31] Müzelerdeki uygulamalı etkinlikler, katılımı teşvik ederek toplulukların uygulamalarda aktif rol almasını sağlarken unsurun sürdürülmesine de katkı vermektedir. Bu yönden dikkat edilmesi gereken konu topluluklarla birlikte sürecin planlanmasını ve yürütülmesini sağlamaktır. Iglika Mishkova müzelerin, kültür taşıyıcıları ile eşit ortaklıklar kurmasının ve faaliyetlerinde veya temsillerinde otorite ve karar alma sistemlerini paylaşmasının önemine yer vermiştir.[32] Bu sistem farklı kuşakları da

29 URL 10: https://nationalartmuseum.az/activities/events/141-14-mart-2025-ci-il-tarixinde-riqa-seherinde-azerb/?lang=en, E.T. 18.12.2025.

30 UNESCO, *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 2024, s. 41-44. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-10.GA_EN.pdf, E.T. 15.12.2025.

31 Yoshida, Kenji, "The Museum and the Intangible Cultural Heritage", *Museum İnternational*, V. 56/N. 221-222, 2004, s. 109.

32 Mishkova, Iglika. "Safeguarding and transmission of intangible cultural heritage – the case of Surova in a museum context", *Intangible Cultural Heritage: Safeguarding Experiences in Central and Eastern European Countries and China*. Ed.: Hanna Schreiber. Warsaw, Poland, 2017, s. 329.

bir araya getirebilmekte ve atölye veya eğitim çalışmaları ile bilgi ve beceri aktarımını da desteklemektedir. Örneğin İran Ulusal Müzesi 2024 ve 2025 yıllarında gerçekleştirdiği Nevruz etkinliklerinde çocuklar ve gençlerle sanatçıları buluşturmuştur. Çocuklar ve gençlerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini ortaya çıkarabilecekleri ve geleneksel motifleri kullanabilecekleri sanat atölyeleri, antik oyun atölyeleri, para basım atölyeleri, yumurta boyama atölyeleri gerçekleştirmiştir.[33] Kazakistan'ın Almatı şehrinde bulunan Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesi ise 14-23 Mart 2025 tarihleri arasında atölye ve eğitim çalışmalarını da kapsayan pek çok etkinlik düzenlemiştir. Bu etkinlikler süresince çocuklar, gençler, öğrenciler, yetişkinler ve aileler gibi farklı gruplar için çeşitli uygulamalar planlamıştır. Bunlar arasında öğrencilerin uygulamalı katılımını sağlayan, 15 Mart 2025 tarihinde gerçekleştirilen Kazak Halısı Süslemeleri Atölyesi, Büyük Bozkırın Laleleri Aplike Atölyesi ve Resim Atölyeleri sayılabilir. 20 Mart 2025 tarihinde ise Dokuz Kumalak ve Aşık oyunlarının da yer aldığı Geleneksel Sporlar ve Oyunlar Atölyesi düzenlenmiştir. Ayrıca bu etkinlikler kapsamında Kazak geleneğindeki ilk adım töreni olan "Tusau Keser" canlandırması, geleneksel kıyafetlerle gerçekleştirilen defileler veya doğanın temizlenmesini amaçlayan "Temizlik Günü" gibi faaliyetler de yapılmıştır.[34] Müzelerin atölye ve eğitim çalışmaları katılımcıların uygulamaları deneyimlemesini sağlamaktadır. Ayrıca bu etkinlikler, katılımcıların kazandıkları deneyimleri veya öğrendikleri uygulamaları gündelik hayatlarına aktarmaları ve sürdürmeleri için de fırsat yaratmaktadır.

İran Ulusal Müzesi, "Nevruz Çocuk ve Gençlik Atölyeleri", 2024.[35]

33 URL 11: https://irannationalmuseum.ir/fa/, E.T. 16.12.2025.

34 URL 12: https://csmrk.kz/en/2025/03/12/14-23-03-2025-the-decade-of-nauryznam/, E.T. 15.12.2025.

35 URL 11: https://irannationalmuseum.ir/fa/, E.T. 16.12.2025.

Katılım odaklı etkinlikler kapsamında müzeler tarafından düzenlenen şenliklerden, canlandırma uygulamalarından veya yeniden canlandırma örneklerinden de söz edilebilir. Bu etkinlikler toplulukların bir araya gelmesini destekleyen, ortak kimlik ve aidiyet duygusunu pekiştiren ve kutlama sevincinin paylaşılmasını sağlayan uygulamalardır. Örneğin Pakistan'ın İslamabad şehrinde bulunan Lok Virsa Müzesi, 29 Mart 2015 tarihinde bir Nevruz kutlaması gerçekleştirmiştir. Şenlik niteliğinde olan kutlama, Lok Virsa yerleşkesinde düzenlenmiş ve kutlama kapsamında el sanatları sergisi, konserler, halk dansları, geleneksel yemekler ve belgesel gösterimi gibi farklı pek çok uygulama yapılmıştır.[36] Şenlikler gibi hikâye anlatımına ve canlandırma uygulamalarına da bu kutlamalarda sıkça rastlanmaktadır. Nevruz, Türk mitolojisinde Ergenekon Destanı ile temsil edilmektedir. Bu nedenle de Türklerin Demir Dağı eritmesinin sembolü olarak Nevruz günü demir dövülmekte ve Ergenekon Destanı'nın anlatımları yapılmaktadır. Abdulhâluk Çay Nevruzun Türklerde bir kurtuluş günü olarak kabul edildiğine ve Ergenekon veya Bozkurt Bayramı olarak da adlandırıldığına yer vermiştir. Bunun doğrudan doğruya Türklerdeki tabiat kültü ile ilgili olduğuna dikkat çekmiştir.[37] Metin Ekici de Nevruzun Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarının kutlandığı gün olduğunu ve Türklerin demir döverek kutlama yaptıklarını, bugüne "Demir Bayramı" adının da verildiğini belirtmiştir.[38] Türkiye'deki müzelerde de Nevruzun, Ergenekon Destanı anlatılarak ile veya demir dövülerek kutlandığı örnekler görülmektedir. Türkiye'nin Ankara kentinde bulunan Türk Tarih Müzesi, 20 Mart 2022 tarihinde Nevruz kutlamalarını gerçekleştirmiştir. Kutlamalarda ateşten atlama, örste çekiçle demir dövmek gibi uygulamalar yapılmıştır.[39] Ankara'da bulunan ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne ve Gölbaşı Belediyesi'ne bağlı şekilde faaliyetlerini sürdüren Gölbaşı Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi'nde ise 21 Mart 2024 tarihinde Nevruz kutlaması gerçekleştirilmiştir. Kutlamada Meddah Gökhan Özkal tarafından Ergenekon Destanı anlatılmış ve katılımcılarla yumurta boyama ve tokuşturma gibi uygulamalar yapılmıştır. Ayrıca Nevruz ateşi yakılarak ateşten atlanmış ve katılımcılar örste çekiçle demir dövmüştür.[40] Müzeler tarafından gerçekleştirilen bu uygulamalar, Nevruzun kültürel çeşitliliğini gösterilmesine ve sürdürülmesine katkı sağlamanın yanı sıra sözlü kültür ürünlerinin korunmasını da sağlamaktadır.

---

36 https://www.thenews.com.pk/print/31845-nowruz-celebrations-mark-spring-arrival-at-lok-virsa, E.T. 16.12.2025.

37 Çay, a.g.e., s. 23-24.

38 Ekici, Metin. "Kutsanma ve Kutlama Anlayışında Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2022, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2022, s. 66.

39 URL 14: https://www.turksoy.org/haberler/2022-03-20-turk-dunyasi-nin-nevruz-atesi-etimesgut-ta-yakildi, E.T. 16.12.2025.

40 URL 15: https://www.ankaragolbasi.bel.tr/golbasi-somut-olmayan-kulturel-miras-muzesi, E.T. 17.12.2025.

Türk Tarih Müzesi, Nevruz Kutlaması, 2022.[41]

Gölbaşı Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Nevruz Kutlaması, 2024.[42]

Müzelerde kültürel çeşitliliğin korunmasına bir diğer örnek olarak ise Çiğdem Şenliği verilebilir. Çiğdem Şenliği baharın gelişinin kutlandığı, çiçeklerin toplandığı, çocukların maniler eşliğinde kapı kapı gezdiği, çiçekleri vererek kapılardan yağ ve bulgur topladığı ve toplanan malzemelerle pilavların pişirildiği bir uygulamadır. Muhtar Kutlu Nevruz adıyla gösterilmeyen ama aynı gün ve benzer niteliklerde kutlanan Çiğdem, Çiğdem Pilavı, Baca Pilavı, Mart Dokuzu gibi bahar şenliklerinin Nevruz kutlamaları içinde düşünülmesi gerektiğine yer vermiştir.[43] Öcal Oğuz ise

41 URL 14: https://www.turksoy.org/haberler/2022-03-20-turk-dunyasi-nin-nevruz-atesi-etimesgut-ta-yakildi, E.T. 16.12.2025.

42 URL 15: https://www.ankaragolbasi.bel.tr/golbasi-somut-olmayan-kulturel-miras-muzesi, E.T. 17.12.2025.

43 Kutlu, a.g.m., s. 112.

2009 yılında Temsilî Liste'ye kaydedilen Nevruz dosyasında "Nevruzun diğer adları" arasında Çiğdem Günü'nün yer aldığına dikkat çekmiştir. Eskiden kırsal alanlarda yaşlı kuşaklar tarafından çocukluk çağlarında uygulanan ancak günümüzde genç kuşaklarca bilinmeyen bir kutlama olarak kimi Üniversiteler ve Belediyeler tarafından yeniden canlandırılmaya çalışıldığını belirtmiştir.[44] Müzelerin de özellikle kent merkezlerindeki yeniden canlandırma uygulamalarında aktif rol üstlendiği ifade edilebilir. Çiğdem Günü'nün müzelerde kutlamasına ve yeniden canlandırma çalışmalarına örnek olarak Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi tarafından her yıl düzenlenen ve sonuncusu 27 Şubat 2025 tarihinde gerçekleştirilen 8. Çiğdem Şenliği verilebilir.[45] Şenlikte Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi bölümü lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri halkın da katılımıyla temsilen maniler eşliğinde kapı kapı gezmektedir. Daha sonra ise toplanan yağ ve bulgur ile müzenin bahçesinde Çiğdem Pilavı pişirilerek dağıtılmaktadır. Kurgulanan bir düzende gerçekleştirilen şenlik, toplumda Çiğdem Günü konusunda farkındalık yaratılmasını sağlamaktadır. Bu farkındalıkla çeşitli okullar veya yerel yönetimler etkinliklerinde Çiğdem Günü'ne, müzenin de akademik danışmanlığı ile yer vermektedir. Bu kapsamda müzelerde gerçekleştirilen Nevruz ile ilgili etkinliklerin diğer kurum ve kuruluşların uygulamaları için örnek oluşturduğu da söylenebilir.

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Çiğdem Şenliği, 2022.[46]

44 Oğuz, M. Öcal. "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü", Millî Folklor, C.26/S.101, 2014, s. 28.

45 URL 16: https://hacibayram.edu.tr/web/8-hamamonu-cigdem-senligi-gerceklestirildi, E.T. 17.12.2025.

46 URL 16: https://hacibayram.edu.tr/web/8-hamamonu-cigdem-senligi-gerceklestirildi, E.T. 17.12.2025.

Sonuç olarak müzelerin Nevruzu koruma alanındaki çalışmalarının yalnızca Nevruzu araştırmak, belgelemek veya eser odaklı sergilemek olmadığı, eğitim ve iletişim işlevlerini de içeren uygulama faaliyetlerini de kapsadığı söylenebilir. Bu bağlamda müzelerin özellikle kent merkezlerinde, bahar kutlamalarının hızlı kentleşme nedeniyle kaybolmaya başlayan alanları yerine yeni kültürel mekânlar sunduğu ifade edilebilir. Diğer yandan müzelerde gerçekleştirilen bu kutlamalar topluluklar için planlanan bir etkinlik niteliği de taşımaktadır. Bunun nedeni kutlama akışının müze tarafından belirlenmesi ve müzenin süreci yönetmesidir. Bu durum bahar kutlamalarının aslına uygun şekilde ve bilgilendirici bir içerikle gerçekleştirilebilmesi için fırsat sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan Nevruz gibi bahar kutlamalarının açık havada, geniş ve yeşil alanlarda kutlanan ve topluluklar tarafından doğal akışında gerçekleştirilen niteliğiyle doğrudan örtüşmemektedir. Bu nedenle kent merkezlerinde müzelerin yerel topluluklarla planlama ve uygulama sürecinde iş birliği yapması kutlamaların topluluklar tarafından benimsenmesini sağlayacaktır. Bu iş birliği ayrıca etkinliklerin temel amacı olan toplulukların bir araya gelmesi, ortak kimlik ve aidiyet duygusunu sürdürmesi ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını yaşatması gibi işlevlerini de destekleyecektir. Nevruz konusunda toplumda farkındalık yaratılmasına ve Nevruz'un görünürlüğünün artırılmasına da katkı verecektir.

Müzeler tarafından gerçekleştirilen kutlama etkinlikleri arasında sergiler, konferanslar, konserler, eğitim faaliyetleri, atölye çalışmaları, etkinlikler veya şenlikler bulunmaktadır. Müzeler, sergiler aracılığıyla sanatı ve Nevruz temalı eserlerin üretimini desteklemektedir. Konferanslar veya forumlar ile toplumun bilgilenmesi sağlanırken bahar konulu konserler ile Nevruz kutlamalarında müziğin önemine dikkat çekilmektedir. Topluluk katılımına açık ve deneyim odaklı, atölye, eğitim çalışması veya şenlik gibi etkinlikler ise katılımcıların süreçte bilgi edinmesi kadar uygulamaları gündelik hayatlarında aktarması ve sürdürmesi için de alan açmaktadır. Ayrıca Nevruz kapsamında değerlendirilebilecek Çiğdem Günü gibi kutlamalar müzelerin yeniden canlandırma çalışmalarına katkı vermesi ve kutlamaların kültürel çeşitliliğini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Müzelerin Nevruz kutlamaları ile ilgili bütün uygulamaları diğer kurum ve kuruluşlara da örnek olmaktadır. Son olarak UNESCO 2003 Sözleşmesi'nin İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne Nevruzu ortak dosya olarak kaydettiren Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Pakistan, Özbekistan, Türkiye, Afganistan, Irak, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan'daki bahar kutlamalarının müzeler aracılığıyla da sürdürüldüğü, söz konusu ülkelerde kutlama etkinliklerinin ulusal müze, somut olmayan kültürel miras müzesi, güzel sanatlar müzesi, edebiyat müzesi, tarih müzesi gibi farklı türdeki müzelerde gerçekleştirildiği ve bu müzelerin uygulamalarının Nevruz'un toplulukların katılımı ile yaşatılarak korunmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Kaynakça

- "Periyodik Rapor (33026)", Çek Cumhuriyeti, https://ich.unesco.org/en/state/czechia-CZ?info=periodic-reporting#pr-2016, 2016, E.T. 05.01.2026.
- "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". *Millî Folklor*, Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev.: Yeliz Özay, Göz. Geç.: Pulat Tacar, Y. 17/S. 65, 2005, ss. 163-171.
- Azizov, Zakir, "Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2002, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss. 39-43.
- Blake, Janet, "2. Participation-Interview", *Museums and Intangible Culturel Heritage: towards a third space in the heritage sector*. Tamara Nıkolıć Đerıć, Jorıjn Neyrınck, Evelıne Seghers, Evdokıa Tsakırıdıs. Ed.: Chris Dunkley, Geert Van der Hallen Bruge, 2020, ss. 26-29.
- Cummings, Catherine, "ICH and safeguarding: museums and contemporary ICH (let the objects out of their cases and make them sing)", *Research Handbook on Contemporary Intangible Cultural Heritage Law and Heritage*. Ed.: Charlotte Waelde, Catherine Cummings, Mathilde Pavis, Helena Enright. *Cheltenham*, UK; Northampton, MA, USA, 2018, ss. 273-295.
- Çay, M. Abdulhâluk. *Türk Ergenekon Bayramı Nevrûz*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- Ekici, Metin. "Kutsanma ve Kutlama Anlayışında Nevruz", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2022, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2022, ss. 61-70.
- Gürçayir Teke, Selcan, "Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 2016, ss. 44-59.
- Haciyev, İsmail Muhtar Oğlı; AMANOĞLU, Elbülfez Kulı. "Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Nevruz Kutlamaları", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 1-8.
- ICOM, "Museum Definition", 2007, 2022, http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html, https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/. E.T. 16.12.2025.
- Kim, Hongnam. "Intangible Heritage and Museum Actions". *Keynote address*, ICOM, S.18, 2004, ss. 18-20.
- Kurtaslan, Hazan; Taghizade, Fidan. "Azerbaycan'daki Nevruz Bayramı Gelenekleri ve Nevruz Kutlamalarında İcra Edilen Mahnıların İncelenmesi", *Folklor Akademi Dergisi*, C. 7/ S. 3, 2024, ss. 1060 – 1078.
- Kutlu, Muhtar, "Anadolu'da Nevruz Kutlamalarının Ritüel Niteliği", *Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 109-114.
- Mishkova, Iglika. "Safeguarding and transmission of intangible cultural heritage – the case of Surova in a museum context", *Intangible Cultural Heritage: Safeguarding Experiences in Central and Eastern European Countries and China*. Ed.: Hanna Schreiber. Warsaw, Poland, 2017, ss. 318-335.
- Oğuz, M. Öcal. "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü", *Millî Folklor*, Y. 26/S. 101, 2014, ss. 25-39.

- Oğuz, M. Öcal, "Folklor ve Kültürel Mekân", *Millî Folklor*, Y. 19/ S. 76, 2007, ss. 30-32.
- Rzayeva, Sona. "Azerbaycan `da Nevruz Çarşambalarının Mitolojik Kökenleri", *Folklor/Edebiyat*, 27/1, 2021, ss. 229-244.
- Şimşek, Esma. "Azerbaycan Kültüründe "İlahır Çerşenbeler" ve Eski Türk Dini İle Paralellikleri", *Türk Kültüründe Nevruz V. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 15-16 Mart 2022, Diyarbakır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2022, ss. 161-172.
- UNESCO, *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 2024. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-10.GA_EN.pdf, E.T. 15.12.2025.
- Yoshida, Kenji, "The Museum and the Intangible Cultural Heritage", *Museum* İnternational, V. 56/ N. 221-222, 2004, ss. 108-112.
- URL 1: https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345128/nevruz-tr.html, E.T. 15.12.2025.
- URL 2: National Museum of Ethnography and Natural History (Chişinău), https://ich.unesco.org/en/living-heritage-experience-and-covid-19-pandemic-01124?id=00031, E.T. 16.12.2025.
- URL 3: https://irannationalmuseum.ir/fa/, E.T. 16.12.2025.
- URL 4: https://www.unesco.org.tr/Home/Page/1774?slug=Nevruz-%C3%87i%C3%A7ektir-Biyolojik-%C3%87e%C5%9Fitliliktir-Sergisi, E.T. 17.12.2025.
- URL 5: https://nationalartmuseum.az/activities/exhibitions/140-martin-14-de-azerbaycan-milli-incesenet-muzeyinde/?lang=en, E.T. 17.12.2025.
- URL 6: https://museum.gov.tm/en/news/2069, E.T. 17.12.2025.
- URL 7: https://science.gov.az/az/news/open/12485, E.T. 17.12.2025.
- URL 8: https://csmrk.kz/en/2025/03/12/14-23-03-2025-the-decade-of-nauryznam/, E.T. 15.12.2025.
- URL 9: https://nationalartmuseum.az/activities/events/136-azerbaycan-milli-incesenet-muzeyinde-novruz-bayra/?lang=en, E.T. 18.12.2025.
- URL 10: https://nationalartmuseum.az/activities/events/141-14-mart-2025-ci-il-tarixinde-riqa-seherinde-azerb/?lang=en, E.T. 18.12.2025.
- URL 11: https://irannationalmuseum.ir/fa/, E.T. 16.12.2025.
- URL 12: https://csmrk.kz/en/2025/03/12/14-23-03-2025-the-decade-of-nauryznam/, E.T. 15.12.2025.
- URL 13: https://www.thenews.com.pk/print/31845-nowruz-celebrations-mark-spring-arrival-at-lok-virsa, E.T. 16.12.2025.
- URL 14: https://www.turksoy.org/haberler/2022-03-20-turk-dunyasi-nin-nevruz-atesi-etimesgut-ta-yakildi, E.T. 16.12.2025.
- URL 15: https://www.ankaragolbasi.bel.tr/golbasi-somut-olmayan-kulturel-miras-muzesi, E.T. 17.12.2025.
- URL 16: https://hacibayram.edu.tr/web/8-hamamonu-cigdem-senligi-gerceklestirildi, E.T. 17.12.2025.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN NEVRUZ VE TÜRK DÜNYASI

Selcan GÜRÇAYIR TEKE* – Dilek TÜRKYILMAZ**

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2003 yılında kabul edilen 2006 yılında Türkiye'nin taraf olduğu bir sözleşmedir. Sözleşme ile küresel kültürlerin hâkimiyeti altında kalan yerel kültürlerin korunması hedeflenir. Somut olmayan kültürel miras olarak sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar ritüeller, şölenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve son olarak el sanatları geleneği alanları belirlenmiştir. Sözleşme'yi imzalayarak meclislerinden geçiren ve Sözleşme'ye taraf olan devletler Sözleşme ile kendi ülkelerinde envanterledikleri somut olmayan kültürel miraslarını korumayı ve gelecek kuşaklara aktarabilecek sistemler kurmayı taahhüt ederler. Sözleşme çerçevesinde Taraf Devletlerin kültürel miraslarına görünürlük sağlamak adına iki liste ve bir uluslararası kayıt sistemi geliştirilir. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, Taraf Devletlerin topraklarında yaşayan miraslarının uluslararası alandaki görünürlüklerini artırmayı hedeflerken Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, tehlike altındaki somut olmayan kültürel miraslara ilişkin acil koruma önlemleri geliştirilmesini amaçlamaktadır. Sözleşme çerçevesinde oluşturulan Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı, mirasın nasıl korunacağına dair başarılı modeller sunarak diğer ülkelere rehber olur.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Öğretim Üyesi, selcan.teke@hbv.edu.tr

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Öğretim Üyesi, dilek.turkyilmaz@hbv.edu.tr

Kuzey Yarım küredeki Türkçe ve Farsça konuşan ülkelerde yaygın olarak kutlanan ve yılbaşı olarak kabul edilen Nevruz bir bahar bayramıdır. Miladi takvime göre 21 Mart'ta kutlanan Nevruz, içeresinde doğa ve evrenle ilgili pek çok ritüel barındıran bir gelenektir. 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde de çok geniş katılımlı bir unsur olarak İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası olarak kaydedilmiştir. Nevruz'un Temsilî Liste'ye kaydı 2009 yılında Azerbaycan, Hindistan, İran İslam Cumhuriyeti, Kırgızistan, Pakistan, Türkiye ve Özbekistan'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Dosyaya katılma taleplerini ileten Afganistan, Irak, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan'ın katılımıyla dosyadaki ilk genişleme 2016 yılında olurken ikinci genişleme 2024 yılında Moğolistan'ın talebiyle gerçekleşmiştir. Nevruz'un Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi'ne alınmasının yanında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2010 yılında aldığı bir kararla 21 Mart'ı "Uluslararası Nevruz Günü" olarak ilan edilmiştir. Nevruz'u somut olmayan kültürel miras perspektifinden ele almayı amaçlayan bu yazıda, öncelikle Nevruz'un Türk Dünyası ülkelerindeki anlamı, tarihsel kökenleri ve bugüne bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalar ve ritüeller ele alınacak sonrasında Türk Dünyası dışında Nevruz kutlayan ülkelerdeki durum değerlendirilecektir.

Nevruz, Türk dünyasının geniş kültür coğrafyasında baharın gelişini, doğanın yeniden canlanışını ve yeni bir döngünün başlangıcını simgeleyen köklü bir bayramdır. Mevsimsel bir dönüm noktası olmanın ötesinde Nevruz; yenilenme, bereket, arınma ve toplumsal dayanışma gibi sembolik anlamları bünyesinde barındıran önemli bir kültürel pratiktir. Orta Asya'dan Anadolu'ya, Kafkasya'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada farklı ritüeller ve inanışlarla kutlanan bu bayram, Türk kültüründe kuşaklar boyunca aktarılan önemli bir kültürel bellek unsurudur. Bu yönüyle Nevruz yalnızca bir takvim başlangıcı değil; aynı zamanda ortak tarih, kimlik ve kültürel hafızayı besleyen sembolik bir kültür kodudur.

Nevruz'un Türk dünyasındaki bu güçlü yeri, adlandırma meselesini de önemli kılmaktadır. Bayramın adı bir yandan kelime kökeni bakımından Farsçaya uzanmakta, diğer yandan Türk kültür çevresinde tarihsel olarak benimsenmiş ortak bir mirası işaret etmektedir.

Kelime olarak Nevruz, Farsça "nev" (yeni) ve "ruz" (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup "yeni gün" anlamına gelmektedir[1]. Bununla

1 Ramazan Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, 2008, 129; Arslantürk Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", *Kafdağı*, C. 3, S. 1, 2018, 2; Emrah Çetin, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 2, S. 1, 2009, 65; Naciye Yıldız, "Nevruz Adlandırmaları", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 37.

birlikte İslamiyet öncesi dönemlerde Türkler bu bayramı kendi dillerinde "Yengi Kün", "Yeni Gün", "Bahar Bayramı" ve "Ergenekon" gibi adlarla anmışlardır[2]. Bu adlandırmalar, bayramın Türk kültüründe oldukça eski bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Türklerin "Yeni Gün" gibi Türkçe adlandırmalar yerine zamanla Farsça kökenli "Nevruz" kelimesini benimsemelerinde çeşitli tarihsel ve kültürel nedenler etkili olmuştur. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra Arapça ve Farsça kelimelerin Türk diline yoğun biçimde girmesi bu süreçte önemli rol oynamıştır. Nitekim "Tanrı" yerine "Rab", "Huda"; "Yalvaç" yerine "Peygamber" kelimesinin kullanılmaya başlanması gibi, eski bir Türk geleneği olan "Yeni Gün" ifadesinin yerini de zamanla "Nevruz" kelimesi almıştır[3].

Bunun yanında Farsçanın uzun süre bölgenin güçlü kültür ve edebiyat dili olması da bu adlandırmanın yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Selçuklu Devleti döneminde Farsçanın bir süre resmî dil olarak kullanılması ve Türk-İran kültürleri arasındaki yoğun etkileşim, "Nevruz" adının yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır[4]. Nitekim Türk kaynaklarında Nevruz kelimesinin ilk defa Selçuklu dönemi kayıtlarında geçtiği görülmektedir[5].

Buna karşılık bazı araştırmacılar, Türklerin İran coğrafyasında siyasi hâkimiyet kurdukları dönemlerde kendi kadim gelenekleri olan Yenigün bayramını yaygınlaştırmak amacıyla da "Nevruz" kelimesini kullanmış olabileceklerini belirtmektedir[6]. Kelime kökeni itibarıyla Farsça olsa da Nevruz, Türk kültür çevresinde yüzyıllar boyunca benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu süreçte Nevruz, Türk dünyasının ortak kültür mirasını ifade eden güçlü bir kavram hâline gelmiş ve farklı Türk topluluklarının kültürel hafızasında merkezî bir yer edinmiştir[7].

---

2 Beşir Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, 2013, 60; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 129; Nuraniye Hidayet Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", *Current Research in Social Sciences*, C. 2, S. 2, 2016, 68.

3 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 60-61; Ali Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, 149; Hakan Kendir, Emin Arslan ve Fatih Türkmen, "Türk Dünyasında Nevruz (Yengi-Kün) Kutlamalarının Festival Turizmi Açısından Değerlendirilmesi", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C. 7, S. 4, 2019, 2670; Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", 73.

4 Şevket Öznur, "Kıbrıs'ta Nevruz ve Nevruz'la İlgili Etkinlikler", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2013, 69.

5 Mehmet Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, 2020, 329.

6 Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", 70.

7 İlhami Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Nevruz Adı", *Kafdağı*, C. 2, S. 1, 2017, 21.

Nevruz'un Tanımı ve Kültürel Anlamı

Adlandırma meselesi Nevruz'un tarihsel ve kültürel serüvenine dair önemli ipuçları sunmakla birlikte, bu bayramın ne ifade ettiği ve Türk dünyasında hangi anlamlarla yaşadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Nevruz astronomik olarak gece ile gündüzün eşitlendiği, güneşin koç burcuna girdiği 21 Mart tarihine denk gelmektedir. Eski On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılın ilk günü yani yılbaşı olarak kabul edilir[8]. Temelde kışın bitip ilkbaharın başladığı, doğanın yeniden canlandığı bir bahar bayramıdır[9].

Kültürel bağlamda Nevruz yalnızca mevsimsel bir geçişi değil; yeniden doğuş, diriliş ve özgürlük düşüncesini de simgeler. Doğanın canlanması, insanın da eski yılın sıkıntılarından arınarak yeni bir başlangıca yönelmesi olarak yorumlanır[10]. Bunun tarihî ve mitolojik yansıması Ergenekon Destanı'dır. Türklerin demir dağı eriterek Ergenekon'dan çıkıp yeniden tarih sahnesine döndüğü gün olarak kabul edilmesi sebebiyle Nevruz bir "kurtuluş ve istiklal bayramı" niteliği de taşımaktadır[11].

Nevruz'un bir diğer önemli boyutu toplumsal birlik ve dayanışmadır. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan geniş coğrafyada kutlanan bu bayram, insanları bir araya getiren güçlü bir kültürel bağdır[12]. Bayram günlerinde küsler barıştırılır, yoksullara yardım edilir, akrabalar ziyaret edilir[13]. Ayrıca mezarlık ziyaretleri yapılarak ataların ruhları için dualar edilir[14].

---

8 Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 2; İ. Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Nevruz Adı", 15; Ruziye Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", *Atlas International Referred Journal on Social Sciences*, C. 1, S. 1, 2015, 27; Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 61.

9 Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 1; Sedat Adıgüzel, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, 2006, 143; Ergenekon Savrun, "Karşılaştırmalı Olarak Türk Kültüründe Nevruz", yayımlanmamış çalışma, Girne American University, 2013; Cevdet Avcı, "Marteniçka: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Bir Nevruz Geleneğinin Göçü", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, 2021, 499.

10 Savrun, "Karşılaştırmalı Olarak Türk Kültüründe Nevruz"; Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 62-63; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 4; Fuzuli Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, 2008, 141.

11 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 28; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 131; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 2; Ali Koç, "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, C. 11, S. 23, 2025, 467; Çetin, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz", 65-66.

12 Koç, "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", 466.

13 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 63; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 17; Adıgüzel, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", 145; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 150.

14 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 150; Alaattin Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, 2007, 154.

Nevruz aynı zamanda bolluk, bereket ve arınma ritüellerinin yoğunlaştığı bir bayramdır. Ateş üzerinden atlama, demir dövme, semeni yetiştirme ve sümelek gibi geleneksel yiyeceklerin hazırlanması bu ritüeller arasındadır[15]. Bunun yanında evlerin temizlenmesi ve yeni elbiseler giyilmesi de yeni yılın temiz bir başlangıçla karşılanmasını simgeler[16].

Nevruz'un kültürel anlamını tamamlayan bir diğer boyut ise dinî ve mitolojik unsurlarla bütünleşmesidir. Alevî-Bektaşî geleneğinde Hz. Ali'nin doğum günü ve Hz. Fatma ile evlendiği gün olarak kabul edilir[17]. Sünni topluluklarda ise Hz. Âdem'in yaratılması, Nuh'un gemisinin karaya oturması veya Hz. Yunus'un balığın karnından çıkması gibi dinî motiflerle ilişkilendirilmiştir[18]. Özetle Nevruz, yalnızca doğanın uyanışını kutlayan bir takvim olayı değil; Türk halklarının yaşam felsefesini, dayanışma ruhunu ve doğayla uyumlu yaşam anlayışını yansıtan önemli bir kültürel mirastır.

Nevruz'un Menşei ve Kökeni

Nevruz'un geniş bir coğrafyada kutlanması, onun kökeni hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Genel kabul gören görüşe göre Nevruz, kışın bitip baharın başlamasını simgeleyen evrensel bir doğa bayramıdır[19].

Bu konuda üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sümer ve Mezopotamya kökeni görüşüdür. Bahar ve yeni yıl kutlamalarının en eski örneklerine Sümer ve Babil kültürlerinde rastlanmaktadır[20]. Sümer mitolojisinde kışın yeraltına inen Çoban Tanrısı Dumuzi'nin baharda yeryüzüne dönmesi doğanın yeniden canlanması olarak yorumlanmış ve törenlerle kutlanmıştır[21].

---

15 Masuda Sadığlı, "Azerbaycan'da Nevruz İnanışları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2022, 96; Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz)", 145; Koç, "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", 463-464; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", 170.

16 Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 4; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", 158.

17 Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 4; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", 158; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 142; Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz)", 143; Koç, "Türk Dünyasında Nevruz: Adlar ve Anlamlar", 457; Belkıs Menemencioğlu Temren, "İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2017, 14.

18 Adhamcan A. Ashirov ve Nurettin Hatunoğlu, "Özbekistan'da Mevsimsel Bayramlar ve Özel Günler", *Millî Folklor*, C. 27, S. 105, 2015, 124; Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 26, 2008, 63.

19 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 316; Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", 68.

20 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 69; Davut Kılıç, "Ortadoğu Halklarında Nevruz", *Bilge Dergisi*, S. 50, 2007, 32.

21 Akkuş Mutlu, "Nevruz'un UNESCO Tarafından Tanınması", 2016, 1; Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 61; Menemencioğlu Temren, "İşlevsel ve Tarihsel Bakış Açısıyla Nevruz Geleneği", 10.

İkinci yaklaşım Nevruz'un Türk kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Çin kaynaklarına göre Türkler, Hunlar döneminden itibaren baharın gelişini şenliklerle kutlamışlardır[22]. Göktürkler döneminde bu kutlamalar Ergenekon Destanı ile ilişkilendirilmiş ve 21 Mart tarihiyle özdeşleştirilmiştir[23].

Üçüncü yaklaşım ise İran kökeni görüşüdür. Kelime kökeni itibarıyla Nevruz Farsça "yeni gün" anlamına gelmektedir[24]. İran mitolojisinde Nevruz'un kökeni Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde efsanevi hükümdar Cemşid'e dayandırılmaktadır[25]. Bu yaklaşımlar ışığında Nevruz'un tek bir millete ait olmaktan ziyade, Asya ve Ortadoğu'da yaşayan eski toplumların ortak mevsimsel deneyimlerinden doğan bir gelenek olduğu kabul edilmektedir. Zamanla farklı toplumlar kendi mitolojik anlatılarını ve kültürel değerlerini bu bayrama ekleyerek onu millîleştirmiştir. Bu yönüyle Nevruz, farklı kültürel unsurları bir araya getiren ortak bir miras alanı olarak değerlendirilmektedir.

Nevruz'un Tarihsel Gelişimi

Nevruz'un tarihsel gelişimi eski çağlardan günümüze kadar uzanan köklü bir süreci kapsar. İslamiyet öncesi dönemde Çin kaynaklarına göre Nevruz geleneğinin Türklerdeki ilk izleri Hunlara kadar uzanmaktadır. Hunlar 21 Mart'ta bahar şenlikleri düzenlemişlerdir[26]. Göktürkler döneminde ise bu kutlamalar Ergenekon'dan çıkış anlatısıyla ilişkilendirilmiş ve demir dövme ritüeliyle kutlanmıştır[27].

Selçuklular döneminde Nevruz kutlamaları "Nevruz" adıyla resmiyet kazanmıştır. Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından hazırlatılan Celali Takvimi'nde yılbaşı 21 Mart olarak kabul edilmiştir[28].

Osmanlı döneminde Nevruz "Nevruz-ı Sultanî" adıyla saray ve halk arasında kutlanmaya devam etmiştir. Sarayda hazırlanan "Nevruziye" macunları padişaha ve devlet erkânına sunulmuştur. Manisa Mesir Macunu geleneği bunun devamı niteliğindedir. Ayrıca Nevruz Osmanlı'da mali yılbaşı olarak da kabul edilmiştir[29].

---

22 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 61; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 130; Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 319; Avcı, "Marteniçka: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Bir Nevruz Geleneğinin Göçü", 500.

23 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 27; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 132; Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 320.

24 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 27; Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", 67.

25 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 62; Ekrem, "Çin Kaynaklarına Göre Türklerde Nevruz", 69.

26 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 69; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 130.

27 Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 320-321.

28 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 61; Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 328; Çetin, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz", 66.

29 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 64; Saim Sakaoğlu ve Ali

Cumhuriyet döneminde ise Nevruz farklı siyasal ve kültürel bağlamlarda yeniden yorumlanmıştır. 1922 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün katılımıyla "Ergenekon Bayramı" adıyla kutlamalar yapılmıştır[30]. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Nevruz resmî bayram olarak kabul edilmiş ve Türkiye'de de yeniden geniş katılımlı kutlamalar yapılmaya başlanmıştır[31]. Bu gelişmeler Nevruz'un Türk dünyasında ortak tarih ve kültür bilincini güçlendiren sembolik bir unsur olarak önemini sürdürdüğünü göstermektedir.

Türk Dünyasında Nevruz Kutlamaları

Nevruz'un tarihsel sürekliliği ve anlam dünyası, onun Türk dünyasının farklı bölgelerinde nasıl yaşatıldığını incelemeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü bu bayram, geniş Türk kültür coğrafyasında hem ortak bir çekirdek anlamı korumakta hem de yerel özellikler kazanarak çeşitlenmektedir. Bu nedenle Türk dünyasında Nevruz kutlamalarına bakmak, bir yandan müşterek kültürel kodları, diğer yandan da bölgesel zenginliği ortaya koymak bakımından önemlidir.

Türk dünyasında Nevruz; Adriyatik'ten Çin Seddi'ne, Sibirya'dan Orta Doğu'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada kışın bitişi, baharın gelişi, doğanın uyanışı, yeni yılın başlangıcı ve Ergenekon'dan çıkışın sembolü olarak büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Farklı Türk boylarında Nevruz; Navruz, Yengi Kün, Ulusun Ulu Günü, Mart Dokuzu, İlkyaz Yortusu, Cılgayak, Sabantoy ve Baba Mart'a gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır[32]. Bu ad çeşitliliği, Nevruz'un farklı sahalarda yerel kültürel hafızaya uyarlanmış biçimlerini gösterirken, aynı zamanda baharın gelişi ve yeni yılın başlangıcı gibi ortak anlamların Türk dünyasında ne ölçüde paylaşıldığını da ortaya koymaktadır.

Türk dünyasının farklı bölgelerindeki Nevruz kutlamaları ve öne çıkan ritüeller değerlendirildiğinde, yerel farklılıkların yanı sıra dikkate değer ortaklıkların bulunduğu görülmektedir.

Azerbaycan'da Nevruz yalnızca bir bahar bayramı değil; doğanın uyanışını, toplumsal dayanışmayı ve kültürel belleğin yenilenmesini temsil eden zengin anlam dünyasına sahip bir kültür olayıdır. Ateş, su, rüzgâr ve toprak gibi doğa unsurları etrafında şekillenen ritüeller; Türk mitolojisi, Şaman-Kam inançları ve tarihsel kültür birikimiyle birleşerek Nevruz'u Türk dünyasının ortak kimlik sembollerinden biri hâline getirir. Kosa-Keçi oyunu gibi ritüellerde kışın ölümü

Berat Alptekin, "Türkiye'de Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 383.

30 Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 134; Kıldıroğlu, "Geçmişten Günümüze Türklerde Nevruz", 331.

31 Sakaoğlu ve Alptekin, "Türkiye'de Nevruz", 384-386; Şule Yüksel Özmen, "Türk Basınında Nevruz'un Bağlamsal İzleri", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 5, S. 2, 2017, 880.

32 Yıldız, "Nevruz Adlandırmaları", 37-39; Sadığlı, "Azerbaycan'da Nevruz İnanışları", 93.

ve baharın doğuşu sembolik olarak sahnelenir; böylece eski ile yeni, karanlık ile aydınlık arasındaki döngü anlatılır. Nevruz aynı zamanda geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurar; ataların anıldığı, toplumun bir araya geldiği ve yeni yıl için umutların tazelendiği bir kültürel yeniden doğuş zamanıdır[33].

Azerbaycan'da Nevruz coşkusu, bayramdan önceki dört haftanın çarşamba günlerinde (Su, Od, Yel ve Toprak Çarşambaları) başlar[34]. Bayramın en önemli simgelerinden biri, bolluk ve bereketi temsil eden ve tabaklarda yeşertilen buğday çimeni olan "semeni"dir.[35] Nevruz akşamlarında "Yedi Levin" adı verilen ve yedi çeşit kuruyemişten oluşan özel sofralar kurulur[36]. Akşamları "tongal" adı verilen büyük ateşler yakılır ve kötülüklerden, hastalıklardan arınmak inancıyla bu ateşin üzerinden atlanır[37]. Gençler niyet tutup komşu kapılarını dinleyerek duydukları ilk sözle geleceklerini yorumladıkları "kapı pusma" / "baca baca" âdetini gerçekleştirir ve boyalı yumurtalar tokuşturulur[38]. Azerbaycan örneği, ateş, bereket, niyet ve sofra kültürü etrafında örülen Nevruz'un, toplumsal katılımı yüksek ve sembolik açıdan zengin bir kutlama pratiği sunduğunu göstermektedir.

Kazakistan'da Kazaklar bu bayramı "Ulıstın Ulı Küni" (Ulusun Ulu Günü) veya "Navrız" olarak adlandırır[39]. Nevruz gününde en az yedi farklı yiyeceğin karışımıyla hazırlanan özel "Nevruz Köjesi" (köce) pişirilir ve komşulara dağıtılır[40]. Sabahın erken saatlerinde yüksek bir tepeye çıkılarak güneşin doğuşu selamlanır[41]. Kutlamalarda Kökpar (Kökbörü), Kız Kuvuv (Kız kovalama), Altıbakan (salıncak) ve at yarışları gibi geleneksel oyunlar oynanır[42]. Burada da ortak yemek paylaşımı, doğayla ilişki ve toplu oyunlar, Nevruz'un toplumsal dayanışma ve şölen yönünü öne çıkarmaktadır[43].

---

33 Veli Nerimanoğlu, "Azerbaycan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 241-255.

34 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 67.

35 İlgar İmamverdiyev, "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2005, 224.

36 Taner Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 89, 2019, 176-177; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 9.

37 Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 11.

38 Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 143; Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 67.

39 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 156.

40 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 68; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 16.

41 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 31.

42 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 157.

43 Tattıgül Kartaeva ve Gülnar Habijanova, "Kazak Kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı Ritüelleri, Özellikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 82, 2017, 110-111.

Kırgız Türklerinde Nevruz, "Nooruz" adıyla anılan ve baharın gelişiyle birlikte tabiatın yeniden canlanmasını simgeleyen en önemli geleneksel bayramlardan biridir. Kırgızların konar göçer hayat tarzı ve tabiatla kurdukları güçlü ilişki nedeniyle Nevruz, halk takvimi, ay ve yıl hesapları, hayvan takvimleri ve yıldız hareketleri gibi kozmolojik unsurlarla yakından ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda "Beştogool" adı verilen ve yıldızların konumuyla ilişkilendirilen dönem, baharın gelişinin habercisi olarak kabul edilmekte ve Nevruzla bağlantılı olarak yorumlanmaktadır.

Bu bayramın en önemli ritüellerinden biri filizlenmiş buğdaydan yapılan "sümölök" adlı yemektir. Sümölök yalnızca bir yemek değil, aynı zamanda bereket, bolluk ve toplumsal dayanışmanın sembolü olarak görülür. Bu yemeğin hazırlanışı başlı başına bir törensel süreçtir: buğdayın çimlendirilmesi, büyük kazanlarda gece boyunca kaynatılması, kazan çevresinde dualar edilmesi, türküler söylenmesi ve herkesin sırayla kazanı karıştırması, Nevruz'un kolektif bir ritüel niteliği taşıdığını göstermektedir. Kazanın içine atılan dilek taşları, yemeğin kutsallığına ve yeni yıl için tutulan dileklere işaret eder. Ayrıca "köçö" gibi hububatlardan yapılan yemekler de Nevruz sofralarının önemli unsurlarıdır[44].

Nevruz kutlamalarında ateş yakma, ateş üzerinden atlama, tütsü yakma (alaslama) gibi arındırıcı ritüeller önemli bir yer tutar. Aynı zamanda öküzlerin boynuzlarına yeşillikler bağlanarak tarlaya sürülmesi, yeni tarım yılının başlamasını simgeler. Böylece Nevruz, hem kozmik düzenin hem de ekonomik üretim döngüsünün yeniden başlamasını ifade eder. Kötülüklerden arınmak ve yeni yıla temiz girmek için evler ve hayvanlar "arça" (ardıç ağacı) yakılarak tütsülenir, buna "alastamak" denir[45]. Meydanlarda Kökbörü, Er Eniş ve at yarışları gibi geleneksel spor müsabakaları düzenlenir[46].

Bayram günlerinde at yarışları, güreşler, çeşitli oyunlar ve halk eğlenceleri düzenlenir; kız kovalamaca (kız kuumay), ulak tartış gibi geleneksel sporlar Nevruz şenliklerini renklendirir[47]. Bu yönüyle Nevruz, toplumsal dayanışmayı güçlendiren büyük bir halk şöleni niteliği taşır. Aynı zamanda mezar ziyaretleri, Kur'an okunması, sadaka verilmesi ve fakirlere yardım edilmesi gibi uygulamalar Nevruz'un ahlaki ve dinî boyutunu da ortaya koymaktadır.

Bütün bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde Nevruz'un Kırgız Türklerinde; kozmoloji, halk takvimi, ritüel yemekler, arınma uygulamaları, oyunlar ve toplumsal dayanışma pratikleriyle örülmüş çeşitli anlam boyutları taşıyan bir

44 Naciye Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 297-309.

45 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 158.

46 Enver Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", *Karabük Türkoloji Dergisi*, C. 1, S. 1, 2019, 55; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 158.

47 Yıldız, "Kırgızistan'da Nevruz", 302.

kültürel miras olarak yaşatıldığı açıkça görülmektedir. Bu durum, Nevruz'un Türk dünyasında ortak bir kültürel çekirdek etrafında şekillenen fakat her toplumda kendine özgü ritüel ve sembollerle zenginleşen bir bahar bayramı olduğunu göstermektedir.

Özbekistan'da Nevruz, Sovyetler Birliği döneminde bir süre yasaklanmış olsa da Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından yeniden millî bir bayram olarak geniş katılımla kutlanmaya başlanmıştır. Günümüzde kutlamalar bazı bölgelerde bir günden daha uzun sürmekte, hatta bir hafta veya bir aya kadar devam edebilmektedir.

Özbekistan'da Nevruz çoğu zaman "Seyil eğlenceleri" adı verilen büyük panayırlar ve şenliklerle kutlanır[48]. Kutlamalar genellikle mesire yerlerinde, meydanlarda veya vadilerde gerçekleştirilir. Kutlama alanlarında baharın, gençliğin ve bereketin sembolü olarak yeşil kıyafetler giyen "Baba Nevruz" ya da "Baba Dehkan" figürlerinin yer alması da Nevruz'un sembolik yönünü güçlendiren unsurlar arasındadır[49]. Bu görünüm, Nevruz'un Özbekistan'da yalnızca bir mevsim bayramı değil, aynı zamanda şenlik, bereket ve sembolik temsillerle bütünleşmiş kamusal bir kültürel etkinlik olduğunu göstermektedir.

Nevruz sofraları da bayramın en önemli unsurlarından biridir. Sofralara geleneksel olarak "S" harfi ile başlayan yedi çeşit yiyecek ve baharatın (sümelek, samsa, sebzi, sedane vb.) konulması âdettir[50]. Bunun yanında büyük kazanlarda hazırlanan yemekler Nevruz kutlamalarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Özellikle filizlenmiş buğdaydan yapılan sümələk, Özbek pilavı, çeşitli ekmekler ve tatlılar Nevruz sofralarının başlıca yiyecekleri arasında yer alır. Büyük kazanlarda pişirilen yemeklerin bolluk ve bereket getireceğine inanılması, eski Türk kültüründe görülen "kazan doldu" ritüelinin günümüzdeki bir devamı olarak değerlendirilmektedir.

Kutlamalar sırasında çeşitli geleneksel sporlar ve oyunlar da önemli yer tutar. Güreş, atlı oyunlar ve köpkari (ulak) gibi geleneksel yarışmaların yanı sıra "ak teräkmi kök terak", "ak süyak" ve "çillik" gibi halk oyunları oynanır. Özellikle iki grubun karşılıklı dizilerek şiirli sözlerle oynadığı "ak teräkmi kök terak" oyununun kökeni bazı araştırmacılar tarafından eski savaş oyunlarına ve kabileler arası mücadele geleneğine kadar götürülmektedir[51].

48 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 31; Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 68.

49 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 68; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 158.

50 Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", 54; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 159.

51 Cabbar İşankulov, "Özbekistan'da Nevruz An'aneleri", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, çev. Veli Savaş Yelok, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 344-345.

Özbeklerde Nevruz aynı zamanda tarımsal hayatla yakından ilişkili bir bayram olarak görülür. Baharın gelişiyle birlikte tarımsal faaliyetler başlar ve Nevruz günü tarlada ilk sürüm yapılır. Bu sırada öküzlerin boynuzlarının yağlanması gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirilir; bu uygulamalar yılın bereketli geçmesi temennisini simgeler[52].

Karakalpak Türkleri'nde Nevruz sofralarının en önemli unsurlarından biri olan "sümelek" (filizlendirilmiş buğdaydan yapılan yemek) ve "Nevruz göjesi" gibi geleneksel yemeklerin hazırlanması, bereket ve bolluk dilekleriyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bayram günlerinde kurban kesilmesi, halka yemek dağıtılması, at yarışları ve çeşitli oyunların düzenlenmesi Nevruz'un toplumsal bir şölen niteliğinde kutlandığını göstermektedir. Kadınların ve genç kızların geleneksel uygulamaları sürdürmesi, yeni gelinler için gerçekleştirilen "bet aşar" (yüz açma) törenleri ve bayram türküleri ise Nevruz'un kültürel aktarım işlevini ortaya koymaktadır[53].

Türkmenistan'da "Novruz" veya halk arasında "Oğuz Bayramı" adıyla da anılan bu günde Türkmen çöreği, Türkmen petiri, şekşeke, Türkmen pilavı ve "semeni" gibi bolca yiyecek hazırlanır[54]. Türkmen kızları ve gelinleri, mart ayının 21'ine geçilen gece bir araya gelerek su dolu bir kaba attıkları boncukları maniler eşliğinde çektikleri "Boncukattı" oyununu oynarlar[55]. Bu uygulama, kadın merkezli ritüel katılım ve geleneksel oyunlarla Nevruz'un toplumsal ve duygusal boyutunu güçlendirmektedir.

Uygur Türkleri (Doğu Türkistan) sahasında Uygur Türklerinde "Noruz" adıyla kutlanan bayram, "Nevruz davulu" çalınarak ilan edilir[56]. Herkesin katkısıyla büyük kazanlarda buğday, mısır, arpa, nohut gibi yedi çeşit hububattan "Nevruz aşı (köce/abesan)" pişirilir[57]. Ozanlar "Nevruzname" adlı şiirler ve koşuklar okur. Şenliklerde koç ve horoz dövüşleri yapılır, "Kaplan oyunu" ve "Argımak" (efsanevi at) gibi hayvan taklidi seyirlik oyunlar sergilenir.[58] Burada sözlü kültür, gösteri ve toplu yemek, Nevruz'un hem estetik hem toplumsal boyutunu tamamlamaktadır.

---

52 İşankulov, "Özbekistan'da Nevruz An'aneleri", 350.

53 Ceyhun Vedat Uygur, "Karakalpaklarda Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 279-285.

54 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 160; Çetin, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz", 68.

55 Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", 55; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 160; Gurbandurdu Geldiyev, "Türkmenistan'da Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 409-423.

56 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 161; Alimcan İnayet, "Uygurlarda Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 423.

57 Alimcan Ziyaî ve Veli Savaş Yelok, "Uygur Türklerinde Nevruz", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, 2005, 194.

58 Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", 5; Uca, "Türk Toplumunda Nevruz-I", 145.

Balkan coğrafyasında Nevruz geleneği zamanla Hıdırellez gibi bahar bayramlarıyla iç içe geçmiş, mezarlık ziyaretleri, türbe etrafında toplanma, ateş yakma, su ve bitkiyle ilgili ritüeller gibi uygulamalarla halk inançlarının güçlü bir taşıyıcısı hâline gelmiştir. Bu yönüyle Nevruz ve bahar törenleri, Balkan Türklerinin atalarından devraldığı kültürel kimliği ve mevsimsel dünya görüşünü günümüze taşıyan kolektif hafıza ritüelleri olarak varlığını sürdürmektedir.[59]

Batı Trakya Türkleri "Mevris" adını verdikleri bayramda kırlara çıkarak menekşe toplar, derelerden aldıkları suyla birbirlerini ıslatarak yazın bol yağmurlu geçmesini dilerler.[60]

Gagauzlarda baharın gelişi "İlkyaz Bayramı- Yortusu" veya Hederlez adıyla kutlanır ve bu bayram Nevruz geleneğiyle bağlantılı bir mevsim döngüsü anlayışını yansıtır. Kutlamalar Mart ayındaki bahar ritüelleri, Paskalya geleneği ve Hederlez törenlerinin birleşmesiyle oluşur; bu durum Gagauz kültüründe Türk gelenekleri ile Hristiyan inançlarının iç içe geçtiğini gösterir.

Hederlez günü yapılan törenler ve kurban merasimleri yalnızca dinî değil aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve bereket dileğini ifade eden kolektif bir bahar şenliği karakteri taşır. Bu yönüyle Gagauz İlkyaz Bayramı, Türk dünyasındaki Nevruz geleneğinin Hristiyan Gagauz kültürü içinde yeniden yorumlanmış bir biçimi olarak görülmektedir[61]. "Baba Marta" adıyla da sürdürülen bu bayramda ateş üstünden atlama ritüelleri ve koldan kola kırmızı-beyaz iplikler (marteniçka) bağlama âdetlerini uygularlar[62].

Karaçay-Malkar Türkleri'nde baharın gelişi ve yeni yılın başlangıcı, her ne kadar "Nevruz" adıyla anılmasa da aynı anlamı taşıyan çeşitli bahar bayramlarıyla kutlanmaktadır. Tarım ve hayvancılığa dayalı yaşam tarzının etkisiyle baharın gelişi, yalnızca mevsimsel bir değişim değil; hayatın, üretimin ve bereketin yeniden başlaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Saban Toy, Gollu Bayramı, Hardar Bayramı ve Gutan Bayramı gibi törenler düzenlenmiş; bu şenliklerde topluca kurban kesilmiş, dualar edilmiş, halk oyunları oynanmış ve bolluk-bereket dilekleri dile getirilmiştir. Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz düşüncesinin ad olarak farklılaşsa da baharın gelişi, doğanın uyanışı ve yeni yılın başlangıcı etrafında şekillenen ortak Türk kültür anlayışının bir parçası olarak yaşadığını göstermektedir[63].

---

59 Nimetullah Hafız, "Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramı", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 255-259.

60 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 69; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 162.

61 Harun Güngör, "Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 269-275.

62 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 69; İbrahim Özkan, "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları", *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, 2020, 7.

63 Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 275-279.

Kumuk Türkleri'nde Nevruz'a "Navruz" veya "Yazbaş bayramı" adını verirler ve genellikle 21-22 Mart tarihlerinde kutlarlar. Nevruz sabahı çocuklar evleri dolaşarak "Haza nevruz günü mübarek!" diyerek bayramı kutlar ve ev sahiplerinden şeker, yumurta gibi hediyeler toplarlar. Akşam saatlerinde ise meydanlarda ateşler yakılır; gençler ve çocuklar ateş üzerinden atlayarak eğlenir ve dans ederler. Kutlamaların bir başka önemli yönü de gençlerin ellerinde süslenmiş dilek ağaçlarıyla (şatman) evleri dolaşmalarıdır. Gençler, kızların bulunduğu evlerin kapısına gelerek Nevruz dilekleri söyler, ev sahipleri de onlara hediyeler verir. Gençler hediyeleri beğendiklerinde o evdeki kızın o yıl evleneceğini söyleyerek iyi dileklerde bulunurlar. Kumuklarda Nevruz kutlamaları sırasında çocuklar ve gençler grup hâlinde dolaşarak mâni biçiminde Nevruz şiirleri de okurlar[64].

Nogay Türkleri'nde Nevruz eski zamanlardan beri kutlanan önemli bir bayramdır. Eski dönemlerde Nogaylar yeni yılın başlangıcını mart ayı olarak kabul etmiş ve bu aya "Nevruz ayı" adını vermişlerdir. Günümüzde de Nevruz bu anlamını korumaktadır. Nogaylar, Nevruz'a bazen "kündelim" ya da "amel" adını da verirler. Genel olarak Nogaylarda Nevruz, doğanın uyanışını, yeni yılın başlangıcını ve baharın gelişini simgeleyen önemli bir kültürel bayram olarak kabul edilir ve Türk dünyasının ortak gelenekleriyle paralel bir şekilde yaşatılmaktadır[65].

Kırım Türkleri'nde bugün "Navrez" veya "Kantar" adıyla anılır. Nevruz'dan önce köylerde hazırlıklar yapılır; erkekler tarım aletlerini tamir ederek yeni üretim dönemine hazırlanırken kadınlar evleri temizler ve bayram için çeşitli yemekler hazırlar.

Nevruz gecesi genç kızlar fal bakma geleneği etrafında toplanarak evlilik ve gelecekle ilgili kehanetler yaparlar. Kırım gençleri, kardelenlerle süsledikleri "Nawrez Şeşeği" adlı dallarla ev ev dolaşarak Nevruz manileri söyler ve hediye toplarlar[66]. Bayram günü ise insanlar mezarlıkları ziyaret ederek ölmüş akrabaları için dua eder, ardından köyde topluca yapılan törenlerle yeni yılın bereketli olması için ilk saban izi açılır ve toprağa tohum serpilir. Bu uygulamalar Nevruz'un tarımsal üretim döngüsüyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Nevruz kutlamaları gün boyunca çeşitli eğlencelerle devam eder. Kırım Türkleri arasında özellikle sürgünler ve tarihî baskılar nedeniyle Nevruz'a ilişkin bazı uygulamalar zayıflamış olsa da, hem Kırım'da hem de Türkiye ve Dobruca'ya yerleşmiş Kırım Türkleri arasında bu gelenek yaşatılmaya devam etmektedir[67].

---

64 Çetin Pekacar, "Kumuk Türklerinde Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 329-337.

65 Dilek Ergönenç, "Nogaylarda Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 337-343.

66 Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 164.

67 Yavuz Kartallıoğlu, "Kırım Türklerinde Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 309-317.

Kıbrıs Türkleri'nde Nevruz geleneği Anadolu'daki Türk kültürünün bir uzantısı olmakla birlikte, ada şartları ve tarihî süreçler nedeniyle diğer Türk topluluklarına kıyasla daha sınırlı biçimde yaşatılmıştır. Kıbrıs'ta Nevruz çoğu zaman "Mart Dokuzu" adıyla bilinen bahar geleneğiyle ilişkilendirilmiştir[68]. Bu günde insanlar kır gezilerine çıkar, baharın gelişi doğada karşılanır, yemekler hazırlanır, şarkılar söylenir ve çeşitli oyunlar oynanır. Bunun yanında Nevruz'un Türk dünyasında yaygın olan ateş ve su ile arınma, bolluk ve bereket dileme, sağlık ve kısmet isteme gibi sembolik anlamlarının Kıbrıs'ta da kültürel hafıza içinde bilindiği anlaşılmaktadır.

Ancak tarihî ve siyasi şartlar nedeniyle Nevruz, Kıbrıs Türkleri arasında Anadolu veya Orta Asya'daki kadar güçlü ve yaygın bir kutlama geleneği hâline gelmemiştir. 1930'lu yıllardan itibaren bu gelenek giderek zayıflamış ve bazı köylerde kısmen yaşatılmıştır. Günümüzde ise Kıbrıs Türkleri arasında Nevruz'dan çok baharın gelişini kutlayan bahar şenlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle Kıbrıs Türkleri'ndeki Nevruz geleneği, Türk dünyasının ortak kültürel mirasına ait olmakla birlikte, yerel şartlar ve tarihî süreçler nedeniyle daha sınırlı ve farklı biçimlerde yaşatılan bir bahar kutlaması niteliği taşımaktadır[69].

Türkiye'de Nevruz, geçmişte ülkenin birçok bölgesinde kutlanan bir mevsim bayramı olmakla birlikte, zamanla bazı bölgelerde unutulmuş ya da başka bahar bayramlarıyla karışmıştır. Özellikle İç Anadolu, Ege ve Marmara bölgelerinde Nevruz ile Hıdırellez geleneklerinin iç içe geçtiği görülmektedir. Buna karşılık Nevruz'un daha canlı ve belirgin biçimde yaşatıldığı bölgelerden biri Doğu Anadolu'dur. Ardahan, Iğdır, Kars, Ağrı ve Van başta olmak üzere bu bölgede Nevruz hem ritüeller hem de halk eğlenceleriyle kutlanmaktadır.

Doğu Anadolu'da Nevruz kutlamalarının en önemli unsurlarından biri, ateş yakma geleneğidir. Özellikle Ardahan ve Kars çevresinde damların üzerinde "cihan kokolo" adı verilen büyük ateşler yakılır. Köyün en yaşlı kişisinin ateşi yakmasıyla başlayan törende insanlar ateşin üzerinden atlayarak dilek diler ve hastalıkların, uğursuzlukların ateşte yok olacağına inanırlar. Ateşten alınan közler ahırların önüne konularak hayvanların da bu ateşle arındırılması sağlanır. Bazı yerlerde "Nevruz közü" adı verilen uygulamada, bakır bir kapta bekletilen suya köz atılır ve bu sudan içenlerin şifa bulacağına inanılır.

Nevruz gecesi gençler arasında yaygın olan geleneklerden biri de "baca gezmek" veya "baca dolaşmak"tır. Gençler meşalelerle köy içinde dolaşır, evlerin bacalarından veya kapılarından seslenerek maniler söyler ve ev sahiplerinden yumurta veya yiyecek isterler. Ev sahipleri de çeşitli hediyeler vererek gençleri

68 İsmail Bozkurt, "Kıbrıs'ın Mart Dokuzu", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2013, 186.

69 Harid Fedai, "KKTC'de Nevruz", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 317-329.

ödüllendirir. Bu sırada "mendil atma", "desmal atma" veya "şal atma" gibi uygulamalar da görülür; bacadan veya pencereden sarkıtılan mendile ev sahibi karşılık olarak bir hediye koyar.

Nevruzla bağlantılı olarak bazı fal ve niyet uygulamaları da yapılır. "Yeddi levin / yeddi nevin" geleneğinde yılın son çarşamba günü yedi çeşit meyve ve çerez hazırlanarak aile içinde paylaşılır. Bunun yanında "kulak asmak", "kapı pusmak" veya "kapı dinlemek" gibi uygulamalarda gençler komşuların kapılarını dinler ve duydukları ilk sözün gelecekleri hakkında işaret olduğuna inanırlar.

Nevruz eğlenceleri çeşitli oyunlarla da zenginleşir. Yumurtaların tokuşturulması, cirit ve at yarışları gibi eğlencelerin yanı sıra "kosa kosa" adlı halk oyunu da oynanır. Bu oyunda yüzüne maske takılan "kosa" karakteri kışı, keçi ise baharı temsil eder ve oyunun sonunda keçinin kosayı yenmesi kışın sona erdiğini simgeler.

Nevruz öncesinde bazı bölgelerde mezar ziyaretleri yapılması da dikkat çekicidir. "Kabir üstü" ya da "ölü bayramı" olarak adlandırılan bu gelenekte insanlar mezarlıkları ziyaret ederek Fatiha okur, mezarları temizler ve yeni yılın bereketli geçmesi için dua ederler.

Bütün bu uygulamalar birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de Nevruz; ateş ritüelleri, gençlik eğlenceleri, oyunlar, fal uygulamaları ve mezar ziyaretleri gibi çeşitli geleneklerle kutlanan bir bahar bayramı niteliğindedir. Bölgelere göre farklı adlar ve uygulamalar görülse de Nevruz, doğanın uyanışını karşılayan ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren ortak bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir[70].

Bu geniş coğrafi yelpaze, Nevruz'un dinî, etnik ve bölgesel farklılıklara rağmen Türk dünyasında ortak anlam ve uygulama repertuvarı yaratabildiğini göstermektedir. Ortak bir şenlik olan Nevruz, Türk topluluklarının küskünleri barıştırdığı, ataların mezarlarını ziyaret ettiği, doğanın uyanışını oyunlar, türküler ve özel yiyeceklerle kutladığı bir birleşme ve dayanışma bayramı olarak varlığını sürdürmektedir[71]. Bu bakımdan Nevruz, Türk dünyasında ortak kültürel miras düşüncesinin en somut ve canlı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu çok merkezli ve çok sesli yapı, UNESCO'nun aynı mirasın farklı coğrafyalardaki varlığını çatışma değil diyalog ve kültürel yakınlaşma imkânı olarak görmesinin de nedenlerinden biridir.

70 Sakaoğlu ve Alptekin, "Türkiye'de Nevruz", 379-409; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 167-169.

71 Adıgüzel, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", 55; Kapağan, "Gelenekten Geleceğe Nevruz", 49; Kafkasyalı, "Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış", 168.

Nevruz Ritüelleri ve Sembolleri

Türk dünyasında Nevruz kutlamalarının geniş coğrafyaya yayılmış olması, beraberinde zengin bir ritüel ve sembol repertuvarını da getirmektedir. Bölgelere göre farklılıklar bulunsa da, bu ritüellerin önemli bir kısmı ortak anlamlar etrafında şekillenmektedir. Ateş, su, tohum, yemek, yumurta, demir ve mezar gibi unsurlar etrafında gelişen bu uygulamalar, Nevruz'un yalnızca bir mevsim kutlaması değil, aynı zamanda sembolik anlamlarla yüklü bir kültürel sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Nevruz, tabiatın uyanışını, arınmayı ve bereketi temsil eden pek çok köklü sembol ve ritüelle kutlanmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan başlıca ritüeller ve semboller şunlardır.

Ateş (Od) Üzerinden Atlama, bu ritüeller arasında ilk sırada yer almaktadır. Ateş, arınmanın, aydınlığın ve kötülüklerden temizlenmenin sembolüdür[72]. Nevruz gecesi yakılan ve "tongal" adı verilen ateşin üzerinden atlanarak, geçmiş yılın hastalık ve sıkıntılarının ateşe dökülüp yok olacağına inanılır; atlarken "Ağırlığım, uğurluğum ateşe" gibi tekerlemeler söylenir[73]. Bu uygulama, kötülüklerden arınma ve yeni yıla temiz girme arzusunun simgesel bir ifadesidir.

Suyla İlişkili Ritüeller de benzer biçimde canlılığın, diriliğin ve temizliğin sembolü olarak önemli bir yere sahiptir[74]. Sabahın erken saatlerinde akarsuların üzerinden atlamak, taze su içmek veya evlere ve hayvanlara su serpmek, yeni yıla arınmış ve bereketli girmek için yapılan yaygın bir ritüeldir[75]. Su burada yalnızca doğal bir unsur değil, aynı zamanda hayatın devamlılığını ve manevi temizliği temsil eden kutsal bir sembol olarak işlev görmektedir.

Semeni (Buğday Çimeni), Nevruz'un en önemli görsel sembollerinden biridir. Bayramdan haftalar önce kaplarda buğday yeşertilir. Ortasına kırmızı kurdele bağlanan bu yeşil çimen (semeni), baharın gelişini, doğanın canlanmasını, umudu ve bereketi temsil eder[76]. Tohumun yeniden filizlenmesi, tabiatın dirilişiyle birlikte hayatın yenilenmesini simgeleyen güçlü bir kültürel imgedir.

Özel Yemekler (Sümelek ve Nevruz Köjesi), Nevruz sofrasının en dikkat çekici unsurlarındandır. Yeşertilmiş buğdaydan çok uzun ve zahmetli bir süreçle, kadınların imece usulüyle pişirdiği Sümelek (veya Sümölök) tatlısı ile en az

72 Adıgüzel, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", 145; Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz)", 145.

73 İmamverdiyev, "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz", 226; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 11; Adıgüzel, "Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları", 146.

74 Bayat, "Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz)", 146.

75 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 29; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 5-6.

76 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 67; Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı", 174; İmamverdiyev, "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz", 225.

yedi çeşit malzemeden yapılan Nevruz Köjesi, bayramın en kutsal ve özel yiyecekleridir[77]. Bu yiyecekler, bir yandan bereket ve paylaşımı simgelerken, diğer yandan toplumsal birlik ve kolektif emeğin de görünür ifadesi hâline gelir.

Yedi Sin / Yedi Levin Sofrası da Nevruz'un sembolik sayı düzenine dayalı önemli ritüellerinden biridir. Nevruz sofrasına Arapça "S" harfiyle başlayan yedi çeşit yiyecek (su, süt, simit, sarımsak, sirke vb.) veya "Yedi Levin" adı verilen yedi çeşit kuruyemiş konur. Bu ritüel, yeni yılın bereketli, sağlıklı ve aydınlık geçmesi dileğini taşır[78]. Burada yedi sayısı, bolluk ve tamamlanmışlık düşüncesiyle birleşmektedir.

Yumurta Boyama ve Yumurta Tokuşturma, hayatın başlangıcını ve üremeyi simgeleyen diğer bir önemli semboldür. Hayatın başlangıcını ve üremeyi simgeleyen yumurtalar; güneşi, doğayı ve ateşi temsil eden sarı, yeşil ve kırmızı gibi renklere (genellikle soğan kabuğuyla) boyanır ve neşe içinde tokuşturulur[79]. Bu ritüel, doğanın ve hayatın yeniden canlanışını gündelik ve oyunlu bir pratik içinde görünür kılmaktadır.

Kapı Dinleme (Pusma) ve Baca/Şal Sallama, özellikle gençler ve çocuklar arasında yaygın olan niyet ve beklenti ritüelleridir. Gençler niyet tutarak komşularının kapılarını gizlice dinler; duydukları ilk sözcüğün olumlu ya da olumsuz olmasına göre niyetlerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yorumlarlar[80]. Ayrıca çocuklar bacalardan veya kapılardan şal (mendil/kese) sarkıtarak ev sahibinden Nevruz payı (çerez, yumurta) toplarlar[81]. Bu uygulamalar, Nevruz'un yalnızca ritüel değil, aynı zamanda toplumsal iletişim ve kuşaklar arası katılım alanı olduğunu göstermektedir.

Demir Dövme, Türk dünyasında Nevruz'un tarihsel hafıza ile olan bağını en açık biçimde yansıtan ritüellerden biridir. Ergenekon'dan çıkışı, yani Türklerin demir dağı eriterek yeniden tarih sahnesine dönüşünü ve özgürlüğünü simgelemek amacıyla örs üzerinde demir dövülür[82]. Bu yönüyle ritüel, tarihî anlatının sembolik tekrarına dönüşmektedir.

---

77 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 31; Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 68; Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı", 175; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 15.

78 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 29; Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı", 176-177; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 9.

79 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 67; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 143; İmamverdiyev, "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz", 228; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 12.

80 Mustafayev, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği", 67; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 143; Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı", 178.

81 Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 143; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 12.

82 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 28; Mehmet Ali Demirel ve Enes Çelik, "Rekreatif Aktivite Açısından Türk Kültüründe Nevruz'un Önemi ve Nevruz Etkinlikleri", *Journal of Recreation and Tourism Research*, C. 8, S. 3, 2021, 337.

Mezarlık Ziyaretleri ve Temizlik de Nevruz'un kültürel ve manevi boyutunu ortaya koyan uygulamalardır. Atalar kültünün bir yansıması olarak Nevruz'da mezarlıklar ziyaret edilir, ölülerin ruhu için dualar okunur ve yiyecek dağıtılır[83]. Ayrıca yeni yıla ve bahara temiz girmek için evlerde kapsamlı bir bahar temizliği yapılır ve yeni kıyafetler giyilir[84]. Böylece fiziksel temizlik ile manevi arınma bir arada düşünülmektedir.

Marteniçka (Mart İpliği), özellikle Balkanlar'da, Gagauz Türklerinde ve Anadolu'daki Yörüklerde görülen bir gelenektir. Baharın gelişiyle birlikte sağlık, şans ve bolluk getirmesi amacıyla kırmızı-beyaz yün iplerden yapılan bileklikler (marteniçka/marta) takılır ve ilk leylek veya çiçek açmış ağaç görülünce çıkarılıp doğaya bırakılır[85]. Bu ritüel, baharla birlikte iyi talihin çağrılması ve doğayla yeniden kurulan ilişkinin sembolik bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bütün bu ritüel ve semboller birlikte düşünüldüğünde Nevruz'un, Türk dünyasında ortak kültürel hafızayı canlı tutan, kuşaklar arası aktarımı güçlendiren ve toplulukları ortak bir anlam zemini üzerinde buluşturan güçlü bir kültürel pratik olduğu görülmektedir. Bu nedenle Nevruz, somut olmayan kültürel miras alanında yalnızca korunması gereken bir gelenek değil; aynı zamanda Türk dünyasında kültürel birlik, kültürel diplomasi ve karşılıklı tanıma süreçlerini besleyen yaşayan bir miras alanı olarak değerlendirilmelidir.

Nevruz Kutlayan Diğer Ülkeler

Nevruz'un farklı dinlerde ve farklı coğrafyalarda insanları bir araya toplayan bir gün oluşunun Temsilî Liste ile görünürlük kazanması, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ruhuna ve ilkelerine doğrudan hizmet eder. Kültürel mirasın "kime ait olduğu" fikrinden ziyade nasıl yaşatıldığı düşüncesini öne çıkaran SOKÜM Sözleşmesi, Nevruz geleneğinin ortak adaylık süreci ile paylaşılan kültürü ön plana çıkarır ve ülkeler arasında yaşanabilecek potansiyel anlaşmazlıkları yumuşatır. Ortak dosya hazırlık süreçlerinde farklı ülkelerden uzmanların bir araya gelerek çalışmaları kültürlerarası diyalog imkânlarını mümkün kılmıştır. Bu anlamda farklı kültürler arasındaki yakınlaşmada ve bölgesel kültürlerin bir araya getirilmesinde Nevruz geleneğinin aracı işlevi gördüğü ifade edilebilir. Nevruz; küreselleşme, modernleşme gibi nedenlerle görünürlüğü azalan yerel ölçekteki bütün geleneklerde olduğu gibi aktarımı

83 R. Durmuş, "Türk Dünyasında Nevruz", 30; Karaman, "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", 142; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 8.

84 Arık, "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı", 172; Akyıldız, "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz Gelenekleri", 7.

85 İ. Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Nevruz Adı", 30; Özkan, "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları", 7; Avcı, "Marteniçka: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Bir Nevruz Geleneğinin Göçü", 501.

zayıflayan, genç kuşakların ilgisini kaybeden miras alanlarındandır. Temsilî Liste'ye kaydı, devletlerin Nevruz'un korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için mali fon ayırarak Nevruz'a ilişkin etkinlikler, araştırma, belgeleme, envanterleme çalışmaları ve uluslararası organizasyonlar planlanması süreçlerini başlatmalarını sağlamıştır.

Nevruz'un Kökenleri

Nevruz Türk Dünyasının dışında Afganistan, Irak, İran, Hindistan, Moğolistan ve Pakistan gibi ülkelerde yaygın kutlanan bir gelenektir. Adı geçen bu coğrafyalarda Nevruz'u kutlayan etnik yapılar ve kutlama gerekçeleri de çeşitlilik göstermektedir. Nevruz Antik Ariana topraklarında (bugünkü Afganistan) binlerce yıllık bir tarihe dayanır ve doğanın yenilenmesi ve yeni güneş yılının başlangıcını simgeler[86]. Hindistan'da Nevruz ilk olarak anavatanlarını terk ederek deniz yoluyla Hindistan'a yerleşen Parsi toplulukların beraberlerinde inançlarını, geleneklerini ve bayramlarını getirmeleriyle görülmeye başlanmıştır. Ancak Nevruz Hindistan'da yalnızca bu Parsi topluluklarla sınırlı kalmayarak Şii Müslüman topluluğuna ve Babür saraylarına kadar uzanır. Babürlüler döneminde Nevruz herkes tarafından kutlanmaya başlanır. Günümüzde Nevruz, Hindistan'da Parsi Nevruz'u ve Şii müslümanların Nevruz'u olmak üzere iki biçimde kutlanır. Ancak Hindistan'daki Parsiler, artık yılları hesaba katmayan Şahenşahi takvimini kullandıklarından Nevruz'u Ağustos ayında kutlarlar[87]. İran mitolojisinde Nevruz'un kökeni, Sasani destanlarında, Firvdevsi'nin Şehnamesi'nde ve diğer tarihî ve destansı İran metinlerinde bahsedilen Kral Cemşid ile ilişkilendirilir. Kral Cemşid'in 700 yıl hüküm sürdüğüne ve insan yaşamı için gerekli pek çok şeyi yarattığına inanılır. Ferverdin ayının ilk günü olan Nevruz'da ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen ileri gelenler Cemşid"in sarayına hediye sunmaya giderler[88]. Irak'ta Araplar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler ve Yezidiler tarafından kutlanan Nevruz, her topluluğun kendi adıyla, kendine özgü tarihî ve dinî anlamıyla kutladığı bir bayramdır. Irak'taki toplulukların birleştikleri ortak payda Nevruz'un çevresel ve ruhsal yenilenmeyi simgeleyen baharın gelişi olduğudur[89]. Moğolistan'da Kazak, Özbek ve bazı Hoton

86 Mohammad Halim Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 50-67.

87 Manish Kumar Mishra, "Nowrouz in India: Representation of the Pluralistic Indian Soul", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 78-86.

88 Hassan Bastani Rad, "Nowrouz: A Living Heritage of Thousands of Years in Iran", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 87-94.

89 Shaymaa Mahmood Suhail, "The Historical Roots of Nawrouz in Iraq", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 95-102.

etnik grupları Nevruz'u kutlamaktadırlar. Moğolistan Kazakları, Kazakistan Cumhuriyeti'nde 22 Mart Nevruz Bayramı olarak ilan edildiğinden Nevruz'u 22 Mart'ta kutlarlar. Nevruz'u "baharın doğum günü" olarak kabul eder ve "Ulusun Ulu Günü" olarak tanımlarlar[90]. Pakistan'da Nevruz yerel bir şenlik olarak Parsi, Bahai ve İslam'ın Şii mezheplerinin takipçileri tarafından sürdürülmektedir[91]. Nevruz'u kutlayan etnik ve dinî yapıların çeşitliliği Nevruz'un kutlanma biçimi ve geleneklerini de çeşitlendirmektedir. Nevruz, uygulanan bazı ritüellerin çeşitliliklerinin yanında ortaklıklar göstererek bolluk, bereket, yenilenme ve baharın gelişinin anlamlandırılmasında insanlığın ortak paydada buluşmasının ilginç örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Türk Dünyası Dışındaki Nevruz Gelenekleri

Nevruz, SOKÜM Sözleşmesi'nin belirlediği alt alanların tamamını temsil eden bir kültürel miras unsurudur. Nevruz'un kutlandığı bölgelerdeki inanışlar ve uygulamalar bunu açıkça göstermektedir. Nevruz kutlayan ülkelerin hemen hepsinde sözlü gelenekler ve anlatımlar alt alanını örneklendiren mitolojiler, şiirler ve deyişler oluşmuştur. Nevruz'da kutlamanın bir parçası olarak ortaya çıkan halk dansları, tiyatrolar ve geleneksel gösteriler, gösteri sanatları alt başlığı ile ilişkilidir. Nevruz'un kendisi mevsimsel bir bayram olduğundan toplumsal uygulamalar ve ritüeller kapsamında değerlendirilir. Ancak bugüne özel olarak gerçekleştirilen baht açma, geleceğe yönelik öngörülerde bulunma, doğanın uyanışını kutlamak için gerçekleştirilen ritüeller de toplumsal uygulamalar ve ritüeller çerçevesini zenginleştirmektedir. Kuzey yarım küredeki ülkeler için doğanın uyanışını ve baharın gelişini müjdeleyen bir gelenek olarak Nevruz, doğa ve evren ile ilgili bilgi ve uygulamalar kapsamındadır. Bazı ülkelerde Nevruz'un gelişini kutlamak amacıyla evlerin süslenmesi sırasında el sanatları geleneğiyle ilişkili uygulamalar öne çıkar. Somut olmayan kültürel mirasın bütün alt alanlarına ilişkin uygulamalar ve gelenekler barındıran Nevruz, kapsayıcı ve temsil yönü yüksek bir kültürel mirastır. Nevruz'un Türk Dünyası dışındaki ülkeler tarafından kutlanması sırasında pek çok pratik ve ritüel görülmektedir; ancak bu çalışmanın hacmi düşünülerek sınırlı örnekler ele alınmıştır. Nevruzla ilgili pratiklerin kadim inançlar ve geleneklerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Afganistan'da gençler tarafından Nevruz ateşi yakılmaktadır. Özellikle evlenmemiş genç kızlar derelerden, pınarlardan getirdikleri su testilerini uğursuzluklardan korunmak amacıyla herkesin gözü önünde kırarlar. Üzerlik otunun yakılmasıyla talihsizlik ve felaketleri uzaklaştırdığına inanılır. Yılın ilk gününde haft sin adı verilen sofralarda üzerlik otu yer alır. Nevruz günü kırlara çıkmak Afganistan'da hâlâ yaygın olarak

90 Enkhbat Avirmed, "Celebration of Nowruz in Mongolia", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 120-128.

91 Muezzuddin Hakal, "Nowruz Celebration in Pakistan", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov (UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025), 129-136.

yaşamaktadır[92]. Nevruz'da çocukların saçlarını kesmek geçmişte daha yaygın olarak uygulanan bir gelenekti, çocukları talihsizlikten ve kötülükten korumak için yapılan bir uygulamaydı, günümüzde azalsa da bazı aileler tarafından hâlâ uygulanmaktadır[93]. Nevruz gecesinde aile fertlerinin gözlerine sürme çekme geleneği günümüzde yaygın olarak sürdürülen geleneklerdendir. Kısmet açma geleneği de özellikle kadınlar arasında uygulanan bir gelenektir. Türbelerdeki ağaçlara çaputlar bağlanarak, kendi üzerlerine Kur'an-ı Kerim'i öreterek, belirli dönemlerde oruç tutarak kısmetlerini açmaya çalışırlar[94]. Balık pişirmek ve jalebi (geleneksel bir Afgan tatlısı) hazırlamak, Afganistan'da nişanlı çiftlerin aileleri arasında görülen âdetlerdendir. Damat, Nevruz'da gelinin evine gönderilmek üzere yiyecek ve hediyelerden oluşan honça adı verilen bir sepet hazırlar. Honça çeşitli tatlılar, meyveler, kızarmış balık ve jalebi içerir. Honça ile birlikte evlilik öncesinde gelinin ailesine duyulan saygı, takdir, şükran ve iyi niyet sembolize edilir[95]. Nevruz'da aile ve sosyal bağları güçlendiren geleneklerle de karşılaşılır. Pakistan'da Nevruz'da aile büyükleri ziyaret edilier, onların hayır duaları alınır ve hep birlikte yemek yenir[96]. Nevruz kutlayan ülkelerin tamamında aile büyüklerini ziyaret etme geleneğinin görüldüğü söylenebilir. Bu Nevruz'un birleştirici ve kaynaştırıcı yapısını ortaya koyar.

İran'da Nevruz'da evler temizlenir, Nevruz için alışveriş yapılır, Kız çocukları ellerine aldıkları kaşık ve kâselerle ses çıkararak komşularının evlerini gezerler, şeker, çikolata gibi hediyeler toplarlar. İran'ın bazı bölgelerinde evlilik çağına gelmiş kızlar, şairlerin ve evliyaların türbelerine giderek yeni yılda evlenebilecekleri uygun bir eş bulmaları için dua ederler. Yılın son Perşembe ve Cuma günlerinde insanlar ölülerin kabirlerini ziyaret eder, mezarları temizler ve onlar için dua ederler. İran Nevruz'unun en önemli sembolü her ailenin hazırladığı sofralardır. Sofra; ayna, şamdan, şiir kitabı veya dinî bir kitap, boyanmış yumurtalar, geleneksel ev yapımı yiyecekler, tatlılar ve kuruyemişlerden oluşur. Nevruz'un tam başlangıç zamanı İran takviminde önceden belirlendiği için sofraya bir de saat yerleştirilir. Nevruz'da hediye vermek İran'daki en önemli âdetlerden biridir. Günümüzde büyükler, gençlere bayramlık ya da Nevruzana adı verilen paralar verirler. Bu yeni paralar Hafız Divanı, Firdevsi, Sadi, Mevlâna ve Hayyam'ın eserleri gibi kitapların veya Kur'an-ı Kerim gibi dinî kitapların arasına bereket getirmesi dileğiyle yerleştirilir[97]. Irak'ta Nevruz günü ateşler yakılır, kırlara çıkılır, geleneksel danslar icra edilir, halk şarkıları söylenir, geleneksel

92 Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", 56.
93 Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", 58.
94 Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", 59.
95 Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", 65.
96 Mishra, "Nowrouz in India", 85.
97 Bastani Rad, "Nowrouz: A Living Heritage of Thousands of Years in Iran", 90-91.

kıyafetler giyilir, Nevruz'a özgü yiyecekler hazırlanır[98]. Moğolistan Kazakları, yılın ilk gününü temizlik ve düzenle karşılamak adına günler öncesinden temizliğe başlarlar. Becerikli kişiler, evlerini süslemek için duvar süsleri ve yatak örtüleri dikerler. Erkekler saç ve sakal tıraşı olurlar, çocuklar yıkanır, tırnakları kesilir ve temiz kıyafetler giydirilir. Yeni yıla temiz ve arınmış bir şekilde girmenin gelecek yılın bereketli ve şanslı geçmesini sağlayacağı düşüncesiyle herkes için yeni giysiler ve aksesuarlar hazırlanır. Nevruz'dan önce evlerdeki tüm boş kaplar yoğurt, süt ve fermente kısrak sütü ile doldurulur. Yeni yılın bolluk ve refahla karşılanmasını sağlayan bu gelenek, süt ürünleri bulunamıyorsa bunun yerine kaynak suyu kullanılarak gerçekleştirilir. Kazaklar arasında Nevruz'dan önceki gece "Hızır Gecesi" olarak bilinir. Hızır Ata'nın bu gece temiz olan evleri ziyaret ettiğine ve bereket getirdiğine inanılır. Yaşlı kadınlar doğan güneşi selamlayarak kalkarlar. Ev halkı güneşe dönerek süt sunar. Evin hanımı bereket getirmesi amacıyla eve süt serper ve kapı eşiğine yoğurt sürer[99]. Pakistan'da insanlar akrabalarını ziyaret ederler. Küsler barışır, çocuklar, doğurganlığı ve bereketi simgeleyen yumurtalarla oynar ve onları boyarlar. En sert kabuklu yumurtayı bulmak için birbirleriyle yarışırlar[100]. Tacikistan'da Nevruz'dan bir-iki hafta önce, çocuklar kırlara çıkarak Nevruz'un simgesi hâline gelmiş bahar çiçeklerini toplarlar. Nevruz'un gelişini kutlamak amacıyla ev ev dolaşırlar. Evlerdeki hane halkı bu çiçekleri koklayıp gözlerine sürerler. Karşılığında çocuklar şekerleme, kuru üzüm verirler. Tacikistan'da tarım faaliyetlerine başlamak için Juftbararan töreni gerçekleştirilir. Tören bilgeliği ve dürüstlüğüyle tanınan Çiftçi Baba'nın belirli ritüelleri gerçekleştirmesi ve özel bir duanın okunması ile başlardı. Yaşlılar, öküzlerin boynuzlarını yağla ovar, bolluk ve bereket için dua ederlerdi. Verimli bir yıl umudu ile bir somun ekmek öküzlere yedirilir, kötü ruhları kovmak için üzerlik otu yakılırdı. Bu gelenek tarımda yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte zayıflamıştır[101]. Nevruz'da ilgili geleneksel uygulamaların doğanın uyanışına paralel olarak bolluk ve bereket inançlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Baht açma, talih açma gibi uygulamalar yeni yılla birlikte gelen zenginliğin kişisel hayatlara yansıtma arzusu olarak değerlendirilebilir.

Türk Dünyası Dışındaki Ülkelerin Nevruz Yemek Kültürü

Bütün kutlamalar ve mevsimlik törenlerde insanlar bir araya gelişlerini sofralar etrafında ya da özel anlama sahip olan yiyecekleri tüketerek bir arada olmayı pekiştirirler. Ülkelerin etraflarında buluştukları lezzetler coğrafyalara göre farklılık gösterseler de benzer düşüncelerle gerçekleştirilirler. Felipe Fernandez-Armesto, *Yemek İçin Yaşamak Yiyeceklerle Dünya Tarihi* başlıklı kitabında

98 Suhail, "The Historical Roots of Nawrouz in Iraq", 99.

99 Avirmed, "Celebration of Nowruz in Mongolia", 121-122.

100 Hakal, "Nowruz Celebration in Pakistan", 132.

101 Dilshod Rahimi, "Features of the Navruz Spring Festival in Tajikistan", *Nowruz Traditions Along the Silk Roads*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP - IICAS, 2025, 137-148.

yemek pişirmenin -yani bir anlamda ateşin bulunuşunun- yiyeceklerin formunu dönüştürdüğü için değil, toplumu dönüştürdüğü için devrim yaratan en büyük buluşlardan biri olduğunu vurgular. Çünkü ateşle birlikte insanların ateş etrafında toplanıp bir arada yemek yemeleri yani bir sofra etrafında belli zamanlarda toplanma biçiminde davranış kalıpları geliştirdikleri görülmeye başlanmıştır[102]. Yemek yeme tüm kültürlerde olmasa da kültürlerin pek çoğunda sosyalleştirici bir eylemdir ve genellikle bir araya gelinerek yapılır. Fernandez-Armesto'nun, fastfood tarzı yemek tarzının bireyi "asosyalleştirerek" yemek yeme eyleminin sosyalleştirici etkisini yok ettiğini fikrini zihnimizde tutarak Nevruz gibi geleneksel ritüellere özdeşleşen yemeklerin insanların sosyalleşmesine, bir araya gelmesine ve ortak bir paydada buluşturmasına katkıda bulunduğu ileri sürülebilir. Beverly J. Stoeltje, ritüellerde insanların "belirli zamanlarda belirli yemekleri yiyerek grup kimliğini doğruladıklarını, aynı zamanda yemekle birlikte aslında geleneklerini yediklerine" işaret eder[103].

Nevruz kutlayan ülkelerde Nevruz'a ilişkin özel yemekler ya da Nevruz günü yenilmesinin uğur getireceğine inanılan yiyecekler bulunmaktadır. İran'da Farsça "s" harfiyle başlayan yedi sembolik yiyeceğin bulunduğu sofralar Nevruz'un merkezindedir. Bu sofrada yer alan Samanu (buğday özü pudingi, güç, bolluk ve sabrı temsil eder), Senjed (iğde, sevgi ve bilgeliği simgeler), Seer (sarımsak, sağlık ve hastalıklardan korunmayı ifade eder), Seeb (elma, güzellik ve sağlığı simgeler), Serkeh (sirke, yaşlılık, sabır ve bilgeliği temsil eder) ve Somāqtır (sumak, gün doğumu ve ışığın karanlığa zaferini simgeler). Bunun yanında *sabzi polo ba mahi* adı verilen pilav ve balıktan oluşan yemek de Nevruz sofralarının vazgeçilmezlerindendir. Balık yaşamı, yeşillikler doğanın uyanışını ve bereketini simgelediği için yılın ilk günü olan Nevruz'da yenir. *Kuku sabzi* (otlu omlet) sağlık ve ferahlığı simgelerken *ash reshteh* (erişteli çorba) yaşamın dönemeçlerini ve hayat yollarının açılmasını simgeler.

Afganistan'da Nevruz'da tüketilmesi âdet hâline gelen yiyeceklerden biri haft mewa (yedi meyva) kuru üzüm, iğde, fıstık, fındık, kuru erik, ceviz, badem gibi yedi farklı meyve ve yemişin şerbet içinde sunulduğu özel bir karışımdır ve yeni başlangıçlara olan inancı ve bereketi simgeler. Afganistan'da öne çıkan diğer yiyecek, buğday filizinden yapılan geleneksel bir tatlıdır[104]. Hindistan'da Sali Boti, Dhansak, Patra ni Machhi, Akoori, Lagan nu Custard, Parsi Sev, Berry Pulao, Chicken Farcha, Sali par Eedu ve Parsi Mawa Cake gibi Parsi yemekleri hazırlanır[105]. Irak'ta dolma, biryan, ızgara etler ve diğer bayram yemekleri

102 Felipe Fernandez-Armesto, *Yemek İçin Yaşamak: Yiyeceklerle Dünya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, 17.

103 Beverly J. Stoeltje, "Festival", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, çev. Petek Ersoy, Ed. Öcal Oğuz, vd., Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009, 334-340.

104 Tanwir, "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan", 60-61.

105 Mishra, "Nowrouz in India", 81.

hazırlanır[106]. Moğolistan'daki Kazaklar dünyadaki pek çok kültürde olduğu gibi Nevruz'un bol miktarda yiyecek ve içecekle kutlanmasının gelecek yıl için refah ve mutluluk sağlayacağına inanırlar. Nevruz için hazırlanan bayram sofrası; et, süt ürünleri, tatlılar ve meyveler dahil olmak üzere en az yedi çeşit yiyecek içerir. Kuzu kellesi kazı adı verilen geleneksel Kazak sucuğu ile kızarmış hamurlar, meyveler, tatlılar ve çerezler sofrada yer alır[107].

Sonuç

Nevruz'u kutlayan ülkelerde Nevruz farklı etnik grupları ortak bir paydada birleştirme, toplumsal bağları güçlendirme gibi işlevler üstlenmektedir. Moğolistan'da Nevruz'u kutlayan Kazakların yoğun olarak yerleştiği Bayan Ölgii'de Moğolistan devlet başkanının ve erkânının katıldığı törenleri düzenlenmesi ülkenin bu geleneği kimliğinin bir parçası haline getirmesi olarak yorumlanabilir. Nevruz aracılığıyla Kazak ve Moğol halklarının bir arada yaşama kültürü de perçinlenmektedir[108]. Benzer şekilde Hindistan'da Parsiler ve Şii topluluklarının kutladığı Nevruz ile dinler arası uyum ve birliğin inşasını sağlar[109]. Farklı etnisitelerden grupların Nevruz'u kutladığı Irak'ta da benzer bir tablo görülür.

Somut olmayan kültürel mirasın diğer alanlarında görüldüğü üzere Nevruz ile ilgili gelenekler giderek zayıflamaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi'ne kaydı Nevruz'a hem uluslararası bir görünürlük kazandırmış hem de Nevruz kutlayan ülkelerin bu bayramı kimliklerinin bir parçası olarak tanımlamaları ve kuşaklar arasındaki aktarımını teminat altına almayı taahhüt ettiklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle Nevruz kutlayan taraf devletler Nevruz ile ilgili gelenekleri yaşatmak adına yasal önlemler almak, Nevruz'un kutlanmasına ilişkin fonlar oluşturmak, Nevruz'la ilgili belgeleme ve araştırma çalışmalarını özendirmek, eğitim müfredatlarına Nevruz'u entegre etmek, yayın kuruluşlarında Nevruz'a ilişkin içerikler üretmek vb. adımları atmayı hedeflemişlerdir. Tacikistan'da "Nevruz Kahramanı" adı verilen güreş turnuvaları düzenlenmekte, "Nevruz Koşusu" adıyla at yarışları organize edilmektedir[110]. Pakistan'da Nevruz bayramı ile ilgili en önemli sorunlardan biri, Nevruz'un İslam öncesi inançlarla ilişkili olarak bir ritüel olarak düşünülmesidir. Nevruz'un Pakistan'da sınırlı gruplar arasında kutlanması ve seküler bir gelenek olarak yaygınlaştırılamamasının ülkede Nevruz bayramının zayıf bir biçimde kutlanmasını ve sahiplenilmesini doğurduğu anlaşılmaktadır[111]. Nevruz kutlayan ülkelerdeki siyasi ve sosyal gerekçelerden kaynaklanan sorunların yanında

106 Suhail, "The Historical Roots of Nawrouz in Iraq", 101.
107 Avirmed, "Celebration of Nowruz in Mongolia", 124.
108 Avirmed, "Celebration of Nowruz in Mongolia", 127.
109 Mishra, "Nowrouz in India", 85.
110 Rahimi, "Features of the Navruz Spring Festival in Tajikistan", 147.
111 Hakal, "Nowruz Celebration in Pakistan", 135.

popüler kültürün Nevruz'u gölgelemesi ve özellikle genç kuşağın Nevruz'la ilgili farkındalığının düşük olması bir başka temel sorundur. Nevruz'un eğitim müfredatlarına entegrasyonu ile çocukların okul dışı ortamlarda tanıştıkları ya da farkında olmadıkları bu mirasın okul müfredatı ile desteklenmesinin uzun vadede Nevruz'a yönelik bir bilinç oluşturacağı düşünülmektedir.

Nevruz'un UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne dahil edilmesi, bu mirasa sahip olan ülkelerde geleneğin algılanışını, kurumsal yönetimini ve sosyo-politik konumunu derinden dönüştürmüştür. Nevruz'un 2009 yılında Temsilî Liste'ye kaydı, her şeyden önce Nevruz'a uluslararası bir görünürlük kazandırmıştır. Bu mirasa sahip olan topluluklar miraslarına ilişkin bir farkındalık geliştirmiş ve geleneklerini gelecek kuşaklara aktarma konusunda bir motivasyon kazanmışlardır. Nevruz'un yasal mevzuatlarla koruma altına alınması, eğitim müfredatlarının bir parçası hâline getirilmesi, akademik çalışmalara konu olması ivme kazanmıştır.

Nevruz, paydaş ülkeler arasında barış, dayanışma ve hoşgörü değerlerini teşvik eden bir "kültürel diplomasi" köprüsü haline gelmiştir. Ülkeler sadece kendi içlerinde değil, sınır ötesi ortak etkinlikler düzenlemeye de başlamıştır. TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı) gibi kurumların öncülüğünde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve UNESCO'nun Paris'teki merkez binası başta olmak üzere, Avrupa ve Amerika'nın pek çok yerinde uluslararası Nevruz kutlamaları organize edilerek bu ortak miras küresel bir platforma taşınmıştır.

Nevruz kültürel kimliğin ve belleğin bir parçası olmasının yanında ekonomik yönü olan bir kültürel mirastır. Bir bayram olarak kabul edilen Nevruz, özellikle bazı ülkelerde ekonominin canlanmasına neden olmaktadır. Müzik, dans, geleneksel el sanatları ve zengin gastronomi çeşitliliğini barındıran büyük şenlikler hem yerel ekonomilere canlılık katmakta hem de kültürel deneyim arayan turistler için çekim merkezleri oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Sedat. "Azerbaycan'da Nevruz kutlamaları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, 2006, ss. 143-152.
- Adiloğlu, Adilhan. "Karaçay-Malkar Türklerinde Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 275-279.
- Akyıldız, Arslantürk. "Azerbaycan'dan Iğdır'a Nevruz gelenekleri". *Kafdağı*, C. 3, S. 1, 2018, ss. 1-18.
- Arık, Taner. "Azerbaycan Türk Kültüründe İlkbahar Bayramı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 89, 2019, ss. 169-186.
- Ashirov, Adhamcan A. ve Nurettin Hatunoğlu. "Özbekistan'da Mevsimsel Bayramlar ve Özel Günler". *Millî Folklor*, C. 27, S. 105, 2015, ss. 120-130.
- Avcı, Cevdet. "Marteniçka: Bulgaristan'dan Türkiye'ye bir nevruz geleneğinin göçü". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, 2021, ss. 495-509. https://doi.org/10.29000/rumelide.886159.
- Avirmed, Enkhbat. "Celebration of Nowruz in Mongolia". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 120-128.
- Bastani Rad, Hassan. "Nowrouz: A Living Heritage of Thousands of Years in Iran". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, 87-94.
- Bayat, Fuzuli. "Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamda Yengi Kün (Nevruz): Mitolojik olgudan mitolojik kurguya". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, 2008, ss. 139-148.
- Bozkurt, İsmail. "Kıbrıs'ın Mart dokuzu". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2013, 186-193.
- Çetin, Emrah. "Türk dünyasının ortak kültür mirası: Nevruz". *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 2, S. 1, 2009, ss. 63-71.
- Demirel, Mehmet Ali ve Enes Çelik. "Rekreatif aktivite açısından Türk kültüründe Nevruz'un önemi ve Nevruz etkinlikleri". *Journal of Recreation and Tourism Research*, C. 8, S. 3, 2021, 331-345. https://doi.org/10.31771/jrtr.2021.104.
- Durmuş, İlhami. "Eski Türklerde Zaman ve Takvimler". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 1-15.
- Durmuş, İlhami. "Türk kültür çevresinde Nevruz adı". *Kafdağı*, C. 2, S. 1, 2017, ss. 11-23.
- Durmuş, Ruziye. "Türk dünyasında Nevruz". *Atlas International Referred Journal on Social Sciences*, C. 1, S. 1, 2015, ss. 27-32.
- Ekrem, Nuraniye Hidayet. "Çin kaynaklarına göre Türklerde Nevruz". *Current Research in Social Sciences*, C. 2, S. 2, 2016, ss. 67-78.
- Ergönenç, Dilek. "Nogaylarda Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 337-343.

- Fedai, Harid. "KKTC'de Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 317-329.
- Fernandez-Armesto, Felipe. *Yemek İçin Yaşamak: Yiyeceklerle Dünya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Geldiyev, Gurbandurdu. "Türkmenistan'da Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 409-423.
- Güngör, Harun. "Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 269-275.
- Hafız, Nimetullah. "Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramı". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 255-259.
- Hakal, Muezzuddin. "Nowruz Celebration in Pakistan". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 129-136.
- Işankulov, Cabbar. "Özbekistan'da Nevruz an'aneleri". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, çev. Veli Savaş Yelok. Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 343-357.
- İmamverdiyev, İlgar. "Azerbaycan ve İran Türklerinde Nevruz Etkinlikleri ve Aşık Şiirinde Nevruz". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2005, ss. 223-239.
- İnayet, Alimcan. "Uygurlarda Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, 423-437.
- Kafkasyalı, Ali. "Türk dünyasında Nevruz geleneğine toplu bakış". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, ss. 149-172.
- Kapağan, Enver. "Gelenekten geleceğe 'Nevruz'". *Karabük Türkoloji Dergisi*, C. 1, S. 1, 2019, ss. 46-60.
- Karaman, Ramazan. "Anadolu'da Nevruz kutlamaları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 13, 2008, ss. 129-145.
- Kartaeva, Tattıgül ve Gülnar Habijanova. "Kazak kültüründe Nevruz ve Nevruznâme Bayramı ritüelleri, özellikleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 82, 2017, ss. 107-124.
- Kartallıoğlu, Yavuz. "Kırım Türklerinde Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 309-317.
- Kendir, Hakan, Emin Arslan ve Fatih Türkmen. "Türk Dünyasında Nevruz (Yengi-Kün) kutlamalarının festival turizmi açısından değerlendirilmesi: Çimkent-Van karşılaştırması". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C. 7, S. 4, 2019, ss. 2668-2684. https://doi.org/10.21325/jotags.2019.493.
- Kıldıroğlu, Mehmet. "Geçmişten günümüze Türklerde Nevruz". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, ss. 2020, 315-338. https://doi.org/10.9775/kausbed.2020.018.
- Kılıç, Davut. "Ortadoğu halklarında Nevruz". *Bilge Dergisi*, S. 50, 2007, ss. 31-37.
- Koç, Ali. "Türk dünyasında Nevruz: Adlar ve anlamlar". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, C. 11, S. 23, 2025, 454-470. https://doi.org/10.28981/hikmet.1736163.

- Menemencioğlu Temren, Belkıs. "İşlevsel ve tarihsel bakış açısıyla Nevruz geleneği". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2017.
- Mishra, Manish Kumar. "Nowrouz in India: Representation of the Pluralistic Indian Soul". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 78-86.
- Mustafayev, Beşir. "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Nevruz geleneği". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 3, 2013, ss. 260-273.
- Nerimanoğlu, Veli. "Azerbaycan'da Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 241-255.
- Özkan, İbrahim. "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları". *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, 2020, ss. 1-24.
- Özmen, Şule Yüksel. "Türk basınında Nevruz'un bağlamsal izleri". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 5, S. 2, 2017, ss. 873-900.
- Öznur, Şevket. "Kıbrıs'ta Nevruz ve Nevruz'la ilgili etkinlikler". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2013, ss. 69-77.
- Pekacar, Çetin. "Kumuk Türklerinde Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 329-337.
- Rahimi, Dilshod. "Features of the Navruz Spring Festival in Tajikistan". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 137-148.
- Sadığlı, Masuda. "Azerbaycan'da Nevruz inanışları". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2022, ss. 93-100. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1087509.
- Sakaoğlu, Saim ve Ali Berat Alptekin. "Türkiye'de Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 379-409.
- Savrun, Ergenekon. "Karşılaştırmalı olarak Türk kültüründe Nevruz". Yayımlanmamış çalışma, Girne American University, 2013.
- Stoeltje, Beverly J. "Festival". çev. Petek Ersoy. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Ed. Öcal Oğuz vd., 334-340. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009.
- Suhail, Shaymaa Mahmood. "The Historical Roots of Nawrouz in Iraq". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 95-102.
- Şengül, Abdullah. "Türk kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz kutlamaları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 26, 2008, ss. 61-73.
- Tanwir, Mohammad Halim. "Nawrouz Celebrations in Ancient Ariana-Afghanistan". *Nowruz Traditions Along the Silk Roads: Sociocultural Significance of Shared Cultural Heritage*, Ed. Daisy Kim ve Abror Ikramov, UNESCO ICHCAP & IICAS, 2025, ss. 50-67.
- Uca, Alaattin. "Türk toplumunda Nevruz-I". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, 2007, ss. 137-170.

- Uca, Alaattin. "Türk toplumunda Nevruz-II". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 2007, ss. 151-182.
- Uygur, Ceyhun Vedat. "Karakalpaklarda Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 279-285.
- Yıldız, Naciye. "Nevruz Adlandırmaları". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 37-43.
- Yıldız, Naciye. "Kırgızistan'da Nevruz". *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ed. Öcal Oğuz, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004, ss. 297-309.
- Ziyaî, Alimcan ve Veli Savaş Yelok. "Uygur Türklerinde Nevruz". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, 2005, ss. 183-199.

Türkistan'dan Balkanlara kadar
geniş bir coğrafyada coşkuyla kutlanan,
baharın müjdecisi Nevruz'un, sahip olduğumuz değerlerin,
zenginliklerin hatırlanmasına, korunmasına ve
yeni nesillere aktarılmasına
vesile olmasını temenni ediyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

Türkiye Cumhurbaşkanı